

ISTORIA

LUI

MIHAI-VODĂ VITEAZUL

DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

I.

RĂZMIRIȚELE ȘI POLITICA LUI DIN AFARĂ

(DINPREUNĂ CU INTÂMPLĂRILE ATINGĂTOARE DIN ȚĂRILE VECINE)

1593—1598

DE

DR. ION SÎRBU

EDITURA AUTORULUI

BUCUREȘTI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOF IOAN ST. RASIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1904.

PREȚUL 15 LEI.

MIHAI-VODĂ VITEAZUL

Inu A 34418

ISTORIA

LUI

MIHAI-VODĂ VITEAZUL

DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

I.

RĂZMIRIȚELE ȘI POLITICA LUI DIN AFARĂ

(DINPREUNĂ CU INTÂMLĂRILE ATINGĂTOARE DIN ȚĂRILE VECINE)

1593—1598

DE

DR. ION SÎRBU

EDITURA AUTORULUI

DONAȚIUNE

BUCUREȘTI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor IOAN ST. RASIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1904.

12230.

130751

259705 (M)
259718 (D)

CONTROL 1955

BIBLIOTECA CENTRALA
CCTA 62747

1956

PC 67/03

Toate drepturile rezervate.

B.C.U. Bucuresti

C130751

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea aceasta mi-a fost cerută de Domnul Dimitrie A. Sturdza, Primul Ministru de acum al României, de dragul primei mele lucrări asupra politicei externe a lui Matei-Vodă Băsărabă, publicată în nemțește (Mateiü-Vodă Bäsărabäs auswärtige Beziehungen, Leipzig 1899), pentru a cărei tipărire tot Domniei Sale am să mulțumesc. Deosebita onoare, ce mi se făcea prin această încredere în puterile mele, mi-a fost cu atât mai plăcută, cu cât cererea unei Istории a lui Mihai Viteazul, în felul cum am scris pe Matei Vodă, întâlnia în sufletul meu o hotărîre nestrămutată, luată cu mulți ani înainte. Dacă d-l Sturdza mă întrebă întâi, de ce lucru aveam să mă apuc atunci, ori cari aveau să fie condițiunile vieții mele, nu i-aș fi putut răspunde alta decât: de Istoria lui Mihai Viteazul. Dacă dar, lucrarea va fi bună, e și meritul Domniei Sale... Dacă e rea însă, D.-Sa e scutit de neplăcerea de a-și fi ales rău omul: curând după aceea, chiar mai nainte de a se împlini anul, ori ce legătură a încetat între D.-Sa și între mine. O spun aceasta nu pentru cărteală, căci nu sunt eu vrednic nici să cărtesc, nici chiar să laud pe D-l Sturdza. Cel mult voi putea studia personalitatea D.-Sale istorică, dacă-mi va fi dat, la urma urmelor, să pot trăi pentru știință, iar pentru un ast-fel de studiu, se 'nțelege, trebuie luată o altă măsură, decât aceea a bunei D.-Sale voințe față de mine sau a lipsei acesteia. O spun numai, pentru ca, împlinindu-mi datoria de mulțumire și recunoștință pentru cele ce a făcut cu mine, să nu se pară, ca și cum aș voi să mă vâr cu de-a sila, pe mine și cartea mea, supt scutul arripilor D.-Sale apărătoare.

E de lipsă apoi, să aduc mulțămiri on. Minister al Cultelor și al Instrucțiunii Publice, care, prin micile ajutoare ce mi-a dat, mi-a făcut cu putință starea la Viena, în doi ani câte trei luni, timp ce l'am întrebuințat pentru întregirea materialelor cărții mele.

Dar această lucrare de adunare a materialelor, încât privește pe cele arhivalice din Viena, mi-a fost zădărnicită, în mare parte, prin publicarea lor de Academia Română, în colecția Hurmuzaki, volum XII (București 1903), după copiile făcute de d-l Iorga, cel puțin în parte, în urma mea ¹⁾. Căci isprăvirea acestui volum al cărții mele a suferit o întârziere de doi ani și patru luni, printr'o nouă împrejurare, afară de voința mea.

În toamna anului 1901 m'am dus la București, cu gândul, că mă duc în interesul cărții, putând să fiu în apropierea depositelor de isvoare istorice interne, tipărite și netipărite, și că voi putea să-mi agonisesc și existența, fără pagubă pentru lucrare. Dar întâia jumătate de an am dus-o cu greu, așa că nu putea fi vorba de știință. În Mai 1902, prin grația Prea Înaltă, am fost pus într'un serviciu, care, ori cât de modest eră, supt un șef de omenie, și în condițiunile în care ocupase năntășul meu postul, putea fi un prilej de muncă cinstită pe terenul științei mele, după ce îmi ușurà grija traiului, cu celălalt post împreună, ce-l aveam de mai nainte. Dar șeful, supt care eram menit să slujesc, eră un câne, de pe care cultura apusană nu isbutise a șterge nimic din barbaria atât de deasă în Orient, și pe de-asupra eu aveam nenorocirea să fiu pus împotriva voinții și așteptărilor lui. Astfel slujba mea eră prefăcută, dintr'un serviciu pentru un om cu carte, cum fusese, într'un serviciu de hamal, împreunat cu tot felul de săcăieli și de intrigi, în aflarea cărora barbarii au fost totdeauna prea vestiți meșteri. Cu atât mai vârtos un barbar rafinat, cum e fostul meu șef, pentru a cărui caracterizare n'aș putea aveà alt cuvânt mai nimerit, decât o derivațiune franceză din latinestul *canis*, cuvânt, a cărui asprime însă hârtia mea, în «Prefața» lui Mihai Viteazul, nu o poate primi. Supt un astfel de șef, cu care nu trebuia să stau împreună mai mult de 24 de ore (în care timp ș'a arătat aramea), nici atunci, dacă eu aș fi fost șeful lui, în această stare de umilință, am tânjit 18 luni. Am răbdat toate, până ce nu s'a mai putut (până ce chiar pe șef l'am adus la desperare cu răbdarea mea), pentru adâncul respect ce datoriam Celui Prea Înalt, Care binele mi-a voit, și la a cărui picioare aduc și cu acest prilej mulțămirea mele prea a-

¹⁾ Aceasta o știu de acolo, că D.-sa, aflând la Arhivele din Viena, că eu am studiat materialele timpului lui Mihai-Viteazul, mi-a făcut reproșuri, la o întâlnire ce-am avut în urmă, de ce nu i-am spus eu mai înainte despre aceasta.

plecate. Am crezut că sunt dator această răbdare și în semn de respect față de acela, sprijinului căruia am să mulțumesc Prea Înalta luare în seamă, față de d-l I. Kalinderu, care poate singur între cei dintâi bărbați mari ai României, s'a putut ține de-asupra partidelor, după cum se și potrivește pentru Președintele Academiei române și neobositul Administrator al Domeniilor Coroanei, Căreia ș'a închinat viața, neavând alte interese mai înalte pe lume, decât ale Dinastiei, cari sunt tot una cu ale Țării;... acela, asupra căruia nici o înfrîurire făcătoare de rău nu poate prinde, pe cât îmi este cunoscut, și care sprijinește tot, de ce se convinge, că sprijinit se cuvine să fie.

*

Din robia acelei slujbe, care eră pe cale a-mi zdruncină sănătatea, și în care condeiul meu a trebuit să ruginească de tot, căci nu-mi lăsa nici timpul nici liniștea sufletească pentru lucrări așezate ale duhului, m'au liberat aceia, a căror iubire, încordare vioasă pentru jertfe peste puterile lor și drag neînchipuit de ideale nu m'au părăsit nici odată.

Numai la vatra părintească, unde am scris pe Matei Băsărabă, am găsit liniștea, timpul și îngrijirea de lipsă, pentru a putea scrie și pe Mihai Viteazul, — cel puțin întregul acest prim volum, a căru; continuare am început-o, în Februarie acest an, acolo, unde mă oprisem cu doi ani și aproape jumătate înainte. Și aceasta, după ce asupra primei mele cărți și asupra mea se scrisese vorbe ca acestea: «lucrarea d-lui Sirbu este un studiu istoric făcut de pe bogate izvoare și întocmit cu multă competență» (D. Sturdza); «ea este o lucrare de valoare din toate punctele de vedere» (B. P. Hășdeu); «autorul se vede a fi un tânăr sârguitor, cu cunoștințe solide, și foarte doritor de a servi România» (I. Kalinderu. Vezi pentru toate 3 părerile Analele Academiei Rom., secția Debaterilor, XXII, 35—6); după ce d-l Iorga făcuse o recensiune favorabilă în Revue critique din Paris, nr. 1, din 1900 («Le travail de M. S. est la plus importante des monographies publiées jusqu'à ce jour relativement a l'histoire, si peu explorée, des Romains au XVII-e siècle»;... «il emploie ces riches matériaux avec une critique irréprochable et il tient la promesse de solidité»... «Ce livre durera longtemps et rendra de grands services»), judecată pe care acelaș domn profesor a suit-o și mai sus în urmă, numind cartea

chiar «clasică», într-o polemică din «Convorbiri» 1900, p. 141, sau vorbind odată de lucruri cuprinse în ea «supt forma unei povestiri logice și luminoase» (Studii asupra Istoriei Rom. în sec. XVII, I, 1900, p. 29); după ce critica specialistă nemțească nu avuse decât laude de împărțit, bunăoară:..... «pretutindeni....., unde e vorba curat de studiul științific al izvoarelor și de combinațiunea rezultatelor câștigate din el, opul este, cum s'a și amintit, de extraordinară scrupulositate și acurateță (von ausserordentlicher Gewissenhaftigkeit und Geuanigkeit), și n'aș încheia aceste șire» (zice recensentul, pe care n'am fericirea a-l cunoaște), «fără a exprima dorința, ca să treziască în faptă, în teritoriul limbei nemțești, luarea în seamă ce o merită în deplină măsură» (M. Landwehr von Pragenau, în Revista istorică austriacă: «Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, XXI. Band, 1900, p. 701—706.); după ce, în sfârșit, chiar Ungurii n'au putut vorbi altfel de această carte, în Revista lor istorică Századok (Iunie 1900, p. 518—526), decât cu cel mai adânc respect pentru iubirea de adevăr a autorului, care e «destoinic», zice recensentul lor (Iancsó Benedek), «a face în viitor încă bune și prețioase servicii în literatura», ce privește «atingerile istorice româno-magyare—cari, cum se vede și din prezentul său studiu, au fost cu mult mai intime și mai întinse de cum în genere ne place a crede».

Totuș autorul cărții acesteia, care vede acum lumina zilei, eră să se întoarcă din București, acum două luni, cu manuscrisul în geamantan, precum mersese acolo, căci, după alergare de 2 săptămâni, nu putuse ajunge la altă decât la o scrisoare din partea d-lui Ministru Haret, cu înștiințarea, că «Ministerul nu mai dispune absolut de nici o sumă, așa că» nu poate «satisface cererea» pentru tipărirea ei. La alții, din puținii cunoscuți, nici chip n'a avut de a străbate.

De nou aveă să-mi vină mântuirea—duioasă mântuire—de acasă. «Nu plecă», îmi scria sora mea Cătărina (Ruța), îndată ce a primit vestea întoarcerii mele fără ispravă. «Eu m'am vorbit cu Petra și-ți vom trimite numai decât banii, câți știi că avem. I-am spus și Tatii și Mumii, și ei au zis, să facem cum voim. Vor ajunge de-o capară bună, ca să te poți apuca de lucru. Pentru rest vei găsi și tu un prieten, care să stea garant câtvâ timp până după ce vei isprăvi cu tiparul. Atunci doar va da Dumnezeu să afli și tu pe cinevâ, care să iubească pe Mihai ca tine, și să aibe și bani.

Dacă nu, vom lua un împrumut pe averea noastră câtă e, — va ajunge ea pentru cât ți-e de lipsă. Dacă vei trăi, vei împăcă tu, cu vremea. La ce suntem vii, dacă e să-ți rămână truda în neștire! Te rugăm să primești și să nu ne faci supărare. Tocmește-te cu un tipograf și apucă-te de lucru numai decât».... Șirele din urmă abiă am mai putut să le citesc de lacrimi. Mi-am adus iar aminte de Giustino și Rosalba d-lui Vlăhuță, nume ce ni-l dam adeseori, într'o vreme, noi între noi, în familie, după ce petrecusem cu lacrimi întâia citire a frumoaselor «Nuvele». Când m'am liniștit, hotărârea eră luată. Și mulțumită acestei hotărâri, cartea intră astăzi în lume.¹⁾ Adică, mulțumită sudorilor unui bătrân preot de sat, care este Tatăl meu Iacob, și ale Mumii mele Floarea, care și astăzi muncește în economia casei, cum a muncit o viață întreagă;... mulțumită iubirii de jertfă a acelor, cari nu odată mi-au zis: «Grija noastră să nu te oprească dela nimic. Noi, ce putem face pe lume?... Tu poți lucra și pentru neamul românesc... Dacă ești tu ceva, suntem și noi, suntem surorile tale»...

Se va găsi oare cineva între bogații Țării Românești, care să aibe toată înțelegerea pentru Istoria celui mai mare Domn din tot trecutul Românilor, și în acelaș timp un dram de simțire pentru noul ei autor, care, totuș, s'ar putea să-și fi scris cartea (și să scrie cât mai e napoi), cu aceeași «multă competență», ce i-au recunoscut-o, la Istoria lui Matei Bășarabă, dela d-l Sturdza și Hășdeu și dela critica specialistă nemțească, care nu cunoaște sentimente de părtinire, până la cea ungurească, ... presupunând, că nu-ș va fi pierdut cunoștințele avute și că dragostea mai mare pentru Eroul său, ținută în frâu, la tot cuvântul scris, de cerințele aspre și reci ale științei, și truda mai încordată, ca și rutina câștigată după un lucru făcut, presupunând, că toate acestea nu vor fi fost stricătioase lucrului celui de al doilea!...

Nimeri-voi oarea filantropul, care să aibe inima a mântui de primejdia zilei de mâne micuța avere, angajată la tipărirea acestei cărți, avere, ce până astăzi e singura siguranță de existență (ori cât de modestă) în viitor a unor fete, ce-și întrec fratele în idealismul cel mai curat și — în lipsa de noroc? !... Intâlni-voi oare în

¹⁾ Trebuie să mulțămesc și prietinelor mei, d-lor Popa și Clinciu, pentru că au binevoit a lua chizășia, față de d-l Göbl, pentru observarea exactă a termenului de plată din partra mea.

calea mea, în oara a 11-a, sufletul ales, care înzestrat din belșug cu cele ce trebuiesc trupului, să simtă, că nu poate fi un lucru lipsit de demnitate, a însoți cu numele său, în titlul unei cărți, numele Domnului fără păreche, care și-a dat viața pentru fapte, pe cari noi ce-i de astăzi nici a le visă fără sfială nu suntem în stare?... Dumnezeu știe,... el, care singur mă vede, cu ce strânsoare de inimă scriu aceste șire.

*

Iubiții mei cititori să mă erte pentru aceste mărturisiri și tânguiri. Ele fac parte din soarta cărții mele, a acesteia și a celei ce va urma, de voi avea zile. Căci dela ei nu mă pot aștepta la vre-o răscumpărare. Numărul lor este foarte mic la noi Români, chiar pentru cărți, ce nu au să străbată pe cărări presărate cu spini. Doar eu știu, ce dușmănie mă așteaptă (cel mult s'ar putea, să nu fiu luat nici în seamă, lucru ce nu m'ar supăra dn loc!).—Cu toate acestea nu mă voi sfi a spune și într'altă privință adevărul, care cred că trebuie spus chiar în această prefață, precum l'am desvelit fără sfială în notele mele, ori cât de necuviincios s'ar părea, poate, cuivă.

Am pomenit mai sus de pățania ce am avut cu copiile mele din Arhivele din Viena (Haus-Hot-und Staatsarchiv și Kriegsarchiv). Pentru neplăcerea de a-mi fi văzut zădărnicită partea mare a muncii, prin publicarea de Academia română a culegerii d-lui Iorga, am putut folosi în schimb, la această lucrare, cele câteva documente din alte Arhive, ce-mi lipseau mie (și vre-o 2—3 din Viena), afară de cele ce le aveam eu pede-asupra, mai ales la chestii de istorie generală, sau în întregime, unde în Hurmuzaki XII sunt adese ori numai estrase. Dar, afară de aceasta, munca mea în Arhivă mai are, cu toată răsipirea ei, și altă însemnătate, pentru mine, ca istoric, și pentru toți câți vor fi în stare să simtă și să înțeleagă, că șirele ce urmează nu pornesc din ciuda pentru cele întâmplare, când ele n'ar avea dreptul să fie scrise. E, că vom avea puțința unei slabe orientări asupra felului d-lui Iorga de a publică isvoare istorice. Nu e vorba de totalitatea publicațiunilor d-lui Iorga, cu a căror mulțime a îngrozit lumea, pentru cari i s'a svîrlit, din parte dușmană, cuvîntul de.... «chilogramme de documente», cari i-au atras adorațiunea prietinelor, uimirea noastră a tuturor față de puterea d-sale de muncă și, se pare, încrederea absolută a celor mai înalte

instituțiunii publice de cultură ale noastre. Nu ar fi nici locul potrivit, nici eu nu m'aș ține vrednic a da o părere peste tot. Ceea-ce sunt dator să fac aici e: de a pune în față câteva constatări ce am putut face din asemănrea, unde și unde, a copiilor mele sau a celor tipărite aiurea, cu cele vre-o 380 de pagini ale volumului XII din colecția Hurmuzaki (Documente privitoare la Istoria Românilor), cari au fost studiate la acest volum al lucrării mele. Și chiar din acestea au putut fi luate în seamă, cu tot dinadinsul, numai documentele privitoare la întâmplările dela 20 Octomvrie 1595 încoace, până unde lucrarea mea eră făcută încă înainte de mergerea mea la București, în 1901, pe când vol. XII din Hurmuzaki a apărut în vara a. 1903. Totuși mi-am îndreptat notele cu ocazia tipăririi, ștergând din ele citatele: «*Arhiva* Curții, Hung. Turc», etc. și «*Arh. de Răsboi*» (prescurtat: A. C. H.; A. C. T. etc.) și înlocuindu-le cu *Docum. XII* (afară de vre-unul, poate, care-mi va fi scăpat din vedere).—Dar să trecem la fapte. D-l Iorga spune în prefața volumului (unde îmi face onoare a anunța cu vorbe frumoase și cartea mea, pentru ce i mulțumesc), că «vre-o zece numere, în tot volumul, se mai atla și în alte volume ale culegerii», și «îndreptățirea» o socotește «cu prisos, pe lângă cunoscători, prin felul cum sunt compuse multe din acestea». Dar eu am însemnat 11 numai în paginile suspomente, care fac ceva mai mult decât a patra parte a volumului,—ce e drept numai vre-o 5 cu arătarea locului, unde se mai găesc. Anume: XII, p. 112 sq. (=III. 2, 158); 147—8 (=III. 1, 217, indicat); p. 169—70 (=III. 1, 491—2, indicat); 192 (=III. 1, 256); 288, fragment (=III. 2, 241 întreg); 274, latinește (=III. 2, 208—9 indicat); p. 229 sq. (=III. 2, 189, fragment); 276 ital. (=III. 1, 269 nemț., indicat); 292 (=III. 2, 243, indicat greșit: «VIII, pp. 243—4»); 293 (=III. 2, 244); p. 358, (=III. 1, 287); și încă unul, pe care îl aveam până acuma nu mai puțin decât de patru ori în colecția Hurmuzaki, de 3 ori italienește, III. 2, 151—2; III. 1, 499—501 și VIII, 194—5, și odată nemțește, III. 1, 250 sqq. Și d-l Iorga îl mai tipărește de 2 ori, odată italienește p. 123—5 și odată nemțește, p. 149—51. Am spus și într'o notă la textul meu (p. 349. cf. 340 sq.) cu privire la acest document, că ajungea, după mine, tipărirea rapoartelor parțiale dela 18, 22, 25 Octb. și 3 Noemv., dinaintea și din urma lui, și trimiterea, pentru el, la locurile arătate mai sus. Dar d-l Iorga pare că nici nu știă că-l aveam tipărit, și încă de atâtea ori. Îndreptățirea pentru reproducerea nouă

a pomenitelor acte, adecă greşelile la cari se face alusie, nu prea există aci; unde într'adevăr erau greşeli (ele se pot vedea în notele mele) eră îndestulător a le arătă, îndreptându-le.—Nu ştiu, întru cât intră în intenţia Academiai Române şi pentru timpul mai nou reproducerea de documente ce se găsesc într'alte colecţii, dar nu văd vre-un sistem la d-l Iorga în această privinţă. Bunăoară, dacă s'a tipărit, la p. 249—252, două documente, ce se aflau în Reusner, Epistolae Turcicae p. 182—7 (nu ni se spune, dacă d-l I. aveă cunoştinţă de aceasta), de ce nu s'ar fi reprodus şi scrisoarea lui Király dela 18 Iunie 1595, care cuprinde şi ea o mărturie însemnată şi se găseă în aceeaş colecţie, p. 232 (aceasta marcată totuş la p. 58 n.). Ori, dacă s'a luat în volum, p. 350, scrisoarea din 11 Mai 1598 a lui Hirschell, care se află în însemnata revistă istorică ungiurească Történelmi Tár, 1879, p. 42—3, de ce nu s'ar fi luat şi acelea mai de preţ ale lui Mihai însuş din 8, şi cele de la 1 Iunie ale lui şi ale lui Bernárdffy, tipărite tot acolo, p. 42 şi 43, 47—8 şi T. T. 1878, 574—6 (a căror însemnătate se poate vedea din această carte la p. 550 şi urm. şi 556 şi urm.)?—ca să nu mai zic şi de celelalte scrisori ce se mai află în acei doi ani ai Revistei citate, câte mai lipsesc din Documente XII. Iată lămurirea: Nu pentrucă se găseau în Történelmi Tár n'au fost tipărite de nou, căci aceasta n'o ştiă d-l Iorga, ci pentru că erau ungiureşti. D-sa tipăreşte nota mărginală nemţească, ce o găseşte la ele în Arhivă, cu titlu şi cu număr deosebit de document, pentru fiecare, cu toate că aceasta nu spune de regulă nimic în fond (v. XII, p. 348—9, 351, 353 sq. 356 sq.). Dar, d-l Iorga a copiat una din aceste scrisori şi ungiureşte cum eră, anume scrisoarea lui Mihai-Vodă, din 19 Mai 1598 (întrebuinţată în această carte la p. 550), şi a tipărit-o iac' așa: «Bernardffy Ianos mind penigh az Tatarcham feo komteke(l) immkeo orzagombanbe erkztemek, azertt mj ben allion az dolog eő felsegenek azomnikeák beosegben megh irtam, es ez komtek leueletis kiten mekolm koldettenek oda koldettem» etc. Pentru cei ce înţeleg, documentul, nu acesta tipărit de d-l Iorga, ci cel din Arhivă, grăeşte astfel — după ortografia de az—: «Bernárdffy Iános mind pedig az tatár chám fökövetekkel [în loc de fököveteivel] immáron országomban beérkezének, azért miben álljon az dolog, ő felségének asszonyunknak böségesen megirtam és az követek levelét is, kit énnekem koldettenek, oda koldettem» etc. (T. T. 1878, 566). Iar traducerea nu puteă fi cu mult mai

bună (deși te miri, că a putut eși așa cum e); din «feo komtekkel» nu putea eși decât «Comisul (?)»... Mă tem, văzând acestea, Academia ungurească ar putea fi îndemnată să ne îmbie un copiator și un editor pentru ungurește. Dar acesta nu e singurul document unguresc, ce s'ar fi rătăcit în volumul din vorbă. D-l Iorga editează aci toate copiile ungurești, ce Academia română ș'a agonisit din Arhivul din Bistrița, câte privesc această epocă. Puține din ele au avut însemnătate mai mare pentru volumul meu: totuș m'am putut adevări, că nici acestea nu sunt lipsite de greșeli, deși nu vor fi mai multe așa boacâne, adunate la olaltă — fiind copiile bune. Nu mi le-am notat; în pripă întâlnesc greșeli ca acestea: «kel consideralm esezebe veni» (pentru kel[l] considerálni és e[s]zébe venni» (p. 155); «emi bereknek» în loc de embereknek (p. 223); «ewtu-ének» în loc de «ewtnének», adică üténék (p. 232); «egi oitot» (? p. 273); «mi soda uellek meni tarttjak», în loc de «mi soha vellek nem tarttjuk» (p. 291 șir 1); «nöt» în loc de «vöt[t]» (p. 297 șir 5 din jos în sus, și «nertek» în loc de «verték» (p. 243); «kesewlettel» în loc de «kezewletel», adică, «készülettel» (p. 306); «valamint az elwt *gyenek* utanna is ide be iwhetnek», în loc de... «úgy ennek utánna» (p. 308); «ha valami olilczen» (? p. 312,—eu aveam estrase numai părțile de însemnătate); «feleteoliis» (? p. 313); «a Dunan altal kolterny» pentru:... «költözni» (p. 363). — Totuș, d-l Iorga avea un «colaborator» pentru documentele ungurești, care i-a făcut traduceri ce le însoțesc (cum spune în Prefață). Eu nu aveam nevoie să citesc aceste traduceri. Mi s'a întâmplat însă, că întorcând odată foaia (p. 233—4), m'a isbit în ochi, în traducerea unui document, fraza: «până va fi oastea sus în Hust (?)», lucru ce nu-l cunoșteam din originalul tocmai studiat. M'am întors înapoi, am controlat, și am constatat, că traducerea aceea a eșit din aceste cuvinte: «az myg az had feon lezen Hwzon eoeth ezer forinth igérth»,—ceea ce înseamnă, «până ce oastea va fi sus, [Împăratul, că de el e vorba] a tăgăduit [Principelui transilvan], 25 de mii de florinți» [pe lună]. Dacă colaboratorul d-lui I. «pe atât de statornic, pe atât de modest» erà un istoric, nu putea cădea în greșala de a citi Huszt (care e o cetate) în loc de «huszonöt»=25. Am mai citit atunci vre-o două traduceri și am văzut că ele în genere trebuie să fie bune, cu toate că am întâlnit chiar în acestea greșeli. Așa: «cu privire la aceasta ni se cere ca să purtăm bine de grijă de rămasul Domnului nostru» (p. 255), pe când un istoric ar fi

tradus: «se cere ca să fim cu bună grijă și băgare de seamă pentru mântuirea patriei noastre», căci el ar fi știut să îndrepteze greșelile de editură «haranknak meg marahasara», dând textului cu pricina această față (în transcriere modernă, pentru ușurința cititorilor mei): «kihez képest az kivántatik tölünk, hogy hazánkknak megmaradására mindenképpen szorgalmatos gondot viseljük és vigyázzunk» (p. 254). Ori: «Mostan... kegyelmetek bator feusteonkenth az keossegeth fel ne vegye»..., care s'a tradus: «Acum însă Dumneavoastră. (?), să nu luați tot orașul», în loc de:.... «să nu luați *după fum*, toată comuna» (de și ar putea fi chiar: «készséget», găteala de oaste, contingentul, dar pentru această interpretare îmi lipsesc aici, unde scriu, mijloacele de control, dacă se poate susține), adică, să nu ia dela toată casa ostașul datorit, ci numai jumătatea oastei lor s'o gătească,... cum se adauge îndată.—Nu mi se pare apoi, lucru cu rost tipărirea în extras a unor însemnate documente ce se aflau întregi în Monumenta comitalia Transylvaniae, cum e scrisoarea din Chiioara a lui Istvánffy (nu Szuhay — cum ne spune titlul dat de d-l Iorga, p. 341 —, care eră, la 18 Aprilie, la Alba Iulia), sau ceea ce-i urmează, a lui Pezzen, tot acolo, p. 341, când d-l editor notează tipărirea precedentă (pentru cea publicată din nou în întregime, ibidem, p. 342—4, rămâne ce s'a zis mai sus în această privință); ori cea din 20 Martie a lui Di Cervia, p. 339, pe care o aveam la Szilágyi, *Carrillo*, p 126. Și nu țin de măsură dreaptă a publica în mare întindere corespondența Nunțiilor papali din Varșovia și Praga între sine și cu Roma, și a altora, privitoare la planurile ce se făuriau și propunerile ce se făceau, pentru a îmbălânzi supărările pricinuite și a netezi situațiunea creată prin ocuparea Moldovei cu argatul Polonilor Ieremia Movilă, și pentru îndreptățirea acestei ocupațiuni, când aceleaș lucruri se repetau până la săturare. Și pe lângă această dărnicie de spaț a nu găsi loc pentru nespus de însemnatul contract dela 9 Iunie 1598, încheiat între Mihai Vodă și Țara lui de o parte și Comisarii împărătești de alta, contract care lipsește în întregime, în toată colecția Hurmuzaki. Cel puțin eu nu am dat de el. D-l Iorga, care ne dă a cincea și a șasea oară raportul Episcopului di Cervia asupra expediției oștilor aliate la Giurgiu, nu jertfește pentru pomenitul act mai mult decât o notă (p. 359), menită a încurcă cât se poate de bine pe istoricul, care se pune să controleze comparațiunile d-sale, cum am arătat la locul potrivit. Dar, această măsură înseamnă tot

atâta, cum s'ar apucà cineva să publice toate depeșile Ambasadorilor venețiani din Viena, către capătul veacului XVII, cu toată polilogia lor, și n'ar voi să deà în colecția sa tratatul de la Carlovăț! Mi-a mai rămas a zice un cuvânt asupra copiilor d-lui Iorga Sunt ele lipsite de greșeli? Nu. Nu voi repetà aici ceea ce am arătat la felurite locuri în notele ce însoțesc textul cărții mele. Voi luà un singur document italianesc, asupra greșelilor căruia nu m'am oprit, crezând, că-l voi publicà împreună cu altele, într'un «adnex» la urmă, pentru însemnătatea lui, ceea ce n'am mai putut face. E scrisoarea lui Marini dela 24 Octob. 1597, păstrată în Arhiva de Răsboi din Viena. Iată deosibirile ce le-am băgat de seamă între documentul tipărit de editorul volumului XII, p. 1265—8, și copia mea, pe cari eu le țin de greșeli la d-sa. In tipar: «gli exortano che si mantenge in pace», la mine: «che si mantenise»; la Iorga: «e con iudicii di persone pratiche», la mine: «e son iudicii» etc.; la I.: «audisseno», la mine: «ardisseno»; la I.: «de Sua Santità», la mine «da» S. S.; la I.: «dove che passerò alla impresa», la mine: ...«passera», ceea ce nu poate fi altfel, de oare ce scriitorul, Marini, vorbește de Mihai; și în șirul ultim pe această pagină, 1265: «cominciando del patriarcha», la mine: ...«dal»...; (p. 1266) la I.: «sinno a Mare», la mine: «sinno al Mare»; la I.: «intention delle sulevation», la mine: «della»...; la I.: «de tali *queli* tratano», la mine: ...«*quali*»...; la I.: «potuto», la mine: «possuto» (șir 8); la I.: «Thielie», la mine: «Chielie»; la I.: «Il simile *perchè* conferma Hieremia W.», la mine: «Il simile *par che* conferma» etc., ceea-ce singur are înțeles; la I.: «informatissimo exercito», la mine: «un formatissimo» etc.; la I.: «ha subornato li *Turchi* pegio di quel che si faceva in tempo di Turchi, la mine: «hà subornato li *Polachi*»...; la I.: «Alsi dando nova», la mine:... «dandomi nova», la I.: «inteligentia con *queli* populi *privati*», la mine:... «populi *primati*», termin ce-l întâlnim și mai jos; (p. 1267) la I.: «e far... la servitù di S. M. C.—*al la* qual spero in Dio sentirà eroichi successi», la mine:... la servitù à S. M. C. *la* qual spero» etc.; la I.; «si si metteria», la mine: «Alsi si meteria»; la I.: «per rimeter in possesso dell Stato di Transilvania et di Valachia di Bathory di Polonia», la mine:... «*li* Bathory»; la I.: «La qual tratatione è discoperta a Michailo W. dali *primati* di Moldavia», la mine: «La qual tratatione [è] discoperta»...; la I.: «et che [sia] intramezzano di far pace», la mine: «et che *intra mezzano*» etc.; la I.: «scrive... il patriarcha..... per mano di un homo

mandato... a questo Waivoda; dal qual atenderò informarmi delle particolarità di quel Waivoda. Io me hò offerto di ritornar a V. M. C.», la mine: «atenderò înformarmi della particularità, *al qual* Waivoda Io me ho offerto»...; la I: «hà voluto», la mine: «ha volesto» (termin obicinuit la M. pe cât îmi aduc aminte); la I: «si certificaremo... di tuto, dar notitia a V. M. C.», la mine: «*per* dar notitia»...; la I: «havendo havuta notitia», la mine: «havendo havuto notitia»; la I: «non temerà del suo Stato», la mine: «non teme»; la I: «Segnei Pangraz, che è... in *Semlie*», la mine: «che è... in *Seculia*»; la I: «che Michailo W. si impatronischi di Moldavia», la mine: «*impatronischa*»; la I: Hibrahim», la mine: «Hibrahimo»; la I: «saria», la mine «seria»; la I: «schacciarebbono», la mine: «schaciarebbono»; (p. 1268) la I: «passarano a quella banda, che haverano tute dua provintie», la mine: «passarano à quella banda *unita* che haverano tute dua provintie», la I: «a quel che è meglio», la mine: «à qualche è meglio»; la I: «aspetarà», la mine «espetarà»; la I: «resolluto a guerigiare *con* li Turchi; asaj temeno di lui...», la mine: «resolluto a guerigiare *et* li Turchi asai temeno di lui». Iată și două greșeli dintr'o pagină nemțească înainte de a încheiã. P. 287: «wil... mit zu Felt begeben», în loc de: «wil... mich zu Felt begeben»; «wier du nun das... thuen», în loc de: «wirst du». — Sfârșesc cu două resumate greșite, dintre cari unul l'am notat și în lăuntruл cărții (unde se pot vedeà destule și de copie, în felul celor arătate, și mai ciudate decât ele). Citim la p. 1261, supt titlul «Ioan de'Marini Poli către Impărat» (unde avem rezumatul unei scrisori a lui M. dela 15 August 1597): «Arhiducele Maximilian are o frumoasă ocașie de victorie: să asedieze Buda, Spionul său, Marini, vine la Praga pe la Maximilian». Ne întrebãm: al cui spion? Al Impăratului? Al lui Maximilian? Dar nu e nici una nici alta. Estrasul de 5 rânduri ce mai urmează nemijlocit nu ne mai poate da nici o lămurire. Adevărul îl gășesc în copia mea, după documentul din Arhiva de Răsboi: Marini spune Impăratului, că s'a întors dela Constantinopol Nicolo Lovcialin, pe care el îl trãmisese după vești, și că îl va espediã în curând la Praga, având să treacă și pe la Maximilian. — Apoi, înaintea unui extras de 3 rânduri dintr'un document de însemnătate, p. 340, gășim aceste șire: «[Denunță intrigile pentru Coroanã ale lui Ștefan Bathory]». Ar fi să înțelegem pe Ștefan B., fratele Cardinalului Andrei, cari amândoi erau pribegiți în Polonia, și se vorbiã mult de ei, că

umblă după coroana Ardealului. În faptă Pezzen scrie altceva în această scrisoare, care e publicată întregă în Mon. com. Transilv. VIII (1878), p. 150—1. ceea ce d-l Iorga nu știe. El vorbește de cele ce a pus la cale «Cancelarul» [Jósika], ca să apuce Domnia, pe care ar fi închinat-o Turcilor, ca Ștefan Báthory («was der canzler.. gestift und mit was mitln er begert zu disem gubernament antangs, und hernach wie der Barhori Stefan allerdings zu impatronirn und den Turckhen zu ergeben»),—înțelegem: cum a făcut la 1571 Regele polon de mai apoi, Ștefan B., înșelând pe Împăratul.

Nu eu sunt omul, care să dea cine știe ce însemnătate acestor îndreptări și observațiuni ale mele, nici acelora din lăuntru cărții. De adevărat preț poate fi numai munca pozitivă a oricărui om. Dar ar fi de dorit, ca ele să nu se poată face la nici o ediție românească de documente, cu atât mai puțin la edițiile unui muncitor de talia gigantică a d-lui Iorga. Și aceasta în interesul științei românești, mai ales, când ea e ocrotită de Academia română și de Ministerul școlilor și când e menită, cum sunt edițiile de isvoare istorice, și pentru străinătate. Nici nu le-am scris, fiindcă aș râvni eu după un loc la tipărirea documentelor. Altu era și, până acuma, n'a încetat încă de a fi idealul meu.

Știu eu, că-și vor râde unii în pumni (poate chiar mulți) și vor zice, că pe calea aceasta nu m'am apropiat de acel ideal. Cunosce și eu, că altele sunt cărările obicinuite, cari duc la culmea ce o privim de departe. Dar ce să fac, dacă credința mea este, că înaintea științei slujitorul ei trebuie să-și aducă totdeauna aminte de vorbele Mântuitorului către învățăceii săi, când aceștia se jeluiră, că i urește lumea: Dacă voi ați fi din lume, eu nu v'aș fi ales pe voi..

Intru cât am fost în stare să împlinesc cerințele științei mele, se vor găsi cititori pricepuți, ba am nădejde și judecători fără partinire, cari să cântăriască aceasta. Asupra unora din aceste cerințe pot să se deosibească părerile, dar asta nu trebuie să fie dezbătut aici. Ajunge să spun, că eu am învățat a privi în căutarea legăturii faptelor, ce-l preocupă, sarcina de căpetenie a istoricului, pe lângă stabilirea adevărului acestor fapte, bine înțeles așa, ca el să fie străvăzător în toate gradele sale de mai mare sau mai mică siguranță. Împotriva unor învinuiri, ce mi s'ar putea face, țin să mă apăr, dela început. Așa, recunosc eu singur, că lucrarea a fost făcută pe baze ceva cam prea largi — și cu prea multă luare în seamă a întâmplărilor din Țările vecine, se va zice. Dar, de această scă-

dere nu se vor putea feri, multă vreme încă, toate lucrările temeinice privitoare la chestii din Istoria Orientului nostru, dat fiind gradul de dezvoltare în care să află această știință, de o parte, și puțină cunoștință din ea, răspândită în public, de alta. Crușarea, în această privință, putea fi cu atât mai puțin la loc, când e vorba de Istoria politicei din afară a lui Mihai Viteazul și a bătăliilor purtate de el. Se va vedea apoi, cred, că eu n'am luat de-a gata nici părțile din Istoria vecinilor, întru cât am ținut de lipsă a le face loc în cartea mea, nici alte chestii despre cari am scris, ci le-am studiat, de obicei, după izvoare. Această împrejurare ar fi să mă scutească și de o altă explicare, anume, de ce nu am căutat să arăt locurile, unde m'aș potrivii cu năntășii mei mai vechi în studiul Istoriei lui Mihai Vodă, ca Bălcescu și d-l Xenopol, sau a-celea unde mă deosebiam de ei. Ași fi crescut numai, fără folos pentru stabilirea adevărului ce mă preocupă, volumul. Țin totuși să însemn cu acest prilej un punct de seamă comun, care ar fi o nedreptate a nu-l scoate la iveală, după ce mi-a scăpat din vedere la locul său, în cursul lucrării: Si d-l Xenopol ajunge, de și nu cu aceeași migăloasă dovedire ca mine, dar cu egală tărie de convingere, la rezultatul, că «Răscoala lui Mihai Viteazul contra Turcilor nu este... datorită unei îmboldiri străine, ci este productul liberei sale hotărâri» (Istoria Românilor, III, p. 173—5). Tot așa e ușor de înțeles, că scriind la țară, cum s'a văzut, n'am avut la îndemână unele studii mai vechi, cari, din întâmplare, ar putea cuprinde ceva, ce mi-ar fi fost de folos la cartea mea, cum sunt studiile d-lui Tocilescu asupra Familiei lui Mihai Viteazul și asupra Buzeștilor, acest din urmă publicat în rara revistă a d-lui Hășdeu, Columna lui Traian.

O lămurire trebuie să mai dau cu privire la limba cărții mele. M'am trudit să întrebunțez în text (afară de note), cum se va vede, limba vorbită, sau cel puțin înțeleasă de popor. Firește, că aceasta nu e tocmai ușor, într'o lucrare, scrisă după trebuințele științei, și nici nu isbutește omul totdeauna. Altul e însă punctul, asupra căruia, cred, s'ar putea oprî cititorii mei: Am socotit că au drept la viața literară și câte-va cuvinte din Banat, cari pot fi înțelese fără multă greutate. Citim în toate zilele atâtea moldovenisme, pe cari noi ceștialalți de obicei nu le înțelegem, și multe am ajuns a le și înțelege. De ce nu am străcură și noi, cari am fost, cum se știe, cei mai scutiți de amestecul străinilor, câteva bănățanisme din

munți, așa cu măsură, astăzi ceva, mâne ceva, până va veni literatul cel mare (după cei cari au mai fost și iute s'au stins) să le dea botezul cărții. Tot așa am lăsat să treacă felurite chipuri de grăire ale aceluiaș cuvânt. Afară de asta ar fi să mai pomenesc unele mici abateri ce mi-am îngăduit dela ortografia Academiei (pe care cu părere de rău am primit-o), ca: diftongul ai, âi, ei, oi, fără u la sfârșitul cuvântului, ca și unele particularități în scrierea cu literă mare, care totuș nu s'a putut ține regulat, din pricina nedepinderii culegătorilor cu ele. În sfârșit trebuie să cer iertare onorațiilor cititori pentru greșelile de tipar ce-i vor supăra, poate, cu deosebire în primele 19 coale ale acestei lucrări. Ce să fac? Trebuie înțe cu mult mai mari decât voința mea m'au silit să tipăresc zisele coale (vor fi greșeli, nu-i vorbă și în celelalte) cu o iușeală, care a întrecut, se vede, puterea mea de bună băgare de seamă.

Scăderile de natură de a putea fi îndreptate (căci nu sunt eu închipuitul de a mă crede fără greșală), ce le voi descoperi în urmă, le voi direge cu cel dintâi prilej, care mă va aduce din nou în atingere cu onoratul public. Așa, sper să pot vedeă cu ochii, până la alt rând, locurile mai însemnate, unde se desfășoară întâmplările povestite în acest volum, ca și ale acelora ce vor urmă, și să dau o iconă mai limpede asupra lor, bunăoară pentru Călugăreni, Târgoviște și altele. A dă chiar o hartă, cum aș dori, nu îndrăznese să îmbun. Poate voi aveă noroc... Un chip al Domnului voi căută să dau negreșit. O îndreptare ce s'ar putea face la geneologia Voivodului socot de lipsă a o însemnă chiar aici. Domnul St. Nicolaescu, un tânăr zelos, care tocmai scoate o carte însemnată cu «Documente slavo-române» din sec. XV—XVI, a avut bunăvoința să-mi spună, că, după constatările Dumisale, Radu Vodă Călugărul (=Petru Paisie) moșul lui Mihai Viteazul, era fiul lui Radu cel Mare, prin urmare Domnul și-ar trage neamul din Vlad Călugărul, și nu din fratele acestuia Radu cel Frumos, cum urmă după isvoarele ce mi-au stat mie la îndămână. Notez cu mulțămită împărtășirea d-lui Nicolaescu, fără să pot spune hotărât cetitorilor mei, că așa este, bine înțeles, până ce nu voi putea controlă singur datele, ori câtă încredere am în soliditatea constatărilor de cari este vorba.

Mi-a mai rămas de zis un cuvânt de mulțumire pentru d-l G. Winter, Director al Arhivei Curții și a Statului din Viena, și pentru d-l Sub-Director Károlyi A., ca și pentru d-l Director al Arhivei de Război, deposite, unde am lucrat mai îndelungat.

Cu acestea aş fi ajuns să închei prea lungul meu «Cuvânt înainte», atât de neobicinuit în cuprinsul lui.

Iubiţii mei cetitori mă vor ertă, am nădejde, pentru această abateră din calea bătută. La toată întâmplarea, ei mă vor înţelege, cred. Ori care ar fi numărul lor, mic sau mare, ori cum s'ar îndreptă paşii sortii mele, în bine sau în mai rău, o făgăduinţă ţin să fac de acum (împlinirea ei poate fi numai întârziată, nu zădărnicită, printr'o soartă duşmană), făgăduinţa, de a le da şi al doilea volum, ori câte Istorii a lui Mihai Viteazul s'ar mai publică până atunci. Căci nu mă pot lipsi pe mine de plăcerea de a lucra şi eu cel mai frumos şi cel mai trist material din trecutul Românilor, căruia i se poate da şi o formă mai slobodă la scris, isvoarele fiind mai mult nemijlocite, punerea în faţă a mărturiilor felurite fiind mai puţin de lipsă, fără scădere pentru dovedire, analiza putând fi ceva mai îngrădită, şi, mai pre sus decât toate, întâmpările fiind mai strâns legate unele de altele, — pe lângă folosul ce se dobândeşte pentru unitatea scrierii următoare prin cunoştinţele câştigate din acest volum. Sunt dator a face întreagă această carte şi pentru simţământul de evlavie, pe care cu toţii trebuie să o avem, mici şi mari, pentru cel mai mare Domn din Istoria tuturor Românilor, din cuvioşie pentru acela, care mai nenorocos şi după moarte decât Marele său Coleg naintaş din Moldova, n'a avut, ca acesta, cinstea unei serbări oficiale, la împlinirea celor 300 de ani dela jalnica sa moarte. Dar n'avem ce zice: Vina e a lui: A săvârşit fapte, pe cari noi—par'că ameţim, privindu-le, fapte, a căror amintire Statul român de astăzi, se vede, nu s'a simţit destul de tare (cel puţin acum trei ani, Sfetnicii Tronului n'au avut voinicia, sau au fost prea cuminţi) pentru a o serbă în tihnă, fără a fi încâştigat, că ş'ar putea supăra vecinii, prietenii de astăzi, cari nu vor putea fi şi prietenii de mâne, de sigur nu cei de poimâne, dacă nu vor ajunge odată la convingerea, că voind să nimicească ceea-ce veacurile n'au fost în stare, nu însemnează a se întări, şi dacă nu vor vreă să înţeleagă, că prietenia, care cere prea mari jertfe şi nu dă decât de tot puţin în schimb trebuie să se curme, cu vremea.... Am sfârşit. Dumnezeu să ajute!

Rudăria, în Novembre 1904.

Dr. ION SÎRBU.

INCEPUT.

1. Scurtă privire asupra Domniilor Țării-Românești în legăturile lor cu străinii, dela intrarea Românilor în istorie până la Pătrașcu-cel-Bun ¹⁾.

Mergând din isbândă în isbândă, Turcii fac de-a facerea Împărăției Romane dela Răsărit, la anul 1453. De mult trăgea ea de moarte, Împărăția, și în această jumătate a ei ce mai purtă numele de Romană; dar inima nu-i încetase de a bate, câtă vreme aveà un Împărat, și el un colț de țară, pe care să-l cârmuiască după ale sale așezăminte și legi. Și iarăși, căzând Byzanțul și cel din urmă Împărat creștin al lui, murind Împărăția, nu s'a stins cu ea și poporul ei cârmuitor, tot atât de puțin ca și popoarele stăpânite. Grecii, moștenitori ai stăpânirii Romane dela Răsărit, din părțile unde se află și mica lor țară de odată, trăiau încă, pentru a ajunge după veacuri iar domni, cel puțin peste colțul de țară ce l'au stăpânit din început. Numai cât numele Domniei lor fu șters atunci din istorie: în catastrul popoarelor moșia lor fu trecută asupra altui stăpân — Turcul.

Dar, e mare lucru a nu aveà pământ la catastro, și e amărată viața a sluji altuia. Pentru popoare lipsa din istorie, câte odată, în-

¹⁾ Această parte din «Inceput» e scrisă mai ales cu gândul la cetitorii din popor pe cari ar putea — sau cel puțin ar trebui — să-i aibe o istorie a lui Mihai-Vodă Viteazul, chiar când ea e scrisă științificește. (Intr'alt chip, cred, nici nu poate așteptă o istorie a acestui Domn să străbată la Români de pretutindenea). Apoi m'am gândit și la acei cărturari români în afară de granițele României, cari, chiar trecând prin liceu, nu vor fi avut fericirea să audă ceva din trecutul neamului lor, și mulți din ei nu vor fi văzut nici odată măcar un manual de Istoria Românilor. Altă închipuire nu am.

seamnă aproape tot atâta cât lipsa de ființă. Și asta e chiar păte-
nia noastră, a Românilor, pentru lung veac de vreme.

*

Aduși înainte cu 1800 de ani incoace la Răsărit de strămoșii
noștri Romani, de Împăratul lor mare Traian, în nesfârșită mul-
țime», din toată lumea Romană, și puși să umplem pământul
Daciei, cucerit de ei aproape în toate întinderea lui, cât îl cuprindem
astăzi, furăm lăsați, după 165 de ani de prea înfloritoare viață, în
voia altor stăpâni. Cărmuitorii din Roma a unei întregi lumi de
popoare, dela Apusul cel mai îndepărtat al Europei, dela Britania
și Lusitania până adânc în Armenia, Babilonia și Arabia, dela Ri-
nul de jos, Viena și mijlocul Nistrului până peste Imperiul Carta-
ginenilor și Egipt, acești mari cărmuitori și stăpânitori își traseră
oștile din marginașa Dacia la Mează-zi de Dunăre, când popoare
năvalnice începură a bate cu tărie la porțile stăpânirii lor. Numai
Domnia ș'o traseră Romanii de-acolo. Poporul, în partea lui mare,
nu putea să iasă și el. Că nici loc n'ar fi tost să-l cuprindă, nici
pământ să-l hrănească în Dacia Aureliană, cum numi Împăratul,
după numele său, provincia Română a Mesiei, unde își așeză le-
giunile aduse dela Mează-noapte. Doar și noua țară eră plină de
lume. Se vor fi dus din Dacia Traiană, dinaintea dușmanilor, bo-
gații cei mari, cari își puteau trăi viața ori unde cu banii lor, se
vor fi dus lucrătorii, cari n'aveau ce perde, cum bine zice un în-
vățat ¹⁾, de asemea și cărturarii. Brăzdătorii luncilor și a dumbră-
vilor, păstorii poienilor din munții ocrotitori ai neamului nostru, au
trebuit să rămână neprorupt pe moșiile lor. Dar, fiindcă Domni
peste țara lor ajunseră năvălitorii, cari la început primesc Domnia
chiar din mâinile Împăraților Romani, scriitorii de istorie din acele
vremi, scriind din țări îndepărtate, numai de ei, de stăpâni pome-
nesc: de Goți, Huni, Gepizi, Avari, Bulgari, Unguri, Pecenegi, Cu-
mani. Când apoi, după vre-o mie de ani, începù și în aceste țări a
se scrie istorie, scriitorii din neamul rămas stăpân pe miezul Daciei,

¹⁾ Jung, în cartea sa *Römer und Romanen in den Donauländern*. Pe lângă
aceasta, *Teoria lui Rössler* și tomul I din *Istoria Românilor* a d-lui Xenopol,
precum și lucrările d-lui Onciu, publicate în *Convorbiri literare* (1885) și în
Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung, Ergänzungsbd. II (1887),
sunt cele mai bune studii asupra rămănerii noastre necurmte în Dacia.

nu putură să nu pomenească de noi, căci ne văzură aci, unde am tot fost. Atunci veacuri de-a rândul, nimeni nu i-a venit în minte să zică de noi, că n'am fi urmașii Romanilor, a căror nume l'am păstrat, ori că am fi venit cu toții de aiurea. Fără îndoială au trecut mulți Români Dunărea dincoace, începând dela așezarea Slavilor, în veacul al 7-lea, a Bulgarilor și a Sârbilor, în Dacia Aureliană, împinși fiind de ei ¹⁾. Și strămutări de acestea s'au făcut adeseori și mai târziu, pe vremea Turcilor ²⁾, dar ele numai au adăugit și improspătat neamul nostru de aici. Aceste mișcări și lipsa de mărturii hotărâte la scriitorii străini, cum pomenirăm, că tot aici am fost, au făcut pe unii învățați în vremea mai nouă să zică și să se trudească să arăte, că poporul nostru întreg ar fi părăsit aceste țări, când Aurelian și-a tras oștile din ele, la anul 271, și ar fi trecut cu ele împreună peste Dunăre ³⁾.

Dovezile lor însă se zdobesc de chibzuiala minții sănătoase și de tăria celor ce ne arată necurmat între hotarele ce dela început le-am cuprins și le ținem și astăzi. Se 'nțelege, că nu pe starea noastră neclintită aci se razimă dreptul nostru de viață, ci pe vigoarea cu care ne-am putut străcură de veacuri printre atâtea necazuri ce au trecut peste noi. Tocmai această vigoare turbură liniștea celor ce se mai silesc și astăzi a ne arăta ca venetici furișăți pe pământurile noastre. E, ca să nu râvnim vreodată a ajunge să avem parte la stăpânirea țării, noi pe câți soarta și nenorocirea vremurilor ne-au ținut mereu în ascultare. Căci o bună parte a neamului nostru și-a scris lămurit numele în istorie, de mult, deodată și chiar înainte de venirea celor din urmă năvălitori în inima Daciei..

*

¹⁾ Vezi mai ales prea frumoasa, carte a d-lui Onciul, «*Originele Principatelor Române*», carte, ce n'ar trebui să lipsească de pe masa nici unui Român, p. 10—16 și notele p. 115—122.

²⁾ Czörnig, *Ethnographie der österr Monarchie* în mai multe locuri.

Tot un semn de astfel de strămutări e poate și potriveala înțelesului unor cuvinte din unele locuri din Banat cu cele din Macedonia, ca bunăoară: ginere, noră, pentru cumnat, cumnată.

³⁾ Cea mai de frunte lucrare de acest fel e a Sasului Roessler «*Romänische Studien*», unde cu greu chip de știință suntem plimbați prin cele două Dacii înainte și înapoi. Părerea lui au luat-o apoi Ungurii și o țin cu înverșunare până astăzi.

Veniți pe aceste locuri pe la anul 895, Ungurii ajung până la anul 1003 a se instăpâni peste hotarele și popoarele țării lor de astăzi. Vecinii lor erau atunci Bulgarii, dinspre Răsărit-Meazăzi. Și de ei se țineau toți Românii, dela începutul statului bulgar, de vreo 200 de ani înainte de venirea Ungurilor. (Din acele vremuri le-au rămas Românilor așezămintele lor bisericești și lumești.) La anul 1018 Impărații din Byzanț (cum i se mai zicea Constantinopolului), cari mai păstrară numele Impărăției Romane răsăritene, deși ființa ei eră grecească, cuprind Impărăția Bulgarilor. Din aceste strămutări de domnii și hotare, răsare acum, la începutul ceștei a doua mii de ani dela Christos, un mic stat românesc încheat: Oltenia Băsărabilor. ¹⁾ Ea se mărgineă la Răsărit cu țara stăpănită întâi de Pecenegi, apoi, scurt după aceea, de Cumani, cari își împinseră năntașii peste Dunăre. Cumanii fură bătuși de Byzantini, și atunci popor românesc, ascultători de aceștia, începe a se ivi și aci. La anul 1186 Românii de dincoace de Dunăre și Cumanii din părțile Moldovei ajută pe frații din Dacia Aureliană, purtați de doi frați români din Balcani, să se mântue de Domnia byzantină: o Impărăție româno-bulgară se naște din revoluție. Impărați de neam român înființează statul (voevodatul) Țării-Românești la Răsărit de Olt: lor li se închină și Băsărabii din Apus. ²⁾ De această Impărăție având cârma în Bulgaria, se isbesc Ungurii la anul 1230, lângă Vidin, isbutind să ia o părțică din Oltenia, ca să facă din ea, împreună cu o bucată din marginea țării lor, Banatul Severinului, ca o cetate de apărare la aceste hotare. De asemenea, de către Moldova, dobândise Ungurii ceva mai nainte o parte a Cumaniei. La 1241 Tătarii potopesc Ungaria și Impărăția româno-bulgară, unde un Impărat nevârstnic nu e în stare să dea nici un ajutor domnitorilor români, supușilor săi. Povoitul tătarese trece și peste Banul Băsărabă și peste Negri-Valachi din Răsărit de Olt. Vlachia, cum îi zic Slavii Țării-Românești, se desface de Impărăție. La 1247 Regii ungurești se numesc pe sine, într'un document, mai mari peste Vozii români, ce-i întâlnim în documente întâia oară cu numele: Lythuon în dreapta, Seneslau la stânga Oltului. Totuși, nu cucerise Ungurii țara cu armele. La 1272 Lythuon scoate dela Tătari Voivodatul dela Răsărit, supus de ei pe la 1254. La 1279 viteazul

¹⁾ Onciul, *Originile Principatelor*, p. 19 și urm. și notele 24 și urm.

²⁾ Cam la acest capăt ajunge d. Onciul asupra înființării Statului românesc.

Domn cade în luptă cu Ungurii, cărora nu vrea să le plătească tribut, pentru «partea de țară de dincolo de munți» (adică din Țara Românească) ce o «ocupase» dela ei, cum zice documentul unguresc. ¹⁾ Frate-său Bărbat și Tugomir «străbunul dinastiei Basarabilor» (poate din al lui Lythuon și Bărbat neam), domnesc atârnători de Unguri până pe la 1310. Fiul lui Tugomir, marele Ioan Băsărabă, bate strașnic, la 1330, pe Regele unguresc Carol Robert, care străbătuse până la Curtea-de-Argeș, capitala de atunci a Țării, și lasă fiului său Alexandru (1338—1364) o țară liberă și numai de Domnul ei ascultând. Acesta mai adaugă la moștenirea primită și părți tătărești dela gurile Dunării. Iar Vladislav, fiul lui, (1364—1374) pătrunde și în Ardeal. Ludovic cel mare, prea vestit Rege unguresc, trebuie să-și cumpere măreția de a putea numi pe Domnul român între ascultătorii săi prin darea ținuturilor Făgăraș și partea oltenească din Bănatul Severinului, de care se ținea și ducatul de mai târziu Amlaș, ca «feude» ungurești, pe la a. 1366.

Aceasta nu împiedică totuș, ca oștile ungurești să mai fie odată bătute la 1369 de Vladislav, în Țara Românească. Dar Radul «Înțeleptul» (1373—1384) lasă iar dobânda în schimb pentru deplina neatârnanare ²⁾. Apoi feciorul lui Radu, Dan I (1384—1386) năvălește în Severinul unguresc pe la Midia (Mehadia) ³⁾, și mai câștigă și dincolo de Dunăre Silistria și alte locuri de la Bulgari, unde cade în bătae cu Țarul lor, lăsând moștenire fratelui său Mircea cel Mare (1386—1418) o mare și liberă țară.

*

Cevă mai târziu se alese din învălmășala popoarelor un stat românesc în Moldova. Stăpânită mai în urmă de Cumani, Craii ungurești câștigă dela acestia, la începutul veacului 13, câțiva ani înainte

¹⁾ Onciul, p. 51: «primul erou martir al independenței române».

²⁾ Vezi pe lângă cartea citată a d-lui Onciul, căruia i-am urmat de scurt în toată povestirea, și studiul d-sale «*Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui*» în Convorbiri literare pe 1902, pag. 29 și urm., mai departe numărul de pe August același an și Ianuarie 1903, pag. 16 și urm., apoi studiile d-lui Hășdău, cât ne privește aici, în *Magnum Etymologicum Romaniae*, IV. Introducerea (titlu separat: *Negru Vodă*, București 1898); despre Vladislav pagina CCXII—CCXXXVII.

³⁾ *Documente privitoare la Istoria Românilor*, culese de E. Hurmuzaki, I. 2, p. 331 și Pesty Fr. *Szörény vármegye története* I, 32 și III, 10—12 (document din 16 Martie 1390).

de cuprinderea Severinului, partea dintre Carpați și Siret. Ba Cumanii, de răul Tătarilor ce-i împulziau dela Răsărit, se pun chiar singuri sub scutul Regelui unguresc, ce se chiamă, dela 1233, și Rege al Cumaniei. Iar peste câțiva ani, la 1239, părăsese de tot țara, lăsând-o în stăpânirea Tătarilor, și intră o parte din ei în Ungaria, unde capătă loc de așezare între Tisa și Dunăre. O sută de ani stăpâni peste Moldova, Tătarii turburau mult hotarele ungurești. În sfârșit Craiul Ungariei Ludovic cel mare trimete, la 1343, pe Voivodul Ardealului să dea bătaie Tătarilor în Moldova. La bătaie merg întâi Românii maramureșeni cu Voda lor Dragoș, care cuprinde țara Mo'dovei pentru sine, stăpânind-o împreună cu fiinutul său din Maramureș, sub ascultarea Craiului unguresc. Dar înmulțindu-se acolo poporul, ce venia mereu din Maramureș, Bogdan, Voevod și el din Maramureș, luă țara cu puterea dela urmașii lui Dragoș, la anul 1349, și făcù din ea stat deosebit. Toată truda marelui Crai unguresc, de a-l aduce în ascultare cu sila, rămâne zădarnică și Moldova liberă. Cu fiul și urmașul întemeietorului Moldovei ca stat neatârnat de nimeni, cu Lațcu, se stinge, la 1373, familia domnitoare, și Mușăteștii ajung moștenitori, prin căsătorie cu fata lui Lațcu ¹⁾. Semnul domniei lor (proruptă numai la 1374—1375 și la 1400—1401), cât privește starea cu vecinii, în vremea dintâi, este: primirea ocrotirei, a suveranității, cum se zice, Poloniei peste țara Moldovei, la anul 1387 ²⁾. Jurământul de credință către Regii acesteia (împrosătat la 1393, 1395, 1400) îl înnoește la 1404 și 1407 și vestitul dător de legi și așezăminte, Alexandru, ³⁾ domnul «cel Bun» al Moldovei (1402—1432), rădicat în scaun de Mircea, Domnul «cel Mare» al Țarei Românești.

Astfel ajunseră Românii, copii Romanilor vechi din Italia și din întinsa lume stăpânită de ei, să aibă și ei țară și nume, în marginea unde au fost puși și năpuștiți fără de apărare. Cărmuindu-se după legi și așezăminte ce le-au luat, când erau uniți într'un stat cu Bulgarii, tot dela împărăția Romană, dar dela cea din Răsări

¹⁾ Pentru toate v. Onciul, *Originele* pag. 92 și urm. și notele, mai ales cele din urmă pag. 242—52. Cf. și Xenopol II, 132 și urm.

²⁾ Vezi actele din «*Documente privilegiate la Istoria Românilor*», culese și publicate de Nicolae Densușianu, în colecția numită pe numele întemeietorului ei *E. Hurmuzaki*, tom. I, partea 2, pag. 296—297.

³⁾ Tot acolo, Apendicele II. publ. de Kaluzniacki, pag. 812 și urm. și 826 și urm.

(căci se împărțise în două stăpânirea Romei vechi încă la 395), care își avea scaunul ei în Constantinopol, Românii fură aflați în această stare de puternicii Turci.

*

Înainte de a fi svârlit Crucea de pe biserica Sfintei Sofii, unde Împărați creștini ascultase slujba în veci pomeniților Patriarhi ai Constantinopolului, Turcii, năvălind din Asia, de o sută de ani începuse a-și cuprinde încet țară în Europa răsăriteană. Românii deteră intaia oară pept cu cete de-a lor pe câmpiile Bulgariei, pe la 1366—1370 ¹⁾. Groaznica bătălie dela Cossova sau de pe câmpul Mierlei, cum i se zice, la anul 1389, deschise groapa Țarului sârbesc Lazar și întregei puteri a Slavilor dela Miază-zi. Stăpân peste amândouă laturele Dunărei și peste Dobrogea, Mircea-cel-Mare se pune bine cu Turcii la început ²⁾. Țara se învoia, la 1391, poate, a le plăti un mic tribut de 300 de lei, în schimbul ocrotirei ce i se da și libertățile ei rămân neatrinse ³⁾. Nu de frica lor ci împotriva Ungurilor încheiase Mircea la 1390 un contract de apărare cu regele Poloniei ⁴⁾. Și e de crezut, că mai mult de răul Ungurilor s'a făcut și supunerea trecătoare către Turci.

Dar nu supunerea aceasta ușoară avea să mântuie Țara lui Mircea de sabia păgână, care culcase tot la pământ până la hotarele lui. La 1394 se petrecu preamărita luptă dela Rovine, când Baiazid Sultanul, zdrobit, lasă dorul de a mai cuprinde Țara ⁵⁾. Tot de greu Turcilor se văzù silit și Craiul unguresc Sigismund, să-și înghită durerea pentru neatârnarea Țării românești și pentru Severinul, a cărui Ban era Mircea, și să încheie cu el, cu Domnul românesc,

¹⁾ *Docum.* I. 2, 199; v. și p. 152. Cf. Hășdeu, *Negru-Vodă*, p. 219 și urm.

²⁾ Melchisedec (episcopul), *Mitropolitul Gr. Țamblac*, (contimporan cu Mircea) în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* a d-lui Tocilescu III (1884), 25: Mircea ceru de la Sultanul moaștele Sfintei Paraschiva, ce se păstrau în Târnova, capitala Bulgariei, și le căpătă, zice Țamblac, semn că erau în bună înțelegere (cf. p. 27).

³⁾ *Tratatul de închinare în Acte și documente* publ. de Dim. A. Sturdza și Colescu Vartic I. 1, p. 1 și urm. (București 1900). Este îndoială, dacă actul e adevărat, neștiindu-se locul păstrării lui.

⁴⁾ *Docum.* I. 2. 322.

⁵⁾ Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 353; cf. Iorga *Studii și documente*, p. 1. Fragmente din cronica sârbească.

chiar atunci primăvara, un contract de alianță, ca domni *de o seamă*.¹⁾ Cu toate acestea, în acelaș an, oastea Craiului fu rău snopită de Români în munții «Pazata» — de bună seamă la trecătoarea în Ardeal cu numele de Posada din Vâlcea, în părțile Turnului roșu — la in-torsul dela Nicopole cel mic. Eră de necaz, că regele se întorcea acasă, pe neașteptate, chemat de alte treburi, nainte de nimicirea Păgânului.²⁾ Dar, în anul următor, 1396, Mircea se află cu toată oastea iarăși lângă regele Sigismund și lângă Cruciații din Apus — cu deosebire Francezi și Nemți —, luând parte la bătaia ce o că-pătără aceștia dela Turci la Nicopolea cea mare. Se știe, că chiar Regele Sigismund scăpă cu viață din această bătaie numai prin vi-tejia și ocrotirea Comitelui de Zollern, un strămoș al Marelui Rege Carol I. al României de astăzi, — a cărui oaste vitează avu să pă-zească, la 1877, această cetate ce eră pe atunci «basa de operație a oștirilor aliate și punctul lor de legătură cu România», după ce fuse biruită de tunurile și de oștile rusești și române.³⁾ Cu arma în mână și cu meșteșuguri politice înțelepte, Mircea-Vodă știe să se țină sus și tare: când mestecându-se în certele de tron ale Tur-cilor, când strângând prietenia cu Polonia indușmăniți cu Ungurii, când îndulcind inimile acestora, ca să aibă sabia liberă pentru Turci. Astfel el se putu numi până la moarte Domn al Țării românești, stăpânitor peste ținuturi ungurești (Banatul Severinului, Făgărasul, Amlașul) și tătărești (Băsărabia) și peste Dîrstor, dincolo de Du-năre până la Mare⁴⁾.

Următorii lui cei dintâi fură mici. Pe Mihai fiul lui Mircea (1418—1420), care se sprijinea pe Unguri, îl trânti din Scaun vărul său Dan II (1420—1425) cu ajutor dela Turci,⁵⁾ cărora le răsplă-

¹⁾ *Docum.* I. 2, 359 sq.

²⁾ Această motivare subțire o găsim în frumoasa cuvântare a Maiestății Sale Carol I, *Regele României*, ținută la Academia Română, la 21 Martie 1904, sub titlul *Nicopole*, 1396—1877—1902. *Analele Acad. rom.* XXVI, Mem. sect. isto-rică, p. 185—206, și separat. v. p. 8.

³⁾ Carol I, *o. c.*; *Docum.* I. 2, 376 sqq. și 641. și Disertația lui Brauner A. *Die Schlacht bei Nicopolis* (1876).

⁴⁾ V. bunăoară documentele dela el din 1399 și 1406. B. P. Hăjdeu, *Ar-chiva istorică a României* I. 1, 97—8; sau cel din 1415 publ. de Bogdan I., în *Analele Academiei rom.* XXVI, p. 112-115. Cf. Onciul, *Originele*, 198.

⁵⁾ Xenopol, *Istoria Rom.* II, 118 și urm.; *Docum.* I. 2, 583: eotunc Turcis sponte aderente.

tește, când vin să-i prădeze țara (1423), dându-le o strașnică bătaie ¹⁾.

De răzbunarea și de candidatul lor la domnie, Radu Praznaglava, se mântuî și el cu ajutor unguresc, și se putu ține aproape întreagă această a 3-a zecime de ani ²⁾. Intre 1431 și 1447 domni, cu puțină ruptură, al doilea fiu (natural cum se pare) ³⁾ al lui Mircea, Vlad I Dracul, care fusese ținut la Curtea lui Sigismud, încă de pe vremea luptei dela Nicopole când se încercase să ia sub scut polon tronul tatălui său ⁴⁾. El e numit de Regii ungurești, «vazalul nostru, Voivodul părților noastre transalpine», întocmai ca și Dan II ⁵⁾. Totuși el se putu așeză în Domnie numai punându-se bine cu Turcii, pe cari-i însoți într'o încercare răsboinică împotriva Transilvaniei, încă la 1432 ⁶⁾, și a doua oară la 1438 ⁷⁾. Această cântărire a harnicului Voevod, între Turci și Unguri, îi aduse întâi o scurtă pierdere a Domniei în 1439 prin Turci ⁸⁾, și apoi pierderea vieții sale și a fiului său Mircea prin Unguri, ori mai bine zis, prin purtătorul războaielor lor cu Turcii în acest timp, care eră Românul Ion Corvin Hunyady ⁹⁾. Candidatul acestuia fu din neamul dănesc, Vladislav II (1447—1456), nepotul lui Dan I, dela fiul acestuia Dan Orbul ¹⁰⁾. Eră aproape firesc, că acestuia să-i urmeze un Domn care să-și caute razimul în Turci, cel puțin la început, și să fie din cealaltă ramură a dinastiei. Acesta fu Viad II Dracul care mai adause la acest nume, moștenit dela tatăl-său, și pe acela de Țepeș. Dar un Domn, care știu să facă în țară rânduială cu țeapa, nu eră să asculte multă vreme porunci de a plăti Turcilor tribut. Inainte de a se apucă de aceștia, el socoti că nu e bine

¹⁾ *Docum.* VIII, p. 3.

²⁾ *Docum.* I. 2, 595; Xenopol II, 121—3.

³⁾ Onciul, *Originile*, 228.

⁴⁾ Xenopol II, 102—103. Pesty, *A. Szörényi Bánság* I (Bpest 1878), 35—36 *Docum.* I. 2, 566. Trebuie să primim rândul numerilor Voivozilor cu acelaș nume, după cum el a fost, statorit în vremea din urmă de domnul Bogdan, *Documente și Regeste.* (Buc. 1902). Cf. Lăpădatu, *Vlad-Vodă Călugărul* (Buc. 1903), 36.

⁵⁾ *Docum.* I. 2, 645 (1438), 583, 595.

⁶⁾ Gelcich-Thallóczy, *Diplomatarium relationum Reipubl. Ragusanae cum R. Hungariae* (Bp. 1887), p. 374; Iorga *Studii și docum.* III, p. X.

⁷⁾ Thüry, *Török történetirok*, I, 54, fragment din Neșri.

⁸⁾ *Ibid.* p. 55. Locurile sunt tipărite în traducere și la Iorga o. c. p. XI—XII.

⁹⁾ Iorga, o. c. p. XXVIII sq.; Xenopol II, 123 sq., și 126 sq.

¹⁰⁾ Iorga, o. c. p. XXIX.

a-și lăsa la spate pânditori după Domnia Țării, și făcù două năvăliri în Ardeal, una în Țara Birsei, la Brașov, alta către Sibii, pedepsind aspru pe Sașii cari ocrotiau pe prinții români ce-și așteptau ceasul cu priință; unul din ei, Dan, e prins în război și ucis. Fu poate și pentru a aduce aminte Regelui Ungariei de dreptul tronului românesc asupra Amlașului, pe care îl pustii, ¹⁾ și asupra Făgărașului.

Dar aceste fapte aveau mai curând să-l îndușmănească cu Regele Ungariei decât să-i poată câștiga prietenia. Deci Voivodul nu lipsi a-și dovedi vrednicia de sprijinul ce-i trebuia.

Când prin a doua jumătate a anului 1461 Sultanul îl chemă la Țarigrad, ca să aducă tributul pe trei ani și 50 de copii și 50 de cai, Domnul răspunse, că, îndată ce ar eși din țară, supușii săi ar aduce pe «principele Ungariei» și, și l'ar face Domn, și astfel țara s'ar perde pentru Turc. Deci, Înălțimea Sa să trimeată un Pașă la Dunăre, care să păzească Țara în lipsa lui. Sultanul îi ascultă cererea, și-i trimise pe Hamza-Beg, Sangiac-Begul Nicopolei, în iarna a. 1561—2. Acesta nu erà să ajungă la el. Fie că a fost oprit de Curtenii săi la Brăila, fie că nici nu va fi trecut Dunărea, cum spune istoricul turc, destul că năprasnicul Vlad-Vodă, folosindu-se de podul de ghiață ce-i întinsese Dumnezeu peste hotarul mare de apă, se răpezi cu oastea sa în Țara-turcească, pustii Bulgaria până la Mare și schilodì oameni și mueri pe unde trecea, tăindu-le nasurile. Aceștea apoi, ca și capul Begului Hamza, aveau să dea mărturiă Regelui unguresc de faptele sale împotriva Turcilor ²⁾.

Acum putea cere ajutor împotriva răzbunării Sultanului, la care trebuia să se aștepte. Dar mai repede erà sborul oștilor Puternicului vătămat decât ajutoarele Craiului. Mahomed II, care cu 9 ani mai înainte cuprinse Constantinopolul, chemă numai decât la sine pe fratele lui Vlad-Țepeș—căci acesta trăia de mult în capitala tur-

¹⁾ *Archiv. f. siebenbürgische Landeskunde*, IV (1851), 115 și urm. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltard.* publicat de Trausch, Brașov 1848, p. 40. Țiarele lui Francken, *Von dem Dracole Wayda*, tipărit de nou de Acad. română. Bogdan *Documente și Regeste*. Intre studii: Iorga, *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*, în *Convorbiri literare XXXV*, 149 sqq.; Bogdan, *Vlad Țepeș*, București, 1896. Cf. Xenopol II, 276 sqq. și Lăpădatu, *Vlad V. Călugărul*, p. 13.

²⁾ *Neşri*, în Thúry, *Török történetirök* p. 67. Povestirea ienicerului turc în Hăjdeu, *Archiva ist.* I. 2, 10. Scrisoarea lui Vlad în Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 78 sq.

cească—, și-l numi Domn al Țării-Românești, trimitându-l înainte cu 4.000 de călăreți. Oastei puternice (de peste 60.000), cu care însuși Sultanul îl urmă, Vlad-Țepeș se împotrivi cât putu la trecerea Dunării, la Nicopol. În sfârșit se văzu silit a se retrage către munți. Incheierea războiului, după o groaznică luptă de noapte ¹⁾, în sus spre Târgoviște, luptă pe care o începuse Românii, a fost, așezarea lui Rădu-Frumosul în tronul Țării-Românești. Aceasta, cu toate că lupta pare a fi fost câștigată de Români, încât Sultanul se întorsese cu o oaste desmățată la Adrianopol, încă la 11 Iulie; și cu toate că nici la Chilia nu isprăvisese dușmanii nimica. Acî, în acelaș timp, Ștefan-cel-Mare al Moldovei se apucase a bate cetatea în unire cu altă oștire turcească. Dar după atâtea lupte, poate și în urma unei alte ciocniri mai puțin norocoase cu Ștefan, care va fi făcut o nouă năvală în Țară, oastea Voivodului «se împrăștiă». De altă parte boierii primiră pe noul Voivod ²⁾. Când în sfârșit îi veniă ajutorul unguresc, tocmai în Noemvrie, acesta aveă să-i aducă cea mai mare nenorocire: Craiului i se aduse o scrisoare ce Voivodul o trimetea cu câteva zile mai nainte (8 Nov.) Sultanului, cerând iertare, și făgăduindu-i a-i da Ardealul în mână, ca răsplată ³⁾. Răsplata o primi el dela Craiul unguresc, a cărui rudă o ținea de nevastă: fu svărlit în temniță. Matias se întoarse din Brașov acasă, ⁴⁾ și Țara-Românească rămase de aci înainte, pentru veacuri, țară ascultătoare de Turci și tributară lor.

Dela această dată își socotiau și Românii supunerea lor către Turci. În Septemvrie 1601, îndată după moartea lui Mihai-Viteazul, o deputație de boeri din Țară se rugă la Inalta Poartă, adevă la guvernul Sultanului, să le deă un Principe, căci doresc să rămână

¹⁾ Relația citată a ienicerului în *Arch. ist.* Neșri t. c. p. 68; pentru celelalte isvoare Xenopol II, 281 și urm.

²⁾ Iorga, *Studii și doc.* III, p. XXXI sq. și *Chilia și Cetatea Albă*, 122 sqq. Cf. Xenopol, l. c.—Nu mi se poate face mare vină, cred, de a nu fi revăzut acest «Inceput» (ținând în seamă scopul ce-l urmărește), după publicarea istoriei lui Ștefan-cel-Mare a d-lui Iorga, pe care îmi fac plăcerea de o pomeni aici. Trebuie să mărturisesc însă, că până acum n'am avut fericirea să o văd.

³⁾ Scrisoarea lui Vlad-Țepeș din 8 Noemvrie, tipărită încă în secolul XVI, se găsește atât la Xenopol (în traducere) II, 291 cât și la Iorga, *Studii și doc.* III, XXXI.

⁴⁾ Iorga, *Studii și doc.* III, p. XXXII sq. și LXXIV; Xenopol II, 279—291.

supuși ocrotirei otomane, «în acelaș chip, cum au făcut de vre-o 140 de ani». ¹⁾

Totuși mulți Domni, mai ales cei dintâi, simțiră încă lipsa de a țineă bune legături și cu Ungurii. Așă făcù chiar Radu cel Frumos (1462—1474), ca și fratele său Vlad Călugărul (1482—1496), care amândoi puteau zice că au avut cu Ungurii «pace și bine cum n'a avut nici un Domn în Țara-Românească» ²⁾. Această bună înțelegere, care nu turbură de fel pe cea cu Turcii, se răzîmă, cât privește pe Radu, pe interesele comune ce aveau de apărât amândouă părțile împotriva Moldovii.

Ștefan-cel-Mare, închinat Polonilor ³⁾ eră atunci dușman și al Ungurilor, pe a căror Rege îl bătuse, și al Turcilor și al ocrotitului lor din Țara-Românească. El îl și răsturnă pe acesta cu armele, ajutând astfel suirea în Scaun a lui Băsărabă Laiotă, fiul lui Dan II. (1474—1476 și 1477—78). Acesta va grăbi în schimb a se lipl cu atât mai bine de Turci, și a luă parte la răsboaiele lor împotriva Domnului Moldovean ⁴⁾, asupra căruia rămăsese acum sarcina de a se apăra pe sine și Creștinătatea de Păgâni. Biruitorului, se înțelege, îi trebuia și acum un bun prieten în Domnia Țării-Românești care se va găsi în persoana lui Vlad Țepeș, prizonierul Regelui unguresc. Primejdia Turcilor făcuse pe Domnul cel Mare al Moldovei să se impace cu Matia, închinându-i-se încă în 1475. ⁵⁾ Și ajutoarele ce se apropiau în sfârșit dela acesta zădărnicea isbânda începătoare a Turcilor. Oștile ungurești-românești intrară apoi în Țară, bătură pe Băsărabă Laiotă și apărătorii săi Turci și așezară Domn iarăș pe nenorocosul Vlad Țepeș, în Noemvrie 1476. ⁶⁾ Ar fi fost o puternică împreunare de Domni harnici împotriva Păgânilor. Dar ei pricepură. Abia eșiră oștile aliate din Țară, și Turcii se întoarseră asupra lui Vlad Țepeș și isbutiră a-l ucide,

¹⁾ *Doc.* IV, 2, 42. Am atras luarea aminte asupra acestui loc încă în cartea mea nemțească asupra legăturilor din afară ale lui Matei Băsărabă (Leipzig 1899).

²⁾ Bogdan. *Docum. și regeste*, Nr. COXIV. V. Lăpădatu, *Vlad-Vodă Călugărul* (București 1903), p. 14 și 41 și urm.

³⁾ *Docum.* II 2, 692 sqq. și 702 sqq (1562, 1568).

⁴⁾ Iorga, *Studii și doc.* III, XXXVI sq.; Idem, *Chilia și Cetatea Albă*, 138, 139. Cf. Xenopol, II, 333.

⁵⁾ *Docum.* II 1, 8—10. Actul de primire supt ocrotirea Regelui unguresc, dat din Buda, 15 Aug. 1575.

⁶⁾ Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, 151; Idem *Studii și doc.* XXXVII. Cf. pentru toate și Xenopol II, 333—356 și 421 sq.

poate prin mijlocirea boierilor săi. Domnia fu dată din nou fugarului care-i chemase, lui Băsărabă Laiotă.

Cine a pricinuit căderea acestuia nu se știe până acuma, ¹⁾ destul că următor îi fu fiul său Basarab cel Tânăr, numit și Țepeluș. Și acesta se purtă cu toată credința către Turci, pe cari îi însoți împotriva Ardealului (1479) ²⁾. Ștefan și Matiaș erau destul de tari pentru a nu suferi nici acum un Domn ca acesta între hotarele lor. Din nou oști ardeleni și moldovene intră în Țară, și candidatul unguresc Vlad Călugărul, al treilea frate al lui Vlad Țepeș, ajunge Domn (1482 — 1496) ³⁾. Ținta nu s'a ajuns nici acuma: Domnul, zice Cronicarul Moldovean, «a călcat pe urma celorlalți domni muntenesti, și nu s'a lepădat de Turci». Ungurii nu sufereau nimica, doar și ei se împăcară cu Turcii, de aceea Vlad și putu trăi bine cu ei, durerea eră numai a lui Ștefan-cel-Mare, care urmă a se mai bate cu Turcii și fu silit să le dea Chilia și Cetatea Albă 1484 ⁴⁾. Atâta, că-și luase și el dela Țara-Românească cetatea Crăciuna și tot ținutul Putnei. Buna pace, în care Vlad Călugărul știu să trăiască atât cu Turcii cât și cu Ungurii (într'o stare de încordare cu aceștia, adecă cu vecinii Ardeleni, a fost totuș între 1490 — 94), și încetarea lui Ștefan-cel-Mare de a mai cercă lucruri dovedite de atâtea ori de zadarnice, adecă încercarea de a trage Țara-Românească în cercul politicei sale, apoi îndușmânirea lui Ștefan cu Polonii, care-l silii și pe el în cei din urmă 15 ani a căută pretenia Turcilor, toate acestea împrejurări făcură de se putu ține Vlad Călugărul în Scaunul domnesc până la moarte, ba ele pricinuiră de-i putu urmă în Domnie chiar fiul său Radu-cel Mare (astfel numit de preoți), fără nici o împotrivire din nici într'o parte ⁵⁾. Aceeaș politică o urmează și

¹⁾ Se poate că Turcii, cum crede și d-l Iorga, *Studii și docm.* III, p. XXXVIII, fiindcă va fi cercat a se apropia de Unguri, la cari și fugi, și a căror candidat fu împotriva fiului. Lăpădatu, o. c. p. 17.

²⁾ Iorga *Chilia și Cetatea Albă*, 153, și isvoarele citate acolo, nota 3.

³⁾ Lăpădatu, o. c. p. 16 — 35 cercetează amănunțit luptele pentru răsturnarea lui Țepeluș.

⁴⁾ Iorga, o. c. p. 154 și urm. *Letopiseștele Moldovei și Valachiei.* ed. a 2-a a lui M. Kogălniceanu (București 1872), I, *Cronica l. Ureche*, p. 167 sq

⁵⁾ Intreaga parte privitoare la Vlad Călugărul se razimă mai ales pe temeinica lucrare a d-lui Lăpădatu. Pentru Ștefan: Onciul, *Ștefan-cel-Mare*, conferință p. 24 și peste tot. Xenopol II, partea luptelor cu Polonii p. 372 — 393, anii 1490 — 1504. Și în primul loc negreșit cartea pomenită a d-lui Iorga asupra lui *Ștefan-cel-Mare*. București 1904.

Radu (1496 — 1508), fără a fi tot așa de norocos: Pe vremea lui Turcii, pe cari nu-i vătămă cu nimica, ocupară dincoace de Dunăre «unele vaduri cu vămi». Atâta, că și el putu să moară în Scaun. Patru ani mai înainte se stinse plin de mărire și Domnul Moldovei, cu adevărat Marele Ștefan. Timp de o jumătate de veac aproape, de când să urcă în Tron, cam de-odată cu Vlad Țepeș, el e stăpânul marelui nu numai al Țării sale, ci al întregii istorii a Răsăritului. Treizeci și șase de războaie a purtat, în 34 a învins, numai două a pierdut. Toată Creștinătatea îl preamăria, căci sabia lui o apăra de robia păgână. Mântuindu-și țara și de oblăduirea polonă, Ștefan-cel-Mare era recunoscut la încheierea veacului de toți vecinii ca domn neatârnat. «Era un moment de înălțare cum neamul românesc n'o avuse până atunci» ¹⁾...

În Țara-Românească aduceau, după moartea lui Radu — numit și el Mare fără a fi fost —, iarăși Turcii un Domn, pe vărul lui Michnea cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș, (1508 — 1510) ²⁾. Acesta fu răsturnat de boeri pentru răutatea sa, iar locul îl da Sangeac-Begul Nicolae, Mehemed-Beg, celui mai mic fiu al lui Vlad Călugărul, cu numele Vlăduță (1510 — 1512). El avu să cadă prin cei ce l-au ridicat: Pârvuleștii, adică partida boerilor «banoveți» din Craiova. aduseră asupra-i iarăși pe Mehemed-Beg; învinsului i se tăie capul, 25 Ianuarie 1512. Domnul cel nou era Neagoe-Vodă Băsărabă (1512 — 1521), fiul lui Băsărabă Țepeluș ³⁾. Și Neagoe moare în Domnie. Dar pe fiul lui nevrstnic Teodosie, întărit și de Regele Ungariei, cu nădejdea de a se putea sluji de el mai bine decât de tată-său ⁴⁾ de geaba se silă să-l apere Mehemed-Beg, în cursul anului 1522, în potriva candidaților ce ridicară după olaltă boierii Țării-Românești celei mari (cum se numia partea la Răsărit de Olt). Intre acești candidați cel dintâi a fost Radu Călugărul «despre partea Buzăului» ⁵⁾. Nevrstnicul ocrotit a lui Mehemed-Beg nu se putu

¹⁾ Onciul, *Ștefan-cel-Mare*, conferință.

²⁾ Iorga, *Studii doc.* III, XLII; Lăpădatu, o. c. p. 55 sq. V. și *Docum. ist.* VIII, 41 sq.

³⁾ Iorga, o. c. p. XLIV sq. Lăpădatu, 61 sqq. Cf. *Cronica anon.* în *Mag.* IV, 243 și urm.

⁴⁾ *Docum.* VIII, 50.

⁵⁾ Primesc după *Cronica anon.* p. 267 sq. acest nume, cu toate socotințele d-lui Iorga de-al numi Vlad, după documente ardeleni, *Analele Acad.* XIX, 209 sq. și 262 sq. precum și isvoarele pomenite acolo și *Doc.* XI, 845. Cred,

ține, ca și Radu Călugărul, care fu ucis în 1522. El fu luat de Turc cu sine și muri în Țarigrad. Cu el se stinse, în linie bărbătească, ramura Dănească a dinastiei, care păstrează și numele de Băsărabii ¹⁾ Un moment Begul care instalase atâția Domni vru să ia Domnia Țării pentru sine (eră și el viță de Domn român). Dar din luptele ce se urmară câțiva ani, cu el și cu alți pețitori de Domnie, eși învingător alesul boerilor, Radu dele Afumați, cu ajutor unguresc din Ardeal, dela Zapolya sau Szapolyai. Câștigându-și apoi sprijinul lui Balibeg, Sangeacul Belgradului de curând cucerit, a fost întărit de Poartă la începutul anului 1525 ²⁾. El avea un îndoit drept la domnie: odată ca fiu al lui Radu-cel-Mare, ³⁾ și al doilea ca ginere al lui Băsărabă-Vodă, după cum îl arată Cronica.

*

Un an după aceea, în August 1526, Ungaria fu imbrâncită de Turci, la Mohaci, unde căzù și Regele Ludovic II. ⁴⁾ Nemeșii Unguri se adună de capul lor în dietă la Alba-Regală (Stuhlweissenburg), nesocotind drepturile legitime ale lui Ferdinand de Austria, și aleg pe Szapolyai, Voivodul Ardealului, de Rege ⁵⁾. Se deschisără și aici lupte pentru Domnie și ele sunt foarte priincioase cutropirei din partea Turcilor: Szapolyai îi chemă singur într'ajutor. La 14 Septemvrie 1529, Vice-Aga Ienicerilor instalează în Tronul din Buda pe alesul Ungurilor. Peste 13 zile Sultanul Soliman tăbărește întâia oară înaintea Vienei. E drept, că la 15 Octomvrie pleacă înapoi fără ispravă. Dar coroana Țării și capitala rămân în mâinile lui Szapolyai supt ocrotirea lui, a Marelui Stăpânitor din Constantinopole.

Luptele și tocmelile merg strună între Ferdinand de o parte, având în stăpânirea sa o îngustă fâșie din Ungaria apusană, și în-

că s'a numit înainte Călugărul Dragomir. *Doc.* II, 3, 375. Pricina: pentru că Radu Paisie, nu ar avea a cărui Radu-Vodă fiu să fie. *Archiva ist.* I, 149. Cf. *Anale* XIX, 267.

¹⁾ Onciul, *Originile*, 228. După Iorga se stinge ceva mai târziu, cu Barbu Banul. *Despre Cantacuzini*, p. LVII nota 7. Totuș stingerea nu e deplin dovedită.

²⁾ Iorga *o. c.* p. XLVI sqq. și *Cronica* p. 267 sqq.

³⁾ St. Nicolaescu, un chrisov al Radului Vodă, în *Convorbiri* 1902, p. 1.036 sq.

⁴⁾ Huber, *Geschichte Oesterreichs* III, partea din urmă

⁵⁾ Idem și Fraknói, *Monumenta comitialia Regni Hungariae*, I (Bpest 1874),

tre partea mare a Ungurilor cu Turcii de alta. Câteva zile după 17 Noemvrie 1540, legiuitorul Verböczi și Arhiepiscopul din Cinci-Biserici (Pécs) capătă în Constantinopol o diplomă, prin care Sultanul dă toată Ungaria fiului repositului Szapolyai, pentru un tribut de 50.000 de galbeni. In vara anului următor, venind din nou în ajutor ocrotiților săi, Soliman făcù pe Izabela, Regina-mamă din Buda, să-și trimeată în tabăra lui copilul, să-l vadă (29 August 1541). A fost ca să-l oprească la sine: un fel de sequestru. Oștile turcești intră în cetate. In capitală se așeză un Pași, și prin Pașă urmă să se cârmuiască, de acolo, timp de 145 de ani, tot mijlocul Țării făloșilor Maghiari: «mulțămită politicei partidei naționale . . . Ardealul și cu toată partea din Răsărit dela Tisa fu lăsată în mâinile Voivodului Ion Sigismund, fiului nevârstnic al lui Szapolyai și văduvei acestuia, ca Sangeacat turcesc, pentru un tribut de 10.000 de galbeni. Prin făgăduința unui dar anual de 30.000 de galbeni pentru fășia din Apus și Mează-Noapte a Țării Ungurești Ferdinand căștigă, la 19 Iunie 1547, un armistiț de 5 ani. ¹⁾ Bătăi se mai dau totuș vre-o 20 de ani, dar schimbările ce se fac până prin anii 1590 tot la acest capăt ajung. Doar numai, că partea supusă nemijlocit Turcului mai crescù. Odihna de arme se prefăcù în legământ de pace pe câte 8 ani, întâi la 1562, și apoi, călcat atunci, la 1568. Acest legământ se noiește mereu: la 1576, 1584, 1592. ²⁾ Țara ungurească, ce vreă odată cu de-a sila să aibă drept de ocrotire, tutorat, peste Țările-Românești, drept ce și-l cumpără prin darea de ținuturi ardelene în stăpânirea Voevozilor români, ajunsese a fi cârmuită în inima ei de-a dreptul de Turci, după legi turcești! La Târgoviște și Suceava, la Iași și la București nici odată n'au guvernat Pași! . . . Atât Principele Ardealului, cât și Impăratul, — Regele Vienei cum îl numiau Turcii, — pentru partea lui din Țara-ungurească, plăteau tribut Inaltului Stăpânitor dela Bosfor. Erau ca Țările-Române, . . . dacă ele n'ar fi căzut și mai jos.

*

Èrà foarte firesc lucru, ca îndată ce Țara-Românească ajunsese a fi ocrotită de țări, parte nemijlocit supuse, parte plătind tribut Turcului,

¹⁾ Huber, IV (1892), p. 1—93.

²⁾ *Ibid.* p. 154—195; 249—264. Mai multe amănunte în *Mon. Com. Hung.* tom. I—VIII (1526—1597). In faptă cea din urmă se înoi încă în Decemvrie 1590—Febr. 1591, după cum sunt datate diplomele. *Arch. Curții Imp. reg.* din Viena.

îndată ce nu mai aveà nici un razim în Ungaria, ea rămâneà cu totul la bunul lui plac. Mai ales, că nu aveà o rânduială strânsă pentru urmarea în Domnie, ci boerii nu numai că alegeau pe care voiau dintre odraslele domnești, ci chiar și copiii nelegiuți ai Domnilor isbutiau a-și află sprijinatorii și a se rădica în Scaun. Și când rămâne pe ales, rare-ori se întâlnesc toate voințele într'una. Ca să iasă biruitoare, o parte ori alta își căută sprijinul peste granițe: O vor mai căută și în Ardeal, dar mai mult la Turc, și Turcul trebuia să deà în cele din urmă hotărârea, la ori-ce întâmplare, și acesta așa cum lui îi plăcea. Și așa erà soarta amânduror Țărilor Românești. E drept, că Moldova resuflă mai mult, având un Domn ca Ștefan cel Mare, 1457—1504, care stăpâni aproape jumătate de veac. Dar chiar el se văzuse silit a se apropià de Turci în vremea din urmă. Iar după moartea lui, curând, încă la 1511 sau 1513, Moldova trebuia să intre și ea între ocrotitele Sultanului, învoindu-se a-i plăti tribut, ca să aibă pace de el. Tributul acesta ar fi fost, după cum înseamnă un cronicar de mai târziu, de 4000 de galbeni turcești, 40 de șoimi și 40 de iepe fătătoare. ¹⁾ E drept, că și după aceasta neastâmpăratul fiu natural al lui Ștefan, Petru Rareș, care își avu rolul său și în luptele dintre Ferdinand și Szapolyai (intră în Transilvania și bătù oștile lui Ferdinand, la 1529, și se împacă cu el, mai târziu) se mai izbi odată. Dar urmarea fu, că și această țară ajunsese la 1538 a-și prini Voivodul din mânilor Turcilor. ²⁾

*

157001
130751

În Țara-Românească vor resturnà iarăși boierii pe Radu de la Afumați și-l vor ucide, la 2 Ianuarie 1529, împreună cu pe fiul său Vlad. Și iarăși Turcii vor trimete Domn însoțit de oaste, pe Moise-Vodă (1529—1530), fiul lui Vladislav, care (tatăl) lăstătuse și el pe Tron, mai mult bălăbănuindu-se câtăvã vreme cu Radu dela Afumați împrejurul Tronului (1523 și 1524), ³⁾ ajutat de Țară. Moise, care vine de voie și de nevoie în Ardeal, va aveà aceeași soartă. Partida nemulțumită a boierilor din cari tăiasese o seamă, se duce la Poartă, cere și câștigă Domn pe Vlad Vodă (1530—1532), fiul lui

¹⁾ D. Sturdza, *Acte și doc. rel. la Istoria Renașterii Rom.* I, p. 5 după textul lui Nicolae Costin. Vezi și Xenopol II, 513 sq.

²⁾ Xenopol II, 533—561.

³⁾ Iorga, *Studii doc.* III, p. XLVII sq. și L. Cf. Idem, *Pretendenți*, Anale XIX, 209—10. *Cronica* 271. Xenopol, 451.

Vlăduță. ¹⁾ El moare înneecat. Urmează un alt Vlad ce se numia mai înainte Vintilă, pus de Turci, cerut de boieri și ucis de boieri la vânătoare (1537), după ce ucise și el destui. ²⁾

Atunci boierii se duseră și luară pe Egumenul Paisie dela Mă-năstirea Argeșului. și-l ridicară Domn, cu numele de Radu (înainte de călugărie se numise Petru). Căci eră fiu de Domn, cum trebuie să ne închipuim pe toți Vozii cari ajunseseră în Domnie până acuma, sau să luptară ca să ajungă. El se numește în chrisoavele sale fiul lui Radu-Voevod ³⁾ — de bună seamă al lui Radu-Călugărul dela 1521. ⁴⁾ Intărirea din partea Porții i se dete, și el își arată în curând credința, însoțind, către sfârșitul lui Iunie 1541, împreună cu Petru Rareș din Moldova, care-și câștigă tocmai atunci a doua oară tronul, pe Kuciuk Balibeg în Ardeal pentru a-l sili cu foc și sabie să se închine Reginei Izabella și nevrâsnicului ei fiu Ion Sigismund. Astfel amândoi Voevozii români luară parte la răpunerea Românelui Ștefan Majlath, care răzemat pe o partidă puternică și pe Regele Ungariei Ferdinand de Austria, cu chip ca pentru acesta se luptă, vrea să câștige pentru sine Voevodatul. ⁵⁾ Domni 9 ani, până în Martie 1545, când fu măzilit de Turci, după ce năbuși cu ajutorul lor (la 1544) o rescoală a unui pretendent cu numele Laiot Bă-sărabă, ce veni cu oaste năimită, de pe la Caransebeș ⁶⁾. La 17 Martie acest an, vine Domn cu steag dela Poarta Mircea-Vodă Ciobanul, fiul lui Radu-cel-Mare ⁷⁾. Acesta a stăpănit mai mult prin vărsare de sânge, căsăpind boierii cu toptanul chiar din întâiele săptămâni, ca să le ia averile pentru sine și pentru a sătură pe

¹⁾ Al cui fiu eră a arătat d-l Lăpădatu, o. c. p. 63, nota 2. Iorga, *Studii și doc.* p. L; *Docum.* II, 3, 654 sq. și 661 sq. XI, 852 sq.

²⁾ Iorga, *Studii, docum.* 29 sq. și LXXVIII sq. *Docum.* XI, 854, n. 3.

³⁾ V. documentele din *Arhiva istorică* a d-lui Hăjdeu, I. 1,49, Iorga *Studii și docum.* V, 289 și *Anale* XIX, 267.

⁴⁾ Pe acesta d-l Iorga nu-l recunoaște V. mai sus.

⁵⁾ Szilágyi, *Monumenta comit. Transylvaniae* I. (Buda-pest 1875), p. 1—31. Cf. *Docum.* XI, 857. Că Mailat eră Român, o spune nu numai o cronică ungurească (l. c. p. 1) ci se vede și de acolo, că Vintilă-Vlad-Vodă aveă între boierii săi pe Spătarul Mailatth. Iorga, *Studii doc.* IV, LXXX.

⁶⁾ *Docum.* XI, 859 nota. *Cronica an. 272. Arhiva istorică* I. 1,49.

⁷⁾ Coborârea lui o arată și documentul din 1550, citat de d-l Lăpădat, în cartea pomenită p. 70 P.S., unde numește «moș» al său pe Vlad V. Călugărul

Turci. 1) Și el avu să intre în Ardeal cu o oaste pe la Turnu-roșu, pentru a ajută Reginei Izabela împotriva lui Martinuzzi (Octomvrie-Noemvrie 1550),—fără ispravă. 2) Din Ardeal i veni un pretendent, Ilie Radovici sau Radu cu haiduci și cu pribegi peste cap și-l bătură (Nov. 1552). Eră trimes anume de Generalul Regelui Ferdinand, stăpân atunci în această țară. Primăvara următoare fu adus iar de Turci. In sfârșit tot ei îl scoaseră peste un an «pentru relele lui purtări», făcând Domn pe prințul pentru care pusese cuvântul și ambasadorul francez 3) pe Pătrașcu-Vodă cel Bun, care veni «în Sâmbăta Paștilor 1554. 4) A fost numit la 26 și a plecat din Constantinopol la 28 Februarie, în acelaș timp, când pe Mircea și familia lui împreună cu toți curtenii «Turci și Greci» îi lua din București un Sangeac, care jefui întâi orașul cu însoțitorii săi și îl arse în parte, ucizând pe curtenii Români și Greci 5). In timpul când Regele Ferdinand eră de trei ani iarăș stăpân peste Ardeal, pe care i-l dedese în mână atotputernicul loçiiitor al Reginei Izabela și al fiului ei, Călugărul George Martinuzzi (la 4 Iulie 1551), 6) nu se putea lăsa în Țara Românească un Voivod, care îngrozise boerimea moșneană și care se pusese în bună înțelegere și cu cei doi Voievozi puși de Regele Ferdinand să guverneze Transilvania, 7) poate cu gândul de a împedica o nouă încercare de năvală a lui Ilie Radovici. Intr'adevăr Poarta eră de acuma hotărâtă a întrebuița pe nou numitul Voevod al Țării-Românești, care eră fiul credinciosului Voevod mazilit Radu Călugărul (Paisie) 8), ca și pe Alexandru din Moldova, ca însoțiți de oști turcești, să smulgă Transilvania din mânilor

1) Iorga, *Prefața la Docum.* XI, p. I. și urm. și p. 863 sq.; cf. *Cronica an.* 272 sq.

2) *Mon. com. Trans.* I, 265—8 și *Docum.* VIII, 65.

3) *Docum.* XI, 110, n. 3.

4) *Cronica an.* 272—3; *Docum.* VIII, 69 și II, 297 și 301.

5) *Docum.* II, 5, (București 1897), 173 sqq.

6) Huber, IV, 159 sq.

7) *Docum.* II, 5, 173. Această bună înțelegere o da cel puțin ca pricină a mazălirei boerul lui Mircea, Pitarul Ioan, care fugise la Brașov.

8) *Docum.* II, 1,321 și II, 5, 173 (acelaș document). Trimiși împărătești la Poarta, Verantius și Zay. c. Impăratul Constpl. 1 Martie 1554: Petrasko, . . . Calugeri olim Vaivodae filius. Hajdeu, *Archiva istorică* I, 1, p. 49, (datul la îndreptat d-l Iorga în *Prefața la Docum.* XI, 1, nota 2: 1544 în loc de 1546) și p. 69 în legătură cu *Cronica anonimă* 272.

Regelui Ferdinand și să instaleze acolo iarăși pe Ion Sigismund și pe Mama sa, Regina Izabela, care se află în Polonia ¹⁾.

Aceasta se și întâmplă, dar mai târziu. Acum se așteptă la Constantinopol capătul, dacă Pătrașcu și-a putut ține tronul împotriva pretendentului Ilie, fiul lui Radu (Radovici). Domnul și-l făcuse sfetnic, pentru a-l împacă, îndată ce se suie pe Tron, dar la Constaninopol se auzise în Iulie, că a fugit în Transilvania, de unde ar fi venit cu 15 mii de oameni împotriva lui ²⁾. Năvala nu s'a întâmplat (cel puțin nu avem altă cunoștință de ea), dar trica de un astfel de sprijin din partea Voievozilor din Ardeal ai Regelui Ferdinand făcea pe Pătrașcu să răspundă acestora, că dorește a țineă cu ei strânsă prietenie și să le făgăduie, că dacă vor încheia împreună un «legământ de credință» ca să aibă «pace și prietenie», va face, ca Împăratul Turcesc să primească tributul lor, adecă al Regelui pentru Transilvania. Și Ferdinand își împuternicește Voevozii să încheie această legătură, chiar dacă ar trebui să făgăduiască prin ea de a nu mai suferi în Transilvania nici pe Radu nici alți boieri din Țara-Românească ³⁾. Nu știu dacă s'a mai încheiat această legătură. În curând nu mai eră trebuință de ea. Trimișii lui Ferdinand la Poartă nu izbuteau (după tocmeli de doi ani) a face pe Sultanul să primească dela acesta tribut pentru Transilvania, cu toate că avuse împuternicire a făgădui 25 de mii de galbeni pe an, indoit ca până aci, și chiar peste această sumă, la nevoie, afară de daruri în bani, ce aveau voie să făgăduie la Pașii cu mai mare trecere ⁴⁾. Și către sfârșitul anului 1555 într'adevăr Voievozii români primeau poruncă să treacă în Ardeal pentru a pune capăt Domnei Regelui Ferdinand acolo. Sarcina nu eră nici greă nici de tot neplăcută: pârțida lui Ion Sigismund, minoreanul lipsit de țară, se puse ea singură în înțelegere cu Voevozii Români prin căpetenia lor Petrovici. ⁵⁾

La 12 Martie 1556, Ardelenii, în dieta chemată la Sebeșul săsesc (Mühlbach) de Petrovici (cărui Sultanul i dedese Sangea-

¹⁾ *Docum.* II. 1.178—231

²⁾ *Docum.* VIII, 69.

³⁾ *Mon. com. Transilvaniae* I, 530 (tipărit și în *Doc.* II. 5, 241).

⁴⁾ *Docum.* II. 5, 259, 262, 304. Cf. Huber 179 sq.

⁵⁾ *Mon. com. Tr.* I, 551 și 558, cf. p. 476 textul lui Szilágyi; *Docum.* XI, 580. Vestirea ce o face Pătrașcu Voevozilor ardeleni prin Ion Pitarul asupra poruncei primite de la Poartă, 10 Ian. 1556.

catul Lugoș și Caransebeș) se lăpădase de supunerea către Ferdinand și recunoșteau de Principe și Rege al lor pe fiul lui Szapolyai. Petrovici e ales locotenent al său, până ce va veni în țară ¹⁾. În acelaș timp oștile Voivozilor români în număr de vre-o 20 de mii intrase în Ardeal: cele ale lui Petrașcu se aflau în «Țara Bârsei» pe la Brașov supt comanda boierului Socol, cele moldovene pe la Bistrița și Gherla cu boierul Mocioac. După ce însă partida Szapolyaiană își ajunsese atât de ușor ținta, o nouă dietă chemată la Cluj pe a doua zi de Sf. Gheorghe (24 Aprilie) hotărâ, ca din oștile românești să se aleagă câte 500 de călăreți, și ceilalți să se întoarcă acasă, că preă multă pradă fac. Din această pricină fusese silit și Ferdinand a-și scoate oștile ce aveă supt Castaldo, și a-și lăsa țara numai pe garnizoanele ce aveă în cetăți, cari și acum încă erau ale lui, — fură însă cuprinse în cursul acestui an de Petrovici, cu ajutorul celor 1.000 de oameni rămași cu Socol și cu oștile ardelenene ce se recrutară în urmă și ele ²⁾. O deputație de Unguri plecase la 6 Iulie să aducă pe Regina Elisabeta și pe fiul ei din Polonia, ³⁾ lor li se alăturase și Socol (cu oastea românească cu tot, poate), și Domnii români primiau din nou poruncă de a trece în Ungaria și Transilvania pentru a le apăra intrarea lor în Ardeal. Deci dieta dela 10 August hotărâ, Petrovici se îngrijească de buni însoțitori pentru oștile românești, ca să nu facă stricăciune pe unde vor trece ⁴⁾. La 23 și 24 August Pătrașcu se află la Brașov, de unde plecă îndată spre Cluj, pe când un alt corp al oastei sale intră pe la Turnul roșu ⁵⁾ Oștile moldovene veniau iarăș și ele pe la Bistrița. La 22 Octomvrie Izabella și fiul intrau în Cluj— venind peste Satmar — însoțiți de magnații unguri și de boierimea și oștile Țărilor românești, împreună cu Domnii lor, cel puțin cu unul din ei ⁶⁾. «Ardealul eră perdut, pentru Austria» ⁷⁾ și Pătrașcu se află la

¹⁾ *Mon. com. Trans.* I, 569 (și text, 481). Cf. Huber, IV, 184—5.

²⁾ *Ibid.* 574 sqq. cf. 479 sqq., și Huber 185., pentru oștile lui Castaldo 174—5, 180 sqq. Pentru oștile românești și *Docum.* XI, 793, 866.

³⁾ *Mon. Com. Tr.* 486 și Huber 186.

⁴⁾ *Mon. Com.* p. 487. Asupra mergerii lui Socol până la Liov spune și *Cronia Țării* p. 273, și Pătrașcu în scrisoarea-i către Sultan. v. mai jos.

⁵⁾ *Docum.* XI, 794—5 și 866.

⁶⁾ De Alexandru al Moldovei, care urmasă în persoană oastei dintâi și se află în Mai în Secuime (*Doc. c. XI.* 793—4) nu știu dacă se întoarse a 2-a oară.

⁷⁾ Huber, 186, cf. *Mon. Com. Trans.* 488.

4 Noemvrie, poate stil vechiu, iarăși în țara sa ¹⁾. Acest Domn eră tatăl lui Mihai Viteazul.

*

Privind starea Domnilor Țării-Românești față de Impărăția dela Miază-zi în timpul acestor trei rânduri de oameni ce trecură dela intrarea lor desăvârșită supt scutul Sultanului, nu putem zice că ea s'ar fi înrăutățit într'un chip deosebit. Desele schimbări de Domnie nu veniau din răutatea Marelui Stăpânitor și a Miniștrilor săi, ci ele erau pricinuite totdeauna de nemulțumirea din lăuntru, de turburarea unei părți a boerimei. Când aceasta începea mișcarea de răsturnare, își aveă ochii țintiți asupra candidatului ce trebuia să-l fie Domn. Și de aceia erau totdeauna destui, nefiind o lege, cum am mai pomenit, nici un obicei sfințit de lungimea vremii, care să hotărăscă, cine dintre fii Domnului trebuie să se suie în Scaun, și pe lângă aceasta, fiind și două ramuri ale familiei domnitoare până târziu. Pretendentul va mai fi dus câte-odată și de peste granițele de la Mează-noapte și Apus, unde se vor găsi și boeri pe lângă el, va mai veni și cu oaste de-acolo într'ajutor: dar totdeauna el va grijii dinnainte, să-și câștige și bunăvoința Sultanului. Ba el își va părăsi îndată ce se va vedeă în Tron, pe toți prietini, fie aceștia Domnitorii din Ardeal sau din Moldova. E ușor de înțeles, că bunăvoința Sultanului, întărirea faptei și împlinirea dorinței boierilor prin el, trebuia câștigată cu daruri, și prin făgăduința sporirii tributului. De aceea eră trebuință la început, când încă Regii ungurești vreau să se mai arate ca ocrotitori ai Țărilor române, de a se face pomenire în contractul de pace ce ei încheiau cu Sultanul, la 1503 și 1519, că nimic să nu li ceară Voivozilor pe deasupra tributului, a darurilor, și a slujbelor ce-au plătit și au făcut până aci ²⁾. Dar peștorii de Domnie (și boerii lor) vor fi îmbiat de voie mai mult, mai ales când nime nu eră să apere această îngrădire: De și, în timpul acesta, nu eră alt chip mai ușor de ocupat locul golit prin încordarea din lăuntru a Țării, decât prin darea Domniei aceuia, ee eră cerut de răsvrătitori, până ce alții sau tot ei veniau să deă

¹⁾ *Docum.* II. 1, 351--2 și aceeaș scrisoare, latinește, 354, fără loc. Când Pătrașcu zice că a întâmpinat pe Regina și pe fiul ei la munții ce despart Ungaria de Valachia, spune un neadevăr. dacă nu e o greșeală, în loc de munții dintre Ungaria și Transilvania.

²⁾ *Docum.* II. 1, 20--1, 29.

lucrurilor o nouă față. Chiar pe urmașii celor din urmă doi Voi-vozi, ce-i schimbase Sultanul, a trebuit să-i ceară vre-o deputație de boieri; la toată întâmplarea, nemulțumirea cu ei eșise la iveală tot prin răscoale, acum pornite de la pretendenți de-adreptul. La cel din urmă, la Mircea, Ciobanul, se adauge și trebuința politicei turcești față de Ardeal, unde Austria era un moment stăpână, și tiranul vărsător de sânge se abătuse în această parte. De acum acest prilej se mântuise. De acum Turcii și Grecii, de cari l'am văzut încun- jurat încă pe Mircea, vor începe o adevărată târguială cu tronurile românești, pe care o vor ajuta și înăspri numai încercările îndăr- jite ale pribegilor ce vor umplea încă o bucată de vreme Ardealul. Toate sbuciumările lor vor face numai pe pretendenți să se strângă și mai mult în jurul Tronului Sultanului, de unde se împărția pu- terea, și să lupte cu atât mai vârtos cu banul. Domnii viitori vor da cu desăvârșire Țara, ba amândouă Țările românești, pe mâinile cămătarilor greci, turci și evrei, cât se va părea că nu va mai fi nici o mântuire. Dar se vedem aceste schimbări.

2. Schimbările de Domnie pre timpul rândului de oameni dinnaintea lui Mihai-Viteazul.

Pătrașcu-Vodă, care numia pe «Radul Voevod cel Frumos» — fratele lui Vlad Țepeș — «strămoșul» său ¹⁾, și al cărui tată a fost Radu (Paisie) Călugărul ²⁾, muri în Scaunul domnesc, în a doua jumătate a lui Decemvrie 1557 ³⁾, lăsând pentru istorie

¹⁾ Document dela Pătrașcu-Vodă, din 3 Nov. 1557, în Archivul D-lui Barbu Știrbei, la Iorga, *Studii și documente* V (București 1903), p. 289—90.

²⁾ V. mai sus în «Inceput». p. 19 și 18.

³⁾ *Documente* privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki II. 1 (Acest volum e din chiar colecția lui Hurmuzaki, pe care se știe, Academia Română a întregit-o cu mai multe serii de volume), București 1891, p. 358. Vestea secretă din Adrianopol, 30 Dec. 1557, după care Rustan Pașa a trimis după Mircea în Anatolia, căci l'a făcut iar Domn Sultanul. Deci, se pare, că se știa acolo de moartea lui Pătrașcu atunci. La Brașov sosea vestea oficială la 3 Ianuarie 1858. V. aceeaș colecție vol. XI (Buc. 1900), p. 798. (Acest volum e adaus de Academie, cules și publicat de d-l Iorga). *Cronica anonimă* pune ziua morții pe 24 Septemvrie — de sigur greșit, în loc de Decemvrie.

moștenire numele său «cel Bun» ¹⁾ și două suflete alese de copii : pre Petru Cercel și pre Mihai-Viteazul.

Pentru Turci se îmbunătățise acum iarăș și Domnul cel rău Mircea Ciobanul ce stăpânise înaintea lui Pătrașcu-Vodă. Ei l'au scos, ei l'au trimis «în surgun peste Mare», ei îl aduceau. Prea au trebuit să ie prindă bine nemăsuratele lui bogății, adunate dela boierii fără număr ce-i căsăpise în întâiul și al doilea rând de Domnie, bogății, ce ei și le oprise la Constantinopol ²⁾.

La 17 Ianuarie 1558 «Turcul făcù Domn al Valachiei» iarăș pe Mircea, pe care îl trămesse în Țară însoțit de mulțime de Turci. Căci se știa că Țara — împăcată o clipă de vrăjbi, sub Domnul cel bun ³⁾ — nu-l voiește, și el pleca cu hotărîrea de a ucide pe boierul Socol și pe Radu, (Ilie Radovici), care l'a scos rîndul dintâi. Intr'adevăr vestea nu întărzia de a sosi la Adrianopol, că poporul s'a resculat, și vreă Domn pre Socol ⁴⁾, care încă tot eră capul oștilor, împreună cu Radu Clucerul ⁵⁾. Totuși Mircea izbuti să se așeze. Aveă el cu sine Turci destui, și poate că eră cel dintâi care plătia un tribut de 50 de mii de galbini (ducați) ⁶⁾, pe lângă darurile ce se obicinuisse a se da pe de-asupra, încă de mult ⁷⁾. La atâta se urcase în timp de 3 generații tributul Țării

¹⁾ Acest nume i-a fost dat încă de Cronicarii vremii. V. compilațiile de cronici făcute în a 2-a jumătate a secolului XVII, după isvoade scrise în mare parte în timpul întâmplărilor povestite, și publicate încă de Laurian și Bălcescu. în al lor *Magazin istoric pentru Dacia*, (Buc. 1845—47) anume *Cronica anonimă* (pe care d-l Iorga a numit-o a lui Ludescu, în *Analele Academiei Române XX*, p. 305 și urm. și *Istoria literaturii române II*, p. 612 și urm.), în vol. IV, p. 273, și cea a lui *Const. Căpitanul Filănescu*, (d-l Iorga a scos o ediție nouă a acesteia cu note), în vol. I, p. 179. Inrudirea acestor Cronice așa, că aceasta din urmă s'a folosit de cea d'întâi, a arătat-o întâi d-l Toculescu în a sa *Revista pentru istorie, arheologie și filologie III* (1884) p. 271 sq.

²⁾ *Docum. XI*, p. 865, supt 8 Aprilie și 792 supt 6 Aprilie. *Cronica anon.* 272—73. Cf. mais sus în «Inceput».

³⁾ *Docum. XI* p. 792 supt 13 și 21 Apr. 1555. *Const. Căpitanul* (ediția din *Magazin ist. I.*) p. 179.

⁴⁾ *Docum. II*, 1, 358. Rapoarte către Ferdinand, Adrianopol 18 (sau 19) Ianuarie și 13 Fevr. 1558. V. și *ibid.* VIII (adaose de Academie, Buc. 1894), p. 84.

⁵⁾ *Docum. XI*, 868—69.

⁶⁾ *Docum. VIII*, 84. Ambasadorul venețian A. Barbarigo către Doge, Vigne di Pera, 12 Iulie 1558.

⁷⁾ Ele ajunsese a fi o datorie, ca și tributul, după cum constatăm încă la nceputul veacului 15. *Docum. II*, 1, 20—1 și 29 (1503 și 1519).

dela 10.000 de galbini, cât a fost la început, pe timpul lui Radu-cel-Frumos ¹⁾). Dar boierii știa cu cine au de lucru și fugiră dinaintea călăului, aproape cu toții, în Transilvania, împreună cu familia răposatului Domn ²⁾). Mai în urmă fugea Socol, care făcuse încercarea de a ajunge Domn, ducând cu sine și vistieria fostului Voievod: la Adrianopol se vorbea de 400.000 de galbini. De geaba o reclamă pe aceasta dela Brașoveni întâi Mircea, de geaba o reclamară în urmă Turcii dela Regina Izabella, voievodeasa Ardealului. Ea le trimise dintre boieri pe căpeteniile, pentru cari eră încheșită cu deosebire, pe fostul Mare-Vornic și în urmă Ban, Socol, și pe Radu-Vodă (Ilie fiul lui Radu), scoșindu-se pentru bani cu mărturisirea, că i-ar fi luat dela Socol un om de-ai lui și ar fi fugit cu ei la Viena ³⁾).

Totuși pribegii avură un scut, afară de Socol și Radu, cari fură înecași în Constantinopol. Dar cei ce se încrezură jurămintelor tiranului și-i ascultară chemarea la Curte, fură tăiași cu toții îndată la început, de beșlii (garda de Turci călări) și alți Turci de care era înconjurat, — în Ardeal se știa de 200 și mai multe jertte de sânge nevinovat ⁴⁾).

¹⁾ De și nu se poate stabili, dacă contractul de supunere, publicat în *Acte și documente relative la Istoria renașterii României* de D. A. Sturdza, etc. I. (Buc. 1900) p. 2—3 (după Tounovsli și Fotino), este adevărat, autentic, cum se zice; și dacă ar fi, ar trebui să fie din 1462 încheiat cu Radu, nu cu Vlad Ţepeș, totuși e aproape sigur că atâta a trebuit să fie tributul Țării la început, cum se arată în punctul I al acestui contract, căci atâta a plătit și Ardealul, de când s'a supus și până în secolul al XVII.

²⁾ *Docum.* XI, 779 sqq. și 869 sq.

³⁾ *Docum.* II, 1, 459—60. D-l Iorga, în Prefață la *Docum.* XI, p. 8 spune că banii i-a adus la Ardeal Vistierul Dragomir, ginerile lui Pătrașcu, ceea ce nu se întemeiază pe nici o mărturie. Numai atâta știm din socotelile Brașovului (ibid. p. 797) că ginerile Voivodului Pătrașcu «Vistierul» fugise și el la Brașov; iar din chrisoavele Domnului din vremea din urmă, ca și din cele dintâi (ibid. Apendice, Regeste, p. 888 și *Studii și doc.* de acelaș autor, V. 290) că Vistier era Dragomir.

⁴⁾ *Cronica anon.* 273; *Docum.* XI, 798, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum* ed. I. Trauch (Coronae 1847), p. 61. și *Cronica Ostermayer* in I. Kemény, *Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens* II (Klausenburg 1839), pag. 64. Cât privește pe Turcii lui Mircea știm, că el avea lângă sine în Nov. 1552, când îl bătù Radu-Vodă (Ilie) pribegul, 500. *Docum.* II, 1, 299 și 302. Se poate că aceștia erau încă atunci în garda sa de uric.

La 21 Septembrie 1559 moartea mântuia țara de tiran ¹⁾. E ușor de închipuit, că nu fără mari daruri putu să-i urmeze Tatălui un fiu de 12 ani, cu toată iscusința politică a Mamei sale, a Mircioarei, vestita fică a lui Petru Rareș, și nepoată a lui Ștefan-Cel-Mare. Această femeie cu greutate, și într'altă privință «foarte ușoară» (levisima mulier), răzimată pe Curtea ei îndesată de Turci și de Greci, știu să-și poarte feciorul nouă ani de zile peste toate marile greutăți ce întâlni: peste năvala pribegilor din Ardeal biruitori la început, biruiți în urmă — fără a se putea mântui vre-odată de tot de grija lor; peste răsboaiele cu Despot-Vodă din Moldova 1562—63), visătorul liberării Orientului; peste războiul cu Tomșa, răsturnătorul lui Despot; peste dușmănia Principelui ardelenesc ²⁾. E prea însemnată scrisoarea acestuia dela 4 Aprilie 1564 către Sultan, împotriva lui Petru-Vodă, căruia i s'a zis în urmă Șchiopul, pentru a putea fi trecută cu vederea. Prea puternicul Împărat să nu creadă, scrie Principele Ion Sigismund Szapolyai, că dânsul ar ocroti pe cine-va, «care se numește pe sine adevărat moștenitor și Domn al Țării-Românești», și că ar vrea să-i dea ajutor să cuprindă Țara, cum s'a plăns Petru Vodă. Dar Înălțimea Sa «să binevoiască a înțelege, că Voivodul Valachiei e un copil, și Mama-sa o muiere foarte ușoară, care în toate trebile ei se folosește de *consilieri străini greci*; aceștia guvernează provincia după placul lor și o prăpădesc grozav, și pentru asta pământeni (adecă moșnenii, «Regnicolae») sunt foarte supărați, așa, că e de temut, nu cum-va ăst lucru să ațâțe odată între ei mare turburare (tumultum), căci Copilul și Mama nu sunt vrednici să aibe o astfel de provincie.» Din această pricină Ion Sigismund să roagă, Înălțimea Sa «să-i scoată din Scaun și să pună alt Voevod, bărbat militar, care să poată domni (regere) peste Țară cu înțelepciune și cu noi să se poată înțelege» ³⁾.

¹⁾ Primesc datul Cronicei, p. 274, împotriva Sasului Ostermayer l. c. p. 56, care scrie 25 Sept., fiind-că Brașovenii puteau trimite vestea, la 28 c., Maies-tății Sale regale, și la 29 erau oamenii urmașului aci. Nu putea fi cea dintâi grijă a noului Domn a espeda această misiune. *Docum.* XI, 801, cf. și 822. E de însemnat că Mircea muri în București.

²⁾ Iorga, Prefață la *Docum.* XI, care e o întregă monografie a familiei lui Mircea, p. 9—16.

³⁾ *Docum.* II, 1, 509—10. Parcă îl vedem pe Gheorghe Rákóczy I., cu 68 de ani mai târziu, scriind Turcilor împotriva pârdașnicilor de Greci ai lui Leon

Fără îndoială că atâtea greutăți la Poartă vor fi fost ușurate numai cu darea. Și asta a trebuit să crească nemăsurat din toamna anului 1566 înainte: numai așa va fi putut ține cumpăna celui mai bogat Grec al Impărației, lui Mihai Cantacuzino, zis Șaitan-Oglu (fiul dracului), care ajunsese chiar atunci, supt noaua Domnie a lui Selim (căci Soliman murise la Szigetvár 1566), prin prietenia cu atotputernicul Mare-Vizir Mohamed-Sokolli, atotputernic și el ¹⁾. Văduva-tutoreasă, femeia care ținea atâta la plăcerile lumești ²⁾, avuse politica, să-și mărite fata tocmai după urâtul Șaitan-Oglu, și nenorocirea, să și-o ia înapoi, încă de pe drumul dela nuntă către casa bogatului bătrân, chiar în Țara-turcească ³⁾. Și totuși doi ani încă putură domni copilul și ea...

Știm, că spre sfârșitul anului 1566 se vorbea de Domnii Țărilor românești, că se vor liberă prin pungi grele (con borse ben fornite) de venirea la Țarigrad, pentru sărutarea poalei Sultanului ⁴⁾. Și într'adevăr, la 28 Decembrie, bailul venețian scria acasă, că «au venit dela Moldovean și dela Român (dal Bogdan e dal Vallacco) oameni cu daruri foarte mari (con presenti grandissimi) la Domnul și la Pași, și cele ale Moldoveanului au fost aduse la divan de 240 de oameni» ⁵⁾. Iar la 3 Iunie 1567 ambasadorul și bailul venețian scriau, că «trămițând Moldoveanul să plătească tributul său obicinuit de 30.000 de galbini și Românul pe al său de 50.000 de galbini (ducați), magnificul Pașă [=Marele-Vizir] a crescut pe al celui dintâi cu 5.000, pe al celui al doilea cu 8.000 de galbini. Și fiind obicinuiți a plăti galbini de aur ungurești, a voit ca în viitor să plătească tot atâția Sultanini, cari fac cu trei aspri la galbin mai

Vodă, apărând pe Mateiu Băsarabă și ceilalți soți pribegi în Ardeal. Vezi lucrarea mea : *Mateiu Băsarabă's auswärtige Beziehungen*. (Leipzig, W. Friedrich 1899), p. 20; cf. și p. 9 și 13-14.

¹⁾ Iorga, Prefață la *Docum.* XI, p. 16 și studiul d-sale «Contribuțiuni la istoria Munteniei în a doua jnmătate a secolului XVI-lea în *Analele Academiei rom.* XVIII, secția istorică, p. 16 — 17, și isovoarele citate acolo. Cf. *Zinkeisen Geschichte des osman. Reichs.* II (Gotha 1854).

²⁾ *Docum.* II, 1, p. 586; VIII, 132. Trebuie observat însă, aci rapoartele diplomatice se întemeiază pe spuse dușmănești, a celor ce venise să se plângă împotriva Chiajnei la Sultanul.

³⁾ Iorga, *Prefața* cit. p. 6 și 16 sq.; și «Contribuțiuni», p. 4.

⁴⁾ *Docum.* II, 1, 567. Raport (al lui Adamus de Franchij) din Constpl, 12 Decb

⁵⁾ *Docum.* VIII, 112.

mult, zicând că e datină la un nou Principe ¹⁾ să crească tributul feudatarilor săi ²⁾. La 31 Mai anul următor, Petru-Vodă intră — chemat fiind — în Constantinopol, însoțit de cei mai de trunte boieri ai Țării și de alți paznici, cu totul 1.000 de călăreți. Aducea tributul și multe și mari daruri, ca să îmblânzească pe Sultan și pe

¹⁾ Noul Principe eră noul Sultan Selim.

²⁾ *Ibid.* p. 120. *Cronica anonimă*, p. 274 scrie: Adaus-au Petru-Vodă cu muma-sa la bir 5 aspri. Iorga, în descitata Prefață, pag. 19, nota 4, îndreptează Cronica, zicând, că trebuie citit: «5000; nu 'ci', 'e'»; și că «încurcat de greșeala în cifră, Constatin Căpitanul scrie numai: au mai mărit haraciul la Impărăție... Hotărât, că încurcala e pe partea d-lui Iorga, care mestecă aci, cum se vede, «haraciul», adecă «tributul» Țării la Poarta Sultanului, cu «birul», adecă darea fiecărui stăpân de casă, «porția», cum se zicea și se mai zice, în Ungaria (darea după poartă, — «birul curții», cum scrie și Cronica noastră la Petru Cercel (p. 276), pe care acesta l-a pus «foarte mare»; tot așa, cum îl mărise, și înaintea lui, Alexandru-Vodă, adaugând el «un bir ce i-au zis oaie seacă» și Mihnea-Vodă altul ce i-au zis «galeată» (p. 275—6). Afară de acestea îndreptarea nu are nici un înțeles. Luată suma de 5000 de aspri ca adaus la tributul de până aci ce plătia Voivodul, ar fi un lucru atât de neînsemnat, că zău nu l'ar fi mai însemnat nici un Cronicar: 50 de galbini mai mult din partea Domnicii, — cine ar fi simțit asta? Luat ca partea fiecărui plătitor de dare («contribuabil» cum se zice în România de astăzi) 50 de galbeni ar fi fost de sigur ceva peste puținta fiecărui țaran, și va rămânea peste puterea lui în toate timpurile și în tot locul. — «Cinci aspri» de contribuabil, cum spune Cronicarul, își are însă înțelesul. În Țara ungurească, câtă-i rămasese Impăratului, adecă Regelui, se constată cu prilejul conscripției făcută pentru dare, la 1570 și 1571, numărul de 42,262 de porți, cu toate că multe porți nu erau arătate de nemeși, primari și alte căpetenii a satelor, ca să plătească mai puțin (Acsády I., *Két pénzügyi történelmi tanulmány*, B.-pest 1894, p. 192 sqq. și 197 sq. Socoteala am făcut-o eu după datele lui pe comitate). Și o privire pe hartă ne dovedește, că această parte Ungariei nu eră mai mare, ci chiar mai mică decât Țara româncască de atunci. Apoi în Moldova se constată, la a. 1591, numărul de 46 de mii și jumătate de birnici (*Docum.* XI, 219 sq. Catastih de cisle etc. dela Petru Schiopul). Iar Ardealul votă la 1558 câte 50 denari de poartă «în censum Imperatoris Thurcarum» (*Mon. com. Transylv.* II, 90). Și se știe, că acest «cens», adecă tributul Porții, eră de 10,000 de galbeni. Socotind galbenul cu 150 de denari (la 1596 ditea îl stabiliă cu 160 denari. *Mon. com. Trans.* III 499; dar se știe că mai înainte eră mai jos, potrivit cu ducatul german 1=1,40 Goldgulden *Ranke, Deutsche Geschichte im Za. d. Reform.* I, 237 Anm. 2), căpătăm 30,000 de contribuabili pentru Ardeal. În sfârșit și mai aproape de trebuința noastră sunt datele Administrațiunei austriace în Oltenia: Din conscripția din primii ani și din suma plăților ce intrară după ce poporul eși din ascunzători, iese la iveală, că erau 20 de mii de familii, iar la anul 1735 chiar 29,341 de familii (Jakubenz, *Die cis-Alutanische Walachei*, p. 217—233, extras din *Mitlgen*

Viziri pentru pîra de rea cîrmuire, ce erà asupră-i dela țara jă-tuită de răpitorii săi miniștri ¹⁾. In aceeaș sară Marele-Vizir primî cu voie bună darul de 40.000 de galbini ²⁾, ce-i aduse Voivodul, dar îl dete în urmă Sultanului, și rînduî, după plata tributului ³⁾, Ciauși și Ieniceri, să-i ia tot ce a adus cu sine: bani, haine și lu-cruri prețioase, și pe el să-l închidă. Vestitorul Impăratului spune, că peste 100.000 de galbini fură luați în aceste zile dela bietul Voievod. Apoi se trămeseră numai decăt Ciauși după familia lui și după toată averea-i de-acasă.

Ajunsă și aceasta în Constantinopol, fură trimiși îndată cu toții în Asia, în exil. Iar visteria Sultanului se alese din mazilirea Dom-nului cu o avere de peste jumătate milion de galbeni. ⁴⁾. Aceste fapte ne fac să credem, împreună cu agentul Imperatului Ada-

d. Kriegsarchivs XII). Aceasta ar da pentru Țara-Românească întreagăcel puțin de 3 ori atîta, aproape 100 de mii de familii birnice, și am avea din sporul de 5 aspri: 500.000 de aspri, ceea ce ar fi, după cursul aproximativ de atunci (v. nota a treia urm.) tocmai 6250, sau cel puțin 5.000 de galbeni. Restul îi va fi întregit Voivodul dintr'alte venite, din vămile zeciuielelor anume. Ori cum, de ar fi fost și jumătatea numărului de familii, potrivit cu conscripția Ungariei și a Moldovei, totuși adausul de 5 aspri la bir e o mărturie ce trebuie primită dela Cronică.

¹⁾ *Docum.* II. 1, 581—2, Albert de Wyss c. Impăratul Maximilian, Constpl. 5 Iunie. *Ibid.* VIII, 129, Ambasadorul venet. c. Doge, tot 5 Iunie.

²⁾ Bailul venețian Soranzo ne dă sumă de 40 de mii de galbeni ca darul Marelui Vizir, și 4 mii Chihaiiei acestuia (*Docum.* VIII, 129); iar Adamus de Franchi scrie Impăratului a doua zi, 6 Iunie, că Petru a dat Marelui Vizir în dar 32 de poveri de aspri (*Docum.* II. 1, 582). Fiind-că amândoi martorii se potrivesc în celelalte arătări ale lor, cred că amândoi ne vorbesc de aceeaș sumă, în două chipuri: 32 poveri de aspri = 40 mii de galbeni. Știm că o povară erà de 100 de mii de aspri (v. bunăoară *Török-magyarkori Allamok-mánytár* II, 59), așa că 3,200.000 de aspri ne-ar da 40.000 de galbeni, pe lângă un curs de 80 de aspri galbenul. Vom avea mai jos date, că galbenul se scumpi în urmă până la 120 aspri cum erà și în sec. 17.

³⁾ Acesta e arătat acum cu 21 de poveri de aspri, într'un rezumat constantinopolitan al întâmplărilor din Mai până în 27 Nov. 1568, *Docum.* II. 1, 586 (din Archiva din Viena), iar restul până la 40 de poveri sunt arătate aci ca daruri. Pe lângă ele e vorba și de «alte sume» ce au fost duse în vis-tieria Sultanului. Dacă cursul de 80 aspri galbinul e îndreptățit, atunci am avea pentru tribut suma 26 250 galbeni, cari aproape s'ar putea împacă cu suma de 50 mii (plus 8 adause), de care ne vorbeau diplomații venețieni la 1567, de vom socoti suma de acum ca tribut pe jumătate de an, cum erà obicei de plată, cel puțin mai târziu.

⁴⁾ *Docum.* II. 1, 582—6 și VIII, 129 și 136.

mus de Franchi, că banii familiei i-a adus căderea, mai mult de cât dușmănia Ardeleanului și a lui Cantacuzino, mai mult decât neîngrijirea Voivodului pentru provisiile la războiul dela Szigetvár, cum ziceau unii. Fără îndoială, greu vătămatul Șaitan-Oglu va fi trezit în prietenul său Mohamed-Socolli gustul de câștig pentru sine și pentru stăpânul său. Și se poate, ca el să-și aibă partea și în punerea la cale a venirii din țară a celor 4—5 mii de oameni cu jalbă la Poarta împotriva Regentei-mume (pe care bailul venețian o numește publica meretrice) ¹⁾. Și de bună seamă, că nu mila de cei despoiați, nici scârba de muerea «cu neînfrânate poște» făceau pe destul de desfrânații Turci să voiască a o aruncă în mare—pedeapsă de care scapă numai prin sprijinul cald al primei Sultane și al surorii Împăratului turcesc ²⁾—, ci gândul de a stoarce tot și a descoperi tot ce mai putea fi ascuns din avere.

Alexandru, fiu natural al lui Mircea, deci, frate—după tată—cu Petru ³⁾, se apropiase din Alepo, unde fusese exilat, către Constantinopol, încă prin Ianuarie. ⁴⁾ Și acum eră dat ca Domn al Țării în mânele boerilor ce însoțiseră pe Petru la Constantinopol după ce fură liniștiți de Marele-Vizir cu mărturisirea, că i s'a dat ordin, să nu schimbe pe nimeni dintre foștii miniștri, — fie-care să rămână la locul său. ⁵⁾ Om sărac, el va trebui să asuprească pe supuși — spunea înainte Agentul împărațesc —, ca să aibă cu ce mitui pe Marele-Vizir, cu al cărui ajutor a dobândit provincia, unde plecă la 17 Iunie, însoțit de «un buluc de spahii», căci se băgase de seamă că poporul nu-l vrea. ⁶⁾ Poate pribegii din Ardeal nu-l voiau, cari veniră totuș să i se închine și ei, zice Cronica. Destul că

¹⁾ *Docum.* VIII, 132.

²⁾ *Docum.* II, 1, 586—7. Raportorul Împăratului zice, că eră să fie aruncată în mare: «propter exercitatum in subditos tyrannidem et promiscuos infrenatae libidinis concubitus». Mai jos o numește: «monstrosae libidinis mulier quae se et liberos ita perdidit ut Moldaviae principatum et paternos thesauros amiserint». Și mai jos îi zice: «scortum salax».

³⁾ *Cronica anonimă* p. 274, zice numai «frate-său». Asemenea *Docum.* II, 1, 671. V. și Gorecki, în Papiu, *Tesaur* III (1865), p. 217. Dar d. Iorga a arătat în «*Contribuțiuni*», *Anale* XVIII, 6 sq. și «Prefața» dela *Docum.* XI, p. 17 sq. că eră fiu natural.

⁴⁾ *Docum.* II, 1, 578.

⁵⁾ *Ibid.* VIII, 129.

⁶⁾ *Ibid.* II, 1, 584—5, rapoarte din 27 Iunie și 26 Iulie.

noul Vodă, trecând două luni, se apucă și el, ca și alții înaintea lui, a coci în rândurile lor. ¹⁾ La 1570 partizanii Mircioaiei încercară o răscoală: 17 capete tăiate de boeri aduceau în curând Porții mărturie de biruința lui Alexandru. ²⁾ Tot el și cu muma-sa, Mircioaia, pricinuiră la 1574 căderea Eroului ce stătù doi ani în Tronul Moldovean, căderea lui Ion-Vodă cel Cumplit. ³⁾ Ea, prin trecerea ce știu să-și câștige în cercurile înalte turcești, dându-și chiar o fată în căsătorie prințului Murad, ce fù în urmă Sultan. ⁴⁾ El, prin îmbierea unui tribut îndoit pentru Moldova în numele fratelui său, a ex-Voivodului Petru. ⁵⁾ Acest tribut îndoit, care, ni se spune, că ar fi făcut 120 de mii de galbeni ungurești, deși nu putea fi decât cel mult 120 de mii de florini ung., ⁶⁾ fu cerut înainte de mazilire dela însuși Ion-Vodă cel Cumplit. In locul tributului crescut ce i-l cerea, bravul Domn însă se hotărî cu boerii săi să le împartă Turcilor, cu minunată sabie, moarte din greu, și să le dea învățătura, că mica lui țară, purtată de un suflet voinic, n'ar avea lipsă să mai plătească ceva. Eră un înainte-mergător, pentru a vesti venirea lui Mihai în Țara-soră

Până să vină acesta, un frate, Vintilă, cuprindea acum, la sfâr-

¹⁾ *Cron. anon.* 274—5. *Docum.* II, 1, 285. Wyss. c. Impăratul, Constantinopol, 28 Septembre 1568.

²⁾ *Docum.* II, 1,608. Carol Rym c. Impăratul, Constantinopol, 7 Nov. 1570.

³⁾ O monografie, bună și astăzi, a scris asupra lui, înainte cu 39 ani, d-l Hăjdeu, *Ion-Vodă cel Cumplit*, (București, 1865). Vezi apoi Xenopol, *Istoria Rom.* III, 94—122. Iorga «Prefața» cit. p. 23—27.

⁴⁾ Iorga, *Contribuții*, I. c. p. 5 și *Docum.* XI, 84, nota 7.

⁵⁾ Contimporanul *Gorecki*, care «prelucrează scrierea lui *Paprocki*» asupra lui Ion Vodă în Papiu, *Tesaur* de monumente III, 217. *Paprocki* însuș spune, că Petru a făgăduit îndoirea tributului. *Ibid.* p. 275.

⁶⁾ Țin cu puțință suma de 120 mii de florini ungurești (nu galbeni), fiindcă ea se împacă cu arătarea cunoscută a diplomaților venețieni dela anul 1567, după care tributul Moldovii fù atunci crescut la suma de 35 mii de galbeni turcești. Aceștia în galbeni ungurești, adică cu 3 aspri mai mult de galben, fac 36.312. Îndoit, cum se cerea lui Ion Vodă (și cum făgăduise Petru) la 1574, am căpătă suma de 72,624 de galbeni ung. Și socotind galbinul ung. cu 160 de dinari, cum îl stabiliă dieta transilvană dela 1596 față de florin și taler, care numără 100 de bani sau denari, am căpătă suma de 116.198 de florini ungurești sau taleri. Mica deosebire s'ar explică prin cursul galbinilor atunci. Astfel *Paprocki*, I. c. p. 275 și *Gorecki* I. c. p. 217, ar putea avea dreptate, dacă am zice numai florini ung. în loc de galbini—în ceeace ei au putut greși. Asupra conclușiilor d-lui Iorga în *Anale XX*, 438—441, cari se deosebesc de ale mele, voi vorbi mai jos.

șitul lui Aprilie sau începutul lui Mai 1574, coborând cu o ceată de pribegi din Moldova, Bucureștii și tronul lui Alexandru, care plecase cu oastea să-și ducă pe fratele său Petru, Domn în Moldova ¹⁾. Dar acum nici unul n'avu noroc. Peste 4 zile, când Alexandru se întoarse asupra-i, Vintilă își perdù și tronul și viața. ²⁾ Cevă peste o lună se mai finu sprijinitorul său Ion-Vodă cu ajutorul Cazacilor. Strâns în stârșit de oștile turcești și tătarăști în număr de 20.000, de cari se lipise și oștile lui Alexandru din Țara-Românească—după ce singur nu isbutise a-și duce pe fratele său în Scaun—ajutate și de o mie de Unguri ³⁾, Eroul căzù viu, la 11 Iunie, a 3-a zi de bătaie, în mâinile Turcilor ⁴⁾: fusese vândut de câțiva boieri din cei mai de frunte, care trecură cu o parte a oastei la dușman. El fu tăiat de Turci căroră se predete și rupt prin două cămile ⁵⁾.

Petru-Vodă, pentru care se făcuse toate acestea, el, care sârutase poala Sultanului încă la 28 Martie, când erà un simplu mutataraca, adecă paj, ⁶⁾ ajunsese acum Domn în Moldova. Chiajna triumfă.

Totuș se vede. că greutățile ce întâmpinară la această instalare, și pustiirea Moldovei prin Tatarii ce ajutase la răsturnarea lui Ion-Vodă, pustiire ce îngrijase pe Petru, că nu va putea adunà tributul ⁷⁾, făcură pe Turci să se lase de rândul ăsta, de a mai cere tributul îndoit. La 1575 avem mărturie despre aceeaș sumă de 35 de mii de galbini, ca la 1567, ca la 1576 ⁸⁾. Nu erà lucru greu a i se iertă tăgăduința: Cigala Pașa fiul, Iusuf, care-l însofi cu oaste în Moldova și aveà sarcina instalării lui, trebuia să capete 20 de mii și Vizirul cel Mare 100 000 de galbini în dar ⁹⁾. Dar în al

¹⁾ *Docum.* II, 1, 682: «Ventila Petrasco Vayvodae filius. Bathory St. c. Impăratul A. Iulia 3 Mai 1574.

²⁾ *Ibidem* II, 1, 690. Scrisoarea aceluiaș, 6 Mai; p. 692 Rym c. Impăratul, 10 Mai; *ibid.* VIII, 178, Pera, 18 Mai; Hajdeu, *Archiva ist.* II, 1, 6.

³⁾ *Docum.* II, 1, 704. Scrisoarea Voivodului ard. Báthory Ștefan c. Impăratul, A. I. 6 Iunie; cf. p. 696.

⁴⁾ *Ibid.* p. 708—9. Acelaș c. Imp. A. Iulia 17 Iunie.

⁵⁾ *Ibid.* 711, cf. și p. 694. Paprocki l. c. p. 281—5.

⁶⁾ *Docum.* II, 1, 671—2.

⁷⁾ *Docum.* II, 1, 712.

⁸⁾ Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, Seria III, vol. II (Firenze 1844), p. 316 și 133.

⁹⁾ *Docum.* XI, 84. Asupra misiunii lui Iusuf Cigala v. și *ibid.* p. 671.

doilea rând de Domnie în Moldova (1582—1589, și ca tutor al fiului său Ștefăniță până la 1591) ¹⁾ după o lipsă din Scaun timp de 2 ani de zile, se pare, că Petru plăti, cel puțin câțiva ani, un tribut mai mare. Ambasadorul împărătesc ne spune anume, că a trebuit să se «îndatoreze» la primirea Domniei, în 1582, a-l spori cu 10 mii de galbini și a plăti datoriile naintașului său Iancu (Sasul), pe lângă darurile extraordinare ce a dat Sultanului, Mamei lui, și cele ce a făgăduit lui Sinan Pașa și «preceptorului» (dascălului) Sultanului, numai aceste din urmă urcându-se la suma de 100.000 de galbini, cum se vorbiă ²⁾. Intr'adevăr aflăm, că Petru plăti în anul 1587 (în mai multe rânduri), ca tribut, suma de 5.340.000 de aspri —deși nu știm, dacă se împăcase cu ea de tot pe anul ăsta —, care, după cursul silit, pus de Sultanul la 1584, ar face 44.500 de galbini ³⁾. Nici această dovadă însă nu e de tot hotărâtoare. Umblau pe acest timp aspri noi, a căror măsură față de cei vechi eră cam aceea de 4 la 5. Așa că, socotind plata lui Petru în aspri vechi, am dobândi iarăș suma de vre-o 35 de mii de galbini ⁴⁾.

¹⁾ Iorga, «Prefața» cit. p. 52—3, 69 sq și 73, datele întrării și eșirii.

²⁾ *Docum.* III. 1 (București 1880, iarăș volum cules de însuși Hurmuzaki), 78. Constantinopol, 24 și 29 Aug. 1582.

³⁾ *Analele Acad.* XX, 454—455 în legătură cu p. 440. E o însemnare a lui Petru-Vodă însuși asupra sumelor ce a trimis în mai multe rânduri.

⁴⁾ Raportul dintre aspri vechi și noi l-am fixat după diferențele din prețurile oilor luate de «gostină» în Moldova, la 1591, unde de câteva ori sunt date prețurile amândoaă. *Docum.* XI, 221 și urm. Totuș d-l Iorga, care citează acest document în socoteala ce face în *Anale* XX, 440, spune tot acolo, câteva rânduri mai jos, că «valoarea asprului scăzuse mai mult decât pe jumătate», fiind-că dumisale i trebuiau 18.166 de galbini din cei 5.340.000 de aspri. Aceasta: pentru-că o teșchereă turcească, dt. 17 Febr. 1587, adeveriă primirea dela Petru-Vodă «din tributul ce datorea Inaltei Haznale, în sumă de 2.180.000 de aspri, pomenita sumă mai puțin 300.000», care rămășiță i se cereă numai decât (*ibid.* p. 439—40). E drept, că suma de «21 iuk și 80.000 accè» dă, pe lângă un curs de 120 aspri galbinul, suma de 18.166 de galbini. Dar n'avem nici o dovadă, că suma despre care ni se vorbește în «teșchereă», pe câtă vreme se «datoria», pe un an sau numai pe jumătate, sau mai bine zis, peste tot nu știm, dacă ea nu eră numai un rest oare-care a tributului unui an (aci a anului 1586). Apoi trebuie ținut seamă, că nici cursul de 120 de aspri galbinul nu putu prinde, căci citim în Alberi, *Relazioni*, III, 3, p. 413: «Fu inventato lo accrescimento della valuta degli ori con intenzione di pagare gli stipendiati a moneta correnta di aspri 120 per zecchino, e riscuotere a moneta vecchia di aspri 60 l'uno, che sarebbe stato radoppiare l'entrata; ma non gli e riuscito per dubbio di manifesta ribellione».

Altfel nu se deosebește mult de această sumă nici mărturia din 1620 a ambasadorului venet Polo Minio: și el spune, că Moldova plătiă mai nainte tribut 52 de poveri de aspri ¹⁾. Dar mai mult decât tributul măriau sarcinile Țărilor amîndurora, cari vedem că se coborîu pe aceeaș coastă, darurile ce făceau Voivozii Marelui Stăpânitor, familiei sale și înalților săi slujitori, — obiceiul, la a cărui înrăutățire, cel puțin, Chiajna și familia ei avu partea leului. Ca să isprăvim cu Petru-Schiopul: Tot ambasadorul împărătesc spune într'alt raport, cu prilejul schimbării din 1582, că Petru a trebuit să dea în bani gata și să ia împrumut suma uriașă de 800.000 de coroane, cari ar face peste o jumătate de milion de galbini ²⁾. Dacă va fi fost și numai 200.000 de galbini Sultanului și 50 de mii Marelui Vizir, despre cât știe bailul venețian ³⁾, și tot eră o sumă neobicinuit de mare. Apoi, la sfârșitul anului 1589, când isbuti a bate pe ceilalți pretendenți la tronul său, tot cu punga-i bătù, la Țarigrad. Tronul fù dat fiului său nelegiuit, Ștefan, de 7—8 ani, prin daruri extraordinare de 200.000 de galbini Sultanului și 60 de mii Vizirului, și el el fù lăsat ca guvernator ⁴⁾.

În Țara-Românească Alexandru se ținù cu darea de-asupra plângerilor ce veniau la Poartă împotriva lui ⁵⁾, până la moarte, 25 Iulie 1577. Cu aceleași mijloace isbuti a învinge și pe peșitorii tronului său, între cari pe medicul Rosso, care imbiă creșterea tributului, și pe Petru Cercel, și a-și lăsa tronul moștenire fiului său de 13 ani, Mihnea ⁶⁾. Steagul se câștigă încă de tată-său pân n'a murì, fără mult sgomot, ceea ce dovedește că lucrase bine cu banul: nu de

¹⁾ *Docum.* IV. 1, 598.

²⁾ Socoteală făcută după prețurile arătate de Zinckeisen, *Gesch. d. osm. R.* III, 357, 799. Mărturia dării aceleia în *Docum.* III. 1, 80, 15 Sept. 1582.

³⁾ *Docum.* IV. 2, 113. Pera 10 Sept. E de observat, că bailul Paulo Con-tarini ne vorbește aci de făgăduința unui tribut de 100.000 de galbini pe an: ... «promessa di mandar ogni anno la solita pensione al casnà di centomille ducati».

⁴⁾ *Docum.* XI, 731 și *Docum.* III, 1, 131. Raportul ambas. împăr. din 23 Nov. 1589 și 14 Ianuarie 1590. Ambasadorul venețian știa la 15 Novembrie, că-l va costă pe popor această schimbare numai: «piu di centomille cechini de interesse». *Docum.* IV. 2, 147.

⁵⁾ *Docum.* II. 1, 740. Rapoarte ale ambas. împărătesc Ungnad, din 1575. *Ibid.* III. 2, 9—11 și IV. 2, 95—97, rapoarte de-ale baililor, din 1576.

⁶⁾ *Docum.* III. 1, 4—5; XI, 815. *Cronica anon.* p. 275, ne dă ziua morții. Iorga, *Contribuțiunii în Anale XVIII*, 19—23.

geaba adausese birul «oaie seacă». Atâta auzim de acest rând, că aducătorul steagului, care venia însoțit de Vistierul Domnului, va primi 40 mii de coroane în dar («zum Pottenbrott») ¹⁾. Stând sub tutoratul Mamei sale Caterina, și trăind în prietenie cu Principele Ardealului și cu Polonia, el se ținu până la 1583 numai cu cele mai grozave cheltuieli împotriva a trei pretendenți cu buni sprijinitori în Constantinopol; — ba făgădui și creșterea tributului ²⁾. Ne putem închipui ce sume a trebuit să verse Caterina în pungile Turcilor, ca să poată ține departe de tronul fiului său, patru ani de zile, pe cel mai stăruitor dintre ei, pe Petru Cercel, fiul nelegiuit ³⁾ al lui Pătrașcu-cel-Bun. Acesta se întorcea la 1581 dela Regele Franței, având chiar pașaport dela Sultanul, să vie la Constantinopol, și eră acum să fie mai călduros sprijinit de Rege și am basadorul său, de cum fusese, încă de trei ani încoace, de acesta din urmă ⁴⁾.

Dela venirea lui Petru Cercel în capitala turcească, Mihnea cheltuiuse mai mult de un milion de galbeni ⁵⁾ cu darurile și încă mai rămăsese dator 70 de mii de aspri (cam 140 de mii de taleri ⁶⁾), când, la 28 Iulie 1583 în sfârșit, totuși trebuia să intre ca mazil în Constantinopol.

Domnia eră a lui «Petru-Vodă Cercel», cum îl policiră în Țară, pentru cercelul ce purtă în ureche, «fiul lui Pătrașcu-Vodă» ⁷⁾. La

¹⁾ *Docum.* III. 1, 4; cf. IV. 2. 98. *Cronica*, 276.

²⁾ Aceasta ni se spune hotărât de reprezentanțul Impăratului, la 8 Iunie 1580: Unii au umblat să mărească tributul, dar oamenii lui Mihnea, auzind de asta, au îmbiat să dea ei, ceea ce au vrut să dea alții. *Docum.* III. 1, 26.

³⁾ Cel puțin Mehemet Pașa zicea sprijinitorului lui Pătrașcu (cum îl numiau și pe Petru Cercel), că n'are drept la domnie, căci ar fi «illegitimus». *Docum.* III. 1, 23.

⁴⁾ *Docum. Supl.* I. 1, 46—72; III. 1, 23—26, 62, 87; IV. 2, 111—114; XI. 96—165. D-I. Tocilescu a publicat încă la 1876 o monografie asupra lui Cercel. Cf. Iorga, *Contribuțiuni* I. c. p. 24—39, și *Acte Fragmente* I, 29—30; Xenopol III, 19 și urm.

⁵⁾ *Docum.* XI, 169. Germiny c. fratele Reginei Franței, Constpl. 15 Aug. 1583.

⁶⁾ *Docum. Supl.* I, 1, 74. Acelaș c. Henric III, Constpl. 7 și 21 Febr. 1584.

⁷⁾ *Cronica anon.*, 276. La Românii din Banat, și de sigur de pretutindeneal obiceiul de a pune cercel în urechea băiatului are o anumită însemnătate. E, se pune «după perit», adică după un copil pe care-l perduseră părinții (prin moarte, bine înțeles). Aceasta socotesc că e întâmplarea și cu cercelul lui Petru, și nici decum că podoba . . . «o împrumutase dela Curteni eleganți, afe-meiați ai desgustătorului Henric III-lea», cum scrie Iorga în *Istoria lui Mihai-Viteazul*, al cărei început s'a publicat în *Convorbiri literare* 1902, p. 145.

31 Iulie Cercel sărută mâna Sultanului și la 15 August plecă «chemat și dorit... de supușii săi» și sărbătorit cu aceeași strălucire ca la sărutarea mânei. Poruncise de s'au aruncat bani în dreapta și în stânga la mulțimea ce-l preamăria între sunete de trâmbiți, tobe și alte instrumente, până ce el trecea, însoțit de un lung șir de trăsuri și de capigii din garda Sultanului împreună cu patru companii de călăreți: Valachi, Greci și Spahii Turci, ce-și recrutase Principele, și cari aveau să-i fie servitorii și oficialii, cu totul peste 5000 de cai, afară de două companii de pedestri ¹⁾. Dar acestea toate au trebuit să coste bani mulți, ca și căpătarea Domniei, pentru care sprijinul Regelui francez n'ar fi ajuns. În suita lui Petru se vor fi găsit mulți creditori. Și croniștii știu să spună, că «au pus birul Curții foarte mare și goștina de oierit 800» ²⁾.

Il ocrotia Sultana favorită Hazachi, care făcù de i se iertară cele 70 de poveri de aspri, în preț de vre-o 140 de mii taleri (escuz), datorie rămasă dela Mihnea, pe care Petru o luase asupra sa ³⁾. Dar Mama lui Mihnea știa obiceiul Țării, ca Domnii să-și capete iarăș Domnia ⁴⁾ și nu încetase de a trămite Sultanei-Mume marea ei pensie, lucrând pentru întoarcerea fiului. Va fi avut el gânduri hotărâte, Petru-Vodă Cercel, când turnă tunuri ⁵⁾ și adună averi, când își strămută reședința iar la Târgoviște, împotriva dorinței Turcilor de a stă la București ⁶⁾. Dar despoierile și uciderea că-

¹⁾ *Docum.* XI, 166—173. Rapoarte ale ambas. francez, din 9, 15 și mai ales cel din 23 August.

²⁾ *Cronica anon.* 276. Ce e a se înțelege prin «goștina de oierit 800» nu putem ști. Dacă nu e o greșală în manuscris (în tipar nu e de crezut), am putea socoti că a rămas atără cuvântul aspri. Dar nici atunci nu suntem lămuriți, după câte oi aveă să se deă 800 de aspri. În Moldova, la sfârșitul Domniei lui Petru Schiopul, 1591, goștina oilor eră aruncată pe «ținuturi» și se schimbă cam între 1.000 și 5.000 de oi pe «ținut». Că Petru Cercel să fi cerut numai 800 de oi dela fiecare ținut, e cam greu de crezut. Const. Căpitanul spune numai atât: «și au scos în țară goștină de oi», ceea ce are un înțeles: Petru Cercel a pus acest bir întâia oară. În Turcia se plătia la 1575 o jumătate de aspru de capul de vită. Albèri, *Relazioni*, III, 2, 316.

³⁾ *Docum. Supl.* I. 1 (acest volum cuprinde docum. din bibliot. și arh. din Paris, culese de Tocilescu și Odobeșcu, București 1886), 74. De Germigny c. Henric III. Constpl, 7 și 21 Febr. 1584.

⁴⁾ V. scrisoarea ei din 14 Ian. 1584, între celelalte multe ce a publicat Iorga în *Anale XVIII*, p. 58—60.

⁵⁾ Tocilescu, *Petru Cercel*, p. 55—6.

⁶⁾ *Docum. Supl.* I. 1, 93.

torvã boieri furã urmate de plângeri la Poartã, și deterã cuvânt de pricinã, ca pâriile de necredință și trãdare sã fie crezute, și ele ajutarã, ca banii grei ai lui Mihnea sã aducã, dupã doi ani, cãderea iscusitului și învățatului Petru-Vodã. Domnul plecã, a doua zi dela sosirea Ceaușului ce veniã cu fermanul de mazilire, 16 Aprilie 1585, între sunete de trãmbițe, dobe și bubuit de tunuri și cu tributul tocmai adunat, la Ardeal, cu 43 de care de avere—dupã bail: 30 de care de denari.— Când Ceaușul secret sosiã acì cu porunca de a i se închide granițele erã prea târziu. Totuși furã aduși la Poarta din averea lui 125.550 de taleri (socotind numai «40 de aspri tale-rul») și 720 de galbeni în bani, 14 care de lucruri prețioase, țoale, șãi și hamuri scumpe pentru cai ș. a., cãte au fost lãsate la graniță,

Mihnea erã a doua oarã Voivod, plãtind Sultanului, pe lângã tribut, 200.000 de galbini, dupã spusa bailului venețian, 600.000 de taleri, dupã mărturia ambasadorului francez; apoi 100.000 de taleri Beglerbegului Greciei, ¹⁾ afarã de cât va fi dat Sultanei-Mume și celorlalți puternici dela Poartã. Mamã-sa spune într'o scrisoare cãtre sora ei, cã au trebuit sã ia asupra lor, din porunca Sultanului, și datoriile ce aveã Petru «dela Turci, dela Evrei, dela Frãnci, dela gelepi» în sumã de 888 de poveri de aspri, cari chiar pe lângã cursul de 120 de aspri galbinul, cum ni se spune și în aceastã scrisoare cã de fapt erã atunci ²⁾ (pe când la Veneția umblã numai cu 60) ne dau suma uriașã de 740.833 de galbini. Și Doamna-Mamã mai adaugã, cã și ei s'au îndatorat pãnã sã vinã în Țarã încã pe atãta ³⁾. Atãta «mãncãtorie și scumpire» a Domniei din an în an prin pețitorii de tron bãgau în pungile Turcilor peste a treia parte a venitelor Țãrii. Vozii erau «mai mult închiriatori și arendași decãt Domni», observã cu dreptate ambasadorul Francez cu acest pri-lej. ⁴⁾ Avera lui Cercel fũ luatã de Guvernorul Ardealului: 200.000 de galbini se ziceã la Poartã, care-i cereã; iar el, fugarul fũ aruncat în temnița din Húszt. ⁵⁾ Tot anul ăsta, toamna, Caterina trebuì sã

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 125, raport din 9 Apr. 1585; *ibid.* *Supl.* I. 1, 94, acelaș dat.

²⁾ Erã foarte aproape de anul când se încercã siluirea aceasta.

³⁾ *Anale* XVIII, 69—70, dat 22 Aprilie 1587 (fãrã loc).

⁴⁾ *Docum.* *Supl.* I. 1, 94. Pentru toatã povestirea acestei schimbãri de Domnie *ibid.* p. 92 sqq; IV. 2, 125—8; XI, 684 sqq.

⁵⁾ *Docum.* IV. 2, 129, 143—5; XI, 196, 730; III. 2, 23. *Mon. Hung. Script.* XXX, 18 și XXXI 18. (Szamosközy IV, și Gyulafy Lestár).

mai arunce în pungile Turcilor vre-o 200.000 de galbini, ca să-și scape fiul de un rival ce venise din Siria cu mamă-sa, și zicea că e fiul lui Mircea ¹⁾. A putut fi Chiajna, cu vre-un fiu nelegitim al ei.

Scăpat din închisoarea Húsztlului la 1587, de unde se lăsase pe o funie ²⁾, Petru-Vodă Cercel mai cutrieră odată Apusul, Roma ³⁾ Mantova, Veneția, Ferrara, pentru ași căută sprijinitori. ⁴⁾ La 25 Iulie 1589 el sosi la Constantinopol, pentru a licita Scaunul domnesc pe întrecere cu mazilitul Mihnea, care veni și el aci la 15 August. Dar numai mazilul avea bani, și așa se putea întoarce iarăș cu steag de Domnie, la 4 Septembrie. Căci nepotul său Vlad, care dobândise tronul pentru 100.000 de taleri, își află groapa înainte de plecare, iar Petru Cercel altă închisoare: cele 7 Turnuri. ⁵⁾

Marele Capigi-Bași Mustafa, care mergea în Septembrie cu Mihnea să-l instaleze din nou, avea să capete un dar de 40 de mii de galbini. De acolo trebuia să treacă în Ardeal, să scoată averile lui Cercel. Acesta făgăduise sârmanul, din închisoare, un milion de galbini (Cechini) Sultanului pentru Domnie: 400 de mii îndată, ca dar, și 600 de mii până în trei ani. Afară de acestea «a dat poliță de făgăduință la feluriți [oameni] pentru a le avea ajutorul în această trebuință, pentru mai mult de altă sută de mii de galbini.» ⁶⁾

Dar Pașii ce trăgeau venite dela Mihnea și Agentul acestuia lucrară din puteri, ca îmbierea să nu fie primită. Ba Mihnea dobândi în sfârșit, în Martie 1590, cu un dar de 50 de mii de galbeni cede Marei Vizir, capul lui Cercel, care fû aruncat în Mare ⁷⁾.

În Februarie 1591 e mazilit însă și Mihnea, «fiindcă nu a ascultat porunca». Poate nu va fi trimis cei 10.000 de taleri ce i se ceruse lui, ca și Voivodului Moldovei, ca și Principelui ardelean ⁸⁾. Nu va fi mai avut de unde: Pusese doar de mai nainte un bir nou ce i-au zis «năpasta», și pe Roșii un bir foarte mare și pe Megiași

¹⁾ *Docum.* IV-2, 129—30; *Supl.* I. 1, 98. Cf. *Anale* XVIII, 62.

²⁾ Szamosközy IV, 18; *Chronicon Fuchsio-Lup-Olt.* p. 77.

³⁾ Papa pusese cuvântul și mai nainte pentru liberarea lui. *Docum.* III, 1, 92—3; III, 2, 23; *Supl.* I. 1, 102 sq.

⁴⁾ *Docum.* XI, 201—6 și 725.

⁵⁾ *Docum.* IV, 2, 141—4; XI, 727—30.

⁶⁾ *Docum.* IV, 2, 144, raport din 28 Sept. 1589; cf. *ibid.* XI, 730, 732.

⁷⁾ *Docum.* IV, 2, 144—6; III, 1, 134 și XI, 738; Gyulaty, l. c. p. 24. Cf. Iorga, *Contribuțiuni* 86—89.

⁸⁾ *Docum.* IV, 2, 154; cf. *ibid.* XI, 748.

«găleata» de pâne și dijma din 5 stupi unul ¹⁾. La 20 Martie vine la Constantinopol cu o sută de care de avere, după ce trimise înainte Sultanului 20 de mii și Marelui Vizir 10.000 de galbeni. Și când văzù că acum căderea îi erà cu de aieva, se făcù Turc, luând numele de Mehemet, cu nădejdea de a căpătà Voivodatul perdut ca Beglerbegat, — cum se și vorbi un moment de această schimbare ce ar trebui să se facă cu guvernul celor trei țări carpatine.

Totuși tronul îl căpătà și acum un surgunit la Rodos, unul care avuse o magazină de piei la Constantinopol, prin făgăduința de 400.000 de coroane, sau atâția galbeni ²⁾, ba după arătarea bailului, chiar de 500.000 de galbini Sultanului și încă 100 de mii Marelui Vizir. Dar acest Voivod ce-și primise numirea, și a cărui nume e Radu, dă prilej dușmanilor săi prin urătã purtare, mai ales prin beție, a-i aduce căderea înainte de plecarea sa din Constantinopol, dar, după ce plătise o mare parte din darurile făgăduite. Sultanul făcù altă numire, în persoana fiului lui Ion-Vodă «pe care l-au rupt aci cu patru cămile». Trebui însă și el să ia asupra sa toate datoriile ce făcuse acel Radu, care fù svărlit în închisoare ³⁾.

Cronicarii îi zic acestui Domn Ștefan Surdu ⁴⁾. A fost instalat în Scaun prin Kurth Aga, în Iunie 1591 ⁵⁾.

La 29 August același an, Petru Vodă Șchiopul împreună cu fiul său Ștefan, ne mai putând purtã mâncătoriile turcești și dușmănia Polonilor,

¹⁾ *Anonim*, 276.

²⁾ Rapoartele ambas. împăr. în *Docum.* III. 1, 143 și 146, unde aceeaș sumă e arătată odată în «Cronen», altă dată în «Dukaten».

³⁾ *Docum.* III. 1, 143, 145—8; IV. 2, 154—5; III. 2, 28. Trebuie observat, că ambas. împărătesc B. Pezzen îl numește în primul loc (p. 143) Ilie, ceea ce se pare că e o mică incurcălă pe partea lui Pezzen: îl mestecă, se vede, cu un Ilie, pentru care se lucră să i se deã tronul Moldovei (III. 1, 148) și care și în Mai se află tot la Rodos (p. 150); pe când «Kürschner»-ul dela p. 143, «pelizzaro» al bailului (IV. 2, 154 și 155), Radu, cum îl numește Pezzen în celelalte locuri, se așteptã, la 2 Martie, zilnic să sosească din Rodos, și la 16 erà sosit (IV. 2, 155. cf. III. 1, 146). Și Iorga îi amestecă pe amândoi, totuși ceea ce spune despre Ilie, în *Convorbiri* 1902, 419—424, nu dovedește cu nimic.

⁴⁾ *Anon.* 276. «Numai d-l P. Hașdeu a știut al cui fiu erà Ștefan» (*Ion-Vodă* p. 177 n. 67), observă Iorga, *Pretendenți*, în *Anale* XIX, 250, n. 2.

⁵⁾ *Mon. com. Transilv.* III, p. 276. Principele ard. primește la 5 Iulie scrisoare dela Imbrihor despre instalarea lui Ștefan. În *Docum.* XI, Apend. III, 904, se află un regist al unui chrisov dat de el în București 1 Iunie 1591 (?).

pentru cari cheltuise atât de mult, ca să-i împace cu Turcii, și temându-se de turcire pentru fiul său, ¹⁾ părăsi Moldova de bună voie și fugi în Impărăția Habsburgilor ²⁾. Nainte de 12 Septemvre Emanuil Aron, fiul lui Alexandru Lăpușneanu ³⁾, căpătase Domnia Moldovei, «după multă concurență», pentru 400 de mii de taleri Sultanului și 50 de mii Vizirului, și mai mult decât atâta alte daruri. Așa spune bailul ⁴⁾. Iar ambasadorul Impăratului vorbește de 400 de mii de galbeni Sultanului și «200 de mii la mai multe locuri», între cari și ambasadorului englez ⁵⁾. Bailul mai spune, că va plăti tributul ordinar de 15 mii de taleri și de 2—3 ori atâta extraordinar, pus de Sultanul ⁶⁾. Pezzen însă află pe ascuns, că îndată ce Vozii amânduror țărilor vor fi plătit tributul și darurile — Aron plătise numai 200 de mii de galbeni înainte — Sultanul are de gând să pună Begberbegi peste ele ⁷⁾. Numai atâta mai rămăsese de făcut. Căci, peste datorii în sumă de un milion de galbeni, cum ni se spune că ducea cu sine Aron, când la 14 Novembre 1591 plecă din Constantinopol ⁸⁾, însoțit de creditorii săi Turci, cine știe dacă se mai putea trece.

Aron însă nu încheie anul până ce e răsturnat, nu pentru neputerile sale împilări, pe cari le înăspriau încă cămătarii Turci ce însoțiau pe strângătorii de dări, ci pentru că Ienicerii din Constantinopol ceriau să fie pus Vodă în Moldova Alexandru, care li-a făgăduit lor mai mult decât Sultanului. ⁹⁾ Darul acestuia avea să fie de 200 de mii de coroane. ¹⁰⁾ Dar creditorii lui Aron nu erau încă

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 156—7.

²⁾ Foarte amănunțit asupra bunului și nenorocosului Petru «Prefața» d-lui Iorga la *Docum.* XI, pentru această a 2-a Domnie p. 53—89.

³⁾ Aceasta o stabilește d-l Iorga, *Pretendenți* 245 n 3; v. și *Docum.* XI, 752, și trebuie să primim în lipsa altor dovezi.

⁴⁾ *Docum.* IV. 2, 157.

⁵⁾ *Ibid.* III. 1, 153.

⁶⁾ *Ibid.* IV. 2, 157. Aceasta se vede că i s'a spus cum eră odată, iar acum crescuse de 3 ori atâta.

⁷⁾ *Ibid.* III. 1, 154, 159—60.

⁸⁾ *Docum.* IV. 2, 158, raportul bailului din 16 Nov.; *ibid.* III. 1, 159, raportul lui Pezzen. Acesta spune, că duce datorii de «un milion și jumătate», cari ar putea fi însă taleri.

⁹⁾ *Docum.* IV. 2, 159, 161; XI, 769 sq.; *Mon. com. Transilv.* III, 287—8. Despre împilările lui Aron v. și Ureche, *Cronica*, p. 239, și raportul venețian din *Columna lui Traian* 1877, p. 104.

¹⁰⁾ *Docum.* XI, 756—7.

împăcați. Vre-o sută cinci-zeci de Ieniceri (căci și între «datornicii» lui erau de aceștia) și alți Turci, cari însoțiră pe Aron în Moldova și napoi, fac atunci groaznice turburări la porțile Vizirului, ale Agei și ale altor căpetenii, cerând să le plătească Sultanul datoria Voivodului, și ajung astfel, ca Aron să-și capete iarăși Tronul. Trebuie să se învoească însă a plăti darurile celuilalt, și să mărească tributul.

Alexandru câștigă în schimb Domnia Țării-Românești, din care Ștefan Surdu e scos ¹⁾. Acest Alexandru e fiul lui Bogdan, care era fiul lui Alexandru Lăpușeanu, foști Domni în Moldova. ²⁾

Pe Alexandru îl duse în Scaun Achmet Aga, ginerile lui Siauș-Pașa, Marele Vizir, pentru care slujbă primă dela Voivodul un dar de 70.000 de coroane ³⁾. Plecă și el din Constantinopol cu 400 de mii de galbini datorii. Și sporî, venind în Țară, în chip îngrozitor numărul Turcilor aduși de naintași, cu creditorii și însoțitorii săi ⁴⁾.

Aci ajunsese la 1593 Țările-Românești supt înaltul scut al Împăratului turcesc. Rămătorii după Domniile lor, odrasle legitime și nelegitime de Voivozi, câți purtau numai pe trup semnele sângelui lor Domnesc, ⁵⁾ aduseseră pe ocrotitori, către capătul veacului XVI, să scoată, am putea zice, Tronurile Românești la mezat. Turcii pricapură foloasele și cultivau ei singuri pe peșitorii de tronuri. La Rodos, la Cypru, la Alepo și în alte locuri din Răsărit, erau găzduiți

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 162—3. Rapoarte din 10 și 18 Iulie 1592. Cf. *Cronica* lui Gr. Ureche, p. 241, cum «au strigat» la Vizirul «datornicii Turci».

²⁾ Încă Bălcescu a știut aceasta. *Istoria lui Mihai-Viteazul* p. 26. Iar Papiu Ilarian a însemnat legătura asta de neam în notele lui la *Istoria lui Walther*, publ. în *Tesaur* de monumente istorice I (1862), p. 55—6, după chrisoave ce i le căutase Odobescu în Arh. Statului, primul dela 1 Decb. 1592, ultimul dela 18 Aug. 1593.

³⁾ Kreckwitz, ambasadorul împărătesc, către Archiducele Ernest, Constantinopol, 10 Febr. 1593. *Arh. Curții Imper.* din Viena, Turcica, f. 93—103. Estrasul lui Iorga, în *Docum.* XI, 769 nota 1, nu e tocmai exact: ... Cuciur Imbrohorul, «ginere al lui Ferhat, Achmet Aga» ... În faptă citim: «sein [adică: a Marelui Vizir] Ayden, Ahmet Aga», — iar Mare Vizir era Sinauș, din Aprilie încă.

⁴⁾ B. *Walther*, în *Tesaur* I, 7; *Docum.* III. 1, 457. Pentru Turcii veniți cu Domnii în Moldova v. Copii de docum. turcești la Acad. rom., 17 Zilkadé 973 și *Docum.* III. 1, 125, anul 1589.

⁵⁾ Pentru acest obicei v. G. a Reicherstorf, *Moldaviae ... Chorografia*, în *Tesaurul* lui Papiu III, 139. Alte izvoare sunt citate la Iorga, *Pretedenți*, în *Anale* XIX, 196, n. 3.

totdeauna un număr de prinți surguniți, în treacăt, sau pe mai mult timp: «pentru ca prin ei, cei ce se aflau în Domnie (în Regiment) să fie ținuți în ascultare, și siliți să dea, peste rânduială, sume mari de bani, de frica schimbării, și la vreme de lipsă să fie schimbați în faptă, cât mai des.»¹⁾ Ba ajunsese Tronurile românești mai rău decât o moșie vândută la mezat: Domnii erau mai mult «arendatori și chiriași decât Domni», cum înseamnă cu dreptate Ambasadorul francez Berthier, încă la 1585. ²⁾ Și această arendă eră pe timp nehotărât, și din scurt ce eră acest timp se tot mai scurtă.

Se înțelege apoi, că astfel de târgoveți nu veniau să stăpânească Țările cu bunătate și iubire. Ei se năpustiau pe ele, ca să le stoarcă de tot și de orice se mai puteau storce. Veniau să caute averi și încă repede, pentru a-și împacă creditorii, și pentru a le rămâne și lor de trai bun după mazilire. Și se ajunsese în urmă și la obiceiul, cunoscut de când e lumea și în toate țările, unde și când simțul de om începe să piară, și numai setea neastâmpărată de câștig stăpânește: obiceiul de a omorî boierii cu droaia, fie și numai pe bănuiala de neprietenie. Mai repede decât cu averi confiscate nime nu s'a putut îmbogăți. Cu fiecare Domn venia un cârd de străini, Turci, Greci, creditorii și apărătorii ai lui, și ei rămâneau să colinde prin Țară, negustorind și închiriind dările, ba și insoțind pe adunătorii de dări, ca să pună mai repede mâna pe ele. Țările erau supte până în măduva oaselor. Dacă mai erau să trăiască—un Mântuitor trebuia să vină. Și veni.

¹⁾ *Docum.* III. 1, 131. Pezzen c. Archid. Ernst, Constantinopel, 14. Ianuar 1590; *ibid.* *Supl.* I. 1, 94, Berthier c. Henric III, Constantinopel, 9 Apr. 1585. Cf. *Docum.* XI, 248—9.

²⁾ *Docum.* *Supl.* I. 1, 94.

CARTEA I.
TEMELIILE RASCOALEI IMPOTRIVA TURCILOR
ȘI
IZBUCNIREA EI

CAP. I.

Rădicarea Banului Mihai în Scaunul domnesc la anul
1593, și neamul lui.

Anul nu se împlinise, de când căpătase Alexandru-Vodă Domnia, și o ceată de boieri veniră, în frunte cu Stroia Buzescu și Radu Florescu Comisul, ¹⁾ la Constantinopol, să se vaite de răutățile lui: că nu mai pot de atâtea mișelii, câte face oastea de pază a Domnului și negustorii Turci. Și averea toată li-o iau, și cinstea casei li-o turbură, ziua la amez, și copiii li-i fură,... ziceau ei. Și în genunchi se rugară de Sultanul, să le deă Domn legiuit pe Banul Mihai, om bun de inimă și adevărat moștenitor al Țării. Și aveă acolo Mihai un unchiu după mamă, cu numele Iane, Grec de viță, om foarte bogat și cu trecere mare la Poartă, care și el fusese nainte Ban la Craiova. Și-i stătù unchiul cu bani într'ajutor de căpătă Domnia. Cam așa-i mărturia ce ni-a rămas din vremea aceea dela oamenii Țării ²⁾.

¹⁾ *Szamosközy István történeti maradványai 1542—1608*, tom. IV, 93 (ungurește), publicat de Szilágyi Sándor în *Monumenta Hungariae historica*, Scriptores (Irók), tom. XXX, Budapest 1880. Numele boerilor e scris așa: «Ztroia Budzesk, Floreiszk Radul, ki komisz, azaz fülövászmestere volt Alexandernek». Anul însă e greșit, 1592, când e pusă și suirea lui Mihai în Scaun.

²⁾ Cunoscuta scurtă istorie scrisă de logofătul lui Mihai-Vodă (cu numele Teodosie), tradusă în latinește după o traducere poloneză a originalului româneac, și mai adăugită de *B. Walther*, sub titlul: *Brevis et vera descriptio rerum ab illustr. ampl. et fortiss. militiae contra patriae suae reiq. publ. christianae hostes duce ac dn. dn. Ion Michaele, Moldaviae Transalpiniae sive Walachiae palatino gestarum*, in eiusdem

Iar cronistul ardelean, ce trăia și el tot atunci, adeverește și mergerea boerilor la Poartă, al căror nume numai el îl păstrează, și sprijinul ce i-a dat lui Mihai «rudenia sa» Banul Iane ¹⁾. Apoi, cei ce priveau lucrurile din Țarigrad dau dreptate acestor mărturii și le întregesc încă.

«Toate zilele ăstea au venit mulți oameni, săracii, din Valachia», scria bailul venețian la 9 Iunie 1593, «să se vaite de multele pagube și să strige în numele tuturor provinciilor, că nu mai pot suferi tirăniile Voivodului și grozavele dări». Iar la 6 Septemvrie acelaș martor raportă, cuprinzând scurt în cuvânt căderea țărilor, că: «Voivozii Moldovei și ai Țării-Românești sunt atât de strănși cu datoriile, cu cari au luat aceste cârmuiri, și popoarele atât de stoarse, că nu pot să poarte mai mult. Și mulți Ieniceri sunt interesați pentru negustorii, și purtându-se obraznic către Principele Alexandru, în Țara-Românească, pare că soldații pământeni au omorât pe unul. Pentru asta se ține vătămat tot cinul Ienicierilor, cari au făcut bine acestui Principe, ales la dorința lor, și de aceea au făcut silă aici, ca să fie scos. Și au isbândit. Căci a fost pus în locu-i un fiu al Banului, agent al acestui Voivod, îmbogățit aici pe cheltuiala lor» (adecă a țărilor)... care «a fost primit cu condiția, ca și Sinan Generalul să fie învoit cu alegerea ²⁾».

În sfârșit încă o mărturie vine să întărească spusele bai-

aula Tervisana [în loc de: Tergovisteană] fideliter collecta... tip. la 1599, Gorlicii. Tradusă în român. și publ. de A. Papiu Ilarian, în al său *Tesaur de monumente istorice* pentru România. Tom. I București 1862, p. 9, cf. p. 7. Și aci datul e greșit: 1591. Vom vedeă mai la vale, că Walther a fost la curtea lui Mihai, în a. 1597. Sprijinul Capichilhaiei «Iane, care i-au fost rudă lui», îl cunoaște și Cronica lui Constantin Căpitanul Filipescu, publ. în «*Magazin istoric*», al lui A. T. Laurian și Fălcescu, I, 225—6. O nouă ediție a scos în anii din urmă d-l Iorga, cu cheltuiala d-lui N. Filipescu.

¹⁾ Szamosközy, IV, 93.

²⁾ *Documente* privitoare la Istoria Românilor culese de E. Hurmuzaki, vol. III, partea 1, București 1880, p. 457. Paginile 1—434 ale acestui volum cuprind documente culese chiar de Hurmuzaki din Arhivele Statului, din Viena, iar în Apendice, p. 435—551 sunt docum. descoperite de C. Esarcu, în Arh. din Italia. De aci înainte voiu cită *Docum.* ca și în partea intitulată «Inceput», și numărul tomurilor, pentru scurttime.

lului în partea lor noaună. La 14 Septemvrie Principele Transilvaniei primia ferman împărătesc ce zicea : «Voivodul Țării-Românești Alexandru s'a învrăjbit și gâlcevit cu slugile Porții mele. Pentru ca slugile mele să aibă pace de aci înainte, am luat Voivodatul dela el. Dar cine știe, ce are el de gând. Am socotit că îmi ești credincios și cu adevăr : poruncește dar popoarelor tale, să bage de seamă în toate părțile, și dacă ar veni în acolo, către voi, să nu-l lăsați nici în Țara-Ungurească, nici în cea Nemțească, ci să-l prindeți, și să-l iei la mâna ta, și să-l trimiți apoi cu un om de frunte la Poarta mea»... 1).

Dobândim din toate aceste mărturii știința lămurită, că Alexandru-Vodă eră înconjurat de o ceată de militari Turci, Ieniceri anume, cari i ajutase să capete Domnia,²⁾ — apoi, că unii din ei și alți Turci, negustoreau prin țară. Ei se învrăjbiră greu cu pământenii, pentru nelegiuirile câte le făceau, și vina Turcii o puneau pe Domnul. Turburările semenilor lor din Constantinopol i săvârșiră căderea.

Dar cum puteau negustorii Turci să asuprească Țara ? Așa, că mulți dintre ei erau cumpărătorii dărilor în natură ale țării. În parte ei le plăteau Domnului sau capuchihăiei lui încă la Constantinopol ³⁾, ori veniau și le plăteau în urmă, și apoi cutrierau țara să și le strângă. Și numai o parte din ei cumpărau de-adreptul dela vânzători. Bine înțeles, că ei umblau însoțiți de slujbașii domnești, purtători ai cărților de dare, dar, ne putem închipui, că și cu scut de ostași,

1) Fermanul se află în Arhivele Statului Ungar. E reprodus ungu-rește în *Monumenta comitialia Regni Transylvaniae*, redijate de Szilágyi S., tomul III (Bpest 1877), 298—9, nota 3. La porunca aceasta, de a fi cu pază asupra lui Alexandru, se rapoartă și o scrisoare a lui Sennyei, sol la Pașa Timișorii, către Sigismund Báthory, Principele. Timișoara, 19 Sept. 1593, în *Történelmi Tár* 1879, p. 26—7. Cu această slujbă ce i se cerea Báthory vrea să se scape de datoria de a-și mobiliză oastea, pentru războiul împotriva Impăratului.

2) Vezi pentru aceasta și *Docum.* IV. 2, București 1884 (documentele din acest volum sunt din arhivele Veneției, adause de Academie), p. 159. M. Zane către Doge, Constantinopol, 30 Mai 1582.

3) *Docum.* XI (volum adaus de Academie; adunat, adnotat și publicat de N. Iorga), p. 207—9, mai multe «sineturi» de astfel de învoeli, din Nov.-Decemvrie 1589.

cari în vremea din urmă încă erau Turci. Un document prețios avem în această privință dela Petru Schiopul, Domnul Moldovei, din 12 Mai 1591, scurt înainte de Domnia lui Alexandru în Țara-Românească,—și Țările, cum am văzut, aveau amândouă, încă de mult, aceeaș soartă. E un catastif de goștina oilor și de altfel de cumpărături de oi și de vite mari cornute, însemnate la catastif pentru vamă. Din el vedem lămurit, că darea după oi, goștina oilor, cum îi zicea, —și avem mărturia acum că se da a zecea oaie ¹⁾—o luau negustorii greci și turci. de-adreptul dela oameni. Funcționarii domnești, cari făceau statistica oilor, se duceau cu negustorii împreună să le strângă, câte cădeau de goștină, și aduceau socoteala la vistierie. Vor fi primit strângătorii domnești și banii, unde cumpărătorul nu va fi arătat o hârtie, cu pecetea domnească, adică o chitanță de mărturie, că Domnul e dator, sau că «i le-a vândut Domnul». Iar prețul se mișcă între 29 și 45 de aspri oaia, și eră statorit dinainte, prin învoiala avută cu Domnul, din care ținut, cu ce preț să ia oaia ²⁾. Și e de însemnat că numai cisia goștinei, adică această dijmă de oi dela țaranii moldoveni, aduse lui Petru Schiopul, în 1591, suma destul de însemnată de 65 de mii și 670 (după sosoteala mea 680) de oi ³⁾, în preț de vreo 26 de mii de galbeni.

¹⁾ *Ibid.*, p. 318, mărturii făcute de boeri de divan, a. 1593. În Ardeal plăteau la a. 1593 țaranii români și unguri pentru trei oi un ban sau denar, și florinul (atunci, de aceeași valoare cu talerul), aveă 100 de denari. *Mon. Com. Transv.* III, 422. Am pomenit mai sus, că în Turcia se plătiă jumătate de aspru de capul de vită fătătoare («degli animali che nascono»). Albèri, *Relazioni*, III, 2, 316.

²⁾ Vezi pe lângă documentul din nota urm. și sineturile citate în nota 2.

³⁾ *Docum.* XI, p. 221—230. «Catastif» (grecesc — la Acad. rom. — publ. în traducere românească) «de toată goștina oilor, câte oi s'au găsit la fie-care ținut și cari Gelepi și Casapi le-au luat, fie cu aspri noi, fie cu aspri vechi. Încă și dela fie-care casă câte oi s'au găsit»... Apoi începe: «Ținutul Suceava. A găsit cisia 4.500 de oi; în aspri noi le-au luat cu câte 33 de aspri și în aspri vechi le-au luat cu 41 de aspri. Au luat Manuil Apagiul și Scarlat 4.050 de oi, cu câte 33, și fac aspri 133,650. Încă au luat și Ianachi negustorul, pentru datoria, pe care i-o datorește Dom-

Cu strângătorii goştinei mergeau apoi şi «gelepii şi casapii» cari cumpărau «cu banii lor», şi cari erau de obicei mai tot aceleaşi persoane, adecă tot cei îndreptăţiţi la goştină. La catastiful lor separat nu e spus cu cât s'au cumpărat oile,—fiindcă nu eră de lipsă să fie ştiută suma aspriilor, căci nu se împacă cu ei o datorie,—ci numai numărul oilor, pentru vămuire. Şi astfel de târguială însă, făcându-se tot odată cu strângerea dijmei supt scut domnesc, chiar când erau şi alţi negustori, e uşor de înţeles, că vânzătorii puteau fi siluiţi să deă pe preţuri nepotrivite, asemenea celor ce se dau pe oile de dijmă. La sfârşitul veacului al 18-lea darea oilor se ştergea, pentru «chinurile contra Creştinilor» cu prilejul străngerii lor. ¹⁾

nul, 450 de oi, cu câte 41 de aspri, şi fac aspri 18.450».—«Incă au luat şi dela o casă 4.000 de oi, pentru o datorie veche, cu câte 45 de aspri, fac 183.000». Şi aşă mai departe se dă seama la fie-care «ţinut». Observ, că la «ţinutul Cernăuţi» (p. 227) trebuie să fie o greşeală: 2.100, şi nu 20.100, căci altfel nu iese suma care e socotită de scriitorul documentului. Şi altfel nici nu există nici o potriveală cu celelalte ţinuturi.—Cât pentru «oile de la o casă» (το σπίτι),—pentru care am putea primi explicarea editorului (d-l Iorga) de «curte boerească»... «cu stăna» ei, rostul acestora nu se poate înţelege bine. Fiind arătate deosebit de cele de goştină, la fie-care ţinut, («toate la un loc 29.850 de oi») s'ar părea, că ele se vindeau din mână liberă, şi că erau luate în socoată numai pentru vamă (arendatorii vămilor luau 3 bani de oaie, *ibid.* p. 318) Dar la socoata ţinutului Hărlău se zice: ...«Incă au luat şi dela o casă, din ţinutul de mai sus 800 de oi cu câte 50 de aspri» (e de însemnat, că preţul acestui fel de oi «dela case» e mai mare, între 45 şi 55 de aspri şi peste atâta), «fac aspri 40.000. Şi a luat Ianachi negustorul, pentru datoria cu care împrumutase pe Domn, 25.000 de aspri. A luat Ceacâr-Oglu aspri 15.000». Cum se putea împacă datoria Domnului din câştigul după oi ce sunt a boerilor? Se pare deci că şi boerii, ori, cine se înţelege sub σπίτι, stână mare, erau supuşi la acest fel de dijmă. Atunci s'ar putea explica şi oile «găsite în bani». Boierii nu se mulţameau cu preţurile siluite, ci se răscumpărau de dijmă cu bani, şi negustorii îşi cumpărau în loc dela ţărani. Totuşi, acest punct rămâne întunecos. Hotărât însă, că Domnul nici aci nici în toată afacerea străngerii goştinei, nu putea «sluji de mijlocitor, adunând oile şi primind banii, pe cari-i restituia apoi, nu ştim în ce chip, locuitorilor», cum crede editorul documentului, p. 230—1, nota 2.

¹⁾ D. Sturdza, *Acte şi Docum.* relative la Ist. Renaş. României I, 194, (a 1783), punct 8. al Senedului Impăratului turcesc; cf. *ibid.* p. 143, Hatîşerif dela Poartă... D-lui Gh. Ghica (1774).

Dacă așa se petrec lucrurile acestea în Moldova pe timpul bunului Petru Schiopul, ce măsură trebuiau ele să aibă supt răul Alexandru, încunjurat de Ieniceri, cari făceau și pe negustorii! Și vremea se mai înrăise: datoriile crescuse. Nici birul, nici goștina oilor, nici găleata de hrană, nici stupul și celalte dări ce mai erau nu puteau ajunge nici pentru plata datoriilor și a prețului cu care vânduse Domnul acele dări.

Dar ne-au păstrat mărturie cronicarul Ureche, despre urmașul lui Petru Schiopul în Moldova, despre Aron-Vodă, cum pentru «dabilele cu cari îngreuiă țara, nu umblă numai dăbilarii singuri, ci și Turci trimetea de umblau cu dăbilarii împreună, de nu-și erau țărani volnici cu nimica». Apoi mai la vale scrie, cum Aron-Vodă, «văzând că de datornici nu se va putea plăti, au isvodit să ia de tot omul, câți și sunt în toată țara, câte un bou; și au trimis în toată țara Turci de strângeau și luau a cui aflau în sat; dela altul îi luau tot, pentru alții, pentru acei ce nu aveau boi 1).

Ne putem ușor închipui, ori — abia ne putem închipui, câtă siluire trebuiau să facă țării cumpărătorii acestor dări în natură, cari vor fi căutat nu numai a-și scoate banii dați Domnului prin luarea cu prețuri hotărâte dinnainte a viteilor și a bucatelor, cum aveau dreptul dela tocmeală, ci vor fi întrebuițat feluri și chipuri de mijloace pentru a-și mări câștigul. Cum Domnul eră în mânilor, strângătorii dăjdiilor, pe cari ei îi însoțiau, ce control mai puteau ei să facă? Și nu le eră lor mai ușor să se dea pe partea negustorilor, acu mai mult Ieniceri 2) decât Greci, Evrei și Armeni — cari încă nu erau mai buni — ca să câștige ceva de pe lângă ei? Și vrajba și bătaia nu puteau să lipsească între ei și țărani, poate nu, chiar între soldații pământeni și Ienicerii turci, cari vor fi ocrotit pe slujitorii domnești de o parte și pe negustorii turcești de alta.

Și aceste frecări au răsturnat pe Domn, ne spune bailul. Și ca să-mi liniștesc slugile mele i-am luat Domnia, scrie Sul-

1) Ureche, *Domniile Țării Moldovei*, ed. Kogălnicenu, supt numele de *Letopiseșele Moldaviei și Valachiei I*, ed. 2, 1872, p. 239.

2) Și în catastiful lui Petru Schiopul să văd destui Ieniceri printre negustori; cu cât mulți trebuiau să fie la Alexandru-Vodă, care-și mulțămia chiar lor Domnia.

tanul. Nu de părerea de rău, că țara se prădează, ci fiind-că slugile împărătești nu se puteau sătura de pradă, Alexandru fù scos, în Septemvrie 1593. ¹⁾

Iar cel ce aveà să-l urmeze trebuia să sature pe cei ne-săturați. Și a dat din greu, spun mărturiile de mai sus, Banul Mihai, ca să capete Domnia — căci el erà cel ce schimbă pe Alexandru. Adecă, a dat pentru el Banul Iane. Cine erà acest Ban ?

«Un Grec de viță, fratele mumei sale», adecă al mumei Banului Mihai, zice istoria scrisă sub ochii Domnului ²⁾. Și ori cât de nădită ar fi ea în forma în care ni s'a păstrat, în traducerea latinească a Silesianului Walther, nemuirea el nu o puteà scoate din capul lui, ci după izvod și poate, cum i s'a spus la Curtea Domnului, nemuire ce o adeverește și investitorul ungur al vremii, fără să spună însă, în ce grad. A putut să smintească în aceasta cu mult mai ușor Bailul venețian din Constantinopol, căruia îi va spus cinevã care nu știa bine, dacă cumvã nu se va fi dat Banul Iane însuș de tatã, ceea ce se poate tâlcui. Ori cum, împotriva mărturisirei lui (care nici nu trebuie să fie desbătută, decât pentru sprijinul ce s'ar părea că dă pentru răsturnarea și a celeialalte, a lui Walther), vorbește știința hotărâtă ce o avem din hrisoavele Domnului însuș, despre părintele lui. E însă o altă mărturie de document, care spune, că «s'a făcut rudă Mihai-Vodã cu Iane Banu» ³⁾. Dar aceasta nu poate aveà alt în-

¹⁾ La 8 Septemvrie, spune un isvor ardelean, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, p. 105. Se potrivește acest dat cu arătările de mai sus și cu o scrisoare a lui Matthias Fridericus către doctorul I. Erek, Bistrița 25 Sept 1593: Vaivoda Transalpinus hisce diebus captus est et vincus ductus Constantinopolim. *Docum.* XI, 774.

²⁾ Walther, l. c. p. 9: «avunculus vel matris frater, gente Graecus».

³⁾ Document din Arhiva Statului, Episcopia Râmnic leg. nr. 30, citat de Gr. G. Tocilescu, în d-sale *Doamna Stanca, soția lui Mihaiu-Viteazul* (București 1877), p. 21. nota 33. Nu știu cum vor fi fost cuvintele cu pricina în slavonește, cum cred că a fost documentul (pe care d-l Iorga zice că l-a căutat în Arhivã, dar nu se mai aflã azi la locul lui. *Convorbiri*, 1902, p. 236). La tot cazul, documentul ar fi de mare preț, dacă l-am cunoaște în întregime. Nici nu ni se spune dela cine e dat. Pe cât se vede din acele cuvinte, e dela un Domn de mai târziu, dela unul tot dușman poate, care se îndoia și el în adevărul înrudirei. Iorga l. c. zice

teles decât acela ce-l mai are cuvântul «se face» în graiul poporului, anume: că Mihai, după ce ajunsese Domn *se da* de rudă (zicea că e rudă) cu Iane Banul. Vom vedea mai jos, că Mihai-Vodă nu-și vedește neamul până puțin înainte de a ajunge Domn. Creșterea lui s'a făcut departe de ochii celor ce-l puteau cunoaște, pentru a i se scăpă viața, supt domniile din familii vrăjmașe familiei lui ce se urmară. Dar acum «se făcea rudă» cu Banul pe față, fără ca lumea să știe, dacă așa eră într'adevăr, și astfel luă după moartea lui (a lui Iani), moșia de care e vorba în acel document. Ca să putem totuș primi singura mărturie a cronicei domnești, trebuie să cercetăm dacă legătura de neam arătată eră cu puțință.

Dacă Iane sau Iani e fratele Mumei noului Domn, ar trebui să-l întâlnim la Curtea Tatălui lui. Și într'adevăr găsim la Curtea lui Pătrașcu-Vodă (Domn din Martie 1554 până în Decembrie 1557) ¹⁾, al cărui fiu zice Mihai-Viteazul, în toate actele de întărire eșite dela el, că este, un boier cu numele Iani, în însămnata funcție de Mare Postelnic ²⁾. Numele e grecesc, și slujba potrivită unui Grec venit de peste Dunăre, care trebuia să știe turcește, cum se cere dela acest boier de divan care «judecă toată Curtea domnească, pe aprozi, pe curteni și pe Turci» ³⁾. Acelaș nume, cu rangul de Vistier (Ministru de finanțe), îl aflăm în documentele dela Petru-

că: «Mai prudent e să se primească o înrudire prin femei, și încă nici atunci nu se poate hotărî, dacă Mihai eră legat cu Iani prin rudele femeiești ale Tudorei sau ale tatălui său Pătrașcu chiar». La tot cazul frăția lui Iani cu mama lui Mihai nu o primește, căci locul din documentul citat «presupune o relație depărtată și nelămurită».

¹⁾ V. mai sus în «Inceput» p. 19 și 23.

²⁾ *Docum. XI, Apendice III, regeste de documente interne*, p. 888.

³⁾ Miron Costin, vestitul Cancelar moldovean din secolul XVII, în tratatul său asupra ierarhiei moldovene (care eră la fel cu cea din Țara Românească), publicat întâi de d-l Hăjdeu în *Arhiva istorică a României* I. 1, 169 și urm. și apoi în edițiunea Urechii, *Opere*, II, 128—139. Marele Postelnic eră mareșalul sau prefectul cel mai mare al Curții. V. și Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, 1-a ed. a Operelor Principelui, II, 1875, p. 81, și raportul unui misionar cat. din 1688 în *Magazin istoric* V. 47—8. Din aceste izvoare se pot cunoaște toate rangurile care le vom mai întâlni de aci înainte.

Șchiopul, Domn al Țării-Românești (1559—1568), supt întreaga lui Domnie. De atunci se perde urma acestui nume până la 1579, când în treacăț îl aflăm Postelnic în Moldova, tot supt Petru-Vodă, și ar putea să fie tot cel vechi. A două oară când, domnește, Petru-Șchiopul în Moldova, îl face îndată Vistier 1583, 1585, cum mai fusese și în Țară; unde îl întâlnim de nou la 1587 supt Mihnea-Vodă, cu rangul de Mare-Ban ¹⁾, întâia treaptă după Domnul, înlocuitorul lui în Oltenia. În August al aceluiaș an e capuchehaiă, agentul diplomatic al Domnului la Poartă, pe care l-a ajutat, în timpul maziliei (pe vremea lui Petru Cercel), «cu înțelepciunea sa și cu banii săi... să să întoarcă la Domnie» ²⁾. Totuș ș'a păstrat numele de Ban, ba se pare că și funcția.

Dela 1588 Iulie până la Aprilie 1590, «Iani Banul» dă mai multe chitanțe, ori obligații, la feluriți negustori, Turci mai toți, pentru împrumutări de sute de mii de aspri, ce-a luat dela ei pentru slujba Domnilor Moldovei, a lui Petru-Șchiopul și a fiului acestuia Ștefan, pe care-i îndatoră să le dea oi, câte o-dată să le întoarcă banii ³⁾. În sigilul pus pe aceste hârtii se citește: Ioan Vistierul Moldovlahiei. Tocmai în acest timp, 14 Ianuarie 1590, ambasadorul împărătesc Pezzen răspunde la o scrisoare a Archiducelui Ernest, spunându-i, că Banul Iani e cel mai mare trădător ce s'a născut vreodată pre pământ: la mulți pretendenți la domnie li-a răpus vieața cu viclenie; că ține și acum posturile de Ban-întâi în Țara Românească și Mare Vistier în Moldova, din porunca Marelui Vizir, totuși stă aci, ca un fel de chizaș pentru împlinirea făgăduințelor lui Mihnea și ale lui Petru Șchiopul. El trebuie să plătească toate datoriile lor, care pe amândouă părțile se ridică la 500 de mii de taleri, apoi tributul amânduror țărilor pe anul ăsta, care cu ordinarul și extraordinarul

¹⁾ *Docum. XI, reg. int.* p. 889--90, 896, 899, 901.

²⁾ V. scrisoarea unui intim dela Curtea lui Mihnea, Pascal, către mătușa Voivodului, Maria, București 31 Aug. 1587, publ. în Iorga, *Contribuțiuni la ist. Munteniei* în *Analele Ac. rom.* XVIII, 79—82. Ce e drept el e arătat aci numai cu rangul, Mare Ban, dar cred, cu d-l Iorga, că de Iani e vorba.

³⁾ Iorga, *Documente nouă* relat. la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul, în *Anale XX*, p. 2 și 3 și *Docum. XI*, 207, 209, 212.

face iarăși 200 de mii ¹⁾. La stăruințele lui, Petru Cercel e închis, apoi aruncat în mare ²⁾. Aproape tot anul 1590 el «e procatorul Domnilor Munteniei și Moldovei» ³⁾, care putea foarte mult la Marele Vizir Sinan și-l vizită în fiecare noapte ⁴⁾, lucră din răspuțeri pentru împăcarea Turcilor cu Polonia, necruțând banii Domnilor români, ca să-și ajungă ținta ⁵⁾. Și se poate, ca Mihnea să nu fi voit sau să nu fi putut împlini cu aceeaș dărnicie făgăduințele Bănelului și trebuințele lui de câștig ca mult îngrijatul Petru (mai interesat în pacea cu Polonia), căci se zice, că tot Iani a adus și căderea lui Mihnea ⁶⁾.

Pentru a-ș întocmi lucrurile cu Mihnea se va fi și întors el la București, unde iscăliă un hrisov la sfârșitul lui 1590 ⁷⁾. Iar după scoaterea acestui Voevod (Febr. 1591) ⁸⁾, îl întâlnim îndată în postul său de Vistier în Moldova (Aprilie 1591) ⁹⁾. Curând după aceea e în Constantinopol, unde pare că mai perdù din trecere, când cu căderea lui Sinan din Vizirie, la 1 August 1591 ¹⁰⁾. Dar asta nu ținù mult și Ștefan Surdu și Alexandru Vodă, alesul Ienicierilor, nu se pot lipsi de ajutorul lui. Supt acesta vedem pe Marele Paharnic purtând acelaș nume, la începutul anului 1593, și ar putea să fie tot

¹⁾ *Docum.* III. 1, 130—2.

²⁾ *Docum.* XI, 733; III. 1, 134; cf. IV. 2, 145, 146, 150.

³⁾ *Ibid.* XI, 737.

⁴⁾ *Ibid.* p. 740 sq.: v. și rap. lui Pezzen din 10 Februarie, partea nepubl. în *Arhiva Curții* din Viena, Turcica, Februarie 1590, f. 102.

⁵⁾ *Docum.* XI, 735, nota 2; 737, 740, 743, mai ales estrasele din notă.

⁶⁾ *Istoria celor petrecute în Țara-Românească*, scrisă de Mitropolitul Myrelor, Matei din Pogoniana, contemporan, care trăi în Țară supt Radu Șerban (după moartea lui Mihai) și Domnii urm. Traducere rom. din grecește, în Papiu, *Tesaur de monum.* I 336: «Dară un Banul Ioan, om prost, necioplit, crud, răzbuțător și plin de răutate, ajunse prin intrigile lui la Poartă să-l scoată din domnie». Cei dela curtea Mihnei ziceau mai înainte: om înțelept și cuminte. *Anale* XVIII, 81.

⁷⁾ *Docum.* XI, 903.

⁸⁾ *Ibid.* IV. 2. 154; III. 1, 143.

⁹⁾ *Ibid.* XI, 903.

¹⁰⁾ Data mazilirei lui Sinan în raportul lui Pezzen din 8 și 9 August. *Arh. C. Hungarica*, cf. și cel din 20 Aug., un estras din el în *Docum.* XI, 749, nota.

el ¹⁾, când se întoarce apoi iarăși la Constantinopol, Capuchehaiă, unde se afla la 7 Mai ²⁾. Prietenul său Sinan era de mult (dela 28 Ianuarie) din nou Mare-Vizir ³⁾.

Acest om atât de puternic, în vremea din urmă, în Țările-Românești și la Țarigrad, a trebuit să aibă rădăcini aproape de tron din tinerețe, și purtătorul acestui nume se potrivește, din câte văzurăm, pe Marele Postelnic al lui Pătrașcu-Vodă.

Un lucru însă nu se poate arăta cu toată puterea de credință: din ce familie era? Un scriitor grecesc de mai târziu decât un veac, spune, că ar fi fost un Cantacuzino, și anume fiul lui Mihail, zis Șaitan-Oglu, pe care îl spânzură Turcii, ⁴⁾ și care avu aceeaș putere mare asupra Țărilor noastre și în Constantinopol, prin bogățiile lui.

Dar în cronica familiei Cantacuzino, numită Geneologia, lipsește această arătare și acest nume de Iani. Trebuie luat în seamă însă, că ea fu scrisă tot mai târziu ⁵⁾ ca și cealaltă și nu-i vrednică de mai mult crezământ, în partea mai veche, cum se adeverește îndată cititorul ei. Miniștrii străini, câți l-au cunoscut de aproape la Constantinopol, toți i-au zis numai Banul Iani. Deci pentru aceste pricini, el tot ar putea fi feciorul lui Șaitan-Oglu. Ba și dintr'o altă privință: acesta eră la 1564 de vre-o 50 de ani ⁶⁾, putea deci avea pe vremea lui Pătrașcu-Vodă și un fecior mare și ofată mare. Dar, că putea fi și mai bătrân, vârsta e arătată pe potrivială.

¹⁾ *Ibid.* XI, 905. Un Iani subserie ca Mare Paharnic un hrisov în 9 Ianuarie. Rangul e chiar naintea Visternicieii, și are mari venituri. V. izvoarele citate mai sus. Szamosközy IV, p. 94 zice, că Iani a fost «hopmester»-ul lui Ștefan-Vodă (pare-că în loc de Alexandru Vodă).

²⁾ *Docum.* III, 1, 457 și XI, 331.

³⁾ Raportul lui Kreckwitz din 29 Ianuarie, *Arh. C. Hung.* La 3 Februarie sosește la Constantinopol și la 4 capătă sigilul. Cf. *Docum.* XI, 769, n. 1.

⁴⁾ Chesarie Daponte, în *Cronicul* său, publ. de C. Erbiceanu, supt titlul: *Cronicarii greci cari au scris despre Români*. București 1888, I, p. 20.

⁵⁾ *Genealogia Cantacuzinilor* a fost publicată de d-l Iorga, cu chel-tuiala d-lui G. Gr. Cantacuzino, împreună cu un studiu despre Cantacuzini și documentele lor. București, 1902.

⁶⁾ *Crusius*, Turco-Graecia (1584) p. 274, la Iorga, *Contribuțiuni* în *Anale* XVIII, 4.

Un document însă, necunoscut până acuma, vine a isbi și în această putință. La 28 Martie 1624 (dela facerea lumii 7132), Alexandru Coconul, feciorul lui Radu (Mihnea), care domni în Țara-Românească după Radu Șerban, dă o întărire «Mitropoliei din orașul Târgoviște» pentru o vie din dealul Târgoviștei. Documentul spune, că această «vie a fost cumpărat-o răposatul jupan Enache fostul Mare Ban Catargiul, în zilele părintelui Domniei Mele Io Radul Voevod, la cursul anilor 7100 (3p)», adecă la 1591—1592 ¹⁾. Deși documentul e original, cu iscălitura de mâna Domnului și cu frumoasa lui pecete pe el, așa că nu putem aveà nici o îndoială asupra faptelor ce cuprinde, totuși trebuie să zicem, că anul cumpărării acelei vie prin Enache Banul e greșit, dacă ea s'a întâmplat sub Radu, părintele Domnului, care dă documentul de întărire. Atunci eră Voevod Ștefan Surdu, urmând lui Mihnea, moșul lui Alexandru ²⁾. Rămâne însă adevăr vecinic, că pe vremea lui Radu-Mihnea, și nu ne putem îndoii, și pe vremea lui Mihai-Vodă, a trăit Banul Enache Catargiul. El moare în timpul Domniei lui Alexandru Coconul, pe la 1623 sau începutul lui 1624, cum mărturisește Domnul în acelaș hrisov. ³⁾. Și el trebuia să fie bătrân, căci lăsă un fiu Mare Paharnic, care făcù daruirea împreună cu mumă-sa, Băneasa Măria. Ba chiar și pe fiu îl putem socoti destul de bătrân, ca să poată face pomană Mitropoliei. Așa, că nu ar fi peste putință, ca moșneagul ce se îngropă acum la Mitropolie, să fi fost la anul 1555, ca flăcău de vre-o 20 de ani, Mare Postelnic. A fost sau nu, un lucru câștigă multă putere de adevăr: Ianache Catargiul ar aveà să fie Banul Iani, unchiul lui Mihai-Vodă. Străinii îl cunoșteau sub numele de Iani, pământenii îi ziceau numele desmerdat, cum e obiceiul în Țară.

¹⁾ *Arh. Statului*, Mitropolia din București, Pachet Nr. 55, docum. 3. Am să mulțamesc prietinelui meu, domnului Tuducescu (archivar aci și la Academie), care mi-a atras luarea aminte asupra acestui document și colegului d-sale d-lui Mănărăzeanu, care știa locul unde se găsește.

²⁾ Lucrul nu se poate explica altfel, decât ca o greșală de cancelarie sau ca greșală de înțelegerea istoriei acestei cumpărări, pentru care Mitropolia aveà «înscris» de dăruire dela văduva lui Enache Banul și dela fiul lor Gheorghe Paharnicul.

³⁾ «In zilele Domniei mele, la moartea lui jupan Enache Banul.»

Ori, că au trăit doi Bani Ianache, cam pe aceeași vreme ? E mai greu de crezut.

Un Cantacuzino (pentru care totuș puterea de dovadă a perit aproape) sau un Catargiu, Mama lui Mihai-Vodă putea fi sora Banului Iani.

Știm despre ea, că se cheamă Tudora, nume grecesc, Theodora, ¹⁾ și se odihnește dela 1603 în Mănăstirea Cozia, cea restaurată, la 1705, de un Cantacuzino. Aci își căutase ea liniștea sufletului încă dela 1599, făcându-se călugăriță, cu numele de Teofana, când viteazul ei fecior trecu Munții, pentru a-i petrece cu rugăciuni înălțarea și cu inima ruptă, încă doi ani de zile, jalnica perire ²⁾.

Împrejurarea, că în hrisovul ei de danie către mănăstirea Cozia, ca și pe piatra ce-i acopere mormântul (care fu pusă la 1605—6), ³⁾ ea e numită numai «muma răposatului Mihail Voevod» nu și Doamna văduvă a lui Pătrașcu-Vodă, ar putea da pricină de bănuială, că nu a fost Doamnă legiuită. Vorba a fost svârlită încă de unii din oamenii vremii și e crezută de cei mai mulți și astăzi. ⁴⁾ Dar numirea ei în acte publice de «Doamna Tudoara», cum e unul dela Matei Bășărabă din 1635, afară de cel al fiului ei din 1597 ⁵⁾, ne îndeamnă a crede, că ea n'a putut fi concubină, cari n'au fost nici odată socotite și numite «Doamne». Se înțelege, că față de marele ei fiu, amintirea bărbatului ei domnesc în documente, alături de ea, nici nu ar avea vre-un rost : pomenirea

¹⁾ V. documentul din 27 Septembrie 1597 (7106), în Papiu, *Tesaur*, I, 388—9, prin care Mihai-Vodă dăruiește Mamei sale câteva sate din Oltenia, cumpărate de el, când eră Ban craiovesc.

²⁾ Jalnicul ei act de danie către Mănăstire, în Papiu, *Tesaur* I, 389—90. A fost tipărit din nou de d-l Onciul în *Convorbiri* (1901). A fost reprodușă în parte, și de d-l Tocilescu, în studiul *Doamna Stanca*, p. 51 și urm. Alte întărituri în Arhiva Statului: Actele mănăst. *Cozia*, pach. 24, Cf. Iorga, în *Convorbiri*, 1902, 149. Și nemuritorul Bălcescu știa de călugăria și locul ei de odihnă. V. strălucita sa : «*Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*» (ediția I de Odobescu, 1878) p. 344. Despre restaurarea Mănăstirii v. inscripția publ. în *Marele Dicționar geografic* II, 729 sq.

³⁾ Și aceasta în *Tesaur* I, 395—6.

⁴⁾ Pentru contemporani v. Szamosközy, p. 94, (de și întunecos). Pentru acum : Iorga, *Istoria lui Mihai V.* în *Convorbiri*, 1902, p. 148 sqq.

⁵⁾ Cele citate din *Tesaur*, 388—9 și *Arch. St.* Cozia 24, 10.

fului erà mai înțeleasă și mai mărită pentru ea și pentru toți urmașii. Apoi, se știe, că toate mamele bune țin mai mult la copii decât la bărbați. În sfârșit, sora unui boier de însemnătatea Banului Iani, care am văzut, că putea fi același cu Postelnicul lui Pătrașcu-Vodă, și chiar dacă nu e acelaș, cu anevoie poate fi socotită de țiitoare, — acestea sunt mai totdeauna femeii de rând. 1) S'a căutat totuș a se prinde și locul unei Doamne legiuite cu altă femeie, în timpul când Teodora erà să capete pe Mihai. Acest punct mai rămâne de cercetat.

O nuntă se face în familia domnească, pe la sfârșitul lui Ianuarie sau în întâia jumătate a lui Fevruarie 1555. Ne vorbesc de ea Brașovenii și Sibienii în socotelile lor, ei cari trimit daruri Voivodului, Vodesei și la boieri, cu acest prilej. Dar nu se poate hotărî nici a cui e, nici cu cine e. În socotelile Brașovului citim supt 5 Fevruarie 1555: «Au intrat în oraș solii Voivozilor [Ardeleni], trimiși în Țara-Românească la nuntă». Apoi la 6 Fevruarie, că a fost trimis Ioan Thartler în Țara-Românească la nunta voivodului și a dus daruri Voivodului și nevestei lui, de asemenea și boierilor». Și, la 16 Fevruarie, se spune, că solii «s'au întors din Țara-Românească dela nuntă» 2). Această nuntă a Voivodului, (missus... ad nuptias Wayvodae) ar putea avea și înțelegerea unei nunți în familia Voivodului, cum adese-ori se întrebuițează vorba, înțelegere, pe cari socotelile Sibielui ne îndeamnă de-a dreptul să i-o dăm. «A fost trimis domnul villic la nunta ficei Voivodului Țării-Românești,» scriu aceste socoteli la 27 Ianuarie. Dar, supt aceeași dată, se zice mai jos: lui Socol Vornicul i s'a dat o cupă, apoi... «lui Radu Logofătul, la nunta fetei sale, i s'a trâmăis o cupă» 3). N'avem nici un drept să mestecăm fata Logofătului din aceste socoteli, de care nu ni se spune cu cine se mărită — putea și cu Socol, că și el căpătă daruri —, cu «nunta Voivodului» din socotelile brașovene. Ori și cum, cine nu primește spusa hotărâtă de nunta fetei voivodului — ori cu cine va fi fost —

1) Doar numai aceea a lui Radu cel Mare erà sora boierului Bogdan. V. *Cronica anon.*, la Domnia lui Radu c. M.

2) *Docum.* XI, Apend. II, p. 792.

3) *Ibid.* XI, p. 865.

nu poate primi nici spusa aceluiaș scriitor, în acelaș punct, despre nunta fetei lui Radu Logofătul, cu ori cine ar fi fost (căci nu ni se spune cu cine), cu atât mai puțin îi poate da acesteia de mire pe Voivod ¹⁾).

Din potrivă, pentru căsătoria unei fice a Voivodului în această vreme, sânt mai multe semne. În acelaș an, Septembrie 4, Pătrașcu dăruiește printr'un hrisov fetei sale Măria o moșie ²⁾. Iar la 16 Ianuarie 1558 socotelele Brașovului scriu, că a plecat servitorul ginerelui lui Pătrașcu-Vodă, Vistierul lui. Și peste puține zile, Brașovenii trimit la 4 pribegi, între ei și Vistierului Dragomir, câte un berbec. ³⁾ Știm apoi, din mai multe documente, că Vistierul lui Pătrașcu eră Dragomir, dela început. ⁴⁾ Acest Vistier, împreună cu Radu Clucerul, vestiți și cu merite încă pentru părintele lui Pătrașcu-Vodă, pentru Radu Călugărul, ⁵⁾ sânt cei mai de încredere oameni ai Domnului. Pe ei îi întrebuițază întâi în misiune în Ardeal (1554), să împace și aducă înapoi pe pribegi; ⁶⁾ și Clucerul cu Vodeasa sunt lăsați guvernatori Țării, pe când Pătrașcu eră în Ardeal, la 1556, ca să instaleze pe Regina Izabella. ⁷⁾ Dacă, după cele spuse, trebuie să primim pe Dragomir de ginere, încrederea deosebită în Radu Clucerul, ne face să bănuim și o înrudire cu acesta, fără să putem zice mai mult, după datele ce cunoaștem.

Dar zicând chiar, că nunta din Februarie 1555 a fost într'adevăr a Voivodului, și nu a fetei lui, ea putea fi, după veștile ce arătarăm, cu ori cine, bună-oară și cu Tudora. Și dacă

¹⁾ Aceasta o face d-l Iorga, întâi în nota cu care însoțește a. 1555, la soc. Sibiului, p. 865 nota 2: «E vorba nu de nunta unei fice a lui Pătrașcu-Vodă, ci de a Domnului însuși cu fata lui Radul Logofătul. V. mai sus socotelile Brașovului, p. 792». Iar al doilea, în *prefața* vol. acestuia XI, p. 8, 21, și 10. Și părerea o păstrează și în «Istoria lui Mihai Viteazul», câtă a apărut în *Convorbiri lit.* 1902. V. aici p. 142.

²⁾ *Docum.* XI. Ap. III, 888. În *Convorbiri*, 1902, p. 141 e citat greșit, 14 Sept. 1554, care e alt document ceva mai sus. Nu-i vorbă, Domnul putea dărui Princesei o moșie și fată fiind.

³⁾ *Ibid.* p. 797.

⁴⁾ *Ibid.* p. 867 și 888.

⁵⁾ *Archiva istorică* a d-lui Hăjdău, I. 1, 49—50 și 67—69, nri 52, 53, 80.

⁶⁾ *Docum.* XI, 791.

⁷⁾ *Ibid.* 795, 866; cf. mai sus în «Inceput».

nu atunci, Tudora tot putea fi Doamnă, cu doi ani în urmă, prin o nouă văduvie a Voivodului (care avuse întâia oară de soție pe Voica, și fata acesteia era domnița Maria) ¹⁾, ca să nască, pe la sfârșitul anului 1557 sau chiar prin întâele luni, din 1558, pe Mihai, care era, la 1601, de 43 de ani. ²⁾ Atunci ea ar fi «văduva lui Pătrașcu-Vodă», care pribegeste, după moartea soțului ei, cu Radu Clucerul și alți boieri în Ardeal unde o găsim la 1558, când se spune, că a fost trimisă la Săbeș. ³⁾ Apoi, pare-că era la Sibii, și la 1562, ⁴⁾ cu toate că dieta din Alba-Iulia (ținută la 29 Septembrie—4 Octombrie), poruncise eșirea pribegilor din Ardeal, cu pedeapsă pentru cine i-ar mai găzdui la moșiile sale, ⁵⁾ și acolo sosia, hotărât, la 30 Iunie 1569 ⁶⁾, când Alexandru începuse o vânătoare împotriva frunțașilor domniei dinaintea lui ⁷⁾.

Că ar fi fost mamă și lui Vintilă, Voivodul de patru zile, încă nu sunt semne, și nu s'ar putea zice nici aceea, că ar fi făcut ea pe Petru-Cercel: Iani Banul, îl află vrednic de moarte: poate ca un unchiu n'ar fi făcut aceasta. Cu toate că știm, că la acest frate ținea mult Mihai, aducându-i lângă sine copilul ⁸⁾.

Din toate câte arătarăm se vede, că Muma lui Mihai putea fi sora lui Iane, și putea fi Doamna legiuită a lui Pătrașcu-Vodă. Putem dar crede spusa Marelui Logofăt sau Cancelar ⁹⁾ al Domnului, care scrie supt ochii lui, că așa a fost.

¹⁾ *Bibl. Acad. rom.* document 97, LXXIX. *Docum.* XI, 888. Cf. Iorga, în *Convorbiri*, 1902, 140—1.

²⁾ Ni-o spune scrisoarea din jurul portretului lui, făcut de Sadeler, reprodus în fruntea operei lui Bălcescu și a volumului III. 1, din *Docum. Sper.* că va împodobi, cel puțin mai târziu, la al 2-lea volum, și această carte.

³⁾ *Docum.* XI, 870, 20 Aug. 1558.

⁴⁾ *Ibid.*, 875, supt 30 Oct. 1562.

⁵⁾ *Mon. com. Tran.* II, 107—108.

⁶⁾ *Docum.* XI, 806.

⁷⁾ *Ibid.* Prefața, p. 21.

⁸⁾ *Ciro Spontoni, Historia dela Transilvania...* (Veneția 1638), p. 172. Cf. Iorga, în *Convorbiri*, 1902, 136.

⁹⁾ Un fel de Prim-Ministru în înțelesul de astăzi, dar și cu unele drepturi ale Ministrului de interne, ale celui de justiție și chiar și alte puteri. Întâiul rang, în Moldova, după Vodă, în Țara-Românească, după Banul Craiovei. Miron Costin, în *Archiva ist.* I. 1, 169, 171. Cantemir, *Descr. Mold.* (ed. I.), p. 64. În cunoscutul raport al misionarului, din 1688, *Magazin ist.* V, p. 43., Logofătul e pus după Vornicul cel mare.

Dar e o legendă, care tăgăduiește lui Mihai firea lui de fecior al lui Pătrașcu-Vodă, spunându-ne, că-i fiul unui gelep ¹⁾ bogat din Impărăție și al unei văduve «dela oraș dela Floci», unde se zăbovise gelepul «câtăvă vreme». Și făcându-se copilul văduvei «om de vârstă și de treabă, lipindu-se pe lângă boieri, și pe lângă Domni, au ajuns până la acea boierie, de l-au făcut Ispravnic în locul Banului dela Craiova, nefiind Ban, că nu vrea să pue Domnii Ban, pentrucă de multe ori se scornia gâlcevuri asupra Domniei de acolo. Deci fiind el la Craiova (în ce chip nu se știe) i s'au scornit nume, cum că este fecior de Domn. Din acea vreme, au trimis cu urgie și l'au adus la București și trecând pe lângă biserica Albă pre vremea leturghiei, și lăsându-l au intrat în biserică, și rugându-se, s'au făgăduit lui Sfeti Nicolae fiind hramul, că de-l va mântui, să-i facă mânăstire în numele lui, precum au și făcut. Că ducându-l la Domn, și tăgăduind de năpaste, au jurat cu 12 boieri că nu este fecior de Domn, și au scăpat. Din care voie scăpând și sperându-se, au fugit la Poartă și găsind pe tată-său acolo, fiind om mare al Porții, i-au scos Domnia în țară». Iar pe tată-său îl aflase prin semnul unui inel ce primise mumă-sa dela el ²⁾. Acestea le scrie Constantin Căpitanul pe la anii 80 ai veacului 17, cum au prins «din auz unul de la altul», mărturisind și el că nu putem ști, dacă e adevăr căci «zic alții: că fiind Capi-chehaia un Iane care i-au fost ruda lui, având voie dela Poartă, i-au

¹⁾ Gelep, strângător de oi pentru trebuințele Curții Sultanului, care dedea între altele și tainurile Ianicerilor. V. Fotino *Istoria Daciei II*, (traducerea lui Sion), p. 61—62, tocmai la locul de care ne ocupăm, purtând însă acî numirea de beilikciu, în loc de gelep. Cf. Iorga, în *Prefața* la volum. X de *Docum.* p. XX—XXI.

²⁾ Legenda cu inelul se aseamănă cu aceea a nașterii lui Ioan Huniade Corvinul, ca fiul unei românce din Mărcina și al lui Sigismund. Regele Ungariei, care l'a cinstit apoi, când a venit mamă-sa și el cu inelul la Buda, cu cetatea Huneadoară. Vezi cea mai nouă cercetare asupra familiei Huniadeștilor în al XI-lea anuar al societății de istorie și archeologie a Comit. Huneadoarei, de dr. Wertner Mór. Anul 1900, fasc. 3, p. 89--136. (*A hunyadmegyei történeti és régészeti társulat tizenegyedik Évkönyve szerkeszti dr. Veress Endre, társulati titkár.*

scoș Domnia ¹⁾. Și între notele istoricului contemporan ungar, încă se află—destul de întunecoase—două vești, că Mihaiu își coborâ genealogia din neamul lui Pătrașcu, dar, că e cunoscut, că a crescut foarte sărac, și a purtat negustorie dincolo de Dunăre prin Țara-Românească și Moldova. Mumă-sa a târguit cu răchie. ²⁾

Ne putem ușor explica, că legenda s'a ivit atunci, când Domnul cel rău Alexandru, îngrijat de numele bun ce și l-a câștigat Mihai în Bănia Olteniei și de vestea neamului lui, îl osândi la moarte, cum vom mai pomeni, și Mihai cu 12 boieri jurară, că nu-i fiul lui Pătrașcu, ca să i se cruce viața ³⁾. Un sâmbur de adevăr ar fi gelepul care i-a câștigat Domnia: unchiul Iane. Dacă pretendenții crescuți în câte părți ale Orientului trebuiau să fie fii legitimi ori și nelegitimi de Domni, ca să poată fi ceruți de vre-o partidă din țară, și să poată dobândi Voivodatele (aproape fără excepție, decât doar cu Despot), cu atât mai puțin putea fi Mihai fiul văduvei și al geleapului, el, crescut în țară, după spusa legendei, și hotărât, ridicându-se în slujbe în mijlocul boierimei pământene, până la cel mai înalt rang supt Domnul, la Baniă. Se va fi păstrat tăcere asupra Prințului, ca să nu-i fie primejduită viața supt Domnii ce se schimbă. A putut fi chiar dat de mumă-sa în vre-o familie boierească înrudită, ca să nu fie văzut de Domni, familie, în care fiul văduvei și al geleapului sigur n'ar fi pătruns, și, ca să poată crește pentru boierii. Și cu atâta legenda e mai mult decât împăcată. A putut chiar Iani Banul să-l țină lângă sine și să-l dea de fiu al său, ceea ce ar fi cel mai firesc lucru.

Fiul al bunului Pătrașcu și al Tudorei, Mihai e coborâtor de-a dreptul din falnica dinastie veche a Țării, din Basarabii cari se despărțiră în două ramuri cu următorii lui Dan și ai lui

¹⁾ Const. Căpitanul, în *Magazin istoric* I, 224—6. Legenda cu oarecare schimbări o înseamnă și Fotino, în *Istoria Daciei* II, p. 61—62, notă, după «un istoric străin».

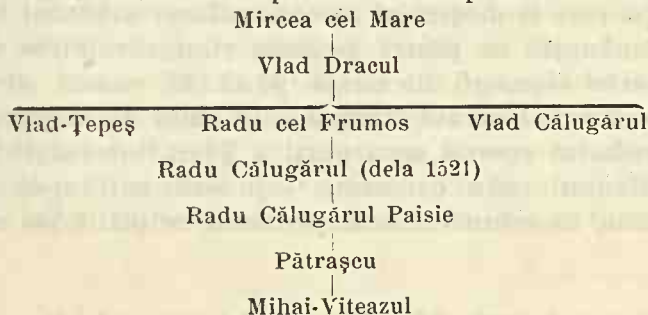
²⁾ Szamosközy IV, p. 94.

³⁾ Cu toată dreptatea au observat aceasta încă editorii Magazinului, Laurian și Bălcescu: «Este dovedit că această fabulă s'a scornit de boieri atunci ca să scape pe Mihaiu de urgia lui Alexandru Vodă», adaug ei în notă la textul lui Căpitanul, reprodus mai sus.

Mircea cel Mare, fratele său. Și anume e strănepot al lui Radu-cel-Frumos, care închină țara cu desăvârșire Turcilor ¹⁾.

Înainte de a fi Domn îl cunoaștem pe Mihai ca Ban mic de Mehedinți, cu care slujbă pare a-și fi început cariera politică, ²⁾ ca Mare Stolnic în vremea din urmă a Domniei lui Mihnea-Vodă, în anii 1588—1590, ³⁾ ca Mare Postelnic sub Ștefan Surdul, dela început. ⁴⁾ După aceea sau înainte a

(¹⁾ Coborârea ar fi aceasta, după cum am văzut mărturiile de până aci, lăsând afară liniile cari nu ne privesc de-a dreptul:

²⁾ O inscripție dela Mănăstirea Tutana din Argeș, rădicată de Mihnea în întâia sa domnie (*Cronica anon.* p. 276), mărturisește, că Mihai Banul a fost ispravnic acolo de la 9 Iulie până la 10 Septembrie 1582. Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorvâ mănăstiri, schituri și biserici din țară*, în *Analele Academiei Române* seria II, vol. VIII, 229. Cf. *Doamna Stanca* a aceluiaș p. 23, nota 42. Fără arătarea timpului, mărturia o avem și la Szamosközy, IV, 92: Mihai-Vodă a fost întâi ban mic de Mehedinți («mehedincezi kisbán»). Ardeleanul e contemporan. Chiar pe acest timp se află la Padua și Roma, la studii, iar opera și-o scris pe la 1598—1607 (v. Prefața vol. I. a operilor lui, prefață scrisă de învățatul Szilágyi S., special, p. II—X și passim; cf. textul autorului I, p. 214, și prefața la vol. IV). Locul întrebuițat aici e scris după mărturia cu graiu viu, cred, a diplomatului de mai târziu al lui Mihai, Petru Armeanul. Așa ne spune autorul însuși în nota marginală.

³⁾ *Docum.* XI, Apend. III, 902—903. Marele Stolnic, primul rang între «boerii mari afară de senat», cari sunt chemați la divan numai când e «lipsă grabnică», e prefectul cuinii domnești. M. Costin, *o. c.* p. 170. Cantemir *o. c.* p. 82—3. Raportul misionarului, I c. p. 46.

⁴⁾ *Docum.* XI, Apend. III, 904,—documente din 1 Iunie și Sept. 1591. Spusa lui Fotino, în nota dela p. 61—62 (v. II), de care am mai vorbit, că a fost trimes locotenent al Băniei de Petru Cercel, după ce a tăiat Domnul capul Banului Dobromir, de unde apoi a fost adus înaintea Domnului pentru vestea ce se lățise că-i fiu de Vodă, — când jură cu boierii, că-i năpastă etc. (v. mai sus), această spusă, se vede, mestecă pe Cercel cu Alexandru.

fost și Mare Agă, tot sub Ștefan, poate, și la începutul Domniei lui Alexandru. Sigur e, că pe timpul acestui din urmă avea Bănia Craiovei, ¹⁾ câștigată lui dela Alexandru prin omenia și banii unchiului său Iani ²⁾.

În Bănia Craiovei, cuprinzând cele 5 județe dintre Olt, Dunăre și Carpații de Miază-zi ai Transilvaniei și ai Banatului, unde fu leagănul statului românesc și a dinastiei Basarabilor, se păstră și după închinarea lor către «Negri» din partea răsăriteană, către Impărații româno-bulgari, Asaneștii, pe care îi moșteniră în nou încheatul stat al întregii Țări Românești, se păstră, precum știm, cărmuirea de sine a provinciei oltenești de odată până în veacul nostru. ³⁾ Banul numit de Domnul era mai mult chiar decât guvernorul sau «prefectul acestei mari părți a Țării Românești»; ⁴⁾ căci aveă «divanul» său deosebit, ⁵⁾ judecă, aștrângea pentru sine dările, în schimbul unei pensiuni ce plătia pe an Vo-

¹⁾ Walther, p. 8. Szamosközy, IV, 92. V. și documentul dela Acad. Rom. din 6 Sept. 1598, 143, XLV, și hrisoavele citate la Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 24, nota 43.

²⁾ Szamosközy, IV, 92.

³⁾ Onciul, *Originile principatelor române*, p. 20 și urm, 30—39 și passim. Lăsând închinarea către Asanești, originală a d-lui Onciul și neprimită până acum de învățații mai vechi români, v. pentru rest și Hașdău, *Magnum Etymologicum* III, 2204 și urm. Ban; 2540 și urm., Basarabă; apoi în *Marele Dicționar geografic*, III, 178 sq. Doljul; II, 743 sq., Craiova, părțile istorice, serise, cred, de d-l Tocilescu. Pentru Banii de Severin, primii cunoscuți în documente cu numele de Ban (întâi la 1233), rang care trecu la Domnii români, ce dobândiră iar Severinul și iar îl perdură, și apoi la Craiova, v. și Pesty, *A szörényi Bánság* I, 14 și urm. și II, documentele (cele mai vechi numai arătate unde sunt tipărite, noi le avem în Hurmuzaki), și mai ales Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui*, I. c.

⁴⁾ Walther p. 8.

⁵⁾ Avem cărți domnești către acest divan chiar din timpul mai nou, când rangul scăzuse mult. Vezi bunăoară în lungul «*Memoriu despre Istoria Românilor* dela 1774—1786», de V. A. Urechiă (Anal. Acad. Rom. seria II. secția 2, vol. XII, 117—1253), p. 421 sq. Răspunsul lui Mihai Suțu către «Boerii Domniei mele, Judecători ai Divanului Craiovei». Ori, tot într'o publicație a lui Urechiă: «*Iustifiția sub Caragea*» (Anale XX, 275—434), p. 411, și 410; ori de acelaș: «*Domnia lui Moruzi*» (Anal. Acad. XV, întreg), p. 312. Înștiințare de numirea lui E. Văcărescu ca Ban.

vodului, ¹⁾ aveà și o oaste a sa, pentru apărarea granițelor și pentru mărirea rangului său. De Mihai știm, că aveà un corp de pază de 200 de Cazaci și o mică oaste de țară. ²⁾

Încă pe la 1583, când erà numai Ban mic de Mehedinți, Mihai a trebuit să se căsătorească cu Doamna Stanca, văduva unui Dumitru Banul ³⁾. Și tot ca boier își înmulți moșiile, câștigate cu soția sa, prin cumpărături ⁴⁾.

Mihai cărmuește cu atâta blândețe și dreptate țărișoara încredințată lui, că în curând își robește inimile tuturor. Darnic și temător de Dumnezeu, îngrijind de cei slabi, cruțând pe boeri, inimă deschisă și lipsită de răutate, frumos la trup, de statură înaltă și negricios la față, plăcut la vorbă, care-i curgea ca izvorul, el ajunge a trezi repede dorurile și nădejdiile Țării ⁵⁾. Dar și îngrijorarea Domnului său o trezi, când nu-și mai ascunse nici neamul. Porunci se deteră pe furiș, ca Mihai să fie prins și adus la București ⁶⁾. Dar Ba-

¹⁾ Așa înțeleg eu: «*quae civitas (adică Craiova)... Bahni, sive praecipui officialis, magnae Walahiae parti praefecti, reditibus omnibus pro annua pensione fruentis... sedes est*». Walther 8. V. asupra puterii Banului și Raportul cunoscut al misionarului dela 1588 (*Magazin* V, 42—3). El mai adauge: «în causele de împărțirea proprietăților, atârnă sentința dela singurul Principe».

²⁾ Walther, 8: Craiova. . . . Bahni etc. (ca în nota 1). . . «*et stabilitae iam olim dignitatis ratione nunc temporis ad finium illorum defensionem ducentos Cosacos Walachosque praesidiarios plures alentis sedes est*. E o greșeală, când scriitorul părții istorice la «Doljul» în *Marele Dicționar geog.* p. 180, urmând traducerii românești, unde «*nunc temporis*» e lăsat, generalizează în libera sa traducere mărturia lui Walther despre rangul Băniei zicând: «Afară de acestea, atât *la primirea* (și asta nu-i drept) demnităței sale din vechi așezate, cât și pentru apărarea marginelor țarei, întreține 200 cazaci și mai mulți presiziani români».

³⁾ Iorga *Istoria lui Mihai*, l. c. p. 250—1, care pune însă anul 1588, și Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 23, cu care sânt de aceeași părere asupra anului, fiind copilul lui Mihai de 13 ani la 1597.

⁴⁾ Acad. rom. 143, XLV. Intăritura cit. din 6 Sept. 1598.

⁵⁾ Walther, p. 8—9. Comisarii împărătești dau la 1598 această iconă a persoanei lui: *Vaivoda est staturae procerae, nigra coma barbaque, facie quo-que subnigra*. . . *Docum.* XII, 362.

⁶⁾ Walther, 9. Cf. Căpitanul, p. 225, și nota din Fotino, p. 62.

nul prinse veste și trecu Dunărea ¹⁾ înainte de sosirea armășeilor, lăsându-și Doamna și copilul, pe Pătrașcu, între țărance. Că îl chemase unchiul său Iani la Tarigrad să-i câștige Domnia. Armășeii ²⁾ însă îl ajunseră pe cale, îl prinseră și-l aduseră la Domnul ³⁾. Trecând ei în București pe lângă Biserica Albă, Mihai se rugă de străjarii săi, să-l lase înlăuntru să se înhine. Și fiind hramul bisericii Sfântul Nicolae (după altă formă în care ni s'a păstrat tradițiunea, fiind chiar și ziua Sfântului), Mihai se rugă ferbinte și făcù făgăduință că de-l va mântui Sfântul Nicolae va zidi în locul acela o mânăstire, pe numele lui ⁴⁾. Peste câteva zile Banul Mihai eră osândit la moarte și dus să-i taie capul ⁵⁾. Dar țiganul ce aveà să-i ieà viața, fiind și beat, «să spăimântă» la vederea făpturei lui Mihai, svârlì iataganul din mână și fugi clatinându-se încioace și încolo. Și cum nu se află nimeni care să vreà să-i ieà viața, boierii se rugară cu lacrămile în ochi de Alexandru-Vodă, să ierte pe Mihai ⁶⁾. Și făcură 12 boieri și mărturie cu jurământ că nu este fecior de Domn Mihai,

¹⁾ «Pe la Severin», ne spune Szamosközy care ne-a păstrat pomenirea întâmplării. E cam greu de înțeles, de ce Mihai ar fi făcut acest înconjur. S'ar putea, dacă într'adevăr acesta a fost locul trecătoarei, ca pățania ce tocmai o povestim să se fi petrecut pe timpul, când Mihai eră încă Ban mic de Mehedinț.

²⁾ Intre boerii ce sersese Domnului și la curte, pentru ca să poată apoi ajunge la boierii mai înalte è și un corp de 60 armășei: «serviciul lor este a prinde pe furi, și pe boierii, cari vreau să fugă, sau sânt culpabili de vre-o crimă mai gravă». Cantemir, *Descr. Mold.* (ed. I) p. 92.

³⁾ Szamosközy. IV, 92. Și aceasta îmi pare cam ciudat, cum armășeii să-l prindă pe teritor turcesc. Că l-au *putut* ajunge, s'ar explica prin ocolul lui Mihai pe la Severin. Slugile Domnului i-au putut eși înainte luând o cale mai scurtă.

⁴⁾ Căpitanul, 225; Fotino, nota de la p. 62.

⁵⁾ Toți istoricii noștri de la Bălcescu până la Xenopol și mai în urmă Iorga (în *Scurta istorie a lui Mihai Viteazul*, ediția populară. 1900, p. 4), pun în acest drum intrarea în biserică. Ori cât de potrivită s'ar arătă, eu am ținut să urmez tradițiunea, așa cum ni-au păstrat-o Căpitanul și Fotino, cari nu știu nimic de osândirea lui Mihai la moarte. Iar cel ce ne povestește aceasta, Szamosközy, nu știe de intrarea în biserică.

⁶⁾ Szamosközy IV, 92. Cred că s'a petrecut cu adevăr această întâmplare povestită și ea după mărturisirea lui Petru Armeanul. (*Örmény Péter traditiojából*), mărturie cu graiu viu, cum se vede. Nu e nici o do-

întărind jurământul lui ¹⁾. Și Domnul îl iertă atunci ²⁾. Ba încă îl puse iarăși în rangul lui de mai înainte, la stăruințele Banului Iani ³⁾.

Iară mânăstirea Mihai a zidit-o, la vremea sa, după făgăduință, închinând-o sfântului Nicolae ⁴⁾ și e biserica numită și până astăzi a lui Mihai-Vodă, ce se află pe Dealul-Spirii, adăpostind în zilele noastre Archiva Statului ⁵⁾.

Nu șezù multă vreme Mihai la Craiova a doua oară, ori că nu îndrăzneă, ori că se învrăjbi iară cu Alexandru ori că se simțiă, că i a sosit vremea. Numai ce curând trecù munții în Ardeal ⁶⁾. Alexandru făcù repede știre la Poartă. El se tânguia, că «Banul Mihai, care a stăpânit ținutul Craiovei, a fugit cu câteva poveri de aspri» în Ardeal. Atunci Ahmet, Aga Agazonilor, scriă acestea Generalului oștilor ardeleni, lui Baltazar Báthory, vărul Principelui (căruia încă îi scri-

vădă că el ar fi scris ceva, vre-o cronică, anume, cum cred istoricii noștri: Xenopol și Iorga (și acum în urmă, în Ist. I. M. V. în *Convorbiri*) lăându-se după Bethlen, care are de isvor tocmai pe Szamosközy. Iar acesta vorbește numai de ce a povestit Armeanul. Chiar asemănarea întâmplării țiganului cu aceea a lui Marius și Cimbrul nu e a lui P. Örmény, (cum zice d-l Xenopol, asemănare ce o găsim în Bălcescu, p. 30, ca și proprie a sa) ci a lui Szamosközy, învățatul pătruns de cultura renaissance-ului.

¹⁾ Căpitanul, *Cronica în Magazin ist.* I. 225. Fotino, *Istoria Daciei*, II, 62.

²⁾ *Ibidem* și Szamosközy, 93.

³⁾ Szamosközy, *Tört. maradványai*, 93.

⁴⁾ Căpitanul, p. 225. În nota la I-a ed. a lui Bălcescu p. 29 (poate e pusă de repositul învățat Odobescu) se zice: această biserică e zidită la anul 1598. †Nu știu mai mult.

⁵⁾ V. *Marele Dicționar geografic*, I, supt titlul, București, p. 712 «Biserica Albă» și p. 720 «Biserica Mihai-Vodă».

⁶⁾ Szamosközy, p. 93. El zice că iar se indușmăni cu Vodă, și ăsta vreă să-l scoată. Walther p. 9, leagă fuga în Ardeal cu întâia dușmănie cu Vodă. și cu porâncile lui de a-l aduce înaintea sa. Dacă căutăm o explicare, de ce Logofătul, a cărui scris îl traduce Neamțul, nu a pomenit de osândirea lui Mihai, s'ar putea zice următoarele: Ori că Mihai a fost osândit, când eră încă ispravnic de Severin (v. mai sus), și a căpătat numai după aceea «Bănia», când apoi fuga lui s'ar părea ca o trădare; ori că el va fi privit ca o rușine acea osândă (cu rugăciunile de Domnul și jurămintele ce-i urmară), el, Domnul, care sigur n'auzise nici odată de Mariu Cimbru, tot așa de puțin ca și Logofătul său, a cărui silință a fost ca și a traducătorului, de a fi cât se poate de scurt.

sese, după cum spune aci), cerându-i să-l caute și să-l prindă, de unde va fi. Și tot ce ar avea: cai, bani sau altă avere, să i le ia și să le treacă în registru, raportând la Poartă, îndată ce-l va fi prins. Nu cumva să ocrotească pe cel ce fuge de Sultanul ¹⁾. Aceasta a trebuit să se întâmple pe la începutul anului 1593.

Dar Mihai Banul găsi în Ardeal prietini buni.

Două săptămâni petrecu fugarul pe pământul ce eră să-l cuprindă odată cu sabia, și pe care altă dată îl văzuse, poate cu ochi fără de înțelegere copil mic în brațele Mumei sale pribege. Eră oaspele Principelui Sigismund Báthory, al cărui văr Baltazar «îi învârtea toate lucrurile». De aci pleacă la Constantinopol cu scrisori de recomandație dela Principele către Sinan Pașa, Marele Vizir și către Eduard Barton, Ministrul plenipotențiar englez, să-l ajute, ca să ajungă Voevod în Țara-Românească ²⁾. Va fi mers poate Mihai deodată cu Trimisul ardelean Ravazdy Geoge, care pleacă cu daruri la 24 Martie, să spună fericiri în numele Domnului său nou-lui Mare Vizir Sinan ³⁾. Destul că el eră de curând ajuns acolo ⁴⁾, când, pe la începutul lui Iunie, mulțime de boieri din Țară se îmbulziră la Divanul Sultanului, zile de-a rândul ⁵⁾.

Știm cum plânsoarea lor și turburările Ienicerilor aduseră căderea lui Alexandru. Știm că rugăciunile lor, ale boierilor Țării, și banii Banului Iani ridicară pe Mihai, ai lui Iani și ai lui Andronic Cantacuzino, poate, care se laudă singur, că el a făcut Domn pe Mihai, și fără îndoială străduințele și alergările lor, ale amândurora. «Pentru acum țineam Țara-Românească pe numele Domniei Tale» scria Andronic, la 14 Noemvrie 1593, lui Petru Șchiopul, la Tirol, «însă văzând cerințele timpului și zăbava Domniei Taleși faima rea și ticăloasă a lui Alexandru-Voevod și intriga lui, pe care nu puteam s'o trec cu vederea, m'am ispitit și eu și am făcut pe Banul Mihai Domn al Țării-Românești am judecat că e mai bun el

¹⁾ *Török-magyarkori Emlékek. Okmánytár III*, p. 24—5, fără dat.

²⁾ Szamosközy, IV, p. 93.

³⁾ *Mon. comit. Transylvaniae III*, 293.

⁴⁾ Walther, 9: «Mai tot atunci ajung la Poartă și bătrânii». Szamosközy, p. 93 zice, că au venit cu Mihai boierii.

⁵⁾ Raportul bailului din 9 Iunie 1593. *Docum. III. 1*, 457. V mai sus p. 44 a acestei cărți.

decât ceilalți păcătoși... Apoi adauge singur, că «prin Banul Mihai s'a mulțămît nenorocita țară, și au mulțumit lui Dumnezeu, care i a învrednicit și li-a dat un astfel de păstor bun și creștin, și iubitor de săraci, și cu frica de Dumnezeu»... «care țară îmi mulțamește mult pentru dânsul. E vrednic să păstorească un popor, mai bine el decât alții» ¹⁾. Către ele să mai adauge acum și sprijinul diplomatic al lui Sigismund Báthory și al ambasadorului englez, care și până aci se mestecase la schimbările de tron în Țările române ²⁾, sprijin cumpărat, fără îndoială ³⁾.

Și pe cumpărătură trebuie să rămână în cele din urmă și câștigarea Domniei din partea lui Mihai ⁴⁾. Toate celelalte sprijiniri nu puteau strică obiceiul, ci puteau numai îndreptă voiața celor ce împărțiau Domniile asupra unei anumite persoane. Și banii unchiului Iani încă nu puteau fi dați în perit. Dar afară de banii lui aievea, de cari nu știm câți vor fi fost, eră creditul ce-i făcù el și Andronic Cantacuzino la cămătarii Greci, Jidovi și Turci. Patru sute de mii de florinți, cari pe acest timp sunt cam tot atâtea mii de taleri, luà Mihai dela aceștia, ca să-și împace darurile ⁵⁾. 100 de mii de galbeni a căpătat numai Sinan și ceilalți Viziri ⁶⁾. Căci Sinan Marele Vizir, prietinel, ce dețese chiar anul acesta toată voia asupra tronurilor române Banului Iani și lui Andronic Cantacuzino, ⁷⁾ a trebuit să fie câștigat mai întâi. Și dacă Bailul venețian scria la 6 Septemvrie, că numai învoirea lui

¹⁾ *Docum.* XI. p. 373—4,

²⁾ Zane către Dogele 14 Febr. 1593, în *Doc.* IV. 2, p. 171. Kreckwitz către Împăratul, 30 Aprilie 92, în *Doc.* XI, 757.

³⁾ Putem afirmă. Pentru ajutorul dat lui Aron primise Englezul niște bijuterii. Kreckwitz către Împăratul, Const-pol, 20 Martie 1592, nepubl. în *Haus-Hof-u. Staatsarch.* Turcica 1592. Alte daraveri v. *Doc.* IV. 2, 179 sqq. cf. 177.

⁴⁾ «Viene ammesso a forza di denari» zice bailul în depeșa dela 6 Sept. Vezi mai sus, p. 44, resp. *Docum.* III. 1, 457.

⁵⁾ Szamoșközy, IV, 94, tot după «tradiția» lui P. Armeanul.

⁶⁾ Szamoșközy, 93; cf. W. Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis* (1782—sqq.) IV, p. 274—77. Serisă pentru timpul ce ne privește după *Szamoșközy* și alte isvoare, unele ori după fragmente, ce nu ni s'au păstrat.

⁷⁾ Vezi cu deosebire scrisoarea patriarhului către Petru Șchiopul, și acea a lui Andronic; cf. și pe ale lui Kamerinos și a unor anonimi în *Docum.* XI, p. 370 sq. 373 sq. resp. 331 și 309 sq.

se mai aşteaptă — plecase încă dela 20 Iulie ¹⁾ la răsboi împotriva Împăratului, şi se află pe drum spre Belgrad atunci ²⁾:— asta va fi fost învoirea după formă, cea dintâi trebuind să rămână ascunsă, de răul partidei duşmane lui la Poartă, cum o vom cunoaşte. Dar la 400.000 de taleri numai Sultanului se pare că ajunsese preţul de cumpărare a Tronurilor româneşti în vremea din urmă. Şi tot pe atâta se plătia miniştrilor împreună, cum ne spune relaţia lui Bernardo Lorenzo dela sfârşitul anului 1592 ³⁾, potrivit cu preţurile de 400.000 galbeni, cu cari ne arătară Ambasadorii că au trebuit să se îndatoreze Aron pentru luarea Moldovei şi Alexandru pentru Ţara-Românească. Ori că restul, mai bine de jumătate, ce lipseşte din suma împrumutată de Mihai, îl va fi plătit Iani, ori că Turcii văzură, că atâta nu se poate plăti aşă des, cum se urmară schimbările. Destul eră, că Mihai trebui să ia asupra sa toate datoriile rămase dela năintaşii săi. Şi atâta erau de mari aceste datorii, ne spune martorul nostru, că, de-ar fi vândut toţi copiii şi toţi oameni din ţară, nu le-ar fi putut plăti toate ⁴⁾.

Ne mai spune mărturia ardeleană, că Mihai a făgăduit Sultanului, când a primit domnia, câte 70 de mii de taleri în fiecare an ⁵⁾. S'ar putea să se înţeleagă tributul în suma aceasta care se pare că n'a crescut în rând cu extraordinarele, cu

¹⁾ *Ibid.* p. 349. V. şi Avisi aus Constpl. v. 20 Iuli an einen fürnehmen Venedischen Kauffman, în *A. C. T.* f. 69.

²⁾ *Mon. Com. Transv.* III, 295. (Introducere), unde se zice că ar fi ajuns acolo. Dar Bailul veneşien scria la 6 Septembrie numai de vestea ce-a sosit, că a plecat din Sofia. H. F. Brown, *Calendar of State Papers* (London 1897), vol. IX, 103—5.

³⁾ E. Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato.* Seria III, vol. II, p. 388—9.

⁴⁾ Szamosközy, IV, 93. Că aceasta eră obicei, ca fiecare Domn nou să plătească datoriile celui vechi, vezi interesantul act de «Mărturii ale lui Luca Stroici [logofăt], Ureche, Simion Movilă» etc. într'un proces al lui Petru Şchiopul cu un vameş, din Aprilie 1593, în *Docum.* XI, 319 sq. cf. şi actul XXII din «*Documente nouă relat. la P. Schiopul şi Mihai Vit.* publ. de Iorga în *Anale* XX, 455. Veđi de asemenea la Mihnea, scrisoarea Mamei sale. *Anale* XVIII, 69.

⁵⁾ Szamosközy, *Tört. maradványai*, 94.

care se cumpără domnia ¹⁾). Cel puțin diplomații venețiani ne dau cu toată arătarea de 58 de mii de galbeni, la 1567 ²⁾, pentru Țara românească, sumă care nu e adevărată prin alte mărturii, — la a. 1575 un tribut de câte 35 de mii de galbeni, pentru fiecare din cele 2 Țări românești ³⁾, tocmai atâta ca și la 1573, 1586, cum am văzut; ⁴⁾ și în relațiunea dela 1592, se repetă cam aceeași sumă, 63 de mii de scuzi (taleri) ⁵⁾. Dar mai sigur pare, că va fi fost o creștere de tribut, cei 70 de mii de taleri, care tocmai în aceeaș mărime se ceruse Voivozilor încă în Februarie 1593 ⁶⁾. Și potrivit cu aceasta bailul ne spune, că Turcii știau, că plânsoarea Țării, în Iunie 1593, eră pentru tributul îndoit ⁷⁾.

Încărcat cu aceste datorii și făgăduințe de împlinit, Mihai e investit de moleșitul și melancolicul ⁸⁾ Sultan Murad (sau Amurad) III. cu rangul de Voevod al Țării-Românești în plin divan cu multă paradă ⁹⁾. Și apoi un convoiu de pași și begi călare, îl duc până la cuartirul său ¹⁰⁾. Mai strălucită e încă eșirea sa din Constantinopol și plecarea acasă, să-și ocupe tronul, — în aceeaș lună a lui Septemvrie, credem, în care bailul își scriă, la 6, raportul său, și în a cărei a

¹⁾ *Docum.* VIII, p. 120; cf. raportul lui Pezzen din 21 Sept. 1591, *ibid.* III. 1, 154.

²⁾ Vezi mai sus în «Inceput», la prima Donnie a lui Petru Șchiopul și aiurea.

³⁾ Albèri, *Relazioni*, III, 2, 316. Date foarte nesigure altfel, fiind pus Ardeleanul cu 130.000, totuși știm hotărât, că nu plătiă decât 10.000 de galbeni.

⁴⁾ *Ibid.* III. 2, 133, 316; v. și mai sus.

⁵⁾ Albèri, III. 2, p. 388. «La Valachia et Bogdania... solevano anticamente aver li loro principi naturali... con obligo di pagar di tributo la Valachia scudi sessanta tre mila e Bogdania trenta due mila. Se vorbește apoi, ce e drept, de creșterea grozavă a prețului de cumpărare, de atunci în coace, dar de tribut nu se mai zice nimica.

⁶⁾ Marcho Zane către Dogele, Constantinopol 26 Febr. 1593. *Docum.* IV. 2, p. 171: «S'è poi espedito Chiaus ai Voivoda di Bosnia, di Bogdania et di Valachia, con il comandamento, che il Tributo di ciascuno di loro sia accresciuto di 30 mille Cecchini».

⁷⁾ *Docum.* III. 1, 457, 9 Iunie.

⁸⁾ *Docum.* XI, 314.

⁹⁾ Walther, 9: «magnificis inauguratur ceremoniis.»

¹⁰⁾ Szamosközy, *Tört. maradványai* IV, 93.

8-a zi (st. v. probabil) Alexandru erà scos printr'un Ceauș din Scaun ¹⁾. Mihai trimese înainte, să-i ocupe Scaunul, pe Stroia Buzescu, iar el plecà cu un alai de 2.000 de Turci de frunte, Spahii, Ieniceri și alte trepte. Ba atâtea onoruri i a făcut Sultanul, cât și pe piticii muți i-au trimes cu el și pe Emirul hogilor, căpetenia preoțimei turcești ²⁾.

Par'c'ar fi vrut Sultanul, să arate lumii, la schimbul vremii ce erà, că un supus vrednic va aveà în Nord la Dunărea de jos. Par'c'ar fi vrut pe Domnul nou la mai strânsă credință să-l câștige... Și dimpotrivă. Priveliștea mulțimei strălucite... răpitoare... ce gânduri trebuia să nască în suflet rar! Ce planuri să așeze în cuget mândru, când vremea priincioasă le erà! Era ea oare?

CAP. II.

Deschiderea războiului între Turci și Impăratul.

Pe când Mihai își diregeà și așezà lucrurile în Constantinopol pentru căpătarea Domniei, pe stradele capitalei turcești se strigà, la 3 Iulie 1593, ostășimea Sultanului a 3-a oară la arme, fără să i se spună, în ce răsboi va merge. În noaptea ce urmează locuința Ambasadorului împărătesc Kreckwitz era încuiată de străjile Marelui Vizir Sinan. La 4 dimineța Kreckwitz erà chemat la divan, unde, bolnav fiind, nu se putù înfățișă. După divan, strigătorii «publicau Crida» de război (vesteau în public răsboiul) chiar înaintea casei Ambasadorului, ca de batjocură, întorcându-se peste un ceas pentru a o mai repetà odată,—strigau, că Sultanul a rânduit pe Marele Vizir Serdar-întâi, adică mai mare General pentru răsboiul contra necredincioșilor (fără a numi pe Impăratul, știà el însă, Kreckwitz, de cine-i vorba), și că

¹⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* p. 105. Credem adevărat datul pentru potriveala cu scrisoarea din Bistrița, dată 25 Sept. 93, *Docum.* XI, 774: «Voivoda Transalpinus hisce diebus captus est et victus ductus Constantinopolim». Orice dat despre timpul învestirii și al plecării lui Mihai din Constantinopol ne lipsește.

²⁾ Szamosközy, 94—95. Întâiul act ce cunoaștem până acum dela el e din 7 Decemvrie 1593, dat din București. *Acad. rom. docum.* 72, 9.

toți, câți mănâncă pâinea Sultanului, cei mai mari ca și cei mai mici, Spahii, Ieniceri și celelalte trepte, să fie gata de plecare, la 15 Iulie. ¹⁾

Înainte de a intra în acest război, care nu rămase publicat de-a fetea și de care, fără a-l scrie, trebuie să ne aducem mereu aminte în cursul acestei lucrări, să facem un pas înapoi. Știind cum se născu, din frecările în timp de pace, din tocmele ce se urmăreă atunci între cele două Curți împărătești, cea turcească și cea nemțească, din necazurile, câte trebuia să sufere aceasta din urmă în pragul războiului, vom vedea și mai lămurit ce putere brutală stăpâniă peste Țările românești, vom înțelege mai ușor vina acestora care nu eră singură a lor, că ajunsese atât de rău, vom cunoaște mai bine oamenii, cu cari vom avea mai apoi de lucru, pentru a le putea pricepe faptele, mișcările lor toate,—că la ele va trebui să ia parte, de ele se va isbi în curând și Voievodul român.

Pacea dintre Împăratul nemțesc și Sultanul, încheiată definitiv la 1568, și «prorogată» din 8 în 8 ani, avea termin de sfârșire la capătul anului 1591.

Mult înainte de termen, încă la 8 și la 10 Noemvrie 1590, Pezzen, Ambasadorul împărăteresc de atunci, oratorul, cum se numia, putea vesti acasă, că a câștigat prelungirea ei. ²⁾ Și la 4 Decemvrie primî chiar actul de «prorogarea păcei», ratificat de Sultanul cu datul de 1 Decemvrie 1590, pentru alți 8 ani, socotiți dela 1 Ianuarie 1592 înainte ³⁾, la care

¹⁾ Kreckwitz către Arhiducele Ernst, Constantinopol, 4 Iulie 1593. Serisoare nepublicată, în *Haus-Hof und Staats-Archiv*-ul din Viena, secția Turcica, original Țifrat, fila 5—6, descifrarea f. 7—10. Pe viitor voiu cită această arhivă, simplu: *A. C. T.* (Archiva Curții Turcica) resp. *A. C. H.* (Archiva Curții Hungarica).

²⁾ Pezzen către Archd. Ernst, Constantinopol, 10 Noemvrie. Spune, că încă alaltăeri trimisese un curier cu vestea. *A. C. T.* Convolut: Octomvrie-Decemvrie 1590, f. 79.

³⁾ Pezzen către Ernst, Constantinopol, 4 Decemvrie, *ibid.* f. 136. Apoi f. 240—253, un caiet scris curat, caligrafic, cuprinzând: porunca pentru Pașa de Buda și Begii mărginași, să țină pacea de nou prorogată; f. 245. Translation der Sultanischen Hauptfridens—Confirmation so Anno 77. dem Röm. Khaiser zugeschickt worden; f. 250, Translation der Fridens-Prorogation so nach verlaufung der alten Prorogation mit Endt des

Impăratul răspunde prin ratificația sa dela Praga, 2 Februarie 1591 ¹⁾).

Această pace, abia încheiată,—nu fără făgăduinți de daruri extraordinare Marelui Vizir și persoanelor cu trecere la el ²⁾—nu împedecă însă nici amenințările fățișe cu războiul din partea Turcilor, chiar atunci îndată ³⁾, nici semnele de pregătire și mărturisirea gândului de război prin cercurile politice turcești. ⁴⁾ Mai ales lucră pentru a aduce războiul fostul Mare Vizir Sinan, pe care Sultanul cu părere de rău îl mazili, la 1 August 1591, la cererea primei femei din Serai, și a partidei ei, ⁵⁾ luându-i cu toate acestea sfatul și după aceea. ⁶⁾ Se vorbea, că chiar la sfatul lui, și el cerând conducerea, Sultanul a desbătut și hotărât încă în Octombrie, de trei părți să înceapă războiul împotriva Ungariei, război, «nu pe un an ci pe mai multă vreme», a cărui publicare numai s'ar fi amânat până la primăvară. ⁷⁾ Tot atât de puțin împedecă pacea cea nouă bătăile la hotare, războiul nedeclarat, care se ținuse lanț și mai înainte, și fu început din nou prin pașa din Bosnia, încă la începutul lui

1591 von Neuem mit eingang des Monats January des 92 Iars erraicht. Cf. scurtul estras din această din urmă, în *Docum.* XI, 746, nota (:Pacea se va observă și de tributarii noștri Munteni, Moldoveni, Ardeleni, și de Polonia, «care stă în mânele și puterea stăpânirii noastre»). Cf. încă un Gutachten Erzherzogs Ernst de 9, I. 91, *ibid.* conv. Iänner-März 1591 f. 13 (concept), și în fine scrisoarea Sultanului către Impăratul (translație), convol. Octombrie—Decembrie 1590 f. 146—149.

¹⁾ *Ibid.* convol. Iänner-März, f. 52—55. Cf. Scrisoarea Impăratului c. Sultanul apoi c. Pezzen, tot din 1 Februarie f. 40—41 (copie), v. și f. 44 sq. Scrisoarea Impăratului c. Marele Vizir privitor la niște puncte de sfadă (copie). Aceste scrisori, afară de cea c. Pezzen, sunt tipărite în «*Divi-Rudolphi II epistolae*». publ. de B. Com. de Pace, Viena 1781. p. 315—321.

²⁾ V. raportul lui Pezzen din 16 Sept. 1591 *A. C. T.*

³⁾ Raportul aceluiași din 18 Aprilie *A. C. T.* f. 67—74.

⁴⁾ Tot anul 1591 vestește Pezzen despre svonul public ce se face de războiul cu Impăratul la primăvara viitoare (1592). V. Rapoartele din 27 Aprilie (f. 85), 8 și 9 August (f. 135 și 139). Cele de mai târziu în notele ce urmează.

⁵⁾ Pezzen către Impăratul, Constantinopol 8 August 91 *A. C. T.* f. 130.

⁶⁾ Acelaș raport și cel din 5 Octombrie *A. C. T.* f. 199.

⁷⁾ Rapoartele din 11 Octombrie 2 și 16 Noembrie 1591 *A. C. T.*

August 1591, când el cu mare putere atacă Sissekul, ¹⁾ repetându-și năvălirea în Slavonia, la 5 Octomvrie, cu 15.000 de omeni și 6 tunuri și prin feluriți Begi — cel de Sziget Fünfkirchen (Pécs), Filek, Kopány—cari năvăliau în acelaș timp peste hotare, în tot atâtea locuri, arzând case de graniță și sate, făcând prăzi și luând mulțime de robi cu sine ²⁾).

Sultanul răspundeà la plânsoarea făcută în audiența dela 4 Decembre (1591) a Ambasadorilor — Pezzen încă nu plecase și Kreckwitz venise să-l schimbe — și la scrisoarea Impăratului prin aceleași invinuiri: că neastâmpărații căpitani împărătești de pe la hotare mereu turbură pacea, călcând și stricând provinciile și orașele sale, . . . apoi, se înțelege, că slugile sale nu pot să steà cu mânilor în sân. Impăratul numai să porunciască la ai săi, să păzească pacea, și darurile să vină fără întârziere. Altfel el nu-i de vină de cele ce s'ar întâmplă. ⁴⁾ In scrisoarea de la 1 Mai 1592, Impăratul se jeluià din nou Sultanului de călcarea păcii, ⁵⁾ trimitând nou-lui «Resident» Kreckwitz o listă cu arătarea a 29 năvăliri mai mici sau mai mari, întâmplare de la 1 Octomvrie 1591 până la 9 Mai 1592. ⁶⁾ Iar la 25 Iulie 1592, Kreckwitz trebuià să se plângă la Marele Vizir pentru ocuparea fortului «Wihitsch» (Bihac') de lângă râul Una, prin Pașa de Bosnia, ⁷⁾ după

¹⁾ V. scrisorile Impăratului către Sultanul, Marele Vizir, Pașa de Buda. Pezzen, Archiducele Ernst. Praga, 26 August 1591. Cf. scris. Pașei de Buda c. Ernst, 25 August. *A. C. T.* f. 197—208.

²⁾ Rapoartele din ultima Ianuarie și 1 Februarie 1592, *ibid.* conv. Ianuarie-Februarie 92 (f. 10—25).

³⁾ Raportul lui Kreckwitz și Pezzen despre audiența dela 4 Decembrie, Constantinopol, 18 Decembrie. *ibid.* f. 106—123.

⁴⁾ Translatio della lettera che Sultano Murat ha mandato a Sua Mta Cesarea, *A. C. T.* conv. Decemv. 1591, sine dato, f. 156—160. Sânt arătate și casuri concrete. Pentru dat cf. și scris. Sultanului de pe f. 162—3: Un fel de atestat de bună purtare lui Pezzen, care aveà să plece.

⁵⁾ *Ibid.* conv. Mai—Iunie 1592. Copie.

⁶⁾ *Ibid.* Verzeichnus der Türgischen Einfäll. etc. (Concept).

⁷⁾ Kreckwitz către Ernst, Constpl. 25 Iulie. El își făcuse jalba, pe când încă abia i se trimetea porunca Impăratului, dată Prag, 20 Iulie privitoare la astă afacere. *A. C. T.* conv. Iulie—August.

care și Sissekul mai fu odată atacat. ¹⁾ I se făgăduise ambasadorului puțin înainte nu întoarcerea Hrastoviței și Petrovinei, ce o ceruse, dar mutarea războinicului Hassan din Bosnia pentru un însemnat dar în bani. ²⁾ În loc de mutare Bosniacul oră dăruit, după nouile sale isprăvi, prin Noemvrie, cu o sabie și o țoală aurită. ³⁾ Se adevărește astfel pentru Kreckwitz, ce el spusese încă din August, că Marele Vizir Siaus (care schimbase pe Ferhat cu ajutorul femeilor din Serai, încă la 4 Aprile, când Ambasadorul nu uitase a cere dela Impăratul un frumos dar pentru intrarea — «în-troitu» — lui în slujbă) ⁴⁾ e un om sgârcit, înșelător, fals, care nu face decât mituit și nu poate nimic, ori de tot puțin. ⁵⁾ Iar puținul ce putea, îl folosiă și el acum, în Noembrie, pentru a îndemna pe Sultanul la război deschis împotriva Impăratului, — să nu manânce soldații leafă și pâinea de geaba. ⁶⁾ Par'că ar fi vrut să întreacă pe Sinan, atât de temutul dușman cunoscut al Creștinilor. ⁷⁾

Altfel, decât așa pace, pentru supușii mărginași nici războiul nu putea fi mai rău. Și e de temut, scria Kreckwitz, la 14 Sept. 1592, că l'or și începe pe neașteptate, mai ales că au încheiat pace cu toți dușmanii (și cu Persia și cu Polonia). ⁸⁾ În Octomvrie ca și în Decemvrie 1592, Impăratul

¹⁾ Raportul lui Kreckwitz din 28 Noemvrie, unde pomeniă de scrisorile ce a primit la 23 c. din Praga cu data de 16 Aug., 5, 19 Sept. și 2 Octomvrie. *A. C. T.*

²⁾ Raportul din 11 Iulie; cf. și cel din 25 Iulie, *ibid.* conv. Iulie—Aug.

³⁾ Kreckwitz c. Impărat, 21 Nov. *A. C. T.* În zadar face Kr. remonstrație în audiența ce și-o cere îndată, Marele Vizir tăgăduște, dar Ambasadorul află dela încrezuți, că într'adevăr cu voia Sultanului a lucrat Hassan, și că va ajunge chiar Vizir «della Porta», 28 Nov. *Ibid.* Știrea cinstirei lui Hassan se adevărește în Decemvrie 12: Kreckwitz c. Impărat *ibid.* f. 64.

⁴⁾ Kreckwitz c. Impărat, Constp. 4 Apr. cu un P. S. din 5 Apr. 92. *A. C. T.* f. 6—10; apoi 18 Apr., f. 144 sq.

⁵⁾ Kreckwitz către Archid. Ernst., 22 Aug. și 21 Nov. 1592, *A. C. T.* f. 148, resp. 26—28.

⁶⁾ Kreckwitz către Impărat, 28 Nov. P. S. *A. C. T.* f. 44.

⁷⁾ Idem către Ernst., 14 Sept. 92. f. 62 dintr'un lung raport: f. 44—79, *A. C. T.*

⁸⁾ *Ibid.* f. 59—61.

nu făcâ alta decât să ceară locurile înapoi, ce le-a cuprins Paşa de Bosnia, şi să declare, că altfel le va scoate cu puterea. Până atunci darul de onoare («munus honorarium»), cum îi ziceau mai blând — eufemistic — tributului, nu-l va trimete, spre marea desperare a Paşii de Buda, care nu mai ştiâ cum să răspundă la nesfârşitele întrebări, de ce nu mai vine, ¹⁾ fără să voiască cu toate acestea ruperea păcii.²⁾

Dar luarea cu puterea a locurilor cuprinse înseamnă chiar războiul, o spusese Kreckwitz, încă în August. ³⁾ Şi lipsa darurilor, a tributului, acum, când se încheiâ anul, făcâ pe toată lumea oficioasă şi neoficioasă să vorbească numai de război. ⁴⁾ Singură hotărârea formală mai lipsiâ. ⁵⁾ Şi că aceasta se va luâ îndată, nu se mai puteâ nimeni îndoii, când duşmanul Creştinilor, Sinan, intrâ, venind din Malagra, la 3 Februarie 1593 seara, între strigătele de bucurie ale poporului, ⁶⁾ în Capitală, pentru a primî ziua următoare a 3-a oară sigilul Marelui Vizir. ⁷⁾ O răscoală a Spahiilor, cărora li se imbiase la termenul plăţii, 26 Ianuarie 1593, numai o parte a soldului lor, pe când Ienicerii îl căpătase întreg, răscoală ce ameninţase până târziu noaptea divanul Vizirilor în Serai, şi care trebuî năbuşită cu puterea în stradele Capitalei, şi cu scoaterea unei însemnate sume de bani chiar din casa sgârçitului Sultan pentru a-i mulţumî, această răscoală aduse căderea lui Siauş în noaptea de 27 spre 28 Ia-

¹⁾ Mehmet Paşa c Arhiduc. Matthias, şi acesta c. Impărat, Viena 13 Nov. 1592. *A. C. T.* conv. Nov. Dec. f. 10—11.

²⁾ Rudolf către Kreckwitz, Praga 10 Octomvr. şi 4 Dec.; Rudolf către Sultanul şi Marele Vizir, 10 Oct., 3 Dec. 1592. *A. C. T.* ff. 30—40.

³⁾ Raport din 22 Aug. *Ibid.* f. 149.

⁴⁾ V. raportul lui Kr. din 12, 27 Dec. 92; 15 Ianuarie 1593: «Die designi wider Ir Mt stehen noch allerdings in iungst von 10 disz angereg[en] terminis». . . Din scrisoarea dela 10 Ianuarie e păstrat numai ¼ifratul, şi cheia lipseşte. *Ibid.* f. 64 sqq. resp. f. 22.

⁵⁾ Kr. c. Ernst, 24 Ian. 93.

⁶⁾ 70 de mii de oameni, se zice, că i-ar fi eşit înainte, după veştile so-site la Paşa de Buda. *Docum.* XI, 315.

⁷⁾ Kreckwitz către Archiducele, Constpl, 10 Febr. 1593. *A. C. T.* 93—103). Un scurt extras şi în *Docum.* XI, 769, nota 1. Că extrasul aci trebuie îndreptat, am spus mui sus.

nuarie, și numirea lui Sinan, la care alergară atunci îndată vestitorii în Asia, să-l cheme. ¹⁾)

De când luase frânele guvernului, din primăvara a. 1592, Siauș, ocrotitul primei Sultane ²⁾, Cassechia, trăia tot cu frica lui Sinan, de a cărui venire la cârmă se vorbi mereu anul întreg ³⁾. El, Sinan, trimesese la 11 Aprilie 92, din exilul său în Asia, un dar în preț de cel puțin 50 de mii de galbeni Sultanului, ⁴⁾ plătise acum prin oamenii săi, înainte de sosirea sa chiar, 150.000 de cechini (galbeni), și își ocupă Scaunul cu condiția, să nu fie stânjinit la cârmuire, nici de piticii Seraiului nici de «cunoscuta metresă» (de prima Sultană?) care și fû trimeasă îndată în vechiul Serai ⁵⁾. Numărul Vizirilor de divan fu mărit la șapte, un loc îl căpătă Ferhat, pentru 100 de mii de cechini, alte două un ginere și un cumnat al Sultanului, Ibrahim și Mehemed Pașa ⁶⁾.

Kreckwitz, care, la 12 Decembrie a. tr., se bucură chiar de apropiata venire a lui Sinan la putere, ca a unui om «aspru» ce e drept, dar «deșchis, iubitor de adevăr, om de înțelegere și îndestulitor», care-și împlinește cuvântul, cum i se spunea, ⁷⁾ avu acum prilejul să vadă și sinceritatea și as-

¹⁾ Rapoarte din 27 și 29 Ianuarie. *A. C. T.* (f. 60 sq.; 68—72).

²⁾ În depeșele lui Kreckwitz mai des e vorba de «Hofmeisterin», dar s'ar putea să fie, deși mă îndoiesc, înțeleasă tot «Sultana cea mai aleasă», a cărei putere o descrie în depeșa dela 21 Nov. 92 amănunțit, recomandând Impăratului, că ar fi bine și el s'o mituiască, *A. C. T.* (26—27).

³⁾ V. rapoartele lui Krackewitz din 16 Aprilie, 14 Sept. 12 Deceb. *A. C. T.* Această din urmă e în estras greșit Pușin și în *Docum.* XI, 767 nota 1: «La 12 Decembrie, tot Krakewitz arată că se vorbește de înlocuirea lui Ferhat, Marele-Vizir, prin Sinan» Știm că nu *Ferhat* ci *Siauș* eră Mare Vizir.

⁴⁾ Depeșa deli 16 Apr. îndreptată prin cea dela 30 Aprilie 1592 *A. C. T.* Darul eră: un pumnal, o sabie și o șea aurită și împodobită cu pe tre scumpe.

⁵⁾ Scrisoarea lui Kreckwitz dela 10 Febr. 1593. *A. C. T.* (f. 93—103).

⁶⁾ Persoanele arătate de Kreckwitz la 10 Februarie se potrivesc (cu deosebiri numai) cu cele arătate în scrisoarea din Buda (în arhivul din Gtraz), *Docum.* XI. p. 315, 19 Febr. Dintre deosebiri, cel puțin una, care privește pe Siauș, e o greșdală în acest din urmă raport, cum se vede din scr. lui Kreckwitz dela 26 Aprilie 1593. *A. C. T.* (167—68).

⁷⁾ *Docum.* IX, 767, nota 1: «obzwar austerus und vehemens st, erdoch daneben (als ich vernimb) apertus, verax, capax rationum, contentabilis, shuet seien Wortten ein Genuegen, und kann darauf sicherlich getrawet werden.

primea și împlinirea cuvântului, într'un chip neașteptat însă. Când dragomanul Ambasadorului îi aducea la 6 Fevruarie gratulațiile lui, spunând că și Impăratul se va bucura, Sinan răspunde repede: știu eu, nu vă bucurați de mine, nici voi nici Impăratul. Iar în audiența dela 8 Fevruarie zicea lui Kreckwitz: nu mai poate fi vorba acum de darea înapoi a locurilor cuprinse de Pașa Bosniei, ci să căutați să viună cele două «tributuri» în grabă, pentru anul trecut și pentru asta, că iată s'a împlinit cu începutul anului și termenul lui. Altfel voi plecă eu cu oștea să le aduc. Și când Ambasadorul mai cuteză a vorbi și după aceea de satisfacție, Vizirul îi arată sabia, jurându-i, că și pe el îl va duce cu sine, legat în lanțuri, când va porni războiul. În ziua următoare Sinan arată în divan vre-o 20 de Unguri și Croați, prinși în ciocnirile din urmă, pe la râul Kulpa, și trei steaguri vechi, storcând dela ei mărturisirea, că Impăratul nu va trimete daruri, că se gătește de război. Apoi cu vorbele, că e o rușine pentru Turci să se roage de ghiauri pentru cele 45 mii de taleri, pe când oștile lor, șed și fac turburări, că n'au cu ce fi plătite, Sinan cu divanul întreg se prezintă la Sultanul, de unde întorcându-se, strigătorii publici («praecones») fură chemați în divan. În aceeaș zi după amiazăzi, ei strigau prin oraș, trei călări înaintea casei ambasadorului, între strigătele de veselie ale poporului: Sultanul poruncește, toți Ienicerii, Spahii, Begii și ceilalți soldați să fie gata, căci vrea să pornească la primăvară cu puternic război asupra Vienei. Și din dimineața lui 10 Fevruarie Ceaușul casei opriă intrarea străinilor la Ambasatorul împărătesc, iar noaptea îi încuia casa, așteptându-se să fie încuiat și de tot ¹⁾. La 19 Fevruarie se și trimeteau porunci Tătarilor, Moldovenilor, celor din Țara-Românească și Ardelenilor să se îngrijească și ei de război ²⁾. Asprimea dintâi Ambasadorul isbuti s'o

¹⁾ Kreckwitz către Archd. [Ernst], Constpl. 10 Fevr. 1593. *A. C. T.* f. 93--103. V. și raportul din 12 Fevr. *ibid.* f. 106—109. Aceste rapoarte sosiau la St. Veit în Carintia abia la 1 Aprilie, Archd. Ernst către Matthias, *ibid.* conv. März-Apr. orig.

²⁾ Raportul din 19 Fevr. *ibid.* (f. 116—136) f. 132—3. Cf. raportul cit. din 12 Febr. La 7 Martie Impăratul putea trimete și el lui Kreckwitz veste din Ungaria superioară despre pregătirile acestora. *A. C. T.* conv. März-April. f. 26.

mai domolească. În scrisoarea Marelui-Vizir se puneă un termen de două luni pentru sosirea celor două rânduri de daruri, adogându-se și condiția veche de a se liberă doi Begi (cel de Funfkirchen și Kopany), ¹⁾ prinși mai de mult, și să-și înfrâneze ostașii la graniță, dar, de-or mai veni cu vorbe, atunci laudă Domnului, va fi război. Se jeluiă apoi, cum fiul său a fost mazitit din Scaunul de pașă al Budei (post ce-l ținea de un an și-l căpătase, cum află Kreckwitz, pentru o 100.000 de galbeni), ²⁾ pentru că Impăratul l'a făcut să tot serie că vine darul, și n'a mai venit ³⁾. Impăratul doriă să țină pace, dar trimeteă la 8 Martie tot vorbe: în terminul pentru care s'ar puteă înțelege, va sosi darul pe un an, de nu se va puteă altfel, Ambasadorul să făgăduiască și pe celelalt. Terminul să fie însă tocmai în Septemvrie, sau cel puțin până în Iunie ⁴⁾. Domoliți puțin înainte ⁵⁾ după sosirea Trimesului Impărătesc, Sinan se mâniae iar.

La 24 Aprilie Kreckwitz eră pus supt pază și mai aspră. Numai odată i se deschideă ușa pe zi, pentru cumpărături, iar dragomanul lui eră dus la închisoare adevărată. Va cercă, cum a cercat îndată prin prietini «afurisitului de Sinan», și

¹⁾ Condiția fusese adese-ori repetată și înainte. Erau ținuți în Pressburg. Imbiase pentru liberarea lor prin San-Clemente, ambasador spaniol, cunoscut cu ei, în toamna a. 1592, 100 000 de taleri, preț de răscumpărare V. scris Archd. Ernst c. Impăratul, Graz, 20 Nov., *A. C. T.* conv. Nov-Decb.

²⁾ Kreckwitz c. Archd. Ernst, 31 Ianuarie, cu P. S. din 1 și 22 Fevr. 1592 *A. C. T.* f. 10—25, 90—107, apoi 134 sq.

³⁾ Sinan către Impăratul, dat ult. a lunei Giumaziu level, anul Moh. 1001. Translation, *A. C. T.* convolut März-April f. 8—10, scris curat f. 12—14. Mehemed de Buda fusese mazilit prin decret dela 27 Ian. noaptea, Kreckwitz c. Impăratul 29 Ian. *A. C. T.* Mehemet singur vestia Archiducei Matthias chemarea sa la Constpl. și ridicarea tătâne-său la Vizirie în scris. din Buda, 16 Fevr. *A. C. T.* orig. unguresc și trad. nemțească.

⁴⁾ Rudolf către Kreckwitz, Praga 8 Martie 93, *A. C. T.* f. 28. Cf. și scrisoarea către Marele-Vizir și către Sultanul, acelaș dat, tot acolo f. 30 sq.; pe a lui Matthias către Kreckwitz, Pressburg 16 Martie *ibid.* f. 45 sq.. Trămisul pleacă abia la 28 Martie din Viena v. *ibid.* f. 86, nota pe dosul filei, și ff. 76—77, 78—83.

⁵⁾ Kreckwitz c. Archiduce, Constpl. 8 Aprilie, *ibid.* f. 111. Ba spune aici, că nici Turcii nu mai doresc războiul ci abia așteaptăs osirea presentelor, să nu mai fie pricină.

prin făgăduinți de daruri extraordinare, scriă Ambasatorul, să câștige deschiderea casei sale și liberarea dragomanului, dar n'are nădejde de isbândă. «Că ceialalți Viziri sunt fricoși și descurajați înaintea acestei bestii» (Sinan), cu toate că multe de-ale lui le țin de rele. Și să știe Impăratul, că de nu sosește veste sigură de venirea darurilor și de împlinirea celorlalte condiții, «acest neom (Unmensch), de sigur, nu numai va merge înainte în bestialitatea apucată, ci va fi tot mai turbat» ¹⁾.

Și starea lui și a Impăratului cu Turcii cu adevăr se îngreuiă mult, până când această scrisoare ajungeă, la 10 Iunie, la Viena ²⁾. La 1 Mai încă, un «preco» pedestru strigă iar înaintea locuinței lui Kreckwitz, «mai ca de batjocoră», ostășimea; câtă se ține de Beglerbegatul Greciei, să meargă sub steaguri, că Beglerbegul are să-și țină marșul cătră Sirmium. După ameazăi o altă cridă se făcea pentru Buda. Iar la 2 Mai Sinan știa toate grațiozitățile cu care îl cinstise Ambasadorul în depeșa-i dela 26 Aprilie. Către seară, la prima Mai, câți-vă Ceauși, însoțiți de «renegatul», ce fusese mai înainte intendentul Curții Ambasatorului, veniră să-i ceară acestuia toate scrisorile. Și găsiră într'un orman toate rapoartele din urmă, începând cu cea dela 26 Februarie, și cu toată silința lui Kreckwitz și cu toți galbinii lui, vârâți pe ascuns în mâna Ceaușului celui mai de frunte, și cu cei trămese în urmă, nu putu să-și aibe scrisorile iară. Că ele au fost date cu traducere Marelui Vizir ³⁾. Cu toată frica ce-o avea, bietul Kreckwitz tot nădăjduia să liniștească lucrurile cu ceva «cheltuială, după obiceiul ăstei țări», și cu făgăduința în scris, că până în Iulie vor sosi darurile ⁴⁾. Avea nădejde mai ales, când feciorului Sinan, Mehemet, fostul Pașă dela Buda, îi spunea, la 22 Mai, prin persoanele se-

¹⁾ Kreckwitz cătră Archiducele. Constpl. 26 Aprilie. *A. C. T.* f. 164—169 deșcifrare.

²⁾ Pe originalul șifrat al scrisorii din 26 Apr. f. 163 verso, stă: prtietr durch Venedig 10 Iunie 93; mai jos 21 Iunie.

³⁾ Kreckwitz c. Archiduce, Constpl. 2 și 4 Mai. *A. C. T.* conv. Mai Iuni, f. 1—8, 26—29.

⁴⁾ Scrisoarea cit. dela 4 Mai. V. și raportul din 22 Mai citat mai jos.

crete (Bruti ¹⁾ și «cunoscutul Hassan Calabresul») ce Kreckwitz trimisese la el, că tată-său a avut chiar plăcere pentru cuvintele aspre, ce a găsit asupra-și în scrisorile luate, căci lui îi e fală a fi pe față dușman al Creștinilor, și se ține onorat, ca și ei să-i fie dușmani, și rău să vorbiască de el.

Mai puțin i-ar fi iertat, ba nici capul nu i l-ar fi cruțat, dacă află scris, că poate fi cumpărat cu câte-vă mii de taleri. Mehemet apoi, se îmbiă să-i mijlocească la tată-său liberarea dragomanului și deschiderea casei ²⁾. Și după multe tocmele asupra prețului, o și mijloci în sfârșit pentru 4.000 de taleri, 2.000 plătiți îndată, și încă înainte de 19 Iulie, și restul, bani ce trebuia să-i ia împrumut zalogindu-și lucrurile de argint, lanțuri ș. a. De asemenea lui Sinan i s'a făgăduit 6.000 și la alții 3.000 de taleri. — Numit pe la începutul lui Iunie Beglerbeg al Greciei—cel mai de frunte Beglerbegat turcesc ³⁾—cu prețul de 40.000 taleri plătiți de tată-său, fiul lui Sinan, căpătase ordinul să plece cu toate oștile provinciei sale către Ungaria, în părțile Sirmiului, pentru a începe îndată războiul, de n'or sosî darurile. El asigură însă pe Kreckwitz, că nu se duce bucuros la război, și că va zăbovi mult la Adrianopol, Sofia, ca să poată ajunge prezentele, când apoi, își pune capul, că război nu va fi. Și nici nu plecă în drumul său, până ce nu fu deschisă casa lui Kreckwitz, la 13 Iunie, și dragomanul adus acasă. În aceeași zi Kreckwitz fî chemat în audiență la Marele Vizir. I se spuse, că Mehemia, la Sirmiu. Tatarilor li s'a dat poruncă să iasă cu 50 mii, Pașii de Buda, Timișoara cu multă oaste, cel de Bosnia singur va eși cu vre-o 50 de mii de oameni. Toți vor porni contra Impăratului. Dacă însă Ambasadorul va grăbi să vină darurile (va aștepta 30—40 zile după ele), pacea totuș se va păstra. Războiul ar fi și început, zicea el, de nu se ținea feciorul său. Îi arătă apoi scrisoarea ce trimitea Impăratului

¹⁾ Benedetto, fratele ministrului lui Petru Șchiopul, Bartolomeiu. V. Iorga, Prefața la *Docum.* LXI, p. XXXII și documentul p. 772, n. XI 1.

²⁾ Kreckwitz c. Archiducele. Constpl. 22 Mai, 93 A. C. T. (f. 57): adusă la 3 Iulie prin Malikh.

³⁾ Kreckwitz c. Ernst 29 Ianuarie 1593. A. C. T. (f. 68—72).

prin scriitorul (Zucuri) care mergea cu ordonanțul său (scrisoare, a cărei limbă de geaba se trudi Kreckwitz să o ceară mai cuviincioasă), și poruncile Sultanului către miliția din afară ¹⁾.

Vorba cea mai tocită eră adevărată acum : liniștea înaintea furtunei. La 24 Mai și Rudolf scria Impăratului turcesc și oratorului său, că a dat ordin, să plece cu darurile pe doi ani Trămesul său Ladislau Poppel de Lobkowitz, și că până la finele lui Iunie va ajunge pe teritor turcesc. Begii vor fi liberați în schimbul lui Ehrenreich de Rottal și a altor 50 de creștini, ce vor fi numiți de Matthias, fratele Impăratului, care guvernă de la Viena, în locul lui, Austria și Ungaria. Dar acum cerea locurile ocupate de Pașa Bosniei, și mutarea lui ²⁾. Aceste condiții sunt însă părăsite, când, pe la sfârșitul lui Mai sosi la Viena depeșa lui Kreckwitz dela 26 Aprilie, cu vestea despre închiderea locuinței sale. Srisorile de mai sus înainte de a fi expediate căpătără la 10 Iunie altă formă. Ar trebui acum să oprim iar darurile, scria Rudolf lui Murad și Sinan, dar fiindcă la noi jurământul pe tratate e sfânt, și ca să vedeți cât ținem la pace, poruncim totuși să plece Trămesul cu ele ³⁾.

De plecat plecă el, nu-i vorbă, două luni mai târziu, dar fără să ajungă mai departe decât până la Comarom, pe păământul Ungariei împărătești ⁴⁾.

¹⁾ Kreckwitz către Archiducele, Costpl, 1, 7, și cu deosebire 14 Iunie, în fine 19 Iunie. Apoi scrisoarea Marelui Vizir către Impăratul, 1 Iunie (în translație, poate greșit, căci nu credem, ca Vizirul să fi putut spune, că ambasadorul e liber, înainte de ce eră) și a Sultanului către Beglerbegii Budei, Timișoarei, Bosniei, 10 Iunie. *A. C. T.* ff. 111—118; 127—138; 191—208; 220—227. V. și scris. din Constpl 13 Iunie, tot acolo f. 180—184; 108—110; 142—145. Sultanul însuși nu scria Impăratului, pentru că scrisoarea-i din urmă nu a fost ascultată.

²⁾ Rudolf c. Orator, c. Sultanul, c. Marele Vizir. Praga 24 Mai. V. și scrisoarea către Matthia (care înlocuise pe Ernst la Viena), acelaș dat. *A. C. T.* f. 72—81, cele către Turci, încă odată f. 153, 159.

³⁾ Rudolf c. Orator, c. Sultanul, c. Marele-Vizir și Pașa de Buda; c. Mathias. Praga 10 Iunie, *ibid.* f. 151, 155, 157, copii.

⁴⁾ Rudolf c. Kreckwitz și c. Pașa de Buda, 10 Iulie. Un concept din 30 Iulie. Rudolf c. Matthias, 9 August (orig.) Salvconductul dat de Pașa de Buda pentru L. Poppel de Lobkowitz și soți, 11 Aug. (orig.) *A. C. T.* conv. 1593. II. Semester, ff. 28—31; 93; 180—2; 133—4.

La 12 Iunie, Hassan, neastâmpăratul Pașă al Bosniei, veni iar asupra Sissekului cu o puternică oaste. «Jumătate» o lăsa — după vești sosite la Viena — de jos de cetate, ¹⁾ iar el trecu râul Kulpa (sau Kupa), pe un pod ce-l făcuse în grabă, cu 12 mii de ostași bine armați, și cu patru sau cinci Begi, chiar după mărturiile turcești ²⁾. Trei zile pușcă «casa» (castelul cu oaste de pază grănicerească) Drencina, din sus de Sissek, o cuprinde, ucide pe bătrâni, ia prinși pe cei tineri, și se apucă apoi să bată cu tunurile chiar cetatea, ³⁾ mai mult cetățuie și ea. Aci vin asupra lui Generalii împărătești: Rupprecht de Eggenberg, mult pătit în războaiele din Țările de jos, însărcinat de Archiducele Ernst cu apărarea granițelor în aceste părți, Banul Croației Erdödi, Colonelul graniței croate Auersperg s. a. cu o trupă de 4—6000 de oameni și ⁴⁾ îl isbesc cu atâta vitejie, că dă fuga peste

¹⁾ Vești culese din scrisori din «Agramb» și din «Ibanitsch», 15 Iunie 1593. *A. C. T. f. 209.*

²⁾ Așa spune chiar Marele Vizir printr'un Ceauș lui Kreckwitz, care, bolnav fiind, nu se putu înfățișa la audiență. Raportul Ambasadorului de la 4 Iulie *A. C. T. f. 7—10.* Și potrivit cu mărturisirea lui Sinan sunt împărțisirile unui prizonier turc:... «Zehentausendt wolgerüster Mann zu Ross u. zway tausendt zu fuess wie auch vier [Sinan zicea: cinci] Sansakh Beeg». *Aussag eines Gefangenen Türggen, so den 20 Iuly des 93 Iars, durch den Hauptman Caspar Khrischaintschen Leuth bey Wihitsch gefangen u. hieher in die Carlstatt gebracht worden.* Alăturat la o scrisoare oficială din Carlstatt, 22 Iulie, trameasă Arhiducelui Ernst la Graz și de aci Sfatului de război la Viena. *A. C. T. f. 94.* După spusa agentului bosnez la Constpl, Hassan ar fi vestit (la 2 Iulie sosise veștile lui), că sta la Petrinia cu 30.000 oameni. V. raportul cit. al lui Kreckwitz. În studiul profesorului H. v. Zwiedineck-Südenhorst, *Ruprecht v. Eggenberg*, în «*Mittheilungen des hist. Vereins f. Steiermark*», XXVI, cel mai bun asupra bătăliei acesteia dela Sissek, sunt arătate, (p. 111) — 18mii trupe regulate, 2.000 neregulate. Cf. altfel observarea lui A. Huber. în *Geschichte Österreichs*, IV, 375, nota 2, după care s'ar putea în loc de 2.000 să fie chiar 20.000, ca în raportul din *Monum. Slavor. merid.* XV, 185 (dacă nu e aci cumvâ greșala, cum bine zice Huber). Atunci numărul oștilor s'ar apropia de cele arătate de Matthias în conceptul scrisorii c. Pașa de Buda: 50.000 (și 9 begi). *A. C. T. f. 267, 28 Iunie.* Din toate se vede, că cel puțin numărul din textul meu a trebuit să fie.

³⁾ Pomenitele vești «aus Agramb» 14, «aus Ibanitsch» 15 Iuni *A. C. T.*

⁴⁾ Invățatul contemporan ungar Decius Barovius sau Baronius în Comentariile sale «de rebus Ungaricis» (publ. în *Mon. Hung. Script.* 17), p. 16, pune 6.000. Huber, *o. c.* p. 376 socoate 4—5.000.

pod, unde prispit își află moartea (la 22 Iunie) în undele râului, împreună cu patru Begi, între ei fiul surorii Sultanelui și al fostului mare Vizir, Achmet Pașa, Begul de Klissa, și oastea întreagă aproape ¹⁾.

E, când sosi această veste la Constantinopol, în seara de 3 Iulie, că locuința Ambasadorului împărătesc fu încuiată de nou, în noaptea aceea, ²⁾ iar dragomanul lui dus în închisoare publică. În dimineața de 12 Iulie apoi, în aceeași zi când ajunse Malowitz, plecat din Viena la 24 Iunie, ³⁾ cu scrisorile împărătești (date din 10 Iunie), servitorii lui Kreckwitz fură luați în scris, tainul lui, adecă porția de bucate, ce i se da (ca la toți ambasadorii), îi fu micșorat la abia a 3-a parte, curierului îi fură luate scrisorile și tot ce avea și el, împreună cu Ceaușul ce-l însoțise dela Buda, închis în casa Marelui Vizir. La vestea adusă, că darurile au fost expediate la Komarom, se ține un mare sfat. Vizirii de divan, chiar și Sinan, după vestile ce-au străbătut până la Kreckwitz, sfătuiră pe Sultanul, să oprească războiul acesta năprasnic. Dar lăsătorul Murad, cum eră altă dată, le spuse cu hotărîre, că zece presente de-ar trimite Impăratul și el războiul tot nu-l va opri. Indărătnicia și aprinderea lui pentru rușinea grea pățită la Sissek le deșteptase în urmă durerea surorii sale, care, îmbrăcată de jale, cu tânguiri și rugăciuni căzû de câtevâ ori la picioarele lui, cerând să nu-i lase nerăzbunată moartea fiului ei ⁴⁾. De acestea, între altele, și de

¹⁾ Matthias c. Hassan Pașa de Buda, 28 Iunie. Concept. Pașa de Buda c. Matthias 30 Iunie. Orig. ung. (și traducere nemț.) *A. C. T.* f. 267, și 270 sq. Apoi tot Pașa d. B. c. Matthias, 2 Iuli și cu deosebire: Matthias c. Pașa, 4 Iulie (Exemplar orig. subscr. de Hockmokl, ad mandatum Dni Archiducis). Raportul lui Pezzen dela 4 Iulie (Marele Vizir zice, că 5 begi au căzut) și cel dela 17 Iulie. *A. C. T.* conv. II. Semester, f. 1—4, 7—10, 59—66. Cf. Barovius, p. 15—17; Zwiedineck-Südenhorst și Huber II. cc.

²⁾ V. mai sus, la începutul capit. Cf. Rossi (secretarul legațiunii împărătești la Venezia, dar singur purtând afacerile) c. Ungnad, 31 Iulie, Venezia. *A. C. T.*

³⁾ Concept. în numele lui Matthias, 24 Iunie (așa trebuie să fie în loc de 2i, pus greșit pe acest act). *A. C. T.* f. 243.

⁴⁾ Kreckwitz către Archiducele Matthias. *A. C. T.* orig. cifrat și descifrarea. f. 50—54 sq. 59—66. Ajunse la Viena la 24 sau 26 August, și fu expediată la 27 Impăratului; *ibid.* verso și f. 165—8. E interesant,

pregătirile grozave de război, făcute dela 4 Iulie încoace, de porâncile trămesse Vozilor din Transilvania și Moldova, mai putea vesti încă mult amărâțul și lipsitul Kreckwitz în cea din urmă a sa scrisoare, din 17 Iulie.

Peste trei zile el fu luat din locuința sa, pus în fiare, și dus la Sinan, pentru a eși cu el, în această stare, cum fusese amenințat, ¹⁾ în aceeaș zi de 20 Iulie, la războiul împotriva Impăratului ²⁾. Doi din curierii lui au fost uciși ³⁾.

La 30 Iulie, Hassan, Pașa de Buda, făcea un fel de declarație de război Archiducelui Matthias : N'ăți slobozit pe Begii prinși și n'ăți trimes darurile, zicea el. Puternicul Sultan s'a mâniat pentru asta, a pus pe Marele Vizir Sinan Serdar împotriva ăstei țări și în fruntea a o mulțime de oști : 15 mii de Ieniceri, 100 mii de Achindji ⁴⁾, rânduind lângă el și

că detaiul cu sora Sultanului și în genere o parte din faptele, din cari se nasc războiul, se pot culege și din povestirea retorică a lui Barovius p. 19 sq. și din scurtele și recile însemnări ale bărbatului de stat, Contele (mai apoi Palatinul) Illésházy Istv., contemporan și el. Gr. *Illésházy István Nádor Följegyzései. 1592—1603 (Monum. Hung. Script. 7. Pest. 1863. publ. de Kazinczy G.), p. 4—5.*

¹⁾ Și acum în urmă, v. depeșa dela 17 Iulie.

²⁾ ... «Avisi ausz Constpl. v. 20 Iuli an einen fürnemen Venedischen Kauffmann» și «Ausz Brieffen v. 23 Iuli». *A. C. T. f. 69—70.* Cf. tot acolo, prima scrisoare: «Den Kauffleuthen würdet gen Venedig ausz Constpl. v. 19 Iuli Anno 93 geschrieben.» V. mai departe: Scrisorile lui Rudolf c. Sinan și c. Kreckwitz, 5 Sept., a Pașei de Buda c. Matthias, 8 Oct. în *A. C. T. f. 191—4, 195 și 206.* orig. Apoi: «Huszain Aga, wohnhaft zu Griech.-Waissenburg aussag auf die Peinliche Fragstuck. 23 Sept. 93, în *A. C. H. (Hung).* Cf. în fine și izvorul celor mai mulți scriitori de până acuma, asupra acestor lucruri: «Ausführlicher Bericht was bei Absendung Herrn Fr. Kreckwitzens... vorgelaufen... v. Fr. Seideln, damals des Herrn Oratori Apotheker», Görlitz, 1711.

³⁾ Raportul Bailului din 24 Iulie, în regestele după copiile Academiei ung. publ. de *Óváry*, II, 224, nr. 1094. V. și scrisoarea lui Matthias c. Pașa de Buda, 11 Oct. 93. *A. C. T.* Poate Malowitz a fost unul dintre cei omorâți.

⁴⁾ Călărime neregulată, care se adună numai pe timpul de război și e plătită atunci de Stat. Altfel menirea ei este să prădeze, să pustiască. Vezi bunăoară povestirea isprăvilor lor, după învingerea dela Mohács, făcută de contemporanul mare scriitor turc Kemal Pașa Zadeh, public. întâia oară cu traducere franceză de Pavet de Courteille, Paris 1859; apoi pe baza ei, cu traducere ungurească, de Thúry, *Török történetirók*, I, Buda-Pest 1893, p. 252—254, 262—63; și explicarea cuvintelor, înapoi, pag. 398.

100 mii de Tătari, 5 Beglerbegi de dincolo de mare, cu cari a și plecat. Iar fiul lui Sinan, Beglerbegul Rumeliei (în traducere: al Greciei) ¹⁾, a ajuns la Belgrad ²⁾.

Războiul erà declarat ³⁾ și în August și început din partea Turcilor prin retragerea oștilor împărătești dinaintea lor dela Petrinia și căderea Sissekului în mâinile fiului lui Sinan, la 8 Septemvrie ⁴⁾. De altă parte, vestea aceasta, pare că îmbărbătă și pe Marele Vizir, să-și ia iarăși marșul înainte, dela Belgradul sârbesc sau Alba grecească, cum i se mai zicea atunci, unde sosise ⁵⁾ și așteptă să-și întregească oștile și să ajungă proviziile și munițiile ⁶⁾. Căci e o probă de inimă îndoită cu care mergea, când dânsul porunci Trămisului ardelean, la 10 Septemvre, să scrie Principelui său, provisiile ce s'au cerut dela el, ⁷⁾ să le trimeată acî la Belgrad

¹⁾ Intr'o scrisoare a Pașii de Timișoara c. Ștefan Báthory se zice: Zinan ...cum... Imperatoris ex hac parte maris quam habet fortitudine quae Rumuel vocatur. *A. C. H.*, 4 Sept. 93.

²⁾ Hassan Pașa c. Matthias, Buda 30 Iulie. Orig. unguresc, cu trad. contimp. — Vezi și scris. aceluiași din 3/13 și din 11/21 Aug. *A. C. T.* (f. 102, 133).

³⁾ Cele mai noi scrieri ce ating aceste lucruri pun data declarării războiului pe 13 August. Așa Stieve, *Politik Baierns*, I. p. 166, după N. Reusner, *Epistolarum turcicarum variorum et diversorum auctorum*, libri V, XIII, 65. Cred că scrisorii din textul meu nu-i lipsesc nimic pentru a putea ține locul unei formale declarații.

⁴⁾ An die kais. Mt. guettachteu vber der vnsrigen vnzeitigen abzug vor Petrinia, 24 August. Răspunsul Pașei de Buda dat lui Matthias, 4/14 Sept. *A. C. T.* 165—68, 189, orig. Matthias c. Pașa de Buda. concept. s. d. Spune că dela 28 August s'a început baterea Sissekului.

⁵⁾ La 1 Septemvrie trămesul lui vestea la Alba Iulia ajungerea lui acolo. *Mon. com. Trans.* III, 295.

⁶⁾ Bailul Zane scria 3 August, că tunurile vor fi duse pe Dunăre, și le-or trage cu bivoli în sus. Vezi regestele după copii de documente ale Academiei ungurești publ. de Óváry L., «*A magy tud. Akademia történeti bizottságának oklevél másolatai*». «*Második Füzet*», Budapest 1894, p. 225 No. 1096. Teuffenbach, colonel în Comarom, are la 26 August 1593, din Belgrad vestea, că acolo sosesc în fiecare zi 100 și mai mulți Turci; scrisoarea se află în conv. Iulie—August 1592. *A. C. T.* 205—6.

⁷⁾ 300.000 de chile (kila) de orz, 100.000 de chile de făină (nu chile ca azi, ci de câte 18—22 ocale una, v. Thúry, *Török történetirók* I. 413), unt și miere și 50 de chile de sare. *Mon. com. Trans.* III, 294.

iar a 2-a zi, că la Buda să le aducă, căci acolo va merge ¹⁾.

N'a mers însă nici acolo ci la cetatea Veszprimului, pe care o bate 4 zile și o cuprinde, în dimineața de 5 Octomvrie ²⁾, iar câteva zile după aceea ia Palota ³⁾, cetățue apropiată, în drumul către Alba-Regală. Cu aceasta își mântuie însă expediția din anul ăsta, retrăgându-se întâi la Buda, apoi la Belgrad, în cvartire de iarnă ⁴⁾.

Ne putem închipui în câtă groază băgară întâiele izbânzi pe Impăratul și guvernul său dela Viena. Așteptau să-l vadă acuși pe Sinan înaintea Vienei, a Grazului. Iar aici lipsiau oști, lipsiau bani, lipsia tot ⁵⁾. Incurcala eră cu atât mai mare, că Impăratul și ai săi chiar și după declararea și izbucnirea războiului, se mai încercau să-l, oprească.

E de lipsă să știm, cum se purtau în aceste grele momente cele două Curți împărătești, cea din Praga și cea din Viena,

¹⁾ Bodogh I. către Báthory Sig., Landor Albae (Belgrad), 11 Sept. 1593. Scrisori istorice din Arhiva Hédervari publ. de Báró Radvánszky Béla în *Történelmi Tár*, anul 1879, p. 25 sq. Probă de neliniștea Turcilor sunt și veștile cele mai contradicătoare ce sosiau în Constantinopol, Óváry *Oklv. másol.* II. 225, No. 1099, 2 Oct.

²⁾ *Illésházy I. Följegyzései*, p. 5, pune baterea cetății dela 2—5 Oct. Ambasadorul spaniol San-Clemente scrie din Viena, 9 Octomvrie, că de Sâmbătă până Marți (când se vede a plecat curierul cu vestea) Sinan tot bate Cetatea. Óváry *Okl.-Másl.* II, 226, nr. 1101. Potrivit cu aceste date scrie și Sinan lui Báthory S: A patra zi la 7 a luni Muharrem, a căzut cetatea, — și s'ar putea ca transcrierea lui 7 Muh. cu 4 Oct. să fie greșită în extrasul lui Szilágyi din *Mon. com. Trans.* III, 301, nota 2. E o greșală dar la Huber, *Gesch. Öst.* IV, 378 : Sinan... eroberte am 13 Oktober nach neuntägiger Beschiezung Veszprim.

³⁾ Asediată, după Illésházy, care tocmai adună oștile a 10 comitate, din acele părți dincolo de Dunăre (p. 5), dela 7—11 Oct. Veste sigură de căderea amândoror cetăților eră la Viena la 14 Oct. V. relația lui San-Clemente, Óváry o. c. p. 266, n. 1103.

⁴⁾ Illésházy p. 6. Barovius, p. 72, 74—75 Cf. Huber, 378. Vestea, că Sinan s'a retras la Belgrad sosiă la Constantinopol la începutul lui Decemvrie. *Docum. Supl.* I, 1 pag. 104.

⁵⁾ Stieve, *Ursprung des dreissigjatrigen Krieges*, I, 156. Idem, *Politik Baierns* I, 167. Hurter, *Geschichte Kaiser Ferdinands II u. Seiner Eltern*, 138, 147, 150, 199. Numai la vestea apropierei lui Sinan de Veszprim scria San-Clemente, la 12 Octomvrie: «Nu sunt nici bani nici conducători, nici unire, în schimb multă frică și incurcală». Óváry, *Oklv.-másl* II, 225, nr. 1100.

și să ținem minte pentru mai târziu umbletul lor, căci situațiile se mai repetară, și sânt atât de caracteristice pentru trăgâneala și nehotărârea, ba chiar, ușurința cârmuitorilor și stăpânilor de atunci peste atâtea țări și popoare.

Impăratul scriă la 10 Iulie din Praga fratelui său Matthias: «Am socotit de lipsă, după lovitura suferită de Turci, [la Sissek] acu de curând, să trămetem un Curier la Contatinopol, prin care să asigurăm pe Sultanul, că vrem în tot chipul să ținem strâns pacea, dacă și el se declară învoit, și să-l îmbiem, că trămetem prezentele amândouă, ca nu cumvâ prin supărătoarea veste să fie îndemnat la război deschis și la continuarea expediției a lor săi». Și cerea, dacă află de bine și el, să expedieze repede un Curier ¹⁾. Și tot atunci scriă lui Kreckwitz, că precum i-a spus altădată (la 10 Iunie), a trimis prezentele prin Poppel de Lobkowitz. Pașei de Buda însă îi spune, că oprește la granițe solul cu darurile, până ce va avea cunoștință de gândul și voința (mente et voluntate) Sultanului, după cele întâmplăte, pentru care lucru trimete curierul acesta ²⁾. Dar scrisorile ăstea aveau să fie desfăcute în Arhivul împărătesc abia la 22 Ianuarie 1735 ³⁾.

Căci Matthias răspunde de la Viena, la 18 Iulie, că el se teme a mai trimite un astfel de Curier. Dacă și acuma ei mai vreau să afle cugetul și dispoziția Sultanului, Turcii s'ar adeveri, că vreau să-i țină cu vorba. Oratorul le-a făgăduit în 60 de zile darurile, și mai sânt numai 27 de zile înapoi. De aceea el află de bine, Impăratul să poruncească plecarea cu darurile, ca să ajungă până în 20 de zile la Comarom. În vremea asta s'ar vedea și ce au de gând la Petrinia. Sigur, că «văzând cu ochii prezentele» mult mai dispuși vor fi să țină pacea. ⁴⁾. Și darurile fură grijite: 1) 90.000 de taleri pentru Sultanul, pe doi ani, cât era făgăduit în contracte; 2) 18.000 Marelui-Vizir; 3) 6.000 la alți

¹⁾ Rudolf către Matthias, Praga 10 Iulie 1593. *A. C. T.* orig.

²⁾ Rudolf c. Fr. Kreckwitz și către Hassan Bassa. Praga 10 Iulie 1593. *A. C. T.* originale, cu subscrierea proprie și sigil mare împărătesc.

³⁾ Insemnare în dosul lor, pe partea adresei.

⁴⁾ Mathias c. Rudolf. Wien, 18 Iulie. Exemplar orig. fără iscălitura lui Mathias însă, ci subscris de D. Ungnadt și... (nelegibil). *A. C. T.* f. 75. Acelaș concept purtând în dos dt. 19 Iulie. *ibid.* f. 83 sq.

6 Viziri (Vizirii de divan); 4) 4.300 la ofițeri turci; 5) 300 Aglei Ienicierilor; 6) 4.000 ordinar și 1.000 extraordinar Pașei dela Buda; 7) 600 servitorilor Curții sale; 8) 50 la persoane secrete; 9) 300 Begului dela Strigoniu. La urmă se mai adăoseră alți 6.000 de taleri pentru Marele Vizir — se vede că lista ce le cuprinde eră făcută de mai nainte, și acum, îngreunându-se vremea, o mai direseră încă — și 1.000 pentru Ferhat-Pașa, socotind că ar putea ajunge curând iar Mare-Vizir. Apoi tot pentru el scule de argint în preț de o mie de taleri. ¹⁾ Și știm din corespondența lui Kreckwitz, că și Sultanul și alți Viziri, căpătau de asemenea și lucruri de argintărie, mai ales ceasuri, ce le cereau chiar anumit. ²⁾ Nu e fără interes a mai adauge și restul sumelor ce se află pe aceeaș listă: 10) 7.5000 de taleri Oratorului, leafa lui («Deputat»); 11) 410 la doi canceliști, ce ține; 12) 3.000 pentru trăsură («Gutschi»), celor pentru ced uc darurile, se vede; 13) 500 pentru călătorii cu corabia; 14) 2.000, bani de echipament (Ausrüstgelt); 15) 80 pentru învăluit (Einzumachen) — lucrurile de argint, se vede. Suma sumelor: 144.040 de taleri. ³⁾ Plăteă dar, Marelui Turc, cea mare putere și singurul Impărat al Creștinătății de atunci, pentru partea ce-i rămăsese din Ungaria, aproape 30 de mii de taleri, peste cele 45 de mii ce erau legate în tratatele de pace. Ne mai putem dar miră, că plătiau atâta, cât am văzut că plăteau, slabele Țări românești, ce se aflau cu totul în ghiarele Turcului, când știm, că peșitorii de tronuri n'aveau altă durere decât să ajungă la mărirea de Domni, îmbiind pentru aceasta, după obiceiul Înaltului Stăpân, de a vinde slujbele mari, Viziriile și Beglerbegatele, cum văzurăm câteva pilde, care din care mai mult, fără nici o picătură de simțire pentru cei ce aveau să le plătească!

¹⁾ «Verzeichnuss, was man zu der 93 Jarigen doppelten verehrung allenthalben bedürfftig». Concept, verso 18 Iulie A. C. T. f. 79.

²⁾ V. Raportul lui Kreckwitz din 18 Aprilie 1592. A. C. T. f. 144 sq. Apoi: Kriegs-Raths Guettachten über verzeichnuss der Silber u. Vhrwerch zu der doppelten Türggischen verehrung und befuerderung derselben. (Concept sau copie). 16 Apr. 93 și relația lui Kr. dela 14 Iunie, *ibid.* 132—3 și 191—208.

³⁾ V. Lista din nota 2.

Dar Împăratul aveà să nu mai plătească acum. Rânduî el, la 30 Iulie, cum cereà Matthias, ca Poppel să se grijească de plecarea la Komorn, până în 9 August. ¹⁾ Și Matthias aduceà aceasta la cunoștința Pașei de Buda, la 6 August, ca răspuns la declarația lui de război dela 30 Iulie. ²⁾ Când această declarație ajunsese și la Împăratul la Praga, el îi scrià lui Matthias, la 9 August, răspunzând tot odată și la părerea lui din 18 Iulie: Acum vedem și noi că e prea târziu a mai trimite un Curier, și poruncim, scrisorile (dela 10 Iulie) «să fie schimbate potrivit cu opinia frăției Voastre... Dar frăția Voastră să cumpaniți cu înțelepciune, de ce folos ne-ar fi să dăm acum dușmanului, ceea-ce nouă ne-ar pricinui pagubă, când prezentele ar ajunge în mânele lor și pacea tot s'ar rupe, în amândouă cazurile. ³⁾ Căci cu prețul prezentelor am putea îndestulă și am face voioși pe războinicii noștri, chiar la început (dacă e s'ajungem la război).» De aceea judecați bine cu Sfatul de război și cu Archiducele Ernst, că, dacă trimitem prezentele, să fim asigurați de pace barem pe un an. La toată întâmplarea însă, celor ce duc prezentele, să le dați drumul până la Comarom. Și ar fi bine, poate să oprim asediarea Petriniei, de nu va fi încă începută. «Căci odată trebuie să mărturisim, că tocmai noi nu suntem încă gata de război, și de aceea trebuie nu numai să nu dăm pricină, ci cu tot necazul, să punem toată truda pentru a-l împedica.» ⁴⁾ La scrisoarea lui Matthias din 6, Pașa răspunde la 13 August, repetându-și declarația de război dela 30 Iulie, adăugând însă, că speră, că se va oprî războiul, de-or veni acù repede prezentele. ⁵⁾ Aceleași explicări și cererea grabnică a prezentelor se află și în scrisorile lui Hassan de

¹⁾ Concept. *A. C. T.* f. 96.

²⁾ Concept, din partea lui Matthias. 6 Aug. *A. C. T.* f. 121 sq.

³⁾ La 24 August se știa la Praga dela prizonierii turci, că Sinan, care e în marș cu oastea, chiar de s'ar întâlni cu darurile dela Împăratul, are poruncă să nu se întoarcă, dar să le ia și să le împartă soldaților. *Doc.* XI, 361.

⁴⁾ Rudolf c. Matthias. Prag. 9 August. orig. *A. C. T.* f. 130—132.

⁵⁾ Hassan c. Matthias. Buda 3 Aug. st. v, orig. *A. C. T.* f. 115 sq. Că e stil vechi, se vede din răspunsul lui Matthias ce-l vom cunoaște îndată.

la 10 și 20 August. ¹⁾ Intr'aceea sosi în sfârșit pe la 8 August și raportul lui Kreckwitz dela 4 Iulie. ²⁾ În urma acestui raport și a scrisorii Impăratului dela 9 August, Matthias răspunde în sfârșit, la 22 August, declarației a doua de război a lui Hassan, din ^{3/13} August,—pe care o înțelege și el acum ce e,—că prezentele înainte de cassarea Beglerbegilor ³⁾ și a preparațiilor de război, nu pot fi trâmise. ⁴⁾ Două zile după asta ajunse la Viena și cea din urmă «relație» a lui Kreckwitz, cea dela 17 Iulie, deodată cu vestea despre retragerea Generalilor împărătești dela Petrinia. ⁵⁾ Nu mai e de lipsă să ne oprim la răspunsul ce dete Matthias cu datul de 30 August la scrisorile din 18 și 20 I. a. ale Pașei de Buda. ⁶⁾ E în veci acelaș. Pe Curierul ce fu trâmisi acum, pe Jurkowich ⁷⁾, Pașa îl luă prins și-l trâmise Marelui Vizir la Belgrad ⁸⁾. Dar e interesant să știm, că Impăratul, după ce știa de toate cele petrecute până la sfârșitul lui August, și de venirea lui Sinan la granițe și de luarea lui Kreckwitz cu sine ⁹⁾, când numai isbânzile războiului mai lipsiau pe partea Turcilor (afară de luarea Petriniei, ce Generalii o părăsise de voie), mai socotiă de folos să încerce încă odată cu tocmeli de păstrarea păcii. Trei zile înainte de căderea

¹⁾ Pașa de Buda c. Matthias, 18 și 20 August: Trămiteți darurile în grabă, de mai voiți pace, scriă el în ceasta din urmă. «Ori dacă n'aveți de gând să le trâmiteți, scrieți-mi hotărât, ca să nu mai fie de lipsă pentru asta să vă trămitem atâtea scrisori încoace și încolo». *A. C. T.* Orig. ung. și traduceri nemțești. ff. 144—151.

²⁾ An die Kaiserl. «Majt. Guetachten» etc. Concept din 8 Aug. *A. C. T.*

³⁾ Sânt înțelesi sigur Comandanții de război: Beglerbegul Greciei, al Bosniei (era numit nou), al Anatoliei, etc.

⁴⁾ Matthias c. Pașa de Buda, 22 Aug. Exemplar scris curat, cu câteva corecturi. *A. C. T.* f. 153 sq.

⁵⁾ An die Kais Mt. guetachten etc. *A. C. T.* f. 165—170.

⁶⁾ Mathias c. Pașa de Buda 30 Aug. Concept. *A. C. T.* 182, 185.

⁷⁾ Credentiales für Franzen Jurkowitz, și Instruction seiner Ver- richtung beim Bassa zu Ofen der Presenten und fridenserhaltung halber, din 31 Aug. *A. C. T.* f. 86, 88.

⁸⁾ Mathias c. Pașa de Buda, Viena, 11 Oct. 93. Concept. și Hussain Aga.. aussag auf die Peinliche Fragstück. 23 Sept. *A. C. Hung.* In mărturisirea din urmă se zice că a fost trimis la Constantinopol. Mehemet-Pașa c. Matthias, Buda 8 (18) Oct. Orig. *A. C. T.* f. 215-218.

⁹⁾ Rudolf c. Kreckwitz, 5 Sept. 93. *A. C. T.* f. 195 și 206. Orig

Sissekului, Rudolf scria lui Sinan la 5 Septembrie : Expediasem cu darurile pe L. Poppel Lobkowitz către Comarom, când ne-a venit vestea de grozavele voastre pregătiri de război și de închisoarea grea a Oratorului nostru. Atunci am oprit darurile. Dar am ținut să vă scriem despre asta prin curierul nostru acesta, «și vă mărturisim cugetul nostru gata de a păstră pacea și a plăti darurile, ca în schimb să aflăm la ce să ne așteptăm din partea voastră». Dacă întârzierea darurilor e «cauza acelor gătiri de război, făgăduim sfânt», că îndată ce vom fi asigurați de gândul și voința Impăratului vostru, că-i dispus de pace, și îndată ce vă va chema pe voi și fiul vostru înapoi, darurile vor fi repede pe teritoriul vostru. Ce-am făcut în Bosnia n'a fost decât apărare și răsplată pentru încălcări. Arătați prin fapte ce-ați jurat de-atâtea ori Oratorului. Iar într'un postscriptum, după iscălitura lui Rudolf, a lui Iacobus Curtius à Teuffenbach și Barvitijs, cești din urmă se rugau încă de Sinan, să *imprumule* 3 - 4000 de taleri oratorului Kreckwitz pentru trai, de care au aflat că l-a luat cu sine. Îi vor întoarce cât de curând cu mulțumire. ¹⁾

Iar lui Kreckwitz i zicea tot atunci, că a aflat de lipsă să cerce și să cerceteze prin curieri inima Sultanului și a Marelui Vizir cu privire la pace. «Noi declarăm pe față sincera și cea mai bună voință a noastră către ei» ²⁾. Aceste scrisori n'au mai fost trimise. Jurkovich, trămes de Matthias, a fost prins, cum știm, și pașaport n'a mai venit dela Pașa de Buda pentru Curierul ce să le ducă ³⁾.

¹⁾ Rudolphus ad Sinan Bassa (în adresă: Turcarum Imperatoris Supremo Consiliaris sincere nobis dilecto.) Orig. *A. C. T.* f. 191-194 In acelaș înțeles e și scrisoarea către Sultanul, *ibid.* f. 194-200.

²⁾ Rudolf c. Kreckwitz, Prag 5. Septb. *A. C. T.* f. 195 și 206. Orig. Pe Partea adresei: dises Schreiben ist erst den 21. Januar 1735 alhier im Archiv erbrochen und eröffnet worden.

³⁾ Matthias c. Pașa de Buda, Viena, 11 Octb. 93. *A. C. H.* concept. Se rugă să libereze pe Jurkovich și să tramează salvconduct pentru un Curier împărătesc, ce se meargă la Constantinopol. Răspunsul Pașei din 8 (18) Octb. în. *A. C. T.* 215—218)

Știm, că războiul se începuse, cu câteva isbânzi turcești ¹⁾. Dar nu eră să se încheie anul cu ele. După părăsirea armelor, pe anul acesta, din partea lui Sinan, mai mulți comandanți de granițe împărătești, Hardegg, Pálffy, Zrinyi, Nádasdy ș. a. cuprinseră un suburbiu al Albei-Regale (19 Octob.), și bătură strașnic pe Pașa de Buda, care-i veniă într'ajutor orașului (3 Noemv.). Apoi cuprinseră cu Tieffenbach, căpitanul general al Ungariei de sus (cu așezămîntul în Cașovia) cetatea Fülele (27 Noemv.), și câteva castele, altele fură date de voie de Turci ²⁾.

Astfel s'a început acest război, ce aveà să țină 13 ani, și pe care nu-l vom povesti de aci înainte decât pomenindu-l în rezultatele sale. Am aflat de bine, să-i scriem mai cu temei începutul, care nu era cunoscut chiar după tot adevărul până acuma, ca să putem aveà o privire lămurită asupra raporturilor în care se aflau ce-i doi puternici vecini, ce se încăierară, pentru ca apoi să înțelegem cu atît mai bine rolul ce aveà să-l joace Voevodul român între ei.

Mihai văzuse cu ochii rușinea și ocara ce-a suferit Kreckwitz, fusese martor la batjocura adusă Impăratului creștin, auzise cu urechile lui «cridele» de război și șgomotul de bucurie la plecarea lui Sinan. Un suflet treaz ca al lui înțelega, că lucru mare o să iasă de aci. Și fără a aveà să stăpânească o țară împilată și cutropită de greutate și de Turci, cum era țara lui, o inimă aprinsă de mărire, cum i-o vom cunoaște, nu puteà să nu-i zică de-atunci, ca sabia să-și scoată. De atunci el trebuià să acere clipita, când jugul greu să-l svîrle. Și clipita sosi, când Impăratul singur și Papa pentru el și pentru sine căutau ajutor în Răsărit.

¹⁾ Chiar după prima izbândă, luarea Sissekului, la 8 Sept., Matthias aruncă Pașei de Buda călcarea păcii și-i faceà propuneri de tratări pentru încheierea ei de nou. Concept, s. d. A. C. T. f. 207.

²⁾ *Illésházy*, p. 6—8. *Barovius*, p. 76—88. *Sárospataki magyar krónika*, edată de Toldy. în *Magy. Történelmi Tár*, IV (1857), p. 52—53. Asupra ocupării Füleleului special v. scrisorile lui Pálffy și Tieffenbach în *Mon. H. hist. Dipl.* III. (1859) p. 51—3. Datul celei din urmă e greșit, se vede din cuprins. Din prima se vede că datele lui Illésházy sunt adevărate. Asupra bătăii dela Stuhlweissenburg (Alba-Regală), 3 Noemvrie sunt în *A. C. Hung* sub Nr. 13 și 14 (2 caiete), 2 lungi relații ale lui Hardegg (prima din 7 Noemv.) și una a lui Barcha și Thurn.

CAP. III.

Planul unei lige creștine și încercarea de a cuprinde în ea pe Țarul muscălesc, Polonia și Ardealul. 1593—94.

Cu mare bucurie află Papa dela Roma, că Rudolf s'a apucat în sfârșit să facă mari pregătiri de război Harnicul Clemens VIII, — Ippolito Aldobrandini până la 20 Ianuarie 1592, — apostolul pătruns de chemare, lucrătorul neobosit, în care nu persoana sa ci postul său trăia ¹⁾, grijise, ca Impăratul să fie cercetat de Trămisul său, îndată ce războiul se deschise. Încă la 8 Octomvrie 1593 Rudolf scria Papei de plăcerea ce simte pentru sosirea Cardinalului Madrutius, și de truda ce-și dă să-și adune oști și toate cele de lipsă pentru război. ²⁾ Și Papa 'i răspundeă, la 12 Noemvrie, îmbărbătându-l, să apuce lucrul cu temei și vitejie și să caute «dela început să facă ceva strălucit, peste așteptările dușmanilor; căci mare e puterea părerei și a vestei bune». El din parte-i nu va lipsi să îndemne pe Principii catolici și să-i «aprină pentru acest război sfânt, unde nu e vorba numai de numele Maiestății Tale, ci de ar Ceștinilor și de cinstea, folosul și binele întregii republici creștine». Ii spunea apoi, că va trimite ³⁾ pe auditorul general al Camerei sale Apostolice la «Regele catolic», Filip II al Spaniei, ca să-l îndemne să-

¹⁾ Leopold von Ranke, *Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten* II. Band, 6 Auflage (Sämmtliche Werke, Bd. 38, Leipzig 1874) p. 153—156.

²⁾ Atâta pomeniă din scrisoarea lui, pe care nu o cunoaștem, Papa, în răspunsul său dela 12 Noemvrie. V. p. urm. nota 2. Intr'o instrucție papală din 3 Octomvrie 1594, pentru alt sol la Impăratul, se zice, că Maiestatea Sa «a promis» lui Madrucci, «che quandoil bisogno lo ricercasse si ritiraria con la propria persona a Vienna, et nel campo ancora per difesa delle cose sue». *Docum.* III. 2, 398.

³⁾ Misiunea aceasta eră hotărâtă încă la 25 Septemvrie 1593: Secretarul papal Minucci către Ducele de Bavaria, Wilhelm, la Stieve, *Politik Baierns* I, p. 167 nota 4. Date asupra lui Minucci, ibid. p. 126 nota 1.

deă ajutor. ¹⁾ Iar el îl va ajutara după putință, cu toate strâmătorările și lipsurile Scaunului Apostolic. ²⁾

În vremea aceasta de puternică restaurație a Catholicismului, trezit la nouă viață prin loviturile dureroase ce căpătase din partea Reformei protestante și prin Consiliul tridentin ³⁾, un Clemente VIII nu putea să privească războiul ce se învingea între «Impăratul creștin» și între Marele Stăpânitor peste ascultătorii legii lui Mohamed, decât ca un război sfânt între Creștini și «Păgâni», cum le ziceau Românii Turcilor pe atunci. Perderile mari ce le suferise biserica sa catolică în Germania, în Englitera, în Țările Scandinave, și cele de Jos; cevă în Franța și într'o bună parte a Ungariei se puteau, pentru o minte cuprinzătoare, dobândi, în părțile schismaticilor supuși Impărăției Turcului, în țările Creștinilor din Răsărit cari trăiau de veacuri supt patriarhi păzitori vechilor legi, ce nu vreau să știe de atotputernicia dorită de colegul dela Roma, se puteau dobândi, dacă acești Creștini ar putea fi liberați prin îndemnul și cu ajutorul papal. De aceea gândul Capului bisericeii ce se crede universală, trebuia să fie una cu gândul Capului lumesc — atunci în pri-

¹⁾ Un fragment dintr'o instrucție către reprezentantul Papei pentru îndemnarea Regelui spaniol să deă ajutor Impăratului, din anul următor 1594 (anul se poate hotărî lămurit din text) se află în *Docum.* XI, 390

²⁾ Clemens VIII. c. Rudolf, Roma, 12 Nov. 1593, în *Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen.* Bd. XV. 1853. Auszüge aus päpstl. Regesten für Osterreichs Geschichte, gesammelt... u. veröffentlicht v. Dr. B. Dudik Beilage XIV, d. 213—14.

³⁾ M. Ritter, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation u. des dreissigjährigen Krieges* (Stuttgart. 1887, 1895). În cele două volume apărute nu ajunge decât până la epoca ce ne privește. Philippson *Westeuropa im Zeitalter von Philipp II. Elisabeth und Henrich IV.* (Berlin 1882). Idem, *La Contre-Revolution religieuse au 16 siècle.* Bruxelles 1884. Pentru reformațiune (cea germană special) rămâne clasic, cu toate lucrările mai noi, opul lui Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, 6 Bände (6 Auflg. Leipzig 1881, 1882, S. Werke I—VI). Între resumatele scurte curat bisericești însemn, atât pentru reformațiune cât și pentru contrareformațiune, prea vestitul manual al reposatului Dr. K. A. Hase, *Kirchengeschichte* (11 Auflg. Leipzig 1886, sunt și ediții mai noi), p. 363—486.

mejdie — al Creștinătății, cum se ținea Rudolf că este, ¹⁾ pentru a cercă, din amândouă părțile, o împreunare a Principilor creștini, câți s'ar putea, într'o ligă sfântă împotriva dușmanului comun ²⁾.

Nu se ține de noi să spunem cum și ce ajutoare votară staturile și Principii Germaniei, supuși Impăratului, în dieta la care fură chemați la Regensburg, în primăvara anulul 1594. ³⁾ Nu avem să tratăm de ajutoarele ce se hotărâră în dietele Ungariei habsburgice ⁴⁾ de cele date de Papa Clement VIII ⁵⁾ de mai mulți Principi italieni, de Regele Spaniei, ⁶⁾ cu care, neam de aproape, cumnat după soru-sa, Regina Anna, și nepot de vărul și nepot de sora Regelui, Mama sa, nu se află în chiar bune relații Impăratul ⁷⁾.

Ce trebuie să arătăm este, că și Impăratul și Papa dela început socotiră bine, ce foloase le-ar aduce unirea nu numai cu Țările libere din Răsărit-Meazănoapte, cu Muscalii și Polonii, ci mai ales încă ridicarea la luptă a Tributarilor Tur-

¹⁾ Ranke, *Zur deutschen Geschichte. Vom Religionsfrieden bis zum dreissigjährigen Kriege* (Dritte Auflg. 1888. Sämtl. Werke, VII), p. 182 sq. (în ediția della 1874). *Divi Rudolphi II Epistolae...* ab. B. comite de Pace, Viennae 1771, p. 406—7.

²⁾ Cf. Stieve, *Politik Baierns*. I, 167 și nota 4 de acolo, împreună cu izvoarele arătate în ea. Sfetnicii Impăratului pregătise de timpuriu un memoriu asupra înjghebării acestei ligi, în care se prevedea mijlocirea Papei pentru înființarea ei. A. C. H. s. d. conv. 1592. Va fi din 1593 credem cu Szilágyi, «*Carrillo Alfonz diplomaciai müködése*. 1594—1598. (Bpest. 1877), p. 6. n. 3.

³⁾ Ibid. 163—252. Tratatările la dieta chemată întâi pe 17 Aprilie, amânată pe 1 Mai 1594. Convocatorul adresat Regelui Spaniei, ca Principe al «Cereului Burgund» (Țările de jos) ce se ținea de Germania, e publicat în partea lui esențială — cu povestirea isbuenirii războiului — după originalul din Arhivele din Brüssel în *Mon. Hung. Dipl.* III (1859) p. 54—58. Și aci se zice: «So haben wir als der Christliche Kaiser und Oberhaupt im Reich solche nott und obligen gemainer Christenhait».

⁴⁾ V. *Mon. com. Hung.* VIII (1883), passim.

⁵⁾ Cf. Ranke, *Päpste*, 203.

⁶⁾ Cf. Stieve, *Politik Baierns* II, 246 sq. Un scurt resumat de toate ajutoarele, în cifre, la Huber, IV, 376—7.

⁷⁾ Dr. G. Turba, *Beiträge zur Geschichte der Habsburger aus den letzten Jahren des spanischen Königs Philip II.* (Wien 1889.) Extras din *Archiv für österr. Geschichte* Bd. 86. II-te Hälfte). V. cu deosebire Cap. III, p. 334 sq.

cului; a Transilvaniei și a Țărilor românești, Moldova și Valachia, cum îi ziceau străinii Țării-Românești.

Cât privește pe Muscali, puterea lor eră socotită de pe atunci ca cea mai primejdioasă Turcului și eră pusă foarte sus la Viena, întocmai cum se zicea și de Turci, că, după sine însuși, și ei pe Muscali îi țin de cei mai tari ¹⁾. Acest lucru îl scrisese, cu mulți ani înainte, la 1576, și reprezentantul Veneției, pomenind de îngrijirea Sultanului din pricina aceleași legi bisericesti a Muscalilor cu partea mare a supușilor săi din Balcani, cari cu drag li s'ar supune ²⁾.

De aceia Impărații și alte dăți s'au gândit la atragerea Moscoviților într'o ligă pentru resturnarea Impărăției turcești ³⁾. Iar acum, în timpul izbucnirii războiului, într'un proiect, scris fără îndoială pentru Impăratul, de sfetnicii săi, se zicea, că trebuie cerut dela început nu numai ajutorul Principilor supuși, ci că e de lipsă a chema și pe Țarul Moscovei în alianță ⁴⁾. Și într'adevăr și fu trămeasă, îndată ce

¹⁾ Această părere o găsim la un scriitor de ziare de război, la Curtea împărătească, Nic. Gabelman (sau Gablman), în ale sale Zwölff Discurs von Politischen Sachen, furnemblich das hungrische Kriegswesen belaugend. Febr. 1593. Capit. 41 cu titlul: «Das der Muscoviter ein mechtiger Feindt sey als der Turckh», publ. în *Docum.* XI, 314. Un memoriu din lucrările lui Gablman e publ. în *Történelmi Tár*, 1896, de Thallóczy (în traducere ungurească).

²⁾ E. Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*. Ser. III, *Relazioni degli Stati Ottomani*, tomul II, Firenze 1844, p. 206. Locua a fost cunoscut și d-lui A. D. Xenopol, *Războaiele între Ruși și Turci*. Iași 1880.

³⁾ G. Turba, *Venetianische Depeschen*, III (Wien 1895), p. 140: În Martie 1560 Voievodul Moldovean să imbie să facă pace între Moscovit și Polonia și să-l împreune cu Maiestatea Sa împotriva Turcului; p. 490. nota 2, depeșă din 10 Febr. 1570: Impăratul vorbiă lui Micheli, Ambasador venețian, de ușurința de a atrage pe Moscoviți într'o ligă contra Turcului; V. și p. 493—4, depeșă din 27 Mai 1570. În răspunsul cel dă Țarul Teodor Iwanowicz legatului împărătesc Warkotsch la încep. a. 1594. pomenește de buna înțelegere între Tatăl său și Maximilian, Tata lui Rudolf, și de tocmelile ce aveau pentru o alianță împotriva Turcului *A. C. Russica*, conv. 1593.

⁴⁾ «Project oder Aufmunterung die Macht deren Türckhen zu vermindern.» Concept în *Arh. C. Turc.* Nachtrag ad a. 1593 — 1600, fl. 3—8. Anul 1594 notat deasupra acestui act trebuie schimbat în 1593, căci el nu poate fi scris decât înaintea espedierei soliei la Muscali.

ruptura cu Turcii erà săvârșită, o legațiune la Moscova pentru ținta aceasta.

Warkotsch, încredințatul Impăratului, sosi la Moscova în 27 Septemvrie 1593 ¹⁾. Toemai prin el Stăpânitorul Rușilor Theodor (sau Feodor) Iwanovici îmbiase lui Rudolf, înainte cu cinci ani, ca ei, «Domni mari», să stea «ca un om împotriva necredincioșilor» ²⁾. La 30 Septemvrie a avut audiență de etichetă la Țarul: a împărtășit salutările Impăratului, a predat scrisorile și darurile. Pentru ascultarea misiunii sale legatul a fost primit în 24 Octomvrie. Țarul l-a ascultat și el, dar a rânduit cu deosebire să-l asculte sfetnicii săi ³⁾. Warkotsch nu erà instruit pentru toate întrebările neașteptate ce-i puse Țarul, și a răspuns cum a putut. Când legatul chemă pe puternicul Stăpânitor la alianță cu Domnul său împotriva Păgânilor, Muscalul își arată toată dorința de unire cu fratele său Rudolf pentru liberarea Creștinătății, dar întrebă dacă și alți Principi, mai ales Papa și cu Spaniolul se unesc, și dacă au tratat cu Impăratul de confederație. Warkotsch a răspuns boierilor Țarului, că Impăratul a trimes și la ei să-i roage pentru alianță, și că și lor le-au plăcut să fie rugați și Muscalii să intre în ea. După asta a plecat el. Să încheie dar Impăratul întâi cu aceștia legământ, zice răspunsul Țarului ce i se dete lui Warkotsch, și apoi să trămeată și el, Rudolf, împreună cu delegații lor, a Papei și a Spaniei, deputați și sfetnici intimi cu toată plenipotența, ca să așeze prietenia și unirea cu el pentru lucrul cel mare al Creștinătății. Atunci va trimete și Țarul când toate vor fi săvârșite, delegați fruntași la Impăratul să «întărească» tratatul. Legatul se învoi pentru terminul de

¹⁾ Relation ausz Moscow, dat 19 Martie 1594. *A. C. Russ.*, conv. 1594, Un libel, ff. 7—40. Vezi f. 10. Cf. Karamsin, *Geschichte des russischen Reichs IX* (Leipzig 1827, traducere din rusească), p. 233—4.

²⁾ Astfel aduce aminte de legația lui de «mai înainte» [fără dat hotărât] însuși Țarul în răspunsul ce-l dă acum lui Wakotsch. *A. C. R.* conv. 1593. Datul acelei legații, cred, e acelaș ce ni-l dă Karamsin în *Geschichte des Russischen Reichs IX*, 170—1, resp. nota 230 p. 366, adică a. 1588, când el scrie, că Rușii au îmbiat pe Impăratul cu alianță împotriva Turcilor.

³⁾ Citata «Relație din Moscova.» *A. C. R.*

«un an dela primăvara ce se începe acuși», adecă pentru primăvara a. 1595, când vor aveà să sosească numiții legați ai Stăpânului său, ai Papei și ai Regelui Spaniei, și primiți și pașapoarte pentru aceștia. Omul Impăratului mai aduce în sfârșit acasă răspunsul, că Țarul, îndată ce se va încheia alianța, va trimete piei scumpe de țebelină (sobol) și, de alte fiare ca să le vândă și să facă bani de război Impăratul; că a trimes la Hanul Crîmului solie, după cum a fost rugat, să-l îndemne a nu luà parte cu Tătarii săi la războiul Turcilor împotriva Ungariei și Persilor le-a spus prin solul lor ce tocmai erà în Rusia cerând ajutor, să nu încheie pace cu Turcii ci cu el și cu Impăratul Rudolf să țină ¹⁾.

Rudolf se așteptă, ca Trimesul său să nu facă multă ispravă și că Țarul să-i ceară întâi alianța cu Papa, cel puțin. În tr'adevăr el se adresase deodată cu solia sa trimeasă în Rusia și către Papa cu cererea să-l sprijinească în silințele sale pe lângă Marele Duce moscovit. Fîind vorba de o ligă creștină împotriva Mahomedanilor ea trebuia să fie tocmită și în această parte de Capul bisericeii apusene, cu toate că Țara Muscalului nu se ținea de legea catolicească. Și Papa ascultă cu plăcere.

Capul bisericesc din Apus care nu se sfiește a numi pe ortodoxii din Răsărit schismatici șieretici, adecă deslipiți de credința cea bună, și rătăciți, acum ținea să spună Țarului, că ajutând pe Creștini, va apăra «religiunea comună» prin ce mult va crește mărirea lui, și că se cuvine a ascultă de sfatul locțiitorului lui Christos. Impăratul scrisese Papei cum crede el, că i-ar putea da ajutor Moscoviții: ațâțând și ajutând pe Persi și Georgeani împotriva dușmanului comun; ocupând pe Tătari ca să nu poată ajutara pe Turci ²⁾ și, în sfârșit, trimițând

¹⁾ Des Zaren und Grossfursten in der Moskaw beantwortung auf die von dem kaiserl. gesandten furgebrachte werbung. A. 1593. Copie sau traducere, și Relation aus Moskaw, 19 März 1594, a lui Warkotsch. A. C. R.

²⁾ Am văzut că Țarul numai îi îndemnă, să nu țină cu Turcii. Și Warkotsch scria la capetul relației sale, că cine știe, dacã vor ascultă. De aceea zicea el, Impăratul să caute alte mijloace pentru a împedica pe Tătari, anume: să câștige stăvilare împotriva lor în Polonia, Moldova,

Majestății Sale bani. Pomenind acestea în instrucția sa pentru Comuleo, ¹⁾ preotul trimis la Principii răsăriteni și la cei de Mează-noapte, Papa mai adăuga, în această instrucție deosebită numai pentru tocmeală cu Moscovitul, scrisă la 27 Ianuarie 1594 și trimeasă în urmă după Comuleo care plecase mai înainte, ²⁾ că trebuie arătat Marelui Duce Teodor, cât de ușor și-ar putea el duce oștile prin Podolia și Moldova în Tracia, cât de folositoare le-ar putea fi Muscalilor învățătura maistriei de război a Turcilor, Nemților, Ungurilor și a Italianilor, cari vor merge la această luptă, cât bine i-ar aduce, și cât de ușor ar putea el să cuprindă vre-o cetate la Marea-Neagră și să-și întindă Impărăția în acea climă blândă, deschizându-și astfel drumul spre a câștiga și Constantinopolul, asupra căruia «Moscoviții cred că au drept de moștenire». Să i se spună mai departe, cât de mult doarese acele popoare asuprite, de-o limbă și o lege cu ei, să ajungă supuși Moscoviți. Astfel ei ar putea avea mari izbânzi și în urmă s'ar putea «uni cu toții în credința cea adevărată», adeacă cea catolică apuseană ³⁾. Aceleași idei le întâlnim și în «relația» episcopului de Lesina, Pietro-Cedolini, dată Papei a 2-a zi după concipierea instrucției de mai sus, cerută poate tocmai în vederea acestei instrucții. Și el arată însemnătatea alianței cu

Valachia și Ardeal. Dacă vor vedea, că ar fi greu de străbătut către Ungaria, mai ușor vor ascultă de îndemnarea și amenințarea Moscovitului, și către Sultan vor avea cu ce să se scoată. Relația cit. *A. C. R.*

¹⁾ Comuleo mai fusese în Orient, pe care-l cunoșteă bine. In autobiografia lui A. Santori, Cardinale di Severina, citim, la 1585, că autorul între alte sfaturi ale sale cu Papa, a vorbit și de călătoria Dalmaținului, Alessandro Cumoli și a părintelui T. Raggi, pentru a vizită Serbia, Albania, Bulgaria, Valachia, Tartaria, «ca să ajute acele suflete». *Archivio storico Romano* t. 13 (1890), p. 162. Autobiografia e publ. de G. Cugnoni.

²⁾ Vom vedea mai jos când a plecat. De sigur de instrucția aceasta e vorba în scrisoarea lui Comuleo către Cardinalul San-Giorgio, Cracovia 27 Octb. 1594: «Ho havuto lettere di V. S. Illma di 29 di Gennaio, con la instruttione, et il Breve con la copia et presenti per Moscovia». Nu se dușese încă în această misiune din urmă. Scrisoarea e publicată de Pierling și Rački în *Starine* XIV, p. 108. «*Izvjestaj L. Komulovića*».

³⁾ Fragmentul acestei instrucțiuni, cât ne privește, e publicat în *Papiu Tesaur* I, 62—3.

Țarul Moscovei pentru unitatea lui de credință și de limbă cu partea mare din popoarele supuse Turcului, în Europa și ceva în Asia, și pentru-că, «el pretinde Impărăția Constantinopolei», întemeiat pe căsătoria Anei, a surorii lui Văsile și Constantin, Impărați din Constantinopole, cu Vasile Marele Duce al Moscoviților ¹⁾ și pe faptul, că Moscoviții «au ținut mai de multe ori Serbia și Bulgaria și au primit tribut dela Impărăția Constantinopolei», în sfârșit pentru că el singur are, din toți Principii lumii, ca Turcul, putere nețermurită peste supușii săi ²⁾.

Cu toate că la Curtea Papei eră atât de prețuită puterea muscălească pentru războiul cu Turcii, cât nu se sfiau a-și aduce aminte — în scrisorile agentului lor — de moștenirea Constantinopolului la care se crede îndreptățită acea Impărăție, totuși aveă să treacă un an până ce să meargă Comuleo în Rusia. Impăratul vestiă, la 13 Aprilie, reprezentantului său la Roma, că Țarul e gata să intre în alianța creș-

¹⁾ La a. 988. Cf. Karamsin (origin rusesc) t. I, 130—1, la A. Papadopol Calimach: *Sofia Paleolog și domnița Olena...* în *Analele Acad. rom.* tom, XVII. Sect. ist. (1895), p 80.

²⁾ Papiu, *Tesaur* I, 63—4. Cf. și fragmentul (alt loc decât cel din *Tesaur*), din: Iorga, *Acte și fragmente* I, 126. Relația e dată din 28 Ianuarie 1594. Cu vecinicul gând de a putea uni, supt puterea sa și biserica Răsăritului, Papa Paul II, imbiind pe Sofia, nepoata celui din urmă Impărat byzatin, crescută la Curtea sa, de nevastă Marelui Duce Ioan III Vasilievici,—căsătorie ce se și făcù,—cercă să trezească în el prin solii săi, la a. 1469, acelaș dor și aceeași râvnă după moștenirea Byzanțului, și sfetnicii Domnului muscălesc îl îndemnase să ia pe Domnița pentru aceeaș pricină. A. Papadopol-Calimach l. c. p. 75-77 după Karamsin și Raynaldi, *Annales Ecclesiastici*, a. 1470—1472.

Fără îndoială, că aducându-și aminte de astfel de cumpăniri, d-l Iorga a scris în «*Scurta istorie a lui Mihai-Viteazul*» p. 18, următoarele:... «Komulovic»... «trebuia să viziteze și pe Domnii dela Dunăre, pe Cazaci, pe Țar, moștenitorul Coroanei Constantinopolitane și protectorul indicat al creștinilor orientali de aceeași limbă și lege cu dânsul». Dacă un om de carte, care cunoaște izvoarele de sus poate fi cercat a citi în cuvintele d-lui Iorga și a dumisale părere (pe care negreșit că nu o are), ce va face poporul, cui îi menită cartea? Cred, moștenirea aceasta, la noi, nu se poate spune tot așa de ușor, cum a scris-o fostul meu profesor Geltzer ca a sa convingere, pentru viitor, de încheierea celebrului său resumat al Istoriei byzantine, la Krummbacher, *Geschichte der byzant. Lit.*

tină. Și ambasada Impărătească zoriă, în Mai și Iunie, pe lângă Papa, cu relația lui Warkotsch în mână, înființarea «ligei cu Moscovitul» ¹⁾. Iar Papa putea răspunde în audiența ce o dote lui Harrach la 24 Iunie, că a trămes la «Marele Duce» un om al său, dela care n'a primit încă scrisoare (e vorba de Comuleo, și vom vedeà că el petrecu aproape tot anul acesta în Polonia, mai ales în părțile Căzăcești); că el a dorit totdeauna o confederația generală a tuturor Creștinilor împotriva Turcului, și «de aceea nu poate decât să aproabe și pe aceasta cu Moscovitul»; că el n'a așteptat decât să-i arete Maiestatea Sa «modul cum ar fi să se facă»; din parte-și a trămes să se trateze lucrul cu Regele Spaniei și al Poloniei. Din toate Ambasadorul se alegea cu capătul, că Sfinția Sa e învoit cu tocmeala aceasta, și că va îmbrățișa o, îndată ce Maiestatea Sa va deschide calea pentru săvârșirea ei ²⁾. Așteptau unul după altul, și de astă-dată să alegeau cu atâta din partea Muscalului.

Tot atât de puțin aveau să izbutiască și în Polonia. Țara aceasta își zicea Republică, aveà însă un Rege. În faptă nu era nici Republică nici Regat, ori, erà de amândoaună. O puternică boierime împărțià puterea cu Regele, dar aveà partea cea mare. La vremea aceasta ea sta cu totul în voia Marelui ei Cancelar, a făcătorului de Regi, Zamoyski. Cu Impărăția nu se aveà chiar bine Regatul polon, iar Zamoyski erà dușman hotărît al Habsburgilor. La cea din urmă vacanță de tron, o partidă puternică chemă și numi de Rege pe Maximilian, fratele Impăratului Rudolf, dar Zamoyski, în capul altei partide, alesese 3 zile mai nainte, la 19 August 1587, pe Sigismund III, un Wasa din Șvedia, după mamă un Jagellon, din dinastia stânsă câțiva ani mai nainte. Când Maximilian veni să-și ia Coroana cu puterea, el căzù, la 24 Ianuarie 1588, bătut, în mânilor Cancelarului, care-l băgă în închisoare, de unde scăpă abià după un an și jumătate (28

¹⁾ Rapoartele secretarului Bernerio, Roma, 7 Mai, 1, 4, 11 Iunie. A. C. Cod. 595, 8. f. 496, 467 sq, 469 sq, 471 sq.

²⁾ Leonardo di Harrach c. Impăratul, Roma, 25 Iunie 1594, *Ibid.* f. 595.

Iulie 1589), în urma tratatului dela Beuthen-Bendzin ¹⁾. La acest tratat se ajunseră prin mijlocirea Cardinalului Aldobrandini, al Papei de acum ²⁾. După aceea se căută să se facă o apropiere a celor două familii domnitoare: la 1 Iunie 1592 o Princesă austriacă, Ana, fata Archiducelui Austriei interioare Carol, își serbă cununia în Cracovia cu Regele polon Sigismund ³⁾. La 21 Decemvrie 1593, Impăratul trimese în solie la Poloni pe Wackher, pentru treaba chemării lor în liga ce să plănuia, și ca să-i roage să nu îngăduie trecerea Tatarilor către Ungaria pe la ei ⁴⁾. Dar Wackher primiă ca răspuns dela Zamoyski, că nu i se poate da nici un răspuns, în lipsa Regelui ⁵⁾. Căci acesta eră dus în Șveția să-și primiască și cealaltă coroană ce o moștenise de curând, în urma morții tatălui său ⁶⁾. Când Regele se suiă în corabie să plece napoi în Polonia, în a doua jumătate a

¹⁾ E. v. Mayer, *Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawlowski Gesandtschaftsreisen nach Polen*. (Im Selbstverlage) 1861, p. 61—189; special: alegerea p. 64—69, lupta decisivă și prinsoarea p. 124—131, liberarea și tratările principale ce i-au premers, p. 160—188. *Tratatul dela Beuthen-Bendzin în Anexul 31 p. 450—459: Conventio facta inter Rudolphum II., Imperatorem et Sigismundum III., Poloniae Regem. Dat 9 Martie 1589. Cf. I. Caro, Das Interregnum Polens im J. 1587. Huber IV, 372—3.*

²⁾ Rancke, *Päpste*, 154,

³⁾ F. Hurter, *Gesch. Kaiser Ferdinands II. u. seiner Eltern*, III (Schaffhausen, 1851), 51 resp. 43—53, V. apoi Mayer, *Bischof Pawlowski*, p. 205—214. Cf. un studiu al lui Stepischneg asupra lui Georg III Stobaeus von Palmburg, Fürstbischof von Lavant, care a însoțit pe Principea în Polonia, în *Archiv. f. österr. Geschqu.* XV, 113.

⁴⁾ Pace, *Rudolphi epp.*, p. 392. Scrisorile Impăratului către Principele Radziwill și către Zamoyski. Praga 21 Decemv. 93. Instrucția pentru Walcherus în *A. C. H. conv. Decemvre 1593. Copie. Cf. apoi: Docum. Supl. II. 1, 337. Zamoyski c. Radziwill, 30 Martie 1594, și scrisoarea lui Matthias către Rudolf, unde îl indeamnă să trimeată solia în Polonia și Rusia, dată din 8 Nov. 1593, la Hurter III, 364.*

⁵⁾ Aceasta se vede din spusele lui Zamoyski c. Comuleo. O scrisoare a acestuia c. Cardinalul San-Giorgio, Leopold, 27 Aprilie a. 94. Pierling-Rački, în *Starine* XIV, p. 98. Cf. Relația lui Wackher extras din ea, în *Docum.* XI, 427—9, unde se vorbesc multe și de toate, nici un răspuns însă nu se dă la cererea făcută de a intră în Ligă. Numai cât se arată sentimente prietenești din partea cancelarului.

⁶⁾ Gejer, *Geschichte Schwedens*, la Huter III, 352 sqq. Plecase din Varșovia la 3 August 1593.

lui Iulie 1594, ¹⁾ Tatarii trecuse de câteva săptămâni, chiar prin Polonia, și sunt grele bănueli, că nu fără știrea lui Zamoyski ²⁾.

*

Cu mai multă izbândă decât în aceste țări aveà să fie căutarea Impăratului după ortaci de luptă în Transilvania, fostul Voivodat al Regatului unguresc, în a cărui moștenire familia sa aveà să între la an. 1526, dar pe care nobilimea ungurească îl închinase Turcilor, socotindu-i mai buni stăpâni pentru interesele ei.

Dinastia izbutise să-și păstreze, după grele și lungi lupte, partea apuseană a Regatului, dar Ardealul și tot aretul lui apusean și de Meazănoapte rămase adăpostul nobilimei naționale maghiare supt ocrotirea Turcului, care-și ținù pentru sine singur miezul Țării Ungurești.

Cu moartea lui Ioan Sigismund, «Regele ales», la 24 Martie 1571 ³⁾, se stinge dinastia Zápolya sau Szapolyai. Ardealul lăsat ei de Turci—chip mulțămire că i-a adus stăpânitori pe inima Ungariei—pentru prețul de 10.000 de galbeni pe an, aveà să-și aleagă acum liber alt Principe. Așà se hotărâse, la stăruințele lui Ion Sigismund, cu voia Suzeranului turc, în dieta dela Alba-Iulia, ținută la 8—17 Septembrie 1567 ⁴⁾. Și așà se întâmplă—de formă. Stefan Báthory fù ales la 25 Mai, când apoi desfăcură fermanul de întărire al Sultanului cu care, făcut anume pentru el, un Ceauș sosise

¹⁾ Gejer ne dă datul 14 Iulie, de care Hurter, p. 363, zice că nu-i cu putință, fiindcă există o scrisoare a Reginei, dată din Stockholm 15 Iulie. Țin, că datul lui Gejer e stil vechi, cum rezultă din arătarea lui asupra morții Regelui Ioan «17 Nov. 1592», care în scrisoarea Regelui Sigismund către soacră-sa, dată din 10 Ian. 93, e arătat cu «27 Nov.», nepotrivelă, ce Hurter nu și-o poate explica, și o ține de greșeală în scrisoarea Regelui. V. Hurter III, 352, n. 12.

²⁾ V. mai jos. Hurter pare a nu crede în vina lui Zamoyski de și mărturisește, că lucrul nu se poate hotări, p. 365--6. Datele ce vom aduce mai jos, în cap. urm., sunt cam împotriva lui.

³⁾ *Mon. com. Transv.* II, 283 (Budapest 1877).

⁴⁾ *Ibid.* p. 335—7 (Törvények és irományok, nr. XVI).

de mult. Dacă nu-l alegea, eră ruptură cu Poarta ¹⁾. Ioan Sigismund mai încheiase, în anul înainte de moarte, un tratat și cu Impăratul Maximilian (16 August), la Speier (Spaier) în care își da mulțămirea de titlul de Rege, recunoscând astfel legitimitatea Habsburgilor în Ungaria și făgăduindu-și, între altele, unul altuia ajutor împotriva Turcului. ²⁾ Ca o urmare a acestui tratat, Ștefan Báthory, învingător peste Békés, candidatul Imperatului (diplomatul care tocmise tratatul și executorul testamentar al Principelui răposat), face un jurământ secret Impăratului ca «Rege legitim al Ungariei» și urmașilor săi, înaintea Senatului și a executorilor testamentari: el jură «a-i fi credincios ascultător și cu supunere în slujba aceasta de Voevod, dușman dușmanilor și prieten prietenilor Majestății Sale» ³⁾.

La 14 Decembrie 1575, Ștefan Báthory e ales Rege polon. Aceasta se publică în dieta dela Mediaș, la 8 Februarie 1576, când Regele și pune jurământul în biserică înaintea legăției polone. Frate-său Cristof e ales în locu-i, chip locțiitor sau guvernor în Ardeal, căci Ștefan nu se mulțumise de tot ⁴⁾. Ales însăfârșit Vodă, la 23 Martie 1576, în dieta dela Cluj, și întărit de Poartă curând—plătește un tribut de 15.000 de galbeni și daruri extraordinare în măsură neobișnuită până atunci —, Christofor nu mai are nici o legătură de supunere către Impăratul dela care ocupă chiar cetatea Húsz-tului ⁵⁾. Iar el isbuti să-și vadă ales de următor — în dieta ce se încheiă la 17 Mai 1581 — fiul de nouă ani, pe Sigismund Báthory, pe care-l lăsă la 27 Mai, ziua morții sale, în mâna a doi Iezuiți să-i îngrijească de creștere, și a 12 sfetnici, ca să guverneze în locu-i până va crește: deasupra

¹⁾ *Ibid.* p. 451-7: Gyulafi c. Rueber, Alba-Iulia 26 Mai. Executorii testamentari c. Impăratul Maximilian, 28 Mai. P. 458-463: jurământul lui Báthory și fermanele turcești către el și c. Țară. Cf. textul lui Szilágyi p. 389—399.

²⁾ *Ibid.* p. 279-80 și 282. Cf. Huber IV, 267 sq.

³⁾ Jurământul acesta tot acolo p. 458; cf. Szilágyi, text p. 400.

⁴⁾ Szádeczky L., *Báthory István* Lengyel Királylyá választása. Budapest 1887. passim, *Mon. com. Transv.* II, text p. 448—9 și *Törvények és irományok* 574—578. Cf. Huber IV, 276 sq.

⁵⁾ *Mon. com. Transv.* III, 1—12.

lor Regele Ștefan. La 1583 Regele împuținează la trei numărul regenților, la 1 Mai 1585, după cererea țării, numește numai unul, pe Ioan Giczy. La 23 Decembrie 1588, Sigismund ia singur frânele domniei, în urma hotărârei dietei, având să țină lângă sine un consiliu de magnați. Condiția declarării lui de maiorean a fost scoaterea Iezuiților din țară ¹⁾. Dar sufletul format de șireata lor creștere nu se putea lipsi mult de ei. De mare silă i-a scos, scria el Papei, la 5 Aprilie 1589, toată viața însă și-o va întocmi după pildele și învățăturile lor. Și cu lacrimi în ochi îl rugă tot atunci și de iertare, printr'altă scrisoare secretă și cerea să i se îngăduiască alegerea unui duhovnic dintre ei ²⁾. Pe acesta îl avea, la 1591, în persoana înțeleptului (spectatae prudentiae vir) Spaniol Carrillo, care, împreună cu alți doi soți, căpătă îndată și colegiul din Alba Iulia, pentru a-și începe lucrarea de propagandă ³⁾.

Trebue să ne aducem aminte de constituția sa, de felul deosebit al instrucției, de chipul mult chibzuit al creșterii tinerimii, de toate mijloacele cinstite și necinstite cu care acest ordin călugăresc-preoțesc, cea mai strașnică miliție duhovnicească ce-au existat vreodată, se apucase să cucerească lumea pentru stăpânirea Papei, ca să înțelegem ce-au putut ei să facă dintr'un Ungur trufaș din fire și pomenit în noroc. Indatorați prin legile ordinului a se vâri pe lângă cei puternici, pentru a ajunge să poată,... «spoveditorii Principilor» fură dăruiți tocmai pe timpul acesta de cel mai mare «General» al lor, Aquaviva, cu o instrucție, cap-d'operă de șiretenie și pătrundere practică ⁴⁾.

Cu aceste arme și cu priceperea sa, fiul țării clasice a pismului și a iesuitismului n'a putut întâmpina multă greutate pentru a trezi doruri de mărire într'o «inimă sălbatică»,

¹⁾ *Ibid.* p. 38—95 și actele p. 155—259.

²⁾ *Ibid.* p. 264 și urm.

³⁾ Szilágyi, *Carillo A. diplom. működése*, 7—8; Cf. *Mon. com. Transv.* III, 278.

⁴⁾ V. pe lângă opurile citate mai sus p.94: Maurenbrecher, *Geschichte der kathol. Reformation*, 1880; Huber, *Der Jesuiten Orden nach seiner Verfassung und Doktrin, Wirksamkeit u. Geschichte* (Berlin 1873); Ranke, *Die römischen Päpste*.

cum i-o caracterizează Papa, un prieten la a. 1594, (după știința ce are dela cel mai bun prieten, Carrillo, de sigur), într-o inimă ațâțată de aducerea aminte a bărbăției Regelui Ștefan, a unchiului său, și pusă într'un «trup puternic», în care curgea un sânge tineresc, stăpânit de o minte «necoaptă la sfat și fără de înțelepciune» ¹⁾.

Fălos, cheltuitor și iubitor de paradă, Domn catolic peste o țară protestantă (în elementele ei politice, «cele trei națiuni» de cari nu se țineau Românii²⁾), având o Curte împetrișită cu Italieni, sfetnici ³⁾ și muzicanți, aduși o parte, de Trămișii săi la Marele Duce al Toscanei, a cărui fată ar fi vrut s'o ia de nevastă ⁴⁾, împodobit cu forma de cultură clasică, pe care o dădeau Iezuiții, și nutrit cu pildele lumii vechi, Sigismund râvniă de mult după coroana Poloniei. Și mult intrigase la Poartă împotriva fraților Impăratului, mai ales împotriva lui Maximilian, de care se temeă că-i va luă pe dinainte ⁴⁾. Pe tronul polon fusese ridicat, după moartea unchiului său, Ștefan Băthory, un Jagelon după mamă, Si-

¹⁾ *Docum.* III. 2. 392. *Instruttione per ordine di Nr. Sig-re Papa Clemente Ottavo a Mons. Vesc. di Cervia, Nontio di S. S-ta, a Sigismondo Principe di Transilvania. «1594». Vom vedeă mai apoi, că e din luna Decembrie.*

²⁾ La raportul său din 20 Martie 1592, Kreckwitz alătură o scrisoare primită dela vestitorul său secret din divan. In ea se zice: *Agens Transylvaniae quasi pulsus imo coactus ad dominum suum ibit, per quem mandatur firmissime Voivodae Transylvanico, ut omnes alienos homines, sive Italos sive alios quoslibet a latere suo pellat, et cum Regnicolis conversationem habeat. A. C. T. f. 165.* Natural, pământeni se jeluisse. Numele Italienilor dela Curtea Principelui, o listă de 38 de persoane, la Számosközy, 76 și urm. Asupra frii risipitoare a Domnului, cf. *ibid.* p. 35.

³⁾ Számosközy IV, 25. E interesant că se potrivește cu raportul precedent din Constantinopol: *Ez mija indittatott az török, hogy ne hihesen Zsigmond fejedelemnek.* (De aceea s'a mâniat Turcul și nu puteă aveă încredere în Principele Sigismund). Cf. *Mon. Com. Transv.* III, 277-8.

⁴⁾ V. scrisorile alăturate la raportul lui Kreckwitz din 16 Aprilie 1592, mai ales pe cea a Sultanului c. Băthory S., în care-i spune, la cererea lui, că-l numește Rege polon, dacă Regele se va duce acasă în Șvedia, *A. C. T. f. 131 și 132* (cf. *Docum.* XI, 760 nota), aclusul dt. 5 Octomvrie, la scr. din 14 Nov. Apoi *Doc. XI, 763, n. 1.* Cf. Szilágyi, text la *Mon. Com. Trans.* III, 278.

gismund, fiul Regelui Suediei, Ioan (Wasa). Tatăl murì la 17 Noemvrie, și fiul, «Regele Iezuit», moștenise acum și coroana Suediei, pe care mergeà să și-o primească în a doua jumătate a anului 1593. De cu primăvară, Báthory își începuse iar lucrarea împotriva lui Maximilian la Poartă și cererile sale de a fi recomandat Polonilor ¹⁾. În Mai el face chiar o vizită pe furiș — vânturatică primblare pentru un Principe — cu vârul său Boldiszár (Baltazar) și încă doi soți la Cracovia, să vadă singur cum i-ar sta norocul ²⁾. Atâta ardeà după mărire. Dar Polonii n'aveau lipsă de Rege, că-l aveau.

De când a plecat Sinan la război, Ceaușii veniau mereu cu porunci de ajutoare la Principele (7, 26 Aug., 1 Septemvrie). El se codi mult, scoțându-se cu una cu alta pentru întârziere: că-i tânăr și nepriceput la război, că nu-i gătit încă, ³⁾ mai cu paza ce trebuie să aibe de mazilitul Alexandru din Țara-Românească ⁴⁾. La urmă trebuì totuși să mobilizeze cu ajutoarele ce-i votase dieta ținută la 1—10 Septemvrie ⁵⁾. La 3 Octomvrie erà la Cluj cu oastea, unde-i sosesc noi porunci dela Pașa de Buda și dela Sinan, să atace Kálló și Várda, altfel va fi ținut de necredincios Sultanului ⁶⁾, căruia îi scrisese Sinan tot rău despre Principele ⁷⁾ și să se unească cu

¹⁾ V. aculusul la scris. lui Kreckwitz din 14 Iunie 1593: o scrisoare de la spionul său din divan (vre-un interpret) dt. 10 Iunie. *A. C. T.* f. 191. E rezumat, se vede, după scrisoarea lui Báthory S. din 25 Martie, în *Arch. St. ung.* pomenită la Szilágyi în textul său la *Mon. Com. Tr.* III, 293. Știm, că fu trameasă prin Ravazdy, cu care cred că a venit și Mihai la Poartă.

²⁾ Szamosközy IV, 27-28, adăogând: «Cu aceasta și-a început pribegia, de i-ar fi perdut Dumnezeu capul acolo». Cf. *Docum.* XI, 343, avis c. Nunțiul papal din Polonia, 1 Iunie 1593. Se svonise că va merge Sigismund acolo.

³⁾ *Mon. com. Transilv.* III, 293—5.

⁴⁾ *Tört. Tár*, 1879, 26--7. Sennyei c. Principele, Timișoara, 19 Setemv. Scuză ce a întrebuintat către Pașa.

⁵⁾ *Mon. com. Transilv.* III, Törvényekés irom., 419—427.

⁶⁾ Aceasta îi scrise trâmisisul său Bodogh încă la 11 Septemvrie din Belgrad, *Tört. Tár*, 1879, p. 25, făcându-l bângător de seamă asupra băniilelor ce are Sinan împotriva lui.

⁷⁾ Zane către Dogele, Costpl, 30 Octb. 1593. *Ováry, Copii* 226. nr. 1104.

Pașii de Buda și Timișoara. Sigismund nici nu cercă însă a face ceva, ci-și împărți oștile în două, chip de pază, să nu-i între Nemții în țară. Așa scria el lui Sinan, cercând să-l îmblânzească cu daruri și cu tributul ce i-l trimese în tabără. Când îi sosită apoi vestea, că Sinan s'a lăsat de luptă pe anul acesta, se întoarse și el acasă, cu toate amenințările ce-i trimetea Pașa de Buda ¹⁾.

*

În timpul acesta Báthory căutase, să ajungă vestea la Comandanții împărătești de gândul său de a stă pe partea Creștinilor, cum spun scriitorii ²⁾. După documente știm atâtă, că Teuffenbach, Colonelul Ungariei superioare întrebă la Viena, cu data Erlau (Agria) 12 Septemvrie, să corespundă sau nu cu Principele Transilvaniei și cerea «credenționale» pentru Forgách, Rákóczy, Báthory (Stefan), Dobo, Homonay ³⁾, poate pentru misia la el. Tot acest Colonel scrisese însă ceva mai înainte—raportul se înregistrează la Consiliul de război în 15 Septemvrie—cerând bună băgare de seamă asupra planurilor Ardeleanului ⁴⁾, și la 24 Septemvrie mai atrage odată luarea aminte asupra apucăturilor lui și rețele ⁵⁾. Alt ofițer împărătesc din acea parte, Prepostváry, sfătuiă la 14 și 17 Septemvrie, să fie aduși Principele Ardelean și cel Modovean ⁶⁾ la ascultare de Maiestatea Sa. Iar la 2 (12) Octomvrie Sigismund Rákóczy, un magnat din Ungaria superioară, trimetea contelui Pálffy, colonelul din Uywár (Neuhäusel), împreună cu alte vești și scrisori din Moldova

¹⁾ V. scrisorile și fermanele din Arh. St. ung. citate în notele lui Szilágyi, *Mon. com. Tr. III*, 295—301; cf. și textul autorului și Szamosközy 28.

²⁾ W. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis* (Sibii 1782—93), III, 80, spune chiar că a trimes anumit pe Imrefi la Teuffenbach la Cașovia. Cf. Szilágyi, *Mon. com. Tr. III*, 299.

³⁾ Documentul lipsește. Cuprinsul se află însă în Registrul Archivei Ministerului de război din Viena (*Kriegs-Archiv*), ce poartă numărul 190 din 1593, Kanzley Expedit, f. 73. În cele următoare voi cită *Kriegs-Archiv-ul* cu A. R. (= Arch. de război).

⁴⁾ *Ibid.* Kanzley-Registratur Nr. 191 din 1593. f. 73, actul 43 (arătare de cuprins).

⁵⁾ *Ibid.* Expedit, 190 f. 75, act. 37, regist.

⁶⁾ *Ibid.* Expedit, 190 f. 93, act. 8, regist. sub 1. Octb.

(ce le vom vedeà la locul lor), știrea, că se «vorbește» de Voivodul Transilvaniei și supușii săi, «că sunt mai gata a lupta pe lângă numele și steagurile Creștinilor» decât a Păgânilor și că el, Rákóczy, știe sigur, că Vodă ar veni într'ajutor cu 40.000 oameni, numai să trimeată Impăratul o solie «de frunte» ca să trateze cu el ¹⁾. Teuffenbach scria și el tot atunci de începutul tractațiunii cu Voda Transilvaniei ²⁾. Și Pálffy prinde cu inimă vestea, scriind din parte-și Archiducelui Matthias, că «ar fi bine să începem lucrul și să trimetem oameni la Voda Transilvaniei, căci eu am aflat dela diferiți oameni . . . că ei [Ardeleni] nu ar fi împotriva noastră ci lângă noi», și recomandă pentru acest lucru pe Stefan Báthory de Somlyó, care și așa are daraveri în Transilvania ³⁾.

Corespondența asupra «tractațiunii cu Vodă din Transilvania» se tot îndesește în acest timp ⁴⁾. La 1 Ianuarie 1594 să trimetea apoi, din partea lui Teuffenbach, Hanns Hödl în Ardeal ⁵⁾. E de sigur solul, care aducea scrisoarea Impăratului Rudolf, din 6 Decembrie, arătând Ardeleanului îputernicirea dată Colonelului pentru acest pas, a cărui vizită o întorcea la Cașovia secretarul lui Sigismund, Marcus Bognar, la jumătatea luni ⁶⁾. Cu toate acestea, când Trămisul lui Teuffenbach, sosi la 6 Februarie cu o scrisoare dela Impăratul Rudolf, Sigismund îi dete la 11 Februarie, prin Carrillo, scrisoarea nedescăcută înapoi, în loc de răspuns. Principele vrea să fie socotit ca Suveran, și Impăratul îl numiă în adresă «Voevodul nostru» ⁷⁾, cum i se putea zice după drepturile Coroanei ungare asupra Transilvaniei, și după ju-

¹⁾ Rákóczy c. Pálffy. Viseli 2 Octb. in *A. C. H.* conv. Octb. 93. In *Doc. XI*, p. 366, această știre nu e de tot limpede, din cauza rezumatului intercalat în paranteză.

²⁾ *A. R. Exped.*, 190 f. 75. act. 118. regist: «Per anfang der tractation mit dem Weyda aus Sibenbürgen», 12, 13 Octb.

³⁾ Pálffy c. Mathias. Comorn 21 Octb. 1593. *A. C. H.*

⁴⁾ *A. R. Registr.* 191, f. 74, 75, 103, mai multe regeste din Oct. și Nov.

⁵⁾ *Ibid.* Reg. 193, 86.

⁶⁾ Hurter, III, 318.

⁷⁾ Kiss c. Teuffenbach, Kassa 24 Febr. 94, publ. în *Új Magyar Muzaeum* 1854 II, 212 sq. de Kemény J: «Diplomatiai kutatások, Rudolf császár és Báthori Zsigmond erdélyi vajda közti titkos követségek». Cf. Szilágyi, *Carrillo*, 10—11, 13.

rământul lui Stefan Báthory ¹⁾. Ca să trateze pe această bază—de mângâere, plenipotența fû arătată lui Kiss—Principele rândui pe încredințatul inimei sale Carrillo ²⁾, care tocmai se întoarse din altă parte.

Pe la jumătatea lui Noemvrie 1593 Carrillo sosiă la Roma, ³⁾ «pentru a trată să unească pe acel Principe cu Impăratul, și să împreune armele lor contra Turcului», ceeace ar fi nu numai dorința Alteței Sale ci și a nobilimei și a tuturor ordinelor țarei lui. Așa «că primele motive ale acelui Principe în contra Turcului fură de bună voia lui (spontanei) eșite din sfaturile lui proprii sau ale servitorilor lui», scrie instrucția Papei pentru un sol la Principele, treisprezece luni după aceea ⁴⁾. Nu e nici o îndoială, că Jesuitul nostru chitise inima Principelui pentru a vrea să iea parte cu Creștinii la război, lăpădându-se de Turc, ⁵⁾ și că tot el îl îndemnase

¹⁾ V. mai sus p. istorisirea acestui drept. Vederile Curții din Viena la această dată le resumă Speziano. Nunțiul papal, spunând, că e puțină nădejde de a-l recăstiga, «țara fiind tare (forte) și nelipsind cine să ajute pe Transilvanul», dar dânsul crede, că «va fi părăsită acuma această pretenție de stăpânire (del dominio), fiind atâta nădejde de a face vre-o ispravă cu ajutorul aceuiași Transilvan». Speziano c. Cardinalul San-Giorgio, Praga (?) 13 Deeemvrie 1593. *Docum.* XI, 378.

²⁾ Szilágyi, *Carrillo*, 12.

³⁾ Datul se poate fixă după instrucția papală «din 1594» pentru episc. de Cervia ce ne slujește de isvor, *Docum.* III. 2, 391 sq. Această instrucție e din Decem. 1594, se poate spune hotărât: Carrillo ajunse «acum 13 luni», când Papa hotărâse să trimeată pe Alexandru Comuleus în Orient, «tocmai în aceeaș zi, când plecă numitul domn Alexandru». Instrucțiile și creditiva acestuia sunt date din 8 și 10 Noemvrie. *Docum.* III. 1, 173 sq. și III 2, 36 sq. Și a trebuit să plece pe atunci îndată, căci, la 11 Ianuarie, Carrillo eră la Praga, întors (*Docum.* III, 2, 29—30), de unde a venit la începutul lui Febr. în Ardeal (Szilágyi, *Carrillo* 11).

⁴⁾ Tot mersul acestei afaceri e povestit în instrucția ce o pomenirăm sub nota 3. Și aci se arătau lucrurile cu adevăr, căci împuternicitului i se spuneă, să aducă aceasta aminte Principelui, dacă ar eși cu învinuiri.

⁵⁾ «Alfonso Cariglia... affetionato al negotio (alianței cu Ardelenii) per haverlo egli maneggiato dal principio sino al fine», . . . se zice în instrucția Papei pentru Cervia. *Docum.* III. 2, 392. «Alfonso Cariglio ... il quale d'ordine del Pontifice a praticato questo negotio ed ha indotto il Transilvano a questa deliberatione», scrie ambasadorul veneț. Contarini din Regensburg, 25 Aug. (st. v.) 1594. *Ibid.* III. 2, 46. Aceasta o susține și contemporanul General Impărătesc, contele Isolano, *Guerre descritte etc. Ibid.* XI, 380.

să-l trimeată la Roma, îndată ce războiul se deschise, și îndată ce poruncile după ajutoare începură a curge din tabăra turcească ¹⁾. Cunoștea el pretențiile înfumuratului Voevod și a faloșilor săi curteni, și în sufletul său de Iesuit, cu gânduri ascunse, socotiă, că Viena poate și trebuie să se supună acestor fumuri, de a trată ca și cu egali, pentru a le aveă ajutorul trebuincios acum. La vremea potrivită își va fi zis el, dreptul Coroanei ungare, dreptul Habsburgilor asupra Ardealului, va căpătă el ființă — fie și cu sila ²⁾.

Nu pentru că am nesocoti momentul politic, le-am zis înfumurați: Impăratul aveă lipsă de ajutorul lor, și ei cereau un preț pentru aceasta, neatârnarea, — ci fiind-că făceau o nedreptate Impăratului, vrând să-l lipsească de o țară a lui, perdută tot prin a lor răutate; fiindcă puteau zădărnici alianța cu chipul acesta; și mai ales fiind-că râvniau după o neatârnare, pe care n'ar fi fost harnici să și-o țină, cum se văzù în urmă, și cum văzuse Carrillo înainte, credem. Dar, ca un mare Impărat și încă unul care ținea foarte mult la rangul său să-și lasă bunul său drept, pentru a puteă aveă prietina unor mititei, ce-l dușmănise totdeauna, trebuia ca sfatul înțelept, ori cât de înțelept ar fi fost, să i se deă din partea altuia decât a unui neînsemnat călugăr, membru al unei societăți, pe care el o ură în vremea aceea din toată

¹⁾ Pe când se hotărâse în princip (sigur după sosirea soliei turcești dela 7 August) și înainte de a se ști data sigură a ținerii dietei dela 1—10 Sept., Carrillo scrisese la Roma, că se va ține, pe la sfârșitul numitei luni (*Docum.* III. 2, 36, Instrucția pentru Comuleu, 10 Noem. 93), fără a spune ceva de venirea sa.

²⁾ Așa socotese eu, că acesta numai puteă fi gândul lui Carrillo, când caută să facă unirea de arme și cu prețul suveranității Ardealului. Nu pot țineă nici de cun, cu Szilágyi, sinceră ideia (Carrillo, 13). Nu pentru a mântui Ardealul «pentru Creștinătate» și «a-l pune în fruntea unei mari confederații, ce ar fi cuprins în sine, afară de această țară, Moldova și Țara-Românenscă» (Szilágyi, o. c., 8), ci ca să cucerească Ardealul *protestant* pentru *catolicism*, pentru Papa, puteă fi, eră *datoria* să fie «misiunea» unui Iesuit. Și un Ardeal independent, ba mai întărit încă cu alte două țări schismatice, nu că eră mai greu de câștigat pentru Creștinismul iesuit decât chiar Ardealul atârnător de Turc (din care iesuiții erau dați afară de puternica dietă, peste voia Principelui), ci eră pierdut poate pentru totdeauna.

inima ¹⁾. De aceea se gândi Carrillo la Papa. De aceea își scoase el dela Principele misiunea la Roma, și veni să se roage de Pontificele, ca «să-și pună autoritatea lui la *condițiunile* învoelii, ce trebuia tocmită cu Maiestatea Sa Impăratul». Și Papa și însărcină cu mijlocirea învoelii pe Nunțiul său dela Praga, pe Episcopul de Cremona, ²⁾ fără să putem zice însă, că el ar fi poruncit aceasta, primind temeiul suveranității dorite de Ardeleanul ³⁾.

Din potrivă, pare că acest punct, de rândul ăsta, fu pus la rezervă, și Impăratul mulțamiă Papei după scrisorile aduse de Carrillo repede, la 15 Ianuarie, și cu multe complimente de osteneala ce-și dă cu Voevodul Transilvaniei ⁴⁾.

Instrucțiunile Nunțiului ⁵⁾ i le aduse chiar Carrillo, care trată chestia cu el și fii primit de Impăratul la Praga, în săptămâna dinainte de 11 Ianuarie 1594, de unde plecă în săptămâna după această dată, lăsând în umă și ducând cu sine nădejdea, că se va putea ajunge la o înțelegere ⁶⁾. Dar, se pare,

¹⁾ Barvitijs, secretar împărătesc, scria la 18 Febr. 1593 lui Wilhelm, Ducele Bavariei, al cărui fiu veni să facă o vizită Impăratului, spunându-i cum să se poarte: «Patres [înțelege pe Iesuiți] aut eorum mentio cum alias ingrata tum hoc maxime tempore, hac occasione». V. Stieve, *Politik Baierns* I, 129 nota 2.

²⁾ Instrucțiunea cit. pentru Cervia. *Doc.* III. 2, 391. Lui Szilágyi, când a scris studiul său asupra lui Carillo, nu-i eră cunoscută această prea interesantă instrucție, cu istoricul celor întâmplare timp de un an.

³⁾ Imi pare neintemeiată afirmația lui Szilágyi — nu găsesc nisi un isvor, nici el nu ne arată —, că independența Transilvaniei ar fi fost primită și de Curia Romană ca singura posibilitate de a trată, și cu aceasta ar fi însărcinat pe «Comuleus». *Carrillo* 13—14. Intr. la *Mon. Com. Trans.* III. 304, 306. Vom vedeă, că Comuleus nici pomană să fi avut astfel de împuternicire. Plecase chiar înainte de a se ști la Roma de dorințele lui Sigismund. Numai Speziano credea, că se va renunța la acest drept V. p. 110, n. 1.

⁴⁾ Harrach, reprezentantul diplomatie al Impăratului la Curtea Papei, către Rudolf. Roma, 5 Februarie 1594. Citind Papa răspunsul, scrie Harrach, «mi disse con viso allegro, che non era necessario far complementi seco, et che con il Transilvano haveva fatto tutti li offitij possibili perche fusse venito con la Mta Vra à dani de Turchi. Scris. nepubl. A. C. Cod. 595, vol 8: *Litterae et Acta* Caesaria Italica, A. 1591—1596 f. 620 sq.

⁵⁾ Nu-mi sunt cunoscute.

⁶⁾ T. Contarini, ambasador venețian la Praga, c. Dogele. Praga 11 și 18 Ianuarie 1593 mare veneto (=94.), *Docum.* III. 2, 30.

că șiretul Iesuit și Speziano, Nunțiul, anume instruit, văzând dispozițiile la Curte ¹⁾, nu spuseră decât de dorința, de «ini-ma» dispusă a Principelui, de a se uni cu Împăratul, lăsând să i se îmbie condițiile, ori că ele fură nesocotite acum. Cel puțin într'un memoriu, ce se adreșă Împăratului la 12 Ianuarie din partea unui iuriconsult și cunoscător de istorie, cum se vede, se zice, că trăbuie să se știe întâi, dacă Voevodul vreă să fie ascultător, adică să țină cu Împăratul fără de condiții, cum ar fi cu drept, ori pune condiții, și dacă lucră numai de capul său, căutând foloase private — ceeace n'ar aveă nici un preț, și ar duce la revolte —, ori cu voia reprezentanților Țării sale. «Căci Voevodul n'are nici o putere să supună Transilvania Maiestații Sale ²⁾». Și cumpănirea aceasta era foarte dreaptă.

Dieta din Alba-Iulia, ținută la 2—15 Fevruarie, votă Principelui oști și bani pentru ținerea lor, ca să ia parte la primăvară, de va fi silit, la expediția lui Sinan împotriva Împăratului, cum i se poruncise. Căci alta nici nu-i propuse Principele ³⁾.

Pentru tocmeala asupra unirei armelor cu ale Împăratului se ținū, după spargerea dietei, sfat strâns, familiar mai mult: Principele cu verii săi Ștefan și Baltazar Báthory, Carrillo, și câțivă sfetnici poate. Celalalt văr, tînărul Cardinal Andrei, care veniă anume din Polonia, la dorința Papei, eră încă pe drum. Comuleo, Trămisul Papei, plecat din Roma în ziua când sosiă Carrillo acolo, ajunsese (în drumul său spre Cazaci, ținta lui de frunte) de mai bine de o lună în Transil-

¹⁾ Altfel Speziano credeă încă în Decemvrie (13), întâia dată, când s'a informat de relația de drept dintre Ungaria și Transilvania, «că aci vor părăsi ușor această pretențiune de stăpânire». *Docum.* XI, 378.

²⁾ *Brevis de Transilvania pro praesentis temporis ratione Discursus. Sacratmo Rom. Imp. Rudolpho. Pragae 12 Ianuarii 1594, subscris de humilimus ac fidelis servus Franciscus Copachi (Kopácsy). A. C. H. (conv. Iänner-März 1594). S'ar puteă totuși, ca Iesuitul să fie eșit încă acuma cu condiția suveranității Ardealului sub Sigismund, și că ea să nu fi fost împărtășită scriitorului memoriului, care aveă să-și deă părerea nepreocupat asupra alianței.*

³⁾ *Törvények és irományok în Mon. Com. Transilv.* III, nr XX, 429—438, Pentru poruncile nesfârșite dela Poartă v. acolo textul lui Szyilágyi p. 302, resp. actele din Arh. stat. ung. citate acolo.

vania ¹⁾, dar se ținù de tot necunoscut, spre marea plăcere a Principelui, la dorința lui, se vede. Împuternicirea lui Comuleo, cât privește pe tributarii Porței (căci trebuia dela Cazaci să treacă și la Voevozii români, de va află cu cale), erà: să-i facă «să nu deă ajutoarele cerute de Turc, sau să le întârzie, sau, neputându-se face nici una nici alta, să se împreune cu îngrijire cu ei, chip ca să fie la vedere și nu aievea ²⁾». Și nu aveà instrucții separate pentru Báthory, decât bisericești ³⁾. Comuleo raportează la 17 Februarie, că tocmai i-a spus Carrillo, în numele Alteței Sale (Sigismund), că «eri noapte s'au făcut în camera Principelui capitolele», cu cari el, raportorul său, va plecà la Praga: «Principele a luat hotărârea cu toți sfetnicii săi, și toți au subscris-o, să se uniască cu Maiestatea Sa în contra Turcului» ⁴⁾.

Dar lucrul nu s'a putu petrece chiar așa neted. Doar ne spune singur Comuleo, că s'a hotărât cu mult mai puțin: Să meargă Balthazar Báthory, Prim-generalul Principelui, cu oști în Ungaria, chip să ajute pe Turci, cum erà porânca, iar Sigismund să steà acasă. După ce vor bate apoi oștile împărătești pe Turci, și vor porni cu noroc spre Constanti-nopol, atunci Ardelenii să le deă dosul, și Principele să plece de cealaltă parte prin Țările-Românești (de aceea dovedise Cumuleo Principelui că și ele trebuiesc atrase în alianța sa), unit cu Principii lor și cu alții dela Meazănoapte ce vor fi gata atunci, către aceeași țintă ⁵⁾... Frumoasă ispravă! La

¹⁾ Ne-o spune el singur la 16 Februarie 1594. «*L. Komulovića izveštaj i listovi o poslatstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku*», comunicate de O. Pierling și Dr. Fr. Rački, în «*Starine na sviet izdaje jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, XIV (1882, Zagreb)*», p. 89. Nu e adevărat deci, ce zice Szilágyi, *Carrillo*, 11, că a venit de odată cu acesta. Carrillo plecà numai între 11 și 18 Ianuarie din Praga. V. mai sus p. 112, text.

²⁾ Estratto dalla «*Instruttione al Rever. Don Alessandro Comuleo, Arciprete di S. Hieronimo di Roma mandato da Sua Santità a diversi Principi et Potentati delle Parti Settentrionali*», în *Docum.* III. 2, 36.

³⁾ V. mai sus afirmația neîntemeiată a lui Szilágyi. El nici nu știe că plecase înaintea lui Carrillo din Roma.

⁴⁾ Pierling-Rački, *L. Komulovic'*... p. 92.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 89 și 92. Scrisorile din 16 și 23 Februarie. În prima-i scrisoare Comuleo zice, că i-a spus Carrillo și frații Ștefan și Baltazar Bá-

dobândă ar fi luat bucuros parte și Ungurii din Ardeal. Și mai frumoase lucruri încă înțelegem din scrisorile lui Andrei Báthory. El nu mai află pe Carrillo în Ardeal, căci plecase la 23 Februarie ¹⁾, dar nu-i tîcniă de «capitolele», ce auziă că duce cu sine. De aceea îi spuneă verde lui Teuffenbach, că Principele nici n'a tratat cu știrea sfetnicilor săi; că nimeni nu crede, că Împăratul, în urma mijlocirei Papei, să fie îmbiat și să se fi învoit a da Principelui și urmașilor lui Transilvania neatârnată de Ungaria, cu mare paguba sa. Temându-se însă că Împăratul va fi făcut aceasta, când apoi s'ar fi putut ajunge la o alianță, care nu intră deloc în planurile lor, ale fraților Bathorești — cum se vede lămurit din svârcolirile lui Andrei —, el mărturisește, «că astfel de propuneri sau mijloace»... «ce le-ar fi încuviințat Maiestatea Sa nu plac de loc senatorilor și celor mai însemnați oameni din Ardeal și nici nu se poate face despărțirea [de Turci] fără învoirea Țării ²⁾. Toate le spuneă însă așa, ca să nu se vadă, că el nu ar țineă cu Împăratul. Dinpotrivă, Cardinalul se roagă printr'o scrisoare de Carrillo «să nu sperie pe Maiestatea Sa cu cereri nedrepte», cum eră suveranitatea Ardealului ³⁾.

thory, că e gândul Principelui să trimeată oaste la primăvară supt Baltazar în tabăra Turcă, care să deă dosul, «în momentul cel mai potrivit». Și acest moment *il fixă Comuleo*, că ar fi, când oastea creștină va plecă spre Constantinopol etc. Iar în a 2-a zice că așa s'a și hotărât.

¹⁾ *Ibidem.* p. 92.

²⁾ «Man wöl so auch nit glauben, das die Khay. Majt. zu derselben grossen praecudio so grosse Zuesag gethan habē, noch thun werde». Teuffenbach c. Matthias, «auf der Rais nach dem Veldtleger, den 15 April 1594» (*A. C. H.*), raportând de visita ce i-a făcut Cardinalul Andrei la Cașovia, 13 Aprilie, și de câte i-a argumentat. Pe lângă raportul puțin adevărat (căci atâta i se spuse) al lui Comuleo, singurul isvor asupra acestor tratări. Numai cât trăbue interpretată scrisoarea, căci spusele Cardinalului nu pot fi sincere, și Teuffenbach le ia toate de bani buni (ca și Szilágyi, *Carrillo*, 14—15, *Mon. Com. Transil.* 306—7 și Hurter 318—319). Desvoltarea lucrurilor va dovedî mai mult. Povestirea lui Hurter, *Ferdinand II*, t. III, 316, că Andrei avu ideia de a liberă Ardealul de Turci, pe care o arătase la Roma, e greșită. Isvorul lui Hurter e tot citata scris. din 15 Apr.

³⁾ Fragment din scris. lui c. Carrillo, 9 Martie, publicat de Szilágyi, *Carrillo*, 14 nota 1: nodus iste magnus est quem reverentia vestra ita

Putem dar zice, că rezultatul acestei conferințe, erau niște «capitole», ce cuprindeau în faptă numai dorința Principelui nu și pe a verilor săi (decât, poate de formă, pe a lui Balthazar și Ștefan și a vre-unui sfetnic cel mult). Și aceste capitole trebuiau să facă alianța aproape peste puțină și aproape fără preț, cu toate că încredințatul avea voie să mai slăbească din ele ¹⁾. Intre aceste capitole se cuprindeau, ca mai însemnate, după suveranitate, și cererea unei Archiducese de nevastă și decorația de cavaler al «Lânei de Aur» dela Regele Spaniei ²⁾.

Se înțelege, că mai ales în aceste împrejurări condițiunile Principelui aduse de Carrillo la Praga, pe la 20 Martie, nu puteau fi primite repede, așa că Nunțiul Speziano se temeă, la 28 Martie, că afacerea se va trăgână până ce Principele, descoperit de Turci că tratează, va fi silit să se arunce în brațele Impăratului ³⁾. Ori care vor fi fost condițiunile ce le aduse Carrillo în Mai acasă ⁴⁾, (Impăratul se așteptă să le primească, căci scrisese lui Teuffenbach, la 24 Aprilie, în privința ajutorului ce avea să-i dea) ⁵⁾, Sigismund eră hotărât să ieă parte la război cu Impăratul, și începuse chiar de

tractet ne injustis petitionibus Caes. Mtas deterreatur». Cf. scrisoarea lui Teuffenbach: .. Carillia... Ine Weida... ohne der Rätze wissen zu übermessig ungleichen begeren anweisen thue.

¹⁾ Scrisoarea lui Comuleo din 23 Febr. *Starine*, XIV, 92.

²⁾ Raportul lui San-Clemente, Praga 3 Mai, în regestele lui Óváry, *Oklvmsl.* II, p. 228. nr. 1.143.

³⁾ Speziano c. Cardinalul San-Georgio, Praga, 28 Martie. *Doc.* XI, 430; cf. *ibid.* p. 426, 428. Aceeași idee auzită dela Miniștrii, o repetă Contarini la 23 Iunie. *Doc.* III. 2, 42.

⁴⁾ Un memoriu contemporan la Szilágyi, *Carrillo*, 17, nota 1 zice: Tota caesaris responsio exposita et in decreto ostensa sermo principii admodum placuit: unde în *Comitiis generalibus mense Maio Tordae* statim ac pater revenit, celebratis, laboravit princeps, ut ordines regni, caesaris responsum confirmarent recipereque, statim contra Turcam arma sumerent mitterenturque aliquot legati, qui agerent cum caesare de firmando tamen foedere». Comunicat lui Sz. de prof. Rosty. La aceste făgăduințe scrise căroră li se răspunse prin dieta dela 11 Iunie (sau Iulie? v. mai jos) trebuie să se raporteze șirele din instrucțiunea lui di Cervia (Dec. 94): «se bene con Sua Maestà Cesarea s'è fermata la prima condizione con Sua Altezza in scritto». *Docum.* III. 2, 392.

⁵⁾ Ms. *bibl. univ. Pesta.* Coll. Pray, 59

mai înainte a-și arăta în public voința ¹⁾. Pe Sârbii din Beglerbegatul timișorean îi îmbărbătă la revoltă, primind acum sau mai târziu titlul de «Rege» al lor, cu care ei îl îmbiară ²⁾, iar Palatici, Banul Lugoșului și Geszty, domnul Devei, ruda sa, puseră în rânduială, cu știrea și la indemnul lui, cetele de hoți și vagabunzi, ce umpleau acele părți până la Vârșeț și în Almăj, ca să poată sparge Turcii mai cu isbândă ³⁾. Lucrul însă trebuiu adus la dietă. Și dieta din Turda, dela 12—22 Mai, în care se făcù vorba, ca să țină cu «cei din Ungaria», respinse propunerea. «Până când Creștinii nu au cuprins Buda, dorința de a rupe cu Turcii trebuie ascunsă», zicea Chendi Alexandru, socrul lui Balthazar Báthory ⁴⁾. Tot așa și sfetnicii lui Sigismund erau mai toți împotriva alianței, și «neamurile» lui de sânge ⁵⁾. Dar Principele eră hotărât să-i silească cu puterea. Ce e drept, la începutul lui Iunie încă, el nu primì deodată scrisoarea împărătească, ce i-o aducea Ion de Marini Poli (Raguseus) — venind peste Polonia și Moldova — tot din pricina titlului ⁶⁾. Dar se arăta cu toată iubirea și supunerea către Impăratul

¹⁾ Vezi instrucțiunile Principelui pentru solul său, italianul Fabro Genga, trimes la Paga, pe la Septemvrie 1594. *Docum.* III, 2, 387.

²⁾ Szamosközy, 34—35 Cronică cunoscută sub numele de *Kulcsár*, sau cronică secuiască, (Pest 1805) p. 74. De venirea lor la Principele înainte de a se fi învoit Ardelenii la războiul cu Turcii, v. și Kurzer Bericht etc. *Mon. com. Tr.* III, 453 sq.

³⁾ V. jeliurile lui Sinan și ale lui Hazan Pașa de Timișoara c. Principele... în scris. sosite la 1 și la 8 Aprilie în Alba-Julia. *Mon. com. Transv.* III, 309 nota 1 și 2. Pesty, *Krassó vármegye* IV, 176 sq. Memoriul pentru Papa, făcut de un sol ardelean, cum se vede din cuprins (de Genga poate), în a 2-a jumătate a anului 1594, la Roma. *Docum.* III, 2, p. 404. Cf. instrucțiunea lui Genga p. 388. Theodorus de Bry Leodiensis, *Pannoniae historia* chronologica (Frankfurt a. M. 1596), 185. Cf. Bethlen, III 183. Szamosközy, 35.

⁴⁾ În concludsiile acestei diete, *Mon. com. Tr.* III, 438—444, nu se pomeneste de asta. Dar Bethlen, scriitorul de mai târziu, cum știm, care povestește toate desbaterile din aceste diete, după isvoare contemporane, în parte perdute, ne-a păstrat vestea. *Hist. de reb. Transv.* III, p. 206—214. Vezi altmintrelea și Szamosközy, p. 36.

⁵⁾ Instrucțiunea lui Genga. *Doc.* III, 2, 388. Szamosközy, 34, 36.

⁶⁾ «Per diferența del titulo». Este, socotesc, scrisoarea de acreditare din 7 Martie, publ. în Hurmuzaki, III, 1, 188. Marini, de care vom vorbi acuși mai pe larg, stătuse mult în Polonia și Moldova.

și Casa lui. O primă însă în urmă, ca s-o arate dietei, ce o chemase de nou la Alba-Iulia, în luna lui Iunie. Marini spune că încă în această dietă se învoiră cu ruperea de Turci ¹⁾. Și mai sunt și alte isvoare cari vorbesc de hotărârea luată acum, în urma discursului Principelui și de frica gardei puternice ce înconjură palatul dietei, de a se ridica împotriva Turcului ²⁾. Dar San Clemente, Ambasadorul spaniol (la Curte) scrie din Regensburg la 28 August, după împărtășirile lui Carrillo, că hotărârea de alianță cu Austria fu luată la 11 Iulie, în a 4-a dietă, ce se țină la Alba-Iulia ³⁾. De aceea se poate, că mărturia celorlalte isvoare (afară de a lui Marini, care ușor va fi spus ceva mai mult pentru a plăcea Impăratului în siguranța că are să fie) mai ales că ele nu știu de concludul din 11 Iulie, să fie greșită ⁴⁾. Ori că decisul din Iunie nu putea fi socotit ca desăvârșit, fiindcă el zicea, că legăturile cu Turcii nu le vor rupe până ce Archiducele Mathias nu le va fi trimes 2000 de călăreți cu simbria gata pentru patru luni, puși cu totul la voia Domnului ardelean. Apoi să le dea tunuri, praf și toate munițiile de război, câte le va trebui, fără zăbavă. Numai după aceea se poate tremete un «orator» cu anumite condițiuni, hotărâte cu votul tuturor, să întărească legământul (ad ratificandam compositio-

¹⁾ Marini raportează că Principele arată scrisorile ce le aduse el dela Impăratul în Senat, «dove dappoi molti senati (sic!) e dieta în Albagiula fece consentire a tuto senato, e tuto regnio, di quanto aveva promeso a V. M. Caes e con intention di esiere al campo con exercito contra inimico». Despre acestea și a. a dat știre în scrisorile sale din 27, 30 Iunie și 3 Iulie. V. Relația, *Docum.* III, 1, 201.

²⁾ V. descrierea intitulată: «*Coniuratio* adversus Ser. Transilvaniae Principem Sigismundum Báthorem anno 1594 conflata, ex cuiusdam Transilvani fide dignis scriptis. dt. 26 Oct. 94, în *Mon. Hung. Dipl.* III, 65. *Kurzer Bericht*.. gestellt den 2 Mai 1595, auf begern Herrn Ferd. Hofman, Hofkammerpräsidenten, in *Archiv des Vereins für siebenbürg. Landeskunde*, Neue Folg. t. I (1853), 128.

³⁾ Óváry, *A magy. t. Akadémia Oklevél-Másolatai*, II, 229-30, nr. 1121. Că ea fost luată o spune și Principele în instrucția lui Genga. Cf. *A. R. Reg.* 193, f. 100. Iulie 18.

⁴⁾ Și după «*Coniuratio*» și după raportul lui San Clemente, statul și Principele încheind «alianța» se duseră la biserică, unde se slujî un Tedeu. Și după una și după alta, peste câteva zile vestiră ajungerea Tătarilor la granița țării.

nem) ¹⁾. Vestitorul acestor hotărâri, nu putea decât să se întoarcă «fără ispravă» (rebus infectis) dela Matthias, și până la 27 Iulie Impăratul nu subscrisese nimic nici nu se învoise la vre-o condiție ²⁾. Abia la 28 Iulie i se încuviințară 2000 de călăreți nemți ³⁾. Dar asta eră chiar pe gândul partidei prietene cu Turcul. La 3 Iulie sosise în Ardeal vestea că Tătarii au intrat în Moldova ⁴⁾, pentru a trece în Ungaria, și rugămintea lui Aron-Vodă după ajutoare, cum îi făgăduise Principele și senatul său printr'un tratat încheiat cu Marini, scurt după venirea lui din Moldova, pe timpul dietei din Iunie, poate ⁵⁾. La 11 Iulie Sigismund știa și de trecerea Tătarilor spre Polonia ⁶⁾. Principele pusese General peste toate oștile sale pe Balthazar Báthory — de mulțămire, se vede, că s'a învoit la alianța cu Nemții — și-i porunci acum, să închidă drumurile Tătarilor, punându-i la dispozițiune chiar și garda sa ⁷⁾. În loc de aceasta Balthazar, înțeles cu par-

¹⁾ Aici e locul celor 3 puncte de «tractat cu neamțul, la 1594, la începutul războiului», publ. în *Mon. com. Trans.* III, 445. nr. XXII. E de însemnat însă, că în Catalogul Manuscriselor bibliotecii universității din Pesta, partea II (edat de Szilágyi S. Budapest 1894), p. 347 nr. 200, actul poartă datul 11 Iulie. Unde scriu nu pot controla, care e cel adevărat.

²⁾ «Undique circumdati sumus malis, vix vero aut nulla spes auxilii a caesarea Majestate cum nuncius noster infectis rebus ab archiduce redierit, ac et ispe statum suum deploret, spe nobis oblata interim vero nec ullis hactenus caesarea Majestas conditionibus subscripsit consentitque». Așa scrie chiar Sigmund vărului său, Cardinalului Andrei, la 27 Iulie. Copia scrisoarei se află în Szamosközy IV. 32—34, și la Bethlen III, 422, dată din Kővár. Acest «nunțiu» nu putea fi decât Carrillo. Nu la Praga a fost așa dar «nunțul» cum scrie Szilágyi (*Carrillo*, 18); — nici n'avea ce căută acolo, Impăratul eră încă în Regensburg la dietă. *Docum.* III. 2, 41 sq

³⁾ *A. R. Reg.* 193. f. 328 și 100.

⁴⁾ Kováchóczy c. Budaky, «Jude in Bistrița, *Copiile Ac rom.* din arhiva Bistriței.

⁵⁾ După povestirea lui Marini în relațiunea sa sumară, s'ar părea că înaintea dietei chiar. *Docum.* III. 1, 201. La 7 Iunie (st. v. de sigur) Aron aduce aminte lui Sennyei Pongraț, căpitanul din Wárhegy, de «ajutor», de o fi să vină peste țara lui, spunându-i, că Tătarii acum «trec apa la Darsova». *Tört. Társ.* 1879, p. 28. Și Marini încă spune, că Sennyei era rânduit de ajutor cu oștile secuiești. Cf. *Docum.* XII, 6, scris. lui Aron din 15 Aug.

⁶⁾ *Copiile Ac. rom.* Principele c. Bistriței, A. I. 11 Iulie.

⁷⁾ Coniuratio în *Mon. H. Dipl.* III, 65.

tidul ce s'a supus la vedere, le trimete tocmai el oameni să le arate trecătorile și intrările sigure și nepăzite. Principele vrând să îndrepteze lucrurile, chemă o nouă dietă la Turda, cum spune dânsul ¹⁾. În faptă eră nobilimea înarmată, adunată așa, din porunca Domnului, încă la dieta din Alba-Iulia, dar așezată în tabără o milă dela oraș în partea dinspre Sebeș ²⁾, care se strămută la Turda, în loc să meargă împotriva Tătarilor. Aci curse și Balthazar cu ai săi, adecă cu oștile, și cu mulți din sfetnicii (și miniștrii) Principelui, ațâțând pe furie adunarea și mai bine împotriva lui ³⁾. Partidul dușmănos Nemților se făcù atunci, că-i voiește binele, veni la el la Alba-Iulia unde ședeà, făcându-se bolnav, și-l rugă cu lacrimi, să părăsească Țara, căci în dietă se plănuește să-l omoare cu ai săi, ori să-l prindă și să-l deà Turcilor. Și Principele plecă eșind la marginea Țării în Castelul Chiioara (Kövár). Așa spune Sigismund în instrucțiunea Trămisului său la Papa ⁴⁾, și așa își motivează el faptele ce urmează în dieta din Aprilie 1595 ⁵⁾. Intr'o scrisoare către Andrei Bathory însă Principele spune, că nesimțindu-se harnic a țineà piept cu Turcii, fără ajutorul nemțesc, care nu veneà, și firea lui nepotrivindu-se pentru război, s'a hotărât serios să meargă în Italia, lăsând guvernator pe vărul său Balthazar pe care dorește să-l aibe de urmaș. Că s'a învoit cu el prin jurământ să păstreze titlul de Principe, să-și tragă veniturile din moșiile sale, și o pensiune de 12 mii de taleri pe an dela Balthazar. Ba de-

¹⁾ Instrucțiunea lui Genga, *Docum.* III. 2, 388.

²⁾ Kowachoczy, Cancelarul, c. judele de Bistrița J. Budaky, Alba-Iulia 3 Iulie, în *copiile din Bistrița* ale Academiei rom. După el nici n'a fost dietă la 1 Iulie în Alba-Iulia, ci numai *congregație în castrele dela Sebes*. «Nulla itaque haec comitia [conventu ad primum diem Iulii indicto] sed in castra ad Sabesium posita congregatio» .. Cf. Bavorius, 125-6.

³⁾ *Coniuratio* I. c. p. 65-6. Raportul lui San Clemente în Óváry, *Má-solatok*, p. 230. Barovius 126. Așa cred că se pot mai bine apropia de adevăr mărturiile isvoarelor, cari au dat naștere la povestiri destul de încurcate a acestor diete și întâmplări, deși mărturisesc, că isvoarele nu îngăduie lumină deplină.

⁴⁾ Instrucțiunea lui Genga. *Doc.* III. 2, 388.

⁵⁾ *Mon. com. Tr.* III, 477. artiel. 40. Cu povestirea aceasta se potrivește și «*Kurzer Bericht...*» *ibid.* III, 455-6.

clară chiar de scornitură răutăcioasă sperierea sa cu planul de omor sau de isdare Turcilor ¹⁾. Adevărul se pare totuși a fi, că Principele de silă — adecă de frică — își luă poteca din Alba-Iulia, la 20 Iulie ²⁾, și că de silă lăsă domnia vărului său, care aveà oștile în mână, și cu ele venise la Turda. ³⁾

Complotul partidului acestuia, prietin Turcului, se întinse chiar și asupra Moldovei, unde aveà înțelegere cu o seamă de boieri ca și ei să svârle pe Aron, și să-și aleagă Domn iubitor de pace cu Turcul. ⁴⁾ Ei din parte-le vreau să aleagă pe Balthazar Báthory, alții, chiar socrul său mai întâi, vreau să facă republică ca în Venetia. Lucrul trebuia hotărât la dietă, pe care o mutară la Cluj. ⁵⁾ Dar Principele fugar nu se odihnește nici el. La sfatul lui Kornis Gașpar, căpitan în Húszta și al lui Boeskai Ștefan, fiul mătușei sale, căpitan în Oradea, chemați în grabă cu garnizoanele lor, după îndemnul lui Keresztúri, căpitan în Chiocara, unde sosi curând și Geszti, stăpânul Devei, să trâmiseră repede manifeste la Cluj și în afară, că Principele n'a părăsit Domnia, și porunci la oștile secuiești să vină și ele. Iar Kornis grăbi singur la Cluj să lucre printre cei adunați. Manifestele și oștile căpitanilor pomeniți mai vârtos, făcură dieta în loc de alegere nouă, să cheme pe fugarul. O deputație strălucită, în ea fiind chiar Balthazar, aducea pe Sigismund la Cluj, în ziua de 8 August. ⁶⁾ Principele făgădui iertare tuturor, închise dieta,

¹⁾ Principele c. Andrei Cardinalul, Köwar 27 Iulie, în Szamosközy IV. 33. Nu putem ști, dacă scrisoarea e adevărată sau nu. Nici aceea dacă ea n'a fost scrisă sub siluire. Că le-a făgăduit rebelilor să meargă în Italia, când ei se siliră să-l facă a părăsi Domnia (și să se ducă la Constantinopol) o spune și Contarini din Regensburg, 25 Aug., după povestirea lui Carrillo, care tocmai sosise. *Doc.* III. 2, 46.

²⁾ Szamosközy, p. 36, ne dă datul. V. și raportul lui Contarini din Ratisbona (Regensburg) 18 și 25 Aug., cest din urmă după sosirea lui Carrillo acolo. *Doc.* III. 2, 44—46.

³⁾ *Coniuratio*. în *Mon. Hung. Dipl.* III, 65—6. *Kurzer Bericht* în *Archiv f. siebb. Landeskunde* I, p. 129.

⁴⁾ Instrucția lui Genga, l. c. p. 390.

⁵⁾ Szamosközy, 37.

⁶⁾ «*Coniuratio*» în *Mon. H. Dipl.* III, 66—68. Instrucția lui Genga, *Docum.* III, 2, 388—9. Szamosközy, 37—8 și 43. *Kurzer Bericht* în *Mon. com. Tr.* III, 456—7. Datul plecării din Alba Iulia, care ni-l dă numai Szamos-

chemând alta pe ziua de 17 August, tot acolo. Aceasta hotărî de nou ruperea de Turcii, în zilele de 22—23 August după grele desbateri, și cu multe voturi contra. ¹⁾ Sigismund ținu totuși s'o pecetluiască cu o baltă de sânge. Știa el ce pățise întâi. Dar mai erà și multă vorbă, dreaptă sau scornituri, nu se poate hotărî, că trădătorii vechi umblau să-i pună zilele, cu venin sau cu pumnalul, ori să-l deà prins în mâinile Turcilor. Destul că Principele se folosește de ea. La 28 August domnii de frunte sunt chemați să-l însoțească la biserică. Adunați în palat, la un semn dat sunt prinși 12 din ei, peste câteva zile și al 13-lea: între ei trei frați Chendi, Báthory Balthazar, Cancelarul Kovacsóczy. Unul a spus, când erà să-l chinuie, că Bathoreștii, Chendi Alexandru și Cancelarul au făcut toate. La cinci li se tăiă capul în fața lumei, în ziua de 30 August, doi Chendești între ei. Al treilea Chendi și Bornemisza, Cancelarul și vărul Principelui, Balthazar, fură sugrumați în închisoare, la 12 și la 13 Septembrie. A mai fost ucis și un Szaláncki. ²⁾ Papei îi spunea Principele prin solul trimis în aceste zile — înainte de uciderea lui Balthazar —, că întâi le-a făcut «legitim proces» și a adus «sentința», ³⁾ ceeace nu se pare adevărat, căci această dietă

közy. și al venirei înapoi, (v. p. 43 și *Mon. Hung. Dip.* III, 68) se potrivește cu scurtele însemnări ale lui Weyss M. (contemporan), «*Liber An-nalium*» în *Fundgruben* zur Gesch. Siebenbürgens, Neue Folge. hrg. v. E. Trauschenfels (Kronstadt 1860, tomul III al colecției întregi), p. 144: «Enthält sich in Kövâr bey 3 Wochen lang». Toate acestea se și știau în partea lor esențială la Regensburg, peste 20 de zile. *Doc.* III, 2, 44—58 Aug. (trebuie să fie st. v. cum se vede din raportul de la p. 48).

¹⁾ Szamosközy, 39—44. Fiecare comitat și-a dat votul în scris. «*Coniuratio*», în *Mon. H. Dip.* III, 72. Barovius p. 130. Weyss, l. c. p. 144. In hotărîrile dietei de la 17 August—1 Septembrie se află numai ajutoarele votate ca de regulă, fără numirea, că împotriva Turcilor să fie. *Mon. com. Tr.* III, 446—453. In propoziția lui Kovacsóczy, Cancelarul, făcută în numele Principelui, la 20 August însă, cererea de rupere e spusă hotărît. *Török-magy. tört. Emlékek* III, 30 sqq.

²⁾ Szamosközy 40—47. «*Coniuratio* in *M. H. D.* III, 69—72. Instrucția lui Genga, *Doc.* III, 2, 389. «*Kurzer Bericht*» in *M. Com. Tr.* 457—8. Weyss în *Fundgruben* III, 144. cf. Barovius 130—1.

³⁾ Instrucția lui Genga.

se închise la 1 Septemvrie, fără a pomeni lucrul, ce nu se întâmplă nici în cea următoare din Decemvrie. ¹⁾ Abia în cea din Aprilie 1595 Principele ceru și căpătă aprobarea. ²⁾

A făcut Principele aceasta pentru a-și putea urmă politica sa, dela care așteptă mai mare mărire, ³⁾ de sigur a făcut-o însă și din dor de răsbunare ⁴⁾ și mai ales din dor după moșiile și averile lor, pe care le strânse toate. Că eră lipsit tare de bani. ⁵⁾ «Acum sunt bani pentru război», să fie zis Principele. Și mâinile-i erau libere să-l înceapă. Mai lipseă numai legământul cu Impăratul după toată forma, pe hârtie. Și Sigismund nu mai întârziă prea mult cu trimiterea unei legățiuni de fruntași la Praga să-l închee, înainte de ce s'ar fi întors Carrillo, pe care'l trimise când întoarcerea-i în Țară eră asigurată ⁶⁾.

Aveă nespusul noroc să poată cere chiar acuma cu tărie împlinirea poftelor sale : se puteă mândri cu isprăvi de mare preț în Țările Românești, isbânzi pe care le arătă nu numai ca făcute supt a sa ocrotire, ci făcute prin sine, la a sa comandă, cu al său puternic ajutor, ca ale sale.

¹⁾ *Mon. com. Tr.* III, 459—463.

²⁾ *Ibid.* p. 477—80, art. 40—43.

³⁾ Vom vedeă mai jos, ce planuri ferbeau în sufletul lui.

⁴⁾ «Acele îmbrăcăminte nu i se potrivesc de loc,» zise Principele gar-diștilor săi, arătând pe Chendiasca, soția lui Balthazar, care venise să-i ceară mila lui pentru bărbat, «dacă e cevă pe ea, ce vă place luați-vă». Și soldații o lăsară mai goală. «Svârliți-o afară», continuă Sigismund, să o îmbrace bărbatu-său mai prețios și mai strălucit, că acum capătă Principatul Transilvaniei». Se lăudase ea mai înainte către muieri, că acuși va îmbrăca-o bărbatul în țoale de principesă. V. «*Conjuratio*», p. 71.

⁵⁾ Szamosközy, 39—40: peste 100,000 de galbeni, bani gata, nespus de multe lucruri de argint haine și grozave bogății, ce le aduseră cu multe care la Alba Iulia. După «*Kurzer Bericht*» din *Archiv. f. s. LK.* p. 132: 220 măji de argint, care face 660,000 florinți. În jumătate de an însă erau «risipiți» toți: «la Italieni, Spanioli, mincinoșii Curții, și alți câni de felul acesta», zice Szmosközy. Cunoscând firea Principelui, dieta din 16—21 Noemvrie 1594 — și alte dăți se întâmplase aceasta —, se rugă, darea votată pentru oaste să nu o cheltuie pe altcevă. V. art. 3. (la sfârșit) al acestei diete. *M. Com. Tr.* III, 461.

⁶⁾ *Docum.* III, 2, 45—6. Contarini c. Dogele, Ratisbona 25 August 1594.

CAP. IV.

Domnii români în fața ligei plănuite și începutul
răscoalei lor împotriva Turcului.

Intre ajutoarele ce Impăratul și Papa căutau la Răsărit și Mează-noapte, acelea pe care mai puțin preț se punea erau ale Țărilor românești. Luase ei, dela început, în planurile lor de război și pe acestea, dar mai mult de formă, fiind datoria celui în primejdie să nu desprețuiască nici puterea celui mai slab. Dar avea să treacă o jumătate de an până ce Impăratul trâmitea pe cineva la Voivodul moldovean, de tocmală, după ce acesta se îmbiase singur a țineă cu Creștinătatea. Iar lui Mihai nici de nume nu-i știau, putem zice, aproape până când nu se arată cu fapte.

Cea mai bună ispravă ce o așteptă la început Clemente al VIII. dela Principii dunăreni, tributarii Porții, eră să nu dea ajutoarele de război, ce le-ar cere Stăpânul, să stea acasă cu oștile lor. Și lucrul acesta socotiă el cu înțelepciune, că mai ușor se poate ajunge, dacă s'ar pune Cazacii în mișcare împotriva Păgânilor. Trămis odată în Polonia ¹⁾ el cunoștea din vedere — am putea zice — războinicul popor dela Niprul de jos ²⁾, cărora Tătarii și Sangeacatele turcești dintre hotarele acestora și gurile Dunărei le închidău Marea. Cunoștea iubirea lui de pradă, pe care și-o prindea ca șoimul din sbor, sburând pe caii lui sălbatici, și știa cât val făcuse în vremea din urmă Polonilor, a căror supuși erau, cu numele, pentru prădăciunile lor în Țările turcești. Ce prilej mai nimerit decât acuma, ca să le înceapă de nou? Și, plecați ei, Cazacii, odată la vânătoare, Principii dunăreni, se aveau cu ce scoate la Impăratul păgân, că nu îndrăsnesc să se clinească de acasă; și Tătarii prădători ca și ei, erau siliți să-și păzească vatra. Tot ei puteau sculă împotriva dușmanului pe Tătarii precopensi și mingrelieni, vecinii lor. De

¹⁾ V. mai sus p. 102.

²⁾ Alți frați de ai lor erau liberi de tot, Cazacii de la Don, supuși în curând de Moscoviți, pe cari și aceștia îi urmează.

aceea «legatul» său, arhiepiscopul Alexandru Comuleo, avea la ei să meargă întâi, pe ei să-i câştige pentru războiul sfânt, cu sau fără ştirea Polonilor, în a căror bune simţiri pentru Creştinătate pătitul Pontifice avea priceperea să se îndoiască puţin. Şi nici nu-l trimitea cu mâna goală. Ştia el, că primul lor răspuns va fi: bani. Comuleo ducea cambii pentru Hatmanul lor, în sumă de 12 mii de florini, de plătit îndată ce-ar fi trecut hotarul duşmanului şi făgăduinţe pe deasupra.

Dela ei apoi, dela părinţii Iesuiţi şi dela Archiepiscopul din Leopold, va căută să afle ce nădejdi s'ar putea pune în Țările româneşti, despre cari va fi întreat mai înainte, în trecere, şi pe Bathoreşti, pe Cardinalul şi pe cei doi fraţi ai lui şi pe Principele. Căci Papa ştia, cum Turcul pune şi scoate Domnii, după daruri şi după caprii, cu groaznică nedreptate, aşă că mulţi din cei lăpădaţi, de ani de zile rătăcesc şi cerşesc prin Germania Polonia şi Italia, şi cei aflători în Domnie se pot gândi la aceeaşi soarte. El ştia, că starea acestor popoare e atât de nefericită, cât pare că nu se poate să nu trăiască în ele un dor aprins de a o schimba ¹⁾. După buna sa chipzuintă apoi «legatul» va merge sau nu va merge la ei. În Moldova ştia sfântul Părinte, că domneşte Aron («un Abrahamo di fede Rutenica»), iubitori al religiei catolice. Cătră el mai uşor se poate slobozi. Totuşi trebuie pusă dela început condiţia de a primi această lege, «căci nu e sigur a se încrede într'o naţie şismatică.» În Țara românească însă, nu se ştia la Roma, când scriau această instrucţie, la 10 Noemvrie 1593, cum stau lucrurile, decât că, un pretendent închis la Cameniţa, care eră catolic, a cerut Scaunul şi s'a dus de curând la Constantinopol cu nădejdea să-l capete ²⁾. «Dar, ori cum ar fi, nu se pare cuviincios, a încrede acestor neamuri un secret de atâta însemnătate, dacă nu se vede întâi [se non precede] vre-un semn ales despre inima lor.

¹⁾ Descrierea situaţiei Țărilor româneşti şi a domnilor lor e aproape aceeaşi şi în instrucţia lui di Cervia, un an mai târziu. *Docum.* III. 2, 394.

²⁾ Eră fiul lui Iancu Sasul, a fostului Vodă moldovean. *Doc.* III. 1, 457—8, 464; III. 2, 31—33; IV. 2, 174. În faptă el cerea Tronul Moldovei cum ne spun documentele citate, asupra căruia putea zice că are drept, şi Papa greşeşte, fiind informat, se vede, de Nunţiul său din Polonia, care va fi numit, cum eră obiceiul acelei ţări, Moldova cu numele Valachia.

nici nu va fi ușor a le abate dela trebuința unirei oastei lor sub steagurile turcești, dacă nu văd întâi vre-o arătătoare coborâre a acelei Impărății.» Totuși trebuie cercat, arătându-le cât de primejdios este și pentru ele a crește puterea celor ce le asuprește atâta, și cât e de necuviincios a se bate pe partea dușmanilor credinței lui Christos. Trebuie «încă să li se aducă aminte, că sunt colonie de Italieni, și că nu trebuie de bună voie să intre într'un război, unde ar putea vărsă chiar sângele neamurilor lor de un sânge» ¹⁾. Se înțelege, lui Comuleo i se deteră hârtii de credință, și către Domnii români, dacă ar află de bine să se ducă la ei, hârtii în cari se repetă ținta visitei la ei cam în același chip. «Am auzit de tine», zicea scrisoarea Papei către necunoscutul Domn al Țării Românești, că ai inimă mare ²⁾, și de poporul tău am înțeles, că sunteți născuți din Latini și Italieni, cu atât mai mult e de crezut, că rămniți la mărirea părinților voștri și o doriți: dar mai mult trebuie să vă ațâțe gândul, că sunteți Creștini, și că mărturisiți a urmă steagul mântuitoarei Cruci. De aceea să cuprindeți în suflet, că și a voastră este pricina Creștinătății, lovită cu atâta putere de dușmanii Crucii lui Christos, și să vă gândiți, că trebuie să săvârșiți vre-o faptă strălucită, care să vă învrednicească de vecinică faimă, la toate națiile și în toate vremurile» ³⁾.

Dar Domnii români n'aveau lipsă de îmbărbătările Papei.

¹⁾ «Instruizione per ordine di Nostro Signore Papa Clemente Ottavo al Reverendo Don Alessandro Comuleo Arciprete di S. Hieronimo di Roma mandato da Sua Santità a diversi Principi et Potentati delle Parti Settentrionali.» Roma, 10 Noemvrie 1593. *Docum.* III. 2, 36—40 (Arh. della Santa Sede). O parte din această instrucție a fost publicată de Papiu în *Tesaur* I, 60—2, în traducere românească, după manuscr. ital. din biblioteca din Berlin, cu datul de 2 Noemvrie. Vorbind de neamuri, se gândiau cei ce făceau instrucția la Italienii ce aveă să-i trimeată Papa și alți Principi italieni la acest război.

²⁾ Aceasta se zicea de altfel și în scrisoarea adresată «Aaroni Moldaviae Principi.»

³⁾ Scrisoarea Papei Clemente VIII c. «Principele Țărei românești» (Valachiae), Roma, 8 Noemvrie. *Docum.* III. 1, 175 (reprodus din Theiner, *Vetera monumenta Poloniae, etc.* Roma 1863, Tom. III. p. 210). Tot acolo se află reproduse și scrisorile către Cazaci, c. Hatmanul lor, c. Aron-Vodă (p. 173—175), cu acelaș dat.

Pe Aron îl făcuse mai înainte primejdiile ce amenințau Tronul său și poate și nevoile Țării să-și aducă aminte, că se ține de Creștinătate. Năcazurile Țării și inima sa barbată aveau să-l împingă pe Mihai către aceeași Creștinătate, fără ca Trimisul Papei să fi văzut Țara lui și înainte de ce Domnul va fi putut auzi vorbele lui.

Aron-Vodă, Domnul tiran de atunci al Moldovei, eră gata de a fi scos din Domnie, în Septemvrie 1593 ¹⁾. Cu Polonia, unde gema de pribegi moldoveni ²⁾, Voevodul eră în dușmănie ³⁾. Supușii lor, Cazacii, cu voia preaputernicului Hatman Zamoyski, ajutaseră un an mai înainte (1592), când Aron, mazilit, mergea la Țarigrad, pe pretendentul «Petru Cazacul», fiul lui Alexandru Lăpușneanu, la tronul Moldovei. Și Aron, întors iar Domn, trebuia să-și ia Scaunul cu puterea dela ei ⁴⁾. Tătarii aveau poruncă de mult să meargă împotriva Impăratului ⁵⁾, și trebuiau să treacă prin Țara lui, poate peste el întâi ⁶⁾. În Mihai, care tocmai venia

¹⁾ *Doc.* III, 1, 457. Zane c. Dogele, Constantinopole, 6 Sept. În vederea mazilirei, cred, poruncă Sultanul tocmai atunci lui Báthory, să-și cheme napoi oastea ungurească, ce se află lângă Aron, de acum un an. *Mon. com. Transilv.* III, 294 și nota 4 (294—5). Prietenii lui Petru Șchiopu lucrau pentru restabilirea lui, dorită și de emigrații din Polonia. V. Prefața la *Doc.* XI, p. 81 și urm. și actele p. 349, 370—1, 373—4. Un alt pretendent Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, sosită în acelaș timp la Constantinopol. Iorga, *Pretendenți*, 251 sq.

²⁾ Iorga, Prefața la vol. XI de *Docum.* p. 84—85.

³⁾ *Docum. Supplement* II, volum 1 (din archive și biblioteci polone. publ. de I. Bogdan, București, 1893). p. 327—8, Iași 24 Febr. 1594. Un sol polon către hățmanul Zamoyski: Voda se jeluește de invasia Cazacilor din a. 1592. Se vede, e prima comunicare cu Poloniei de atunci încoace.

⁴⁾ Iorga, *Pretendenți* în *Anale* XIX, 238—242. Vezi pe lângă izvoarele arătate acolo, instrucția Principelui ardelean pentru Căpitanul trupelor sale ajutătoare, ce le trimise la porunca Sultanului, în *Mon. com. Transilv.* III, 412—5 (ung.), dat Alba-Iulia, 25 Sept. 1592. Apoi *Docum.* XI, 758 sqq.

⁵⁾ V. mai sus, p. 77 (raportul din 19 Febr.); o scrisoare din Carpona (c. Archiducele ?), 2 Aug. 1593, în *A. C. H.* Hassan-Pașa de Timișoara c. Stefan Báthori de Ecsed. Simand, 4 Sept. *A. C. H.*

⁶⁾ În scrisoarea citată din 4 Sept. se zice, că și sunt în Moldova. Cf. *Docum.* XI, 362, «Ex Transylvania», 15 Sept.: Sunt la Nistru și așteaptă numai să miște Ardelenii din loc. Pentru mai târziu, de frica lui Aron de ei v.: *Docum.* III, 1, 179 sq.; IV, 2, 174; *Supl.* II, 1, 328; *Tört Iár*, 1879, 28.

să-și ocupe tronul cu un alai de Turci după el, cine putea avea încă acum încredere? Ce-i mai rămâne bietului Domn de făcut, decât să se lipiască de Impăratul, care avea trebuință de dușmanii și dușmăniții Turcului? Și el înțelese aceasta.

Încă pe la sfârșitul lui Septemvrie el scrisese Impăratului și Colonelului său din Ungaria superioară Teuffenbach sau Tieffenbach scrisori, din cari se vede, că e sătul de jugul greu turcesc, și că-și aduce aminte că se ține de Creștinătate; de aceea e gata a se supune pe sine și Țara sa Maiestății Sale împărătești. Sigmund Rákóczi, magnat din Ungaria de sus, împărtășește aceste știri la 2 (12) Octomvrie ¹⁾ Colonelului dela Comorn, Pálffy, spunându-i, că va vede și el «peste puține zile» scrisoarea lui Aron către Impăratul, care a fost trămeasă de Colonelul mai departe nedesfăcută «zilele trecute». Pe cea a lui Tieffenbach a citit-o însă și el ²⁾. Primul răspuns ce-l cunoaștem e dela ofițerul împărătesc din Ungaria de sus Prepostváry: îl îmbărbătează la servicii credincioase către Maiestatea Sa, mângăindu-l, că de va ajuta Dumnezeu și Aron se va arăta credincios, Impăratul îl va face să trăiască el și urmașii lui «mai în pace decât în această nestatornică Țară a Moldovei» ³⁾.

La ce Aron se grăbia să răspundă, 1 Ianuarie 1594 (stil vechi, de sigur). Ști D-Ta cum e cu Moldova, aici Turcul poruncește și noi suntem numai guvernorul (Statthalt'er) lui. Noi ne îmbiăm să slujim Maiestății Sale, dar — D-Ta înțelegi — mai mult nu putem zice, «căci mare lanț și funie ne stă în cale». Am înțeles făgăduința ce ne-o faceți, dar «aceasta promisiune ar trebui să ni se trămeată cu subscrie-

¹⁾ Că datul de 2 Oct. e stil vechi se vede din scrisoarea lui Pálffy c. Matthias, din Comorn, 22 Oct. unde spune apriat aceasta *A. C. H.*

²⁾ Rákóczi Sigm. c. Pálffy, din Viseli, 2 Oct. 1593. *Doc. XI, 366.* Indreptez în tiparul acestui document după *A. C. Hung.* locul urm.: «unnd nicht alls Unnderthanen; unnd getreue von dem Weida aus Sübenbürgen, aber gebürde»... care trebuie citit: unnd nicht also Unnderthanen unnd getreuen. Von dem Weyda aus Sübenbürgen aber gebürde etc. ...

³⁾ Estras contemporan din scrisoarea lui V. Prepostváry c. Aron, Chenger, 25 Dec. 1593. Orig. din Arh. ministr. de război din Viena, (azi nu se mai găsește ca multe altele din Hurmuzaki, publ. în *Docum.* III. 1, 176—7.

și sigilul Maiestății Sale. Acum numai după scrisoarea D-Tale nu putem face aceasta» ¹⁾. Și, la sigil și iscălitură în numele împăratului se și ajunsse, peste o jumătate de an.

În scrisoarea ce o cunoaștem a lui Sigmund Rákóczi dela 2'12 Octomvrie el mai spune, că «și Voevodul transalpin [Mihai adevă] simte la fel cu Moldoveanul acesta» și că amândoi Voivozii, pricepând bunele prilejuri, așteaptă numai bunăvoința Maiestății Sale către ei ²⁾. Rákóczi se întemeiă pe vești sosite din Transilvania, căci nu se vede, că ar fi citit și aceasta în scrisoarea lui Aron către Teuffenbach. Și la 26 Octomvrie i se da lui Pálffy, care espediase acele scrisori mai departe, răspuns din partea Consiliului de război «pentru scrisoarea lui Ragozi privitoare la tractarea cu Voevodul Transilvaniei [și cu privire] la Moldavi și Români» ³⁾. Tot așa spun oamenii, veniți din părțile Transilvane la Praga pe la începutul lui Noemvrie, că Țara-Românească, Moldovenii, și Ardelenii de sigur s'ar mișcă împotriva împăratului, când ar vedea numai, că pornesc puțin rău lucrurile acestei împărății [a Turcului] ⁴⁾

Nu avem cu toate acestea nici o mărturie mai sigură, că Mihai încă de pe acuma ar fi dat sau ar fi cercat să dea un semn împăratului de dorința sa de a o rupe de Turci.

Dacă eră cineva care să fi știut de pe acuma cugetul ce vom vedea că l-a avut Mihai, acesta nu putea fi decât Principele ardelean care-l recomandase Turcului la Domnie.

După ce Aron își arătase inima, căpitanii împărătești din Ungaria de sus nu întârziară să i-o mai încălziască încă.

Ei aveau închipuiri mai cutezătoare, scriind Archiducelui Matthias, cum făcù Prepostváry la 3 Februarie, de pustiirile

¹⁾ Aron c. Prepostváry, Iași, 1 Ianuarie 1594. Original unguresc cu traducere contemp. nemțească în Arhiva de Război. Traducerea în *Doc.* III. 1, 177. Din câte văzurăm, e lămurit, că Aron a început cu apropierea de împărat.

²⁾ *Docum.* XI, 366.

³⁾ *A. R.* Regist. 191, f. 103, 26 Oct. 1594.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 35. T. Contarini c. Doge, Praga, 9 Nov. 1593. În raportul aceluiași Ambasador dela 18 Ianuarie 1594 citim: si sia con speranza che il Transilvano et il Valaco debbano acostarsi all Imperatore (*ibid.* p. 39), supt Valac se înțelege de sigur Aron din Moldova; cf. aceeași numire pentru Moldovean *ibid.* p. 33, 41, dată, tot de Contarini.

ce ar putea face Voevozii românești — a căror Țări el le cunoaște ca Viena, «dacă ar vrea să se ridice și să fie cu credință», — în Țara turcească până la Adrianopol, ba închizând chiar calea spre Constantinopol, cât Sinan să fie silit ori să se întoarcă înapoi, ori să se svârle asupra lor ¹⁾. Iar lui Aron îi vorbeau nu numai de izbânzile lor ci și de împreunarea puterilor creștine într'o ligă din care nu va lipsi nici Principele Transilvaniei ²⁾. Și Voevodul moldovean, de frică să nu rămână pe dinafară de ea, se grăbi să scrie lui Teuffenbach, «Căpitanului general», și celorlalți căpitani din Ungaria de sus, la 5 Februarie, jurându-se pe creștinătatea și adevărata sa credință, că va ținea «hotărârea sau încheerea aceea ce ei o așează sau o fac cu Creștinătatea în toate articolele ei». Dânșii să-i poruncească numai, că să știe ce are să facă ³⁾. Acelaș lucru îl spune și Principelui Transilvaniei: să scrie și el «principilor și domnilor din părțile de sus» să-i ceară numai «prin scrisori» ridicarea sa pe partea Creștinătății, căci el e gata cu tot poporul și cu toată averea sa Creștinilor să le ajute. Le da apoi veste de Tătari că au cerut dela el oameni să-i poarte prin Polonia către Muncaci și Cașovia, ceea ce el a împărtășit Polonilor ⁴⁾, și la Cazaci le-au scris să-i ia pe dinapoi, «căci și noi ne vom scula împotriva Tătarilor de cealaltă parte». Să se coboare Creștinii numai până la Timișioara și Mohaci și Turcii nu se vor opri până la Constantinople ⁵⁾. Amândouă scrisorile Teuffenbach

¹⁾ Prepostváry c. Matthias, Belteök, 3 Februarie 1594. *Docum.* III. 1, 178. Reflexul acestor fel de vești se vede și în convorbirea lui Trautson, Ministru împărătesc, cu Speziano, în raportul acestuia dela 14 Martie *Docum.* XI, 425.

²⁾ Scrisorile nu sunt cunoscute, dar se poate înțelege aceasta din răspunsurile lui Aron ce urmează.

³⁾ Aron «Sacrae Caes. Reg. Mttis Capitaneo, Generali, ceteris Magnificis Dominis partium Regni Hungariae Superiorum în generali». *Docum.* III. 1, 180.

⁴⁾ Și sunt dovezi că a făcut așa V. Scrisoarea polonului Drożynski c. Hatmanul Zamoyski, Iași 24 Febr. 94; a lui Aron c. Zamoyski, Iași 5 Martie. *Docum. Supl.* II. 1, 327—9 și mai ales scris. lui Zamoyski, ibid 336—7. Sunt primele legături ce le cearcă Aron cu Polonii, în fața primejdiei.

⁵⁾ Aron c. Sigismund Báthory. Iași 6 Febrarie 1594. *Doc.* III. 1, 179 (ex. ungarico in latinum versio); idem p. 459. Nici acest document nici

le primiã la 16 Februarie dela Sigmund Báthory și le espediã îndatã Arhiducelui Matthias, spunându-i, că a trimes o mulțumire și cuvinte de îmbărbătare lui Aron¹⁾. Matthias, însărcinat de fratele său Rudolf cu grija și cărmuirea războiului din Ungaria în acest timp ²⁾, trimese și el din partea sa, la 23 Februarie, mulțămiri Voevodului moldovean, rugând-ul și îmbărbătându-l să nu lipsească dela câte s'a îmbiat: Majestatea Sa va căută să poarte războiul strașnic și să zdrobească pe Turci, asigurând și Țara lui despre ei. Știã însă Matthias, că aceasta nu e destul, de aceea se rugă de Impăratul, să grăbiască a face toate cele de lipsă «pentru încheierea și promovarea tocmei începute»... «Cu deosebire credenționa-lul pentru Aron, Voda Moldovei să facă bine să-l iscălească iute și să i-l trimeată.» Cu «acest bun prilej» apoi să caute cum va putea să trimeată «ajutorul de oaste și altele, pentru ca Voevozii [al Transilvaniei și Moldovei] să poată vedeã seriozitatea și intenția împotriva dușmanului și să se poată mângâia, ca au un bun scut la spate».

Intârzierea ar face, «ca unul sau altul să se hotărească de silã la cevã, la ce acum nici nu se gândește» ³⁾. Nu se poate înțelege bine, ajutoarele acestea le cere Matthias pentru sine sau pentru Voevozi ⁴⁾, — la toată întâmplarea nainte de a fi

cel din nota 3, nu pot fi datate stil vechiu, cum s'a tipãrit din partea editorului. Ele nu puteau ajunge peste Alba-Iulia (cumcã Principele erã acolo atunci, v. Szilágyi, *Carrillo*, 11) în mânilor lui Teuffenbach la 16 și în ale lui Matthias la 23 (la Târnavia), cum vom vedeã îndatã, scrisorile lor fiind sigur date stil nou.

¹⁾ Teuffenbach c. Matthias, 17 Fevr. 1594. *Doc.* III. 1, 181.

²⁾ O spune și el în scrisoarea lui c. Aron; cf. *Mon. com. Hung.* VIII, 165.

³⁾ Matthias c. Rudolf. Tyrnau 25 Februarie 1594. *Docum.* III. 1, 184—5.

⁴⁾ Credința mea este, că Matthias le cerea pentru sine. Erau ajutoarele ce le cereã Impăratul dela Principii germani și străini. Se lămurește aceasta și din scrisoarea lui Teuffenbach, o lună șmai apoi. Aron îl înștințase că vin Tătarii. Teuffenbach îi scrise să-i oprească cât va putea, iar lui Matthias acestea: Weil dan dergleichen Khundtschafften ie nit zuverachten, Wellen Eur Fürst. Durchlt dahin genedigt bedacht sein, Damit nit allein die hinüber gefordertten Reutter vnd Husarn ehist widerumb zuruckh gelassen, sondern auch ain mehrere anzal Teutsch Kriegsvolckh zu Ross und Fuess fürderlich herein geschickht. werde, auf das mit hulf des Almechtigen dieser geschirmdter feindt nit allein gehindert sondern Ime auch sovil möglich abbruch geschehen müge. Pentru cine

ajuns la un legământ cu ei nu putea fi vorba, nu la Curtea Împăratului cel puțin, de a trimete cuivă bani sau trupe într'ajutor. Dar, că vremea sosise pentru încheerea unui legământ în toată forma, aceasta o înțeleseră și la Praga. Cu Sigmund Báthory se tocmau prin Carrillo care avea să vină în curând iar la Praga; Comuleo eră și el tocmai pe atunci în Ardeal. Dar Kiss, Trimesul lui Teuffenbach, nu se întorsese încă, ¹⁾ ceeace măria numai îndoiala în izbândă unirei cu Transilvanul ²⁾. De aceea, și fiindcă el se îmbiă mai cu înbulzială, «cu deosebire» la Aron trebuia să fie trimes cinevă, să așeze cu el învoială scrisă, pe când va fi ajuns acolo și Trimisul Papei să-l îndemne.

Eră de lipsă, chiar pentru a silii pe Transilvanul să mai slăbească din cererile lui, când Împăratul ar avea în coastă-i un aliat, precum socotiă că are pe Cazaci, cu cari tocmai atunci încheiase o învoială. Că, nici ei nu așteptase venirea Trimisului papal, ci, cum dragul vieții lor eră lupta și prada, își îmbiase repede Împăratului brațele lor. Așa, că la 3 Fevruarie Rudolf putea da în mâna seniorului lor Clopicki scrisori către Țarul Moscovit, către Aron-Vodă și la niște Principi poloni, vecini cu ei, ca să lase liberă trecere și să nu facă nici o supărare celor 8—10 mii de Cazaci ai numitului Clopicki, cari «mărturisesc că sunt neam liber», ba pe cât pot, să le ajute și să le înlesnească marșul, — căci i-a primit sub steagul său și s-a învoit cu ei să împiedice trecerea Tătarilor către Ungaria și să năvălească asupra Im-

cunoaște mersul lucrurilor în Ungaria, nu mai e îndoială, că husarii și călăreții, de care Teuffenbach zice să fie *lăsați repede înapoi*, nu puteau fi decât ajutoare cerute de Matthias din corpul căpitanului dela Cașovia, pe cari dânsul le cerea acum napoi, și încă pe deasupra și trupe nemțești, ca să poată ține pept cu Tătarii ce-i așteptă, și nici de cum pentru a le trimete lui Aron.

¹⁾ V. mai sus, p. 109—10.

²⁾ ... sperano tanto da lui [Aron] quanto dallo stesso Transilvano; del quale, secondo che mi disse il signor Ronfo [ministrul Rumpff], hora si ha qualche dubio, fomentato dalla tardanza a comparire alcuno,—scrisse Speziano la 7 Martie din Praga, iar la 14: se Polonia et il Transilvano vorrano aiutare... *Docum.* XI, 418, 425.

părăției turcești, trecând Dunărea pe la Silistria, prădând-o și pustiind-o până la Adrianopol și dincolo. ¹⁾

Astfel, când ajunse scrisoarea lui Matthias la Praga, Rudolf puse de făcură în grabă scrisorile pentru omul ce-l rânduiă — ce e drept și la «Voivodul Transilvaniei», dar numai «cu prilejul» acesta (data ocașiune ad Illustrem quoque Transylvaniae Woyvodam divertat), — de-a dreptul în Moldova (in terras Moldaviae Walachiae) peste Polonia: ²⁾ «ca să caute să miște la răscoală împotriva Turcului nu numai pe Hospodarul (fie Aron, fie Ștefan Bogdan, pentru cari amândoi, unul din ei nefiind de față, are scrisori de credință împărătești pentru toată întâmplarea), ³⁾ ci și pe boierii (magnates) țării sale, pe nobili și pe ceilalți locuitori, în numele Maiestății Sale, și să-i atragă pe partea Sfintei Impărății Romane, ⁴⁾ cu toată înțelepciunea, istețimea și îngrijirea.» Așa cuprindeă în cuvinte instrucțiunea împărătească dela 7 Martie 1594, misiunea lui Ioan de Marini Poli Ragusens. ⁵⁾ Iar în credenționalul ce i se gătiă în aceeași zi pentru «ilustrul principe Aron Hospodarul Moldo-Valachiei» (Hospodaro Moldaviae Walachiae), i se cereă acestuia să se hotărască acum, că vreă, precum s'a arătat (după vestea ce o are Impăratul dela oameni de bună credință), să scuture urâtul jug, și să se poarte așa, că Impăratul să se simtă îndemnat a-l

¹⁾ Rudolf c. Țarul Teodor (Fedor), Aron Vodă, Ianus, Principele de Sborowski, Palatinul de Braclaw. . . și c. Cazacii Zaporogeni. Praga. 3 Febr. 1594. *Docum.* XI, 407—8. Tot acolo p. 406 : punctele 3, 4, 5, din învoiala făcută cu iei.

²⁾ Drumul se vede din relația «legatului». *Docum.* III. 1, 200 sq.

³⁾ Vezi încurcarea învățaților noștri asupra acestui loc atât de lămurit mai jos, pag. urm nota 2. Acolo vom reproduce locul în original.

⁴⁾ Spun pentru cetitorii cu puțină carte, ce s'ar întâmpla să-i am, că așa se numi Impărăția nemțească dela înființarea ei (la a. 800) socotindu-se ca o moștenitoare creștină a Impărăției păgâne a marilor noștrii strămoși Romani, până când Napoleon cel mare îi șterse și ființa șubredă și numele la a. 1804.

⁵⁾ *Instructio Sacrae Caes. Regiaeque Majestatis Divi Rudolphi II. Romani Imperatoris etc. pro egregio Iohanne de Marinis, Raguseo, ad Partes Moldaviae Walachiae proficiscente, supra ea quae eiusdem Caesariae Majestatis nomine illic agere et exequi debeat.* *Docum.* III. 1, 186

cinsti și a-l înălța pe el și fii lui cu strălucite podoabe și să-l facă nemuritor la urmași ¹⁾.

Dar, cum se vede lămurit din instrucție, se ținea seamă, că Aron putea să nu mai fie Domn până ce ar ajunge deputatul împărătesc la el. De aceea i se dete lui Marini un credințional și pentru acela ce se credeă cu siguranță, că va ajunge sau va fi ajuns urmașul lui, pentru Ștefan Bogdan, ²⁾

¹⁾ Rudolphus — Illustri Principi, Aaroni Hospodaro Moldaviae Wallachiae sincere nobis dilecto. *Docum.* III. 1, 187.

²⁾ Rudolphus... Illustri Stephano Bogdan, Hospodaro Moldaviae Wallachiae, sincere nobis dilecto. *Ibid.* p. 184—5. Această urmare de fapte, atât de simplă și atât de ușor de înțeles, numai din cele 3 acte arătate în notele din urmă, nu a fost pricepută de învățații noștrii până în ziua de astăzi. Din potrivă credinționalul adresat lui Ștefan Bogdan, și alusia la el în instrucția Impăratului pentru Marini, i-a încurcat foarte. Atât d-l Xenopol cât și d-l Iorga au crezut că aci e vorba de Voevodul Țării-Românești: «necunosând deci Impăratul, nu numai mazilirea aceluia domn, dar încă și pe acel ce urmasă după el, Alexandru al III-lea, înainte de Mihai Viteazul» [așa dară: Ștefan Bogdan e una cu Ștefan Surdu, și la curte nu se mai auzise nimic dela 1591 încoace despre Țara-Românească!] Xenopol III, 167. Mirarea noastră e cu atât mai mare, cu cât d-l Xenopol a citit și instrucția, și pune chiar în notă o parte din locul care trebuiă să-l lămuriască, dacă nu l-a lămurit altceva. Iată pasajul nesdrobit: «Iccirco Caesarea Regiaque Maiestas Egregio Iohanni de Marinis Raguseo, ex Aula Caesarea in terras Moldaviae Walachiae proficiscenti, in mandatis dedit, ut cum eo devenerit, non solum ipsum Hospodarum, sive Stephanum Bogdanum, ad quos quidem ambos, *alterutro non praesente* Caesareas literas Credenti[on]ales in eventum habet: Verum etiam eius regionis Magnates, nobiles et reliquos incolas, ad insurgendum adversus Turcas suae Maiestatis nomine commovere, ad suaeque Maiestatis et Sacri Romani Imperii partes qua maxime decet prudentia, dexteritate et cautione pertrahere studeat». Avem locul în text mai sus. Nu știu cum nu s'a putut înțelege «alterutro non praesente» unul sau altul nefiind de față (adică nefiind Voevod), căruia i se trimete «in eventum», pe întâmplare, scrisaorea. Iar d-l Iorga scrie — la a. 1900, într'o notă la un document din 29 Martie 1594, *Docum.* XI, 430: «Impăratul intrase încă în legături și cu acesta [cu Mihai-Vodă adică], adresând însă scrisorile lui Ștefan Bogdan, *greșală de cancelarie* care e cu totul inexplicabilă, când se gândește cinevă la bunele informațiuni din Turcia pe cari le aveau Imperialii» (cit. Hurmuzaki III. 1, 184—5 și 186 și «Cf. Xenopol III, 197, nota 3» — pag. e greșită: 167). Adecă e o îndreptare a d-lui Xenopol, care ziceă că nu e greșală de cancelarie, ci neștiință. — În faptă Imperialii erau rău informați despre isprăvile din Constantinopol, din

ale cărui simțiminte pentru Casa Austriei le cunoșteau de înaintea. ¹⁾

Vestea aceasta ca și cea despre urmașul ce se așteptă să fie va fi adus-o la Praga chiar Marini.

Acest Ragusan eră bine cunoscut în amândouă Țările românești. Venise la curtea lui Mihnea-Vodă în Muntenia la sfârșitul a. 1585, se căsătorise cu o verișoară a Domnului, de care acesta îl despărți pe la începutul a. 1590, când apoi gâlcevitorul și cheltuitorul negustor, ridicat la boierie, sau având cel puțin loc în divanul lui Mihnea ²⁾, trecu în Moldova. Aci luă vămile în arendă, plecă cu Domnul Petru Șchiopul în Apus, când acesta își părăsi Scaunul, la 19 August 1591, isbuti cu recomandații dela Regele Poloniei și dela Archiducii Ernst și Matthias ³⁾ să-și poată urmări Stăpânul cu proces înaintea guvernului Archiducelui Ferdinand din Tirol, unde se stabilise Domnul, dicând că ar fi fost păgubit prin fuga lui. Procesul îl perdû, dovedindu-se că pârâșului îi trebuiau bani fără dreptate, dar el nu încetă a

timpul de când Kreckwitz fu închis, vor începe însă a aveă în curând vești mai bune, peste Veneția de la un om pătî în Țarigrad. Dar aici nu e vorba de acestea ci de un lucru foarte de necrezut: de neluarea în seamă, din partea acestor învățați, a numelui Țării «Moldovei cu: Moldavia Walachiae» (în titlul lui Ștefan, tipărit greșit cu o virgulă între ele), un fel în amândouă scrisorile acestea, numire atât de deasă a Moldovei (Valachia moldovenească adică), cum o numește chiar Marini în relațiunea sa italienească, după ce a fost la Aron («prevegniuto in Moldavia Walachiae», și se știe că în Valachia nu a fost atunci. *Docum.* III. 1, 200),— pe când Țara Românească se numește Valachia Transalpina, sau simplu Valachia, sau la Poloni chiar «Moldavia sau Moldavia Transalpina. Cf. studiul meu, *Matei Băsărabă*, p. 295, n. 1 și Papiu, *Tesaur*, I p. XI și XIV) Iar Domnii își numesc Țara Ungro-Vlachia în hrisoavele lor. Că Moldova se numea de Greci «Moldovlachia» și chiar Mitropoliții Moldovei își ziceau «ai bisericei Moldovlachiei», ca bunăoară Macarie, Țamblac în prima jumătate a secolului al 15-a, despre asta găsim destule date în studiul lui Melchisedec, Mitropolitul *Grigore Țamblac*, în *Revista* d-lui Tocilescu, III, 32, 36, 38, 39, 57, 165.

¹⁾ V. scrisoarea lui c. Archiducele Ferdinand (de Tirol, unchiul Impăratului) Veneția 3 Iulie 1593, *Doc.* XI, 347. Nu poate fi Ștefan Surdul, cum arată editorul de-asupra, căci acesta era esilat la Chios. *Docum.* III 1, 464.

²⁾ Iorga, *Contribuțiuni în Anale* XVIII, p. 63—65, 70, 75, 77, 95 sq.

³⁾ *Docum.* XI, p. 258—9 și 283.

apelă în potriva judecății ¹⁾. Bun prieten cu Pezzen, din timpul când acesta fusese Ministru «resident» la Constantinopol, sfetnicul acesta împărătesc, cu trecere cum eră, îl socoti cel mai potrivit Agent de trimes la Răsărit ²⁾. Și tocmai el, Raguseo, eră cel ce răspândise vestea la Curtea din Innsbruck și apoi la cea din Praga, că la Constantinopol se lucră pentru întoarcerea lui Petru Șchiopul la Domnie. Cum însă chiar prin sgomotul lui chitise, ca Petru, oaspele, să fie privigheat de aproape ca nu cumva să plece ³⁾, Marini putea crede că prietenul său Ștefan Bogdan ⁴⁾, care plecase anul trecut din Veneția la Constantinopol, cu bună nădejde de Domnie ⁵⁾—și dela care putea să aibe și vești proaspete—va fi numit în Scaunul lui Aron, ce se clătina. De aceea i se dete, îl ceru el poate, credențional și pentru un al doilea Domn al Valahiei moldovenesti, pentru Ștefan Bogdan.

La 18 Martie Marini plecă din Praga ⁶⁾. Peste o zi două, veni Carrillo acolo. El vorbiă Nunțului papal de voința tare «a tuturor baronilor și miniștrilor Principelui ardelean de a face război împotriva Turcului»; în faptă știm că nu putea vorbi decât de dorința aceasta a Principelui. El mai spunea «că încă nu s'au văzut mișcări mai mari ca acum», —se înțelege cu acelaș gând—«la Principii vecini ai Moldovei și ai Țării Românești». ⁷⁾ Și vorbiă «foarte lămurit» de ei, ca de «prieteni acestui Principe». ⁸⁾ Iar Comuleo scriă

¹⁾ *Docum.* XI, Prefața p. 80—88 și actele 315—527.

²⁾ *Docum.* XI, 408. Scrisoare din Praga dela Agenției tirolezi către Domnul lor, Archid. Ferdinand, 8 Febr. 94. Declarațiunile lui Pezzen, că Ioan Raguseul ar fi «un om sincer, cinstit», «căruia el și-ar încrede și trupul și viața», pe când lumea multă îl arată ca: viclean, înșelător, mincinos, «nu cu mintea toată...» (*ibid.* p. 319), aruncă o lumină cam urâtă și asupra sfetnicului împărătesc.

³⁾ *Docum.* XI, 492, 417 sqq. 425, 434. Cf. p. 401, 408 sq.

⁴⁾ *Ibid.* p. 347. În scrisoarea aceasta «Șteffano Bogdano, Voivoda, Principe legitimo et Herede di Moldavia Vlachia» cere ajutorul Archiducelui Ferdinand, prin «Giovanni de' Marin Polli, Raguseo», «...perchè io lo conosco instrumento molto atto per mio servitio».

⁵⁾ *Doc.* III, 457—8, 464; III. 2, 31—33, IV. 2, 174 și scris. cit. din XI, 347.

⁶⁾ Insemnare pe credenționalul pentru Aron. *Docum.* III. 1, 187.

⁷⁾ Speziano c. San-Giorgio, Praga, 22 Martie 1594. *Docum.* XI, 426.

⁸⁾ Speziano c. Comuleo, Praga 26 Martie, *Ibidem* p. 429.

din Alba Iulia Cardinalului S. Giorgio la 16 Februarie, că își dă silința, «ca acest Principe să aibă înțelegere cu Moldoveanul și Valacul și alții,... pentru ca auzind zisul Principe de învingerea ce se speră a oastei împărătești, să se miște repede în persoană prin Țara românească și Moldova și cu mare oaste să-și iă drumul către Constantinopol». Și, că de-l va vedea hotărât la lucrul acesta, îl va face să scrie și Papei. 1) La 23 Februarie apoi, după așezarea «capitolelor» de trimese Impăratului, «delegatul Sfântului Scaun» scriă către acelaș Cardinal, că nu mai rămâne decât ca Sigismund să intre în luptă, în momentul arătat, când nu-și va mai teme stătul de un atac din partea Turcilor și Tătarilor, unindu-se cu Principii români și cu alții dela Meazănoapte, ce vor fi gata pentru a merge asupra Constantinopolului. Și, că tocmăi a și scris Principele Papei în acest înțeles. Comuleo speră, că îndată ce va sosi cardinalul Báthory, până în opt zile, cu ajutorul lui îl va face pe Principele «să se dechiare și să se uniască cu Principii români». Uniți apoi acești trei Principi, și adunați cu trupele lor în Moldova, se va putea aștepta, că se vor mișcă și Cazacii, Circassienii, Moscoviții, mulți Poloni, cari vor face o armată așa de mare ca să poată merge la Constautinopol și să-l poată cuprinde chiar fără de oastea împărătească. 2)—Trăind cu totul pentru ideia nimicirii Turcilor și liberării Creștinilor, pentru care scrisese înainte de a fi însărcinat cu misia aceasta un memoriu (o relațiune asupra visitei sale, timp de 3 ani la acești Creștini supuși Turcilor, din însărcinarea Papei Grigorie al XIII), 3) Archipreotul nostru uită interesele politice — ale Impăratului mai ales, ori că n'avea înțelegere pentru ele. Tot așa scriă el și lui Speziano. 4) La acesta găsim însă și o

1) Pierling i Dr. Rački, *Izvjestaj L. Komuloviča*, în *Starine* XIV, 89.

2) *Ibidem*, p. 92—3.

3) *Ibidem*, p. 96—7. Relatione del P. Don Alexandro Comuleo, arciprete di S. Hieronymo di Roma, sopra le cose del Turco, fără dat. Pe temeul cunoștințelor arătate aci, se vede, a căpătat misiunea de acum.

4) Speziano c. San-Giorgio 23 Martie: Il signor Alessandro Comuleo scrive a me... che ci è di far progressi sino à Constantinopoli, se col principe di Transilvania si uniranno, come egli crede, li Voivodi di Valachia et Moldavia, et vi fossero li aiuti di Polonia.... *Doc.* XI, 426.

formă potrivită pentru Curtea împărătească: «Legătura» împăratului cu Ardeleanul «va trage cu sine pe Moldovean și pe Valac». ¹⁾

Cu planul acesta al lor, preoții nu numai se trudeau să miște pe Transilvanul la război împotriva Turcilor, ci credeau că-l vor face și pe Împăratul îngăduitor pentru condiția de frunte a alianței ce o puneă Sigismund; recunoașterea lui ca Principe neatârnat de Ungaria, ²⁾ singura ce putea să-l atragă, cum văzuseră ei. Cumpănirea aceasta firească ne-o pune dinainte chiar Speziano. Scriind la 26 Martie lui Comuleo de prietenia Principilor români cu Ardeleanul de care «vorbește foarte lămurit» Carrillo, zice: «și acest punct mi se pare atât de însemnat, că singur ar trebui să pună în mișcare toată tocmeala, și eu nu mă voi lăsa de a cere încheierea ei». ³⁾ Dar la Curtea Împăratului, unde se puneau, chiar atunci «nădejdi» în «Moldovean și Valac», ⁴⁾ în Valac de sigur în urma acestor vești, socotiră, că nu trebuie primit un astfel de negoț, și fără să se «miște dela pașul obicinuit» respunseră îmbulzitorilor, că această tocmeală «nu ar fi de trebuința acestor vremi». ⁵⁾ Vroiau, precum știm, cu trăgă-

¹⁾ Speziano c. San-Giorgio, 28 Martie: sequendo questa congiuntione, che tira seco il Moldavo et il Valacco, come hà avisato Don Alessandro *Docum.* XI. 430.

²⁾ Vezi mai sus p. 109 și urm.

³⁾«et che il Padre ancora dice molto chiaramente degli Moldavo et Valacco, amici di cotesto principe, parendo a me, che questo punto sia cosi importante, che solo doveria dare la mossa a tutta la negotiacione, nè io lasciarò di sollicitare la resolutione» *Docum.* XI, 429—30.

⁴⁾ Speziano c. San-Giorgio. Praga 29 Martie *Ibid.* p. 430.

⁵⁾ Scrisoarea aceluiași dela 28 Martie. *Ibid.* p. 430. «..... Et che non saria [la negotiacione] il bisogno dei tempi che corrono, et delle speranze che si hanno di fare grandissimi progressi con l'aiuto di Dio, sequendo congiuntione, che tira seco il Moldavo et il Valacco, come hà avisato Don Alessandro».—Eră de lipsă la începutul acestui fragment o explicație din partea culegătorului, ale cui păreri ni le împărtășește Nunțul, în partea primă. Cu bună băgare de seamă trebuie să scoatem din continuarea documentului, că e vorba de partea mare, mai puțin «practică» a sfetnicilor Împăratului.

narea să-l silească pe principele a se aruncă în brațele Împăratului ¹⁾ fără condiții.

Nu-i vorbă socoteala preoților se întemeie pe fapte, cât privește pe Domnii români. Abiă au putut auzi Aron și Mihai de sosirea lor în Ardeal, și ei se grăbiră a-și trimite solii. La 19 Februarie aceștia erau în Alba-Iulia, «pentru a cere Principelui și a-l zori, să se uniască cu toate puterile lor împotriva Turcului». ²⁾ Dar Principele nu numai că nu căutase «să dea un îndemn» vecinilor săi și «să-i ațâțe» ³⁾ ci dimpotrivă, nici nu vrea să audă — la început — de unirea cu acești Principi, scoțându-se cătră cei doi preoți cu aceea, că prin apropierea de ei, lucrul s'ar descoperi Turcului. ⁴⁾ Ii

¹⁾ «ma quello che io dubito è che habbino intentione, con la dimora mettere in necessità il Transilvano di dichiararsi et buttarsi nelle braccia dell'Imperatore, come sarà discoperto dal Turco». Același raport.

²⁾ *Izveštaj L. Komuloviča*, p. 93 Comuleo c. S. Giorgio, Alba Giulia 23 Febraro 1594: «sendo che il Moldavo et Valaccho, et [sic!] dependono tutti da lui; anzi quattro di sono mandorno sollecitare questo principe et instare d'unirsi con tutte loro forze contro il Turco». Totuș d-l Iorga scrie în *Istoria lui Mihai-Viteazul* (în cea mare, câtă a apărut în Convorbiri, 1902 și Ianuarie 1903 — în Febr. acel an am publicat, la invitarea d-sale, vre-o 10 pagini fără note tocmai din această parte, în volumul «Prinos lui Sturdza») la p. 1052, că lui «don Alessandro [Comuleo].. *è se părù* că descopere și Trimeși pentru asemenea scopuri ai lui Mihai-Vodă».

³⁾ Această părere o are d-l Iorga când scrie: «Singurul principe catolic dela Dunăre [Sigismund] trebuia să deie un îndemn celor doi Domni shismatici din vecinătatea lui, să i ațâțe și să-i conducă». Urmează apoi dovezile: «La 16 Fevruarie, Komulović vorbește de vizita ce va face lui Aron și Mihai-Vodă... pentru unirea lor cu acest prinț al Ardealului». La 23, el pune în prima linie a lucrurilor de îndeplnit înjghebură «unirii celor trei Domni», după care ar veni câștigarea Polonilor, Cazacilor, Rușilor, Caucazienilor». (*Scurta istorie*. p. 19, cf. și p. 11: «amândoi Domnii ascultară îndemnul de răscoală, care venia din Ardeal»). Da, ideia o avură și preoții, dar nu la îndemnul lor ci de bună voie, în același timp (ba Aron încă mai nainte) se imbiară Voevozii la fapte. Și vom vedea îndată cum îi primii Principele.

⁴⁾ «ma essò per sospetto, che ha di non palesarsi ancor al Turco per nemico, non ardisce aprirsi chiaramente in tutto a loro, ma li trattiene in speranza». Scris. cit. a lui Comuleo, din 23 Fevruarie. Același lucru se poate tâlcui, încă și mai hotărât pentru tăgăduirea Principelui de a se uni cu Voevozii, din scrisoarea lui Speziano c. Comuleo, după veștile primite cu grai dela Carrillo. V. pasagiul în nota ce urmează.

bănuia dar cu necredință, căci doar nu poate fi vorba de o tragere pe sfoară a Turcilor în ascuns, fără să fi avut a se arăta cu armele. E drept, Principele avea de gând să se arate, când ori și cine se putea arăta, înaintea Constantinopolului: la împărțirea dobânzii. Și numai stăruințele lui Comuleo «îl făcură» pe Sigismund «să înțeleagă» planul unirei cu Moldova și cu Țara-Românească.

Cu toate acestea oamenii Voevozilor români nu vor fi dus acasă nici o vorbă aleasă, nu mai mult decât putea să-i «țină în speranță». De aceea Speziano, căruia îi povestii Carrillo întâmplările și cu graiul, scria la 2 Aprilie lui Comuleo (și dela acesta a mai putut primi și alte scrisori necunoscute), că Alteța Sa (Sigismund), dacă se poate uni cu Moldoveanul și Valacul, să nu trăgăneze, căci e o înșelare a crede, că, stând el cu Împăratul în tocmeli, Turcul să nu știe de asta. Și cu toate că văzuse câteva zile mai nainte cât de rău sunt primite condițiile Ardeleanului la Curte, cu momeala atragerii Românilor ce ar urmă cu tot, el avea credința, că numai după săvârșirea unirei Principelui cu Românii și Cazacii se vor putea «domnii ăștia» (sfetnicii împărătești) «hotărî la lucruri mai de însemnătate cum erau acelea la cari se gândia Comuleo ¹⁾.

Solii Voievozilor români în Ardeal, se vede, vorbise cu atâta căldură de dorința lor de luptă, și arătase *răscoala* lor chiar atât de apropiată, că lui Speziano putea, peste 2 zile (la 4 Aprilie), să i se pară, după veștile ce primise, că legatul Comuleo «va trebui să afle» în Țara-Românească și în Moldova «lucruri noue și neașteptate, și schimbări ²⁾». Această

¹⁾ Speziano c. Comuleo, Praga, 2 Aprilie. *Docum.* XI, 431: ... «Che poi [scrive Cariglia, -explică culegătorul-editor, trebuie să fie însă «zice» în loc de «scrive»; Carrillo erà la Praga, nu știm cel, puțin, să fi plecat] Sua Altezza [Sigismund] habbia mutato opinione, come Vostra Signoria dice [aci se potrivește scrive], ad istanza di lei, *che l'hà fatta capace* intorno al pensiero che già haveva delle cose di Moldavia et Valacchia. E stata una santa cosa, che, a dirne il vero, era intollerabile, et non le saria riuscito. E facilissimo da vedere che il Turco sappia che il principe transilvano tratti»... «et quando credessimo il contrario»... «ci troviamo ingannati». V. și scrisoarea cunoscută a lui Comuleo, pasagiul din nota precedentă.

²⁾ Speziano c. S. Giorgio, Praga 4 Aprilie. *Docum.* XI, 431.

dispoziție însă, pare că speria pe Báthory, că Românii s'ar putea uni cu Împăratul înaintea lui și fără de el. Căci fără îndoială numai intriga lui poate fi, că delegatul Comuleo, după ce fixase Nunțiului dela Praga ziua de 8 Martie pentru plecarea sa în Țara-Românească ¹⁾, nu se duse, pentru că, zicea el, «cu principele Țării-Românești nu se cade a trată acuma, căci el stă cu un număr mai mare de Turci decât de creștini în București: dar atunci, când principele Moldovei va eși la război, el va fugi repede cu zișii Turci, și toată Țara-Românească va cure la oastea ce va fi în Moldova; ori că Transilvanul într'adevăr va cuprinde acea provincă fără a scoate sabia din teacă» ²⁾. De a merge în Moldova nu-l putea oprî. Legăturile lui Aron cu Împăratul îi erau cunoscute, și mai vartos pentru că pe acolo ducea drumul la Cazaci. Apoi în Iași Domnul avea o gardă de Unguri, care putea împlini ori și când vre-o dorință a lui Sigismund. Și că avea dorinți și ce fel, văzurăm la Țara-Românească: nu ca aliate cu el pentru război, ci ca supuse vreă să aibe îngânfatul Ungur Țările românești. În jurul acestui punct își învârtia el de pe acum politica sa cu aceste țări ³⁾. Și dorința ferbinte a Românilor de a intra în luptă îi slujă minunat de bine. Numai cât ei trebuiau să fie împedicați de a se uni de-a dreptul cu Împăratul. Numai cât dorința aceasta trebuia ascunsă înaintea Împăratului, dorința Domnului Țării-Românești, cel puțin, care se putea. Astfel vom înțelege limpede nemărginit de greaua situație a Vozilor noștri, întâmplările ce se desfășoară rând pe rând, și datele din cari le vom scoate.

Dar «domnii aștia» dela Praga și Viena se apucase și fără de Ardelean de tocmeii cu Domnul Moldovei. La Domnul Țării-Românești ei nu se puteau gândi încă: nu eră nici un semn dela el, ca dela Aron, și de va fi fost, Sigismund va

¹⁾ Speziano c. S. Giorgio, Praga 12 Aprile. *Docum.* XI, 432.

²⁾ Comuleo c. S. Giorgio. «Cameniza» (în Polonia), 31 Martie 1594. E scrisoarea ce o cunoaștem după cea din Alba-Iulia dela 23 Februarie. Dar spune aci, că a mai trimis și altele. Pierling-Rački, *Izveštaj* L. Komulovića, *Starine* XIV, p. 95.

³⁾ Această știință ce iese curat din legătura datelor din text ne lipsia cu desăvârșire până astăzi.

fi știut să-l oprească, și nici veștile preoților nu sosise la Praga până la plecarea lui Marini. În Domnul unei țări copleșite de Turci, în lungul ei lipită de Sangeacatele Sultanelui, puteau ei să aibă încredere? Cu atât mai puțin, dacă ar fi avut știință — ceea ce totuș s'ar putea — ¹⁾ că nepotul iubit al Banului Iane, al celui «mai mare trădător» ce-l cunoșteă Pezzen, ²⁾ stăpâniă «Țara».

Până ce să sosească Marini, Moldoveanul să învredniciă tot mai mult de încrederea ce o puneau în el Imperialii. La 16 Martie el scrise Transilvanului, pe care-l credeă atât de unit cu Impăratul, că i-a venit poruncă dela Poartă să gri-jască bucate pentru Tătari și daruri, că vor trece prin Moldova, și prin Țara-Românească către Ungaria, pe drumul pe unde s'au dus, când se bătură la Siget (la 1566). Se zice că sunt 200—250 de mii, dar n'ar fi mai mult de 150 mii, și nu sunt buni de altă ci de pradă, 10.000 Creștini pot țineă pept cu ei ³⁾. Și Principele trămise scrisoarea lui Teuffenbach, adăugând din parte-și vești constantinopolitane ⁴⁾. De altă parte Aron se grăbi a scrie, la 5 Martie, a treia oară lui Zamoyski, că iar a trămis Chanul oameni la el, să ceară arătători de drum prin Polonia pentru trupele sale ce trec în Ungaria ⁵⁾. Eră chipul cel mai firesc de a căută o apro-

¹⁾ Puteau aveă această știință dela Venețieni, unde țineau pe secretarul Rosso, ca agent oficios. Și puțin în urmă vom vedeă că acesta trimiteă vești constantinopolitane, atât primite de-a dreptul dela o persoană secretă plătită acolo, cât și ce i-se puneă din senatul Veneției. Ce e drept cu aceasta chiar acum nu erau în relații de tot netede. Și puteau ști, și dela Marini, care bine informat cum eră chiar atunci de uneltirile din Țariograd pentru aducerea lui Petru Șchiopul de nou în Moldova, nu puteă să nu fi ispitit ce e cu Domnia Țării-Românești. Doar tocmai el eră un fel de agent al lui Ștefan Bogdan, candidat pentru Moldova cum am văzut. Totuș nu e de crezut, că știau de Mihai.

²⁾ *Docum.* III. 1, 131—2. Cf. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*: magnus ille Ban, et Tyrannus maximus.

³⁾ *Docum.* III. 1, 185. Iași 6 Martie. Comuleo seriă la 17 Aprilie din Leopold, că mai în urmă porunca turcească vorbiă de 50 mii Tătari. Pierling-Rački, 99.

⁴⁾ *Ibid.* p. 188—9.

⁵⁾ Aron c. Zamoyski, 5 Martie, 1594. *Docum. Supl.* II. 1, 329. Acelaș lucru i se vestise și din partea lui Teuffenbach și Sigismund Báthory (se înțelege după știrile avute dela Aron). V. *ibid.* p. 337. Scrisoarea lui Zamoyski dela 30 Martie.

piere de Poloni, vestindu-le primejdiã ce vine dela Tãtari. Și le-o vestise, la începutul lui Februarie întâi ¹⁾, la 24 Februarie prin Droziński, sol polon ce mergeã la Constantinopol, a doua oarã ²⁾, jeluindu-se de pagubele ce i-a făcut nu de mult supușii Coroanei polone (e vorba poate de Cazacii din 1592). Le-o spunea acum și prin graiul solului Czolhański, polon de viță, însurat de curând cu nepoata de sorã a Domnului ³⁾. In scrisoarea sa dela 5 Martie Aron declarã hotãrât, cã el e gata a luptã și a muri pe partea Creștinilor.

Când apoi în noaptea de 22 Martie st. n. Comuleo ajunse la Iași, Voevodul îl primi îndată, la 24 a luni, și îi dete, la cererea lui, scrisori de credință și de recomandație către Cancelarul Poloniei, către Cãpitanul Cazacilor și cel de Camenița, către Marele Duce al Moscovei ⁴⁾. Pe Hatmanul (și Cancelar totodatã) îl rugã sã-i deã bunã primire și sã creadã, câte va spune Trãmisul în numele prea strãlucitului Papã și în numele sãu, spunându-i, cã dãnsul și-a dat învoirea la ce se trateazã și are nãdejdea, cã Hatmanului îi va pãrea bine ⁵⁾. Invoirea ce e drept și-o dete. Legatul îl aflã între nãdejde și fricã. El ne spune cum se veselì și prinse suflet, când vãzù scrisoarea Papei și auzì cã e poftit în liga Principilor creștini. «Voiu face, zise, tot ce e pe gândul Sfinției Sale», și-i dete o scrisoare pentru el. Apoi i dete și soț un om credincios al sãu, care sã-i aducã și lui legãmântul ce se va încheiã cu Cazacii ⁶⁾. Și prin grai îl însãrcinã sã-i cearã un ajutor pe ascuns dela Cancelarul polon, ca sã poatã oprì trecerea Tãta-

¹⁾ Aceasta o spune și el în scrisorile c. Teuffenbach și Báthory (v. m. sus, p. 130), o mărturisește și Zamoyski în lunga sa scrisoare c. Radzivil, 30 Martie.

²⁾ Droziński c. Hatmanul, 24 Febr. *ibid.* 327. Adevereste și Zamoyski în des pomenita-i scrisoare.

³⁾ V. scrisoarea lui Z. dela 30 Martie, și credinționalul lui Czolánski. *ibid.* p. 337 și 329—30.

⁴⁾ Scrisoarea lui c. San-Giorgio, Camenița, 31 Martie. *Izveštai* Kom., p. 94—5. Data sosirei lui Comuleo la Iași, arãtatã de el singur ne dovedește potrivit datul arãtat de *Chron. Fushio-Lup. Olt.* pentru trecerea-i prin Brașov, 17 Martie. V. p. 106.

⁵⁾ Aron c. Zamoyski, Iași 24 Martie 1594. *Doc. Supl.* II. 1, 332.

⁶⁾ Scrisoarea din 31 Martie, la Pierling Rački, 94—96.

arilor ¹⁾ Dar Zomyski eră departe de a se gândi la liga creștină. El bănuia la început pe Voevodul că-l ispitește, ca să poată face slujbe bune Turcului, și-i răspundeă lui Aron, că Regele când a plecat, de asemenea și dieta a hotărît să țină strâns legăturile (les pactes) cu Impăratul turcesc, și nu crede, că Turcii ar voi să le rupă. Cereă însă, pentru întâmplarea asta, vești despre timpul când ar veni Tătarii, și de numărul lor ²⁾. Căci, de o parte el judecă foarte cu dreptate, că Turcii nu pot să caute sfadă acum cu Polonia, mânănd Tătarii pe la ei, ce i-ar împinge pe partea Impăratului, și că e o nebunie a trâmite Tătarii prin Polonia, țară străină, unde ei și-ar puteă prăpădi puterile înainte de a ajunge în Ungaria. De altă parte aveă totuși îngrijirea, ca nu cumvă socotindu-i nepregătiți să aibă de gând a-i aduce și pe Poloni în starea Țărilor românești. Apoi se gândia, ce primejdie ar fi pentru Polonia, dacă Tătarii, atacând pe la spate Ungaria de Mează-noapte, Turcii ar puteă subjugă și restul acestei țări, și le-ar ajunge vecini nemijlociți, aproape de capitala lor ³⁾. Pentru ei cea mai bună situație eră cea de acum: nici Impăratul să nu ajungă mai tare în Ungaria, nici Turcii. Când Ceaușul turcesc, sosit încă din Martie, cereă, pe cât a aflat Comuleo, ca Polonia să înfrâneze pe Cazaci dela orice năvală asupra locurilor tătărești, cât ei nu vor fi acasă—poate și altcevă—Zamoyski nu mai aveă multă frică de ei. El răspunse lui Comuleo, cu care avù întâlnire aproape de Leopoli în zilele de 20 și 21 Aprilie, întâi că va vorbi cu sfetnicii Adunării Țării ce se vor împreună zilele acestea pentru treaba Ceaușului Turc, apoi a doua zi îi tăgădui neted, că s'ar puteă face cevă în lipsa Regelui din Țară! Nu se poate face alta, decât a așteptă răspunsul Regelui la cererea («instanța») Trămisului împărătesc Wackher de a intră în ligă ⁴⁾. Cât

¹⁾ Comuleo c. S.-Giorgio, 27 Aprilie, Leopoli, *ibid.* p. 97.

²⁾ Zamoyski c. Radzivil. Zamosc, 30 Martie. *Doc. Supl.* II. 1, 336—7.

³⁾ Zamoyski c. Principele Chr. Radzivil, 30 Martie 1594. *Doc. Supl.* II. 1, 337—8.

⁴⁾ Comuleo c. S. Giorgio. Leopoli 27 Aprilie. Pierling-Rački p. 98. Lui Radzivil i povestea L. de cererea Impăratului prin Wackher de a nu lăsa pe Tătari să treacă în Ungaria. . *Doc. Supl.* II. 1, 337.

despre Tătari îl asigură totuși, că prin Polonia nu vor trece nici odată, — fără să-și împlinească făgăduința în urmă.

La începutul lui Mai Comuleo veni iar la Cămenița pentru a se tocni mai departe cu Aron și cu Cazacii, ca să împedice marșul Tătarilor în Ungaria ¹⁾. Cazacii dela Nipru (Boristene) n'ășteptase venirea lui. Ei plecaseră încă la 29 Martie (stil vechi, poate) în Tătaria, o parte din ei către gurile Dunării, — erau poate Cazacii lui Clopicki, ²⁾ — de unde aveau să se întoarcă curând cu mare pradă, luând Tătarilor 25 mii de cai, se zice ³⁾. Dar Aron se putea teme acum nu numai de Tătari ci și de Cazaci, că vor năvăli și asupra lui, fiindcă Zamoyiski ⁴⁾, în loc de încurajarea așteptată și de ajutor pentru gândul lui către Creștinătate, îi scrisese să bage de seamă să nu-și atragă Turcii peste sine, ci să le țină prietenia, dacă mai vrea să fie Domn ⁵⁾. De aceea el a trebuit să se gândiască a grijii Tătarilor de prima odinioară în Moldova bucate și locuințe, în toate locurile pe unde aveau să treacă ⁶⁾, cum avuse poruncă. De aceea el se putea căi către legatul papal, când acesta, pe la jumătatea lui Mai, se întoarse în Moldova ⁷⁾, că și-au atras atâtea primejdii asupra prin

¹⁾ Comuleo c. S. Giorgio, Cracovia 14 Oct. 1594. *Izveštaj*, p. 100. A plecat la 28 sau 29 Aprilie din Leopold. Cf. p. 91. și se ținu în Cămenița și satele vecine până la jumătatea lui Iunie, «negotiando di continuo col principe di Moldavia, et con li Cosachi (p. 100)

²⁾ «E si crede essere andati a instancă di sua Maestà cesarea» se zice în scris lui Comuleo dela 27 Apr., *ibid* p. 100.

³⁾ M. Venier c. Docele, Vigne di Pera, 4 Iunie. *Docum.* IV 2, 179. Scrierile citate ale lui Comuleo din 27 April. și 14 Octom. l. c. 100.

⁴⁾ Sigur *el* trebuie înțeles sub litera «g», (semn convențional) din raportul lui Comuleo. Toate locurile *lui* i se potrivește, așa și cel dintâi înainte de acesta, în raportul lui Com. dela 27 Apr. «Bisogna far gran conto del g. quia potens est et edificare et destruere» *Izveštai*, 99.

⁵⁾ Raportul sumar al lui Comuleo din 14 Oct. *ibid.* p. 100—1.

⁶⁾ Raportul lui Venier (bail) din Pera 4 Iunie, după informațiile primite dela Candiotul Nicolo Sfatio, plecat la 9 Apr. din Polonia. După aceste vești se pare că Aron grijise cele de lipsă mai înainte de a ști de năvălirea Cazacilor care zăbovi plecarea Tătarilor. *Docum.* IV. 2. 179.

⁷⁾ Raportul lui Comuleo din 14 Oct. Timpul plecării sale din Cămenița la Moldova trebuie pus după primirea scris. din 8 Mai «dela Capul Cazacilor» ... «ce locuiesc cinci zile dela Cămenița». El spune singur în acest raport: per qual effetto [pentru a trată de unirea lui Aron cu

declararea sa pe partea Impăratului. Acum eră mai greu de tratat cu el,—lucru foarte firesc. Știind că Polonii nu țin cu Creștinătatea, nu-i eră cu puțință să se îndușmănească cu toți vecinii săi, afară de Transilvan care și el făgădui în Martie bucate pentru Tătari ¹⁾, și dela care nu aveà nici o vorbă hotărâtă, și afară de Domnul Țării-Românești, poate-Trebuia să facă greutăți, ca să scoată ceva ajutoare aieva, mai mult decât vorbe.

E drept Comuleo îi imbiă ajutorul «celorlali Cazaci, cari stau în tabără cale de cinci zile dela Camenița, vre-o 2500» la număr ²⁾. Dar pe aceștia ar fi trebuit să-i plătească Moldova. Și ce aveà să facă, dacă nu eră cu izbândă răscoala, adevă oprirea trecerii Tătarilor?

Nădejde mai bună se arată îndată. Pe atunci, în a 2-a jumătate a lui Mai, sosi Marini ³⁾. După multe sfătuiri și tocmeli, Aron se învoi la supunere și ascultare pentru totdeauna către Maiestatea Sa, încheind cu el «confederațiune și unire». Și oprî tributul, ce-l aveà gata de trimes la Turc. Anumit, făcură și legătură să împedice trecerea Tătarilor. Cu toate că ajutor tot Cazaci îi putea imbiă și Marini; dar mai imbiă și Unguri din Ardeal, pe lângă ei. Și doar aveà scutul Impăratului la vreme de nevoie. Marini, îi făgădui Cazacii lui Chlopițki, scriși pentru solda împărătească, și încheiă între ei și Aron, «prin mijlocirea legatului apostolic», a lui Comuleo așadară, învoială, ca să stea gata la granițele Moldovei pentru a-i sări într'ajutor să împedice Tătarii. Dar plată tot Aron se legătuî să le dea: 3000 de taleri pe lună și hrană, pentru vre-o 8000 de Cazaci. De aci Marini trece repede în Transilvania, pe la începutul lui Iunie, să câștige

Cazacii] dua volta di poi intrai in Moldavia» (p. 101). Va fi fost «în sa-tele vecine» cu Camenița, căci el spune de eșirea Voevoduii la pasul, pe unde obicinuesc Tătarii a intră în Moldova ca să treacă în Ungaria (*ibid.* p. 101).

¹⁾ Răspuns la scris. lui Sinan, sosită la Alba Iulia la 3 Martie *Mon com. Trans.* III, 308.

²⁾ Acelaș raport, o. c. p. 100.

³⁾ Timpul venirii lui trebuie să-l punem scurt după venirea lui Comuleo, în a doua jumătate a lui Mai. La 8 Mai el trimetea din Cracovia o scrisoare c. Archiducele Ferdinand. *Doc.* XI, 436—7.

pe Principele și să scoată dela el ajutorul ce cutezase a-l fâgădui lui Aron. Intr'adevăr el izbuti a încheia cu Sigismund și cu sfetnicii lui, în întâia jumătate a lui Iunie, poate înaintea cunoscutei diete din Iunie, un tratat (așa spune Marini cel puțin), prin care se îmbună Moldoveanului 10.000 de Unguri (Secui) supt Căpitanul comitatelor secuiești Pan-grație Șenyei, pentru a ține calea Tătarilor ¹⁾.

De aceste ajutoare, se vede, aduce Aron aminte lui Senyei, prin scrisoarea sa dela 7 Iunie (stil vechiu, fără ăndoială), când îi vestește, că Tătarii au plecat și trec apa Dașovului. Le va cere, dacă va află că asupra lui vin. Alt-fel, Chanul și Begii dela Tighinea și Cetatea-Albă i-au scris vorbe dulci, că l-ar apăra și de alții, necum să-i facă ei su-părare, dar el nu crede. Crede însă că i-or bate Cazacii ²⁾.

Se înșelă amar. Zamoyski și partidul lui Báthory Balthazar, în bună înțelegere unii cu alții, grijese să ieasă toate pe dos. Nu știm dacă Voevodul Ardelean aveă într'adevăr de gând să trimeată lui Aron ajutor. Am văzut însă, că poruncise Generalului oștilor sale, să închidă Tătarilor intrarea în Ardeal, și am văzut că nu fû ascultat. Poate de acest partid a fost ațâțată și turburarea gardei ungurești a Domnului moldovean, pe la jumătatea lui Iunie, din pricina plății, se zice, turburare ce Domnul o liniști, împlinindu-le Ungurilor cererea, a doua zi ³⁾. S'ar potrivì cu invinuirea ce le face Sigismund «trădătorilor» săi, în instrucțiunea lui Genga, că au stat în atingere cu boeri moldoveni, ca să scoată pe Aron și să aleagă Domn prieten cu Turcii ⁴⁾. Se poate apoi că și din pricina acestui corp de soldați unguri, Voevodul moldo-

¹⁾ Relațiunea sumară a lui Marini (fără dată), scrisă către sfirșitul anului 1594, publicată cu nespuse de multe greșeli în *Docm.* III. 1, p. 200—206,—locul ce ne privește aci p. 200—201.

²⁾ Aron C. Sennyei P. căpitan de Wárhegy. Mihești (spune în text Vodă, că a eșit, cale de o zi, în țara de sus pentru întâmpinarea lor), 7 Iunie 1594. *Tört-Tár*, 1879. p. 28. Il roagă pe Sennyei să scrie și «voevodului ardelean».

³⁾ Scrisoarea din Rodna, dela V. Klein c. Bistrițeni 17 Iunie, resumat de N. Iorga în ale sale *Documente românești din Archivele Bistriței*. Partea I. București, 1899, p. LXXVIII.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, p. 390.

vean n'a putut vroî să primească Cazacii înlăuntrul țării sale ¹⁾, mai ales nu înainte de vremea nevoii. Doar Cazacii (ai lui Chlopițki sau alții nu știm) erau cu cari ei (Ungurii) se bătuse pentru a ajuta pe Aron la Domnie, înainte cu doi ani. Și plata ce trebuia dată aceloră vor fi cerut-o ei poate. Dar mai sunt destule drepte cumpeniri de ce Aron nu-i chemă în țară. El nu putea avea nici o încredere în ei. În loc de— pentru ajutor, ei puteau veni cu dușmănie: să-și scoată de la el banii, ce n'avuse vreme Petru Cazacul să-i strângă dela țară, — doar de pomană nu venise ei cu pretendentul să-l pună în Scaun.

Apoi la cea mai bună întâmplare, ca prietini chiar, ei ar fi prădat Moldova. Și i-ar fi împrăștiat oastea lui pământeană cu care sta grijit și de frica Turcilor și de frica Tătarilor, — avea cu totul vre-o 21 de mii de oameni, crede Comuleo ²⁾. Aceștia ar fi fugit să-și apere vetrele. Se putea în sfârșit, ca Tătarii să-și ia drumul drept prin Polonia. Și atunci Voevodul făcea o greșală să-și arate dușmănia pe față, nainte de ce vecinii săi mai puternici și-ar fi arătat-o. De aceea nu le va fi trimes nici plată înainte, afară de câte-vă daruri. Cu aceasta, cu lipsa plății, se scoate Clopițki mai târziu către Marini, de ce nu a dat ajutor lui Aron, după făgăduință. Marini însă află «de la bun loc», că Zamoyski le-au dat poruncă să nu-l ajute ³⁾. Și acesta trebuie să fie adevărul.

¹⁾ Numai acest înțeles îl pot avea următoarele spuse ale lui Comuleo: «Già havevo fatto aprosimarsi *detti* Cosacchi (cei 2.500) alli confini di Moldavia, et accampati presso l'esercito di esso Moldavo». . . «il quale erà uscito al passo, per dove il Tartaro soleva intrare in Moldavia per passarsene in Ungaria con animo di oponersegli gagliardamente, et non lassarle passare. Quando poi me certificai, che detto Moldavo non voleva li Cosacchi, mandai esortar loro, che non stessero piu indarno in quel loco. *Starine* XIV, 101, cf. și 102, pentru a stabili din toată povestirea, că aceasta s'a petrecut mulțisor înainte de venirea Tătarilor: De aci dela Aron Comuleo se întoarse la Camenița și află de intrigile lui «z» (Zamoyski), apoi se duse la Kiev împreună cu Castelanul din Camenița, iar de aci porniră la Sgniatin să cerceteze pe Iaszlovicki. În această săptămână intrară Tătarii în Podolia.— Că Aron nu ar fi voit Cazacii cu nici un preț nu poate fi adevărat. Scusa lui Klopițki, ce o vom vedea îndată și mărturisirea lui Aron către Marini sunt dovadă.

²⁾ Scrisoarea citată a lui Comuleo, p. 101.

³⁾ *Docum.* III. 1, p. 201.

Cancelarul polon primia, chiar de mai multe ori pe săptămână, dela Aron vești amănunțite de toate mișcărilor Tătarilor și de drumurile pe unde vor trece. Dar nu-i răspunde la ele, decât cerând mereu altele proaspete. Mai în urmă Voevodul îi ceruse să iasă cu oaste la trecătoare și el va eși de cealaltă parte să-i prindă în mijloc. Dar nici răspuns nu primî. Peste 8 zile, Tătarii intrară în Moldova, ¹⁾ purtați de 20 Poloni, servitorii lui Zamoyski, și 20 prietini de-ai lui Baltazar Báthory. Ajutoarele din Transilvania nu veniau, Cazacii se duseseră parte acasă ²⁾ parte împotriva Sangeacului turcesc din Chilia în Băsărabia ³⁾. Aron trebui să se prefacă și el prietin, lăsându-și locuitorii ce nu-i putu ține, să-și vadă de paza caselor lor. El se întoarse la Iași unde se închise în Curtea sa înconjurată cu tunuri ⁴⁾. La 30 Iunie un al doilea brâu încingea orașul: erau Tătarii ⁵⁾. Voevodul le dete hrană locuințe și Hanului daruri. Hanul i trimise în schimb prin «ambasadorul» ce i le aducea vorbă cu amenințări să-i spună, că a auzit de unirea sa cu Transilvanul și Cazacii pentru a-l atacă pe la spate, dar se vor vedea la întoarcere. Așa povestește chiar Voevodul lui Marini ⁶⁾.

Aceste vești le avea fără îndoială dela Zamoyski. Potocki, Castelanul de Camenița, primește raportul dela 1 Iunie al lui Marini cu legământele câte încheiase până atunci cu Domnul Moldovei ⁷⁾. Aceste documente putem socoti că vor fi trecut în

¹⁾ Scrisoarea lui Comuleo din 3 Noemvrie, Cracovia, *Starine* XIV, p. 114—5.

²⁾ «Clopizchi mi disse che aveva reunito da 8000 Casachi et per non averlise dato alcuna paga»... «si sono ritornati per le loro case,» *Relația* lui Marini, p. 201.

³⁾ Scrisoarea lui Comuleo din 14 Oct. (*Starine* XIV. 101). La îndemnul lui, zice martorul. Din toate se vede, că cei 2500 de Cazaci, pe care-i înbiă Comuleo nainte de venirea lui Marini, nu erau tot una cu cei ai lui Chlopicki, ce-i înbiă Marini.

⁴⁾ *Relația* lui Marini, p. 202.

⁵⁾ Jaszlowiecki, capitan de Sniatin c. Zamoyscki, 2 Iulie 1594. Iorga, *Acte și fragmente II* (București 1896), p. 731—2.

⁶⁾ *Relația* I. c. p. 202. La Costpl se vorbiă la 20 Mai, că Aron a și trecut în tabără creștină. *Docum.* IV. 2, 177—8. Raportul Bailului.

⁷⁾ Marini a aflat chiar dela acela care a citit adecă a interpretat din italienește scrisorile acelea lui Potocki, un Antonio Masari cu numele. *Relația* lui M. p. 201.

măinile Cancelarului, și dela el la «Regele Tătarilor» și mai departe la Țarigrad. Comuleo ne spune că au trecut doi Englezi prin Moldova, 2 luni înainte de venirea Tătarilor, mergând către casă, cu daruri dela «Sultana mare» pentru Regina. Ei au stat apoi 2 săptămâni la Cancelarul polon (află Comuleo mai târziu) tocmindu-se cu el ¹⁾. Sunt cunoscute relațiile bune ale Englezilor cu Turcii și Polonii în timpul acesta: (între acești din urmă mijlocise, împreună cu Petru Șchiopul pacea înainte cu 2 ani): erau puterile cu interese comune împotriva Impăratului și a Regelui Spaniei, neamul lui, încă tot în luptă cu Țările de jos. Marini apoi află și el, că Turcul s'a tocmnit cu «nunțul» polon în Constantinopol prin mijlocirea Ambasadorului englez asupra îngăduirii trecerei Tătarilor²⁾. Și avem din această primăvară o «notă» a unui sol polon către guvernul Sultanului, din care se vede, că Zamoyski socotia vremea potrivită a se plânge de unele vătămări la granițe din partea Tătarilor și Moldovenilor, de nesiguranța negustorilor poloni și vămuirea lor, peste tratate, și de tonul în care au început Sultanii să scrie Regelui și Republicei lor, aducând aminte, că nația polonă e liberă. Regele l'a îndatorat să vină aci, zicea solul, ca să vestiască, că el a plecat în Șvedia să se încoroneze și acolo de Rege; apoi, ca să reînnoiască pacea și prietenia ce o țin de atâta vreme și să arate și să facă mărturie, că acum, când mai toți Regii și Principii creștini ridică armele împotriva Sultanului, Regatul Poloniei vrea să țină cu credință prietenia veche, și nici nu se va împreună cu Creștinii nici nu le va da ajutor ³⁾. Momentul eră bine ales pentru a se scăpa de greutățile ce le făceau Polonilor Turcii: ei cereau să li se dea pe fiecare an ca tribut cele 100 de legături de pei de zebelin (sobol le zice M. Costin, după rusește) ⁴⁾ co

¹⁾ *Starine*, XIV, 114. Scrisoarea din 3 Noemvrie.

²⁾ *Relația*, I. c. p. 202.

³⁾ *Doc. IV. 2. p. 176. f. d.* După cuprins se vede, că e din primăvara a. 1594, după ce se făcuse încercările de ligă creștină și la Poloni. E probabil nota lui Droziński.

⁴⁾ «Cacom» le zice d-l Iorga. Nu știu un termen poporan pentru vieceata asta. Intr'o legătură («Zimmer» Zobl) sunt 20 de bucăți.

trebură Poloniei să le dea la 1591, ca să poată încheia pacea ¹⁾. Dar pe lângă interesele posibile au putut avea Zamoyski și interese private. La Regensburg se știa prin împărțirile lui Carrillo, se pare, la 25 August, că Zamoyski a descoperit Turcilor tocmelele Transilvanului cu Împăratul, că el a atârnat la împotrivire pe «vanzătorii» Principelui; că scopul lui era, Turcii să pună Domn pe unul din frații Bathorești, verii lui Sigmund, și câștigându-și ast-fel merite la Turci și razim în Ardeal, să poată el ajunge Rege polon ²⁾. Marini află, că «Regele Tătarilor» i-a trimes bani și juvaere și e știut, că Polonul își prăpădisese averea. Și apoi e ca și o probă, că Zamoyski avea înțelegere cu Tătarii: Ei își luară drumul după ședere de 3 zile în Moldova, prin Polonia, unde petrecură alte trei zile, nesupărați de Hatmanul, cu toate că el era numai în depărtare de patru leghe (aproape 18 kilometri) de ei, cu 50.000 de oameni ³⁾ și cu toate că făgăduise lui Comuleo ⁴⁾ (lui Aron pe cât se pare după relația lui Marini) și lui Sigismund Báthory ⁵⁾, că prin Polonia nu-i va lăsa să treacă. E vrednic, poate, de știut în urmă, cum Zamoyski, ca cel mai blestemat om viclean aruncă bănuiala asupra bietului Comuleo că e spionul Turcilor [sau Tătarilor], ⁶⁾ ca să întoarcă privi-

¹⁾ Kreckwitz c. Matthias, 19 Febr. 93. *A. C. T. Docum.* XI, 769—70. Ratificația păcii din partea Polonilor se făcu la 15 Ianuarie 1592. Vezi actul în *Docum.* III. 1. 160—2.

²⁾ Contarini c. Dogele, Regensburg 25 August 1594: Fiindecă Principele Sigmund era restabilit în țară, scrisoarea nu poate fi datată decât în stil vechi. *Docum.* III, 2. p. 47.

³⁾ *Relația* lui Marini l. c. p. 202. Cf. rapoartele lui Comuleo dela 14, și 21 Octb. 3 și 14 Nov. în *Starine*, XIV, 100—2, 109, 114—5.

⁴⁾ *Starine* XIV. p. 100

⁵⁾ Se înțelege aceasta din propoziția făcută dietei din Cluj, la 20 August prin Cancelarul Kovácsóczy în numele Principelui: întemeiați pe asigurările Polonilor, nu se puteau teme. că Tătarii vor intra tocmai pe acolo, publ. în *Török-mapyarkori történelmi Emlékek* I. osztály. III. (B.-Pest 1863), p. 31. V. și raportul lui Contarini din Regensburg, 25 August (st. v. de sigur) în *Docum.* III. 2, 47.

⁶⁾ N'aș crede să fie numai scornitură. Comuleo află «din câteva locuri» și Potocki i adeverește în urmă. Supt. «X» trebuie înțeleși Turcii (sau Tătarii). Raportul din 14 Octb. *Starine*, XIV, p. 101.

rile nobilimei, doritoare în parte de război ¹⁾ dela chiar vina sa.

Tătarii trecură pe la Muncaci și prin Maramureș în Ungaria pe la 11 Iulie ²⁾ pustiind și prădând aceste locuri și Bihorul ce se ținea de Transilvania ³⁾.

Când Marini se duse a doua oară la Aron, Voevodul «plânse de ciudă și de durere pentru trecerea Tătarilor» și spunea că a scris cărți cu mânie Cancelarului polon și Principelui ardelean, pentru că nu i-au venit ajutoarele căzăcești și ungurești. El se văzù silit a trimete și Turcilor tributul pe care-l oprise în Mai ⁴⁾.

*

În aceeași scrisoare din 13 Iulie în care Marini zice, că a raportat Împăratului de toate acestea din Moldova, el mai trimetea o știre de mare însemnătate asupra Domnului Țării Românești.

«Și ajungând (pervenendo) eu în Transilvania», scrie el în relația sa cuprinzătoare de tot ce scrisese pe rând, «mă întâlnii cu Ambasadorul Principelui Mihai, Voevod al Valahiei Transalpine, cu care în lungi sfaturi cu jurământ ne înțeleserăm de multe lucruri grele și hotărârăm să mergla acel Principe însoțit de reverendisimul legat al Papei, care încă aveà scrisoare (breve) dela Papa pentru acel Principe. Și eu de asemenea îi arătai scrisori și patente dela Maiestatea Voastră Impărătească, ⁵⁾ iar el le văzù cu cinstea cuvenită în numele Principelui său. Și legătuiră cu Principele

¹⁾ Tot acolo și p. 106, scris. dela 21 Octv., apoi Relația lui Marini, 202. Ba Zamoyski mai împrăștiă prin «prieteni săi intimi... cu cari are obiceiul a turburà, când voește, afacerile dietei», că Împăratul, cu știrea Papei chiar, tratează de pace cu Turcul. Pe Poloni i cheamă în ligă însă, ca să-i lase apoi pradă Turcilor, căci are planurile sale împotriva acestei țări. Scris. lui Comuleo d. 21 Octb. l. c. p. 106.

²⁾ Szamoközy IV, 43. Bethlen III, 356.

³⁾ Propoziția lui Kovácsóczy. *Török-magyk. t. Eml.* III, 33.

⁴⁾ *Relația*, p. 202.

⁵⁾ I-a putut arătã, pentru credință, că e om dela Împăratul, pe cea pentru Transilvan, care nu o primise și doar pe cea în rezervă pentru Ștefan Bogdan, Domn Moldovean, «la întâmplare», căci pentru Mihai știm că nu aveà. V. mai sus.

Transilvaniei să iese gătiți în tabără și să ridice armele împotriva dușmanului împreună cu acest Principe al Transilvaniei și cu cel al Moldovei. Și aceasta s'a făcut între el, Ambasadorul Țării Românești și Principele Transilvaniei cu jurământ, să fie uniți și confederați cu Maiestatea Voastră împărătească și cu toată Creștinătatea». Ambasadorul românesc mai spunea, că Domnul său «a scris zece mii de soldați de țară» și îl rugă pe Marini, dacă vor putea (el și legatul se 'nțelege) să-i aducă și zece mii de Cazaci, cărora Domnul le-ar da hrană. Apoi spunându-i Marini, că și Marele Duce moscovit a făgăduit Impăratului un număr de trupe, ambasadorul răspunse, că de se poate, toate să le aducă în Țara Românească, căci ei pot să le țină pe toate și «va vedea Maiestatea sa, cât bine vom face noi atunci Creștinătății. Descoperind apoi niște tradări», continuă Marini, «nici eu nici reverendisimul legat al Papei n'am cutezat să ne ducem la acel Principe al Valachiei Transalpine, mai ales înțelegând că n'are de ajuns gardă de Unguri ca Aron-Vodă, ci mai mult se temeă și eră supus Turcilor decât Aron-Vodă. Și astfel din multe vrednice pricini nu ne-am dus, cu toate că ne chemă cu mare zor, de asemenea și prin scrisoarea sa, ce am dat-o Maiestății Voastre împărătești» ¹⁾.

Potrivit cu acestea, citim în instrucția Papei pentru episcopul de Cervia, din Decembrie 1594: «Cu Valacul nu cuteză Don Alexandro [Comuleo] se vorbiască, judecându-l prea unit și interesat cu Turcul, dar totuși s'a auzit mai apoi, că el a ținut legături [prattiche] foarte strânse cu Principele Transilvaniei îmbiindu-l să-și împreune armele cu ale sale spre paguba dușmanului comun» ²⁾.

După mărturia Trimisului împărătesc s'ar părea, că Mihai își trimise pe încredințatul său la Ardeal tocmai atunci, când «ajunsese» și el, Marini. Dar Marini, nu scrise de aceasta nimica în rapoartele sale din Transilvania dela 27 și 30 Iunie dela 3 și 7 Iulie, ci abia în cel dela 13 Iulie din Moldova. Așa ne spune el singur. ³⁾ În cel dela 7 Iulie nu va fi putut,

¹⁾ *Relația finală. Doc. III. 1, 202 — 203.*

²⁾ *Docum. III. 2, p. 395.*

³⁾ *Relația, p. 201 — 3.*

că atunci scria în grabă din Braşov, la Impăratul, la Căpitanii din Ungaria de sus, despre venirea Tătarilor ce tocmai au trecut prin Moldova. Dar de ce nu scrisese în celelalte rapoarte de mai înainte? Rămâne, până nu s'ar află alte dovezi, că omul Voevodului românesc nu venise mai înainte. A trebuit să vină înainte de 7 Iulie, căci atunci Marini eră în Braşov, pe calea către Moldova, şi nu ştim să se fi mai întors până în Septembrie, când mergea drept acasă; dar nici nu se putea întoarce, dacă şi-a scris raportul la 13, cum zice, după ce se vorbî cu Aron-Vodă a doua oară.

S'ar părea apoi, că eră în acelaş timp şi Comuleo în Ardeal, hotărând să meargă împreună în Ţara-Românească. Dar aceasta nu e adevărat. De cum plecase în Martie din Ardeal, Comuleo nu s'a mai întors pe aci, cum ne dovedesc scrisorile lui. Toată vara şi toamna s'a ținut în Polonia, ¹⁾ de unde mai trecu în două rânduri prin Moldova la Aron. ²⁾ Cea din urmă scrisoare ce i-o cunoaştem o scria, ca pe cele mai multe, tot din Cracovia, la 17 Noembrie ³⁾ şi de acolo avea să plece în Rusia, cum credea, prin Februarie sau Martie anul următor. ⁴⁾ Pe timpul trecerii Tătarilor plecă tocmai din Chiev la Sgniatin, ca să îndemne pe Căpitanul de acolo «Iaslovici» la năvală în Ţara tătărească ⁵⁾.

Arătarea din instrucţia papească priveşte dar numai vizita, ce vrea Comuleo în Martie să o facă în Ţara-Românească, vizită, dela care pare-că fu spăriat, pe cât văzurăm, de Principele Ardelului. Şi pricina se potriveşte cu cea de

¹⁾ In scrisoarea-i dela 14 Oct. (*Starine* XIV, 105) el zice: «Questi mesi passati trovandome à quelli confini (intre Polonia şi Rusia) me consumo, che non potevo scrivere a V. S. Illma». Iar la început (p. 100), pomeniă scrisoarea din urmă dela 29 Aprilie, ce a scris-o când plecă din Leopold la Cameniţa. Mai scrisese totuşi şi «săptămâna trecută» (ibid. p. 101). Iar episcopului de Cremona i scria la 23 Oct: Tutto il tempo che non ho potuto scrivere nè a Corte Romana, nè a V. S. illma, ko consumato alli confini di Tartaria, trattando con Cosacchi, col Moldavo et con li Polacchi. Ibid. p. 107.

²⁾ *Izveštaj* L. Komulovica, *Starine* XIV, p. 101.

³⁾ *Ibid* p. 120 — 124; celelalte scrisori, pe lângă descitata din 14 Oct p. 105 — 120.

⁴⁾ *Ibid*. p. 105. Scrisoarea din 14 Octombrie.

⁵⁾ *Ibid*. p. 102. Aceeaş scrisoare.

atunci: Domnul e prea unit și interesat cu Turcul. Marini aveà așa dară să se înțeleagă cu el în Moldova despre mergerea lor în Țara-Românească. Numai îmbierea armelor din partea lui Mihai ar trebui să privească legământul din Iulie. Căci, când cu îmbierea din Februarie, Comuleo scrisese, că n'a fost primită, și cea din instrucția lui Visconti se făcù mai târziu, când «apoi» se află de legăturile ascunse ce aveau cei doi Principi.

Rămân însă neatinse următoarele fapte: venirea deputatului românesc în Ardeal în prima săptămână din Iulie; încheierea unei alianțe de război împotriva Turcilor cu Principele Transilvaniei; chemarea lui Marini în Țară, — această din urmă dovedită și printr'o scrisoare trameasă Impăratului de plenipotențiatul său; primirea și apoi părăsirea planului de a vizită pe Mihai din partea lui Marini.

Erau luni de zile de când Comuleo trecuse prin Ardeal. Atunci rămăsese: Principele să țină cu vorba pe Voevozii români statornici în dorința de a se rădică pe partea Creștinilor. În colo, nu numai unirea aievea ci și mergerea lui Comuleo la Curtea lui Mihai, cum se rugă Domnul, fu zădărnicită. Cu cât vremea treceà însă, greutatele lui Mihai creșteau. Țara îl dorise Domn pe Banul cel bun și drept din Craiova, ca s'o ușureze de dăbini și mâncătorii, s'o scutească de jaful strângătorilor de dări, de despoierile cămătarilor domnești, de răutățile negustorilor, de... robia Turcilor... Dar el mai aduse încă și Turci și datorii și cu ei și cu ele vechile și proaspete dureri ¹⁾. La început se mai puteau ține cu vorba, dar în urmă creditorii trebuiau plătiți. «Și începură Turcii a cuprinde Țara-Românească și a-și face lăcașuri și meceturi», scrie Cronica acelei vremi, «și începură a țipă Creștinii de nevoia Turcilor» ²⁾. Ori Turcii ori Creștinii trebuiau multămiți. Și inima lui Mihai nu se schimbasesc: ea se strângea de durerea supușilor săi. Alina-rea însă numai cu sabia se putea aduce. De aci setea lui

¹⁾ Pentru felurite dări ce a trebuit să strângă Mihai, v. docum. 12/L, din 28 Mai și 29/LXXVI din 12 Iunie 1594, la *Bibl. Acad. rom.* Cf. Iorga, în *Convorbiri* 1902, 986.

²⁾ *Cron. anonimă* p. 277.

Mihai de răscoală. Dar aceasta nu o putea face de capul său fără înțelegere cu vecinii, fără ajutoare dela cei ce aveau un interes la răscoala lui. Iar pentru căutarea de ajutoare și pentru scularea cu armele, cea mai priincioasă vreme eră acum.

Sinan eră tocmai în marș cu oastea turcească prin Ungaria de dincelo de Dunăre, mergând cătră cetatea Strigoniului pe care o bătea Archiducele Mathias ¹⁾. Și acum ori mai târziu, Mihai trebuî să-și dea și el artileria sa pentru oastea lui Sinan ²⁾. În vecinătatea Țării sale cetele libere de Sârbi și Români luase câteva castele, unele le jefuise încă din Martie, Aprilie, ca Vârșețul, Mărcina, Făgetul, Bocșa, (atacul la Vârșeț se făcuse supt căpetenia Petru Maidzos, poate Maijos, Român, de bună seamă). ³⁾ Ei luase chiar Becicherecul (la Rusaliile catolice) pe care-l perdură iară peste câteva săptămâni, căci în zadar cerură dela Principele ardelean, ce se află în dietă la Turda, ajutoarele făgăduite prin Palatici, Bănul Lugoșului, care-i îmbărbătase în tot chipul trimețându-le praf și alte muniții ce a putut. ⁴⁾ Principele fu împedecat de partidul dușmănos politicei sale, de a le trimite vre-un ajutor. ⁵⁾

Așă că bătaia ce o deteră ei Pașei de Timișoara, care venî în ajutorul orașului, ucizându-i și fiul, ⁶⁾ nu le fu de nici

¹⁾ Illésházy, p. 9—13. Barovius, p. 100—2. De plecarea lui Sinan «cătră Buda», la 25 Mai, vezi scrisorile lui Sigismund Báthory din 31. Mai și din Iunie s. d. citate la Szilágyi, *Mon. com. Transilv.* III, 317. (Cf. *Mon. com. Hung.* VIII, 158, 160). În 29 Iunie consiliul de război scriă lui Teuffenbach și staturilor Ungariei superioare de apropierea, la 1 Iulie de sosirea lui Sinan, *A. R. Reg.* 193, f. 98 v. și 99.

²⁾ *Docum.* III, 1, 465. Raportul baillului din 29 Noemv., dar e vorba de «i mesi passati».

³⁾ Pesty Fr., *Krassó vármegye története* IV (Oklevéltár, Bpest, 1883), p. 174—178, mai multe scrisori de jeluire dela Pașa Timișorii și chiar învinuiri dela Serdarul Sinan Pașa, cătră Princip. Ardealului, din primăvara a. 1594.

⁴⁾ Barovius p. 102—108.

⁵⁾ Așă spune singur el în instrucția lui Genga *Docum.* III, 2, 388, 404

⁶⁾ Barovius p. 106. În Protocolul de registratură al Arhivei Minist. de război din Viena No. 193, citim la p. 96 dt. 30 Mai: «An Herrn von Teuffenbach, per Bassa Temeswariensis ankunfft gehn Pescht... auch überschickung der Assecuration für die Raizen». S'ar putea că «Pescht» să stea pentru Beck[erek].

un folos până în urmă. Și în zadar se îndreptase cu aceleași rugăciuni de ajutor către Comandantul împărătesc Teuffenbach ce se bătea la Hatvan și către Báthory Ștefan, supus și ofițer împărătesc și el. Cu toate că Sfatul de război îi îndrumă, la 15 Iunie, să chibzuiască cum li s'ar putea da ajutor cu praf și oameni. ¹⁾ Rescuțații mai bătuse și pe Begii de Rușava Mudaua și Vidin, ²⁾ luase sau luau în sfârșit Făgetul pentru a-l întoarce «trădătorii Principelui» curând Turcilor, de bună voie ³⁾.

¹⁾ A. R. Reg. 193 f. 98 și 317. Cf. actul din 30 Mai, din nota precedentă. Tot acolo f. 97, dt. 1 Iunie 1594: H. v. «Teuffenbach Recepisse p. . . Tractation mit den Raizen».

²⁾ Th. de Brie Leodiensis, Pannoniae historia, 185. Cf. Miles, Siebenbürgischer Würgengel (Hermannstadt, 1670). p. 162 și Szamosközy IV, 47 (asupra acestor locuri v. și mai jos).

³⁾ *Mon. Com. Transilv.* III, 477—8, art. 40. Instrucția lui Genga și memoriul lui, *Docum.* III, 2, 388, 404. Mărturia lui Szamosközy IV, 47, că Făgetul ar fi fost ocupat la 14 August (locul e altfel foarte incurcat), nu se potrivește cu spusele Principelui cătră dietă, că el a fost dat Turcilor de trădătorii săi, pe cât se pare, pe timpul fugii sale din Ardeal. Datul lui Szamosközy va fi fost — cel mult — datul înapoierii. Principele spune în instrucția sa pentru Genga, că fortăreața cuprinsă de nou de Turci, prin mijlocirea trădătorilor săi, fusese «ocupată prin truda confidenților săi» (într'alt loc: luată cu bunăvoința și ajutorul nostru — pigliata col nostro favore et aiuto). *Docum.* III, 2, 388, 389. Ajutorul Principelui n'a putut fi, decât cel mult prin darea de materialii de război (cum s'a dat, după Barovius, și pentru Becicherec) și, poate, prin trimiterea unui conducător de război. Acesta ar fi George Borbély (Barbu?), arătat de Szamosközy ca omul, căruia i făgăduiră Turcii Făgetul, la 13 August. Se poate însă ca Borbély să fie un conducător de haiduci. O Cronică ardeleană tipărită la 1670: «Siebenbürgischer Würgengel» de M. Miles, ne aduce într'adevăr pe acest viteaz «în Iulie, după ce a ocupat castelele» Bocșa și Verșeț (Bokia u. Warsotz), la Făget (Fojoj), p. 175. Anul trebuie însă pus cu siguranță 1594 în loc de 1595. Se cunoaște și după întâmplările din Noemv., ce le vom vedea mai jos. De această expediție e vorba, de sigur, și în Szamosközy IV, 47, fără dat, într'un pasagiu ce se află între veștile din 13 Sept. (uciderea lui Balthazar B. și a Cancelarului) și 13 August (făgăduința făcută de Turcii lui Borbély): «Partea mare a oștirea Lugoșului și a Caransebeșului, a-nume 21 de steaguri popor și 500 călăreți asediază Bocșa («Bokchia»), care li se dete, slobozind pe cei din lăuntru. De aci plecară la Verșeț», unde umblară cu bună dobândă. La întoarcere arseră un oraș turcesc lângă râul Morvița, apoi veniră acasă la Sebeș.

În Moldova Marini încheiase cu Aron un legământ, în numele Împăratului, și veni în Transilvania. Aci dieta hotărî lăpădarea de Turci. Aci Principele se învoi la ajutoare pentru Aron.

Abiă se poate crede, că Mihai să nu fi avut știință de toate sau de cele mai multe din aceste isprăvuri. De aceea el se și grăbi a-și trămete solul în Ardeal pentru a încheia acum legământul de război, ce nu-i fû învoit mai nainte. Și acum izbuti, după mărturia lui Marini. Solul jură, să rădice Domnul său armele cu Principele și cu Moldoveanul împotriva Turcului. Poate că Mihai va fi trămes și de-adreptul la Aron pe cinevă. Prin Iulie, a doua jumătate, el scriă colegului său din Moldova de niște dușmani ce se apropie de vre-un oraș al său (Fiurthian, — Focșani?), și Voevozii vroiau să iasă împotriva lor împreună ¹⁾. Poate eră vre-o hordă de Tătari. Se poate, că soliile fraților Buzești în Moldova și Transilvania trămise în același timp de Mihai ²⁾ să fie fost acestea. Dar nefind nici o probă pentru ele, le vom pune la locul unde ele se află în Cronica Țării, după sfătuirea lui Mihai cu boierii și după hotărârea luată cu supușii săi ca să frângă jugul turcesc, — ceea ce a fost tocmai în toamnă.

Erau legături trebuincioase, pe cari Mihai singur căută să le încheie cu vecinii săi, fără a fi fost el îndemnat de ei. ³⁾ Le țineă mai ales Voevodul Țării-Românești de trebuință, ca să arate Împăratului și Papei, cari se feriau de el, hotă-

¹⁾ *Docum. Supl.* II. 1, 339. Marele Logofăt al Moldovei Stefan c. Cancelarul Polon, 29 Iulie 94 st. n.

²⁾ *Cronica anonimă*, p. 277—8, fără arătarea timpului.

³⁾ Afară de dovezile arătate se mai poate aduce și mărturia lui Szamközy (IV, 95): Mihai tăia Turcii, după ce sosiră dela Sigismund Horvat și Thury «cu mai mulți ostași»,... «când astfel eră sigur că și Sigismund va prinde lucrul cu el». În fața atâtor dovezi, arătarea Cronicei Walther, că pe Mihai «cearcă a-l atrage» [la lupta contra Turcilor] principele Transilvaniei «mai tot prin aceleași cumpeniri prin care și el se înduplecase» (și nu Comuleo, care «din anumite pricini nu veni» pe la el, ceea ce e adevărat) nu are nici o însemnătate. Dacă e mai mult de citit în ea decât dorința traducătorului și îndreptătorului ei de a scoate mișcarea Românilor ca pornită prin lucrarea Papei, al cărui om, Comuleo, resculă (zice Cronica) pe principele Ardealului, atunci nu poate fi altă, decât silința scriitorului, om politic și el, de a abate dela Mihai

rărea inimei sale și a poporului său de a luptă pe partea Creștinătății. Dorința lui din urmă însă eră chiar cu aceștia, cu Papa și Impăratul, să poată tocni vre-un legământ. De aceea el se roagă cu zor de încredințării lor să vină și pe la el. De aceea el, și la sfârșitul iernii ca și acuma, în fața lor să îmbie Ardeleanului, acuma poate și Moldoveanului, la luptă. Cu aceștia Impăratul doar și ajunsese la învoială. Așa

vina ce poate începuse a se aruncă dintr'o parte a boerilor asupra Voevodului, că a băgat Țara în război cu firea lui năprasnică, vitează. Acest chip de a înțelege spusele Cronicei își capătă îndreptățirea și prin povestirea ce urmează după argumentele cu cari ar fi mișcat Ardeleanul pe Mihai, argumente de cari Mihai n'avea lipsă: necazurile, datoriile Țării, nestatornicia Domnilor, trecerile Turcilor și Tătarilor prin Țară și trebuința de a țineă taberile lor cât de des pe timpul războiului în Țara sa. «Ce e drept Voevodul» (Palatinus)... «nu-și dete numai decât învoiala, dar făgădui serios de a se sfătuî despre aceasta cu bătrânii poporului și cu prietenii săi. Căci într'adevăr se mai cereă a se încredința, că va aveă oaste de ajuns, că Augustul nostru Impărat Rudolf II și Sigismund, ducele Transilvaniei, îi vor da banii ce-i trebuesc și totdeauna vor fi gata cu tot ajutorul, iar Aron va țineă la toată întâmplarea cu statornicie cu ei». Walther 11—2.

S'ar puteă și aceea, — și țesătura cronicei (Walther) la acest loc ne cearcă să facem această tâlmăcire—că Voevodul socotia mai potrivit cu vrednicia sa, să nu se pomenească rugăciunea sa de Transilvanul, de a fi primit în alianță. Pe acesta îl ruga Impăratul și Papa,— vedeă el,— pe la el însă nu veniră Trămișii lor. Dar se rugă și de el cinevă: eră Principele Transilvaniei.

Tot atât de puțin hotărâtoare sunt și svonurile din Constpl și Podolia 17 Mai 1591 («Gewisse Zeittungen, auss Constpl. Podolia»), în *Acte și fragmente la istoria Rom.* de N. Iorga, I, București 1895, p. 126—7 (din Arh. din Berlin): Der Sibenbürger *bemühet* sich fasst den Fürsten aus der Wallachej, seinen Nachbarn, und den aus der Moldau mitzuverbinden». Dar, de Transilvan se vorbiă de mult că-i rebel, din toamnă încă. Sinan îi eră dușman. El și alții vor fi căutat să îngreuneze vina Transilvanului. Și celelalte vești din aceleaș Zeittungen nu sunt adevărate: Că Ardelenii, Muntenii și Moldovenii au fost publicați de rebeli, că Ardelenii și Moldovenii au bătut pe Tătarii ce vreau să treacă prin Moldova, ucizând 20.000. S'ar puteă cel mult, ca Mihai să se fi prefăcut, după neprimirea propunerilor sale de alianță în Februarie - Martie, că s'a lăpădat de gândul de răscoală, ceea ce ar fi fost o politică foarte cuminte din partea lui, pentru a lăsa să-l cheme Transilvanul la uniune, eșind apoi cu inima sa pe față de nou, când veni Marini. Dar în lipsă de probe documentare nu-i temei să credem aceasta.

eră vorba cel puțin, și cât pentru Aron și fapta. Și solii, Comuleo și Marini, făgăduiră să-l viziteze. Dar abia ce plecarea oamenii lui Mihai ei fură speriați de Báthory să nu se ducă: n'are gardă de Unguri, se teme mai rău de Turci și e mai supus lor, și pentru că se descoperiră anumite trădări. Adecă? Erau acolo oameni, boeri poate, cari i-au dat de gol Turcilor? Această îngrijire zicea Báthory și în Februarie, că-l silește de a nu se uni cu Domnii Țărilor Românești. Noi știm că trădări fură, dar din partea opozițiunii ardeleni și din partea lui Zamoyski. «Și așa pentru multe și vrednice pricini», nu se duseră Noi însă pricina o vedem și acum ca și în Martie în fapta și făcutul Principelui Ardelean, ca Mihai să nu poată veni în atingere direct cu Impăratul, trecând peste el. Avea Sigismund mai ales acum temei să prindă colț, să fie jaluz pe Voevodul românesc, când acesta se arătase în toată firea, în întreg caracterul său mareț: să ne aduceți Cazaci să ne aduceți Muscali de ajutor, pe toți îi vom hrăni, și veți vedeți ce minuni voi face eu și Țara mea pentru Creștinătate, acesta e duhul ce resuflă din graiul solului său către Marini.

Și astfel solul Impăratului se duse numai în Moldova, și a 2-a oară, când se întorcea din Ardeal. Și cum tratatul făcut cu el în Mai căzuse în mâinile Polonilor, și cum împedecarea trecerei Tătarilor, statorită atunci, se zădărniciise, Marini încheia acum un nou legământ cu Aron. E contractul dela 16 August 1594.

Cunoaștem exemplarul actului ce-l dă Marini Voevodului moldovean în numele și supt jurământul Impăratului. Prin el «Prea sfântă Maiestatea Sa împărătească și regească făgăduiește a lipi și a încorpora Sfintei Impărății Romane pe susnumitul Ilustrisim Principe, Domnul Aron, Hospodarul Moldovei și moșia sa (ipsiusque dominia), și pe supușii și partizanii săi, și a-i aperi în contra tuturor vătămătorilor, turburătorilor, în contra ori-cărei puteri, turcești sau a altor dușmani». Iar dacă groaznicul dușman al legii creștine, Turcul, l'ar scoate din Domnie, și el ar fugi în Țările împărătești sau în ori ce Țară vecină, liberă și sigură să-i fie petrecerea acolo, până ce M. Sa va putea să-l pună de nou în rangul său vechi și cu cheltuelile Impărăției să-i câștige iar Țara.

Se înțelege «dacă desnumitul Principe va fi slujit totdeauna Maiestății Sale împărătești și Sf. Impărății Romane cu neîndoioasă credință, după cum s'a îndatorat Majestății Sale prin scrisoarea subscrisă și sigilată chiar cu mâna sa» ¹⁾. Iar serviciile la cari Aron s'a îndatorat sunt: ori și când și ori unde, și de s'ar afla cu oastea creștină în Ungaria, să țină spioni buni și credincioși în toate locurile, care să știricească sigur toate secretele dușmanului în Constantinopol și pretutindeni, timpul eșirei, puterile și rânduiala lui de război, vești ce să le aducă repede la cunoștința M. Sale sau a Generalilor săi din Ungaria superioară, pentru ca oastea Maiestății Sale din Ungaria să poată ști înainte și să poată sfărâma atacurile dușmanului ²⁾.

Lucrul de frunte în acest legământ, după actul arătat, eră supunerea Țării Moldovei Impăratului ³⁾, dacă o va putea scoate dela Turc. Incolo Aron nu făgăduia să facă, decât ce a tot făcut: să dea vești de puterea și mișcările dușmanului.—Cu toate acestea Domnul Moldovei, când scria, a doua zi, Arhiducelui Ferdinand de Tirol despre «confederațiunea» încheiată cu Impăratul, și-i spunea că va face tot pentru «binele și folosul» Impăratului și al Creștinătății, adăugea: «Să îngrijească numai Principii creștini, să putem avea câteva trupe ajutătoare de acolo: ar vedeă în sfârșit și ar ști toți în ce țară am intră noi îndată» ⁴⁾. Aron se gândia dar la mai mult decât numai la apărare, când Turcii și Tătarii l'ar atacă.

¹⁾ Nu cunoaștem scrisoarea aceasta, «chirograful» lui Aron.

²⁾ *Docum.* III. 1, 193—4 Actul dat din Iași subscris și sigilat de Iohannes Marinus Poli; cf. Relația lui Marini, *ibid.* p. 204 (E dapoi che ho concluso la confederation (!) e servitu di Aron Vaivoda în forma authentica). V. și scrisoarea lui Aron, dt. 17 August, către Arhiducele Ferdinand, *ibid.* XI, 496—7, și cea către Pezzent, din 15 Aug., *ibid.* XII (vol. adunat și publ. de N. Iorga, Buc. 1903), p. 6.

³⁾ «Nos totos uti ex nostris litteris ad Suam Maiestatem datis intelleget, dedimus in tutelam Suae Maiestatis», scrie chiar Aron lui Pezzent în scris. cit. din 15 Aug. 1594.

⁴⁾ Scrisoarea citată a lui Aron c. Arhiduc. Ferdinand. Aron îl roagă să scrie și Maiestății Sale. El i va ști mulțami și pentru aceasta și pentru câte în trecut i-a făcut. Fără îndoială se gândește la oprirea eșirei de curând reposatului Petru Șchiopul din țara lui (Tirolul) și a mergerei lui la Țarigrad să capete domnia Moldovei.

Ajutoare își rânduise Impăratul încă mai 'nainte, să i se deă, din trupele lui Teuffenbach, 200 de călăreți și un număr oare care de pedestrași, ¹⁾—cum socotim, în dată ce începuse a se îngroșă vestea venirii Tătarilor, ori, ce e mai de crezut, în urma scrisorii lui Marini dela 7 Iulie, unde spuneă, că ei tocmai trec prin Moldova. Nu e nici un semn că aceste ajutoare s'ar fi și trâmisi. Dar Impăratul aveă când și mai mare pricină, ca ele și altele faptă să devină.

Câtevă zile 'nainte de 25 August —pe la 18, se pare ²⁾—ajungeă la Regensburg Carrillo. El aduceă veste de turburările din Transilvania, de fuga Principelui la Chioara, dar și de hotărârea lui de a se întoarce «în Țara părăsită de el», și de îmbrățișarea cu căldură a acestei hotărâri ³⁾ din partea reprezentanților Ardealului, — cu căldură mai slabă, ce e drept, din partea nobilimei ungurești, dar cu voia bună

¹⁾ Aflăm acestea din scrisoarea lui Rudolf c. Matthias, Regensburg 22 August 1594 *A. C. H.* Impăratul avuse vreme până la data arătată, să primească și răspunsul lui Matthias, că va împlini porunca. Poate e cu aceeași ocaziune, când se porunciă lui Teuffenbach, la 28 Iulie, să sară într'ajutor lui Sigismund cu călărime: Impăratul 'i încuviință Principelui un ajutor statornic de 2.000 călăreți germani *A. R. Reg.* 193, f. 100 și 328.

²⁾ Raportul lui Contarini dela 18 August cuprinde aceleași vești asupra întâmplărilor din Ardeal, — mai scurt numai, — ca și cel din 25 a. l. *Docum.* III. 2, 44—46. La 4 August se trămitea dela Consiliul de război din Viena Impăratului răspunsul ce s'a dat unui ablegat ardelean. *A. R. Registr.* 193, f. 25 verso. Acesta nu puteă fi Carrillo.

³⁾ După raportul citat din 25 August s'ar păreă, că s'a și întors. Dar pentru aceasta ar fi fost prea scurtă vremea (la 8 August veni Principele la Cluj), ca să poată ajunge Carrillo la Regensburg. Ori că svonul mai măreă lucrurile, și ast-fel ele ajungeau la urechile lui Contarini (o săptămână mai înainte el știa că dușmanii «se află în puterea Principelui», pe când ei fură prinși la 28 Aug., iar la 1 Sept. cei doi Chendiști își primiau pedeapsa, ori Carrillo spuneă ca întâmplare lucruri ce știă că au, să urmeze pe care el le hotărâse, poate, cu Principele înainte *Docum.* III. 2, p. 46, 48. Mai ușor de explicat ar fi dacă am luă scrisorile lui Contarini ca datate în stil vechiu. Dar scrisoarea lui Rudolf din 22 August de sigur e în stil nou, — și atunci Carrillo eră în Regensburg. Se poate că la 16 Aug. eră în Viena, când i se cereă din partea Consiliului de răsb. să țină bună corespondență cu Principele. *A. R. Reg.* 193, 336.

a Saşilor şi Secuilor ¹⁾. Cum aceasta se petrecea la sfârşitul lui Iulie în dieta strămutată la Cluj ²⁾, Carrillo n'a putut plecâ din Chiioara decât pe la începutul lui August. El putea dar avea scrisoarea lui Marini, trameasă de Aron din Iaşi la 27 Iulie cu poştă anume ³⁾. Şi e de crezut, că tot acuma aducea şi pe cea dela 13 Iulie, cu adausul scrisorii lui Mihai,—dacă aceasta va fi ajuns vre-odată la Impăratul. În scrisoarea-i dela 27 Iulie Marini zice (în relaţiunea sa din urmă), că a scris de un Ceauş ce a venit din tabăra lui Sinan să ceară proviant dela Aron. Ceauşul, vechiu cunoscut al lui, i-a povestit lucruri, care nu numai întăreau înţelegerea Transilvanilor cu Turcii, cu Sinan, ci mai arătau şi pe baronii unguri din Ungaria de sus la un gând cu ei. El a spus cum ei toţi doresc a fi supuşi Turcilor, căroră li-a şi făgăduit să le dea prins pe Sigismund Báthory dimpreună cu pe Trămeşii Impăratului şi ai Papei, ce au venit să-l răscoale pe el şi pe Domnii români, iar Turcii li-au imbiat Rege din neamul lor, cum a fost Ioan Sepuşanul (Szapolyai). Şi a mai povestit, cum fruntaşi din tabăra creştină îşi scriu cu Sinan, care dă carpe pline de galbeni celor ce aduc scrisorile; cum Contele, Maestru de război (e de sigur subcomandantul lui Matthias, Contele Hardeck, căpitanul Rabului) a scris totdeauna lui Sinan, că ei nu vor luâ Strigoniul, să meargă Sinan numai la Iaurin; că pentru această cetate Marele Vizir i-ar fi făgăduit 80.000 galbini ⁴⁾. Ori cum ar fi încercarea de «trădare» a Ardelenilor, ea eră precum ştim faptă săvârşită şi dovedită—chiar şi prin întoarcerea Făgetului din partea lor în

¹⁾ *Archiv. f. sb. Lk. III, 430. Chronicon Fuchs.-Lup.-Olt. 114—115. Szamosközy, 38. Coniuratio din Mon. H. Dipl. III, 72. Cf. mai sus, şi Mon. com. Tr. III, 324—7.*

²⁾ *Chronicon Fuchsio-Lup.-Olt., I p. 111.*

³⁾ Relaţiunea sa finală. *Docum. III. 1, 203—4.* Marini se temeă, că scrisoarea numită va fi căzut în mâinile «trădătorilor».

⁴⁾ S'ar potrivî cu învinuirea ce se aduce lui Hardeck mai târziu, că a vândut Rabul lui Sinan, vină dovedită sau nu, nu ştim, dar pentru care Contele trebuî săşi deă viaţa. Ar fi cele spuse de Marini o bănuială foarte timpurie, şi nu e peste putinţă, ca Marini să fie dat şi el (poate cel dintâi) pricină la nenorocirea lui Hardeck.

mânile Turcilor ca să și-i îmbuneze ¹⁾. De altă parte războiul în Ungaria mergea într'adevăr rău. Matthias, care avea comanda în anul acesta, cuprinsese la 10 Martie cetatea Neogradului, și se apucase la 4 Mai a bate Strigoniul. Dar nici nu a putut avea veste sigură de venirea Tătarilor, când, auzind de marșul repede al lui Sinan, își rădică tabăra, fără isbândă, la 29 Iunie, trecu Dunărea, și se retrase la cetatea Rab, în calea către Viena. Socotiă poate, că apărat de Dunăre în insula Schütt (Șüt) unde își așează castrele, va putea mai bine să dea piept cu dușmanul. Nu erau oameni de război nici el, molaticul, nici sfetnicul Ungnad, cu care dirigea toate, nici contele Hardeck, ori marchizul Ferdinand. În acelaș timp și Teuffenbach se lasă de a mai bate Hatvanul. Mergea însă Sinan cu biruință. După un asediu de 4 zile el luă cetatea Totis (Tata) la 22 Iulie, apoi mânăstirea întărită Martinsbergul și ajunse la 31 Iulie și el sub Rab ²⁾. Deși nu se putea ști, că această însemnată cetate avea să-i cadă peste 2 luni în mâni, prin trădare, cum fu învinuit Hardeck, frica eră mare la Viena.

În această stare Impăratul primi prin Carrillo scrisoarea dela Aron. Nu o cunoaștem, dar din cele ce serie Rudolf fratelui său Matthias, la 22 August, înțelegem, că ajutoare trebuie să fi cerut. Și nimerise momentul foarte priincios. «Nu e numai interesul Voievodului ci foarte mult și al nostru și al întregului lucru» [al războiului] serie el lui Mathias, ca să-i trimeți nu numai cei 200 de călăreți și pedestrași îmbunați, ci cel puțin încă atâția cai. «Ba ar putea fi până la

¹⁾ Articolul 40 al dietei din Aprilie 1595, în *Mon. Com. Tr.* III, 477--8. Instrucțiunea lui Genga, *Doc.* III, 2, 389.

²⁾ Gr. Illésházy *Följegyzései* p. 8--18. Cu toată dușmănia lui împotriva Nemților, încolo e cel mai exact, și mai detaliat, și singurul aproape care ne dă date eronologice. *Barovius* p. 100--102, 132--8. Vezi și rapoartele lui San Clemente din Regensburg, 16 Iunie, și 28 August, la Óváry, *Copiile Acad. ung.* p. 229 nril 1117, 1119--20. Datele sunt adevărate de *Protocoloalele Canc. de război*: *Expediț.* 192, f. 110 (30 Iunie, Teuffenbach raportează cum s'au petrecut asediul Hatvanului); *Registr.* 193 f. 24, Iulie 20 (se aduce la cunoștința Impăratului părăsirea Granului și asedierea Totisului); *ibid.* f. 26 (Impăratului veste, că Sinan a asediat Rabul), 14 Aug.; f. 26, 16 Aug. (Impăratului: Asediul Rabului fine de 17 zile).

2000, dacă e cu putință fără primejduirea granițelor.» Așa să poruncești expedierea lor ¹⁾).

Nu știm nici de acest ajutor dacă într'adevăr s'a trâmisi. Aflăm numai, că Matthias ar fi dat drumul tocmai pe atunci la alți 2000 de călăreți, rânduiți pentru Principele transilvan ²⁾. Tot la acesta se trimetea nainte de 1 Septemvrie Milanezul Carlo Magno, om cunoscător al limbii și al Țării ungurești, ca să-l întăriască în hotărârea-i luată de a ține cu Impăratul și să-i făgăduie și alte ajutoare ³⁾. Iar Principele răspunde la 23 Septemvrie, pe lângă cele ce spusese cu grai lui Carlo Magno, că răzimat pe ajutorul de acuma al Maiestății Sale, după ce a trecut peste greutățile din țara sa, va căută tot mai bine să slujască Creștinătății și Casei Austriei, numai dacă va înțelege că Impăratul îi va da semne vădite a milei și a bunătăței sale ⁴⁾ adecă, dacă îi va împlini cererile lui.

Înainte de sosirea lui Carlo Magno în Transilvania, trecu prin Cluj Marini în zilele dela 1 până la 12 Septemvrie, ⁵⁾ însoțit de un încredințat al lui Aron-Vodă, cu numele Mihail Tolnay «căpitan general» al oștilor călări ale Principelui Moldovean, trimes și el la Impăratul. La 30 Septemvrie ei se aflau la Viena ⁶⁾. Sosise, cred, încă la 29 (ori și mai înainte), căci de bună seamă ei adusesese scrisorile «Voevodului din Mol-

¹⁾ Rudolf c. Matthias. Regensburg, 22 August 1594. *A. C. H.*

²⁾ *Docum.* III, 2, 45. Raportul lui Contarini din 18 August. Erau, se vede, cei ceruți prin dieta dela 11 Iulie, și ordonați pentru Principele la 28 Iulie. *A. R. Reg. f.* 100 și 328.

³⁾ *Ibid.* p. 48-9. Contarini c. Dogele, Regensburg 1 Sept.

⁴⁾ Sigismund Báthory c. Impăratul, Alba Iulia, 23 Sept. 94. *A. C. H.* original.

⁵⁾ «Trădătorii» Principelui erau «o parte pedepsiți după meritul lor și altă parte în închisoare». E de însemnat, că Marini sfătuiă pe Principele să nu ierte nici pe aceștia, și «mai ales pe Cancelarul Transilvaniei» nu, aducându-i aminte «de înfiorătorul caz întâmplat Maiestății Sale catholice, [adică Regelui Spaniei] care nu iertă nici pe chiar fiul său», (Relația des pomenită p. 204). Alușie la moartea nenorocitului Don Carlos, pricinuită prin închisoarea în care-l ținu tatăl său, Filip II (1568).

⁶⁾ *Docum.* XI, 436. Diarolum Nic. Gabelmanni. XII, 6, pomenit în scrisoarea lui Aron c. Pezzen, 15 Aug. ca al său «supremus capitaneus equitum».

dova și Valachia» pe care Consiliul de război la acel dat le alătură expediției sale către Impăratul ¹⁾. La 14 Octomvrie fură primiți în audiență de Impăratul Rudolf la Praga, căruia îi prezentară actul de închinare al Voevodului ²⁾. Ei vorbiră de ușurința cu care ar putea Voevozii Țărilor românești să prădeze și să ardă Țara Turcească până la Adrianopol și chiar până la Constantinopol, țara fiind goală de oaste în lipsa lui Sinan și plină de Creștini ce ar ținea toți cu ei. Numai să le dea Impăratul ajutoare cu soldați ungurești ³⁾.

Scrisorile dela Voevozii români ce se expediau la 29 din Viena Impăratului sunt dovadă, că solii vor fi avut însărcinare anumită și dela Voevodul Țării Românești. Mai mult decât Tolnay însă, Marini putea vorbi și în numele lui Mihai, întemeiat pe cunoștința ce o avea de dorul lui de a face război Turcului și de tratatele și invoielile cu jurământ legate ce știa că are fiecare din cei doi Principi cu cel din Ardeal de a se ridica împreună ⁴⁾. De aceste legăminte cu jurământ legate nu uitase de altfel a povesti nici Carrillo ceva mai înainte: Ca dela început așa și în urmă el arată «mișcarea Transilvanului» ca una ce va trebui s'o urmeze și Domnii români ⁵⁾.

Starea Impăratului eră tocmai atunci cât se poate de grea. Încă la 10 Septemvrie Matthias își ridicase tabăra de lângă

¹⁾ A. R. Registr. 193, f. 29, Septv. 29. Cred în sosirea Ablegaților mai nainte de 30, cu toată afirmarea lui Gabelman, că atunci ajunseră.

²⁾ Privati hominis scriptum, Praga 16 Octv. 94. pe verso. Iorga, *Acte fragmente* I, 28. Curând după această dată trebuie pusă «Relația» cunoscută a lui Marini. Ar putea să fie el cel ce aducea scrisoare Principelui Tansilvan unui om al acestuia [lui Carrillo, cred], scrisoarea ce o văzu Ambasadorul venețian la 15 Octv. Sosise la Praga la 11, *Docum.* XII, 10.

³⁾ Ambasadorul venețian c. Dogele. Praga, 18 Octv. *Docum.* III, 2, 53. Cf. asupra acestei misii moldovene și instrucția p. Cervia *Docum.* III, 2, 395.

⁴⁾ Putem socoti, că Marini a spus și cu grai sâmburele relației sale. Și aceste cumpeniri se află la sfârșitul acelei relații (p. 205). Contarini spuneă chiar, că Ambasadorul e al amânduror Țărilor românești: «S'at-tende qui a trattare con un Ambasciator di Valachia et di Moldavia venuto in questa Corte per stabilire la confederatione fra quelle nationi, et Sua Maestà»... Documentul din nota preced. (18 Octv.).

⁵⁾ Raportul Ambasadorului venețian. Praga 20 Septv. *Docum.* III, 2, 50. Carrillo ziceă că a fost de față când se făcuseră jurămintele.

Rab și întărind garnizoana lui Hardeck se retrase cu oastea ceealaltă spre Altenburg, de aci apoi la Bruck¹⁾ după ce Sinan izbutise a face un pod de luntre peste brațul Dunărei și trecuse și el în insulă.

La 29 Septembrie comandantul Hardeck, cu toate că avea destule muniții dar prea slabă garnizoană și fără căpitani de treabă, predete lui Sinan cetatea²⁾. Drumul către Viena era deschis și poporul Capitalei începuse a se îngrijii să-și pună bine lucrurile de frica venirii Turcilor. Nici chiar Împăratul nu se simțea sigur și destul de apărat la Praga³⁾. Se înțelege că nici un om de rând nu-și arată descurajarea pe față în vremea celei mai mari primejdii: cine stăpânește mulțimea e dator să caute repede mijloace de îmbărbătare. Vestea căderii Rabului scutură și pe Rudolf din încetineala-i cunoscută. Numai decât se luau măsuri ca o oaste nouă de 20.000 de Boemi și Moravi să meargă într'ajutor pe câmpul de luptă împreună cu Căpitani unguri din Alföld⁴⁾. Tot atunci Împăratul ținu vremea potrivită a face Ungurilor și alte împărțări ca să le dea curagiu la noua luptă și să-i țină în credință. În circulara sa dela 7 Octombrie către primii săi slujitori din Ungaria și toate «staturile» ei, iel le spune, că

¹⁾ Vezi pe lângă izvoarele din nota urm. *A. R. Regist.* 193. f. 27, 28 și 29, Sept. 18. Se face vestire Împăratului. Principelui Transilvan i se scrie încă la 16 Sept. *ibid.* f. 345. Óváry, *Oklvm.* II. 230, raportul lui San Clemente din 16 Sept.

²⁾ V. întâi scrisoarea lui și a subcomandanților lui, unde spune, că ne mai putând ține piept, au început tocmești de predare. Rab, 27 Sept. în *Mon Hung. Dipl.* III, 63. *Illésházy*, p. 15—48. Raportul lui San-Clemente din 16 Sept. și 10 Oct. la Óváry, *Copii*, II, 230—1, nr. 1122 și 1125. Szamosközy IV, 48, zice că nimeni altul decât Carrillo n'a îndrăznit să spună Împăratului de căderea Rabului. Vezi și Prot. Exped. 192, f. 163 v. (*A. R.*), 2 Oct.

³⁾ Rapoartele Ambasadorului veneț. din 11 și 18 Oct. și 15 Novembre în *Docum.* III. 2, 51, 54, 58. Óváry nr. 1125. Cf. Scrisorile Papei din 26 August și 1 Oct. către Rudolf, pe care-l îmbărbătează, și-l îndeamnă să vină negreșit la Viena, pentru aceasta. Dacă Turcii ar ocupa Iaurinul, sigur vor veni și la Viena, și vor cuprinde și Austria. *Archiv. f. ö. G.* XV, p. 215—218. Beilage 15 și 16. Instrucția legatului său Lottario Conti Duca di Poli, dt. 3 Oct. în *Docum.* III. 2, 397—403.

⁴⁾ Huber IV, 380. Că Ungurii erau din Alföld ne spune Illésházy p. 18. Cf. Barovius p. 139—40.

la primăvară vor fi ajutoare destule dela Principii streini și din Impărăția sa germană care i le-a votat de curând în dieta dela Regensburg. De altă parte scrie Rudolf, Transilvania, Țara românească și Moldova, îndemnați de deosebita îngrijire a lui Dumnezeu, au hotărât să scuture jugul turcesc «și să facă cu noi învoială și legământ» împotriva dușmanului pentru care țintă au și trimes ablegații lor ce sunt în cale. Numai acum ei, Ungurii, să nu slăbească în credința liberării lor și să caute a da o lovitură bună Turcului, înainte de ce-și va duce oștile în tabără de iarnă. Totdeodată le cerea să trimeată la Curtea sa din mijlocul lor trei-patru inși din sfetnicii săi împreună cu pe Cancelarul Curții sale ungurești Episcopul Iaurinului ¹⁾, Ioan Kutassy, «cu putere de a lucră, trată și a încheiă», ca să se poată «sfătuî» și să poată «luă hotărâri» cu iei «atât de trebile Transilvane Moldave și ale Țărei-Românești cât și de altele ce privesc folosul și bunastarea acestei Țări» ale sale, înainte de ce zișii ablegați vor fi sosit ²⁾.

Cu toate acestea în clipita când erau zoriți a se apăra atât de aproape acasă, Miniștrii lui Rudolf, lipsiți de vederi în depărtare, poate că nu puneau mult temei, cum spune reprezentantul Veneției, pe niște țări îndepărtate, cum erau Țările românești, neîntărite nici dela natură nici prin maiestria oamenilor, «mai mult potrivite a fi de tot cutropite de Turci decât a putea da ajutor dușmanilor lor» și nu luau mult în socotință niște popoare slabe, rău armate «și poate nu bine unite între sine în această hotărâre» de război, cari n'aveau nici un cap vestit ce să le poarte, și cereau singure ajutor. Ori cum, tocmelile cu solia moldoveană fură amânate până când va sosi misiunea transilvană ³⁾, de care și Marini aducea vorba, că va fi expediată până într'o săptămână după el și soțul său ⁴⁾.

¹⁾ În tiparul documentului nostru, scos din biblioteca museului din Pesta se zice greșit «Episcopul Taurinensi», tot așa și mai sus unde Impăratul mângâie pe Unguri pentru pierderea «celebris Confinii Tauriensis», în loc de Iaurinensis adevă a graniței Cetății Rațului.

²⁾ *Docum.* III. 1, 195—6

³⁾ Raportul lui Contarini, din 18 Octv. 94. *Docum.* III. 2, 53.

⁴⁾ Relația, p. 205.

Dar Ambasada Transilvană mai trebuia așteptată mult. Înainte de a fi fost trimisă ea, Principele trimetea la 15 Septembrie ¹⁾ scrisori, prin cari vestea, că trupele sale au dat o grea lovitură Turcilor, prinzându-le pe Dunăre un convoi de 40 de șăici încărcate cu muniții de război și proviant și ucizând 6000 (!) de soldați ce țineau paza lor ²⁾. Îi ceruse ce e drept Matthias acest serviciu, de a prinde sau a împiedica provisiile pentru tabăra turcească ³⁾. Cu toate acestea nu putem ține de chiar adevărate spusele Principei. Ci vom crede împreună cu solul său la Papa, Genga, pe care îl ajunge vestea aceasta la Roma, că Sigismund se tâlăsi de vre-o faptă vitejească a Sârbilor—și Românilor—din Banat, pentru a-și arăta pe nedrept vrednicia sa. E știut doar, că ei se sculase cu armele de cu primăvară «la un singur semn al voinței Serenismului Transilvan» și cuprinsese între altele Becicherecul și Făgetul. Dar fură stânjeniți după aceea în micșările lor prin turburările opoziției din Ardeal, căci Principele nu le putu da ajutorul fă-

¹⁾ Această dată ne-o dă Bailul, care le-a văzut și citit, și spune, că erau scrise de mâna Principei și trimise unui om al său la Curte. *Docum.* III. 2, 52, Praga 15 Octv. Adresatul cred că era tot Carrillo, cu toate că la 15 Septembrie Contarini scria din Regensburg, că «a fost expedit în Transilvania» înapoi. *Ibid.* p. 49 și 50. Imi întemeiez credința pe faptul că tot o persoană nenumită, aceea însă, «care a purtat toate tocmelile învoiei cu Împăratul» primia pe la 25 Octv. o scrisoare dela Principele, dată 25 Septv. *Ibid.* p. 55. Cf. arătarea lui Szamosközy cit. la p. 167 n. 2. Nepotriveala ce întâlnim în scrisoarea zisă dela 15 Septv., că Balthazar Báthori ar fi fost încă în închisoare, pe când el fusese ucis la 13 Sept., s'ar putea explica ori luând data greșită, ori socotind, că Principele ascundea la început moartea vărului său.

²⁾ Raportul Ambas. veneț. din Praga, 15 Octv. 94, știre repetată și în rap. dela 25 Octv. *Docum.* III. 2, 52, 55. Acelaș lucru îl vestise și la Roma, cu deosebirea că aci se vorbea de uciderea a 4.000 de Turci. Instrucția pentru Cervia. *Docum.* III. 2, 391. Teuffenbach încă vesti la Viena, «că Transilvanul a făcut pagubă dușmanului pe Dunăre». *A. R. Prot. Expedit.* 192, f. 112 v., Septv. 27.

³⁾ Raportul lui Contarini din Regensburg 20 Sept. *Docum.* III. 2, 50. Această cerere e trecută și în *Protoc. Registr. Arh. de Răsb.* 193 f. 341, 30 Aug. Și după pomenitul raport al lui Contarini și după cel dela 15 Oct. prinderea provisiilor a fost cerută și săvârșită din sus de Buda. ce nu poate fi adevărat, căci Țara Ardeleanului era foarte departe de acele locuri.

găduit ¹⁾. De bună seamă, că acuma se ridicară din nou ²⁾. Genga spune că s'a îmbiat iar la răscoală îndată ce au aflat de pedepsirea trădătorilor, iar Sigismund nu povesti nimic de aceasta câteva zile mai nainte lui Marini. Ba mai mult: lui îi spune, pentru Împăratul, că îndată ce va sfârși cu trădătorii săi și își va pune țara în rânduială și în pază va fi gată să asculte de Maiestatea Sa, ³⁾, fără să pomenească de vre-o oaste ce ar fi trimis-o către Dunăre.

Tot ce putem lăsa Principelui, în urma acestor arătate este Comandantul: Moise Székely — cu, cel mult, vre-o mică ceată de voluntari. Pe el îl numește chiar Principele în scrisoarea sa către Comandantul Pálffy, la 19 Septembrie, unde raportează isbânda. ⁴⁾ Pe el îl întâlnim și într'o cronică ardeleană din acea vreme. ⁵⁾ Și știm că lui îi scrisese răsculații și în Iunie, cerând ajutorul Principelui, și îmbiindu-i brațele lor. Ba aveam chiar și o veste hotărâtă, că isbânda asupra corăbiilor turce a fost a Sârbilor (poate și a Românilor): o scrisoare din 20 Septembrie, către Pálffy ⁶⁾. Mai

¹⁾ Am mai spus și într'alt loc, că după tot cuprinsul memoriului anonim, purtând titlul: «Sopra quello possa il principe di Transilvania operare in servitio della Christianità» și însemnat cu anul «1595», acela nu poate fi decât memoriul lui Genga (memoriu pomenit în instrucția pentru Visconti. *Docum.* III, 2, 394), plecat din Ardeal înaintea sosirii lui Marini (vezi relația acestuia p. 205), dar după uciderea celor dintâi cinci «conjurați». V. instrucția lui Genga, nedată nici ea, decât cu a. «1594.» *Docum.* III 2, p. 387—330). *Docum.* IV. 2, 403 — 406; special aici p. 404:... «credo, che in quest ultima vittoria, che și è intesa per lettere, che il Transilvano habbi ammazzato quatro mila Turchi, et affondato 40 navi [în rapoartele ambas. veneț. e «barche»] cariche d'ogni monitioni et artigliaria, ch'essi Razziani ce n'habbiano havuto parte.» De izbândile de mai înainte ale Sârbilor zădărnice de «trădători» vezi și mai sus, apoi instrucția lui Genga l. c.

²⁾ La atâtea se poate reduce vestea lui Contarini din 20 Sept., că se știe de câteva zile, că Principele Trasilvan a eșit cu 30 de mii ostași spre Temișoara, pentru a se uni cu Sârbii. *Docum.* III. 2, 50.

³⁾ Relația p. 205.

⁴⁾ Publ. în resumat de Jedlicska P. Adatok *Erdödi báró Pálffy M. a györi hősnek életrajza és korához 1592 — 1600* (Eger 1895), p. 517 -- 18.

⁵⁾ *Chron. F.-L.-O.* I, 117.

⁶⁾ Jedlicska, l. c. p. 517. Alt fragment din această scrisoare se află și la Hurmuzaki *Docum.* III. 1, 195.

trebuie să scoborâm după Cronică și mărimea faptei (poate nici atâta n'a fost): fură luate 12 corăbii cu bucate și cu câteva mașini de război, «ostașii turci fură culcați până la unul», steagurile trimise Principelui, 8 corăbii cufundate. Timpul întâmplării: pe la sărbătoarea Nașterii sfintei Mării» (fără îndoială a celei catolicești), așa dară pe la 29 August (8 Septemvrie). ¹⁾

Pe când astfel Ardeleanul căută în tot chipul să-și ridice prețul înaintea Împăratului, încercare ce o face tot atunci și printr'alte mijloace la Papa dela Roma ²⁾, și pe când solia moldoveană sta așteptând răspunsul, situația grea a Împărăției se ușurase puțin. Dela Rab Sinan nu plecă la Viena, acum în miezul toamnei mai ales, căci el avuse pierderi destule, ei se îndreptă înapoi la a doua cetate lângă Dunăre, ce o lăsase în spate, la Comarom. Căpitanul ei E. Braun o apără însă cu voinicie, căpătând ajutoare și dela Pálffy, din Ujvár (Neuhäusel). Apropiindu-se în sfârșit Matthia cu o oaste proaspătă ce i-o trimisese Rudolf din Boemia și Moravia, adăugită cu Unguri, Sinan își ridică tabera la 28 Octomvrie, trecu Dunărea, rupând podul în urma sa, și peste 3 zile se depărtă de acolo. Dar și oastea creștină se împrăștiă. Amândouă părțile mergeau la odihnă de iarnă ³⁾.

Vestea retragerii lui Sinan sosise la Praga la 1 Noemvrie ⁴⁾. Și Împăratul socoti acum, că poate slobozi pe Trimisul moldovean acasă, până a nu fi venit Ambasada ardeleană. Eră mulțămît cu scrisoarea din 25 Septemvrie, ce o aduse, o lună mai târziu un Trămis al lui Sigismund cu arătarea, că va veni îndată și Ambasada, și că Principele a trimis o oaste (către

¹⁾ *Chron. F.-L.-Olt.* I, 117.

²⁾ Memoriul lui Genga e o clasică dovadă despre aceasta. Va mai fi vorba într'altă legătură.

³⁾ Illéshazy, p. 18 — 19. Barovius 139—40. Rapoartele lui San Clemente din 1 Nov. și 6 Dec. la Óváry, *Copii*, 231. nr.ii 1126 și 1129. Cf. *A. R. Exp.* 192, f. 165, 30 Oct. Reg. 193, f. 32, 29 Oct: Imperatori wierdt des Sinan Bassa von Comorn Abzug... erindert; *ibid.* f. 370, 31 Oct. Se anunță retragerea și Principelui transilvan.

⁴⁾ Raportul lui San Clemente din acel dat, Óváry, 231, nr. 1126.

Timișoara și Lipova, alta către Giula ¹⁾, fără să știm cât adevăr cuprinde. La 8 Noemvrie Contarini scrie din Praga că a plecat Ambasadorul moldovean foarte mulțămît pentru darurile de pahare și lanțuri de aur ce a căpătat în numele Împăratului, și că de aci i s'a îmbunat Voevodului un nnumit număr de trupe și bani, «când va începe a se mișcă și a se dechiară împotriva Turcului». Tolnay plecase la 4 Noemvrie ²⁾.

Iar Papei îi raportă încredințatul său din Viena că ambasadorul lui Aron a venit să îmbie armele Țării lui pentru războiul împotriva Mahomedanilor, ca să fie scoși din Constantinopol și din Europa, cu singura condiție, să fie primit în Țările Maiestății Sale, «dacă lucrurile ar merge rău și el ar fi apoi scos din Moldova, ceea ce i se dete în bună, și ambasadorul său plecà nainte de câteva zile din Praga dărut și prefetit ³⁾».

După toate acestea se pare, că la Praga fu vorba de mai mult decăt se zicea în legământul dela 16 August, anume: de ridicarea Voevodului cu armele împotriva Turcului. Și se poate că i se făgăduiră ajutoare numai pentru timpul după ce va fi intrat în luptă, cum zice Contarini. Hotărât că Împăratul rămase încrezut în foloasele ce va aduce Aron războiului său cu Turcii, război ce vrea să fie socotit ca al Creștinătății. De aceea el scrie la 24 Noemvrie Regelui Poloniei că a înțeles cu durere, cum «Principele

¹⁾ Contarini c. Dogele. Praga, 25 Oct. *Docum.* III. 2, 54 — 5. De asediarea Timișoarei prin înșuși Principele, pe acest timp, povestește și *Chronicon Fuchs.-Lup.-Olt.*, p. 116 — 7.

²⁾ *Docum.* III. 2, 56; acelaș raport și pe p. 57, cu mici deosebiri de părțile ce au fost socotite netrebuincioase pentru «Documente», repețiri ce întâlnim adese în acest volum. Darurile soliei moldovene le aflăm în *Docum.* III. 1, p. 206: Un pahar de argint aurit în preț de 50 de taleri și alți 50 de taleri în bani «secretarului moldoavean»; un lanț de aur de 200 taleri (?△), a cărui făcut a costat 16 fl. împreună cu un pahar de argint aurit «legatului moldovean». Din socotelile cancelariei Curții 31 Oct. 91. După arătările Nunțului lanțul a fost de 400 de taleri, și i s'a dat și o tavă în acelaș preț și 400 de taleri secretarului. *Docum.*, XII, 15, sq.

³⁾ Instrucția pentru ep. di Cervia. *Docum.* III. 2, 305. Fără îndoială pe temeiul rapoartelor Nunțului vienez. Acest loc ne servește și el pentru a putea hotărî datul cronologic al instrucției: îndată după ce ajunsese la Roma vestea aceea dela Praga.

Moldovei Aron, pe când el își arată și dechiară în public înalt și sfânt cugetul său pentru Creștinătate, e lovit cu grea nedreptate și tulburat de ostășime polonă și cazacă și suferă toate dușmăniile, și cere dela Regele să cheme înapoi acea ostășime ce a năvălit de bună seamă fără știrea lui (zice Împăratul din curtenire), spre paguba Creștinătății ¹⁾.

Căci tocmai atunci, când Tolnay plecă din Praga, Stăpânul său, Aron-Vodă, eră fugar către granița ardeleană din naintea unei năvăliri căzăcești, neașteptate. Se adeveria aciu teama ce o avuse Aron în Iunie, când «nu voi» să primească Cazacii în lăuntruț țării sale.

Atunci Comuleo cu câteva daruri și mai mari făgăduinți înduplecase pe Cazacii ce-i tocmise el pentru ajutorul lui Aron să facă o năvală asupra satelor turcești din apropiere și Căpitanul lor îi scria la 21 Iulie că «a mers supt orașul Chilia» și că a dat foc pe acolo ²⁾. Fără îndoială că în urma acestei, poate și a altor isprăvuri căzăcești se răspândesc pe la 20 August în Constantinopol vestea, că Voevodul Moldovei s'a răsculat și a prădat și ars ținutul orașului Reni dela Marea-Neagră ³⁾. Dar asta eră puțin lucru ⁴⁾. Comuleo se trudiă să pună la cale o mișcare mai mare. El isbutise a câștigă pentru planul său de a face o năvală mai mare în Țara-Tătarilor celor duși în Ungaria, pe nobilul polon Iaslovicki, căpitan în Sniatin ⁵⁾. Prin mijlocirea Archiepiscopului

¹⁾ Pace, *Rudolphi epp.* p. 396—7; iar p. 397—8 Rudolf e. Nunțiuł apost din Polonia, cerându-i mijlocirea în acest lucru..

²⁾ Raportul lui Comuleo dela 14 Oct. 94. Rački-Pierling. *Starine* XIV, 101. Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă* p. 208.

³⁾ Bailul venețian c. Dogele. Vigne di Pera, 20 Aug. *Docum* IV. 2. 185.

⁴⁾ Cazacii, mai ales puțini cum erau, nu puteau face mari minuni. După escurсія lor de pradă, singura lor ținută totdeauna, s'au întors acasă. În raportul său scurt dela 27 Oct. Comuleo scrie: I Cosachi hanno fatto il debito; dua volte sono andate nel paese del Turco, et fattone gran danno a essi Turchi [știm că odată intrase în primăvară, când sosì Comuleo la ei, a 2-a oară acuma]; ma ultima volta, per habersi spartiti fra loro, sono stati mazzati da mille di Cosachi, non di quelli boni, ma di gentaglia, che s'era aiunta a loro. Pierling-Rački l. c. 108.

⁵⁾ Faptul e dovedit afară de spusele lui Comuleo în scrisorile sale prin chiar scrisoarea lui Iaslovicki din 30 August, dată în Serafia: ... itaque promptum me offero, ac promitto, Deo iuvante, his tribus sequentibus

din Leopold, chiar Zamoyski îi dete Căpitanului «licența» de a-și adună oastea, făgăduind ca îi va trimite și pe nepotul său cu câțiva soldați. Făcea aceasta de ochii lumii, căci Tătarii pricinuiseră pagubă destulă la mulți nobili în trecerea lor, și având toată credința, că Iaslovicki nu va fi în stare să-și adune oaste, știindu-l mai mult sărac decât bogat ¹⁾. Iaslovicki însă își putu strânge, cutreierând Polonia răsăriteană și părțile cazăcești ale Rusiei, cel puțin 12 mii de oameni, ²⁾ între ei 6000 Cazaci dela Nipru. Și scria la 19 Septemvrie lui Comuleo, că pe la începutul lui Octomvrie va intra în «Tartaria». ³⁾ La 10 Octomvrie Comuleo îi trimitea 10.000 florini «către Nipru», pentru a-și plăti Cazacii, și-i făgăduia, că toate cheltuelile vor fi întoarse de către Papa. ⁴⁾ În scrisorile sale dela 14 Octomvrie înainte (14, 23, 27, 28 Octomvrie) îl vedem pe Trimisul lui Clemente VIII mereu stând cu nădejdea, că va auzi acuși de mari izbânzi ale Căpitanului Sniatinens, ⁵⁾ cu toată truda ce-și da Zamoyski de a-i zădărnici planul. ⁶⁾ Și Comuleo se bucură,

mensibus, ut vel in terras et ditiones tartaricas impetum faciam, eas depopulando; vel ex Hungaria redeuntes impugnem et persequar»... «Quod si Sanctitas sua hoc bellum prosequi voluerit, et si sumptus ad eam rem necessarios suppeditaverit, ad omnia me paratum sua Sanctitas inveniet» (În scrisorile lui Comuleo stă numai făgăduința de invazia în Țara-Tătărească în lipsa lor). Pierling-Rački l. c. p. 111 nota 1. Mai vezi pe lângă scrisorile lui Comuleo, ce le vom mai pomeni și relația lui Marini, p. 204, unde spune că reveredisimul «legat» a vestit de această tocmeală Impăratului la 31 Iulie.

¹⁾ Pierling-Rački, 102.

²⁾ Într'o scrisoare 27 Oct. Comuleo zice: 20.000, atâta cât promisese la început (scr. dela 14 Oct.). Am luat numărul cel mai mic ce Comuleo îl împărtășește la 23 Oct. lui Speziano. *Izvještai Komulovića* p. 108, 102, 107.

³⁾ Pomenită în raportul lui Comuleo dela 23 (către episc. de Cremona) și cel dela 28 Oct. (către San Giorgio). *Ibid.* p. 107 și 110.

⁴⁾ *Ibid.* p. 103. Comuleo scrie la 14 Oct.: Quattro di sono che gli ho mandati i detti danari inviandoli verso il Boristene. Dar Iaslovici zice că ar fi cheltuit 20.000 florini.

⁵⁾ *Ibid.* p. 103, 107, 108, 110.

⁶⁾ *Ibid.* p. 103, 110. Și cu deosebire 114, în scrisoarea dela 3 Noemvrie. Vicleannul Zamoyski scrisese și Cardinalului S. Giorgio, că și-a trimis un nepot în oastea lui Iaslovicki. Comuleo zice: sappia che non è vero; Phavea ben promesso, che non credeva mai, che esso Capitano

ca prin invazia asta Polonii vor fi siliți să facă război Turcilor, călcându-se legămintele lor cu ei. În cea din urmă scrisoare însă, care i-o cunoaștem, cea dela 17 Noemvrie, el nu mai aveà nici o veste sigură de Căpitanul Sniatinens. ¹⁾ Ba unii ziceau, că și-a lăsat oastea și s'a întors, alții, că se puneà în ordine pentru a se uni cu Cazacii Moscoviți ca să meargă împreună în potrivea Chiliei și a Cetății Albe. ²⁾

Acești Cazaci din Moscovia, care nu erau decât chiar Cazacii lui Chlopicki ³⁾ — și probabil și ai lui Iaslovicki, cum vom mai vedeà — se aflau în Moldova în timpul când primià Comuleo cele din urmă ale sale vești. Castelanul dela Camenița scrisese la 8 Noemvrie Agentului politic al Papei, că 8000 de Cazaci din Țara Muscălească și din Polonia «au intrat în Moldova, și vroiau să se uniască cu acel Principe spre paguba Turcului», dar neputându-se învoi cu el i-au făcut Principelui silă și l-au bătut bine, iar el lăsându-și tunurile a fugit către Transilvania. O parte din Cazaci a plecat după el să-l omoare. Ceilalți luară tunurile pentru a merge în potrivea Chiliei și a Moncastrului ⁴⁾ adică a Cetății Albe. ⁵⁾ Tot așa serie și instrucția papală pentru episcopul de Cervia,

Sgnatinense fusse per andare in Tartaria; et come intese praeter omnem spem, che detto capitano s'inviava con la sua gente verso quelli confini, fece ogni sforzo per rivoicare detto Sgnatinense, et non potendo ciò fare, spedì a soi dependenti, che non solamente gli negassaro l'aiuto contro li Tartari; ma che proibissero a tutti i loro sudditi, sotto pena di vita, a non andare con detto Sgnatinense».

¹⁾ «Del capitano Sginasinski non ho nova certà» (*ibid.* p. 124). Cred că e o greșeală de citire, căci nu poate fi vorba aci decât de C. «Sgnatinens».

²⁾ *Ibidem*, p. 124.

³⁾ *Docum.* III. 2, p. 395. Instrucția ep. di Cervia: sotto la «condotta d'un tal Clopiski nobili Polacco, che dalla Maesta dell'Imperatore hebbe alcuni mesi sono stendardo Imperiale, et danari per sollevare quella gente».... Și în raportul lui Comuleo ce-l vom cità îndată, se zice: Con detti Cosacchi și trova il nobile Polacco Mopinschi [putem dar citi Clopicki], mandato già tempo da s. M. Ces. con denari e trombette alli Cosacchi»....

⁴⁾ Pierling-Racki p. 124. Scrisoarea lui Comuleo c. S. Giorgio. Cracovia, 17 Nov. Veștile sosite din Polonia la Praga vorbesc de prădarea Tighinei. *Docum.* XII, 16.

⁵⁾ V. asupra acestei numiri, altfel bine cunoscută și mai înainte: Iorga, *Studii asupra Chiliei și Cetății Albe* p. 47, și peste tot capit. I, II, III.

cu adausul că : nevoind Aron să dea tunurile ce i se cerură pentru asediarea pomenitelor orașe, și «născându-se oarecare neînțelegere între soldații Unguri ce-i aveà pe lângă sine, fu părăsit de ei și fugi» către Ardeal, și Țara rămase pradă răpitorului neam ; apoi că întâmplarea erà foarte neplăcută Transilvanului, (care trimese aceste vești la Roma), pentru legăturile, ce zicea el că are cu Moldoveanul, de a se apăra unul pe altul. ¹⁾ În faptă Principele erà neliniștit, că Polonii i-vor luà pe dinainte ocupând Moldova : «căci se aude, că în fuga Moldoveanului s'a dat Regelui Poloniei vre-un loc, care e la granițele sale, și poate mai mult de unul». Și Sigismund aveà credința, «că Marile Cancelar polon a putut aveà partea sa în această năvală împotriva Moldoveanului.» ²⁾ Într'adevăr el se plânge la Regelē Poloniei, tocmai întors în țară din Șvedia, printr'un sol anume, cerând ca în viitor să împiedice astfel de năvăliiri ale Cazacilor în țara ce-i unită cu el. ³⁾

La 26 Noemvrie noaptea ajungeà la Constantinopol — în cinci zile—știrea, trimeasă de un Cadiu (judecător) din părțile Dunărei de jos, că venind în foarte mare număr, Cazacii după ce au cuprins Moldova și Țara-Românească -- adevărul erà după ce a prădat Moldova—, s'au apucat să bată o cetate foarte însemnată a Turcilor între Silistra și Bender. Se zice că acești Cazaci a fost împinși numai înainte, după ei însă se așteaptă nobilii Poloni cu mare oaste. ⁴⁾

O oaste curat polonă nu veni, dar, după semnele ce le arătarăm s'ar putea, ca Zamoyski să nu fie străin de năvala căzăciască în Moldova. Iaslovicki aveà o frumoasă

¹⁾ *Docum.* III. 2, 395, Instrucția lui «di Cervia».

²⁾ Tot acolo : «Il Transilvano in certe sue lettere mostra de dubitare che il Gran Cancelliere di Polonia possa haver havuto parte in quel impeto».

³⁾ *Gyulafy Lestár följegyzései*, közli Szabó Károly (Budapest 1881). *Mon Hung. Scrip.* 31, 97 și 102. Chiar autorul e «legatul», care-și scrie la 2 Noemvrie, «pe drum,» cuvântarea ce o ținū înainte Regelui în Cracovia la 15 Decemvrie (v. acolo p. 95).

⁴⁾ *Docum.* IV. 2, 186 M. Viener c. Dogele, Vigne di Pera, 26 Noemvrie 94. Vestea ocupării Moldovei prin Cazaci, «cari au pus acolo un Principe pe gustul lor» o promise Ferhat «zilele trecute» înainte de 25. Noemvrie, *ibidem* III. 1, 464, raportul lui Venier din 25 Noemvrie.

oaste polonă-cazacă gata de marș în Tărtaria, primise și bani străini—dela Papa—pentru aceasta. Chlopicki stă așteptând numai o mai bună plată, după micile plimbări după pradă, ce pare că făcù în primăvară momit cu câțiva bani dela Impăratul. Marini i făgăduise plată dela Aron, dar nu o avù. De asemenea Comuleo făgădui în numele aceluiași Domn ajutor de bani și de oameni lui Iaslovicki, fără să-i capete. ¹⁾ Ostășimea adunată nu se putea împrăști fără nici o dobândă. O năvală asupra Țării tătărăști la ce se îndatorase Iaslovicki, ar fi adus pe acești semeni—în prădăciuni—ai Cazacilor asupra Poloniei, acum când aveau să se întoarcă din Ungaria. A-i îndreptă asupra Moldovei eră un lucru fără primejdie din partea Turcilor. Domnul acestei Țări eră ținut de necredincios, mult puțin de cu primăvară, mai serios de prin August, de tot hotărât din Septemvrie. ²⁾ Și cu toate că el se siliă să și-i țină buni, trimitându-le daruri și bani, poate și «vești despre Creștinătate», ³⁾ se auzise, că tronul său a fost dat lui «Ștefan, fost Voevod al Țării românești» esilatul dela «Schio». ⁴⁾ Pe lângă acestea Cancelarulul polon nu-i părea de loc bine de unirea lui Aron cu Transilvanul și Impăratul. De altă parte Comuleo cercase mereu să-i dovedească—prin mijlocirea Nunțului din Polonia adică a reprezentantului diplomatic al Papei—că înainte de orice mișcare împotriva Tătarilor (știm că se prefăcea a fi învoit cu aceasta). e de lipsă, Polonia să pună piciorul în Țările românești. ⁵⁾ Și tocmai faptul ca el nu vrea să audă de aceasta ⁶⁾ întărește bănuiala, că se gândi la foloasele ce ar aduce Poloniei cuprinderea Moldovei cel puțin, asupra căreia Polonii au zis totdeauna că au drepturi.

E drept că Regele răspunse la politicoasa aruncare a Impăratului, cum putea să răspundă un Rege purtat de vi-

¹⁾ Pierling-Rački, 104. Scrisoarea lui Comuleo dela 14 Oct.

²⁾ *Docum* IV. 2, p. 177, 185; III. 1, 460, 462. Rapoartele Bailului din Constantinopole dela 20 Mai, 20 August, 4 Iunie, 3 Sept.

³⁾ Pierling-Rački, p. 104.

⁴⁾ Raportul Bailului din Constantinopole, 25 Noemvrie, *Docum.* III 1, 464. Raportul mai spune că i s'a dat la cererea Tătarului.

⁵⁾ Pierling-Rački, 104, cf. p. 112, 116, 119.

⁶⁾ *Ibidem* p. 103, 106.

cleanul său Cancelar; că năvălitorii în Moldova erau Cazacii plătiți de Împăratul, sub ale lui steaguri. ¹⁾ Dar asta nu însemnă nimica.

Cu sau fără îndemnul lui Zamoyski, Cazacii lui Chlopicki ce se ziceau și Cazaci liberi ²⁾ sau muscălești și — abia ne mai putem îndoi—cei adunați de Iaslovicki, polonezi și muscălești, năvăliră în Moldova pe la sfârșitul lui Octomvrie stil nou (la 31 Octomvrie Aron scriă despre aceasta Ardeleanului, ³⁾ atrași de bogățiile Voivodului, căci se vorbiă, că el a adunat un milion de galbeni, și e gata să fugă cu ei în străinătate în Moscova sau în Germania, ⁴⁾ înainte de ce l'ar

¹⁾ Nu cunoaștem răspunsul Regelui Sigismund, dar înțelegem aceste din replica grabnică a Împăratului, dela 28 Decemvrie; Pace, *Rudolphi epistolae*, 398—400.

²⁾«qui se liberam armatorum hominum multitudinem, nulli obnoxiam Principi ... jactabant». *Ibidem* 398—9.

³⁾ Szamosközy IV, 384. Știm, că la 2 Noemvrie Gyulafy eră pe drum cătră Polonia, pregătindu-și discursul, cu jalbe asupra năvălirii Cazace. V. mai sus.

⁴⁾ Raportul lui Comuleo din 14 Oct. (*Starine* XIV, 104). Ar fugi, numai cât nu se încrede nici în Polonia nici în Transilvania și Ungaria, pe unde ar aveă să treacă. Crederò che g sarà più astuto di tutti aiutandolo scampare per qualche bona manza. Questa digressione ho fatta [despre Aron] quì per descrivere a V. S. ilma la persona, che non merita si faccia un capitolo separato di lui. Mi promesse dare aiuto et di danaro et di homini per Iaslovicio contro li Tartari, ma poi non lo volse fare. M'ha chiamato con gran istanza, che me ne venisse da lui, forse per darne al gran Turco, et accomodare le sue partite: io non ho voluto andare. Cf. *Instrucția lui di Cervia*, l. c. p. 395. Insemn aici că pe Poloni, a căror puternici nu arătau de loc voe a o rupe cu Turcii, Comuleo i știă scuza: Dacă ar veni un Ambasador împărătesc să ceară «ajutor», «non riuscirà, chè questo regno si potrà cusare, non havendo il denaro, l'aiuto d'esso di non poter dare; d'huomini similmente, *per non romperla in questo solo col Turco*, non le darà» (p. 112. scris. dela 3 Noemvrie). «Et per far, che questo Regno di Polonia concluda hora nella dieta la detta lega, bisognerà l'aiuto pecuniario da cotesta santa sede, et un legato cardinale (aceeaș scris. p. 113). Și anume cereă să se trimeată 100.000 florini. Nobilimea e săracă și ast-fe! nu se va mișcă (p. 104—5 scris. 14 Oct.; p. 115, 21 Noem.) Pe Aron însă eră mândros că nu se apucă *singur* de bătaie, cu vrăjmășia Polonilor în spate, și că nu dă bani și altora, de pe spinarea săracei Moldove! Adică el eră luat în socoteală numai ca un mijloc pentru alții, fără interese ale sale și ale Țării.

scoate. Luându-i tunurile, cum văzurăm, și primind «mari daruri», ei se împăcară cu el ¹⁾ dar nu se întoarseră, ci își luară drumul cătră bogatele cetăți bäsărăbene, Chilia și Cetatea-Albă, moșie moldoveană sub Sangiaci turcești. ²⁾ Vor fi vroit poate să-și deschidă calea și mai departe peste Dunăre: și Marini și Comuleo le vorbise că acolo i așteaptă o mai frumoasă pradă, și nenumărați Creștini ca să-i ajute, — vor putea merge până la Țarigrad. ³⁾

Am văzut că Principele Transilvaniei scrisese încă la 25 Septemvrie, după mărturia Ambasadorului venețian, la Praga, că și-a trimes oștile cătră granițele Ungariei turcești. Tot așa se citiau în colegiul Cardinalilor la Roma, la 13 Noemvrie, scrisori dela el, unde spuneă că a trimes trupe parte către Timișoara parte către Oradia, și că el va merge îndată după ele. ⁴⁾ Curând după aceea sosiau la Roma scrisori din Transilvania, spunând că Principele se află în Logoj, «un castel al său îndepărtat mai puțin de două leghe dela Timișoara» ⁵⁾. La 8 Noemvrie i se spunea la Praga Ambasadorului venețian, că Principile a și cuprins Lipova ⁶⁾. Vestea fusese scrisă și la Roma ⁷⁾. Dar Contarini se cam îndoia de adevărul ei atunci; iar peste o săptămână (la 15 Noemvrie) putea scrie că aci, la Praga, se socotește aceasta a fi svon fără fundament ⁸⁾. Numai că s'a pus în mișcare Sigismund, se ținea la acest dat, ca faptă sigură ⁹⁾. Tot la 8 Noemvrie, Contarini scria din Praga, că Transilvanul nu încetase a bate un loc aproape de Timișoara, și e sigur, că, dacă Polonii i-ar fi dat ajutor, cum nădăjduia, și Românii s'ar fi unit cu

¹⁾ Aus Cracau, 1 Decemvrie 1594..... gestern kombt Zeitung, dass sie grosse Geschenek von ihme [Aron] genomben, und ihn aufs neu wieder eingesetzt». Iorga, *Acte și fragmente*. I, 129.

²⁾ Dela a. 1484, încoace. V. Iorgă, *Chilia și Cetatea-Albă*, 155—164.

³⁾ Relația lui Marini, 204. Pierling Rački, p. 104.

⁴⁾ Bernerio (secretarul ambasadei împărățești la Roma) c. Impăratul. Roma, 19 Noem. 1594. *A. C. Ms. No. 595*, 8 f. 438—40.

⁵⁾ *Docum.* III. 2, 393—4.

⁶⁾ *Docum.* III. 2, 56.

⁷⁾ Instrucția lui Visconti, l. c. p. 393.

⁸⁾ *Docum.* III. 2, 60.

⁹⁾ *Ibid.* p. 59. Raport tot din 15 Noemvrie.

el, cum se cam arătase că au de gând ¹⁾, ar fi făcut mari isprăvuri; dar în urmă s'a auzit, de și nu de tot sigur, că s'a lăsat de ce se prinsese și s'a întors împotriva Tătarilor, cari veniau să prădeze la granițele Ardealului pentru a intra în el ²⁾. De părăsirea asediului Timișoarei și de alergarea acasă să-și apere țara de Tătarii ce se întorceau din război ne pomenește și o Cronică ardeleană, săsească ³⁾.

Unele din aceste vești fiind hotărât neadevărate, ca: aflarea Princepelui la Logoj și cuprinderea Lipovei, ba chiar încercarea asupra Timișoarei, se pare că Principele și oamenii săi vestiau înainte ca împlinite fapte, ce erau încă numai planuri.

Așa se știe, că Principele își chemă supușii la oaste numai la 1 Noemvrie ⁴⁾; că această oaste plecă la 20 Noemvrie sub comanda lui Geszty spre Logoj, ca să întâmpine pe Tătari și să încerce de acolo a bate Timișoara și Lipova. ⁵⁾ Căci se lățise vestea, că Tătarii se duc cu toții acasă, și Hanul s'a retras numai cu 2000 de ai săi la Timișoara ⁶⁾. În adevăr, ei plecaseră către casă încă după căderea Rabului ⁷⁾, în urma unei neînțelegeri ce avură cu Sinan, după cum se vorbea la Constantinopol, ⁸⁾ și se răspândiră, partea mare, prin Ungaria de sus, prădând, până ce să iasă din Țară pe unde au venit ⁹⁾. Și în sfârșit chiar Sigismund scria, la 22 Noemvrie abia, lui Carrillo la Praga, să spună Impăratului și Miniștrilor săi dela cari aveă să ceară bani, că s'a trimes o parte de oaste spre Oradia, alta către Timișoara ca să atace pe Turc ¹⁰⁾. Acum spunea adevărul.

1) Se vede, își acoperiă rușinea pentru lipsa ori cărei izbânzi cu înviuirea nedreaptă (cum se va citi și mai jos) a Românilor.

2) *Docum.* III. 2, p. 56—7).

3) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltard.* 117.

4) Új Magyar Muzeum I (a 1859), p. 429. Documentul e publ. de Szilágyi.

5) *Chr. Fuchs-Lup-Olt.* 117, care singură ne dă datul plecării («proficiscuntur»). Barovius, 142.

6) Barovius, 141.

7) Barovius, 139. Cf. *A. R. Expedit* 192, f. 164, Octv. 10 (?).

8) *Docum.* III. 1, 463. Raportul bailului Venier din 12 Noemvrie 1594. Supărarea Hanului ar fi fost, pentru că nu se învoi Sinan cu punerea fraților lui în scaunele Țărilor Românești.

9) Barovius f. 149. Cf. *Chron. Fuchs-L.-Olt.* 117.

10) *Docum.* III. 2, 65. Raportul ambs. veneț. din Praga, 13 Decem. 1594.

Sigismund se lăudase cu fapte nesăvârșite încă, pentru a se înălța cu atât mai sus înaintea Impăratului și a Papei, chiar în timpul neliniștei pricinuite prin căderea Rabului. Gândul lui sbură acum, când frânse pe dușmanii politicei sale, să câștige cumva dela Impăratul, prin mijlocirea Papei, stăpânirea peste toată Ungaria ! «Când Maiestatea Sa Impăratul ar da Principelui Transilvaniei slujba (il carico) tuturor Ungurilor,» scria Genga în memoriul său pentru Papa, «acele popoare s'ar răsboi mai cu bunăvoie supt un cap din nația lor.» Și ca să aibă mai mare trecere cu sburdata lui cerere, se spuneă Papei, că fruntașii din Ungaria împărătească au mestecături (subornationi) cu Sinan ¹⁾: «sub guvernul Principelui ei n'ar cutezâ să tocmiască ast-fel de trădări căci el ar aflâ apucăturile lor». Principele ar merge în persoană la răsboi, s'ar bate cu adevărat foc pentru lege și pentru gloria neperitoare, vânzătorii n'ar mai puteă face blestemății ca acuma, când, în loc de pedeapsă e de temut, că «iau pilda necredinței în mare parte dela chiar Miniștrii Impăratului», vreă să zică dela sfetnicii Curței lui ungurești. Poate că nu eră aceasta decât scornitură. Și mai sigur însă e, că Genga caracterizâ după adevăr, în numele Principelui neamul său, când seria: «nația ungurească e puțin sinceră către patroni» (adecă față de Impăratul), «și de fire sgârcită, nu se dă de loc după Nemți și nu poartă bucuros stăpânirea lor.» E drept că în Impăratul s'ar puteă deșteptâ bănueli, zice memoriul lui Genga mai departe, «văzând pe Ungurii săi cu atâta iubire către un Principe atât de valoros.» Dar «marea bunătate a Principelui, care ș'a pus în primejdie Statul pentru slujba Casei de Austria, apoi cuvântul ce-ar

¹⁾ Intru cât e adevărat, nu putem ști. Știm însă că Hassan Pașa Timișorean scrisese lui Ștefan Báthory, comandantul cetății «Eched» (fratele lui Balthazar), la 4 Sept. 1593, sigur în urma poruncei primite dela Țarigrad, să se deă pe partea Sultanului, și va căpătâ toată Ungaria de sus cu Satmarul Cașovia, Liptovia până la Tirnavia, ca Voevodat tributar, și dacă magnații unguri ar dori, l'ar face chiar Rege. Tot atunci scria Hassan și lui Dobó Fr. la Sárospatak, ca să se deă pe partea Turcilor împreună cu Báthory. N'are idee la ce rang înalt îl va ridicâ Sultanul. *A. C. H.* Și în instrucția lui di Cervia se pomenesc mestecăturile lui Ștefan Bathory cu Sinan. *Docum* IV. 2, 393.

pune Papa pentru el, și tocmelile de încuscrire cu Impăratul ar trebui să șteargă din inima lui neîncrederea. Și apoi în urmă, în starea de acum a Impărăției nu poate fi vorba de altă, decât: ori e mai bine a se încrede în acest Principe, ori din gelosie de stat, a lăsa Țara s'o cuprindă Turcul...(!) ¹⁾. În instrucția pentru Visconti, care avea să se oprească întâi la Praga, ²⁾ se ținea seamă de acest fum al Principelui, spunându-se, că și feluriții cavaleri din Ungaria au dat sfat Pappei care era foarte nemulțumit cu lipsa de bărbăție a Impăratului și mai ales cu atârănarea lui de Miniștrii înșalatori, ³⁾ că războiul ofensiv să-l poarte «anul acesta» Transilvanul, cu care să se uniască puterile Ungariei, «părere care pare bună pentru nădejdea unei mai bune ordine decât aceea ce s'a văzut până acuma sub îngrijirea Impăratului». Se așteptă anume, ca Sigismund să meargă să bată Belgradul, unde se vor uni cu el toți Creștinii din Balcani, prin ce războiul din Ungaria s'ar mântui de sine. Se ținea însă seamă și de greutatea ce ar întâmpina un astfel de plan la Curtea împărătească, parte de rușine pentru purtarea lor rea, parte de teamă, că izbândind războinicul Transilvan și crescând puterile Ungurilor, aceștia îl vor voi de Rege. Totuși încercarea să se facă. Principelui i se trămiteau și 15 mii de florini, căci bani ceruse mereu, așa că se părea «că toți își infundă gândurile în aurul acestui Sfânt Scaun», bani ce trebuiau dați, dacă nu s'ar fi întors dela gândul de a se lupta cu Turcii, îndoială ce o aveau la Curtea Romană, și dacă nu se va fi apucat de altă bătae în ajutorul Principei Moldovean ⁴⁾.

Cu toate acestea «valorosul» și «războinicul» Principe (avuse curaj să fugă la Chiioara!) nu dăduse până acuma

¹⁾ Memoriul lui Genga, *Docum.* III. 2, 405.

²⁾ Bernerio c. Impăratul, 10 Dec. A. C. f. 595, 8, f. 429 v. Resultă aceasta și din restul instrucției.

³⁾ Clemens c. Rudolph, Roma 22 Oct. 94. *Archiv. f. öst. Gesch.* XV, 218—19: «Iam Mtem tuam sero admonemus, videas etiam atque etiam, quibus ministris fidas,.... multi enim patientia sua et lenitate abutuntur neque Dei neque tuam gloriam querunt, sed suis privatis commodis serviunt, *fallunt* te».... Iar mai jos: cum te in rebus maximi momenti a tuis ministris tam immoderate *decipi*, idque a te tolerari videant».

⁴⁾ *Docum.* III. 2, p. 394, 396, 393.

aproape nici o dovadă de hărnicie, afară de laude. După ele urmă o lungă tăcere. ¹⁾ Eră, pentrucă isbânzile aşteptate nu se împlinise.

Sub-comandantul oştirii ardelene ce eră în marş către Logoj, viteazul Moise Székely, se repezi înainte cu o ceată de călăraşi,—32 se zice ²⁾—şi făcù în trecere un atac asupra Făgetului. Turcii fură împinşi din oraş, dar cetăţuiei nu-i putù face nimic, căci numai puţini pedestraşi îi urmară, nevoind Geszty să-i dea ajutoare. Rănit, voinicosul Székely trebui să părăsească în fugă Făgetul pentru a merge şi el cu oastea întreagă în marş repede la Logoj. Geszty fu învinuit în urmă (pentru istorie), din partea necăjitului sub-comandant,—de trădare. Croniştii mai spun că Generalul a trebuit să cură spre apărarea ţinutului ce-l aveà Principele, fără a se gândi la ocupaţii de nou, căci se lăţise vestea că Tătarii şi Turcii, în mare mulţime, au ajuns înaintea sa la Timişoara şi Lipova ³⁾. Comandanţii se aleseră cu batjocura ostaşilor Români de «Fugit» pentru Făget, şi Ungurii botezară pe Gestzy cu numele «Vesztı», adecă «Perde» ⁴⁾. Dela Logoj se întoarseră acasă trupele ardelene pe la Crăciun aproape fără dobândă şi fără de pierdere. Intru cât e adevărată spusa unei cronice, că ar fi ucis garnizoana de vre-o 2.000 de oameni şi călăraşi aleşi, lăsaţi în urmă, ⁵⁾ la Logoj, în Decemvire, 2.000 de Tătari, ⁶⁾ nu se poate controlă.

¹⁾ *Ibidem*, 394. Venise la Roma ştirea, că Principele e la Logoj, — ma l'ultime [lettere] non ce ne dicono altro, se non che prese et affondò alcuni barconi, che portavano vettovaglie», — tot vechea veste.

²⁾ Numărul ni-l dă *Chron. Fuchs-Lup-Olt.* 117.

³⁾ Barovius, 142—144. *Chron. F.-L.-Olt.* 117. Cf. Bethlen III, 508.

⁴⁾ *Chr. Fuchs-L.-Olt.* 122. nota 211, şi Miles *Sibb. Würgengel*, 172. Din acest loc al lui Miles (tip. la 1670) se poate cunoaşte că el se foloseşte de Cronica (în mare parte) mai apropiată de evenimente Fuchs-L.-Olt. Aceasta povesteşte cele pomenite în text cu ocazia morţii lui Geszty la 1595 caracterisându-l. Miles zice că faptele cu pricina s'au petrecut la 1595. Amândouă au pentru Faget: Fojot (F. L. O. cu adausul «I. Fodsat») apoi pentru Fugit: F. L. O. Fudschit.

⁵⁾ Barovius, 144.

⁶⁾ *Chr. F. L.-Olt.* 117. Barovius nu dă numărul ci supune numai: că au luat «la fugă pe Tătari prinzând mai mulţi cai» (compluribus equis captis, Tartaros in fugam vertunt). *Chr. F. L. O.* de altă parte nu spune dacă eră această isbândă a oastei întregi sau a garnizoanei rămasă.

Ruşinea Principelui aveà să treacă aproape nebăgată în seamă, căci a fost să fie spălată de altcinebă aievea harnic, pe care el îl puteà numi supusul său: erà Mihai.

Ocolit de Trămesul Impăratului, legământul Voevodului român cu Transilvanul nu mai însemnă nimica în timpul frecărilor din Ardeal şi a pribegiei lui Sigismund, până când dieta nu se hotărî pentru rădicarea împotriva Suzeranului. Rămas singur de tot, Mihai nu puteà începe nimic, ci trebuià să se ţină în ascultare de Sultanul. Voia lui bună, a Sultanului, îşi da toată truda să o păstreze Principelui său, încă şi pe la 31 Iulie, şi Agentul Transilvan, cu toate că trebuià să mărturisească furia ce o are Sinan, plecat în război, şi Poarta împotriva lui şi a Ţării sale ¹⁾. Când purtătorii de afaceri însă o şterseră din capitală în aceleaşi zile ²⁾, duşmănia erà vădită şi acolo ca şi acasă. S'ar puteà dar să fie adevărată arătarea Cronistului ardelean, că Michai căpătă poruncă dela Sultanul, înainte de a ucide Turcii, să vină cu oaste împotriva Ardealului să-l cuprindă şi să-l aducă în a sa ascultare. Căci mult erà mânios Impăratul pentru câte i-a cerut Sinan lui Sigismund, şi nimic nu i-a dat. Şi a rânduit şi pe Sangeacul din Dy (Vidin) într'ajutor şi pe cel din Nicopolul mare şi mic şi din Dârstor şi pe Aron Vodă, şi lângă acesta pe Sangeacii de Tighinea şi Cetatea Albă ³⁾. Nu ştim cu ce se vor fi scos Voevozii: porunca dacă au căpătat-o, nu fu împlinită. Poate şi pentru această neascultare se ţineà în Constantinopol, la 3 Septemvrie, de adevărit svonul ce se lăţise, în tabera lui Sinan mai ales ⁴⁾, că Moldova ⁵⁾ şi Ţara-Românească s'au resculat, din care pricină se ziceà, că Aga Ienicerilor, Curt, n'a fost lăsat să meargă înainte (se vede cu Sinan în Ungaria, sau după el), ci a fost

¹⁾ Bódog c. Principele, Constpl. 31 Iulie 1594. *Török-magyk tört. Emlk.* III, 29 sq.

²⁾ De unul cel puţin ştim, de capuchehaia Óváry, care capătă un semn cam întunecat dela Principele să fugă. Pe la 23 August el erà în Ardeal. Szamosközy IV, 32, 44.

³⁾ Szamosközy IV, 95.

⁴⁾ Cf. pentru aceasta afară de documentul din nota următoare şi Relaţia lui Marini p. 203.

⁵⁾ Asupra Moldovei am văzut mai sus, că se vorbià la 20 August, că a atacat Reni.

chemat înapoi, pentru a fi întrebuințat în acele părți, ca un om cunosător al Țării-Românești unde a mai fost altădată ¹⁾.

Totuși rebeliunea nu se făcuse încă. Dar, dacă Aron o voia, cu atât mai mult Mihai, Domn din voința Țării, trebuia să simtă grabnica ei nevoie. Toamna era la ușă cu culesul țarinei și vite grase. Rodul câmpului și dobânda pășunii avea să umple pungile creditorilor lihniți ai Domnului și Țara trebuia să rămână cu vaietele. Și asta se putea întâmpla. Au făcut-o atâția înaintea lui, o putea îngădui și el. Dar Michai avea alt suflet și vremea era alta. De aceea Domnul Țării gândindu-se mereu la revoluție, trebuia să se gândească iar la înțelegerea cu vecinii, îndată ce Principele ardelean își netezi calea pentru aceeași țintă.

Până la plecarea lui Genga la Roma prin întâiele zeci zile ale lui Septembrie, el tratase numai în ascuns cu Ardeleanul, și era hotărât a ține cu dușmanii Turcului ²⁾. Fără îndoială, că primind știri de hotărârea de răscoală a dietei Transilvane dela Cluj, 23 August, el nu întârziă a-și trimete solii, poate odată cu Aron, — Trimesul acestuia trecea la 14 Septembrie prin Bistrița ³⁾ către Alba-Julia, de unde era slo-

¹⁾ *Documente* III 1, 462. M. Venier c. Dogele. 3 Sept. 94.

²⁾ Memoriul lui Genga, *Docum.*, III, 2, 404. Et di queste due Provincie quella din Moldavia și e dechiarata contro il Turcho con molte demonstratione et l'altra secretamente trattato, et risoluto di far il medesimo (era vorba de Țara Românească).

³⁾ Luăm acest dat de timp din Iorga, *Docum. rom. din arch. Bistriței* I, 78—9 (Introducere), în credința că va fi adevărat, cu toate că celelalte spuse la acest loc sunt greșite. «La 14 Septembrie» zice d-l Iorga (nu cunosc izvorul) «trece prin Bistrița în calea spre reședința lui Sigmund Ioan Racz sol al lui Aron. La 8 Octombrie, acesta-l licenția și Racz ajunge la 7 Noembrie din nou în Bistrița». În realitate un sol veni dela Aron «zilele ăstea» cum scria Sigismund și Cancelarul său Iosika la 8 Oct., un sol al cărui nume nu-l știm însă, și lui i se dete de însoțitor, la întoarcerea-i acasă I. Racz, funcționar la curtea lui Sigismund. Aceasta se spune hotărât în scrisorile dela 8 Octombrie, a lui Sigismund c. Bistrițeni și a lui Jósika c. Transilvaneni în genere (ele sunt un fel de pas de drum). «Praesentium ostensor nuntius spectabilis et magnifici domini vaivodae Moldaviensis his diebus ad nos missus revertitur rursus in Moldaviam, cui *pro comitiva adiunximus* egregium Ioannem Racz au. lae nostrae familiarem» *Copii* după orig. *din archiva Bistriței la Acad. română*, cea a Principelui, acum tip. în *Docum.* XII, 10.

bozit acasă la 8 Octomvrie ¹⁾. Putem zice aceasta hotărât despre Mihai, pentru că citim în instrucția lui Visconti di Cervia, că în a doua scrisoare din urmă (penultime lettere) primită la Roma din Ardeal se scria: cum Voevodul «s'a îmbiat (essibiva) să-și dea nevasta și copii de chizași» (după ce îmbiase mai înainte unirea armelor sale cu Ardelenii) și cum «supușii lui s'au arătat atât de iubitori de Transilvanul și atât de gata a ajută pricina de care s'a prins Alteța Sa, cât se pare că Valacul ar fi să fie silit de a țineă în tot chipul cu voința lor, ori să treacă prin mai mari primejdii — adică să-și peardă Domnia. Putem înțelege ușor din aceste șire, că Mihai a trebuit să ceară, după legământul din Iulie și după sdrobirea opoziției ardeleni, ajutorul Principelui, ca să se răscoale. Dar Sigismund îi va fi răspuns, în urma păteniilor de acasă, cel puțin (dacă nu mai mult încă acuma), că nu are încredere în sinceritatea lui și apoi în voința Țării Românești de a țineă cu Domnul ei. De aceea Domnul se grăbi a răspunde cu îmbunarea Doamnei și a copiilor ca ostatici și cu arătarea voinței acestei Țări, ceea ce nu se putea decât printr'un act scris de boerimea sa. Intr'adevăr Cronica logofătului Teodosie, așa cum o avem strămutată de Silesianul B. Walther, scrie, că (după ce stătuse în tocmeală cu Ardeleanul și cu Aron în timpul mergerei lui Sinan în Ungaria și a trecerii Tătarilor) trista veste a căderii Iaurinului pătrunse inima lui Mihai. El socoti că nu e nici o strălucire și nici o cinste a lăsa pe supușii încredințați scutului său pradă atâtor neazuri, chemă pe bătrânii și cei mai de frunte locuitori ai Țării și se sfătuî cu ei, cum s'ar putea scăpa de atâtea rele, ce tot cresc. Și hotărără toți într'un cuvânt, mai bine să se unească cu Principii creștini, decât să poarte julegul nesuferit al tiraniei mai departe ²⁾. Potrivit cu aceste arătări citim și în Cronica zisă până acuma anonimă: «Și începură a țipă creștinii de nevoia Turcilor, încât însuși Mihai-Vodă cu toți boierii se închisese de răul Turcilor, și multă vreme Creștinii ziceau: doar se vor potoli Turcii desupră-le. Iar ei mai mult rău făceau, că începuse a călcă

¹⁾ V. scris. lui Sigismund și Jósika.

²⁾ Walther (la Papiu, *Tesaur* I), p. 12—13.

țara și legea creștinilor. Și se strânseseră toți boierii mari și mici, din toată țara, și se sfătuiră cum vor face să izbăviască Dumnezeu țara din mâinile păgânilor. Și dacă văzură că într'alt chip nu se vor putea izbăvi, de aci ei ziseră, numai cu bărbăția să ridice sabie asupra vrășmașilor. De aci socoti Mihai Vodă cum ar avea ajutor și dintr'alte părți: de aci trimise pe Radul Cluciarul Buzescul sol la Bator Sigmon ca să se înțeleagă cu dânsul, și să-i dea ajutor oaste ca să se poată bate cu Turcii. Trimis-au și la Aron-Vodă sol pre Stroe Buzescul, ca să-i fie într'ajutor și amândoi fură bucuroși. Și îndată trimese Aron-Vodă pre un boiaru al lui, dând jurământ lui Mihai-Vodă, ca să se ajute unul cu altul. Așijderea și Bator Sigmon Craiul, încă legă jurământ cu Mihai-Vodă, ca să fie nedespărțiți unii de alții¹⁾.

Toate trei mărturiile ne adevereasc ținerea unei sfătuirii a lui Mihai cu boierii Țării sale. Și după cele două dintâi aceasta nu s'a putut întâmpla decât prin a doua jumătate a lui Octomvrie (stil nou), termin ce-l îngăduie și mărturia a treia. E și foarte firesc că mai ales într'o țară plină de Turci, hotărârea de răscoală nu s'a putut lua mult timp înaintea faptei. Lucrul ar fi răsufflat prea limpede înainte, și izbânda s'ar fi stricat mult; s'ar fi zădărnicit, poate. Nici când apoi cuvântul de rescoală nu putea afiă mai bună primire ca acum: pe la sfântul Dumitru apucau strângători de dări, de nemăsuratele dări, să bată ușile²⁾, să spargă bucuria ce va fi adus-o toamna în casa omului. Și acestea, sarcinile peste puțină de a mai fi purtate, cumplita asuprire a Turcului, fură pricina hotărârii de răscoală. Așa ne spun toate trei mărturiile, așa am ști și dacă n'ar spune-o ele. Am zis că toate trei, căci și dorința aprinsă a supușilor lui Mihai de a se bate cu Turcul, chiar dacă Domnul n'ar vrea arătată în scrisoarea din Ardeal către guvernul Papei, în adevăr e numai dovada nespusei nevoi de răscoală. Dar aceste șire mai cuprind și altceva. Și anume: întâi, silința lui Mihai de a dovedi față de neîncrederea vicleană a lui

¹⁾ Anonimul în *Magazin Istoric* IV, 277.

²⁾ Vezi cartea mea asupra lui Matei-Vodă, p. 9, nota 3., unde se vede că după 1 Noemvrie st. n. începeă adunarea în mare a dărilor.

Sigismund, prin graiul solilor ce va fi trâmisi la Ardeal, că Țara sa e cel puțin tot atât de doritoare de răscoală ca și el. Ele mai cuprind în sfârșit și mărturia de vecinica silință a Transilvanului de a-și mări însemnătatea înaintea Apusenilor, acî, înaintea Papei, dela care cerea bani: cu el e uniț, nu un Principe (șchimbăcios poate — ca el!) ci un popor vecin.

Nici de cum nu putem însă, nu e iertat să citim în acest loc din instrucțiunea lui Visconti, tot atât de puțin ca și în spusele Cronicarului, că adunarea boierilor ar fi împins pe Mihai la ruptura cu Turcii, că el ascultă numai de niște «supuși cari i o cereau». ¹⁾

Din potrivă, cele doua dovezi din Fevruarie și din începutul lui Iulie, când Mihai îmbia Transilvanului legătura cu armele sale împotriva Suzeranului lor turc, ne arată, că Mihai s'a gândit înaintea Țării la revoluție. Căci ni se spune apriat în memoriul lui Genga, scris, după ce mai sosise și scrisori în urma sa de acasă ²⁾, că până atunci Mihai tra-

¹⁾ Aceasta o crede d-l Iorga. D-sa scrie în «Scurta istorie» p. 11 «Mâna lui Aron, care nu eră un răsboinic, fu forțată, de sigur, și știm din două dovezi, că Mihai nu impuse deslipirea de Turci unor [!] supuși cari i-o cereau. Un biograf al marelui Voevod scrie: «Și începură Turcii a cuprinde Țara-Românească și a-și face lăcașuri și meceturi și începură a țipă creștinii... etc. (locul din Cronica anonimă ce-l avem în text mai sus). După aceasta urmează dovada scoasă pe scurt din instrucțiunea lui Visconti. Și mai lămurit ne explică d-l Iorga cum înțelege d-sa pomenitul loc al cronicei Anonimului în studiul d-sale «Cronicele muntene» (*Analele Acad. Rom. Secț. ist. XXI, 313*): «Ea nu e o cronică de curte fiindcă Mihai dispare uneori în dosul boierilor săi, fiindcă răscoala lui contra Turcilor e arătată ca o răscoală a țării, în care Domnul nu intervine de loc». — Dar Cronica nu face aceasta! Și Mihai e bine înțeles și el în Adunarea țării. Ba trebuie înțeles chiar ca acela care chemă adunarea, deși nu se spune hotărât, fiindcă cronistului i putea părea aceasta ca un lucru de sine înțeles, căci însuși Mihai și boerii se închisese de răul Turcilor. Dacă nu era el purtătorul, și țara s'ar fi adunat de capul ei, cronistul ar fi trebuit să urmeze: Deacii se duseră la Vodă și-i spusera hotărârea țării să rădice armele. Dar cronica continuă astfel: (...ziseră să rădice armele)... Deacii socoti Mihai-Vodă cum ar avea ajutor și dintr'alte părți»...

²⁾ Anume vestea cu luarea transportului de provizii de pe Dunăre. Vezi mai sus.

tase în ascuns ¹⁾, — numai doar cu știrea Miniștrilor săi. Și am văzut că știrea de dorința vie a supușilor lui Mihai de a ține cu Transilvănenii fu trimisă numai după aceea, — după căderea Iaurinului, cum ne spune și Cronica. E foarte firesc lucru, că Mihai, apropiindu-se de fapte, s'ar fi sfătuit cu Țara și fără să fi cerut aceasta Principele Transilvan cu prefăcută neîncredere în ea. E firesc, cu toate că Țările-Românești erau «Principate absolute, fără dietă și fără consilii», cum zicea, aproape de adevăr, Marini ²⁾, doar divanul domnesc nu dirigea mult politica. El nu putea să se apuce de un lucru așa de greu, unde se cerea nu numai banul ci și sângele poporului, fără înțelegere cu pătura lui stăpânitoare. Unui Domn de bună judecată nu-i eră iertat să ia toată răspunderea asupra-și. Acesta și nu altul e înțelesul sfătuirii cu Țara. Dar și dacă n'am avea nici o dovadă de cugetul lui Mihai de mai înainte, trebuie să știm că popoarele nu se aprind nici odată singure de dorul să verse sângele asupritorilor, fie ei cât de răi, dacă nu e o inimă să le îndemne o minte să le poarte. Ele cer numai ușurarea sarcinelor. Și Mihai știă aceasta de când s'a luat Scaunul, o văzuse încă de mai înainte. Și trebuia să știe că alt chip de mântuire nu e, în starea de atunci a Țării sale. Țara eră coaptă de revoluție încă supt Alexandru: ce altă înseamnă Ienicerul ucis de supușii lui? Dar lipsia sufletul care să dea răscoalei viață. Nu-i vorbă, lipsiau încă și nevoile Marelui Stăpânitor (ture) și mișcările vecinilor cu acelaș gând.

Dar dorința ceă mai ferbinte și nevoile și trebuințele cele mai mari mișcă numai și întăresc puterile la fapte: puteri însă trebuiesc să fie. Și să fie cât de cât potrivite cu mărimea aceloră ce trebuiesc învinse. Ale Țării-Românești de atunci. sărăcite și robite, erau cu mult preă mici. Puteau micile dar bogatele Țări de jos să se ridice împotriva nemăsuratei puteri a Spaniei. Eră Țări ce nu-și uitase drepturile avute. Eră un popor pătruns de dorul libertății, plin de cultură. Și apoi acolo o pătură întinsă de oameni, dedați a și stăpâni singur poporul, începuse o luptă

¹⁾ *Docum.* III. 2, p. 404.

²⁾ *Relația* p. 205.

curat politică, o luptă pentru sâluirea puterii străine, asu-
pritoare, să se îngrădiască, o luptă pe cale pacinică, cu mij-
loacele lumii de astăzi aproape — în Țările cu constituție,
bine înțeles. Ea crescû numai cu încetul în luptă cu arme
de sânge. Și aceasta puteă și putû fi purtată cu isbândă nu-
mai de naturi oțelite cu marinarii Holandei, — cari singuri
aproape se ținură până în urmă, ascultând de o mint e cu
tivată și prea chibzuită, cunăscătoare a tuturor apucăturilor
diplomatice, cum eră mintea bogatului de odată Wilhelm de
Orania, mult pățit în toate, și — cu ajutoare din afară, dela
Englitera, Franța... Frații lor de sânge tot așa de harnici
ca și ei, Buriî în zilele noastre, fură frânți de puterea cutro-
pitoare a Engliterei, dacă nădejdea în ajutorul străin, în
care se încrezură, rămase deșartă. Un Mihai cu Țara-Ro-
mânească de atunci nu puteă cercă să se măsoare cu Turcul,
stăpânitor peste o lume de popoare, cu Turcul, față de care
Împărăția creștină a acelei vremi se simția preă slabă, și
umblă după ajutoare în toată lumea împotriva lui.

De aceea și Mihai și «Țara» trebuiau să caute ajutoarele
srăine. Și cum întâmplarea venirei lui de curând la putere,
și viclenia Transilvanului opriră apropierea Împăratului de
el, nu-i rămânea decât căutarea ajutorului acestuia și a co-
legului său din Moldova.

De aceea Sigismund cunoscând bine dorința lui aprinsă
după luptă cu Stăpânul, și trebuința Țării de a scutură
jugul, chibzui bine cum să mărească prețul ajutorului său.
De aceea el nu se mulțamî cu siguranța ce i se dete după
sfătuirea lui Mihai cu boierii. Când văzû că Țara și Mihai
nu se va mai puteă întoarce din calea apucată, când toate
erau gata numai să sosiască ajutorul ardelean, el mai cerû
cevă: cerû supunerea lui Mihai și a Țării lui supt sine. «Iar
ultimile» scrisori, «cari sunt dela chiar Cancelarul Transil-
vaniei», spune instrucția lui Visconti mai departe, «raportează,
că partea mare a Țării-Românești s'a și supus Transilvanului»,
știre ce Papei îi părea atât de ciudată, că nu mai puteă în-
țelege nepotriveala acestor vești: «cum se poate să fie prie-
tenie între acei Principi dacă unul cuprinde statul celuilalt» ¹⁾,

¹⁾ Docum. III. 2. 395 — 6.

Noi vom înțelege însă. Eră o prietenie siluită: cumplita lui Mihai și a Țării nevoe de răscoală, neputința de a o face fără ajutor străin, și împotrivirea lui Sigismund de a-l da în cea din urmă clipă, când toate se credeau gata, trebuiau să-i aducă Principelui jertfa cerută, supunerea, care eră a Țării întregi, dacă eră făcută de partea mare a boerilor, cum e de înțeles. Dar această prietenie neînțeleasă de Curtea Papei, de bunii cunăscători ai inimii omenești, rămâne ce trebuie să rămână: sămânța dușmăniei în inima Voievodului înjosit, dacă nu și în a Țării, și cheia pentru pătrunderea întâmplărilor de mai târziu. Mihai într'adevăr s'a supus ¹⁾. Mai mult nu putem să spunem despre această întâia a sa supunere.

Acum Sigismund Báthory nu mai aveă ce să zică. Pe la 31 Octomvrie (10 Noemvrie) ²⁾, două mii de ostași Ardeleni —

¹⁾ Afară de arătarea pomenită, avem: 1) scrisoarea lui Sigismund către Archiducele Matthias, 23 Nov. 1594: «Posteaquam Vaivodam Transalpinensem eo aduxissemus, imperio turcico relicto, nobis se subiecerit....» *A. R.*, acum tip. în *Docum.* XII, 18; 2) cunoscutul loc din declarația Principelui în instrucția secretă pentru Bocskay, sol la Impăratul, Nov. 1594 (*Tört. Tár.* XIX, 9); 3) cunoscutul loc din legământul din 20 Mai anul următor: Mihael Vaivoda «qui se nobis relicta, Turcarum perfidia, una cum totius illius Regni Ordinibus jureiurandum obstringens, iam pridem subdiderat. *Docum.* III. 1, 210. Acest loc a fost citat și de Papiu în Note la opera lui Walther», *Tesaur* I, 65, nota 2, după Bethlen, unde a fost întâi tipărit trataulul, și după el de Xenopol, III. 174. *Barovius* p. 145, pune încheierea legământului (foedus) cu Transilvanul prin solii trimiși la această luptă, după tăerea Turcilor. Instrucția lui Visconti, care e un act, nu pomenește însă de prima izbândă din Muntenia, probă că scrisorile Cancelarului încă nu o putură raportă pentru că nu eră săvârșită; povestește însă de supunerea lui Mihai supt Ardelean.

²⁾ Datul îl luăm din «Sinonis Nössner res actae quaedam in partibus Hungariae Transilvaniae (1570 — 1619), publicat în Transchenfels, D. *Fundagraben* zur Gesch. Siebleg. III, v. p. 61. Chronica Fuchsio-Lupino-Olt. I, 117, serie: Circa Festum Lucae Evangelistae ingressi sunt milites circa arcem Torts regionem Transalpinensem: Chiar luând datul acesta în stil vechi (ceace e cu puțință, admințând 2 feluri de datări în această cronică, rămâne o diferență de 13 zile între el și datul lui. Nössner. Am dat credință acestuia fiind potrivit intrării ajutoarelor ardelene în București, peste 5 zile, și pentru că e mai greu de lăsat o depărtare de 2 săptămâni (ori chiar de 25 de zile) între trecerea graniței și începutul răscoalei lui Mihai, ce-l vom cunoaște îndată. Turcii ar fi băgat de seamă că se pregătesc ceva. Ca să ne gândim la două rânduri de ajutoare, ne lipsește orice altă mărturie.

cel puțin ¹⁾ — trecură prin pasul Branului în Țara-Românească supt comanda lui Mihai Horváth și Thury, după Cronica ardeleană, supt Horváth și Ștefan Békés după Cronica Țării ²⁾. Când ei trecură hotarul, ceasul pentru începerea luptei de desrobire sunase. Mihai-Vodă nu mai avea frică acum, că ar stă singur în luptă ³⁾.

La ^{3/13} Noemvrie ⁴⁾, Mihai chemă în divan public pe toți creditorii săi cu vorba, că vrea să le plătească datoriile. Mulțime de Turci, Greci, Jidovi și alții se înfățișară. Li se cerură cărțile de datorii și polițiile. Apoi, la un semn dat 4.000 de ostași, ce țineau înconjurat divanul, năvăliră asupra-le. Datoriile Domnului și ale înaintașilor lui fură plătite cu sabia. După asta fu chemat poporul. Cărțile și polițiile se arseră în fața tuturor. Și Domnul dete lumii în știre, «că precum s'a liberat pe sine de toate datoriile sale, așa își va liberă supușii de toate sarcinile, și, că cine vrea să-i urmeze să vină lângă el.» Poporul asculta chemarea cu bucurie, că eră dedat, sârmanul, mai înainte, --scrie Bailul venețian, martorul acestei întâmplări — «a plăti, se poate zice, în fiecare lună un tribut, așa că rămăsese lipsit de orice avere» ⁵⁾. Ca

¹⁾ Walther ne dă atâta, Nössner 4000 de Săcui, mai repetând odată : Es ist auch eine gosse Menge Volks von Zeckeln und Siebenbürgenin Bleschland gezogen, — fără sa fie lămurit dacă sunt tot cei ce merseră cu Horvát sau alți de nou.

²⁾ Numele comandanților ni-l dă Szamosközy, IV. 95, și *Anonimul*, p. 278; pe Horváth îl numește și Nössner, *Fundgruben* III, 61; locul trecerei îl avem în *Chron. Fuchs-L.-Olt.*, 117.

³⁾ Szamosközy p. 95, spune lămurit, că Mihai a așteptat până ce «iacă eră singur, că și Sigismund va apuca lucrul cu el».

⁴⁾ Datul ni-l dă cronica Walther, p. 13: «idibus Novembris». Și suntem siliți a luă datarea lui acel ca făcută în stil nou (cu toate că d-l Iorga zice, că e 13 în stil vechi *Docum.* XII, 25, nota 2), pentrucă întâmplarea e raportată de Principele ardelean Archiducelui Matthias la Viena, printr'o scrisoare din Alba Iulia, 23 Noemvrie, spunând chiar că faptele s'au săvârșit înainte de 8 zile. *Arh. de război*, Viena (tip. în *Docum.* XII, 18). Aceaș veste o trămitea lui Carrillo, la Praga, cu datul scrisorji de 22 Noemvrie, după mărturia Ambasadorului venețian. (*Docum.* III, 2, 65, raport din 13 Decembr. 1594). și scrisorile Principelui (ca și a lui Contarini) nu pot fi în stil vechiu — doar el introdusese oficial calendarul nou la a 1590 (*Album Oltard., Fundgruben* III, 21).

⁵⁾ M. Venier c. Dogele. Vigne di Pera, 29 Noemvrie 1594. *Docum.* III, 1, 465. Cf. și raportul dela 25 Nov., *ibid.* p. 164.

la 2.000 de Ieniceri afară de alți Turci și străini fură uciși în ziua aceea în București, scrie Cronica Walther. Dar această Cronică ni-a mai păstrat și altă veste. Domnul ar fi ucis ceva mai târziu (după ce se întoarse dela Giurgiu, unde într'adevăr făcù a treia zi o plimbare ostășească, cum vom vedea îndată) și 2000 de alți oșteni aleși, Ceauși, Spahii și Cămărași ai Sultanului, cari venise să ierneze în Țară. În capul lor sta chiar unul din cei trei Cadileschieri ai Impărăției turcești, un Emir, sau cum am zice noi, Archiepiscop, «marele judecător al oastei.» ¹⁾ El își luase sau căpătase cvartir în «casele cele mai bune», și dela Cronistul ardelean știm și cine-i eră gazda: locuia în «casele cu curte de lemn» ale Vistierului Dan. De acolo trâmise într'o zi la Mihai-Vodă, să-i ceară 10 mii de florinți ungurești și hrană pentru oastea sa. Cererea fusese făcută poate mai mult pentru spionare, dar ea trebuia să aprindă și mai bine pe aprinsul Domn, ațâțat și prin plângerile proaspete ale supușilor săi, că noii oaspeți, și ei le fură casele și le rușinează familiile. Trimișii Turcului aduseră știre Stăpânului lor, că Voevodul e singur în neîntăritul său palat domnesc, de lângă mănăstirea cea nouă de supt cetate, lângă Dâmbovița. Emirul plecă atunci pe jos către reședința domnească, însoțit de jumătate din oastea sa, chip pentru a saluta pe Mihai dar cu gândul ca să-l prindă. Domnul însă, mai șiret decât el, trecù, la apropierea oaspeiului, în tabăra trupelor sale plătite din Transilvania, așezate aproape de palat. Turcul păcălit, trimese atunci la Domnul să-l întrebe, de ce ține atâta oaste străină în timp de pace. Mihai răspunse, că o adunase ca să prindă pe Petru (Cazacul) fiul lui Alexandru, usurpatorul Tronului lui Aron-Vodă. E drept, că pretendentul și-a plătit în urmă fapta cu viața, în Constantinopol, zicea el, dar dânsul nu-și poate împrăștiă simbriașii, fiindcă n'are cu ce să-i plătească. Atunci Emirul îi

X¹⁾ Walther, 13—14. Tâlcuirea lui, resp. a logofătului Teodosie, despre ce sunt Cadileschierii, se potrivește în tocmăi cu cea a lui Thúry în *Török történetirók*, p. 411—2, ba e și mai lămurită încă. Din cei trei, Cronică noastră spune, că unul eră al Greciei, altul al Egiptului sau al Mysirului, pe turcește. Al treilea nu e arătat, îl găsim însă la Túry. E al Anatoției (La Thúry cu totul numai doi: cel numit și cel dintâi de Rumelia). Capul lor e Mufti sau Patriarchul.

porunci să le dea drumul de pe spinarea Țării: să vină a doua zi la el, că-i va da o tonă de aur, care prețuia atunci o sută de mii de taleri nemțești, pentru plata lefilor lor. Voivodul se prefăcù că primește cu mulțămire; într'ascuns însă porunci Transilvănenilor să stea gata în tabără. Apoi se duse de-și luă curtenii și oastea pământeană ce-o avea adunată pe furiș în vale, veni repede cu ei, poate în timp de noapte, și năvăli cu ai săi și cu străinii asupra cvartirelor turcești, când ei nici nu visau, le aprinseră de cinci părți și începură căsăpirea oaspeților nechemăți. Și Turcii se apărară cu bărbăție. În mijlocul flacărilor ei își aruncau hainele și se luptau goi. Toate erau însă în zadar. Nici grămădirea lor în casa Emirului, adică a Vistierului Dan, nu-i scuti de perire. Două tunuri sunt indreptate spre acest palat. Emirul aruncă atunci pe ferești o ladă mare cu aur, petre scumpe și alte lucruri prețioase. N'ajută nimica: tunurile dărîmară păreții. Turcul ceru cruțarea vieții sale și a celorlalți câți mai trăiau, cu mari făgăduințe de bani. Nici asta nu prinse. Ei trebuiră să-și dea viața, până la cel din urmă. Multe bogății aflară soldații, ori cât de multe au ars. Doi Cazaci duceau două trăiști pline cu bani de aur pe o prăjină. Domnul îi văzù și «le aduse aminte de dreptate», luă o parte pentru sine, cealaltă o împărți între ei și între ceilalți ostași. 1).

Fapta s'au petrecut într'adevăr. Chiar Principele Transilvan scrie la Curte la 23 Novembre: «Turcii, cari se adunase mulți în acel timp la locul de reședință al acelu Voivod, mai venind și din tabără ca să ierneze acolo (etiam ex castris hibernandi causa confluerant) au fost uciși» 2).

Dar în acest raport nu se vorbește de măcelărirea creditorilor domnești, nu de o altă măcelărire deosebită și altădată. Apoi ea se împărtășia la 23 Nov. și chiar o zi mai înainte, din Alba Iulia la Viena și Praga, trebuia deci să se fi întâmplat cel puțin pe timpul în care Mihai făcu expediția la Giurgiu (care

1) Walther, 14—15.

2) *Docum.* XII, 18 și la fel (pușin mai tâlcuit asupra acestui corp de oaste, care ar fi fost trimeasă de Sinan acolo) în raportul lui Contarini, Ambasador la Praga, către Doge, 13 Dec., după scrisoarea ce o primise Carrillo dela Principele, scrisoare ce a citit-o Contarini. *Doc.* III, 2, 65.

încă nu eră sfârșită când Principele își scria raportul, ¹⁾ în zilele de 15 Noemvrie și următoarele, ceea ce nu e cu puțință. Suntem mânați dar către aceeași zi cu uciderea creditorilor, cel mai târziu între 13 și 15 Noemvrie. Am ajunge să zicem, că un înalt slujbaș turcesc, încunjurat de ceva oaste, și asta de fruntași, a stat martor al zilei de 3/13 în București și după aceea. Tot atât de puțin e de crezut, că ar fi ajuns aci în urmă, înainte de 15 sau între 17 și 20, când Mihai putea să se fi întors dela Giurgiu, cu toate că nu spune Principele aceasta, depărtarea fiind pe vechiul drum bun de țară, drum din vremea Romanilor ²⁾, nefiind decât de 64 de kilometri, cam patru poște nemțești-austriace și un patrar. Dar chiar din povestirea pățeniei lui se vede că el era de mai multe zile în București. De și nu se poate spune hotărît, dar cel mai firesc lucru ar fi, că uciderea tuturor Turcilor, a creditorilor (între ei foarte mulți leniceri) și a fruntașilor ce venise să ierneze cu Cadileschierul, să se fi petrecut în acelaș timp, în ziua de 3/13 Noemvrie.

Pentru una și aceeași zi de răsbunare am aveă afară de mărturia rapoartelor pomenite, cari nu cunosc mai multe rânduri de măceluri, și pe aceea a celeialalte Cronice pământene, ce se razimă pe izvoadele vremii aceleia. «Deci când au fost la anul 7103 (1594) Noemvrie 5, trimise Bator Sigmon o seamă de oști, puindu-le și capete pe Horvat Mihai și Bekiș Iștfan și veniră la Mihai Vodă în cetate în București și îndată tăiară pe toți Turcii câți i aflară acolo. Intr'acel răsboi fu rănit Stroe Buzescul la mâna stângă. După aceea, fără zăbavă fură Turcii scoși din Țară Deci când fu după răsboi a treia zi, purcese Mihai-Vodă cu Muntenii și cu Ungurii la Giurgiu» ³⁾.

Un lucru trebuie să mai însemnăm. Atât această Cronică cât și Principele ardelean în raportul său ne dau 5/15 ca ziua când se săvârși omorul («înainte de 8 zile», zice Sigismund la 23 Nov.), zi în care Cronica mai spune că intrară și

1) ...«et inde ad vada et municipia quaedam Danubii occupanda sese contulerant».

2) Acestea le-a arătat d-l Tocilescu în cercetările d-sale archeologice. V. *Marele Dicționar geografic* III, 544.

3) *Anonim*, p. 278.

Ungurii în Capitală. Dar această zi e arătată de Cronica domnească (Walther) ca ziua de plecare la Giurgiu, plecare întâmplată a treia zi după măcel, cum spun Cronicele amândouă. Datele deosebite s'ar împacă dacă am lua două rânduri de măceluri, al creditorilor la 3/13, al oastei Emirului la 5/15. Totuși partea mai mare de adevăr pare că o are, după cele arătate, măcelul săvârșit într'o singură zi, în București, și anume în ziua arătată de Cronica domnească, care a putut avea datul cel mai sigur și n'a avut pricina să-l schimbe. Numărul celor uciși în Capitală, împreună cu celelalte 2.000 ale Emirului, ar fi de vre-o 4.000 de oameni.

Pilda se urmă în toată țara. Poate în aceeași zi ea fu curățită de cei 6—8 mii de Turci ¹⁾, ce o năpăstuiau, cu nesocotirea vechilor legăminte. «Rebeliunea fù astfel», scrie Bailul venețian Venier (care ne dăte mai sus cea mai autentică mărturie de măcelul dela divan), într'un raport de mai târziu, 19 Martie 1595 — cu aducere aminte de întâmplările dușmănoase dela început —, «că Mihai, Principele Țării-Românești, avu cutezanța să treacă prin ascuțișul săbiei pe toți Ienicerii și Turcii, ce se aflau în acea Țară pentru ale lor negoțuri» ²⁾.

La ^{5/15} Noemvrie Mihai-Vodă plecă cu ajutoarele ardelene și cu oști de ale sale de țară asupra Giurgiului ³⁾, cetate supusă Turcilor ⁴⁾, pe țarmurul dunărean, prădează orașul

¹⁾ Szamosközy, IV, 95: Nemcsak ezeket penig, de az egész Havasalfoldébe széllél volt hat avagy nyolcz ezer török, azokat is mindenütt levágatta» (Nu numai pe aceștia însă, ci și pe cei 6 sau 8 mii de Turci, răspândiți prin Țara-Românească, pe toți i-au tăiat în toate locurile) La Praga Amb. v. auziă de tăierea a 10 mii, alții însă vorbeiau numai de 4.000 de Turci. *Docum.* III. 2, 65. Între aceștia e însă cuprinsă și o altă samă de Turci, cum vom vedea.

²⁾ *Docum.* IV, 2, 191.

³⁾ Datul plecării la Giurgiu «15 Nov.» după Walther, p. 13. Asta ar fi ziua venirii Ungurilor după *Anonim*, 278. El spune, că atunci, «Noemvrie 5», trimise Bator Sigmon o seamă de oști... «și veniră la Mihai-Vodă în cetate în București, și îndată tăiară pre toți Turcii»... Totuș și Walther, cu toate că ne dă datul «13 Nov.» pentru uciderea Turcilor, știe de ajutorul dat de Unguri lui Mihai, încă cu *acest* prilej.

⁴⁾ Supunerea datează din vremea lui Mircea, din a. 1416—17. V. Seadeddin, în traducerea ung. a lui Thúry, *Török törénnetirök*, I, 122:

și-i dă foc, ucide mulțime de Turci ¹⁾ și se întoarce repede, încărcat cu prăzi la București, — fără a se prinde să bată serios cetățuia din Dunăre ²⁾, pentru care trebuiau tunuri grele, ce el, în alergătura lui până aci, abia li-ar fi putut aduce. Dar că, poate, nici nu le aveà. Pare că Mihai nici n'a voit alta acum decât să deà oficios semnul de luptă Stăpânului său, atacându-i chiar slujitorii lui, și prin risipirea lor să deà curaj luptătorilor săi și să le ațâțe cheful de război, după ce i-au dus să guste odată cu ușurință din pradă bogată.

Astfel se termină începutul răscoalei. Cel puțin două sau, chiar trei frumoase lovituri date în curs de vră-o săptămână dela 3/13 până pe la 10/20 Noemvrie 1594, curățiră Țara-Românească de Turci și vestiră Sultanului, nu se poate mai la înțeles decât așa, că vasalul, în a cărui credință mai puțin se îndoiră, s'a smuls de sub cutropitorul scut al aripilor sale grele. Și loviturile acestea erau în stare a dovedi lumii creștine, Impăratului și Papei, cea mai dreaptă credință, unde ei nu aveau decât îndoială, cea mai vitează bărbăție, unde ei nu căutau decât prietenească stare pe loc (neutralitate), cel mai puternic sprijin, unde ei se temeau de dușmănie.

Se poate, ba chiar ar trebui, că și felul începăturii de dușmănie cu Suveranul să fi fost hotărât mai înainte între Mihai și supușii săi, binișor înainte între el și sfetnicii săi mai de aproape, și de sigur el a fost desbătut și cu Principele ardelean. Intr'adevăr avem pentru această din urmă

«Sultanul a zidit pe țârmurii pomenitului râu [Dunărea] o cetate numită Ierköki [=Giurgiu], înaltă cât un munte». Anul Hegirei 819 (=1416 Martie 1—1417, Febr. 17). Cf. Iorga, Chilia și Cetatea Albă, 70; 68 s. a. ușor de aflat după index. La 1403, Mircea datează un document «în oppido nostro Georgevio» («dominica post venerabilis crucis exaltationem»). *Docum.* I, 2, 824. Alt document tot din Giurgiu a. 1399, Maiu 11, în *Arhiva ist.* a d-lui Hajdeu I. 97, nr. 133, reproduș din colecția lui Venelin.

¹⁾ După Hammer, IV, 226 l. c. (folosind isvoare turcești și pe Engel), alți 4.000.

²⁾ Walther, p. 13, zice că nici nu s'a încercat a bate cetatea. *Anonimul*, p. 278 scrie, că «începură a o bate cu tunurile câtăva vreme». Szamosközy IV, 96 spune, că «n'a putut luà cetatea». Despre pustjirea și prădarea Giurgiului Bailul scrie abia la 24 Decemvr. *Docum.* III 1. 467 La Praga se știà lucrul la 27 Decemvr. dacă sub «Zyrmod» tipărit la Hurmuzaki, se poate citi Giurgiu. *Docum.* III, 2, 69. Raport venet.

cumpănire o dovadă. Cel mai încrezut mijlocitor (mijlocitorul dela început cel puțin) între Curtea împărătească și Sigismund, Generalul Páffy, trimisese din tabăra dela Rab un om al său, pe Salathy George, la Ardeal. La întoarcere (se pare) acesta scria din Oradia-Mare trimițătorului său, la 20 Septembrie, că: «Cei din Moldova și Țara-Românească încă s'au sculat cu toții în potriva Turcului, și unde prind un Turc îl sugrumă și îlucid fără milă. 1) Se vede, i s'a spus ca faptă, ceea ce atunci nu putea fi decât gând.

Pomenirea Moldovei în șirele lui Salathy arată, că planul tăierii Turcilor era hotărât și cu Aron, și poate pentru același timp. Și scriitorul ungar din acea vreme Decius Barovius, a cărui vești însă, cât privește timpul, nu se dovedesc totdeauna ca adevărate, ne și spune, că ar fi stârpit și Aron-Vodă Turcii din Moldova, *de odată* cu Mihai. 2) Mărturia aceasta însă nu o putem primi, fiindcă ea lipsește din veștile trimise de Sigismund, la 22 și 23 Noiembrie, Împăratului, și din cele sosite pe atunci la Țărigrad. 3) Ba în scrisoarea din 22 Noiembrie a Principelui ardelean se spune numai, după cum știa Ambasadorul venețian dela Carrillo, că «ii pare sigur, că Moldoveanul trebuie să facă vre-o mișcare în potriva Turcului, pentru că și-a trimes și Ambasadorul la Împăratul și a făcut câteva demonstrații». 4)

Nici nu se prea putea, din pricina năvălirii căzăcești, ce o cunoaștem. Apoi alt Ungur contemporan, cronicarul Szamosközy, care ne-a păstrat atâtea știri de preț, scrie, că *după ce* a tăiat Mihai Turcii, atâta i-a tot scris el și Principele ardelean lui Aron-Vodă, să urmeze pilda dată, și atâta l'au spăriat, că altfel îl vor ține de dușman, până ce, temându-se, s'a apucat și el și a snopit câte-vă mii de

1) *Docum.* III. 1, 195. După scurtul fragment de acolo nu se poate ști hotărât, dacă era Salathy pe drum înapoi sau înainte. Am crezut, că înapoi, căci se pare aproape de adevăr să aibă dela Principele așa veste grozavă.

2) Barovius, 145 : uno eodemque tempore ad id destinato.

3) Vezi rapoartele de mai sus cu știrile asupra rescoalei lui Mihai.

4) *Docum.* III. 2, 65, Contarini c. Doge, Praga, 13 Decemv. 1594.

Turci. ¹⁾ După toate acestea, fapta căsăpirei Turcilor din Moldova în vreme de pace, ca și în Țara-Românească, abia ar mai putea fi trasă la îndoială.

Dar ea e întărită și printr'un raport al Bailului din Constantinople care trebuie pus în rândul acestor dovezi,—ori câte greșeli cuprinde (pentru încurcala ce pricinuisă în Capitală intrarea Cazacilor în Moldova și mergerea lor de aci împotriva Sangeacatelor turcești din Basarabia de jos: Credeau Turcii că Polonii sunt înțeleși cu Aron și Cazacii i-au venit într'ajutor să se răscoale).—Intâmplările din Moldova și Țara-Românească, scrie Venier la 10 Decemvrie, merg înainte, și persoanele ce vin de acolo aduc vești din rele în mai rele. Se zice că Principii au oaste și artilerie destulă și în toate zilele le vin ajutoare din Transilvania și Varșovia (!); ²⁾ că au cuprins până acuma toate schelele Dunărei «și au tăiat pe toți Turcii ce erau în acele Țări fără a cruța viața nimănuia». ³⁾ Acest document ne dă și puțința pentru stabilirea vremei când se va fi săvârșit măcelul moldovean: nu mai târziu decât cel puțin șapte opt zile înainte de sosirea veștii în Constantinopol, așa dară înainte de 23 Noemvrie (3 Decemvrie). Și de aci va mai trebui să fie scoborâtă alte 7—8 zile, cel puțin, socotind că la 4 Decemvrie noi numiții Voevozi în Scaunele Țărilor românești sărutau mâna Sultanului.

¹⁾ Szamosközy, IV, 95. Și după arătarea contemporanului Heidenstein, autorul biografiei lui Zamoyski, Aron a fost împins la răscoală de Sigismund și Mihai: «Valahia interim, Aaron, a reliquis duobus vicinis, Sigismundo, Transilvaniae Principe, Michaelique, Moldaviae Palatino, *inductus*, aperte ab Imperio turcico deficit.» Vezi extrasul din *Docum.* XI, 294 (Autorul a fost altfel tipărit de mult și folosit și de Șincai).

²⁾ Numai așa își explicau în Țarigrad curajul Țărilor noastre de a se fi răscolat. Și, știind pe Zamoyski prietin Turcilor, se da crezământ svonului, că nobilimea s'a sculat în contra lui și l-a tăiat în bucăți. Așa a ajuns, să dea ajutor Țărilor. Toate acestea, se înțelege, sunt neadevăruri

³⁾ *Docum.* III. 1, 466. Venier c. Dogele, Pera 10 Dec. 94. Această depeșă (ca și cea din 29 Nov. și cele mai multe ale Baililor din Constpl din acea vreme) e resumată în cuprinsul ei și în «*Calendar of State Papers and Manuscripts relating to english affairs, existing in the archives and collections of Venice. Vol. IX, 1592--1603, edited by Horatio Brown (London 1897), p. 148 nr. 319.*

Răscoala lui Aron trebuie dar pusă pe la 15/25 Noemvrie ¹⁾.

Dar lepădarea Moldoveanului de înalta stăpânire a Porții, hainirea lui, eră aceleia de mult cunoscută, precum știm, — chiar înainte de ridicarea lui cu sabia, rădicare ce nu fu pricinuită de numirea unui tânăr, Bogdan, protejatul lui Ferhad, pentru Tronul moldovean, ²⁾ ci pricinii chiar ea această numire. Când se auziră și sângeroasele dovezi de lepădarea lui Mihai, Suveranul și guvernul său înțeleseră că aci e primejdia cea mai dureroasă, că aci trebuie trimise leacurile cele mai grabnice.

La 18/28 Noemvrie «războiul fù strigat» în Constantino-pol împotriva Moldovei și a Țărei-Românești, și Curt Aga, loctiitorul lui Sinan, se zicea că va aveà să-l poarte ³⁾.

Principele Transilvaniei însă întunecă și lumina celor dintâi fapte ale lui Mihai, ca altădată dorința lui aprinsă de răscoală. El scria în cunoscuta lui scrisoare dela 23 Noemvrie, Archiducelui Matthias că, după ce Voievodul Transalpin i s'a supus părăsind pe Turci, l-a văzut că se clatină în urma isbânzilor turcești [tocmai căzuse Rabul în Ungaria] și ca să se încredințeze de el, i-a trimis repede câteva oști, cu a căror ajutor a ucis pe Turci, ce se scurgeau în mare număr în Capitala lui venind și din tabără, apoi s'a dus către vadurile Dunării. Mai limpede încă aveà să-i spună gândul Carrillo, la Praga. Acesta arată Ambasadorului Veneției, că îndoin-

¹⁾ Greutate face în primirea acestui dat pentru răscoala primă a Moldoveanului mărturia Cronicei Fuchsio-Lupino-Oltardinum (p. 117—18) care scrie, că Aron s'a lepădat de Turci în a. 1595, «ucidând Ceașul ce-l ținea la sine și mulți alți Turci dintre cari a trimes doi, pentru mărturie, Principelui nostru [celui ardelean]. *Au fost văzuți aceștia la Brașov în 3 Ianuarie.*» Nu se poate ca Aron să trimeată dovezi peste mai mult decât o lună. Ori că dânsul se rapoartă la tăierea trâmiișilor Sultanului, să-l ridice pe Aron din Domnie, după ce răscoala eră faptă? Dar despre aceasta avem rapoarte (gazetărești v. mai jos) numai din 16/26 Febr. din Galiția (*Docum.* III, 1, 224.), așa că întâmplarea ar trebui să fie mai aproape de acest dat, cu toaie că modul povestirii ei acolo (vom vedeà mai jos) s'ar potrivì pentru începutul răscoalei. Nu putem dar aveà nici o siguranță.

²⁾ Hammer, *Geschichte des osm. Reichs*, IV. 225 (după Naima, Aali, Feflike).

³⁾ M. Venier c. Dogele. Pera, 29 Nov. 1594. *Docum.* III, 1, 465. Bailul vorbește aci numai de uciderea creditorilor lui Mihai.

du-se Sigismund de credința lui Mihai către Creștinătate, îl puse la probă, cerându-i să atace și să zdrobească Turcii ce au venit acum de curând, trimișii de Sinan, să ierneze în Țară, zicând, că el i ar trimete o parte a oastei sale spre acest scop. Românul se învoi, și împreunându-se toate oștile, atacă și tăia dușmanii. Noi am văzut care-i adevărul, și n'avem decât să ne aducem aminte de celelalte spuse ale Transilvanului în acea scrisoare pentru a ne întări în credința lăuduroșiiilor lui: Că el a trimes o parte a armatelor sale către Timișoara, alta către Oradia, ceea ce e adevărat—dar numai atâta—; că a prins provisiile turcești pe Dunăre și a ucis pe păzitorii lor,—lucru săvârșit de alții cu care el s'a lăudat de atâtea ori, precum știm; că el a atras pe partea Împăratului pe Moldovean și pe Român; că el a dat pilda de răscoală celorlalți supuși din Împărăția Turcului prin omorul Turcilor din Țara-Românească.

Apoi după toate, Sigismund cerea bani, ca să poată face mai mari isprăvuri, aducând aminte și de Constantinopol ¹⁾ unde drumul ar stă acuma ca și deschis.

Nici o altă adevărată isbândă nu putea dar raportă Împăratului Transilvanul, decât izbânda lui Mihai. Și aceasta el o putea numi a sa numai doar, după formă, pentru supunerea lui Mihai supt el, supunere ce trebuia să se fi întâmplat, cum am văzut, înainte de ce i se trimiseră ajutoarele ardeleni, cum mărturisește și Principele. În faptă Sigismund eră cu atât mai puțin îndreptățit a se mândri cu isprăvile lui Mihai, cu cât nici cei 2.000 de ostași ce-i trimisese, pe cât se pare nu slujeau pe cheltuiala lui. Numai așa putea scrie Cronica, că Mihai a trecut la apropierea Cadileschierului, în «tabăra simbriașilor săi ardeleni» ²⁾.

Acelaș lucru iese la iveală din toată cercetarea noastră: Ardeleanul n'a împins la răscoală pe Vozii români, nici nu le-a dat aieva vre-un ajutor spornic la începutul mișcării

¹⁾ Contarini c. Dogele, Praga 13 Decev. 94; cf. și raportul dela 6 Decemv. *Docum.* III, 2, 65 resp. 64.

²⁾ Walther, l. c. p. 14: ille in *Ungarorum* [termin folosit mereu pentru «Transilvăneni»] *suorum stipendiariorum* castra non procul inde in campis fixa discedit.

lor, decât lui Mihai atâta, cât să poată zice — îngroșându-și obrazul — că-s ale sale faptele lui. Iar lui Aron n'avem nici o știință că i-ar fi dat dela început vre-un ajutor. Mișcarea Românilor isvoră din trebuința economică a Țărilor lor, din dorința Voivozilor de a le ușură starea și din înțelegerea vremii potrivite din partea lor. Ardeleanul nu făcea decât să se folosească cu prisosință, să-și bată chiar joc de norocul ce-l desmierdă și din partea asta: Să ceară în schimb cele mai grele condițiuni pentru ajutorul ce i se cerea: supunerea Țărilor, a Voevozilor supt sine. Și Mihai, mai arzător în dorul lui de luptă cu Turcii, să și închină dela început, condiție la care Aron nu se pare că s'a învoit, dacă i se va fi pus, — altfel ar spune vre-o mărturie ceva despre asta. El doar se închinase unui mai strălucit Stăpân, Împăratului.

Această părere asupra lui Aron își capătă îndreptățirea și prin căderea lui, cum vom vedea mai la vale: Mihai mărturisește în memoriul său către Împăratul, la 17 Ianuarie 1601, că Aron a fost stins, pentru că n'a voit să se supună lui Sigismund, ci numai Împăratului.

După toate câte știm, putem, trebuie dar să socotim de adevărat ceea-ce Mihai-Vodă spune în acelaș memoriu: că el de bună voie și liber s'a lipit de Creștinătate și că el a fost autorul, că Voevozii Transilvaniei și al Moldovei s'au închinat cu desăvârșire Maiestății Sale ¹⁾. Căci dacă Aron încercase legături cu Împăratul mai înainte de eșirea lui Mihai în luptă, nu e mai puțin adevărat, că legământul lui ar fi rămas de-a fetea în fața dușmăniei cu Cazacii și Polonii. La fapte numai fapta lui Mihai l-a putut mișcă. Și iarăși, ne sfârșitele tocmeli ale lui Sigismund cine știe dacă ar fi ajuns la bun capăt, mai ales în fața împotrivirei din lăuntrul Țării sale, dacă stăruițele ce puneau Împăratul și Papa pe lângă el nu ar fi avut razimul sigur într'un vecin atât de doritor de răscoală, care îi închină și Țara de dragul planului său și de nevoia făptuirii lui. Și cine știe, oare, pe lângă neizbânzile oștilor sale în Banat, șovăitorul Principe nu și-ar fi întors gândul înaintea momelilor turcești atât de dulci și de

¹⁾ Docum. IV. 1 (București 1852), p. 230. *Propositio et Supplicatio humilima Michaelis Voyvodae Transalpinæ.*

ademenitoare, ¹⁾ dacă rădicarea sumeață a lui Mihai și frumoasele lui izbânzi nu i-ar fi făcut peste putință abaterea în cealaltă parte, pentru rușinea și pentru primejdia mai amenințătoare, în care putea să cadă

Toată cercetarea noastră de până aci ne îndreptățește în sfârșit să mai credem și alt-cevă, ce Voevodul spunea mai târziu oamenilor din apropierea sa. Imprejurările în cari bunul și dreptul Ban dela Craiova caută să capete Domnia, el care cunoștea nevoile și durerile Țării din vedere, din păta-nie, din stăpânirea unui colț al ei,—nu ca oricare colindător pribeag prin Europa, ca orice esilat în Archipelag și Asia mică, care n'ar fi avut altă țintă pe lume, decât a gustă odată din dulceața Domniei și a prinde un moment puterea de a se înfruptă din galbenii Țării, al căror izvor se credeă nesecat; întâmplările ce se petrecură sub ochii lui în Țarigrad, în vara anului 1593, cu batjocorirea Ambasadorului împărătesc și începerea războiului cu Impăratul; toate silințele lui de a fi primit în alianța ce se tocmia între acesta și Transilvanul, despre care avurăm atât de lămurite mărturii în Februarie ca și în Iulie, a căror semne le puturăm urmări în tâlcuirea întâmplărilor și a arătărilor scrise asupra lor până la zărirea sclipitoarei sale săbii prin văzduhul nădușit de sânge; toate acestea ne fac să credem: «*că eră altcevă în inima lui atunci*», când făgăduia Vizirilor în divan, la primirea Domniei, că va plăti toate datoriile naintașilor săi. Îl putem crede, că a jurat în inima sa, când i puneau în divan căciula de Domn în cap, să scoată sabia, îndată ce va ajunge Stăpân pe Țară. Si nu ne vom îndoii în mărturisirea lui, că nou jurământ a făcut, când Pașii și Begii îl petreceau cu mărire dela Divan la locuința sa: dușman să le fie pe veci ²⁾).

Momentul pentru începutul dușmăniei a fost destul de potrivit, a fost chiar norocos de tot, ori cât de rău ales s'ar părea. Las' că el a fost amânat fără voia lui Mihai peste

¹⁾ Szamosközy, IV, 51. Vorba ce i-a trimes Sultanul prin Ceaușul Hus-sain înainte de plecarea lui Sigismund cu oștile sale în Țara românească, anul următor.

²⁾ *Ibidem* IV, 93. El adauge la aceste împărtășiri ale sale: «*kit anna-kutánna sokan ü maga szájából hallottak*»: (ceea ce mulți au auzit după aceea din chiar gura lui).

un an de zile, după suirea lui pe tron, prin purtarea lui Sigismund Báthory și prin întâmplările protivnice din Ardeal, dar Domnul Țării-Românești îl putea întârziă acum și el, privind greutățile din afară: perderea Rabului din partea Impăratului. Pe altul aceste lovituri suferite de cei tari și mari ar fi fost în stare, poate, să-l descurajeze ¹⁾, și să-l facă să mai aștepte, cu toată zoritoarea Țării nevoie de a izbucni chiar atunci. O minte chibzuită însă știa, că prețul ajutorului dat în timpul primejdiei este cu mult mai mare ca altădată ²⁾. Apoi Mihai se mai putea gândi, că războiul să nu se sfârșească în urma perderilor creștine, și atunci s'ar fi sfârșit și vremea, când să mai cerce norocul său de mântuire. În sfârșit, un General iscusit și cunoscător al Turcilor pricepea, că oștile ce se întorceau dela o biruință, după lungi și grele strapățe și încordări, aveau nevoie de odihnă, și că Turcii mai puțin ca oricine nu se bat și nu pot să se bată iarna. La Sfântul Dumitru, în toate timpurile, oștile lor aveau obiceiul să înceteze orice operație de război. De aceea răscoala lui Mihai chiar atunci li se potrivî Turcilor odată cu capul. «Aceasta întreprindere», scria Bailul venețian la 29 Noemvrie, când raportă, că s'a publicat «ieri» războiul împotriva Țărilor românești, această întreprindere, zicea el, «e judecată cu atât mai, grea și târzie, cu cât la împotrivirea soldaților (cari se scapă cât pot) de a fi luați dela cășile lor, unde abia au ajuns rupți și nemulțămîți de ostenele trecute, se mai adauge greutatea iernii, care aici a început a se simți mult prea de timpuriu atât de aspră, că cu înghețatul Dunării aceștia se tem de o cădere ce nu s'ar mai putea îndrepta» ³⁾.

Asupra faptei lui Mihai să mai zicem un cuvânt? Dar am văzut, că între datoria grea cătră poporul său și credința

¹⁾ Am văzut cum Principele ardelean îl și defăimă la Curte, în scrisoarea-i dela 23 Noemvrie, zicând că numai el l'a silit să se răscoale trimițându-i ajutor, căci ar fi fost descurajat.

²⁾ *Cronica Walther* ne dă a înțelege aceasta, când spune, că perderea Iaurinului îl hotărî pe Mihai cu desăvârșire să se răscoale.

³⁾ *Docum.* III, 1, 465.

cătră Inaltul Stăpânitor Turc, orice Domn harnic trebuia să aleagă pe cea dintâi. În faptă nici nu mai era călcare de credință față de cei ce singuri călcasese de mult ori ce credință cătră Țară. Scutul ce ea căutase, punându-se sub ocrotirea preaputernicilor Sultani, cuceritori de țări, se schimbasese de mult în neagră robie. Tributul ce-l plătiă, ca să aibe pace și să fie apărată de Turci, ajunsese un nesfârșit prilej de jăfuire. Lăsându-se a fi cumpărați de vânătorii de Domnie, pe cari și ei îi cultivau, Sultanii și guvernele lor făcuse din popoarele Țărilor românești vasale — marfă de vânzare. Dar marfa avea suflet și trebuia să-și plătiască singură prețul neînchipuit de mare în mâinile Domnilor fără de suflet . . . Oricine călea, în chipul lui Mihai, credința ce singur a dat-o, a jurat-o, răzbună credința călcată de veacuri cătră un popor întreg.

Tăerea creditorilor săi — și acelora ai altor Domni dinainte — uciderea năprasnică, hotâșă, a Turcilor din Țară e fără îndoială o faptă ce trebuie osândită. Dar cum era să se mântue, cum să-și scape Țara de dabinele lor? Ce dovadă mai aleasă putea da poporului său de durerea inimei sale pentru el și cum și-l putea mai bine strânge pentru vârtejul sabiei sale? Oamenilor nu le este iertat nici odată să-și facă singuri dreptate. Pentru necazurile dintre ei sunt legi și judecători în state, ori câtă nedreptate împart și ei atât de des. Pentru judecarea strămbătăților dintre popoare, a celor noi și mai virtos a celor învechite, n'au fost nici odată și nu e până astăzi altă judecătorie hotărâtoare de cât puterea. Și nu va fi cu bună seamă curândă vreme, nu va fi poate niciodată, ori cât se trudește lumea să găsiască chipul cum să împace sfezile, cum să vindece ranele dintre Țări, dintre neamuri și Stăpânitorii lor, fără foc și fără de sabie.

Și lucrul nu e fără păreche în istorie. Altădată (la 1282) Sicilianii (în așa numita «vespera siciliana») aruncă asupra torului jug ce li se puneă pe gât, își iau iară moșile furate de alți stăpâni, prin ucidereă, într'o noapte, a tuturor veneticilor francezi. În jurul unui singur om, Ioan Procida, ce simțiă adânc pe chiar trupul său durerea averei răpitate, se adună toate durerile unui neam întreg; necăjiții își țin cu-

rată credința dată unul altuia, și clipa hotărâtă nu putea să nu le aducă mântuirea. ¹⁾

Nici hotărârea lui Mihai n'a fost desvălită înainte de împlinirea ei. ²⁾

Cugetul nalt al liberării unui popor urmărit pe crunta cărare, nu e întunecat prin pata vinderii de neam. Iar credința neștirbită a tuturor celor părtași de un gând e armă neînvingătoare.

¹⁾ Alt caz e «vespera flamandă» la 1302, care nu seamănă așa bine cu cea siciliană și cu măcelul Turcilor în București.

²⁾ Un frumos semn dat unui slujbaș turc ni-l povestește nemuritorul Bălcescu, nu știu după ce izvor, pricina pentru ce nu-l pot povesti în text. El scrie la p. 51 a Istoriei lui Mihai, că Ali-Gian fu trimis de Cadiul din Giurgiu să împartă între creditori, lucrurile strânse de la birnici, și să împace sfada dintre datornici și creditori, ivită asupra prețuirii lucrurilor. La 13 Nov. termină. Mergând la conacul său, Turcul fu oprit în cale de un Român, prieten al lui care îi zise: «Ali-Giran-Hogea câți ani sunt de când mănânc pânea și sarea ta? — Sunt douăzeci de ani răspune Turcul. — Dacă e așa, zise Românul, spre recunoștință de pânea și sarea ta ce-am mâncat, voi să-ți spui un cuvânt, de-i voi să mă ascuți. — Spune, îi zise Ali. — Nu stă aci, răspune el, până la 3 sau 4 ceasuri după amiază; nu te oprî nici la Giurgiu, silește-te să treci la Rușciuc, cât vei putea mai curând. — Dar pentru ce îl întrebă Turcul?» Românul însă se depărtă, dar întorcându-și capul și văzând pe Ali pe gânduri îi strigă: «Ia seama de ce ți-am spus!» Turcul apoi plimbându-se prin oraș și văzând mai multă lume ca altă dată bănuî ceva rău, își luă căruța și plecă repede la Giurgiu. La *Hammer* IV, 226 se zice, că «baia de sânge» din București își afla perechea la Giurgiu, unde supt cuvânt că vrea să împace datoriiile către naibul adică vicejudele Alidschan (Ali-Gian), fură omorâți fără credință 4000 de Turci. Cf. mai sus asupra acestei expediții.

CARTEA II.

LUPTELE DE LIBERARE ȘI APĂRARE DE PĂGÂNI.

CAP. V.

Scoaterea Turcilor din orașele dunărene și năvăliri în Bulgaria. — Bătăliile lui Aron-Vodă și căderea lui. — S. Báthory și supunerea Țărilor românești supt el.

Turcii simțiră dela început toată mărimea primejdiei în care îi puna răscoala Țărilor românești. «Aceste lucruri apasă aici destul asupra tuturor, câți înțeleg firea acestei Impărății, care e așa, că pe calea Țării Românești și a Moldovei se așteaptă tot răul», mai mult decât pe oricare alta... Așa scriă Bailul venețian din Pera (Constantinopol) la 10 Decembrie 1595 ¹⁾. De o parte Turcii se lipsiau de veniturile ce trăgeau din Țările răsculate, chiar acum, când aveau mai multă lipsă de ele. Căci știm cât ele erau de însemnate. «Cam o tonă de aur, 20 de mii de oi, 2 mii de cai, 10 mii de mă-suri mari de grâu, tot atâta de orz, apoi mult unt, miere, scrie cu această ocazie biograful lui Mihai, că plăteă Domnul său guvernului turcesc, pe fiecare an. Aceasta afară de daturile extraordinare, ce le-am văzut în parte cu prilejul luării Domniei ²⁾. Și poate că Moldova plătiă tot cam atâta. Numa Ardealul nu ajunsese așa de rău ³⁾. De altă parte, cum puteau Turcii să mai poarte resboi împotriva Impăratului cu dușmani în spate, ori cel puțin în flanc? Oricine putea înțelege că aceștia trebuiau să fie ogoiți, ei aveau să fie frânți întâi.

¹⁾ *Docum.* III. 1, 466. M. Venier c. Dogele. Pera, 10 Decembrie.

²⁾ Walther I. c. p. 17. Tona de aur după notele ce a cules Papiu (editorul Tesaurului), pentru această Cronică este de 100.000 de taleri, în Germania (cit. Bouillet, *Dictionnaire universel des sciences...*), *Tesaur* I, 56.

³⁾ E numai pentru a nu arăta starea Țării Românești cu mult mai rea, când biograful zice aci, că și cele două Țări, Moldova și Transilvania plăteau tot atâta.

Intr'adevăr nici Sultanul nu se gândià altfel. La $16\frac{1}{23}$ Noemvrie, cum am văzut, ¹⁾ războiul fu «strigat» împotriva lui Mihai și Aron-Vodă. La 4 Decembrie (24 Noemvrie) nou, numiții Voevozi pentru Tronurile românești sărutau mâna Sultanului. Iar la 10 Decemvrie (st. n.) săruta mâna Stăpânului și neamul lui Sinan, Mustafa-Pașa, însărcinat cu comanda acestei expedițiuni și înștalarea candidaților. Tot ce se putea se făcù: se scriseră noi Ieniceri și alți ostași, și Mustafa își da trudă să strângă cât de multă oaste. Dar cum lucrul erà grabnic, s'au învoit chiar Pașii Viziri (Miniștrii divanului) săși dea servitorimea lor. Ferhat a dat cel dintâi pilda, poruncind Chihaei sale (secretarului său) să însoțească pe Mustafa cu toată gloata sa. Mulți erau însă îngrijați, că această oaste nu se va putea întocmi, ori, cel puțin, că ea e slabă și nu va isprăvi nimica, mai ales prin gerul cumplit ce se pusese și care se tot înăsprià. Erau însă și de cei încrezuți, cari ziceau că această trupă va putea plecà curând, că și altele se vor împreună cu ea în cale și, că dușmanii vor fugi toți numai la vederea lor. Anumit această oaste aveà să meargă acum întâi în contra Țării-Românești, după depeșa Bailului venețian din $3\frac{1}{13}$ Decemvrie, și Mustafa se grăbia atunci de plecare, căci s'a auzit, că lucrurile merg acolo înainte și că e legătură între Țară, Moldova și Ardeal ²⁾.

Totuși plecarea-i fù amânată. Sinan, Marele Vizir, care ajungeà în Belgrad venind din Ungaria ³⁾, izbuti să scoată dela Sultanul numirea unui alt Voevod pentru Țară, a lui Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, Vodă românesc altă-dată, acum Beg de Nicopole. Tatăl fù trimis înainte din Constantinopol (unde venise pentru numire, se vede), să pregătiască primirea fiului și închinarea Țării, și erà ajuns la graniță

¹⁾ Mai sus, p. 200.

²⁾ *Docum.* III. 1, 466-7, raport din Costpl. 10 Decb. și *ibid.* IV. 2, 186, 13 Decemvrie 1595.

³⁾ În depeșa Bailului, din 7 Ianuarie, ni se spune cel puțin, că Generalul s'a retras din Ungaria, cu rușine, la Belgrad. *Docum.* IV. 2, 187.

în 14 (24) Decembrie ¹⁾. Hassan Paşa, numit General împotriva Țării Românești și Moldovei din partea lui Sinan ²⁾, avea să-l urmeze cu oști ³⁾, cu rămășițele oștilor lui Sinan poate căci partea mare îl părăsise, alergând acasă, și, credem, din a lui tabără plecând ⁴⁾. Și într'adevăr Hassan s'a dus către Țară, căci îl vom întâlni în luptele ce urmează acolo. Dar candidatura lui Radu fu zădărnicită. Ferhat Paşa, dușmanul lui Sinan, în unire cu Capi-Aga, câștigă îndată întărirea numirei lui Bogdan, ocrotitul său. Și acesta putu pleca la 16/26 Decembrie cu Mustafa-Paşa, ori îndată după el, către Țara râvnită, unde ajungeau la 8/18 Ianuarie ⁵⁾. De Radu nu se mai pomenește, decât într'un raport din Tokaj, dela 15 Februarie, de tatăl său: că a fost bătut de Români ⁶⁾.

Astfel dușmanii cercau cu mare putere pe două locuri vadul Dunării, îndată după începutul anului 1595, pentru a stinge în întâia lui aprindere focul luptei după libertate, până ce bolbotaia-i nu s'a întins și peste celelalte Țări creștine ale lor, Țări ce nu mai trăiau nici cu numele: peste Bulgaria, Sârbia, Albania, Macedonia, Grecia,... la ce se putea aștepta.

Dar nici Mihai nu stătuse cu mâinile în sân. Tocmai va-

¹⁾ Scrisoarea lui Mihnea către mătușă-sa Marioara (Vallarga), s. l. (dar sosit la graniță), 14 Decem. 94, publ. de Iorga, *Contribuțiuni (An. Ac. R. 18)*, 104. Aci nu se spune, că prin Sinan s'a câștigat Domnia lui Radu, ci numai că Bogdan a fost mazilit, și Sultanul a dat-o lui Radu; dar aceasta se spune hotărât în depeșa Bailului din 20 Ianuarie. *Docum. III. 1, 458*. El nu aflase mai curând despre această numire.

²⁾ Depeșa bailului din 7 Ianuarie 1595. *Docum. IV. 2, 187*.

³⁾ Scrisoarea lui Mihnea și depeșa Bailului dela 20 Ianuarie.

⁴⁾ Așa s'ar părea după depeșa Bailului dela 7 Ianuarie. Numai căt Bailul atunci încă nu știă că Assan avea să sprijinească pe Mihnea-Radu. Cf. *ibid.*, p. 188, depeșa din 20 Febr. după care Chanul Tatar îl întâlnește pe căruntul Assan lângă Dunăre (poate la Vidin, — vezi îndată textul neîndrăznind să treacă).

⁵⁾ Depeșile lui Venier, din 7 și 20 Ianuarie în *Docum. IV. 2, 187* și III. 1, 458. Datul zilei ni-l arată o cronică publ. de E. Legrand în a sa *Bibliothèque grecque vulgaire II*, 115 sq. (Paris 1881). Și el poate fi corect, căci «fiul lui Iancu» eră plecat la 7 Ianuarie, cum scrie Venier, — dacă acesta își va fi trămes acum depeșile din 2 în 2 săptămâni, cum se pare. (În colecția noastră nu sunt toate de-arândul).

⁶⁾ Analele Fugger în *Docum. III. 1, 225*.

durile Dunării îi trebuiau și lui, dacă era să lupte cu izbândă. Pe multe din acestea Turcii le țineau nu numai în dreapta râului, la intrare, ci și de-a sânga lui își făcuse cumburi: orașele cele mai de frunte de schelă erau cu adevărat ale lor.

Am văzut cum Mihai făcuse o excursiune de pradă la Giurgiu, îndată după tăierea Turcilor la București și după ce a isprăvit și cu Cadileschierul tot atunci sau într'o a doua căsăpire. Peste câteva săptămâni, la 10 Decembrie ¹⁾ el trăsese, pe căpitanul Albert Király, care ori că-i venise cu ajutoare proaspete din Ardeal, ori că se află dela început în oștile venite cu Horváth (și fu pus pe cât se pare — judecând după amestecătura de națiuni în ceata lui, arătată într'alt loc — în fruntea unei cete de voluntari plătită de Domnul), îl trăsese zic, asupra cetății Floci, lângă Dunăre ²⁾. Turcii acestei cetăți deschise, făceau destulă stricăciune Țării, astrângând acolo ca într'o magazină comorile ce puteau jefui dela Români din împrejurime. Cetatea e prădată și locuitorii uciși, câți nu scăpară cu fuga ³⁾.

¹⁾ Walther, p. 16. Fără a avea toată siguranța, vom socoti toate aceste date ale lui Walther ca fiind în stil nou. Oareșcare sprijin pentru aceasta ne dau izbânzile următoare din 1 și 8 Ianuarie, cari erau știute la Viena în 21 Ianuarie *Doc.* III. 1, 223.

²⁾ Isvorul nostru, cronica oficioasă (Walther), p. 16 spune că eră la jumătate depărtare între Rușciuc și Nicopole, cale de o zi dela fie-care. În *Marele Dicționar geografic*, sub «Floci (Cetatea sau Orașul-de-...)» III 389, citim: «Fost oraș și cetate, în județul Ialomița, pe malul stâng al râului Ialomița, în apropiere de Dunăre». Aceasta ar fi depărtare mai mult decât de 2 ori cea dintre Nicopole și Giurgiu, din jos de Giurgiu. Nu știu care isvor poate avea dreptate, dar judecând după locurile de luptă ce urmară îndată, ar fi să dăm dreptate lui Walther. Totuși Szamosközy se apropie mai mult de *Marele Dicționar*. El zice, IV, 113: Acest Floci e în preajma Dunării, din jos de Brăila [în loc de din sus] cale de o zi». Fotino București 1860, (în trad. lui Sion) III, 141--2, zice că, «Orașul de Floci, ce eră între gura Ialomiței, eră odată înfloritor oraș de comerț, «iar în zilele noastre în ruină completă, căci în a. 1842, pe când eram ispravnic județului Ialomița, abiă i-am găsit urmele».

³⁾ Walther, p. 16. Intre primele cuceriri și prădări după tăierea Turcilor din București și pustiirea Giurgiului, e pusă cetatea Floci (Phokza) și la Thuanus, «*Historiarum sui temporis libri 138*» (autorul a trăit la 1553--1617), scrisă, în partea ce ne privește pe noi după «Turcicae et

Vremea priincioasă îl făcù apoi pe Domnul să se gândească și la fapte mai îndrăznețe. La 30 Decemvrie Király cu o ceată de Unguri, Cazaci, Români, trecând Dunărea pe ghiată, jefuește și arde Șiștovul ¹⁾. La 1 Ianuarie altă oaste trece din porunca Domnului să bată portul turcesc Hârșova, o zi din sus de Brăila. Nici această cetate nu o pot lua Românii, dar și de aci se întorc cu bogate prăzi după o strașnică luptă chiar pe ghiata Dunării, și după ce i-au dat foc orașului. O altă asemenea expediție de pradă se face la 8 Ianuarie asupra bogatului oraș Silistra (sau Dârstor), unde stă chiar un Sangeac turcesc și unde Românii câștigară cea mai frumoasă biruință, și doritori de răsbunare, arseră orașul ²⁾. Comandanți în aceste lupte fură: la Hârșova, Preda Spătariul și Radu Comisul, iar la Dârstor Banul Mihalcea ³⁾.

Când vestea acestei din urmă izbânzi ajungea la București, Domnul auzise că Mustafa Pașa se apropie de Ruscicu venind asupra sa. Fără întârziere el își pune oștile în marș ca să-i iasă înainte, și să-l lovească chiar dincolo de Dunăre. Tăbărând «la sat la Pietri» ⁴⁾, poate la 8/18 Ianuarie ⁵⁾ — și gătindu-se de trecerea râului — doar mai așteptând și oastea dela Silistra — află că Tătarii sunt în Țara sa coborând Du-

Hungaricae publicatae relationes» (gazete din acel timp) și alte isvoare contemporane, poate și după Walther. Părțile despre Mihai sunt estrase în *Tesaur*-ul lui Papiu, tom. I, p. 187—247; v. p. 197.

¹⁾ Walther, 22.

²⁾ Walther, 16. cf. Thuanus l. c. p. 197, unde sunt puse în acelaș rând ca biruințe din Ianuarie. V. și *Docum.*, III, 1, 223. Estrase din Analele lui Fugger, Aus Wien. 21 Ianuarii: că Românii au prădat «Dobrogea». E știut că Silistra se află la hotarul sud-apusean al Dobrogei. Cu numele e pusă prădarea cumplită a Silistriei în raportul sumar al Bailului, Pera 19 Martie, *Docum.*, IV, 2, 191.

³⁾ Anonim, p. 279—80. Cf. *Docum.* XII, 37. Scrisoarea lui Marini, 24 Martie.

⁴⁾ În județul Vlașca, plasa Margine, în care se află și Giurgiul (sigur aproape de aceasta) găsim comuna Petre. V. Indicele comunelor României edat de Ministerul de Interne etc., la a. 1865, p. 99. Mă folosesc de acest Indice pentru locurile până la cari n'ajunseser încă Marele Dicționar pe când scriam acestea, iar acum nu-l am la îndemână.

⁵⁾ Datul acesta al Anonimului: «8 Ian.» (st. v.) ne face să avem oarecare înđoială, urmându-i pentru fapte mai târzii un dat mai timpuriu 4 Ian. Unul ori altul e greșit.

nărea în jos, ca să-l ia pe la spate. Atunci Mihai alege o parte de oști și trimite înaintea Tătarilor supt comanda fraților Buzești, Radu, Preda Postelnicul și Stroe Stolnicul și a lui Radu Calomfirescu. Iar el se trage înapoi cu cealaltă parte de oaste la loc mai bun de împotrivire, așezându-și tabăra la sat la Hulubești ¹⁾, nu departe de Călugăreni ²⁾. Frații Buzești se întâlniră cu corpul de avantgardă tătăresc la sat la Putinei, în mică depărtare spre Apus dela Giurgiu și-l bătură ³⁾. Auzind aceasta Hanul, care își pusese tabăra la Șerpătești, trimete pe chiar nepotul său cu câteva mii de Tătari împotriva Românilor către Giurgiu. La satul Stănești, o milă către Apus de Giurgiu, Buzeștii se loviră a doua oară cu Tătarii și-i bătură de-i strânsură. Patru până la șapte mii de Creștini, ce Tătarii îi luaseră robi din Ungaria, fură liberați și chiar nepotul Hanului căzû în luptă.

Această luptă o pune biograful lui Mihai pe ziua de 21 (stil nou, socotim, așa dară 11 stil vechi) Ianuarie, Cronica anonimă pe 16 (26) Ianuarie ⁴⁾. Lupta cea mai mare trebuia să se dea între Domnii celor două popoare ce se războiau în acest moment, între Hanul tătăresc și Mihai. După

¹⁾ *Anonimul*, p. 278—9. Și cronica Walther p. 18 spune că Mihai stă gata în Hulubești, fără să fie spus însă, că ar fi mai fost undevă și s'ar, fi întors aci.

²⁾ Așa putem hotări locul satului după arătările Marelui *Dicționar geogr.* III, p. 751 asupra «Hulubești»-lor, care e trup de moșie nelocuit în județul Vlașca, pl. Călniștea... «situat între [râu] Călniștea și Gura-Neajlovului»,... și «se zice că pe acest trup de moșie a fost odinioară un sat»... Iar hartele pun cam în acest loc și Călugărenii. Insemn aci că e o greșală în Marele Dicționar, când se spune la «comuna rurală» Hulubești, (p. 750—1), din jud. Dâmbovița. s-v. de Târgoviște, că «lângă acest sat au fost lupte între Turci și Români la 1594, sub Mihai-Viteazul».

³⁾ *Anonim.* p. 279. Pentru această ciocnire el scrie datul 4 Ianuarie (st. v), ceea-ce în asemănare cu altul de mai înainte nu poate rămâne. V. mai sus p. 211, n. 5.

⁴⁾ Walther, p. 18. *Anonim.* p. 279. Am pus, după Walther, la acest rând de luptă liberarea Creștinilor robiți. Numărul lor la el se potrivește cu a lui Szamosközy IV, 98: 7000. Intr'un raport din Ardeal. dt. 23 Fevr. numărul lor e dat cu 1000; într'altul din Cașovia 19 Martie, ei sunt arătați cu 4000. Tot așa într'un raport din Brașov, 7 Aprilie. *Docum.* III 1, 229—30. Analele Fugger. In toate celelalt isvoare prilejul cu care au fost liberați nu e arătat, decât sumar în urma luptelor cu Tătarii.

4 zile Domnul român își purtă oștile asupra tabărei Hanului, oprindu-se în amurgul serii la un pătrar de milă dela ea. Un strigăt puternic a numelui lui «Isus» fu semnul ce băgă cea dintâi groază în dușmani. Cele câteva mii de Turci — 6 după biografia lui Mihai, între cari 300 de Ieniceri — credem că aceia, ce intrase pe la Vidin cu Assan Pașa, de ortăcie Tătarilor ¹⁾, înflorați își încălecară caii și scutiți de noapte trecură Dunărea în tabăra oastei lor la Rușciuc în tabăra lui Mustafa-Pașa așa dară. Atunci Hanul își perdă și el curajul, ridică tabăra și plecă încă în aceeași noapte peste Dunărea înghețată, luându-și drumul repede către Țara sa. Mihai cu oastea sa își așezară corturile tot în acea noapte de Duminecă spre Luni pe vatra părăsită de Tătari ²⁾. Astfel Mihai nici nu ajunsese la luptă cu Hanul, atâta îl îngroziră pe Tătar perderile din zilele dinainte. Bogata pradă ce rămase în mâinile Românilor, tot bagajul Tătarilor, 6 poveri

¹⁾ Intr'un raport al Bailului v. din Constpl. 20 Fevr. se zice, că Tătarul nemulțumit cu Sinan mergea către Țara sa, «et essendo giunto ai confini di Valachia, trovo che Assan Bassà huomo canuto, et esperto delle cose della guerra, conoscendo il pericolo non si assicurava di entrar nella Valachia, ma egli insuperbito per li prosperi successi . . . vi entrò con 24 mille Tartari» . . . Deși nu se spune apriat că și Turcii intrară după el, totuși credem că aceasta s'a întâmplat. *Docum* IV. 2, 188.

²⁾ Am urmat în toată această povestire Cronica oficioasă, pe Walther, fiind mai amănunțită și, în părțile ce se pot controla, mai adevărată Anonimul, p. 279, serie, că după învingerea dela Stănești aflând Mihai, că «Hanul s'au fost tăbărât la Șerpătești, împreună cu Mustafa și cu Bogdan-Vodă» [ceea ce nu e adevărat] . . . numai decât trimise oști asupra lor cu Banul Manta, și noaptea fără de veste-i lovî de i-au tăiat și i-au gonit până i-au trecut Dunărea». E cam greu de crezut că izvorul Cronicei Walther n'ar fi însemnat această biruință (cu toate că ea n'ar fi fost chiar a Domnului ci a Banului), dacă ea ar fi fost săvârșită. Și apoi, e cam nepotrivit, ca Români să fi făcut atacul într'o Duminecă seara cum ne arată Walther ziua. Anonimul urmează astfel: «Mihai-Vodă încă purcese cu toate gloatele lui pogorându-se în jos până la Șierpătești iar Hanul înțelegând nu-l așteptă [s'ar potrivî aci puțin cu Walther] ci se despărți de Mustafa Pașa și de Bogdan-Vodă și fugiră, iar Pașa rămase la cetatea dela Ruși, ca să se mai bată cu Mihai-Vodă». Szamos közy, IV, 96 spune că neștiind Hanul, ce venia dela Rab, că Mihai s'a învrăjbit cu Turcii, i-a trimes scrisori să-l lase să treacă acasă prin Țara lui. Și Mihai a îngăduit. Apoi s'a năpustit asupra Tătarilor în tabăra dela Șerpătești și i-a zdrobit.

de cai», cum se zice ¹⁾, numai comorile Hanului căci erau în-cărcați de aur Tătarii ²⁾, după un raport al Bailului, și tunurile lor, toate ³⁾ sunt dovadă că părăsirea taberei dela Șerpetești a fost într'adevăr o fugă, la care dușmanii se porniră numai la strigătul semnelui de bătaie al Românilor, poate și în urma atacului Banului Manta, după mărturia Cronicei pământene ⁴⁾. Cam așa petrecându-se aceste lupte cu Tătarii după Croniștii Țării, din acele vremi, rămâne numai ca un semn de spaima ce domniă în Constantinopol atunci vestia ce ni-a lăsat-o Bailul venețian în raportul său dela 20 Februarie 1595: că Valacul lăsând pe Tătari să între cale de 2 zile în Țara sa, îi atacă fără veste, însoțit fiind de un mare număr de Transilvăneni, și-i sdrobî așa de rău, «că din 24 de mii nu se scăpară alții decât chiar Hanul tatar împreună cu 8 sau 10 de ai săi», cari fugiră peste Dunărea înghețată și se duseră la Silistra ⁵⁾.

Pentru întregire, lipsindu-ne siguranța după toate aceste date, mai pomenim: 1.) Știrile dintr'un raport din Ardeal, datat în 23 Februarie (13 st. v.), după care Români din Țară

¹⁾ Szamosközy IV, 96. Și el spune de liberarea a 7000 robi creștini cu acest prilej. O povară de cal era o samă sau sumă de aspri: 100.000 de aspri.

²⁾ Marco Venier c. Dogele Pera 20 Febr. 1594. m. v. (= 1595) *Docum.* IV. 2, 189.

³⁾ Aron-Vodă s. Zamoyski. *Docum. Supl.* II. 1, 341.

⁴⁾ *Anonimul* p. 279. Cf. mai sus, p. 213, n. 2.

⁵⁾ *Docum.* IV. 2, 188—9. Cele «trei bătăi» ce au avut Români cu Mustafa Pașa, despre cari Bailul scrie o zi mai înainte, la 19 Febr. după cum a aflat dela Creștinii, cari umblând ca Turcii se pot mesteca cu ei *ibid.* p. 188, nu pot fi decât cele trei loviri cu Tătarii, la Putinei, Stănești și Șerpătești. În estrasele din Analele lui Fugger. «Hurmuraki *Docum.* III 1, 225, se află o veste din Toggey (Tokaj) dt. 15 Febr., după care Români au în fiecare zi ciocniri cu Turcii și Tătarii și totdeauna au învins, așa că au dus 15 care cu capete de Turci în tabăra lor. Apoi se zice acolo, că tocmai steteau gata Români și cu 14 mii trupe ajutoare ardeleni să dea o luptă mare deschisă, și că «ieri» a venit știre, cum Tătarii ce veneau din Ungaria au fost bătuți de Ardeleni și Români și uciși vră-o 8 mii. Mai pomenim, că după acest ziar, *Mihnea Vodă*, («Micha») beg turcesc din neam de Vodă din Muntenia, căpătase ajutor dela Sultanul să scoată și să înlocuiască pe Mihai. Toate celelalte isovoare am văzut că ne dau pe Bogdan fiul lui Iancu Sasul Cf. *ibid.* III 2. 85.

și Moldovenii (de isprăvile acestora vom vorbi mai jos) au atacat pe Tătari în trei locuri și au ucis 10 mii din ei, au liberat 1000 de creștini prinși (semn că e vorba de biruințele din Țară) și au dobândit 1500 de cai și o pradă bogată. ¹⁾ 2) Mărturia Cronistului ungar Szamosközy, de și credem că trebuie să rămânem pe lângă povestirea lui Teodosie Logofățul (=Walther), care spune mai puțin. Ungurul povestește că Mihai bătù de făcù prăpăd din toți Tătarii, la Șerpătești, în timp cât ar ferbe un ou de găină, atacându-i în zori de zi prin gerul mare. ²⁾ 3) Știrile dintr'un alt raport ardelenesc din Alba Iulia, 22 Februarie, spunând că Hanul tătar, cum aveă porunca Sultanului în luna trecută Ianuarie, să atace cu toată puterea Țara Românească și Moldova pentru a le aduce iar în ascultare de Poartă, a făcut începutul cu «Moldova». El a fost lăsat de «Aron» să intre bine în țara sa și apoi ajutat și de Mihai, a fost atacat pe la spate, și bătut cumplit, așa că în trei bătăi au căzut 31 de mii de Tătari, afară de răniți, iar prada ce o aduceau din Ungaria li-a fost luată. ³⁾ După câte știm de mai înainte putem zice cu hotărâre că aci nu e vorba de Voda moldovean ci de Mihai. Incurcala în capul trămițătorului acestor vești, ori a aceluia ce le scrie după a sa înțelegere, pentru isvorul unde ni s'au păstrat (Analele Fugger), se va fi născut prin fapta, că și Aron aveă de lucru pe atunci cu Tătarii în Basarabia și el n'a putut deosebi isprăvile fiecăruia din Voievozi, messecându-le, ori că scriitorul aveă înaintea sa rapoarte din Polonia, și nu știă, că acolo se înțelegeă supt «Moldavia» Țara-Românească. ⁴⁾ Tot în acest raport se zice că bătaia

¹⁾ Raportul e folosit în Analele Fugger, *Docum.* III. 1, 229, sub. dt Ausz Praga von 7 Marty 1595.

²⁾ Szamosközy IV, 98.

³⁾ *Docum.* III. 1, 226. Analele Fugger, Ausz Sibenburgischen Weysenburg, 22 Februarie 1595.

⁴⁾ Oareș-care temeii pentru această părere — care e coavingerea mea — e vorba de mai jos din acest raport: «Iancula Weyda, des Iancula Bogdan vertribnen *Wallachischen* Weyda Sohne...» pe când știut este, că Iancu Sasul, de care e vorba, a fost Vodă moldovean. Dar se poate și aceea, că scriitorul (sau păstrătorul) acelor vești să fi crezut într'adevăr că Iancu să fi fost Vodă valac, în înțeles adevărat al cuvântului, și atunci acest temeii cade.

dela Șerpetești o dete Mihai, împreună cu Aron, la 16 Februarie, și anume, nu Tătarilor, ci celor «10 mii de Turci bine armați, purtați de Hadin Hassan Pașa», ce însoțiau pe Iancu Vodă, fiul lui Iancu Bogdan, Voivod sprânjit din Țara-Românească, bătaie în care 8000 de dușmani rămaseră morți, iar biruitorii căpătară toată tabăra turcească, cu mare pradă. Chiar faptele povestite aci sunt o dovadă că nu poate fi vorba de întâlnirea lui Mihai cu Tătarii la Șerpătești, ci de altă izbândă mai târzie (și ea însă mai timpurie decât 6/16 Februarie pomenit), la care trebuie să trecem.

După ce Mihai își lasă oștile să odihnească o zi și două nopți în tabăra dela Șerpătești, trecu Dunărea pe la Marotin¹⁾ «Marți des de dimineața». ²⁾ El le așează în ordine de bătae înaintea orașului Rușciuk, și călărind printre șirurile lor le îmbărbătă la vitejască luptă. Aci Mustafa eși la bătaie cu toată oastea câtă a putut adună, vre-o 14 mii. ³⁾

¹⁾ *Cronica anonimă*, 279. E de sigur ostrovul Marotin, «în jos de satul Braniștea, județul Vlașca.» *Marele Dicționar geogr.* IV (București 1901). 243. E ostrovul din jos de Giurgiu, fără îndoială. Un alt sat cu numele Martin se găsește pe hartă din jos de Rușciuk, pe țărmurul drept al Dunării, din josul ostrovului.

²⁾ Walther, 19. Chiar luând lupta dela Stănești după Walther, 21 Ianuarie (stil vechi abia poate fi, pentrucă atunci — 31 Ian. st. nou — cele patru zile până ce veni Mihai la Șerpătești, ne-ar da data de 3 Februarie st. n. pentru ajungerea la Șerpătești și punerea pe fugă a Hanului; mai departe știm că de acolo pleacă, tot după Walther, a 3-a zi, ceeace ar fi cel puțin 5 Februarie, pe când vom vede că lupta ce urmă se dete la 4 Februarie; apoi nu poate fi stil vechi și pentru aceea că atunci nu se mai pot potrivi zilele de Duminecă și Marți), Marșea de care e vorba în text nu poate fi Marți 14/24, prima ce cade după 21 Ianuarie, căci atunci ne-ar lipsi cele patru zile între lupta dela Stănești și Șerpătești, și alte două până la trecerea Dunării, *ci trebuie să fie Marți 21/31 Ianuarie*. Primind acest dat pentru plecarea dela Șerpătești, lupta dela Stănești, 6 zile mai înainte, s'ar apropia de cea arătată de Anonimul 16/26 Ianuarie. După însemnările lui Nössner (*Fundgruben* III, 61), trecerea Dunării se întâmplă la 13 Februarie (stil nou, credem, fiind mai apropiat de celelate).

³⁾ Bailul venețian din Constantinopol zice că au fost 25 de mii, aduși de acasă și adunați de acolo din împrejurime (*Docum.* III. 1, 469 și, acelaș document, IV. 2, 189), ceeace nu poate fi adevărat, căci chiar Walther arată numărul Turcilor numai cu 14 mii, anume 4.000 ostași aleși, șicam 10.000 ostași de rând și orășeni (selectorum militum quatuor, aliisque gregariorum ac civium decem plus minus millibus... Walther 19).

Bătaia fu greă și ținù până noaptea. Ea se sfârși cu sfărâmarea Turcilor și moartea lui Mustafa și a mai toți Captilor turci. (Stefan) Bogdan abiă putù scâpă cu câțivă soți — cu 20 de inși, după spusa biografului lui Mihai, — și nu se oprì până la Constantinopol, dovedindu-și astfel puțină vrednicie de a fi Domn. Românii jefuiră bogatul oraș plin de negustorime, așa că nu eră ostaș care să nu fi fost încărcat cu mătăsuri și cu tot felul de lucruri scumpe.¹⁾ E aceeași icoană de război ce se repetă în toate timpurile. Ostașii așa ziși «civilizați» ai Impăratului Wilhelm II (și a ortacilor lui de război din alte țări) și ofițerii lor de tot rangul răpesc cu acelaș nesăț Pekingul biruit, se îmbogățesc într'o zi din rodul muncii unei vieți și a multor rânduri de vieți de om; femeile lor și ale domnilor diplomați într'o zi ajung să se împodobească cu toate mătăsurile, dantelăriile, cusăturile ce nu și le-ar fi putut agonisi cu nici o comoară²⁾, se înzestreză pe sine și pe urmași cu scumpătățile ce mâna femeiasă cu gingășie știe să lucreze, mâna femeiască a unui popor cu arta industriei lui neajunse, a măiestriei lui neasemănate de a-și găti podoabele casei și ale trupului. Și aceasta o fac Europeanii luminați la anul Domnului 1900, ei cari s'au dus supt cuvânt să deă nouă cultură unui prea numeros neam, ce vrea să-și păstreze pe a sa, unui popor ce

¹⁾ Walther 19—21. Cu povestirea lui se potrivește de tot, întrecându-l chiar cu privire la mărimea căderii Turcilor, raportul Bailului venețian din Constantinopol, 6 Martie 1595. *Docum.* III. 1, 469 (Acelaș raport, întregit cu o parte privitoare la afaceri curat turcești, a fost tipărit, patru ani în urmă, la 1834, în aceeași colecție Hurmuzaki, *Docum.* IV. 2, p. 189—90; cf. tot aci și raportul din 19 Martie p. 191. Insemn că o parte mare din documentele tipărite în Apendicele vol. III. 1, le aflăm din nou în vol. IV. 2, cum se vede lămurit, după copii făcute a doua oară. Se putea, dacă copiile dintâi nu erau încă tipărite când s'au făcut cele de a doua oară, să se iea seama la tipărirea vol. IV. 2, ca cele tipărite odată, în aceeași colecție, să nu mai fie publicate și a doua oară — și încă tot așa de... cu greșeli! —, afară de fragmentele noi din ele. Acelaș lucru l-am arătat altădată și despre vol. IV. 2, și VIII. V. cartea mea *Matei-Vodă-Băsărabă* p. 107, nota 3.

²⁾ Afară de felurite scrisori private în tot felul de gazete politice, din a. 1900, vezi un studiu cu extrase din astfel de scrisori în revista franceză *L'Illustration* Nr. dela 13 Ian. 1901.

vrea să nu-și deschidă Țara nesfârșitei trebuințe de câștig a străinului din Apusul depărtat, străin care își ascunde cruda poftă de câștig sub mărturisirea dorinței de a răspândi civilizația... Privind acestea putem zice că Românii lui Mihai erau chiar în drept. Ei aveau să răzbune jaful cu jaf. Ei prădau comori strânse din sudoarea părinților lor. Ei luau bucate (miere și unt, cât ar fi trăit 80000 de oameni un an, se zice) ¹⁾ trase dela gura casnicilor lor. Și Domnul trebuia să le îngăduie aceasta, ca să bage spaima în dușman, ca să aprindă mai bine bărbăția la luptă a lor săi. Și aci ca și într'alte locuri orașul jefuit fù aprins, și de cetățuia întărită Mihai nu se apucă să o bată. ²⁾ E o dovadă aceasta că tunuri nu aveă ³⁾, cu toate că rapoartele Bailului spun, că Turcii, după cum se vorbește, ar fi pierdut în această răscoală «mai mult de cincizeci de bucăți de artilerie». ⁴⁾ Orică n'aveă oameni pricepuți la darea cu tunul ⁵⁾, poate nici ghiulele și praf. Altfel tot atât de puțin temei se poate pune și pe vestea dintr'un raport al Voevodului moldovean, că Mihai ar fi dobândit mai înainte și artilerie tătărească — nici nu știm dacă Tătarii într'adevăr aveau cu sine tunuri sau nu. ⁶⁾ A treia zi Mihai se întoarce înapoi mergând triumfător acasă, la București. ⁷⁾ Bătălia dela Rusciuk se dete, după

¹⁾ In «Kurzer Bericht» făcut pentru presidential Camerei Curței împărătești la 2 Mai 95 (*Archiv. f. siebb Lk. I, 1853. p. 132-3*), se spune aceasta cu arătarea, că negustorii aci aveau adunate toate proviziile ce cumpărase în lung și în larg pentru cina Sultanului.

²⁾ Walther 21-2.

³⁾ Intr'adevăr citim în Analele lui Fugger (Extracțe in Hurmuzaki, *Docum. III. 1, p. 229-30*), dt. Cascha 19 Martie 1595: Hernacher haben die Unserig die Stadt Oröszig [= Oroszesik = Rusciuk] geblindert und in Prandt gesteckt. Vnnd dieweil sie nit [«mit», cum e tipărit, e de sigur greșală] grobes Geschutz damit sie der Vestung daselbst was angehaben mögen, gehabt sind sie mit allen Raub zurugg gezogen.

⁴⁾ *Docum. III. 1, 469 (= IV. 2, 189)*.

⁵⁾ Vom vedeă pe Mihai mai târziu, că cereă artileriști dela Impăratul.

⁶⁾ Raportul lui Aron c. Zamoyski, Iași 15 Fevruarie (poate stil nou căci într'o scrisoare din Iulie 1594 Cancelarul lui Aron scriă cu acest stil tot lui Z.) 1595. *Docum. Supl. II. 1, 340-1*.

⁷⁾ Anonim, 279. Walther 22.

vechea Cronică a Țării, la 25 Ianuarie (4 Fevruarie st. n.). ¹⁾ Și datul poate fi adevărat. Căci, la 23 Fevruarie (st. nou de bună seamă) lucrul se raportă din Ardeal Impăratului. Cu toate că în acest raport comandantul Turcilor — din cari căzură 4.000, se zice — e Hassan Pașa, abia ne putem gândi la altă biruință decât la cea dela Rusciuk, nearătată cu locul în raport: ea e pusă după cele 3 lovituri date Tătarilor, când Valachii și Moldovenii trecură Dunărea. ²⁾ Hasan nu poate fi altul decât cel trimes de Sinan într'ajutor lui Mustafa, care, pe cât socotim, trecu deodată cu Tătarii Dunărea în Țară, la Vidin, pentru a le arăta acestora, el «omul cărunt» ³⁾, calea de fugă înapoi peste râu la Rusciuk. Apoi mai sunt și alte probe că știrile raportului din Ardeal înțelegeau învingerea lui Mihai asupra Turcilor la Rușciuk. În aceeași zi, în care ele se însemnau pentru Analele lui Fugger, unde e pomenit raportul cu datul său, la 7 Martie, Ambasadorul venețian întăria în «depeșa» sa întâlnirea Românilor cu un «Căpitan turcesc, care venia cu mulți soldați Turci în ajutorul Tătarilor» (rupți cu desăvârșire, mai înainte, de Mihai). Două steaguri le fură luate, află Ambasadorul, și o cetate a lor e asediată. Lui Contarini îi fu arătată chiar coperta scrisorii lui Mihai către Principele ardelean, cuprinzând povestirea acelor isbânzi ⁴⁾. Apoi, într'un raport din Cașovia, dat 19 Martie, Valahii, Moldovenii, Secuii și Ardelenii băteau la Rușciuc, odată, pe Tătari, dela cari liberau 4.000 de Creștini robi, a doua oară pe Hassan Pașa, care aducea «un principe nou și tânăr în Țara-Românească» și avea peste 20.000 de Turci cu sine. Știm cât trebuie să ținem din acest raport: Hassan Pașa

¹⁾ Anonim, 279. Aceasta ar fi tocmai Sâmbătă. Socotind că oștile lui Mihai, cu el împreună, trecură Dunărea Marți, după Walther, e cam greu de înțeles, că Mihai să fi stătut în apropierea dușmanului, poate în fața lui, patru zile, fără să-l atace. După acest biograf al lui Mihai s'ar părea că în ziua trecerii Dunării a fost și bătaia.

²⁾ *Docum.* III. I, 229. Analele Fugger. supt: Ausz Prag, 7 März. Mai pomenim datul din *Chronicon Fuchsio-Lupino-Olt* p. 118: 13 Fevr. (st. v. judecând după datele din apropiere; ori e acelaș dat ca la Nössner?).

³⁾ Vezi raportul din 20 Fevr. *Docum.* IV. 2, 188.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 86—7. Praga, 7 Martie 1595. Durere, nouă nu ni s'au păstrat aceasta, ca și cele mai multe din scrisorile lui Mihai.

(trămis de Sinan, fie că a fost sau nu și cu Tătarii la Șerpătești) de sigur se afla cu un corp de oaste în bătaia dela Rușciuc, comandând împreună cu Mustafa-Pașa. Mai norocos decât acesta, Hassan însă scăpă cu fuga, cum adeverește acelaș raport ¹⁾. În sfârșit într'o cronică apuseană de pe la capătul aceluia veac, în care se văd lămurit urmele «gazelor» (Zeitungen) din acel timp, cu toată confusiunea lor, după cum le văzurăm în Analele lui Fugger, se spune cum Hebrin Hasson Bassa (Ibrabim-Hassan-Pașa) veni cu fiul fostului Vodă Iancu și 10.000 de Turci împotriva Țării-Românești să scoată pe Mihai, dar fu bătut de acesta cu ajutorul a 16.000 de Cazaci, la 5 Februarie. Cam 8 mii de Turci fură uciși ²⁾. Luăm și din această cronică ce e adevărit și prin celelalte izvoare. Și însemnăm, că datul se deosebește numai cu o zi de al cronicei pământene anonime. Cât despre ajutorul Căzăcesc, vom vedea că el eră dat de rându ăsta altuiva și nu lui Mihai ³⁾.

Rămâne acum să ne întrebăm de partea Ardelenilor în aceste lupte. Ea se vede a fi fost foarte mică. Afară de 2000 de oameni, trupe ajutătoare dela Sigismund Báthory, fragmentul biografiei Domnului, precum știm, nu ne arată altele ⁴⁾. Și nici cealaltă Cronică pământeană, cea anonimă, nu pomenește în acest timp de mai multe rânduri de ajutoare, nehotărând nici numărul celor dintâi ⁵⁾. Ea ca și mai toate izvoarele ardelene, vorbesc de un număr oareșcare, de «o seamă de oști» din acea Țară ⁶⁾. Încă și în 2 Mai 1595, se aflau lângă Mihai tot «2000 de trabanți» din Ardeal, după

¹⁾ *Docum.* III. 1, 229—30. Analele Fugger. Cf. mai sus, aceleași Anale, p. 226 resp. textul nostru p. 212—213.

²⁾ Estrasele privitoare la Români sunt publicate în *Docum.* XI, 299—307 după un manuscris din Arch. Curții din Viena, v. p. 300.

³⁾ Cât de puțin ne putem răzimi pe arătările acestei Cronice vom înțelege, dacă știm, că după ea, 30 mii de Tătari fură uciși de Poloni în trecerea lor către Ungaria, ceialalți 40.000 se duseră și se uniră cu Turcii la Timișoara.

⁴⁾ Walther, 13—22

⁵⁾ *Cronica anonimă*, 278—80.

⁶⁾ *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt.* 117. Szamosközy, 14, 95.

raportul cuivă către presidentul Camerei împărătești ¹⁾. Călăreții de care e vorba în acel raport sunt veniți după întâmplările cunoscute ²⁾. Chiar dacă am primi că erau patru mii, după o mărturie neînsemnată săsească ³⁾, — ceea ce n'avem temei să credem — nu crește însemnătatea faptelor lor. În cele trei lovituri date Tătarilor știm că Românii erau Comandanți, și de bună seamă că ei nu purtau la faptă ostași unguri. Vorbind de cea mai grea bătae trasă Tătarilor, după ungurul Szamosközy cea dela Șerpetești — căci el nici nu știe de mai mult —, acest scriitor din acea vreme zice: «Horvath Mihai nu sosise la luptă, ori că, a vroit să întârzie; pentru această pricină Mihai-Vodă multă supărare a avut pre el. Căpitanul Makó George a fost în acest război al lui Mihai». Dar în bătălia dela Rușciuc a fost Horvath după mărturia acestui scriitor, și bine s'a purtat ⁴⁾. Se poate așa să fi fost, cu toate că Cronica pământeană anonimă nici la ultima isbândă nu vorbește nimic de Unguri. Ea încheie întreaga această răzimirită astfel: «Făcându-se aceste războaie, iar Horvat și Bekis Istfan, căpitanii Ungurilor, avură imputăciune cu Mihai-Vodă; iar Mihai-Vodă nu-i suferi, ci-i trimise la Bator Sigmon Craiul. Și (Bator Sigmon) îi trimise alți Căpitani, pre Kiralbert». ⁵⁾ Nu-i vorbă, pe acesta l'am văzut că eră de mai nainte aci, dar, după cererea lui Mihai la sfârșitul acestui război, se vede, a fost încrezut cu comanda trupelor ajutătoare. Altfel știrea Ambasadorului venețian din Praga ca și cea din Tokaj, cuprinsă în Analele lui Fugger că ajutorul acesta ar fi fost de 14 mii ⁶⁾, nu poate avea nici un temei. Apoi, am văzut și mai nainte și trebuie s'o spunem și acum, că unele isvoare ne arată pe aceste

¹⁾ «Kurzer Bericht»... în *Arch. d. V. f. s. bibb.* Lk. I, 133.

²⁾ Biografia Domnului vorbește de «duorum millium Ungarorum praesidiis» (iără determinațiune așa dar); *Chr. F.-L.-Q.* însă hotărât de «militēs» și nu equites; *Anom.*: «o seamă de oști».

³⁾ Insemnările lui Nössner, *Fundgruben* III, 61.

⁴⁾ Szamosközy, IV, 96.

⁵⁾ Anonimul, 280.

⁶⁾ *Docum.* III. 2, 86. Praga, 7 Martie. Intr'alt raport, 28 Febr., *ibid* p. 85. Venețianul spune, că 14 mii ostași s'au trăsese Moldoveanului. Cealaltă mărturie: *Docum.* III. 1, 225.

trupe ca plătite de Mihai ¹⁾. Atunci ce mai rămâne din tot ajutorul Ardeleanului ? Cât despre numărul oștilor lui Mihai, în luptele de până aci, Românii lui, împreună cu Ungurii de ajutor, erau de 10 mii, după Biografia Domnului ²⁾ și nu avem alte arătări (vrednice de crezut) cu prețuiri mai sus ³⁾.

După bătaia dela Rusciuc, Király Albert luă comanda în acea parte a Dunării peste cetele «de Unguri, Cazaci, Români». Intâi lovi și prădă Orechova ⁴⁾, pentru a străbate apoi înainte ca să se împreune cu oștile celui alt Vodă românesc, ale lui Aron, care se apropiiau și ele de gurile Dunării.

Știm, că Ștefan-Vodă Surdu, rânduit pentru tronul Moldovei, stă la 7 Ianuarie 1595 — după ce Ștefan Bogdan plecase pentru Țara-Românească —, în Constantinopol, fără nădejde de a se mai putea duce la Moldova. Poate, pentru că n'avea bani să plătească, cum spune vestitorul nostru ⁵⁾, adică nu putea căpăta dela nime bani în starea nesigură de atunci. Dar, de bună seamă, și pentru că n'avea Stăpânul oști să-l trimeată cu ele. Totuși gândul de a-l scoate pe Aron din Domnie nu eră părăsit. Numai, că Turcul vrea să-l apuce pe neașteptate. De aceea îi trimise steag de nouă întăriri în Domnie ⁶⁾, pe când de altă parte porâncea Pa-

¹⁾ Walther, 14. Raportul c. presidentul Camerei, Hofmann, în *Arch. f. s. Lk.* I, 133: «Er [Mihaiu] hat bei Ime 10.000 Wallachen, 2.000 Siebenbürgische Trabanten, Item 7.000 *welche er richtig bezalt*» După Barovius, p. 152, un Martin Horvath (nu știu dacă poate fi identificat cu Mihaiu H.) eră, «dux liberorum peditum.»

²⁾ Walther 19.

³⁾ Căci nu poate fi adevărată spusa lui Szamosközy, că: «Mihai trece Dunărea cu 32.000 de oameni». Doar raportul către Hofmann, mai vrednic de credință, ne arată în Mai încă, cum văzurăm, 10.000 de români.

⁴⁾ Aceasta, cred, e localitatea Orechovo de astăzi, din jos de Rusciuc, lângă Dunăre, și nu o pot ținea (cu d-l Iorga, (Scurta istorie, 29) de Rahova îndepărtată în sus. E drept d-sa o pune între isbânzile din Ianuarie, dar eu socot că cu mai mult temei se poate pune în acest timp, când hotărât Kiraly A. se află dincolo de Dunăre, luându-și marșul în josul ei; cf. *Docum.* XII, 37.

⁵⁾ *Docum.* IV. 2, 187. Raportul lui Venier.

⁶⁾ *Chronicon Fuchsio Lup. Olt.* p. 117—118.

șilor de Silistria și de Bender ¹⁾, de asemenea și Tătarilor din Dobrogea, să meargă asupra lui ²⁾. Dar nici Voevodul nu se lasă amăgit ³⁾ de Trimișii Sultanului, ci sfâșiind steagul de nouă întărire înaintea lor, porunci de-i uciseră ⁴⁾. Apoi se începî al doilea rând de căsăpire a Turcilor ⁵⁾ și a Jidanilor turcești din Moldova (de cari aflară 19). ⁶⁾

Fără îndoială că de aceasta nu s'ar fi speriat oștile ce veniau asupra Voevodului. Deci Aron auzind de venirea lor își trimise oastea sa de voinici pământenii și de Cazaci năimiți, împreună cu ceva ajutoare ardelene, să iasă dușmanilor înainte. La trecătoarea Dunării dela Oblucița se întălniră. Oastea dușmanului eră de «patru mii de Turci și toți Tătarii dobrogeni» după mărturia Voevodului. Moldovenii o bat de osting ⁷⁾.

1) Venier c. Dogele. Pera, 20 Fevr. 1595, în *Docum.* IV. 2, 189

2) Aron-Vodă c. Zamoyski. Iași 15 Fevr., în *Docum. Supl.* II. 1, 341.

3) Incercarea Turcilor de a-l scoate prin înșelăciune («mit Lysten»), de a-i pune cursă, fără altă determinație mai de aproape e raportată prin cinevă din apropierea Tronului polon, unde tocmai se află o solie moldoveană să ceară ajutor. V. Analele Fugger în *Docum.* III. 1, 228. Ausz Craccaw, 15 Fevr. Țin. că în acest raport se vorbește de Voevodul Moldovei și nu de cel «Valac», cum e scris după obiceiul scrisului polon, cu toate că în cazul de față n'avem nici o altă dovadă că suntem în plin drept a citi în chip polon întâmplările raportate, fiind tot atât de potrivite și pentru Mihai, cu deosebire, că ale lui isprăvuri povestite acolo trebuiau să fie știute mai de mult și în Polonia.

4) *Chron. Fuchs-Lup.-Olt.* 118. După acest isvor, singurul care ne raportează întâmplarea așa, solia turcă ar fi venit cu de aieva pentru întărirea lui Aron și nu pentru înceluirea lui.

5) «Habe Er zu zweymahlen etlich Tausent Türken umbrigen und niederhawen lassen», citim în citatul raport din 15 Fevr. Cracovia.

6) Tot *Analele Fugger*, Ausz d. Reussischen Lemberg v. 16/26 Fevr. a. 1595, «în *Docum.* III 1, 224. După acest raport un Cianș și patru capigii veniră la Aron cu expresa poruncă să-l ridice din scaun. Dar le fură tăiate capetele și apoi urmă măcelul arătat în text. Evident că amândouă rapoartele fac mărturisire de același fapt, de și aici nu e vorba de ridicare «prin înșelăciune».

7) Aron c. Zamoyski, Iași 15 Fevr. 1595 (stil vechi cred). *Docum. Supl.* II. 1, 341. Venier c. Dogele, Pera 20 Fevr., *ibid.* IV. 2, 189. După acest din urmă isvor ar fi fost chiar și Aron la luptă, dar Voevodul spune numai, că ș'a trimis trupele. După veștile ce sosiau din Ardeal la Praga,

Fost-a și candidatul la tronul Moldovei, Ex-Voevodul Țării-Românești Ștefan (Surdu) în această bătăie, nu o putem spune hotărât. Perderea Turcilor cu acest prilej eră cunoscută în Constantinopol la 20 Fevruarie ¹⁾, probă că bătaia s'a dat pe la 10—15 a numitei luni. În ziua de 13 Fevruarie însă, după Biografia contimporană a lui Mihai-Vodă, Király Albert, «trimis» de noul său Stăpân, bate pe Capigi Pașa și pe Prefectul Silistrei, cari însoțiau pe Ștefan-Vodă, cu oști turcești și tătărești, și veniau tot pe Mihai să-l scoată, apoi prădează «cetatea părăsită» de ei. De bună seamă trebuie înțeleasă cetatea Silistrei, fiind vorba de Pașa de acolo, și mai ales fiind că, după această isbândă (la cetatea nenumită), Király se întoarce asupra Turtucaiei ²⁾, care e cea mai apropiată de Silistria pe Dunăre în sus. Acelaș lucru, cu numirea Silistriei ca loc de luptă, iese la iveală și dintr'un raport nedatat și destul de încurcat din acea vreme, deși nu e numit Comandantul pe partea Creștinilor, iar pe cea a Turcilor e arătat ca purtător Mustafa Pașa ³⁾.

Petrecute cam în același timp, și după unele isvoare cu aceleași oști turco-tătare ⁴⁾, lupta lui Király și a lui Aron-Vodă, veștile protivnice asupra lor numai așa s'ar putea mai bine împacă, dacă am împreună pe comandanții creștini, strămutând astfel și locul isbândeii lui Király tot la Oblucița, unde de sigur oștile lui Aron câștigară lupta, — doar ne-o spune chiar el. Căci e cam greu de crezut, că oștile turcești bătute de Ki-

oastea ar fi fost de 14 mii Transivăneni trimiși înt'ajutor, cari însoții de cei ai Țării (Moldovei) tăiară multă lume de dușmani. *Docum.* III. 2, p. 85, Praga 28 Fevr.

¹⁾ Vezi raportul cit al lui Venier. *Doc.* IV. 2, 189.

²⁾ Walther, 23—24.

³⁾ *Analele Fugger*, în *Docum.* III. 1, 232. Raport «Ex Transalpina», s. d., dar mai târziu de 16 Martie, dat pomenit în acest resumat al mai multor întâmplări. Că Mustafa din raportul Bailului, dat la 7 Martie, e cel din bătaia dela Rusciuc, am arătat mai sus. În raportul Bailului din 19 Martie se spune apriat, că a căzut Mustafa la Rusciuc, *Doc.* IV. 2, 191.

⁴⁾ E drept că în scrisoarea lui Aron nu se spune nici de Ștefan-Vodă, nici de Pașa Silistriei pe partea Turcilor, așa că puteau fi alte oști; dar în raportul Bailului se zice hotărât, că Aron pe Pașa Silistriei și pe cel din Bender îi bătù.

rály la Silistria, să fie bătute peste două trei zile într'alt loc, cale de vre-o trei zile bune de acolo. Și apoi e cam nefiresc ca oștile rânduite împotriva lui Aron să nu-și fi ținut drumul către Moldova, ci să fi făcut ocolul pe la Silistria. În sfârșit chiar Cronicarul ungar Szamosközy apropie de Oblucița oștile lui Mihai. El scrie : Auzind Sultanul de îndușmânirea lui Aron, trimete pe Ștefan Domn la Moldova cu 8.000 de oameni. Apropiindu-se de Dunăre la Brăila, ca să treacă în Moldova, Mihai merge asupra lor, îi bate și acolo piere și Ștefan. ¹⁾ După toate acestea ar fi să credem (fără să putem spune hotărât) că bătaia cu pricina nu e alta decât aceea ce o arată Walther pe ziua de (3) 13 Februarie, dar că ea fu dată Pașei de Silistria și Tătarilor de oștile lui Aron împreună cu despărțimântul lui Mihai de supt Király, la Oblucița (Isaccea). ²⁾ O nouă mărturie însă par'că-ar strică și acest șir al întâmplărilor. Marini scrie la 24 Martie din Alba Iulia, după vești din Țară, că Banul Mihalcea cu 2000 de Români și Unguri a silit pe Ștefan-Vodă, să fugă dela Silistria, unde venise cu un Agă să treacă în Moldova. Dar că, întorcându-se Turcii în mai mare număr, Mihalcea s'a retras, ca să aștepte ajutorul lui Király ³⁾.

În legătură cu capătul de mai sus al cercetării s'ar putea

¹⁾ Szamosközy IV, 96. Moartea lui Ștefan nu poate fi adevărată. Walther spune, că l-a văzut chiar el în Constpl la masa Ambasadorului polon și chiar dela el ar fi aflat cele ce știe despre bătaia din chestie (...sed brevius percepimus verbis). Se poate cu toate acestea să-l fi înțeles rău asupra Tronului pentru care eră rânduit (cel moldovean, și nu cel muntean cum ne spune), și asupra celora ce-l biruiră. Ori că Ștefan nici nu știă, că și ale lui Aron erau oștile dușmane. Că Ștefan (Surdu) într'adevăr n'a fost destinat pentru Țara-Românească ci pentru Moldova, ne-o spune limpede și un raport al lui Marco Marini, din Alba J. 28 Apr., resumat, povestind înfrângerea suferită de Bogdan Voivoda ch' eră eletto Principe di Valachia de Turchi, et similmente Stefano V. eletto di Moldavia... *Doc.* III. 2, 100—1.

²⁾ Potrivit *în parte*, cu rezultatul cercetării noastre citim și în «Scurta Istorie» a d-lui Iorga (p. 31) : În Fevruar Ungurii lui Mihai și Cazacii lui Aron întâlneau la Dunărea înghețată, la Isaccea, pe Ștefan-Vodă Surdul.... Mustafa fu ucis, Ștefan însuși rămase pe câmpul de luptă.

³⁾ *Docum.* XII, 37. Dar, am văzut, că Mihalcea prădă Silistria la 8 Ian.

pune și veștile dintr'o scrisoare din Erlau, 22 Februarie, și anume: că Tătarii, vrând să treacă «lata Dunăre» cu Hassan Pașa (care ar fi comandantul Turcilor), ¹⁾ s'au înuecat mare mulțime, căci Cazacii din război, au spart ghiața și au acoperit-o cu neaună. Iar câți au scăpat au căzut în mâinile Transilvănenilor, și au fost bătuți. ²⁾ Ar fi aceștia Transilvănenii lui Király (cu toate că și în oastea lui Aron erau ajutoare ardelene) cari știm că erau dincolo de Dunăre, pe când Moldovenii îi așteptau dincoace.

De aci Király se întoarce la Domnul căruia slujia, la București, de frică să nu se desghețe Dunărea, ³⁾ prădând și arzând groaznic și el în cale-și Silistria ⁴⁾ — jefuită altădată

¹⁾ E cu puțință să fie tot Hassan dela Șerpătești-Rușiuc, căci oștile scăpate dela Rușiuc (ca și Tătarii) s'au retras către Silistria. V. raportul «Ex Transalpina», *Docum.* III. 1, 232. Cred mai departe că e una și aceeași persoană cu «Hassan Pașa de Cetatea Albă» (Hassan Nester Feurwör Bassa) dintr'un raport din Cașovia, df. 1 Martie. *ibid.* p. 228. Pe acesta îl pomenește și d-l Iorga — după același izvor — ca Pașă de Cetatea Albă, în a d-sale *Chilia și Cetatea Albă*, p. 209, fără să fie cu toate acestea hotărât, că Hassan eră într'adevăr «sangiacul» din Cetatea Albă, ori că eră socotit de raportori de atare, pentru lupta ce se dete cu el în urmă acolo.

²⁾ *Docum.* III. 1. 225. Analele Fugger. Ausz Erlaw v. 22. Fevr. E lămurit, că de aceeași întâmplare se vorbește într'un raport al Amb. venet. din Praga, 21 Febr. *Docum.* III. 2, 83. Numai cât datul de 21 Fevr. e mult prea timpuriu, ca vestea să fie știută la Praga. Ori că Ambasadorul scrie în stil vechi (ceeace cred eu), ori că altfel întâmplarea a trebuit să se petreacă mai curând; așa că datul de 3/13 Febr. al lui Walther pentru Oblucița, nu se mai potrivește de loc. Atunci șirul întâmplărilor se schimbă cu totul. Și bătălia dela Rușiuc ar veni să cadă în același timp cu cea dela Oblucița. Atunci nici Király n'ar mai putea lua parte la această luptă fiindcă sosirea lui în ajutorul oastei dela Silistria să așteptă pe acel timp. *Docum.* XII, 37.

³⁾ Walther. p. 21.

⁴⁾ *Docum.* III. 1, 232. Cunoscutul «rap. ex Transalpina». Aci sunt nu mai puțin de 3 bătăi la Silistria, una, cea cu Ștefan-Vodă, care de altfel s'ar fi petrecut pe pământ românesc, a 2-a cu 6 mii Turci și o mie de Tătari, a 3-a la 16 Martie, când oștile Principelui ard. trecură din nou Dunărea, nefiind încă topită ghiața. Cea de acuma ar fi cea din mijloc. La acest rând s'ar potrivî și arderea cetății Silistria arătată de Walther, pentru bătăia cu Ștefan-Vodă, cum am văzut.

de Banul Mihalcea — și Turtucaia. ¹⁾ Poate tot cu această ocazie prădă mai în jos de Silistria Cernavoda. ²⁾

Iar Aron își urmărește lupta prin Băsărabia mai departe. Întâi își îndreaptă oștile asupra Cetății-Albe. În apropierea ei ele întâlniră un Sultan tătar cu 7000 de oameni pe cari îi bătură luându-le steagurile și armele. ³⁾ Nu știm dacă a luat și Akkermanul cum spuneă la Cașovia un Curier român, la 1 Martie ⁴⁾, «afară de cetățue»: în Constantinopol se vorbea la 19 Martie că Aron a pustiit și ars această cetate și Benderul ⁵⁾. În faptă dela Cetatea-Albă și-a dus Aron oștile asupra Tighinei pe care o băteau încă la datul de 28 Februarie (st. v. probabil [= 10 Martie]) ⁶⁾. Se vede însă că bătaia cetății acesteia mergea anevoios, de acea oastea întreagă, sau numai o parte a ei, se duse să-și cerce norocul iar către Dunăre. Supt comanda Ungurului Andrei «Barchiay» o oaste de «Cazaci, Munteni, Moldoveni și un bun număr de Transilvăneni» cuprinse la 12/22 Martie cetatea mare și bogată «Smil», adecă Ismail, lângă Dunăre, împreună cu cetă-

¹⁾ Walther, 24. Szamosközy, 97.

²⁾ Szamosközy, 97. Cf. *Docum.* XII, 37.

³⁾ Așa povestește Aron în cunoscuta scrisoare către Zamoyski 15 (25) Fev. Întâmplarea aceasta se poate frumos alege și din mestecătura faptelor într'un raport din Casovia, din 19 Martie, în Analele Fugger, *Docum.* III. 1, 229—30.

⁴⁾ *Docum.* III. 1, 227, An. Fug.; cf. *ibid.*, p. 226, raport din A, I. din 22 Febr. Când se scria acesta, oastea moldoveană (în isvor se zice greșit: «Mihai-Vodă») se află încă bătând cetatea; o parte a orașului o pustiise, cf. și p. 225, Erlaw, 22 Febr.

⁵⁾ *Docum.* IV. 2, 191.

⁶⁾ Hurmuzaki III. 1, 227, cunoscutele Anale F., cuprinzând un fragment cu traducerea nemțească a unei scrisori a lui Aron către Principele ardelean. Țin împreună cu d-l Iorga (Chilia și Cetatea-Albă, p. 209, nota 3), că în datul «Ausz Prag von ult. Febr.» «Prag», de sigur locul traducerii, a fost pus lângă datul zilei din scrisoarea Voivodului. [Scrisoarea în latinește se află, fără dat, la Reusner, *Epistolae turcicae* (Frankfurt 1600)]. Șirul bătăilor e însă la mine altul, așa cum îl povestește Voivodul lui Zamoyski (scrisoare ce n'o întrebuintează d-l Iorga): 1. Oblucița. 2. Akkerman. Ne fiind vorba de alta aci, e probă, că la Tighinea s'au bătut în urmă. Așa iese la iveală și din citata scr. dela 28 Febr: Mergând spre Akkerman a întâlnit Tătarii și pre Begul de-acolo și i-a bătut; acum «Oastea voastră și a mea bat cetatea Tighinia» (Hurmuzachi III. 1, 227).

țuia ei. Două mii de Turci fură uciși acolo. Iar din însemnata pradă cea mai prețioasă poate a fost cele 15 tunuri de aramă: «se zice că unele din ele erau ale lui Ioan Huniade, altele ale Împăratului Ferdinand». Cu ele putea pleca acum mai cu nădejde oastea moldoveană asupra cetății Tighinii, cum și făcù, după porunca lui Aron, lăsând numai 2.000 de Moldoveni pentru pază la Smil ¹⁾. Vestea aceasta speria cu atât mai mult la Constantinopol, cu cât Aron se arătase după bătăile date (în primul loc Tătarilor) la Oblucița și Akkerman, pacinic și lăsase Turcilor nădejdea, că vrea să se întoarcă în ascultare. Și frica îi făcea pe Turci, încă în prima jumătate a lui Aprilie, să creadă svonul, că Tighinea a căzut ²⁾ Totuși la Brașovul mai apropiat se așteptă la 7 Aprilie «în tot ceasul vestea bună» de căderea cetății moldovene-turcești ³⁾, ce stă supt comanda nepotului de soră al Chanului tătar ⁴⁾. Cu toate că oastea lui Aron eră împreunată acì cu o întregă oștire de Cazaci, vre-o 15 mii se zice ⁵⁾, la 29 Aprilie, cetatea stă tot subt bătaia tunurilor pe eât se știă atunci la Alba Iulia ⁶⁾. În cele din urmă această între-

¹⁾ Cel mai autentic isvor sunt de sigur scrisorile lui Sigismund Báthory c. Impăratul și Miniștrii, al căror cuprins îl află Ambasadorul Venețian, 25 Aprilie. *Docum.* III. 2, 95. După el luăm special compozițiunea oastei. Ele se adevăresc prin ziarele din Analele Fugger, de unde luăm datul. *Docum.* III. 1, 232: «Ex Moldavia», dat Wien 20 April. Numele orașului e tipărit greșit: Gniil pentru Smil. *Ibid.* p. 230 și 231: Ausz Cronstatt in Sibbrg. 7 Apr. și Ausz Weissenburg in Sibbrg. 10 April Mai vezi povestirea înfiorătoare a unui Turc scăpat din Moldova cu o sdreantă proastă în cap în loc de fesul pierdut (așa a intrat în Divan, zice marștorul nostru) asupra isbânzilor lui Aron la Akkerman Chilia și Ismail, unde să fi aflat o sută de bucăți de artilerie, între ele 4 tunuri mari *Docum.* III. 2 193 (=III. 1, 47). Raportul Bailului, 2 Aprilie.

²⁾ *Docum.* IV. 2, 193. Venier c. Dogele, 2 Apr. Acelaș raport poartă în *Docum.* III, 1, datul de 15 Aprilie. Nu știm, care poate fi cel adevărat.

³⁾ *Ibid.* III. 1, p. 230.

⁴⁾ Heidenstein, De vita Zamoscii, in *Docum.* IX, 294. Cf. Iorga, *Chilia și Cet. A.*, 210.

⁵⁾ *Docum.* III. 1, 231, 232; *ibid.* III. 2, 101. Copia d'una lettera scritta da Albagiula da Marco de Marin Raguseo de 28 Aprile 1595.

⁶⁾ *Ibid.* p. 234. Tot Analele Fugger. Cf. raportul Amb. ven. din Praga, 9 Mai. *Doc.* III. 2, 97.

prindere rămasă fără izbândă ¹⁾ nu din slăbiciunea lui Aron ci din răutatea vecinului său ardelean—bine înțeles, pe lângă lipsa de artilerie destulă pe partea Creștinilor pentru spargerea unei atât de tari cetăți. Pe când se așteptă sfârșitul luptei, se sfârșea cariera crudului, dar, în politica creștinească, bravului Voevod: In ziua de Sfântul George el eră ridicat din Scaun cu toată familia și averea sa ²⁾ chiar de garda sa ungurească ce o hrăniă de doi trei ani și adus, la 11 Mai, prizonier în Ardeal ³⁾.

Dar locul pentru a cercetă pricinile acestei nefericite căderi este după ce vom cunoaște mersul întâmplărilor din Țara Românească până la acest timp și isbânzile netrudite ale Ardeleanului.

*

Nefiind încă topită ghița Dunării, un despărțământ de oaste a Domnului muntean (poate tot Király cu ai săi) mai năvălește odată, la 6/16 Martie peste Dunăre la Silistria și din nou o arde, partea ce mai rămăsese ⁴⁾. Cea mai frumoasă faptă a oștilor lui Mihai în acest timp e însă cuprinderea Brăilei.

¹⁾ Heidenstein l. c. p. 294... a qua reicti tamen tandem fuere. In documente nu se mai vorbește de ea nici de bine nici de rău. Notez greșeala de limbă la d-l Iorga în acest loc (Chilia și Cetatea A. p. 210): nu «asediații» c. asediatorii, «se retraseră».

²⁾ Cronica anonimă, 284.

³⁾ M. Weyss, *Liber Annalium*, în *Deutsche Fundgruben* III, 148 (Weiss e născut la a. 1569, cum ne-o spune chiar el la p. 133, eră dar contimporan și a avut un rol politic, încă în acest timp, cum vom mai vedea) După *Ephemeris Libellus* al lui Simon Csauck, Aron Vodă fu adus prins la Brașov în 10 Mai. *Ibid.* p. 90. Cronica anonimă a Țării zice: «iar el căzū la mare pacoste și năpaste, pentru multe pări mincinoase. Că trimise Bator Sigmon de-l legase cu Doamna sa»...

⁴⁾ *Docum.* III, 1, p. 232, An. Fug., «Ex Transalpina». *Ibid.* III. 2, 95. Raportul Ambas. veneț. din Praga, 25 Aprilie, după scrisorile Principelui. El spune, anume că «Transilvanenii» mai arsese odată astă iarnă o parte din această cetate, pe care o numește greșit Detzar (poate e greșeală a copiatorului sau de tipar) pentru Dârstor=Silistria. De primele isprăvi ale Banului Manta acolo, nu pomeneste Principule, dacă nu cum-vă acestea ar fi înțelese sub cele de astă iarnă, când apoi a 2-a ardere, cea din Fevruarie, a lui Király ar trebui să fie ștearsă dintre întâmplări.

Impotriva acestui mare oraş fû trimes tot Király împreună cu Banul Manta ¹⁾. Expediţiunea se facû la 30 Martie ²⁾, destul de târziu dacă socotim însemnătatea locului: Eră cel mai mare, mai bogat şi mai poporat oraş al Țării în josul Dunării, prin care se scurgea partea mare a negoțului Țării și al Moldovii, cea mai multă cânepă (? Canevi) și cel mai mult său ³⁾. Această întârziere ca și toată lipsa de fapte însemnate pe partea lui Mihai și lipsa lui din câmpul de război dela învingerea câștigată la Rusciuc, înainte cu 7—8 săptămâni, se explică prin anumite mișcări de nemulțumire, fapte trădătoare ale unei părți a boierimei sale.

Nu numai Logofătul Domnului vorbește de ele în Cronica sa ⁴⁾, ci și Ambasadorul venețian din Praga prinde veste «din bună parte», încă pe la jumătatea lui Martie, că Principii răsăriteni, ce e drept, sunt statornici să țină cu Împăratul, dar, că popoarele lor au început să se clatine. Anume în Transilvania s'a simțit răsărind oareșcare sămânță de trădare, «de asemenea popoarele Țărei-Românești și ale Moldovei se vedeau închinată să se întoarcă sub jugul turcesc», și e de temut, că Turcii cu viclenie și înșelăciune le vor putea trage iar în ascultare ⁵⁾. Nu știm dacă Turcul a încercat într'adevăr de pe acum și în Țările românești aceasta cum a cercat prin Aprilie să îmbune de-a dreptul pe Voivodul și pe ai săi; ⁶⁾ cu Ardealul vom vedea că așa a făcut mai de timpuriu. Dar apucăturile de trădare ivite în Țările noastre nu pot fi tăgăduite, și e foarte cu putință ca izvorul lor de frunte să fie tot în Ardeal, la nobilimea nemulțumită de acolo. Domnul urmări pe trădători cu băgare de seamă și

¹⁾ Pe el ni-l arată numai *Cronica anonimă* a Țării p. 280.

²⁾ Walther, singurul care înseamnă datul, are 30 Februarie, ce, afară de contradicția în adiecto, nu e cu putință și pentru că toate izvoarele ne-o arată ca petrecută după pustiirea dela 16 Martie a Silistriei. Datul de 30 Martie se potrivește tuturor izvoarelor.

³⁾ *Docum.* IV, 2, Venier c. Dogele, Pera 13 Mai 1595.

⁴⁾ Walther, p. 24, deși destul de încurcat, vorbește de conspirația locuitorilor unor cetăți întărite, cari cercau să ațâțe și pe Români împotriva Domnului.

⁵⁾ *Docum.* III, 2, 88. Raportul Ambas. veneț. din 14 Martie, Praga.

⁶⁾ *Docum.* III, 2, 97. Raportul veneț. din Praga, 9 Mai. Vom mai vorbi de asta.

lucră înțelepțește, când trimese pe Banul Manta care nu eră străin de acele mișcări, ¹⁾ să însoțiască pe Király împotriva Brăilei, căci n'avem pricină să nu putem crede această mărturie a Cronicei anonime, că Manta a fost acolo.

Izbânda dela Brăila fu desăvârșită. După ce Turcii se împotrivoră cu bărbăție o vreme, văzând că nu se mai pot ține, se învoiră la predarea cetății, cu legământul, să fie lăsați să iasă numai cu săbiile, lăsându-și puștile, și să fie trecuți, sub pază dincolo de Dunăre. Așa s'a întâmplat. Dar cete de haiduci și de hoți îi întâmpinară dincolo de Dunăre, neștiind de învoiala făcută și-i uciseră mai pe toți. Creștinii ocupară orașul aflând în el cu deosebire mult proviant. Se zice că Turcii își topise lucrurile de aur și argint și le copsese în pâni, ce numai după eșirea lor s'a băgat de seamă ²⁾

De acî Király își trimese partea mare a cetei sale pedestre împreună cu 28 călăreți peste Dunăre asupra orașului Babadagul de astăzi, în Dobrogea.—Creștinii prădară o mulțime sate până în depărtare de opt miluri și luară mare număr de robi. Dar a doua zi oastea turcească, întocmindu-se din nou, se lovî vitejește cu ei și-i împinse înapoi la Dunăre. Ei își omorără prizonierii și cu ajutoarele ce li se trimiseră mai susținură un atac lângă Dunăre, putându-se mântui pe

¹⁾ Walther, 25.

²⁾ Toată povestirea am făcut-o după *Analele Fugger, Docum.* III. 1, 234: Aus Siebbrgischen Weissenburg, 28 April. Cf. tot aco'o rap. din 29 Apr. (tot din Alba Julia) și cel din 4 Mai, Viena. Cu acest izvor se potrivește și raportul amănunțit de mai târziu al lui Sigismund Báthory trimes la Curte, pe cât el ajunge la cunoștința Ambasadorului veneț., cu adausul, că Turcii liberați, a fost atacați și uciși de Români și alte nații ce-i întâlnise în cale. *Docum.* III. 2, 97. Praga, 9 Mai; v. și p. 191, rap. din Alba Julia 28 Apr. Hammer IV, 245—6, dă datul, se 'nțelege greșit, de 1 Ianuarie pentru asediul Brăilei, și mărturia, că (numai) Români și-au călcat cuvântul dat Turcilor și i-au ucis, pentru ce ar fi fost și pedepsiți câțiva de Unguri. Cuprinderea Brăilei a trebuit să se întâmple în primele zile din Apr. st. n., de oarece înștiințarea din partea lui Sigismund Báthory eră ajunsă la Praga încă la 25 Aprilie (v. rap. ambas. ven. *Docum.* III. 2, 95), căci știm, că altădată o scrisoare a Principelui din 8 Martie ajunge la Praga în 28 a. l., e drept, prin vreme foarte rea (*Ibid.* p. 89). Bailul din Constantinopol o raportă abiă la 5 Mai. *Docum.* IV. 2, 196. La 3 Iunie, Bailul mai raportează, că prada câștigată de Creștini la Brăila trece peste un milion de galbeni. *Ibid.* p. 199, resp. III. 1, 476.

sine și o parte din prada de vite, câte nu le-au putut trece, le uciseră. ¹⁾ De sigur la lupta dela Baba se raportează o scrisoare din Cașovia, cu mult mai târzie, din 1 Iulie, unde trămițătorul, Perlaki, având veștile din felurite părți și dela chiar Curierul Principelui, spune, că a patra zi după Sfântul Georghe, s'a dat o strașnică bătaie Turcilor în Bulgaria, aproape de Marea Neagră pe ținutul orașului «Roden» (greșeală se vede, pentru Baba). Mihai, «Voevodul Transalpin» a trimis din prada luată acolo Principelui transilvan 7 tunuri și două țoale cusute maestrit cu aur și căpțușite cu pei de țebelin. ²⁾

Înainte de a merge la Brăila, încă prin Februarie sau la începutul lui Martie o ceată de vre-o 300 de Turci călări și vre o mie de Sârbi dela Vidin vin și prădează Craiova. Și se pare, că e o legătură în venirea lor și cei nemulțămiiți cu Domnul, ori, că veniau cu știrea Domnului, pentru a se cercă credința Banului. Destul, că ei fură zdrobiți de Căpitanul de haiduci Deli Marcu, și credința Banului fu mântuită. Mai multă lumină nu îngăduie izvoarele ³⁾ la această întâmplare după care urmă plecarea lui Manta și Király la Brăila.

Dela Brăila, oastea lui Mihai se întoarce iar să bată Giurgiu și Turnu-Măgurele în fața Nicopolei, de unde se așteptă

¹⁾ Király c. Principele transilvan sau cătfe Mihai. Brăila, 24 Aprilie st. v., cum rezultă din nota urm. *Arh. Curții Hung.* Copie. De jefuirea și cuprinderea (?) Babei prin Românii veniți cu Polonii (?!) Bailul venețian abiă la 16 Iunie poate scrie. *Docum.* IV. 2, 200. De prădarea Babei prin Români vezi și raportul din 8 Iulie. *Docum.* VIII, 192. S'ar putea ca la aceasta să se refere *Docum.* III. 2, 110, Praga, 13 Iunie.

²⁾ *Docum.* III. 2, 116. Perlaki c. J. «Untesolzen» (Unterholzer?), magistro solutori bellico in superiori Ungaria.

³⁾ *Docum.* XII, 36. Scrisoarea lui Marini, 24 Mart. în legătură cu Walther, p. 25. Acesta scrie: «Deinde Craiova ibidem ampla populosa, largoque omnium rerum proventu abundans, sed muris et arce destituta civitas. Bahni sive Primatis Palatinatus, ut superius retulimus, sedes a quinque Serviorum et Walachorum, suo quasi ausu digressorum millibus impetit et diripitur: Ipse vero Bahn, Ma[n]tha nomine, Palatini subesse imperio affectat, et in gratiam receptus adhuc ibidem degit. Iată cum înțelege Bălcescu, pag. 75, acest loc: Mercenarii sârbi ar fi fost ai revoluționarilor «de față». Peste ei Mihai trimise un corp de oaste și-i zdrobi, silindu-i să treacă Dunărea înnot.

la Alba Iulia veste bună, la 28 Aprilie, ¹⁾ stil vechi, poate, căci la 24 Király scriă, că pleacă mâine zi cătră Gergiche. ²⁾ Giurgiului nu-i putură face nimic nici acuma, căci întâlnim pe Creștini și prin Iulie tot mai bătând cetatea, care eră tot a Turcilor în toamnă, când alte bătălii se deteră supt zidurile ei. Dar la Turnu Măgurele și Nicopole se săvârșau fapte de mare însemnătate.

E greu de descâlciț din veștile ce ni s'au păstrat mersul lup-telor date în aceste locuri, dar capătul lor se poate spune mai lămurit. Acesta ar fi: odată, că ai noștri bătură Turnul și-l luară ³⁾, afară de cetățuie; al doilea că jefuiră și pre-dară Nicopolul, pe care-l lăsară în flacări, în sfârșit, că arseră luntrile pregătite pentru facerea unui pod, care ar fi fost în număr de 500. Și știm că fapta aceasta din urmă s'a întâmplat la 1/11 Iunie. ⁴⁾ Cât privește oastea care a săvârșit aceste fapte, ea a fost purtată de Aga Farcaș, poate în unire cu Deli Marcu, căci avem mărturie: că ea eră oaste de Români și de Sârbi, și că ea este care avuse de lucru la Craiova ⁵⁾. La aceasta adause Király 60 de călăreți unguri ⁶⁾.

Lăsăm să urmeze povestirea câtorva mărturii. Ambasadorul venețian din Praga scrie, după veștile venite din Ar-

¹⁾ *Docum.* III, 2, 101. Copia unei scrisori din A. I. dela Marco de Marin Raguseo, 28 Apr. (poate stil vechi): «Similmente în Valachia hanno preso la fortezza di Brailovo resasi a patti salve le persone et dapoi andati all'acquisto di Giurgevo, et Urno [sigur greșală pentru: Turno] contro Nicopoli, et ne speriamo da nostro Signore buon successo. Cf. *ibid.* III, 1, *Analele Fug.* p. 234. Aus Wien, 4 Mai; aus Siebenb. Weissenburg, 29 Apr. După Brăila, s'a început asediul castelului «Czyzigio» (în locul al doilea: Czyeigio) unde «se află încă acuma». Sigur, sub Czyzigio trebuie înțeles Giurgewo. Acestea toate în acelaș timp, pe când se continuă în Moldova asediul Tighinei.

²⁾ Scrisoarea lui Király în *Arch. C. H.* (acum în *Docum.* XII, 45). Gergiche să fie oare Gherghița din jud. Prahova, sud-est dela Ploești?

³⁾ *Docum.* III, 1, An. Fug., p. 240, Tokaj, 20 Iulie și raportul ce va urmă îndată în text.

⁴⁾ *Docum.* XII, 75, 77, 79.

⁵⁾ Walther, 25. Că erau Români partea mare se vede și din rapoar-tele străine. Așă în An. Fugger, *Docum.* III, 1, 239, Kaschau, 16 Iunie, și scrisoarea din n. urm.

⁶⁾ Reusner, *Epistolae turcicae* (Frakfurt a/M 1600), p. 132. Király c. Principele, «Coluntia» (?Colentina), 18 Iunie 1595.

deal: «Oraşul Nicopole fu cuprins, şi jefuit odată, apoi soldaţii mânaţi de pofta de pradă se întoarseră din nou şi răpiră ce mai rămăsese, şi după aprinderea locului şi uciderea multora, plecară, şi trecând Dunărea înapoi cuprinseră o cetate cu numele Turnu («Turogni») în faţa Nicopolei; numai un turn rămase cu câţiva Turci, neputând fi luat din lipsa de artilerie. În acelaş timp, o altă ceată de ostaşi, trecu Dunărea în not, frânse şi împrăştiă câteva companii de Turci, ucizând mulţi şi câştigând un steag dela ei, pe care îl prezentară la întâia a acestei luni [Iulie] Principelui Transilvaniei.» Ferhat stă încă în Adrianopol. Soldaţii cari frânseră pe Turci la Nicopole, le stricase multe corăbii gătite pentru un pod. ¹⁾ La aceasta putem adăoga din raportul Bailului din Constantinopol, că, luptătorii creştini, fie aceştia sau cei de mai înainte, se retraseră, văzând că ceata Turcilor se îmulţeşte nemăsurat, dar luară cu sine toate bărcile (turceşti). ²⁾

Tot la aceste întâmplări se raportă mai departe şi veştile ce urmează. Într'o scrisoare din Caşovia, 16 Iunie, se scrie, că a făcut cineva din Ardeal cunoscut, cu datul de 10 Iunie, o persoană însemnată, care a fost martor la întâmplările ce se vestesc, că ai noştri s'au întâlnit cu duşmanul între Nicopole şi Barum (cred că e greşit citit: Turnu), când vrea să treacă Dunărea şi făcuse şi un pod de luntrii. S'a dat o straşnică bătaie şi au căzut «de ai noştri» mulţi (numerile sunt fabuloase pe o parte şi pe alta), Români mai ales, şi aceştia ţărani. Se zice că ar fi rămas mort şi *Hassan Paşa*. ³⁾

Numele lui Hassan şi podul de care e vorba ni-ar putea ispiti să atragem aici şi o altă veste. Anume, Bailul veneţian scrie la 18 Mai că Beglerbegul Greciei (într'un raport

¹⁾ Amb. venet. c. Dogele. Praga, 25 Iulie, în *Docum.* III. 2, 124—5, după scrisori trimese la Praga de Principele, cu datul de 2 Iulie.

²⁾ Bailul scrie aceste veşti, aflate dela un Călugăr şi un Grec ce-au sosit ieri noapte pe furiş din tabăra creştină, la 10 Iulie. *Doc.* IV. 2, 202.

³⁾ *Doc.* III. 1, 239. A. Fug. Scrisoarea trebuie să fie în stil vechi, altfel e prea timpurie. Cf. *ibid.* p. 240. Aus. Wien, 8 Iulie, dasz der Hassan Bassa vor 14 Tagen vom Sybenbürger und Moldauern inn die Flucht geschlagen worden.

dela 11 Iulie, cu altă ocazie, îi zice pe nume «Assan») a căpătat de curând o strașnică bătaie dela Moldoveni ¹⁾. Și el întărește în cel mai apropiat raport al său, din 3 Iunie, cele spuse cu amănunte: că zisul Beglerbeg, după ce își adunase a doua oară o frumoasă oaste cu care vrea să cuprindă Țara românească și Moldova, făcù un pod peste Dunăre. Pe când eră îngrijat să-și treacă oastea așteptându-se la un atac în față, se pomeni cu o mulțime de creștini în spate, de care se zice că erau *Unguri* purtați de un însemnat Căpitan. Și fu bătut cumplit, scăpând numai el cu puțini. La 16 Iunie Venier își adeverește spusesele de nou. ²⁾ Dar această veste ar fi prea timpurie pentru întâmplările dela Nicopol și în ea e vorba de Moldoveni.

Mai aflăm apoi, într'o instrucție papală din Roma, 29 Iulie, după știri sosite din Constantinopole, următoarele: Ferat Pașa, Marele Vizir (care plecase din capitală la tabără cătră Țara Românească în 12 Mai), ³⁾ înaintând trei zile dincolo de Adrianopol s'a întors înapoi, pentru disordinile din oastea sa lipsită de hrană, «din care pricină se va fi întâmplat apoi înfrângerea avangardei ce pregătiă trecerea (delli suoi Trascomitorii?), arderea bărcilor și jefuirea Nicolopolei. ⁴⁾ In sfârșit, știind toate acestea, o veste din Ardeal, ce o primește scriitorul Analelor lui Fugger din Tokaj, 3 Iulie, ne îngăduie să vedem mai multă lumină, cu toate greșelile ce cuprinde. «Ferat» Pașa, zice raportul, a făcut un pod de luntre peste Dunăre, și tocmai treceă cu oastea sa. Ostașii Principelui transilvan, cu Moldovenii și Cazacii, bătuseră pe Tătarii ce veniau să se împreune cu Ferat, și erau

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 198: hebbia ricevuto ultimamente una grandissima rotta da Bogdani.

²⁾ *Ibid.* p. 199 (= III. 1, 476); apoi p. 200, Pera 16 Iunie.

³⁾ Di Constantinopoli li 20 Maggio. *A. C. Turc.* conv. 1594—1598.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 125. Extras din instrucția Ep. di San Severo. Roma. 29 Iulie. Cf. Zeitung-ul din Tokaj, 3 Iulie. Analele Fugger I. c. p. 240. Cu toate acestea, într'un raport din Ardeal, scris după jurământul de credință al Moldovenilor, făcut la 3 Iulie, între isprăvile mai însemnate din Bulgaria, nu e pus decât Silistria (16 Martie), și în Muntenia, Brăila, și asediul Giurgiului care continuă. *Docum.* III. 2, 495.

la întoarcere. Atunci «ai noștri» împreunându-se cu Români «din Valahia mare», isbiră pe pod pe Ferat și-l împinseră înapoi, cuprinseră tabăra lui, jefuiră și aprinseră orașul din apropiere, și întorcându-se, luară și arseră podul. 1).

Oarecare legătură se vede între toate aceste vești și rapoarte. Dar mai mult nu putem zice decât am zis înainte de a le arăta. Rămâne, că luptele dela Nicopol au fost norocoase.

Dar isbânda atâtă pofta de câștig, aprinde încă dorul de viteză. Bravul Farcaș mai trece odată Dunărea cu acei trei mii de oameni, ce s'au mai ținut lângă el,—între ei sunt pomeniți de astă dată și Unguri pe lângă Români și Sârbi. Vreau să facă rândul și Vidinului. Dar eșiră rău la capăt. Doi Români cumpărați cu 2.000 de asprii i atraseră de rândul ăsta în cursa Turcilor, spunându-le că ar fi numai câte-vă sute de paznici. Când colo o oaste de trei zeci de mii zice isvorul (chiar jumătate de ar fi fost), i cuprinse și-i snopi. Abia putu scăpa Căpitanul cu puțini 2).

Cu acestea se sfârșesc întâmplările răsboinice, în mare parte năvălitoare ale oștilor lui Mihai Vodă, acelea unde Români se atârnă de dușman, și cari se ținură lanț de cum s'a dat prima împușcătură din partea lor, în Noemvrie 1594, toată iarna și primăvara, până târziu în luna lui Iunie 1595.

Cheia Dunării eră liberă, afară de un oraș în josul ei, Chilia în Moldova, și o cetate la mijlocul ei, Giurgiul 3), și cetățuia Turnul-Măgurele. Nu numai provisiunile Țărilor le lipsiau Stăpânilor de ieri: pe drumul mare, deschis de Dumnezeu, nu-și mai puteau aduce și duce slobozi nici hrana nici munițiuni în inima Ungariei.

1) *An. Fugg.* I. c. 240. Aceeași veste în aceeași formă e cuprinsă într'un rap. al Amb. venet. din Praga, 18 Iulie, cu toate că afirmă că nu i se poate da încă crezământ. E svon. *Doc.* III. 2, p. 122.

2) Walther, 25—6. Adevărit printr'un «Zeitung» din Cluj 24 Iulie, de și nu e numit local, iar năvălitorii sunt: «3500 Heyduggen und Frei-brütter». *Doc.* III. 1, 241. *An. Fug.*

3) La acestea, cred, că se rapoartă locul dintr'o depeșă a ambasadorii lui venețian, Praga, 13 Iunie: Români uniți cu Cazacii și Transilvanii, au scos din Valahia pe Turci, «li quali però tenevano due terre assa-importanti». *Docum.* III. 2, 109—110.

Dacă dela început Turcii simțiră nevoia de a înăbuși chiar iarna mișcarea rebelului Mihai și a soțului său Moldovean, acum trebuiau să vadă, că nici gândi nu se mai pot la un război serios în Ungaria, câtă vreme atât de îngrozitori dușmani le stau în coaste. Și Mihai înțelegea, că greul războiului turcesc pe capul său are să cadă acum. De aceea lipirea de prietini și căutarea după ajutoare străine îi erau mai zoritoare ca ori când. Că au căutat și cu ce ispravă aiurea, vom vedea în urmă. Intâi și mai ales el eră silit să se razime pe Principele transilvan, rebel ca și el, deși ale lui isprăvi nu se preă vedeau până acum: era silit, căci pe acesta îl curteniau cu toată îngrijirea Impăratul și Papa, cei mai interesați ca războiul cu Păgânii să meargă bine. Să vedem dar istoria acestui Principe de unde am lăsat-o atunci, când oștile lui se întoarseră cu capul pliuștit din Banat ¹⁾.

*

După multă așteptare ²⁾, delegații Principelui transilvan, cari aveau să tocmească legătura de război cu Impăratul, ajunseră la 2 Ianuarie 1595 la Viena împreună cu deputații Voivozilor Români ³⁾. Aci avură audiență la Archiducele Mat-

¹⁾ Un contemporan ungar, Toma Borsos, serie în autobiografia sa: «Ebben az esztendőben hideg ősszel mene aztán Geszti alias Veszti Ferencz generalisságában Facsát alá, az melly rozsz Kastélyt nem hogy megvehette volna, de nagy szégyenvallással jöve el alóla» (Adecă, vorbind de expedițiunea lui Geszty înpotriva Fagetului, mărturisește, că «se întoarse cu multă rușine de acolo»). Scrierea e publ. în *Erdélyország tört. tára*, tom. II. 15—43 (cit. p. 17) redig. de Kemény ei Kovács (Cluj 1845).

²⁾ Cu câtă nerăbdare erau așteptați solii lui Batory la Praga, vezi rapoartele Ambas. venet, în *Docum.* III, 2, 62—3, Praga, 29 Nov. (Ambasadorul e pe drum și se crede că va ajunge curând); 6 Dec. (p. 64: Ambas. Transilv. s'așteaptă de multe zile); 13 Dec. (p. 66: Ambas. Transv. s'așteaptă de multe zile, — mulți se îndoesc de reușita tratării, văzând că nu mai vine); 20 Dec. (p. 68, Din Cașovia s'a scris la 7 Dec. că acolo au sosit caii ce au să fie aduși în dar Maiestății Sale...); 27 Dec. (p. 69: Au trecut printr'un oraș din Ung. sup.); 10 Ian. (p. 71: Au ajuns în Viena. Azi sau mâne vor sosi aici).

³⁾ Deși nu avem altă cunoștință decât aceasta, în fântâna din nota ce urmează, asupra delegaților români, și nici numele lor nu-l știm, nu putem trage la îndoială mărturia.

thias și apoi plecară peste două zile (la 4 Ian.) la Praga. La 11 Ianuarie sosiră în Capitala Cehilor, în mare părapă, cu 16 trăsuri, și la 16 fură primiți în audiență de Maiest-Sa ¹⁾. Fură introduși de Nunțiul Papei (episcopul de Sai-Severo) care în numele Stăpânului său a purtat această treabă. Unul țină o cuvântare latină și li se răspunse, la ordinul Impăratului, prin Cancelarul Ungariei, episcopul Kutassy dela Rab, pregătit anume. Cu aceasta se sfârși audiența publică și se începară în zilele următoare tocmelele într'o sală din palat. Desbaterile se purtau între deputații staturilor Ungariei și între delegații Transilvanului în fața Miniștrilor de frunte și mijlocind pe partea Impăratului Ambasadorul Spaniol, pe a Transilvanului, Nunțiul Papei ²⁾. Știm că delegații ungurești trebuiau aleși în urma poruncei Impărătești din 7 Octomvrie 1594, către staturile «și ordinele» sale din această Țară (cum se ziceau atunci represintanții Țării, având acest drept al lor născut cu statul, adecă cu bunăstarea lor de nobili) în număr de trei, pe lângă Cancelarul susnumit ³⁾, și erau, Episcopul de Vaț, Simon Forgach și Comandantul Nicolae Pálffy ⁴⁾. Capul delegației ungurești eră Ștefan Bocskai, care aveă pe lângă instrucțiunea comună cu a soților sei ⁵⁾

¹⁾ *Docum.* III. 1, 222—3. Anal. Fugger: Aus Wien v. 6; Prag, 15, 17, 22 Iänner 1595. Datul de 11, pentru sosire îl are și Bethlen III, 518 Szilágyi S. în *Mon. com. Trans.* III, 343, serie greșit, că au fost primiți la începutul lui Ianuarie de Rudolf, pentru că «primul raport al sfetnicilor delegați e din 10 Ianuarie»; așa dară arătarea lui Bethlen, pentru sosire (11 I.) trebuie să fie stil vechi. Dar atunci se potrivește tocmai contrariul.

²⁾ *Ibid.* III. 2, 73. Raportul Amb. venet. Praga 24 Ian. Cf. și cel din 31 Ian. *ibid.* p. 77.

³⁾ *Ibid.* p. 195—6. V. și mai sus.

⁴⁾ Mathias c. Rudolf. Wien, 1 Dec. 94. A. C. H. Pálffy sosì mai în urmă. V. *Docum.* III. 2, 73. Raportul Amb. ven. din 17 Ian. 95.

⁵⁾ Aceștia erau: Csáky G., Sürger I. Frátay I. și Huet A. Instrucțiunea a fost publicată întâi de Bethlen W. în a sa *Historia de reb. Trans.* ed. II, (1783) tom. III. 513 sq. Tot ca aci reproduș în *Docum.* III. 1, 199—200, 16 puncte. Cele două exemplare ale «Condițiunilor» puse de Ardeleni ca bază de tocmeală păstrate în *Arh. Curții A.* au 18 puncte. În această formă întocmite de Bocskay, cum se observă din text, după instrucțiunea sa secretă și le-a putut câștigă încă înainte de 31 Ianua-

și una secretă mai amănunțită ¹⁾. Dar la toate celea, chiar după această instrucțiune, trebuia să se înțeleagă cu părințele Carrillo, care se află la Curte încă din August ²⁾, și de care Ambasadorul venețian scrie, la 24 Ianuarie, că «sfătu-ește, tratează și poartă toată afacerea aceasta» ³⁾.

Punctele mai de căpetenie cuprinse în instrucțiile lui Sigismund pentru deputații săi, ceea-ce e tot atâta cu cererile lor pentru Principele, sunt precum urmează. După ce în punctul prim al instrucției secrete i se cere lui Bocskaiy înțelegerea cu Carrillo, cu Nunțiul, și se vorbește de vizitele la Ambasadori în p. 2 i se schițează, putem zice cuvântarea ce are să țină la audiență: Să i să spună Impăratului, după salutarea din partea Principelui, cum el de bună voie s'a lipit de Creștinătate și ține cu Prea Augusta Casă Austriacă și cu Maghiarimea. Să se arate meritele de până acuma ale Principelui: N'a trimis tributul Turcilor; a rupt tratatele cu ei, cu toate grelele pierdici ce a întâmpinat în oaste; le-a bătut corăbiile [vechea luadă cu sdrobirea convoiului cu provizii!] A încheiat apoi «tratate cu cei doi Principi români, ca să țină» cu ei și să i se «supună;» că, e drept, are scrisori tari de credință dela ei, totuși, neputându-se rezimă pe credința, lor a trimis oaste în acele părți, «care să țină și pe Principe, în serviciu și mai mari pagube să facă Turcului». Din sfatul și la voința lui rupându-se cei doi Vozi români de Turc, aceasta nu se mai poate bate cu Creștinii, dacă nu e sigur din partea lor. E ușor de înțeles cât folos Creștinătății, câtă primjdie sieși a adus prin aceasta. Deci, ca să vadă el și țara lui

rie, Ambasadorul venet. «nu cu puțină greutate», cum spune în scris. alăt., și e tipărit în *Docum.* III. 2, 77—79. Ele se deosebesc ici coala de instrucțiunea comună, fiind mai detaliate, ca și cea secretă.

¹⁾ Publicată de Szilágyi S. în *Történelmi Tár* XIX, p. 8—15, în 26 de puncte, din Arhivul din Vörösvár.

²⁾ De cum l-am văzut ajungând la Regensburg pe la 20 August (*Docum.* III. 2, 46) el nu s'a mai întors, căci mereu îl întâlnim la Curtea Impăratului. Greșește dar Szilágyi, când spune în al său «Carrillo A.», că a plecat după dieta din Noemvrie din Ardeal la Praga. E adevărat însă ce se spune în memoriul manuscris citat de el acolo, nota 1, că a plecat când Sigismund venia la Cluj din Chiioara.

³⁾ *Docum.* III. 2, 73.

mila (grația — kegyelmesség) Maiestății Sale și mulțumita Ungurilor cere:

1. Maiestatea Sa să promită că va continuă războiul. Iar de va trată de pace să o facă cu știrea și învoiala lui, cuprinzând în tratat atât Transilvania cât și «cele două Valachii» *supuse* ei ¹⁾. 2. Ardealul cu părțile Ungariei ce se ținea de el pe timpul lui Ștefan și Cristofor Báthory ²⁾ împreună cu Baia-Mare să-i fie lăsate lui și urmașilor lui cu dreptul celui mai mare (în amândouă sexurile) în stăpânire absolută și fără nici o atârnare de Maiestatea Sa, ceea-ce să se întăriască și prin scrisorile staturilor Ungurești ³⁾. 3. Să-i deă Impăratul o Princesă din familia sa de nevastă. 4. Impăratul să câștige lui Sigismund decorația («colaină» îi zic «grănicerii» din Banat) «Lâna de aur», colaină de frunte ce o împărția Regele Spaniei, neamul Impăratului. 5. Impăratul să făgăduie în numele său și al statelor Ungariei că nu-l va părăsi nici odată, și-l va ajută la toate întâmplările în grabă, el și cei-lalți soți ai federațiunii. 6. Vremea va arătă câtă oaste să ceară. Acum cere un număr oareșcare de Unguri călări și Nemți cuirasați (imbrăcați în zale), și pedestrași din amândouă națiile. Să se legătuiască însă Impăratul că-i va da mulți, cât va cere la vreme de lipsă și că toată oastea ajutătoare îi va ținea-o Maiestatea Sa cu toată muniția și cheltuiala sa. 7. În bani să-i deă Principelui 100.000 de florini, cât va ținea războiul cu Turcii, se înțelege cu îndatorirea să-i cheltuie numai pentru trebuințele războiului. 8. Ori de câte ori ar fi Principele la luptă cu Turcul, atacându-l sau atăcat fiind, Generalul dela Cașovia să aibă poruncă să-l ajute

¹⁾ Punct 1 din instrucția comună. În exemplarul ce se păstrează în Arhivă și cunoscut, cum am zis, *Ambas. venet. contemporan, Docum. III* 2, 78, se zice aci mai departe: «*utraque item Valachia quae Sermi Principis suasu et conatu a Turcarum societate recesserit, suaeque Celdinis subinde protectioni se subdidit.* Dar în exemplarul publ. de Bethlen (și în *Docum. III*, 1, 199) nu se spune că s'au *supus* Principelui, ci numai că s'a desbinat de Turc la al lui îndemn «*in qua tractatione non tantum Transsv sed et utraque Valachia, quae ex voluntate Sigismundi Vaiv. Transiam a Turcar. servitute se «subduxit, includi debeat.*»

²⁾ În exemplarul dela Bethlen se zice, și supt Ioan Sigismund. Dar aceasta lipsește și din instrucția secretă.

³⁾ Punct 2 al instrucției comune, 12 al celei secrete.

cu toată trupa sa, îndată ce dânsul ar cere. 9. Să fie luat și în scutul Impărăției, de aceea să i se dea și titlul de Principe al Impărăției germane. 10. Toate câte ar ocupă dela dușman, orașe, țări, ale sale să fie. 11. Dacă ar fi învins să i se dea în Țările Maiestății Sale cetăți și ținuturi, unde să poată trăi după cuviința unui Principe. 12. De asemenea să fie primiți și să capete bunuri cei ce-și vor fi perdat pe ale lor din Ardeal pentru că au ținut cu el și cu Creștinătatea. 13. Toate condițiile (între cari o seamă mai puțin însemnate le-am petrecut), să fie întărite cu jurământ din amândouă părțile, și din partea Ordinilor Ungariei.

Se înțelege că Miniștrii Impăratului și Sfetnicii lui ungurești, dacă primiau celelalte condiții nu se puteau învoi cu deslipirea Ardealului de Ungaria, cu recunoașterea lui Sigismund de Principe suveran. De aceea tocmelele ținură mult, până la 28 Ianuarie, deși se adunau zi de zi ¹⁾ căci Ardelenii nu lăsau în acel punct. În sfârșit Impăratul le îngădui suveranitatea faptică, după care atâta se desbătură, pentru Sigismund și următorii din sângele lui în linie bărbătească, iar în lipsa acestora Țara să cadă în puterea Majestății Sale și a urmașilor săi, Regi ai Ungariei, «ca membru adevărat și nedespărțit al ei.» Dar să adauge la acest drept de absolută stăpânire a Principelui îndatorirea, ca el și urmașii săi să cunoască pe Maiestatea Sa împărătească și regească și pe următorii săi legitimi Regi ai Ungariei, de ai lor Regi legitimi și să le facă totdeauna jurământul de recunoștință și credință dar fără dreptul de feud. ²⁾ Apoi să fie cunoscut Impăratul ca Ocrotitor, ca mai înalt Stăpânitor, numai pe acele ținuturi ungurești, ce le va ocupă el, Sigismund, cu armele dela Turci. Și aceasta doar se așteptă numai decăt, dacă războiul porniă bine. Și atunci titlul Impăratului de Suzeran peste

¹⁾ Raportul Ambas. venet. Praga, 31 Ian. în *Docum.* III. 2, 76—77.

²⁾ Articolul II din tratat, așa cum el e introdus în legile Ungariei, a cărei dietă, deschisă la 8 Februarie primi Contractul încheiat la 28 Ianuarie, și a cărei concluse Impăratul le ractifică la 14 Martie. V. *Mon. com. Hung.* VIII, 215—235. Mai însemn, că în art. 33 al acestei diete ungurești (ibid. p. 224) oprindu-se trecerea locuitorilor în Țări străine, pentru a slujî acolo pe plată se face abatere cu Transilvania, «*quae iam pars Hungariae est.*»

Sigismund pentru o parte de țară putea trece cu timpul în Suzeranitate și peste Ardeal, cu numele cel puțin, întocmai cum altădată Regii Ungariei luase titlu de Suzerani ai Voizilor Români prin aceea că fusese siliți să le dea unele ținuturi din Ardeal, pentru cari stau Voievozii în de aieva supt scutul acelor Regi.

Incolo se primiră puncturile Ardelene, mai toate ¹⁾ dintre care cel mai însemnat eră căsătoria Principelui cu o Arhiducesă, o fată a Archiducelui Carol din Austria interioară, cum se numiau Țările sudice ale casei de Habsburg, care își aveau reședința în Graz. Cu greu află Mama, Archiducesa Maria, din scrisoarea Impăratului dela 31 Ianuarie de legământul făcut. Cel puțin să se fie dat acum deodată, scria ea între altele Ministrului Rumf, numai o simplă făgăduință până ce s'ar ști măcar de Principele «dacă e după cum se zice, episcop sau preot» ²⁾. Aluzia vom înțelege-o mai târziu (dacă nu e un proverb cu altă însemnătate!) ea e o dovadă că zvonul ghicise adevărul de mai înainte. Biata Arhiducesă Maria eră silită să-și dea învoiala la căsătoria Princesei fice cu Sigismund, căci tratatul eră să nu aibe valoare dacă nunta nu s'ar face, zicea Impăratul, și Bocskay eră îndatorat încă în acest carnaval să aducă mireasa, dacă izbutește cu punctul de căsătorie. ³⁾ Acesta izbutise cum văzurăm și îndată plecă la Graz Carrillo,—după el, la mijlocul lunei Februarie toată legațiunea Transilvană. La 3 Martie Princesa Maria Christina fu făgăduită și la 5 se subscrise contractul de căsătorie și se făcù logodna prin mijlocirea lui Bocskay ⁴⁾ Cununia se hotări

1) Tratatul a fost publicat de mult de Belthen, III, 519 sq. Cf. Rapor-tul citat al Bailului, spre dovadă că eră bine imformat.

²⁾ Karl Reissenberger, *Princessin Maria Christierna* von Innerösterreich (1574 — 1621). Etras din Mittheilg. d. hist. Ver. f. Steiermark. XXX. Graz 1882. p. 7 — 8. Hurter, III, 322 sq.

³⁾ Instrucțiua secretă, punct 18; cf. scrisorile Ambs. venet. Praga 21. 23 Febr. *Docum.* III, 2, 82 — 84 și 86.

⁴⁾ Contractul la Bethlen, III, 534 — 548 Mai vezi rapoartele Ambas. venet. din Febr. s. d. și din 21; apoi Mart. 21 în *Docum.* III, 2, 82 — 3 88 — 9. Foarte multe detaiuri în scrisorile Archiduc. Maria c. Rudolf, Graz 5 Martie în Szilágyi, *Carrillo* p. 140—146 și în *Uj Magyar Muzzeum* 1854, publ. de Kemény... Cf. Hurter III, 324 sqq. Reissenberger, 8 — 11 Szilágyi in *Mon. Com.* Tr. III, 345 sqq.

pentru ziua de 11 Iunie. ¹⁾ Dar la acest dat abiã fu întãrit contractul din iarnã și acesta prin Impãratul ²⁾ și peste câteva zile, la 15, Princesa putu, cãci trebuia, sã plece, de și greu bolnavã de friguri, însoțitã de Mamã-sa. La începutul lunii August mireasa ajunsese la Alba Iulia și la 6 pãrechea princiarã fu cununatã prin Nunțiu papal, trãmis anume la Princedepele din Transilvania ³⁾.

La nuntã aveã și Mihai 2 boieri de frunte, pe Stroe Burescu și Radu Calomfirescu, trãmiși cu bogate daruri ⁴⁾. El, Domnul supus, aveã sã serbeze tocmai atunci altã nuntã, cea mai groaznicã nuntã de sânge cu dușmanii ce puteau înnece pe Prințul în mijlocul veseliei cu toatã nunta și Țara sa.

Am vãzut greul ce purtã Mihai-Vodã ba și Aron pãnã aproape de acest dat, dar ce fãcù Principele Ardelean acasã în tot timpul acesta?

*

Mai nimic din ce am așteptã sã fi fãcut: aproape nici o faptã rãzboinicã nicãiri, afarã de partea ce o are la izbãnzile Romãnilor corpul de oaste trãmis lui Mihai și lui Aron într'ajutor. Și de aceste corpuri — cel din Țara Romãneascã erã de 2.000, cum am vãzut — n'avem nici o dovadã cã erau plãtite de Sigismund, ci tocmai semne de-împotrivã. Dar aceasta nu-l împedecã pe Transilvan de a trãmbița la Praga și în toatã lumea, cã învingerile din Țarã, din Moldova și Bulgaria erau sãvãrșite de oștile sale, sub comanda Generalilor sãi, lângã cari se pomeniau de cele mai multe ori numai ca un adaus oștile pãmântene ale Domnilor romãni.⁵⁾

¹⁾ Punct 10 din contract în Bethlen p. 546. cf. p. 579.

²⁾ Bethlen III, 574 sq. cf. p. 556.

³⁾ Reinszenberger, 12 sq și Hurter, 329, scriu amãnunțit despre toatã nunta asta. V. și scrisoarea episcopului de Orade, din 9 August, *Carrillo*, 151. Bethlen 576—582. Ambasadorul venet scrie din Praga la 4 Aprilie, cã a ajuns acolo Visconti, ep. de Cervia «mandato da Sua Santità a risiedere în Transilvania *Docum* III, 2, 91.

⁴⁾ Anonimul, 282.

⁵⁾ Vezi Analele Fugger și rapoartele Ambasadorului venețian, citatã la povestirea tuturor întâmplãrilor rãzboinice din iarna și primãvara a. 1595. Intr'o știre din 6 Mai. Viena, în An. Fugg. (p. 234) se zice, cã: Principele «a trãmis nu de mult nou ajutor Moldovenilor și Valachilor». Nu putem afla dacã și în cãt e adevãrat aceasta.

Totuși adevărul iese la iveală și din chiar veștile ardelene. El e mărturisit de omul Principelui și în numele lui când e nevoie a face zor Impăratului în altă treabă. «Intr'adevăr se aude», scrie Ambasadorul venețian din Praga, la 23 Mai, povestind de o misiune ardeleană, «că pe când Românii și Moldovenii cu oareș care număr [con qualche numero di gente Transilvana] de oaste Transilvană au făcut isprăvuri în potriiva Turcilor de felul cum am scris în deosebitele mele scrisori, așa acel Principe s'a ținut cu nervul oștilor sale în Țara sa, temându-se de vre-o mare răscoală dacă ar plecă ¹⁾. Cât despre Turci, ei nu s'au îndoit nici o-dată că cine i-a bătut, pe iei și pe Tătari, ostașii lor: Românii și Moldovenii ²⁾. Ba chiar prizonierii Turci de pe lângă Rab, eșiți după pradă, spun Imperialilor în luna Mai de «pagubele și înfrângerile primite dela Români și dela alte nații, și de perderea câtorva orașe» ³⁾.

Dar pe lângă laude, Principele mai aveà să trimeată la Praga și viclene amenințări. Incă dela 14 Martie se știà aci, unde sosise un sol transilvan puțin nainte pe la 7 Martie ⁴⁾, «prin informații secrete», că Turcul a trimis doui Ciauși la Principele, ca să caute să-l împace cu Sultanul, și că Sigismund a fost silit să-i primească, la dorința poporului său, căci s'a simțit răsărind oareșcare sămânță de trădare în Trnsilvania ⁵⁾. Se poate, că Sigismund să fi dat chiar el această formă vestei, care s'a putut trimete cu a lui știre, ca să grăbiască în chipul acesta încheierea căsătoriei sale cu Princesa austriacă ⁶⁾, și trimeterea ajutorului făgăduit de Impăratul,

¹⁾ *Docum.* III. 2, 102.

²⁾ Vezi rapoartele Baililor citate la războirile de mai sus.

³⁾ *Docum.* III. 2, 100. Praga, 23 Mai. Raport venet. Perderea aceasta suferită de o parte a garnizoanei dela Iaurin (unii spuneau, că chiar cetatea e perdută) o puteà raportà Bailul din Constanpl. la 18 Mai. *Docum.* IV. 2, 198.

⁴⁾ Raportul Amb. venet din această dată, Praga. *Docum.* III. 2, 87.

⁵⁾ Raportul aceluiaș din 14 Mart, *ibid.* p. 88.

⁶⁾ In rap. său din 21 Martie (*ibid.* p. 88—89) Amb. venet. scrie, că aflându-se la Praga această—umblarea Turcilor după Principele.—Impăratul trimese Curier la Graz, ca să se încheie cât de curând căsătoria, și repede se făcù logodna prin mijlocirea Ambasadorului transilvan. Dar, când vestea de Ceaușii Turci sosì la Praga, logodna erà încheiată.

ajutor ce-l cerea cu zor (dela el și dela Pontificele) încă prin solia sa dela 8 Martie, sosită la Praga înainte de 28 a lunii ¹⁾. Căci într'adevăr, în Mai — din 23 e raportul Ambasadorului venet de unde scoatem știrea, — Trimșișii Principelui cearcă fără încunjur să facă silă Impăratului cu astfel de socotințe: Să se trimeată Stăpânului lor, pe ziua de 11 Iunie mireasa, după făgăduință, altfel pot eși lucruri păgubitoare. «Turcul a trimes un Ciauş, cu imbieciuni cinstite (con offerte honorate) și cu tare bogate daruri»; s'ar putea ușor ajunge la înțelegere cu el. Dacă ar fi soția lângă Principele, supușii ar înțelege legătura strânsă dintre el și Impăratul, — altfel socotesc că e o minciună, mai ales, că nici un ajutor n'a sosit, de când se tot făgăduiește. Deci Impăratul să trimeată repede ajutoare și pe mireasa, — numai aceasta ar putea înfrână pe cei dor-nici de noituri ²⁾, adecă pe cei ce trag cătră Turci.

În faptă Turcul trimesese Ceauși la Principele cu momeli. Unul, Bostangi Hussain, își primiă dela Sigismund, la sfârșitul lui Martie, în Timișoara, unde așteptă lângă Pașa Ahmet de acolo, pașaportul de liberă mergere în Ardeal ³⁾. Și de bună samă, că tot acesta e cel cu «imbieciunile cinstite». Ingăimate acestea cu o săptămână mai înainte prin solii Principelui, ele erau mărturisite limpede Impăratului, cătră sfârșitul lui Mai, prin omul trimes de acesta în Ardeal ca să-i întărească lui Sigismund toate făgăduințele și împlinirea lor neștirbită și fără amânare. Carlo Magno, plecat din Alba-Iulia înapoi la 15 Mai, aducea scrisoare și spunea cu grai, că au sosit trei Ceauși turci trimeși de Sultanul în Transilvania și au făgăduit Principelui, în schimbul prieteniei lui, stăpâ-

¹⁾ *Ibid.* p. 89.—90. Raport din 28 Martie.

²⁾ *Ibid.* p. 101.—2. Cf. *Arch. C.* cod. 595, 8, f. 924. Di Venezia li 23 Maggio, după scrisori din Graz dela 15 Mai. La 13 a ajuns acolo cu Camarier al Transilvanului, care cere cu mare zor plecarea miresei, zicând că Românii, Moldovenii și alții se tem că mireasa nu va fi trimeasă până după resboi, și astfel stau la indoială, oare se mai continuie resboiul.

³⁾ V. Scrisoarea Ceaușului Hassan c, Principele. Timișoara, 1 Aprilie 1595. *Török-Magyarkori tört. Emlékek*, Okmánytár. III, 35—6 (ungurește). Ambasadorul venet dela Praga, știă abia la 2 Mai de acest Ceauș. cu mari daruri. ce-și așteptă pașaportul la Timișoara, și abia la 16, că Principele a hotărât să-l asculte. *Docum.* III. 2, 96, 99.

nirea Moldovei, a Țării Românești, ba ce e mai mult, i-au făgăduit, că-l va face Rege al Ungariei. Deci Impăratul să împlinească repede cele făgăduite. Căci Principele e de treabă: a câștigat trei învingeri asupra Turcilor, pe când plecă Magno, cuprinzând toate locurile Țării Românești și Moldovei, afară de două ¹⁾. (Sunt tot cunoscutele învingeri ale Românilor). Nu știm dacă Principele eră într'adevăr amenințat de supușii săi, dar abia am putea crede, că după sângele vărsat anul trecut mai aveà cinevã gust de rebeliune. Dieta din Alba-Iulia, ținută la 16 Aprilie — 2 Mai, votă strună toate cererile Principelui: dăjdii grele și oaste berechet, ba introduse și în lege execuția celor 17 nobili, săvârșită anul trecut, mulțumind Principelui pentru grija și paza bună de Țara lor». ²⁾ După astfel de spărieri, Carlo Magno trebuia să plece repede iar în Ardeal. Avea să spună Principelui anume, că oastea de ajutor eră pe drum cătră Transilvania, în mare parte, și că după jumătatea lunei Iunie va plecă și mireasa, și să-i făgăduie, că Măiestatea Sa nu va lipsi a-i dà cât de multă oaste va putea, numai să se împotrivescã dușmanului. ³⁾ Dar Magno abia pornit la drum căpătã poruncă să se opreascã, și nu se știe de s'a mai dus sau ba. Oricum cererile Principelui se repetau des până târziu în Iunie ⁴⁾, și nici Ceaușii turcești nu erau sloboziți curând cătră casă, «ori pentru îngelozirea Impăratului», ori «pentru a dà nă-

¹⁾ Raportul amb. venet Praga, 30 Mai. *Docum.* III, 2, 104—5. Imbieciunile din partea Turcului le scrise Principele și la Roma. Bernerio c Impăratul, 25 Iunie. *A. C. Cod.* 595, 8, f. 753.

²⁾ *Mon. Com. Transv.* III, 466—480. Carlo Magno aduse și conclusele dietei la Praga, și Ambasadorul venet își câștigă o copie, după care le resumă în raportul său din 6 Iunie. v. nota urm.

³⁾ Cotnarini c. Dogele, Praga, 6 Iunie 1595 în *Docum.* III, 2, 105—6.

⁴⁾ Două scrisori ale Principelui din 2 Iunie una către Impăratul, cealaltă către Archiduc. Matthias și o a treia tot Impăratului din 10 Iunie, cerând de grabă ajutor, că Ferhat Pașa a pornit cu oaste și a ajuns până în câmpia Iamboli, se află în adausul la ediția lui Gyulafi (*Mon. H.S.S.* 31), p. 107—8 și 110—111. A doua cu cevã deosebire și în *Docum.* III, 1, 214. Ele au fost pub. și în Pray *Epistolae procerum virorum*, III, 243 sq. De sosirea lor la Praga (cu deosebirea, că ar fi fost din 1 și 11 Iunie) prin curier anume scrie Ambasadorul venet. la 27 Iunie. *Docum.* III, 2, 115.

dejdi Turcilor» ¹⁾, ca astfel să-i țină departe de Țara sa. Ori, — ce e foarte cu putință — fiindcă într'adevăr vrea să se împace cu Turcii. Zorul Principelui sili în urmă pe Impărat să ceară plecarea Prințesei, chiar bolnavă, cum știm, și a oastei de călăreți, ce aveă s'o păzească în cale de dușmani. Aceștia erau trimiși din partea arhiducelui Maximilian, care mersese înainte la Cașovia să pregătească primirea și s'o însoțească până la graniță ²⁾, și din a lui Teuffenbach, Căpitanul Ungariei superioare ³⁾. Poate pentru aceasta ziceau Miniștri Curierului ardelean, că ajutorul e pe drum, după cum eră și Principele în toată forma asigurat ⁴⁾, ca și despre aceea că Ungaria de sus e bine îngrijită cu oaste, — cu toate că omul lui spuneă, că n'a întâlnit nici un ostaș în cale, și că Teuffenbach n'are decât 3.000 de călăreți (așa a fost însărcinat să refereze), cu cari nu se va puteă face nici o cucerire, dacă nu e și infanterie ⁵⁾. Paza Princesei a fost bună — se vorbiă la Praga pe la 11 Iulie, că Teuffenbach a împrăștiat Turcii ce erau să atace convoiul — ⁶⁾ și mireasa ajunsese în pace la Ardeal ⁷⁾.

*

Ne mai rămâne să cercetăm purtarea Principelui — din iarnă până-n vara acestui an — față de Domnii români, ale căror biruințe sânt singurele aievia cari au ajutat mai mult la izbânda politicei sale cu Impăratul.

L'am văzut cerând cuprinderea Țărilor române în trata-

¹⁾ *Docum.* III, 2, 109. Raportul lui Contarini din Praga, 13 Iunie.

²⁾ *Ibid.* p. 115. Depeșa din 27 Iunie.

³⁾ Reissenberger 11; Hurter, III, 327.

⁴⁾ In *Arhiva de război* din Viena Reg. 195 f. 191 supt No. 213 Iunie 27 citim: Fürst in Sibbenbürgen wird der eigentlichen vertrösteten Hilf vergwisst.

⁵⁾ Depeșa Ambas. ven. 27 Iunie, *Docum.* III, 2, 115—16.

⁶⁾ *Docum.* III, 2, 119. Raport venețian din Praga.

⁷⁾ *Ibid.* p. 124. Raport din 25 Iulie, în urma scrisorilor dt. ²⁵ Iulie so-site din Ardeal; dar acestea abiă pot fi datate altfel decât în stil vechi. În Transilvania eră arrivata la sposa incontratata et ricevita dal medesimo Principe, et con essa si trovavano quasi tutti li soldati che l'Imperatore havea ordinato che andassero in Transilvania»... Cf. totuși raportul veneț. din 8 Iulie, unde se spune, după vești din Ardel, că la 15 ale lunei eră vorba să-și serbeze Principele cununia. *Docum.* VIII, 192.

tul său de alianță, ca niște țări supuse lui, ce nu trebuiesc părăsite la încheierea păcii. Și au fost cuprinse. Nu-i vorbă, Impăratul le arată dietei ungare încă în propoziția sa subscrisă la 18 Ianuarie în Praga, ca *aliat* cu sine ¹⁾. Cu toate acestea se pare, că Principele și nu altul deșteptă la Curte, prin Martie, îndoială în Români, ca să-și mărească însemnătatea sa. «Se întărește prin noi avizuri, scrie Ambasadorul venețian la 21 Martie, după ce o săptămână mai înainte trimisesem asemenea vești, ²⁾ că Moldovenii și Românii nu s'au hotărât a se declara neted dușmani ai Turcului, și cu toate că soldații au făcut câteva pagube Turcilor, totuși principalii [boerii] acelor provincii nu au luat parte la ele, nici nu ș'au dat învoirea». Astfel se temeau «mereu» la Praga, că făgăduințele lor sunt pline de viclenie și de înșălăciune. ³⁾ Dacă într'adevăr am aflat urme de nemulțămire cu politica războinică a lui Mihai la unii boeri, din interesul propriei lor măriri, dar de înșelătorie din partea lor mare și din a Capului Țării, (care-și puneă așa de cinstit viața cu oștenii săi împotriva dușmanului, cu care sânt bănuți de înțelegere), nu poate fi vorba. Și dacă Principele a trimis această vorbă la Curte, el o făcea cu chibzuință: ca să-și îndreptățească silințele de a-și spune cu desăvârșire, ba de a încherbă în jugul său pe bravii, cari se opinteau să svârle jugul Păgânului. Nu eră de ajuns lui Sigismund dreptul de mai mare, de Suzeran, peste Țările românești, cu care se lăudă, — de și nu știm că peste Moldova să și-l fi câștigat. Căci nu le strică nimic Voivozilor Români, dacă Sigismund se numiă «Principe al Transilvaniei Moldovei și al Valachiei Transalpine» (adecă a Țării-Românești) — pentru prima-oară, pe cât cunoaștem până acuma, la 27 Martie în hârtia de chemare la dietă, pe ziua de 16 Aprilie—nu le strică nimic, câtă vreme

¹⁾ -Vident Ordines, ut vicini populi Transsylvani, Moldavi, Valachi, alique, qui a Christianae Reipublicae corpore multos iam annos quasi divulsi ac separati, sub clientela Turcica egerunt, tyrannidis et impietatis pertaes, *Sacrae suae Matti se se de integro coniungant*, magnasque Turcis, quas in de ad Hungariam oppugnandum habebant oppunitates, corrumpant atque eripiant». *Mon. Com. Hung.* VIII, 208-9.

²⁾ Depeșa din 14 Martie. Locul e citat mai sus.

³⁾ *Docum III.* 2, 88--89. Raport din 21 Martie.

Voivozii n'aveau nici o îndatorire de vre-o plată, afară de purtarea războiului, de care se apucase de bună voie, și pe care în interesul lor îl purtau, întâi și întâi, și câtă vreme își păstrau și împărțiau toate drepturile în Țările lor. Dar tocmai în aceste drepturi vroia Principele săintre, drepturi, de cari nici Turcul nu s'a atins.

Nici mai mult nici mai puțin decât chemarea lor, ca a unor simpli supuși, la dieta Transilvaniei, cu câte 12 boieri, reprezentând țările, fû hotărâtă și hârtia de chemare și trămeasă de Principele ¹⁾. Și se vorbiă în public, că de nu vor veni, vor fi socotiți de «trădători» ²⁾. Adecă: ori vă supuneți mie de tot cu voia, își zicea Principele, ori vă în dețin dușmani alături cu Turcul, și voi cu cădeă peste voi cu puterea.

Pățenia lui Aron, scurt după aceea, e o dovadă, că el a trebuit să se împotrivească de-a dreptul a ascultă chemarea. Pe acesta Sigismund îl bănuî mai întâi de șovăire. La 4 Martie Impăratul scriă lui Aron scrisoare de laudă și mulțămire pentru faptele sale frumoase de până acî împotriva Turcilor și a Tătarilor,—dar și de îmbărbătare (exhortatione), ca să țină și să păstreze cu inimă statornică *alianța* (foedus) încheiată cu noi și cu zisul Principe Transilvan, cu mila lui Dumnezeu! și să nu asculte de momelile, ce de sigur le va întrebuiță *Turcul* ca să-l «scoată din confederație» ³⁾. E drept, că Aron-Vodă dăduse Turcilor nădejdea, prin Martie,

¹⁾ Acest convocatoriu se află în *Mon. Com. Transilv.* III, 463—4 dt 27 Martie. In contractul dela 28 Ianuarie el e numit numai Principe al Transilvaniei. Dar în articolul prim se zice: In transactione vero tam Transilvania, quam ditiones illi subiectae contineantur, utraque item Valachia, nimirum Moldavia et Transalpina, quae a Turcarum societate recesserunt. *Mon. Com. Hung.* VIII 230—241.

²⁾ Analele Fugger. Ausz Weisseburg in Sybenbürgen v. 10 April. *Doc.* III. 1, 231. Urmările ne fac să credem aceeașă mărturie.

³⁾ *Docum.* III. 1, 208—9. Intr'un memoriu tipărit la Roma în 1595, unde se înșirau isprăvile Principelui transilvan. în primăvara acestui an e pusă și prinderea lui Aron Vodă, «per haver scoperto che contra la data fede, trattava continuamente co'l Turco»... *Docum.* III.2, 495. Lucrel s'a dovedit falș în urmă și că nu eră decât machinația unor miniștri ai Voevodului cari vreau să-l peardă, ca să-și împartă între ei comorile lui. *Docum* III. 2, 164. Praga, 23 Ianuarie 1596.

după lupta dela Oblucița și prima încercare asupra Tighinei și Akermanului, că va sta pe pace și se va întoarce la ascultare. Dar aceasta o făcuse numai ca să împedecă trâmîterea de noii Țoști asupra sa, și ca să izbutiască cu atât mai ușor în cuprinderea Ismailului și a altor orașe, cum s'a și întâmplat ¹⁾. E drept apoi, cum am văzut, că el a trâmes după ajutoare și la Poloni, îndată după răscoală: cunoștință avem despre două solii în Februarie ²⁾, o a treia își predă scrisorile în mâna Regelui la 22 Martie ³⁾. Dar aceasta o făcuse și Impăratul și Sigismund. Și Aron erà dator mai mult așa să facă: Polonii i erau cei mai apropiați vecini, a căror bunăvoință trebuia să o caute cu tot prețul. Dacă aceștia i cereau, în schimbul «scutului», ce i-ar da împotriva Turcului, supunerea ⁴⁾, nu ne putem miră, dar vom înțelege ciuda Transilvanului. De sigur că supunerea ce o cereau Polonii trebuia să fie mai ușoară, decât a lui, cum o doria acum. Doar aveau să-l întreacă în bunătaie. Și Aron aveà locul să aleagă. De aceea credem, și așa trebuie să fie fost, că Sigismund îl învinuia cu abaterea cătră Turci, numai fiindcă nu-i da mâna să-i arunce deodată apropierea de Poloni; de aceea hotărî, și numa așa puteà da îndreptățire hotărîrei sale de a-i lua capul ⁵⁾. Mai târziu când capul nenorocitului voevod i erà în mâni, mărturisia chiar Principele, aproape fără ocol, adevărata pricină ce a avut pe el. La Curte bănuiala lui cu Turcii nu prea prin-

¹⁾ Venier c. Dogele. Pera. 2 Aprilie. *Docum.* IV. 2, 193 (III. 1, 471 cu datul 15 Aprilie. Pe timpul când Aron se prefăcèa prieten Turcilor Ceaușul Hussain plecase să-și facă drumul către Ardeal prin Moldova. Dar se vede că în cale, primind vești protivnice, își trimise numai pe servitorul său Ibrahim prin Moldova, cum ne-o spune singur, când îl reclamá dela Sigismund, căruia precum aude, i l-a trimes Aron legat, V. Scrisoarea lui Hussain c. Sigismund din 1 Aprilie în *Török-Magyik I. Eml. Okt.* III, 36.

²⁾ *Analele Fugger*, 228 — 9: Ausz Craccaw, 15 Febr. și *Docum.* Supl. II. 2, 341 scrisoarea lui Aron din Iași 15 Febr.

³⁾ *Analele Fugger*, 233. Ausz Craccaw, 24 Marty.

⁴⁾ *Ibidem* p. 231. Ausz Craccaw 9 April. Veste cu caracter de svon, dar pe care ne putem lăsa; lucrul avea să fie tratat în dieta din Varșovia.

⁵⁾ *Ibidem* p. 233. Ausz Siebenbügen vom letzten April 1595.

sese, faptele bietului om erau mărturie protivnică. Vestiți din partea slujbașilor lor din Ungaria de sus de gândul Principelui de a-și «aduce supt stăpânirea sa toată provincia Moldovei», Ministrii Împăratului nu judecau de dreaptă această cuprindere ¹⁾ «pentru-că aceste popoare s'au unit cu Transilvania împotriva Turcilor», ba eră socotită și de primejdioasă, «putând acele nații cu ușurință să se alătore Turcilor, când vor fi băgat de seamă această încercare, și să fie vrăjmașe Transilvanului» ²⁾. Atunci Sigismund scria guvernului Împărătesc, că Moldoveanul care a fost prins cu nevasta și cu copii «a ținut foarte strinsă corespondență cu câțiva Poloni fruntași și în deosebi cu Cardinalul» Andrei Báthory, «mestecați fiind și Turcii, cum s'a arătat prin feliorite scrisori» ³⁾. Nu știm dacă Aron într'adevăr a avut de gând să se închine Polonilor. Datoria lui eră să și-i îmbune. Căci Polonii nu vreau să supere nici cum pe Turci, și oprise ori ce recrutare de călăreți Poloni pe seama (și cu cheltuiala) Împăratului; căci lor le eră greu pe Transilvanul pentru declararea lui pe partea acestuia, și mai greu pe Vozii români că se alăturară, având totdeauna de gând ei «să-i subjuge cu oare-care prilej» ⁴⁾. Și acesta putea fi (aflat) nimerit chiar acum. Apoi atunci Aron eră întâiu de luat în picioare, fără nădejde că fălosul Ardelean să-l poată mântui de ei. Stând pe partea Polonilor, închinându-se lor (și condițiile trebuiau să fie mai ușoare, o repetăm), eră mântuit și de războiul cu Turcii (în acest înțeles bănuiala de împăcare cu ei capătă temeiul), și scăpat și de sarcinile lor ne-mai pomenite ce-l făcuse să se răscoale, și de vecinica amenințare de a-și perde domnia : Polonii puteau fi chizași și

¹⁾ L'impresa... non si giundica giusta...

²⁾ Ambas. venet către Doge. Praga, 16 Mai, în *Docum.* III. 2, 99.

³⁾ Depeșa aceluiaș din 6 Iunie *Ibid.* p. 106. Cu această descoperire, scrie Contarini, s'a aprins și mai mult inimile Transilvănenilor în contra Polonilor și a lui Andrei Báthory întărind cu toții sentința de osândă asupra acestuia împreună cu aceleorlalți rebeli judecați și uciși anul trecut. De Cancelarul polon, scria ambasadorul încă la 30 Mai, că să crede (așa scrise Principele, poate) a fi având mâinile în mișcările din Ardeal, dușmănoase Principelui. *Ibid.* p. 104.

⁴⁾ Depeșa ambas. ven. din 18 Aprilie 95 Praga în *Docum.* III. 2, 93.

ocrotitori pentruși împotriva la toate. De aceea Aron trebuia să se lipească de Poloni. Trebuia cu orice preț, când prețul muncii sale împotriva dușmanului comun nu era alta decât cererea Transilvanului, să-i cinstească lui și Țara și Domnia, și să se facă lui slugă ascultătoare, fără nici o putere și fără voință. Căci aceasta ceruse Sigismund cum vom vedea mai bine, vorbind de Mihai și de supunerea Moldovei, când Aron nu mai era. «Popoarele Moldovei încă n'au jurat credința Transilvanului», scrie ambasadorul venețian din Praga la 6 Iunie, «cum au făcut cele din Țara-Românească, împedecate fiind, cum se crede, de acel Voivod» (adecă de Aron). Și mai amănunțit ne va explica și întări acest fapt Ambasadorul venețian peste un an de zile, când lucrurile se puteau ști cu mai mare siguranță. Principele Transilvan, care se află la Praga, zicea că a dobândit această Țară (pe care atunci o perduse), «cu drept război și cu învoiala acelor popoare». Dar unii Miniștri spuneau martorului nostru că «a perdut-o, fiind-că s'a arătat prea lacom de a o subjugă, căci vrea ca să primească steagul și guvernul lui, și ca în toate să atârne de autoritatea lui, și că, pentru a-și împlini acest gând a scos pe Aron Vodă.... și a pus în locu-i pe Ștefan, care în urmă a fost alungat, pentru că acele popoare vreau să fie aliate (raccomandati) și nu subjugate la Transilvania» ¹⁾.

Răzimat dar pe Poloni, Voievodul Moldovei cuteză să se împotrivescă de a-și jertfi Domnia, pentru a se face slujbașul, «prefectul» aceluia care-i era dator mulțumire, cuteză a nu voi să lase drepturile Țării sale de a-și da legi și a se cărmui pe sine după voe, pentru a o schimbă în provincie ardeleană. De mult îi spionase Principele inima (prin Cristof Literat de Keresztúr), acum era momentul de execuție. Repede fii trimes la Moldova Gaspar Kornis și Franț Daczo, când Aron nici nu se putea aștepta la o lovitură așa năprasnică, împreună cu mai mulți nobili Secui, ²⁾ de bună seamă supt chip de ajutor. Înțelegerea trebuie să fi fost făcută de mai nainte (și cronistul moldovean Costin mărturi-

¹⁾ *Ibid.* p. 178 — 179. Raport din 5 Mart. 1596.

¹⁾ *Docum.* III. 2, 106.

²⁾ Barovius, 157—8.

sește aceasta) cu boierii de Curte ai lui și anume cu rivalul său Stefan Răzvan ¹⁾ prefectul Curtenilor săi ²⁾ pe care Aron l'a ridicat din cerșitor la rangul de Hatman, și cu capul oștilor ungurești de gardă: ³⁾ acesta predete prins lui Korniş și soți, la 23 Aprilie ⁴⁾ pe voevod cu familia sa și cu averile sale, de cari se zicea că erau de multe sute de mii de galbeni, ⁵⁾ ori, că eră «o mare comoară» ce-i va prinde bine Principelui la război. ⁶⁾ La 10 sau 11 Mai Aron și familia sa fură aduși la Brașov ⁷⁾, unde fûținut «zece zile». De aci apoi a fost mutat în temnița din Vinț, unde și-a aflat și sfârșitul, după un cronist contemporan, prin venin; ⁸⁾ ori

¹⁾ Miron Costin, *Leatopiseșul Țării Moldovei dela Aron-Vodă încoace*. Ediția V. A. Urechia, I, (București 1886), 435 (Se știe că autorul trăiește în a 2-a jumătate a veacului 17, și mărturisește singur chiar la început (p. 434), că izvoare pământene n'a avut. S'a folosit însă de izvoare străine). Acești boieri ar fi anume: «Ștefan Radu Vornicul, și Răzvan Hatmanul». Dar, chiar un codice manuscris dres de fiul Cronicarului, de Nicolae C. constată confuzia autorului (ce se continuă până la sfârșit), cu acei doi Radu, care nu sunt decât una și aceeaș persoană: Radu Răzvan.

²⁾ *Cron. F.-Lup.-Olt.* 121: «Aulici militis apud Aronem Praefectus. El însuș iscălește o scrisoare c. Pezzen, trimeasă prin Marini, 15 Aug. 1594, astfel Stephanus Rezvan, Hathmsn. *Docum.* XII, 7.

³⁾ Weiss, *Liber Anualium* (in Fundgruben III), 145 și 149. *Chronicon Fuchs.-Lup.-Olt.* 121: Die 2. Maji Aaron... ab Hungarico praesidio sibi adiuncto captus. Ar putea fi Tolnay, delegatul său la Impăratul. înainte de un an, deși pe la 10 Aprilie Tolnay se află la Alba-Iulia, spunând lui Marini, că a vrut Aron să-i taie capul *Docum.* XII, 41. Aron plângea peste câteva zile soarta Domnilor din pricina «emulilor» lor, către chiar martorul nostru Weiss. Tot acolo, p. 145.

⁴⁾ *Cronica anonimă (Mag. ist. IV)*, 281. *Chr. F.-L.-Olt.* 121 (23 A. v. = 2 Mai n.)

⁵⁾ Barovius, 158.

⁶⁾ Cunoscutul raport al Venețianului din Praga, 6 Iunie.

⁷⁾ S. Csauk in *Ephem. Libellus (Fundgruben III)*, p. 90 dă datul 10, Weiss in *Lib. Anal.* 11 Mai (*ibid.* p. 145).

⁸⁾ Weiss A. o. c. p. 145. Veninul i-ar fi fost dat de oamenii Cancelarului țării, Jósika, autorul acestei crime. Barovius însă scrie (p. 157) că Principele a hotărât să facă Țările române în provinciile ardelenelor împotriva sfatului lui Jósika: «inconsulta Stephani Jósika suggestione».

de mizeria temniței și de supărare, ¹⁾ la anul 1597 vara. ²⁾ Trădătorul își luă răsplată: Răzvan fû pus de Kornis în scaunul golit de Domnie, luând numele de Ștefan Vodă. La 27 Iunie el primiă steagul de întărire din mânilor aceluiași General în numele Principelui său, ³⁾ după ce mai înainte el și țara sa împlinise cererea Principelui făcută lui Aron, supunându-se lui printr'un tratat anume, cu totulul tot. Dar cuprinsul acestui tratat, fiind la fel cu cel încheiat încă și mai înainte cu Țara-Românească, îl vom arăta la un loc cu acesta. Acî, cu Țara, cum se ajunse la el?

Dacă pe Aron îl află chemarea Transilvaniei la dieta lui și la supunere necinstită cu nădejde în scutul Polon, așa cât să se simtă în stare a se împotrivi și să-și poată arăta pe față vătămarea inimei sale; ⁴⁾ nici Mihai nu stătuse chiar cu mânilor în sân, așteptând doar toate dela — asupritoarea! — bunăvoință a hameșului său vecin. Și el își trimesese solii în Polonia după «vre-un fel» de ajutor, dar aceștia nu căpătară decât făgăduințe, înainte de dietă, și când aceasta eră împrăștiată, nădejdi și vorbe bune, căci Polonii, afară de alte considerații, pare că aveau de gând să ajute aceste popoare nu ca pe prieteni, ci ca pre supuși. ⁵⁾ Dar Mihai, în starea sa de atunci și în locul unde se află Țara sa, nici nu se putea mulțami cu «vorbe bune» nici supune nu se putea acelora cari vreau să rămână prieteni dușmanilor săi, Tur-

¹⁾ Chron. F.-L.-Olt. 121.

²⁾ Barovius p. 293: Vir certe tot tantisque fortunae vicissitudinibus longe memorabilis...

³⁾ Weiss, 145. La această instalare martorul nostru a fost de față: «dabei ich auch gewesen bin». Barovius, 158, fără dat, și greșit cu numele: Stephanum Hofmannum în loc de Răzvan. *Chr. F.-L.-O.* 121.

⁴⁾ Barovius, 158: «Aaron Vajvoda, liberisque de Principe Sigismundo *palam locutus* alieni ab eo animi, et in Turcas propendentis significationem nonnullam ediderat». Voevodul a putut să amenințe pe Transilvan cu abaterea către Turci, când acesta făcû încercarea de înjosirea lui: atunci Voevodul a făcut ce trebuia să facă și semnul său de înstrăinare fiind urmarea politicei lui Sigismund, nu putea pricinui el această politică de eutopire.

⁵⁾ Negreșit în locul «sospetti», cum e tipărit, trebuie citit «soggetti». Raportul ambas. veneț. din Praga, 25 Aprilie. *Docum.* III. 2, 95. Cf. Zeitung-ul din Analele Fugger p. 131, Cracovia, 9 Apr.

rilor: scutul lor, și prea îndepărtat și prea nehotărât, nu l-ar fi putut scuti de aceștia, cu toată prietenia lor cu ei, și i-ar fi adus și un al doilea dușman în gârgă, pe prietenul — de silă — de acum, Ardeleanul. Cea mai bună ispravă a soliei sale o așteptă el în altă parte, unde trebuia să o aștepte, la acela cu care Turcul își începuse războiul, la Împăratul, de pe a cărui Țară el atrăsese prin cumplitele sale lovituri tot cugetul și toată puterea Păgânului. Oricât de schimbate, de mincinoase spre scăderea lui vor fi fost rapoartele lui Sigismund asupra isbânzilor oastei românești, ceea ce Mihai a trebuit (a putut cel puțin) să bănuiască, Împăratul creștin nu putea să nu prețuiască faptele lui, și eră silit să-l ajute — își va fi zis Mihai — căci pe sine se ajută; se știă de pe atunci că războiul cel mare din anul ăsta o să fie purtat din partea Turcilor numai trecând întâi peste trupul rebelilor dunăreni: aci în Țările lor ei trebuiau oprîți în marș, aci eră locul de a se opinti Creștinii cu ei mai întâi.

De aceea solia lui Mihai-Vodă aveă să meargă dela Cracovia (la 6 Aprilie Regele eră acolo)¹⁾ la Praga. Ea într'adevăr a și sosit câteva zile înainte de 8—18 Aprile la Curte, și aveă «însărcinarea hotărâtă», scrie Ambasadorul venețian, de a-și prezentă scrisorile în chiar mâna Împăratului și de a-i vorbi în deosebi asupra feluritelor lucruri ce sunt de trebuință [? occorono]. Ce anume, nu ajunsese până atunci la cunoștința nimănu, dar Ambasadorul speră. că «poate se va ști ceva după ce va fi avut (solia) audiență²⁾. Și această știință el o cuprindea peste o săptămână în următoarele cuvinte: Au venit... «să ceară ajutor și în deosebire bani, dar» adaoze venețianul cunoscător al Curții «fiindcă cer un lucru de care nu e prisosință aici întâmpină oare-car greutăți în cererile lor³⁾. Dacă oamenii lui Mihai vor fi avut

¹⁾ *Docum.* XI, 521.

²⁾ *Docum.* III, 2, 92—3. Depeșă din 18 Aprilie. În acest loc nu se spune, că solia ar fi venit prin Polonia. «E arrivato in Corte un huomo mandato dal Principe di Valachia»... Dar de sigur de aceeași solie e vorba și în depeșă de peste o săptămână de unde putem înțelege acest capăt «Andorono li medesimi [alcuni de Valachia] anco in Polonia mentre ora convocata la dieta»... V. nota urm.

³⁾ *Ibid.* p. 95 Depeșă din 25 Aprilie.

și altă misiune nu știm; judecând după cele ce urmară, putem crede că da, dar putem zice totodată, că de bună seamă cu nimic n'au izbutit aievea. Impăratul le va fi îmbunat că va trămite pe cinevâ anume la Domnul lor să facă vre-un legământ dar i va fi îndemnat în acelaș timp să țină strâns cu Ardeleanul în a cărui tratat uite că sunt cuprinși și căruia iel i va trămite curând ajutoare. Căci sol fu într'adevăr trămis în Țară cum vom vedeà mai jos și nici lui Aron cu care aveà legături formale, Impăratul nu-i trămiteà, chiar de curând, în Martie, de-a dreptul vre-un ajutor decât fâgăduința, că va expedui acuși oști tari în părțile Ungariei superioare, cari unite cu ale Principelui Transilvan, să poată da pept sdravăn cu dușnii, ¹⁾ așa că Moldovenii numai văzând tăria Transilvanului aveau să-și întăriască din iei însuși puterea și inima de război. Nu știm nici când au plecat solii. Românești din Praga, dar după ce încă pe la 25 Aprilie erà aproape ales, că nimic nu capătă, nu se poate să mai fi stat mult. Atunci rămâne vreme să ajungă acasă înainte de tratatul lui Mihai cu Sigismund Báthory, ori cel puțin înainte de ratificarea lui prin Mihai, și vorbele goale ce ei aduseră au trebuit să pună peceata, neagra peceată pe acest umilitor tratat.

Dar erà oare situația lui chiar așa de lipsită de nădejde erà primejdia din partea Turcului chiar așa de mare, și el în neputință de a se apăra sau de a fi scutit de ea? La aceasta vom puteà răspunde, dacă vom vedeà ce turburări pricinuiră în sufletul Turcilor loviturile primite dela Români de ce neajunsuri fură cuprinși și apoi ce gătiri de război făceau pentru acest an și încotro erau ele și puteau fi mai ales îndreptate.

*

Sultanul Murad, care a văzut aprinzându-se revoluția în Țările-Românești, fù scutit de amărăciunea celorlalte per-

¹⁾ *Ibid.* III. 1, 208—9. Szilagyî pomenind această scrisoare ce am cunoscut-o și mai sus, într'o notă (1) din *Mon. com. Tr.* III, 350, zice că i laudă credința [așa și e] și *promite ajutor*, ceeace, cum văzurăm, nu se întâmplă, cât privește pe Aron, iar de altul în acea notă nu se vorbește. Se poate ca scrisoarea aceasta n'a mai fost trămisă cum crede Szilagyî, dar aceasta numai e de nici o însemnătate pentru noi.

deri. La 16 Ianuarie 1595 el moare,—un domnitor slab, dar fără cruzime, stând, ca cei mai mulți Sultani, sub stăpânirea femeilor, dintre care Venețiana Baffa îl știu ține 11 ani în ascultare, și în monogamie aproape, până ce sora și mama lui îi mai strică locul prin apropierea lui de sclavele din haremul Seraiului. ¹⁾ După el luă Domnia Mahomed III. ²⁾ De la acesta se așteptau mari schimbări în toate trebile. Prin dârnicia și dreptatea ce arată, se credeă că va aduce la ascultare și va înimă miliția, frântă și descărăjată ³⁾. Mazilirea lui Sinan și ridicarea lui Ferhat la Viziria mare, prima lui faptă, eră și ea socotită de unii ca priincioasă războiului la Dunărea de jos, cu toate că trebuiă să fie datorită mai mult intrigelor din Palat și ale partidei lui Ferhat decât nemulțumirei Sultanului cu războinicul Ex-Mare-Vizir, pentru că ar fi lăsat unele cetăți în Ungaria fără garnizoane îndestulătoare, ceea ce ar fi pricinuit perderea aceloră ⁴⁾. Numai cunoștința acestor intrigi ca și sentimentul nevinovăției lui Sinan și a caracterului său dârj puteau îndreptăți pe unii să zică Bailului, că el (Sinan) se va întoarce la Constantinopol—chiar de-ar ști că i se taie capul ⁵⁾. Totuși se supuse, așteptându-și ceasul—de sigur nu prea îndepărtat—când iar să fie chemat la cârmă. Că situația următorului său nu eră nici de cum prorocitoare de vre-un noroc. Chiar pe atunci se adevereau primele vești despre învingerea lui Mihai la Ruscuc, a lui Aron la Oblucița, mărite încă de spaimă, și ele duceau pe bietul Ferhat din Divan de-a dreptul în pat, ținându-l două zile bolnav. Dar Sultanului încrezut îi aprinseră numai mânia căderile oștilor sale. El numi îndată doi Begberbegi pentru Țările-Românești răsculate, în locul nou aleșilor Principi ce plecaseră (ba mâncaseră și bătae) ștergând astfel printr'o poruncă Domnia Țărilor neatârnată înlăuntrul. Seimen Pașa cu 5000 de Ieniceri și două bulucuri de Spahii, cam de 5.000 fiecare (crede Bailul), aveau să si-

¹⁾ Hammer, *Gesch. d. osm. Reichs.* IV, 230—1.

²⁾ *Ibid.* p. 239. sqq: suirea lui în Tron.

³⁾ Depeșa Bailului veneț., Pera 11 Febr. 1595, în *Docum.* III. 1, 468.

⁴⁾ Rapoartele Bailului dela 19 Febr. și 6 Martie. *Ibid.* IV. 2, 187-8 și 190.

⁵⁾ Depeșa cit. dela 6 Martie.

luiască aceste schimbări. Dar Miniștrii arătară Sultanului cum această măsură mult ar sporî primejdia în vremea de acum: și popoarele ce aveau să fie stăpânite de Beglerbegi au cea mai mare groază împotriva unui alt Domn decât creștin, și vecinii, mai ales Polonii se vor ațâța și nu-i vor suferi. Sultauul își trase porunca, lăsând pe Principi să-și mîne calea înainte. Un Domn harnic însă nu putea să nu ia măsuri de cutropire, mari, ca primejdia cu care-l amenințau răsculații. Încă înainte de 6 Martie, Sultanul scotea din vistieria sa ce nu se poate atinge 120 (sau 170) de pungi, de câte 5000 de galbeni una, pentru a face față războiului; rânduiă să fie gata corturile și tot armamentul și proviziile; poruncia să vină sub steaguri toți ostașii câți au până și numai un aspru pe zi, având să plece cu Ferhat la începutul primăverii împotriva Valachiei și Moldovei. Totuși se vorbiă cu siguranță că Marele Vizir nu va plecă la război, până ce nu va fi dat iarba pentru cai. Lipsia însă nu numai nutrețul pentru cai, ci și hrana pentru oameni ajunsese foarte scumpă la Țarigrad, se muriă de foame la Adrianopol și, se așteptau la mai rău ¹⁾. Intr'adevăr lipsa și scumpețea creșteă, cu cât veștile de perderi se tot îmulțiau. La 19 Martie Bailul venețian putea scrie din Constantinopol, de atacurile lui Aron-Vodă asupra Cetății Albe și Tighinei, de arderea și prădarea multor schele dunărene prin Mihai-Vodă cu numele arătate: Silistra, Nicopole, Vidinul, unde a fost bătut Asan trimes încă de Sinan, și de apropierea oștilor lui Mihai bine gătite, până în depărtare de 4—5 zile de Adrianopol. Ceeace va sili pe Ferhat să plece la tabără, înainte de a aveă provizii, mai încurcat de cum plecase Sinan. Tot atunci Marco Venier scriă, că fiind închise gurile Dunării de răsculați, cetatea aceasta, Țarigradul adecă, e ținută «strâns asediată de toate bucatele»: pâinea, carnea și toate mâncările au un preț ne mai pomenit și nu se capătă

¹⁾ Depeșă din 6 Martie. *Docum.* IV. 2, 189—191. O parte din ea și în III. 1. 469—70. Acî că s'a scos 120, dincolo 170 de pungi din vistieria Sultanului.

nici pe bani; poporul se răsvrătește (tumultua) și se vaită fără folos ¹⁾.

La 2 Aprilie diplomatul venețian ne dă și prețurile: 14 aspri ocaua de carne de vită; iar grâul cel mai rău 100 aspri chila ²⁾, celalalt 160; și nici așa nu se căpătau totdeauna. Din Moldova venise de curând un Ceauș ce-a scăpat cu fuga, îmbrăcat în țoale de soldat cu capul înfășurat într'o sdreanță, în loc de fes. Intrând astfel în plin Divan, el povestiă cu glas înalt de biruințele lui Aron: Cetatea Albă, Chilia, Ismailul sunt cuprinse; Tighinea e svărlită în aer, numai cetățuia se mai ține. El fu aruncat în prinsoare, supt cuvânt că de spaimă a mărit mult peste adevăr lucruri de altfel mici, — în faptă, observă Bailul, ca să nu se lățească cunoștința celor întâmplute. Românii lui Mihai se apropie de ținuturile Adrianopolei, mai raportă diplomatul nostru atunci, unde lumea nu se mai simte sigură și fuge în capitală. Iar Mihai, mândru de isbânzile sale nu se mai numește Vodă ci Rege, și faima vitejiei lui a făcut, ca soldații din toate părțile să cură la el. E firesc că în vremuri grele lumea să cârtească chiar și împotriva unui domnitor harnic. Dar încă, dacă Mohamed nu se arată să răspundă cu nimic așteptărilor puse în el la început. Sultanul se dovedește nevrednic, nestatornic, și dedat la plăceri copilărești, scrie Venețianul în aceeaș depeșă. El ese zilnic la primblări de petrecere, pe mare și pe uscat, și ca un rău păstor nu cunoaște și nu-i aplecat să învețe ce e de lipsă pentru păstrarea turmei sale, ci a lăsat sarcina Domniei pe Mamă-sa. Pomenirea Sultanului Murat e rădicată până la ceri, și soldații sunt îngroziți de război și strigă împotriva schimbărilor ce s'au făcut cu căpeteniile. Curt Aga, care cu impilările lui ne mai auzite, pentru al său folos, au răsculat Moldova și Țara-Românească, ar trebuì spânzurat, zic ei, și uite că i s'a dat Pașalicul de Cairo. Aga Ienicierilor, care prin vitejia sa în războiul din Ungaria și'a câștigat rangul, e mazilit.. Foamea și lipsurile dau apoi material la toate plânsorile. Sultanul la

¹⁾ Bailul c. Dogele 19 Martie *Docum.* IV. 2, 191—192.

²⁾ O chilă = 18 — 22 ocale, după explicările lui Thúry în *Török törté-
rók* I, 413.

auzui acestor din urmă vești din Moldova și Țara-Românească numiã a doua oară beglerbegi pentru aceste provincii, dar se vedeã silit, să-i desfacã iar la îndemnul lui Ferhat ¹⁾.

La începutul lui Aprilie sosiau la Țarigrad scrisori dela Seimen Aga, plecat la Țara-Românească cu puțini din mulții Ieniceri ce trebuiau să-l însoțească. El seriã lui Ferhat să nu plece până la timp potrivit, dacã nu vrea să piarã de foame el și oastea și cu vitele împreună. Auzind Ienicerii de asta se rãscularã, pe când cortul Agei erã întins lângã pãdure (eșise dar și el la oaste), strigãnd cã nu vor plecã până nu va fi înverzit câmpul: de aceea Sultanul s'a văzut silit a amãnã încã pentru o lunã plecarea lui Ferhat. Apoi cãlãrind Sultanul într'o zi prin oraș, un Ienicer cu fesul, nu cu propoada în cap, i-a eșit înainte, strigãnd, cã Maiestatea Sa n'are cunoștințã de lucrurile sale, fiindu-i ele ascunse de miniștrii săi, vinovați pentru cele ce s'a întâmplat; cã a perdut multã Țarã, aci în inimã, cuprinsã și jefuitã fiind de chiar supușii săi, de Români din Țarã și de Moldoveni. Sultanul a poruncit lui Ferat să-l aducã și să-l examineze, dar Ceaușii ce-l duceau acasã furã bãtuți cu pietrii de Ieniceri, cari își scãparã soțul. Atunci Ferat a propus Stãpãnului sãu să-l mazileascã pe Aga, care nu știe să-și înfrãneze Ienicerii, ceea ce s'a și întâmplat ²⁾. Acuși erã chiar el, Ferhat, amenințat de Spahii, cari țineau mult la Sinan iar Ferhat, isbutise a aduce în divanul dela 22 Aprilie hotãrãrea, prin care i se ordonã mazilitului să meargã de-a dreptul la moșia

¹⁾ Depeșã din 2 Aprilie în *Doc. IV. 2, 193-5*. Prima jumãtate a ei și în *Docum. III. 1, 471-2*, cu datul 15 Aprilie. Nu se poate hotãri care e datul cel adevãrat. Dar socotind cã în depeșã sa dela 7 Aprilie (*D. IV. 2, 195*; v. textul și nota ce urmeazã) bailul povestește chipul cãderii Agii Ienicerilor, pe când în ceastã cu dat nesigur numai de cãrtirea Ienicerilor împotriva rãsturnãrii lui se vorbește, ca și cum rãsturnarea ar fi știutã de mai înainte (s'ar puteã însã și contrarul; ca atunci să nu fi fost cunoscute încã detaiurile cãderii lui) ar trebui să ne ținem de datul al doilea, 15 Aprilie. Mai mult vorbește pentru acest dat însã fapta, ca bailul de regulã își trãmeteã rapoartele în fiecare sãptãmãnã 2 și 7 sunt prea aproape; 7 și 15 se potrivesc întocmai, — deși în acest timp nu se mai ține regula, și sunt și rapoarte (chiar) zilnice.

²⁾ Depeșã lui Venier, din 7 Aprilie. *Docum. IV. 2, 195-6*.

sa din Megara fără a intra în Constantinopol. A doua zi, la 23, Spahiii năvăliră în divan, cerându-și darurile obicinuite. Primiți cu vorbe aspre de Ferat și tăgăduindu-li-se cererea, ei începură a striga Sultanului să le dea capul Comandan-tului. Și numai Aga Ienicerilor și Mufti («care e Papa Tur-cilor») îl mântuiră. Incercarea lui Ibraim, cumnatul Sultanu-lui, numit Mare Vizir în lipsa lui Ferhat (aşadară: locțiitor, Caimacam), de a-i împacă, nu isbuti de tot. Cei mai mulți nu vrură să primească darurile supt condițiunea pusă, ca numai decât să plece în tabără cu Ferhat, și nu-l însoțiră până la Cortul său întins la poarta Capitalei ce se numia «a Adrianopolei», unde eșise cu paradă, pare, la 17 Aprilie (prima oară). ¹⁾ Acuși scriă Bailul (5 Mai), că aci toată lumea dorește pacea, și că Ambasadorul englez lățește vorba, ca și cum ar fi încredințat de Regina să o mijlocească. Și apoi știut este, adaoge Bailul, că acum câțiva ani, când se lăsară de războiul publicat contra Poloniei, de frica seclării Românilor și a altor vecini (după cum s'a întâmplat acuma) tot așa ziceau, că Englezul a mijlocit pacea ²⁾.

Toate aceste lucruri ne arată nedumerirea, zăpăceala Tur-cilor. Ele sunt tot atâtea greutăți și slăbiciuni pe partea lor. Și ele nu puteau decât îmbărbătă pe Români. Dar dacă cineva, mai ales Turcii știu să dea și față bună lucrurilor în nenorocire. Pentru descuragiarea dușmanului și pentru înălțarea inimilor celor ai săi, guvernul Înălțimei Sale îm-prăștia vorba: că Impărăția e cu mult prea întinsă și pu-terile ei cu mult prea mari, încât va putea învinge toate a-cestea și alte nenorociri; că acestui prea fericit Impărat toate-i sânt cu puțință, ba chiar ușoare; că numai vestea plecării Generalului Ferhat în tabără va pune pe fugă pe toți dușmanii. Pentru aceea s'a și trimis să întindă în câmp cortul Generalului, care va pleca în câteva zile ³⁾. Dacă a-

¹⁾ Raport «Di Constantinopoli li 5 et 6 di Maggio 95», in *Arch. Curții Turc.* f. 30 sq. Intr'un adaus la o scrisoare a lui Pálffy, din Úywahr, 13 Iunie, cu vești din Tarigrad, se zice: Li Spai e Gianizari in Constpli et in Adrianopoli l'uno con l'altro son tagliati a pezi una gran quan-tita, chi vol Sinan, chi vol Ferhat. *A. C. T.* 1595.

²⁾ *Docum.* IV. 2, 196—7.

³⁾ *Docum.* IV. 2, 192.

cestea se răspândeau pe la 15 Martie, când încă nu se ivise cârtitori, când toți credeau în steaua bună a Sultanului, ele nu încetară nici după ce trântelile luate dela Români se îmbulziau, nici după ce îngrijorații se ivise și creșteau în număr. Nu lipsese oameni pățiți serie Bailul la 15 (sau 2?) Aprilie, cari zic că numai dacă nu va fi mai mare neunire între miniștrii Turci decât este de obicei între Principii creștini, și dacă li se dă puțin timp de resuflat, și ca să-și poată face provisiile de războiu, nici o împotrivire nu va fi de ajuns pentru a opri năvala nemăsuratelor, infiorătoarelor puteri otomane. Apoi că Ferhat ar vreă să supună (sogiogar) odată pentru totdeauna Țara-Românească și Moldova, de aceea are de gând să zidească la granițele acelor țări câteva cetăți, la ce el se pricepe foarte bine și, cu toate greutatea ce-l întârzie, se speră că va putea pleca nu peste multe zile. Trei corăbii cu muniții au și pornit în Marea-Neagră, altele vor fi expediate ¹⁾.

Vre-o unire între Principii creștini, în faptă nu eră atunci, și nici o oaste împărătească ori creștină gata pentru năvală în Impărăția Sultanului. Numai singuratice cete din ostășimea Românilor se cutezau mai afund în pământul cărmuirii Pașalelor. Dar chiar drepte de ar fi svonurile, că vitejii noștrii străbătură până peste Balcani, și se apropiau de Adrianopol, acestea erau năvăliri mici de pradă, și nu puteau opri nici turbură adunarea oștilor turcești. Căci tocmai Mihai cunoștea preă bine grozăvia puterii Padișahului, decât să poată cuteză singur să se arunce cu toatăoastea sa în inima Țării-Turcești, decât să-și poată îngădui încercarea de a luă Marelui Stăpânitor timpul ce-i trebuia pentru strângerea și formațiunea oastei sale.

Deci cu toată răscoala Ienicerilor și Spahiilor, Turcul își putu întocmi încet o oaste de vre-o 10 mii întâi cu care Ferhat Pașa pornia din tabăra sa de lângă Constantinopol, la 12 Mai. Dar se vedeă, că nu va începe curând războiul ei va așteptă toată luna Iunie în Adrianopole să-i sosiască mulțimea de oști ce au fost chemate la arme din întreaga Impărăție și provisiile pentru ele. Și eră sigur de mult, încă

¹⁾ *Ibid.* p. 195.

din iarnă, și până acuma ni se tot spune hotărât în toate rapoartele, că împotriva Țărilor-Românești, întâi contra lui Mihai, vor merge, pentru supunerea lor și așezarea de Beglerbegi în locul Domnilor. Acum se mai adăogea și părerea hotărâtă că nici cum nu se va mișcă Turcul anul ăsta împotriva Impăratului ¹⁾, — se înțelege pentru a putea tăbări cu toate oștile ce va adună asupra supușilor săi călcători de credință. Având cunoștință de gătirile Turcilor știind ce i se rădește, Mihai trebuia să vadă și în ușurința Sultanului, în zilele sburdate ce trăia, încredere în sine în loc de nepricepere, tărie în loc de slăbiciune. Și cine știe dacă auzia el ceva de strânsorile de inimă ale Turcilor serioși pentru petrecăniile zilnice ale Marelui lor Stăpânitor. Cine știe dacă străbatea la el vestea, cum Turcii cârtiau că Sultanul joacă și se veselește, în vreme ce Românii din Țară și Moldovenii se întruc a le prădă și a le trece prin foc și sabie Țara în ocol; cum ei murmurau acestea privind focurile de artificii cu cari își împodobî Ibrahim mărețul său oaspăț dat Sultanului, cumnatului său, într'o grădină a sa pe țărmurii Bosforului, în noaptea de 4 Mai! Și nu eră timp (chiar de ar fi fost cine să-l vestească), ca Mihai să știe înainte de ce trebuie să se hotărască—de corăbiile pline de lume ce tot sosiau pe Marea-Neagră în Capitală, mărind încă foametea și suind prețul bucateor de zece ori atâta cât fuse înainte ²⁾.

Dar, dacă micimea sa și cunoașterea mărimii Turcului nu lăsă pe Mihai să ajungă încrezut pe biruințele sale și să cuteze mai mult decât i-ar fi fost puterea, încă un lucru venia să siluiască felul purtării lui cu Principele Ardealului: erau ochii dulci ce acesta își făcea cu dușmanii. Turcii nu sunt în

¹⁾ «Di Constantinopli li 5 et 6, li 7, li 20 și încă odată li 20 Maggio 1595, in *A. C. T.* f. 30—39. Apoi «Per lettere di Constpli di 3 et 5 Aprile 1595 s'ha inteso» in *A. C.* Cod. 595. 8, 910.

²⁾ Depeșa lui Venier dela 18 Mai, in *Docum.* IV. 2, 198. Raportul asupra veștilor sosite din Constantinopol dt. 5 și 6 Mai in *Arch. C. T.* In depeșa dela 3 Iunie, *ibid.* p. 199, se zice, că au sosit vase încărcate cu familii ce au venit din «Tana» pentru că acolo au venit Cazacii și Muscalii prădând. Fugarii s'au imbarcat în Caffa și «Bespio» [?], și au venit aci să măriască confusia și spaima.

stare să înceapă războiul până la sfârșitul lui Iulie, scriă un prieten al Curții împărătești la 20 Mai, un om de încredere care știă foarte bine (cum dovedește și această arătare) tot ce se petrece în Divan, și toată grijea lor e să pună picio-rul în Țara-Românească. Dacă Românii îi pot oprî la Du-năre, atunci e rău de ei, vor perî de foame. De nu, vor fi cotropiți Românii de mulțimea lor. «Totul atârnă de-acolo, ca Maiestatea Sa să nu-i părăsească și ca Transilvanul să stea statornic, căci nu-mi place să văd, că a scris Marelui Turc, prin ceaușul ce a venit săptămâna trecută, că el nu s'ar fi mișcat, dacă Pașa Timișoarei și alți Bei nu i-ar fi făcut atâta pagubă în țările sale și n'ar fi cuprins atâtea sate (ville), fiind dorința lui de a țineă vechea prietenie, și că e gata tot-deauna a o ține, îndată ce i se va înapoiă ce i-a fost luat». Deși Turcii se tem de înșelăciune, zice corespondentul mai departe, totuși expeduiesc din nou pe acelaș Ceauș cu «scri-sori și noi capitulațiuni, făgăduind Transilvanului întoar-cerea celor luate, și prietenia și legămintele avute cu Sulta-nul Soliman»¹⁾. Și am văzut într'alt loc, că Principele arde-lean nu făceă nici un secret din tocmelile sale cu Turcul, nici înaintea Împăratului, mai mărint încă (poate în chip min-cinos) făgăduințele ce i le-ar fi făcut Turcul²⁾. Iar Mihai nu puteă să nu știe de acest schimb de vorbe prietenești, mai ales că erau făcute prin Ceauși veniți anume la Ardeal. Dacă nu va fi știut de mărturisirile Principelui asupra lor la Praga, dar negreșit că știă multe din Ardeal, și poate și din Țari-grad, unde mișunau spionii creștini³⁾. În sfârșit nici nu eră lipsă de spioni: și la Mihai a fost trimes un Ceauș, pe timpul

¹⁾ Raport anonim. «di Constantinopoli li 20 di Maggo 1595, *A. C. T.* f. 36. cf. și raportul Bailului din 18 Mai, în *Docum.* IV, 2, 198, către fine.

²⁾ V. mai sus.

³⁾ In depeșa-i dela 19 Febr. 1595. M. Venier scrie; Alessandro Georgiano con quei della famiglia sua, se ben sono Cristiani portano la sessa [sic! doară fessa] bianca al modo de Turchi, a parlando Turco, et mescolandosi con Turchi senza esser conosciuti Cristiani possono intender molte cose». *Docum.* IV, 2, 183. Cf. *ibid.* p. 188, depeșa din 20 Febr.; p. 190, 6 Martie; p. 200, 3 Iunie (s'a dat poruncă, de frica de rebeliune, ca toți creștinii ce au venit de cinci ani încoace în Capitală, să iasă de aci în 6 zile); și 16 Iunie.

cuprinderii Brăilei, să cerce să-l málcomiască ¹⁾. Și e prea firesc, că acesta a trebuit să-i spună, că uite cu Ardeleanul se împacă Înălțimea Sa Sultanul: doar un astfel de cuvânt erà cel mai bun temei pentru a artuți pe Mihai la supunere, dacă erà de artuțit.

Erà de artuțit? Am zis cuvântul privind în gândul Turcilor, și ne-am dat prin el tot-odată și judecata asupra răspunsului ce Mihai le puteà dà, trebuia să le deà. Lipsit de ajutorul Marilor Puteri, ba lipsit de ori-ce ajutor străin, cu Ardeleanul foarte de puțină nădejde în spate, a cărui ajutor îl puteà câștigà numai cu perderea rangului de Domnie cum îl avuse peste Țară și cu perderea și a acelu grad de neatâr-nare politică a Țării ce i-o lăsase Turcii,—numai apropierea de foștii săi ocrotitori, cu care se răsboia, îi mai rămânea s'o cerce pentru a se puteà mântui de supunerea oarbă către Ardeleanul și de cotropirea lor. Fără ca ei să-i fi întins întâi mâna, Mihai erà nevoit să se gândească la aceasta. Dar fie că s'a gândit sau nu, întoarcerea la ascultare îi erà închisă. După câte le-au făcut, Turcii nu-l mai puteau iertà. Și dacă ei îi trimeteau daruri, și cerceau să-l întoarcă și să-l întărească în ascultare pe el și poporul său, alegându-și ori nimerind foarte bine momentul, ei nu se puteau apropià de el decât cu rău în cuget: să-l amăgească, pentru a-l cutropi pe el și țara mai ușor. De aceea ori-ce om cumintè nu se puteà lăsa înduplecat la îmbierile de pace ce le aduse Ceaușul. O primire și o slobozire acasă politicoasă erà tot ce i-ar fi făcut ori-cine și astăzi. Și Mihai l-a primit, l-a ascultat, a luat darurile și l-a lăsat să plece cu omenie, fără îndoială și cu daruri. Dar asprimea vremurilor de atunci și starea sufletelor aprinse de răsbumare a foștilor asuprași au făcut, că la întoarcere, Ceaușul cu soții săi să fie ucis și jefuit de poporul său de ostași Țării (da quelle genti) ²⁾ poate fără știrea Domnului.

Din toate câte știm, câte am văzut, înțelegem, că lui Mihai nu-i rămânea alta, decât să se arunce în brațele Ardeleanului,

¹⁾ *Docum.* III. 2, 97. Raport din Praga, 9 Mai.

²⁾ *Docum.* III. 2, 97. Depeșa din Praga, 9 Mai. Vestea a fost adusă de un nobil ardelean, trimes să arate căderea Brăilei.

să-și asigure ajutorul cel mai mare ce se putea dela el, cu ori-ce preț ar fi fost de câștigat și să-l împedee pe acesta de a se împacă el, care putea s'o facă, cu dușmanul cumplit, ce-l amenință cu sdrobire și Țara cu privirea ei ca Țară creștină.

Dieta Transilvană, la care fusese chemat, trecuse (16 Aprilie—2 Mai), fără ca Mihai să fi venit. Și nici deputați anume nu știm să fi trimes. Că va fi venit vre-un boier cu vre-o vorbă oarecare de îndreptățire trebuie să credem: Principele se laudă câteva zile mai înainte, că de n'or veni Voivozii români nici deputațiuni nu vor trâmite, i va înlocui pe amândoi¹⁾. Toată pomenirea ce se face de Țările românești în articolele acestei diete este cuprinsă în mulțămirea ce o aduc Principelui reprezentanții țării, «că, după ce cu învoirea tuturor s'a lăpădat de prietenia Păgânilor», cu bună îngrijire nu numai și-a apărat hotarele Maiestatea Sa [Sigismund], ci le-a și mărit cu provincii» (art. 1).²⁾ Dar Principele și sfetnicii săi nu puteau aveă nici o supărare pentru lipsa Românilor dela dietă. Vorba eră, politica lor să isbutească: Țara să li se supună. Și «socotind ce chip ar fi mai potrivit și mai sigur pentru a înjugă acele națiuni», serie Ambasadorul venețian din Praga la 30 Mai³⁾ — raportând de scrisorile dela 14 Mai trimise din Alba-Iulia —, «fu hotărât, că silința și întocmirea, ca ele de bună voie să se imbie la ascultare și să ceară ajutorul Transilvaniei pentru a se apăra, e modul cel mai cuminte pentru acele popoare și mai puțin urâcios pentru vecini». ⁴⁾ Nici n'aveă lipsă Transilvanul a chibzui mijloacele pentru împlinirea planului său: Numai tăgăduirea ajutorului eră de ajuns. Celelalte le întocmise mersul întâmplărilor, neputința Domnului român de a câștigă vre-un ajutor dela Poloni sau de la Impăratul, răsturnarea vecinului său Moldovean prin Sigismund Bá-

¹⁾ *Docum.* XII, 43. Raportul lui Marini din 10 Aprilie.

²⁾ *Mon. Com. Trans.* III, 466—7 (Törvények és irományok, nr. XXVIII).

³⁾ Ambasadorul adauge aci: «come scrissi a Vostra Seientà». Scriesese la 16 Mai (*Docum.* III, 2, 99), dar numai despre Moldova, că Principele, după cum se scrie din Ardeal, ascultă sfaturi și cuvântări, cum s'ar putea mai bine supune de tot acea provință.

⁴⁾ *Docum.* III, 2, 103. Praga, 30 Mai.

thory. Numai călcarea lăgământului din Octomvrie 1594, pentru apărarea și răsboirea împreună împotriva dușmanului, aveă s'o facă Principele. Și ce ușor își calcă cei mai tari cuvântul în fața primejdiei prietenului lor mai slab!

Astfel Mihai, neputând așteptă singur potopul ce știă că are să vină peste țara sa dela Turci, se văzù silit a trimete o mare deputație la Ardeal, ca să tocmiască și să așeze acolo cu Principele și sfatul lui legăminte tari de hotărât și puternic ajutor ce să i se deă. A trimes și pentru că «nu se putù suferi» să nu trimeată, zice Cronica din acel timp, auzind cum Báthory Sigismund a făcut «svat cu toți voivozii [adică nobilii] Ardealului, cum să scază pre Mihai Vodă despre Țara Muntenească, să fie mai mic, și ascultător de poruncile lui, și să-i opriască țara cu tot venitul ei». ¹⁾ Nu cunoaștem instrucția ce Mihai a trebuit să deă deputaților săi, dar fără îndoială, că ea nu putea fi decât în înțelesul mărturiei cronicarului vremii.

Ei trebuiau să încheie un contract de ajutor unii cu alții, pentru prețul cunoașterii Ardeleanului de Suveranul Domnului și a Țării lor: «cum Mihai-Vodă să fie ascultător de Bator Sigmon, iar de țară să n'aibă scădere» [adică: în trebile din lăuntru ale țării Sigismund să nu se amestece], «ci să și-o țină deplin, și să se ajute unii cu alții, cum le-au fost jurământul dintâiu». ²⁾ Imputerniciții au putut plecà pe la 10 Mai din Târgoviște, pe timpul când poate sosiă ori puțin mai lipsiă să sosiască Trimisul lui Mihai dela Impăratul, pentru că o Cronică ardeleană pune pe 2/12 sosirea lor, ⁴⁾ și mai ales pentru că la 14 Mai se trimiteau scrisori din Alba-Iulia la Praga cu știrea, cum legământul s'a și încheiat cu Principele, și că delegații Domnului român au și făcut jurământul de credință și ascultare. Așa ne raportează Ambasadorul venețian din Praga încă la 30 Mai, însemnând din capitalele ce Români «se rugară» să fie primite, ca mai de frunte următoarele: «Voivodul Țării-Românești și fiul și ur-

¹⁾ *Cronica anon.* în *Mag. ist.* IV, 280.

²⁾ *Cronica anom.* I. c. p. 280.

³⁾ Vezi mai sus p.

⁴⁾ *Chron. Fuchs.-L.-Olt.* 141.

mătorii lui să fie întăriți în guvern, făgăduind ei de a-l primi și țineă «[pe Sigismund]» ca pe Principele lor legitim, și de a-l ascultă ca pe Domnul lor; să fie îngăduit, că supușii să se folosească de vechile lor drepturi (privilegii), și slujbele Provinciilor să nu fie schimbate». Preoții să nu fie asupriți și venitele lor să le fie lăsate întregi; nici o schimbare în materie de credință să nu se facă; soldaților să le fie poruncit să ocrotească Țara-Românească și să nu-i facă pagube, ca în trecut. Principele prim, zice martorul nostru, acestea și alte articole de mai mică însemnătate, și ei i jurară credință și supunere. ¹⁾ Totuși la 14 Mai nu eră încă încheiat contractul cu boerii români: el poartă datul din Alba-Iulia 20 Mai. Și condițiile lui sunt cu mult mai grele de cum s'ar părea, după scurta arătare a Ambasadorului venețian, deși altfel, din asemănarea lor ²⁾ putem pricepe, că punctele de frunte erau primite de Români încă pe timpul expeditiei scrisorilor din Ardeal, la 14 Mai. De acum și până la 20 se va fi așteptat răspunsul Domnului român, despre care avem o mărturie din apropierea Principelui ardelean, că sosi chiar în ziua aceasta, spunând că primește capitolele asupra cărora s'au învoit ³⁾.

Dar să vedem cuprinsul acestui umilitor, acestui dureros contract, prin care se desființează o Țară, un Stat.

Sigismund (din mila lui Dumnezeu Principe al Transilvaniei, Moldovii, al Țării românești și al Sfintei Impărății romane ⁴⁾, Domnul părților Țării ungurești, ⁵⁾ Comitele Securilor) po-

¹⁾ *Docum.* III. 2, 103. Depeșa dela 30 Mai.

²⁾ Pentru aceasta a fost pus și cuprinsul dat de Venețian.

³⁾ *Docum.* XII. 50, Duplicato di avvisi dello stato di Valachia, mandato con le lettere di 25 Maggio [95]. E, pe cât se pare dela Episcopul di Cervia.

⁴⁾ Mai pomenesc odată pentru cetitorii mei — la întâmplare — din popor, că așa se numia Impărăția germană (nemțească), adică mulțimea țărișoarelor nemțești ținute la una foarte slobod cu domnitorii lor (de felurite ranguri) cu tot, supt stăpânirea mai înaltă a Impăraților aleși, cari de mai mult timp erau din Casa Habsburgilor, domnitoare în Austria. Ardealul în contractul încheiat în iarnă cu Impăratul își ceruse și rangul de Principe al Impărăției.

⁵⁾ Se'nțelege câteva comitate din Răsăritul Ungariei, ce erau lipite și se țineau de Ardeal.

vestește în începutul acestui legământ, cum s'a lăpădat de Turcii călcători de credință și a prins armele să ajute Republicei creștine și Ungariei împotriva lor, cum s'a apucat să scoată din robia lor țări și provincii ca să le dea iar vechea și mult dorita lor libertate. Astfel unind trupele sale cu ale Țarei-Românești a dat ajutor ¹⁾ Măriei Sale Domnului Mihai-Vodă, «care încă mai nainte, părăsind rea credința Turcilor, cu legătură de jurământ ni se supusese nouă» zice Principele, împreună cu toate treptele Țării sale, și învingând dușmanii cu bună isbândă în multe bătălii și scoțându-i afară din acea Țară, i-am dat libertatea. Pomenind apoi de «multele bătăi» date Turcilor în Bulgaria încheie începătura legământului și zice: «Dar, ca să se poată cârmui mai ușor, după legea creștină, acea Țară adusă prin noi în libertate din furia Barbarilor, și să se poată apăra de dușmani, am chemat la noi boieri de frunte din acea Țară cu plină putere de tocmeală și cu însărcinarea tuturor, și din puterea Voivodului Mihai și din a staturilor acelei Țări, ca să se tocmiască și să facă legătură, și s'a ajuns la aceste legăminte și învoieli, precum sună:»

«Legământul și învoiala încheiată [Pacta et conventa inita] între Serenisimul Principe, Domnul Sigismund» (etc. ca mai sus) și spectacibilul și magnificul Domn Mihai, Voivodul Țării munteneste ²⁾ (regni) a Serenității Sale și toate staturile și boierii acestei țări, fiind de față, din partea Serenității Sale, Magnificul domn ³⁾ Ștefan Ioșica, întâiul Cancelar și sfetnic al Serenității Sale și generosul domn George Ravazdy, sfetnicul aceleiași Serenități și Căpitanul cetății Úyvár, delegați anume pentru tocmeală din partea Serenității Sale; iar pentru per-

¹⁾ În documentul tipărit cu foarte multe greșeli (de cari băjbăe colecția Hurmuzaki în partea apărută mai de mult) în *Docum.* III. 1, 472 sq. (după un exemplar aflat în arhivul. Media din Florența), lipsește «operam daremus» prin ce fraza rămâne neînțeleasă. Propoziția se află însă la p. 210, unde actul mai e tipărit odată cu mici schimbări (după Bethlen) și cu lipsa a 4 articole de către sfârșit.

²⁾ Voivod așadară cum erau mai nainte de Turci Voivozii ardeleneste față de Ungaria regală. Slujbașii însărcinați de Regii ungurești cu cărmuirea Provinciei transilvane, fără a fi Domnii Țării.

³⁾ Titlu la fel cu acela ce i se dete lui Mihai

soana Voivodului și a staturilor acelei Țări transalpine a Serenității Sale, Venerabilul Ieftimia Arhiepiscop din Târgoviște, Luca, Episcopul dela Buzău, Teofil, Episcopul dela Râmnic, apoi generoșii Mitrea Vornicul, Chesar ¹⁾ Vornicul, Dumitru Logofătul ²⁾; Dan Visterul, Teodosie Visterul, Radu Postelnicul de Cheptoronie [?] ³⁾; Radu Clucerul, Radu Postelnicul mare, Borcea Logofătul, Vintilă Clucerul, Stănilă Postelnicul și Preda Logofătul, cu plină și îndestulătoare instrucție și cu însărcinare pentru toate dela Mihai-Vodă și dela toate staturile (ordinibus) mari și mici ale acelei Țări, delegați ca să se tocmească și să încheie lăgământ, care a fost făcut și încheiat în Alba Iulia din Transilvania, la 20 Mai, anul Domnului 1595, și trebuie ținut nevătămat din amândouă părțile». Articolele contractului ar fi acestea:

1. «Delegații români declară, că aruncă» toată stăpânirea, prietenia și robia Turcilor, și se supun (subiicimus) lui Sigismund, ei înșiși și cu toate rangurile mari și mici și tot poporul Țării lor și împreună cu Voivodul Mihai și își predau în stăpânirea lui (in potestatem illius tradimus) toată Țara lor cu toți locuitorii ei, cu putere absolută de împărțirea dreptății și de stăpânire. Ba încă «îl alegem pre el», adaug împuterniciții în diplomă, adecă pe Sigismund, «îl așezăm și îl înălțăm ca Principe al nostru, și ca Domn și Rege moștenitor al Țării noastre Muntenești». Încă de mult au prins ei nădejdea, mai zic acești oameni, pare — pentru a linguși pe Principele și a-și ascunde sâluirea —, că Serenitatea Sa i va apăra și scuti împotriva sălbăticiei Turcilor și a tuturor dușmanilor și-i va întări în vechea lor libertate, judecându-i după dreptate, ca pe celelalte țări și ținuturi supuse poruncilor (imperio) Serenității Sale.

¹⁾ Așa de bună seamă trebuie citit în loc de Kizar (la pag. 210 Krizar). Cel puțin așa îl întâlnim mai târziu.

²⁾ Cronica an. p. 260 are Isaf Lagofătul; pe lângă el sunt cu numele aci, din lumeni, Mitrea și Dumitru Vornicul și Radu Buzescul; întâi fusese numite capetele bisericești, episcopii numai cu rangul.

³⁾ «de Cheptoronie,» un nume greșit de sigur, care lipsește în reproducția după Bethlen. *Doqum.* III. 1, 40.

Al 2-lea ¹⁾. Pentru întărirea și mărturia acestei supunerii, ei cei de față pun «jurământul de credință» în numele Voivodului Mihai și a tuturor popoarelor țării lui, și pe act își pun sigilele și subscrierile lor. «Tot așa vor trebui să facă și Mihai, pus acuma ca Voivod, și în viitor pe vremea așezării Voivodului împreună cu toate treptele și staturile Țării Muntenesti.»

3. Fiindcă Serenitatea Sa nu poate șede în țara aceasta le pune un Locotenent cu numele de Voivod, pe care treptele Țării îl vor cere la dorința tuturor, dar care trebuie să știe limba Țării, să cârmuiască Țara după așezămintele ei și să judece pricinele după drept și lege, în înțelesul vechilor libertăți și obiceiuri ale Țării, și după acest legământ de acum, ascultând poruncile Serenității Sale și ale urmașilor lui.

4. Principele va trimite Voivodului, în semn că el slujește în locul și în numele lui, un steag militar, un toiag (sau buzdugan) și o sabie.

5. Voivodului, ca să poată cârmui mai cu ușurință, i se vor da 12 boieri într'ajutor, oameni cunosători de treburi, în vârstă și pățiți, cu cari se va sfătuși atât la pricini judecătorești, cât și la cârmuire. -- Dar acești boieri nu numai vor fi puși din puterea, cu știrea, și voia Principelui și a următorilor săi, ci și scoate numai așa se vor putea.

6. Când privește venitele Țării se hotărăște, că de câte ori Principele va ține dieta Transilvaniei, vor fi trimiși delegați și din Țara-Românească, cari la dorința Serenității Sale și a următorilor săi vor trebui să pună dăjdi după trebuință. În aceste diete și adunări publice deputații români vor avea locul lor ca și ceilalți delegați cu dreptul de a face propuneri și a da vot; numai Voivodul și boierii Țării-Românești să fie înaintea Moldovenilor.

7. Dajdea statorită o va publică Voivodul și cei 12 boieri, dar o vor încasa boierii rânduiți anume de Principele și lui îi vor da socoată amănunțită în fiecare an de tot ce s'a încasat și ce s'a cheltuit.

8. Venitul Voivozilor îl va hotărâ (ordinabit) Principele

¹⁾ Incheieturile nu mai sunt puse cu număr. Socot însă că e mai limpede a le numără.

după trebuințele cuvenite, în urma cererii Țării și a boerilor.

9. Toate dăruirile, scrisurile (inscriptiones) și întăririle Voevozilor de până aci vor fi lăsate în putere. În viitor însă numai în numele și supt sigilul Principelui și al următorilor lui ¹⁾ se vor da astfel de scrisori și privilegii, iar prețul lor va fi după legea și obiceiul acelei Țări; dar moștenirile nu se pot da altora de cât pământenilor.

10. Pricinele se vor judecă înaintea judecătorilor de rând, după vechile așezăminte și legi ale țării, și se vor sfârși înaintea Voivodului și a celor 12 boieri. Abatere se face cu toate pricinile criminale, cu acelea cari privesc viața și *averea* boerilor. Acestea rămân în seama Principelui. Dacă însă cineva din ei va fi pedepsit, bunurile lui vor fi lăsate moștenitorilor lui legitimi, după obiceiul acestei țări.

11. În acest fel de cărmuire se cuprinde toată Țara Muntenască între vechile ei hotare: de la Moldova și de la Munți până la mijlocul albiei Dunării, în toată întinderea ei de la Rușava până la Brăila. ²⁾ Intre aceste hotare vechi se trag și venitele Țării. Tot ce se va cuprinde însă de aci înainte cu arme comune, ori prin orice fel de silință a Serenității Sale și a urmașilor lui, cetățui, cetății, orașe, moșii, ținuturi sau țări, vor fi lăsate numai în a lor adecă a Ardelenilor) liberă stăpânire și cărmuire.

12! Cînul preoțesc și călugăresc va fi lăsat în vechile lui obiceiuri, legi și ceremonii și în toate libertățile lui, și își va putea trage venitele obicinuite neștirbite.

13. «Toate parochiile românești aflătoare în Țările Serenității Sale vor stă și ele supt judecata și despusul Archiepiscopului dela Târgoviște, după hotărârile dreptului și ale cinului (ordinis) preoțesc al acelei Țări, și își va putea lua venitele obicinuite și ordinare».

14. Titlul ce se va da Principelui va fi cel cunoscut din începutul acestui act, cu adausul de «domnui nostru prea mi-

¹⁾ «Sub nomine et sigillo Sertis Suae et eius succesorum» lipsește — iar din greșală de tipar — la p. 474.

²⁾ ...«ex parte Moldavia et Alpium : a partibus Danubii ad usque medium ipsius Danubii alveum : a Brailla ad usque oppidum *Ressama*» [în celălalt tipar, p. 212 : *Ressana*]. Fără îndoială numele din urmă e citit greșit de copiator, și nu poate fi de cât Rușava (=Orșova).

lostiv»; iar Voivodul va fi intitulat din partea lui și a urmașilor: «Spectabilul și Magnificul Domn Mihai, Voivodul țării noastre Muntenești etc.»

15. Voivodul nu se va numi «din mila lui Dumnezeu» și nu va numi ale sale nici orașele nici locurile acelea de unde va trimete scrisori Serenității Sale și urmașilor, nici oricare alt loc.»

16. Voivodul va folosi numai sigilul său familiar, sigilul Țării însă va fi predat lui Sigismund.

17. Toți slujbașii Țării vor fi ai Principelui și nu ai Voivodului; «Voivodul Țării românești va fi socotit între sfetnicii Serenității Sale și ai următorilor lui.»

18. Voivodul nu va putea trimete solii și nu va putea trata cu nici o putere din afară; dacă are vre-o lipsă va ruga pe Principele și acesta va grijă de trebile lui și ale Țării.

19. Dacă vre-un ostaș unguresc sau de altă nație va fi făcut vre-o nedreptate locuitorilor Țării, din partea lui va fi judecat prin Căpitanul Serenității Sale, pus acolo. Din potrivă, dacă vre-un ostaș român, sau alt locuitor al Țării va fi făcut vre-o siluire vre unui ostaș al Principelui, din partea aceluia va judecă chiar Voivodul prin Vornic. Iar dacă cineva va năvăli cu puterea asupra persoanelor și curților boerilor împotriva dreptului și cuviinței, să fie pedepsit cu capul.

20. Intre cei 12 boieri jurați, grec de națiune nu poate fi, nici vre-o slujbă privitoare la cârmuirea acelei Țări nu poate căpăta: să facă negustorie e slobod.

21. Prânzurile și darurile ce e obicei a se da [se înțelege din partea Voivodului] la Paști și la Botezul Domnului, să se dea din venitul public al Statului.

22. Pacea cu Turcii să nu se poată statori altfel decât cu condițiunea, ca și provincia Munteniei să fie cuprinsă în ea, dar să fie lăsată Principelui, cum spune și învoiala Principelui cu Impăratul Rudolf.

23. Boierii și Voivodul pot fugi în Transilvania, la vreme de lipsă [ce Dumnezeu să ferească], își pot stăpâni treburile lor liber de aci, și nu vor fi dați pe mâna Turcului.

24. Boierii aleși de Principe și cei ce vor avea moșii nu sunt îndatorați să plătească dajde și nu vor trebui să

facă, pentru acele moșii, nici Voivodului nici altora, vre-o slujbă țărănească («*plebea servitia*», adică slujbe iobăgești).

25. Colonii și iobagii, ce vor fugi pe ascuns de pe o moșie pe alta, vor fi dați îndărăt, numai decât¹⁾.

26. Voivodul și toți slujbașii vor face jurământul de credință către Serenitatea Sa și urmași pentru ținerea acestui legământ atunci, când se va trimite Voivozilor steagul milităresc.

În sfârșit urmează două puncte prin care amândouă părțile mărturisesc că au întărit legământul acesta prin subscrierea și punerea sigilelor, — din partea Ardelenilor, întâi Principele²⁾.

Boerii Țării-Românești făcură jurământul la 27 Mai și plecară acasă. Indată — în urma lor — fu trimes George Palatici, Banul Logojului ca să ducă umilitului Voivod steagul și toiagul, semnele de cărmuitor peste Țară în numele Principelui, adică semnele Domniei pierdute, și să aducă ratificațiunea tractatului din partea lui Mihai³⁾. În mâinile lui Domnul și Boierii puseră jurământul cerut, jurând de bună seamă în inima sa ruptă nefericitul Domn cel puțin — și doar o parte din boieri — și răsbunarea cuvenită.

La 1 Iunie sosiră delegații moldoveni⁴⁾, Un contract întocmai ca cel cu Țara se încheie și cu Moldova în ziua de 3 Iunie, tot în Alba-Julia, prin Vistierul Țării, boierul Ioan Călugărul și Mihai-Aga «hătmanul» (capul oștilor vrea să zică)⁵⁾, în numele lui Ștefan Rezvan, «Voivod pus de noi acolo», zice Principele în document și în numele tuturor boierilor și treptelor acelei Țări, delegați fiind din partea Principelui pentru tocmeală Cancelarul St. Ioșica și consi-

¹⁾ Articolele cu n-rile 22 până la 25 lipsesc în reproducțiunea (după Bethlen) dela p. 212.

²⁾ *Docum.* III. 1, 472—476 și 209—213.

³⁾ Gyulafi L. *történeti maradványai* în *Tört. Tár.*, t. 16 (1893), p. 131. E și edițiune sep., formând t. 33 din *M. H. SS.* Szamosközy IV, 49. După el, la 17 Mai, boierii «se legară cu jurământ Principelui, în numele întregii Țări». Dovadă că datul lui e stil vechi.

⁴⁾ Ghyulafi, în *Tört. T.* 16, 131.

⁵⁾ Vezi tălcuirea slujbei dată de Miron Costin, în «Arhiva istorică», I. 170.

lierul Pancratie Sennyei ¹⁾. Singurile deosebiri între contractele celor două Țări românești cu Ardealul, ar fi un articol nou pe partea Moldovei: 1. Dreptul Principelui de a numi Căpitani peste cetățile și castelurile ei,— ceea ce nu e decât o dovadă că în Țara-Românească nu erau întărituri. Altmintrelea punctul era de prisos: toate slujbele Țărilor erau doar la dispozițiunea Principelui și Voivozii n'aveau dreptul să numească pe cinevâ în ele. 2. «Episcopii» moldoveni nu căpătau nici un drept asupra parochiilor române din Ardeal: nu-l mai puteau căpăta, fiind dat Mitropolitului Țării Românești. Semnele cărmuirii peste Moldova, steagul și toiaagul fură date lui Ștefan-Vodă prin Gașpar Kornis, generalul oștilor transilvane din Moldova, la 27 Iunie. Martorul care ne povestește acest fapt, petrecut în ființa lui de față, zice despre Vodă-Ștefan, «care mai înainte s'a numit Resovan» (adecă Rësvan), că «eră de sigur de națiune țigan» ²⁾.

Privind aceste tratate nu putem zice mai puțin decât că prin ele se șterge ființa Statelor românești: Moldova și Țara Românească își perd Domniile — nu numai pe cele pământene, ci orice fel de Domnie a lor — și sunt prefăcute în Provinciile, în ținuturi ardelenesti ³⁾. Nu-i vorbă, am putea zice că și mai înainte erau ele un fel de provincii ale Turcului, și Turcul le și numiă așa, dar nu încetase a-și păstră firea lor de *State* ⁴⁾: erau State în toată forma, în marele Stat Turcesc.

¹⁾ Publicat, tot după Arh. Medici, Florența, în *Docum.* III. 1, 477—80.

²⁾ M. Weiss, *Liber Annalium*, în *Fundgruben* III, 145 (und war gewiss nationis aegyptiacae. Alte dovezi pentru asta nu avem).

³⁾ Acest lucru intră numai decât în conștiința păturilor mai de sus ale poporului moldovean, cel puțin. Intr'o scrisoare trimeasă din Moldova birăului, pârgărilor și pârcălabului și la tot satul Bistriței, trimițătorii se roagă, să nu se oprească oamenii și neguțătorii prin pâri și prin datorii, *că acmu, cu mila lui Dumnezeu, să fie Măria lui Craiu sănătos și Domnu nostru Ștefan-Vodă, iaste o țară ca alalaltă*... Iorga, *Docum. rom. din arch. Bistriței I*

⁴⁾ La 24 Iulie 1592 Nunțiul papal scriă din Praga: «Qui si è sparsa una voce che Bassa di Bosna habbi preso il Valacco et mandatolo a Constantinopoli et *redotti quei Stati in provincia, come tutti li altri del Turco*; il che non si crede. se bene è cosa vecchia l'essersi detto che il Turco haveva animo di farsene signore affatto». *Docum.* XI, 268.

Nu numai tratatele lor cu Turcii, pe cât le cunoaştem, (pentru Țara-Românească cel dela Nicopole, 1392 sau 1393 — a. H. 795 —, cel dela 1416 sau 1418 ¹⁾ — a. H. 819 sau 820 —, cel dela Adrianopole, 1460 — a. H. 865 —; pentru Moldova, cel dela 1511 ²⁾ și 1529) ³⁾, ci și praxa, istoria relațiilor dintre ele și Impărăția Sultanilor, mai sigură de adevăr decât toată actele dovedesc că, pe lângă toată supunerea Țărilor românești, suveranitatea lor n'a fost atinsă până atunci. Sultanul «nu cere altceva decât supremația peste suveranitatea acestui Principat», se zice în întâiul articol al tractatului încheiat de Mohamed II cu Vlad Țepeș la 1460 (luându-l așa cum îl avem, cu rezerva cuvenită, ⁴⁾ înaintea expedițiunii în contra lui, și un tribut de 10.000 de

Așadară chiar în timpul cel mai rău (vorbind numai de vremea dinainte de Mihai-Vodă) lumea politică, Curtea din Viena, țineau de *State Țările* și nu de *provincii*, peste cari Turcul nu eră deplin Stăpân. Ba o mărturie foarte sus pusă dela sfârșitul secol. XVIII ne spune, că chiar în limba Cancelariei de stat turcești Țările românești ne fiind guvernate prin Pașale erau numite Regate ca și Algeria, Tunisul, Maroco, Egiptul și Tartaria. D'Hauterive, *Mémoire sur l'état ancien e moderne dela Moldavie* (en 1787), Bucarest 1902, p. 280.

¹⁾ Acesta e pomenit numai de Hammer (apud Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, Tom. I. Paris 1897, p. 9. Nr. 30) și Cantemir, *Istoria Imper. Ottom.* ed. rom. din 1876, t. I, p. 98.

²⁾ Acum publicate în colecția D. A. Sturdza, intitulată *Acte și Documente relative la Istoria Renașterei României*. I. 1, p. 1—6. Cel d'întâi tractat dela 1392 sau 93 a fost tipărit în întregime la 1866 în *Archives diplomatiques* (Tome deuxième), Paris, p. 293, reprodus fiind din Ubicini, *La question des Principautés*, 336. Nu știm și nu putem judecă întru cât e de autentic. Mai e tipărit și în colecția lui I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte ottomane avec les puissances étrangères*. Tome V, Paris 1882, p. 284. Limba acestei traducții se deosebește puțin de cele 2, cari sunt la fel între sine. Totuși în colecția românească se află în art. I un plus: «et de conclure des traités d'amitié avec eux» (adecă: avec ses voisins) care lipsește în cele două; și în art. ultim. V, tributul e pus cu 3.000 bani roșii de țară sau 3.000 piaștri turcești, pe când celelalte 2 ediții au 3.000 bani roșii de țară sau 5.000 piaștri. — Celelalte două se află și ele atât în Arch. dipl. p. 294 și 295 cât și la Testa, p. 285 și 286. Al doilea diferă puțin în edițiile cele două streine de cel din cea românească (în aceasta și datul Hegirei 872 e fals); al treilea tratat e cam la fel în toate 3 edițiile. Datul acestui din urmă, la Testa, e 1513 (a. H. 919).

³⁾ Acesta se află numai la Testa, V, 287—8.

⁴⁾ Așa numai în *Archives diplomatiques* și la Testa.

piastrii ¹⁾. Deși vasalitatea Țării românești datează cu adevărat dela resturnarea lui Vlad, biruit de armele turcești, în primăvara anului 1462, și dela instalarea fratelui său Radu cel Frumos prin aceștia în Tron ²⁾, dar nu se știe să se fi încheiat cu Radu alt legământ. Țările aveau Voivozii lor, la început aleși de ele, întăriți de Sultani, în urmă, din pricina întrecerii între peșitorii de Tronuri numiți de Sultani, dintre aceia însă, cari, pe lângă bani mai mulți, se rezimau și pe o partidă mai mare, așa dară tot din cei voiți de Țări. Și acesta eră punctul cel mai slab, răul cel mai mare al atârării de Turci.

Încolo înaltul Stăpânitor n'avea nici un drept în Princi-patele noastre și nici un amestec în cârmuirea lor dinlăuntru. El nu putea arunca nici un ban dajde, n'avea nici un slujbaş cetățenesc, nici un ostaș în ele și nici unui turc de rând nu-i eră iertată așezarea acolo și nici nu se întâmplă, până scurt nainte de răscoală. Voivozii Țărilor erau Domnii lor cum își numiau străbunii noștrii, frumos și plin de înțelegere, pe Stăpânitori. Puterea acestora eră nețărmurită: Toate slujbele lumești și bisericesti ei le împărțiau, toată oastea era a lor, și peste judecata lor nu era apelație nicăiri. Numai pe însiși Dommi îi puteau osândi Sultanii cu scoaterea. Și aceasta, nu fiindcă erau în drept, ci fiindcă partidele nemulțămite le îmbiau acest drept, pe care ei, se înțelege, aveau atâta minte să-l primească. Ba chiar și în trebile din afară Țările erau stăpâne pe sine însăși: Aveau dreptul de război și de pace cu vecinii, dreptul de a încheia

¹⁾ La Testa 10.000 ducași. Tot așa în ediția românească p. 2 resp. 3.

²⁾ Chiar din scriitorii turcești iese la iveală aceasta. Intr'un tratat turcesc de pe la jumătatea secol. 18 publicat în traducere nemțească în *Sitzungsberichte der phil. hist. Classe der Kais. Akademie d. Wiss.* Bd. 40 (1862), Wien, de Freih. v. Schlechta-Wssehrd, se zice despre Eflak (Țara românească), la p. 552: Im Jahre 866 moh. Zeitr. (1461—1462) wurde das Land vom Sultan Mehmed Chan (II), den Vater des Sieges in Besitz genommen. Cf. Povestirea Anonimului turcesc din 1476, a lui Neșri (care scrie între 1486 și 95) și a contimporanului său Tursun-Beg în *Török történetirók* I, 27, 67—8, 85—7. Chiar din timpul în care scriem avem dovadă sigură (cum am pomenit și în «Inceput»), că Românii își socotiau și ei supunerea de atunci încoace. *Docum.* IV, 2, 42.

tratate de prietenie cu ei ¹⁾, — bine înțeles, nu împotriva Ocrotitorului. Ce e mai mult, în tratatele cu Moldova se însemnă chiar titlul ei de liberă și neatârnată ²⁾.

Cutropirea, asupririle ce le cunoaștem, ce puseră armele în mâinile Voivozilor noștri, erau rele economice și de natură privată, în fundamentul lor, nu politică: Datoriile ce contractau peșitorii Scaunelor domnești, ca să le poată câștiga, aduceau peste Țări potopul creditorilor. Și tocmai pe atunci, scurt nainte de izbucnirea revoluțiilor, această pascoste era pe cale a deveni publică, a Statului, și prin formă.

Avem mărturisirea lui Petru Șchiopul din 1593 și din 1594, «că toți Domnii moldovenesți, așijderea și muntenesți... sunt datori a plăti toate datoriile acelora domni ce le stau în loc.. [adecă în a căror loc stau], neîntrebând nimica de datorii ca acelea, de unde să fie făcute, au dreptu treaba țării, au întru treaba sa» ³⁾. Nu trebuie să uităm însă, că el făcea această mărturisire ca să se apere împotriva unor foști arendatori pricinași, cari îl urmăreau, deși pe nedrept, la guvernul Austriei interioare, unde își căutase odihna. Și știm de altă parte, că Ienicerii se împotriviră mazilirei lui Aron, fiindcă altfel aveau să-și piardă, o parte din ei, cari-i erau creditori, sumele împrumutate. ⁴⁾ Apoi mai știm, că și Mihai se îndatoră anume la primirea Domniei, să plătească datoriile naintașilor săi: o dovadă, că aceasta nu eră de sine înțeles, eră un hatâr ce se făcea Turcilor, căci datoriile celor scoși erau ale lor, nu ale Statului. Când aci eră să se ajungă, când împilarea, jefuirea economică, trecu toate marginile, sabia aveă să taie ori-ce legătură de supunere. Trebuiă să o taie, Țările se prăpădeau aievea.

¹⁾ În amândouă tratatele încheiate cu Țara românească s'a scris acest lucru, în cel dela 1393 (sau 92) art. 1 și în cel dela 1460 art. 2.

²⁾ Încă în contractul dela 1511, art. 1, dar mai ales în cel încheiat cu Petru Rareș la 1529 (H. 936), art. 1 și 9.

³⁾ *Docum.* XI, 317; 444, — un fragment românesc din conceptul actului din urmă a publicat tot d-l Iorga, (precum știm, adunătorul și îngrijitorul aceluși tom din Documente) în *Analele Acad.* XX, p. 413—4, resp. separat p. 9—10, sub titlul: «*Documente nouă*,..... relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul». Mai vezi *Docum.* XI, 326. Cf. însă contra-mărturia Ragusanului, în ceartă cu Petru Șchiopul, *ibid.* p. 520.

⁴⁾ Vezi mai sus.

Țările Românești se supuseseră Turcilor, ca să aibe pace de ei, și ca să aibe scut și apărare în ei împotriva dușmanilor lor. Pentru un tribut, pentru plata unei dări anumite pe an, Românii își mântuiau viața Statelor lor, pe care puterile vecine creștinești, Polonia și Ungaria, nu le-ar fi putut-o apăra, că nu-și puteau apăra nici pe a lor, și erau asigurați totodată și împotriva poftelor acestora de a-i înghiți.

Acum, când ocrotitorii singuri vroiau să le înghită, ele Țările noastre, trebuiau să-și caute mântuirea.

Dar sabia ce tăia legăturile Țării Românești, era prea mică, ori cât de oțelită ar fi fost, și Turcii fură numai întărâtați. Ea trebuia ajutată. Apoi știm, că singurul și acesta neînsemnat ajutor, i se dete foarte anevoios la început, și Mihai rămas tot pe el, nu-l putea câștiga acum, decât cu cel mai scump preț: întoarcerea înapoi către vechii ocrotitori nu mai era cu putință, cum am arătat, prea multe capete li se sburaseră, prea grele pagubi li se făcuseră. Și nici nu putea avea nimeni inima să se întoarcă: aducerea aminte de groaznicele suferinți era prea proaspătă.

În chipul acesta, ori cât de harnici ar fi fost boierii lui Mihai, tocmitorii contractului, lor nu le rămânea decât să se învoiască cu prețul pus de Ardeleni, dacă aceștia erau tari de târg, și nu lăsau nimica. Ori că Românii trebuiau să se arunce singuri asupra dușmanului, pentru a perî vitejește, și ei și Țara lor, cum altădată se sfărâmară Dacii de puterea Romanilor, lăsând numai vitejia numelui lor după ei, și sângele ce va mai curge prin neamul nostru până astăzi. Prin tratatele încheiate, boierii nu perdeau nimica din drepturile lor politice, ci mai câștigau încă, apropiindu-se de nobilimea ardeleană, căpătând dreptul de a lua parte prin delegați la dietele Ardealului și a-și da oarecum învoiala asupra dărilor ce aveau să se arunce peste Țară; aceștia aveau să fie cu mult mai ușoare de cum ajunsese a fi,—po-trivit cu ale Ardealului; boierii erau scutiți de orice dare și orice fel de slujbe iobăgești către Voivodul; prin ele se puneau stavilă scurgerei Grecilor către Țară, cari începuse a-i împinge din naltele funcții prin puterea banilor ce împrumutau Voivozilor; boierii se scuteau de orice călcare a moșilor lor prin ostași și de orice asuprire din partea mi-

liției, rele împreunate cu războiul, ce se ivise încă în întâiul an, se vede: și colonii așezați de boieri și iobagii aflători pe moșiile lor, ajungeau prin acest contract legați de glia unde se aflau, fără a mai avea drept de strămutare la alt stăpân (ceea ce eră, fără îndoială, obicei încă de mai înainte, numai nu cu atâta putere de a fi împlinit): deci tocmitorii lor aleseră supunerea ce li se cerea, adecă spargerea Statului lor, «și scăzură pre Mihai-Vodă despre domnia Țării și despre venitul ei, numai să fie tocmai cu căpitanii lui» ¹⁾. Dar, eră un număr de boieri, între ei, Radu Buzescu, care deși nu vedea poate așa limpede ca noi astăzi, că scăderea Domnului eră sugrumarea Țării, fiindcă Domnitorii [«Impărații»] «închipesc neamurile», ²⁾ simțiau însă, că prin acel contract s'a călcat greu credința către Domnul. Ei, (cari subscriseră cu toate acestea, credem, ³⁾ și ei contractul) ne spun prin Cronică anonimă, ⁴⁾ că Mihai nu-i imputernicise la atâta, decât «ca să fie asculțător de Bator Sigmon, iar de țară să n'aibă scădere, ci să și-o ție deplin, și să se ajute unii cu alții, cum le-au fost jurământul d'întăiu». Ei nevrând să poarte vina relei credințe, mărturisesc în Cronică, cum «se nevoiă să slujască Domnu-său în dreptate», dar că «de neprieteni fură biruiți», în mijlocul cărora «învrăjbitorul diavolul umblase». ⁵⁾

Invinuirea e grea de tot, ca și cum tocmitorii legământului ar fi vândut de bună voie drepturile Domnului lor. Dar fapta, că Mihai primî și el legământul, dovedește, că nu se putea altfel: nu-i vorbă, eră și mai greu de putut, după

¹⁾ Cronică anonimă p. 281.

²⁾ Iau acest frumos cuvânt dintr'o scrisoare a auditorului dela «Regimentul de grăniceri sârbo-românesc» Ion Horvat din Mehadia, 22 Iulie 1786, adresată Voevodului «Țării Românești». E publicată de d-l N. Iorga în fascicolul cu «Tabla numelor Adaosuri, Indreptări și dovezi documentare» la «Istoria literaturii române» p. 57. Țin să mulțămesc din toată inima d-lui Profesor Iorga, că mi-a trimis îndată după apariția lui în Iunie 1901, acest minunat op al d-sale (după cum îmi dăduse mai înainte și o mare parte din celelalte nenumărate ale d-sale publicații) gratis, ca unui «prietin și tovarăș de activitate științifică».

³⁾ In edițiunile ce cunosc lipsese iscăliturile.

⁴⁾ «Cronică Buzestilor» o numește d-l Iorga pentru partea care cuprinde Istoria lui Mihai-Viteazul. *Istoria liter.* III. 606—607.

⁵⁾ *Cronică anon.* 280—1.

ce boierii îl încheiase: capetele lor însă, tot puteau să sboare de sabia ce o mai ținea Mihai în mână, de oastea ce-l încunjură încă în neștirbită ascultare. Un lucru însă tot trebuie primit fără ocol, din acele arătări ale Cronicei: partea mare de boieri s'a ținut prea slab la tocmeală. Chiar dacă nu s'ar fi putut câștiga mai mult — ceea ce nu se știe —, încercarea trebuia făcută. Alte instrucții dela Domnul trebuiau cerute, tocmeala să fi fost trăgănată, oricât de adevărat este de altfel, că timpul lipsiă. Reprezentanții unui popor, clasa lui cârmuitoare, împuterniciții unui Domn, nu pot lăsa nimic din drepturile Țării și ale Domnului lor, *fără cele mai îndârjite opintiri*, nici atunci când prin această câștigă mântuirea de moarte, pentru toți, ușurarea de greutatea vieții. Numai atunci un popor se poate pune supt ascultarea unei puteri străine, ca să se scape de o mai mare primejdie, când poate avea toată nădejdea, că trecând primejdia cea rea, va putea zvârli și jugul luat de bună voie. Dacă boierii ce supuseră Țara Românească Ardealului, o făceau numai pentru ușurința traiului lor, fără gânduri ascunse: Mihai, de sigur, primiă contractul încheiat peste voia lui, numai fiindcă știă, că îl va face zdrențe cu sabia lui ascuțită, îndată ce primejdia clipei din partea Turcului, va fi trecut. Și nu vom avea nici o îndoială, că viteazul nostru Domn jură în inima lui cea mai cumplită răzbunare împotriva lui Sigismund Báthory, când buzele lui erau silite să gângăvească formula jurământului de supunere la urechile lui Palatici... Mihai se putea supune, fiindcă știă, ca orice om al faptelor, și mai ales al săbiei, că Țări numai prin sabie se câștigă, și iscălituri și peceturi numai rosturi de ea rostite pot să așeze. ¹⁾

Dar, dacă un popor nu-și poate lăpăda numele, ca să-și scape viața, decât după cele mai grele opintiri, dacă n'are voie să-și lase stăpânirea peste Țara sa, fără cea mai aspră trudă de a și-o mântui — întocmai cum iobagiul din Ardeal, «ru-

¹⁾ Imi vine în minte ce Talleyrand scriă odată în «Ma confession» căreia îi ziceă și «*Confession au diable*»: «L'encre des diplomates s'efface vite quand on ne répand pas dessus de la poudre à canon.» A fost publ. în Suplementul lui Figaro dela 7 Martie 1891. No 10.

mânul» din Țările românești, se vindeă boierului numai când n'o mai puteă duce altfel, — legămintele tocmite de Țările românești cu Stăpânitorii Transilvaniei, la 20 Mai și 3 Iunie, puteau ascunde, cu toate acestea, și un mare bine pentru neamul românesc, o sămânță de mărire viitoare, pe care tocmitorii de atunci nici de o parte nu o puteau bănui măcar. Numai dacă cele legate atunci ar fi rămas în ființă! Primejdia, ca Țările noastre să fie copleșite de nobileme ungurească, eră cu mult mai mică, chiar dacă articulele, ce asigurau numai pământurilor Țara lor, se călcau, cu vremea, eră mai mică decât puteă fi folosul unirei tuturor Românilor, supt o stăpânire. Iobagiul din Ardeal eră apropiat de rumânul Țărilor Românești. Intre ei trebuia să se deștepte simțul de comunitate, pe care l'ar fi nutrit aceeași asuprire. Intinderea Stăpânirii bisericești a Mitropolitului din Târgoviște asupra parochiilor românești din Ardeal și părțile ținătoare de el din Țara Ungurească și Banat, un bine cu de aieva, ce cuprindea contractul, lipia pe frați de frați, și sufletul Românului câștiga o puternică coardă de unire și prin lege, afară de unirea prin nevoi. Aceeași cultură, care în partea ei mare își aveă isvorul în biserici și mănăstiri, străbătea prin mintea și inima întregului neam românesc. Ea străbătea în mult mai mare măsură în Ardeal, decât a putut străbate altfel, în viața de un veac ce-a avut, și în forma schimbată prin care a fost rânduia să treacă. Alte vâni puternice de izvoare ale ei ar fi țâșnit din acest pământ mănos sub scutul Mitropoliților Târgoveșteni, de acelaș rang cu capetele bisericilor protestante și papistașe, ocrotite de Stat. Domniile fanariote n'ar fi trecut nici când cu umilintele și rușinea lor peste Principatele dunărene și revoluția lui Horia ar fi rupt lanțurile «iobăgiei» și «rumâniei» dela Satul-Mare până la Marea Neagră și până la Nistru. In toți Români ar fi înviat dorul de libertate de odată, și puterea de a și-o scoate din fiare ar fi avut-o cu mult mai curând și mai zdrobitoare. Neamul nostru și-ar fi dobândit de mult ce nici astăzi nu are.

Norocul, stoarcerea până la sec a tuturor foloaselor ce se puteau scoate dintr'un șir de întâmplări priincioase, viclenia și călcarea credinței date ortacilor de luptă de o parte, o situa-

ție de tot grea, aflarea în mijlocul primejdiei fără sprijin de nicăiri și poate și lipsa de cuvenita tărie sufletească, de alta, deteră Țările-Românești pe mâna Stăpânitorului Ardelean.

Dar, nu eră tot atât de ușor a le și păstră cum fu câștigarea.

De o parte Polonii nu puteau îngădui vecinului lor o pradă atât de ușoară și atât de bogată, și se găteau să i-o scoată cu puterea, cel puțin partea lipită de Țara lor. Și chiar Impăratul nu află «ciudat» planul «Polonilor», deși pentru aceasta se îndoia, că ar rupe ei pacea cu Turcii ¹⁾. Iar la Roma, unde guvernul Sfântului Scaun eră cât se poate de dulce către Poloni, aveau nădejdea la început, că nu va fi greu a-l artuți pe Principele Ardelean care a făcut lucrul «fără judecată răscoaptă», să se mulțumească cu una din provinciile câștigate, lăsând Moldova, Polonilor. Căci fără puteri mari nu va fi în stare să apere de Turci aceste provincii deschise, fără cetăți. Să fie numai Polonii liniștiți, se zicea în instrucția lui San-Severo, și să aibe încrederea, că Principele n'a cuprins acele Țări în urma vreunei înțelegeri cu Impăratul, după cum n'a avut nici cea mai slabă încurajare din partea Papei, precum li se flecărește ²⁾. Peste o săptămână scriau dela Roma aceluiaș diplomat că se trimete — peste două, că s'a trimes—și Episcopului de Cervia îndrumarea, să facă pe Principele a crede, că e mai bine pentru el a apăra împreună cu Polonii Moldova și Țara-Românească, decât a voi să le țină pe amândouă pentru sine: ar putea ușor să le peardă pe amândouă ³⁾. Papa cercă să aducă pe Regele Poloniei prin San-Severo, pe Transilvan prin De Cervia la o învoială, și cerea ca și Impăratul să-și pună în cumpănă vaza lui, pentru a înduplecă pe Transil-

¹⁾ Estratto dalle Istruzioni e lettere a Monsignor Vescovo di S. Severo nuntio per Sua Santità appresso il re di Polonia. Roma, 29 Luglio 1595. *Docum.* III. 2, 125.

²⁾ Tot un extras de instrucțiuni și scrisori către acelaș. Roma, 17 Iunie, ca răspuns la o scrisoare din 27 Mai, trimeasă de acolo. *Docum.* III. 1, 481. O parte din ea și în III. 2, 110—1.

³⁾ «Estras» din scris. și instrucțiuni c. San-Severo, în urma scrisorii lui dela 3 Iunie (din Praga, se pare că eră pe drum). Roma. 24 Iunie, *ibid.* p. 113—14; resp. 117: răspuns la scris. din 10 Iunie,— Roma, 1 Iulie.

van ¹⁾. Trebuiau însă să aple la Roma, că Impăratul a luat chiar partea acestuia, scriind, la cererea lui, Regelui polon, să nu se amestice în afacerea Moldovei și ale Țării-Românești. Asta făcea pe guvernul Papei să creadă, că la Curtea Impăratului «nu se știe bine tot ce a făcut Transilvanul în zisele provincii», deși altmintrelea li s'a dat a înțelege, că le va ține în acelaș chip ca pe Transilvania, adică, de nu va avea urmași bărbătești, să cadă toate la Coroana Ungariei ²⁾. În urmă vedeau și la Roma că Principele nu poate fi ușor înduplecat să împartă prada: credeau totuși că va asculta sfaturi cuminti, când va vedea pe Poloni ascuțindu-și armele ³⁾; pentru că nici nu e în stare a purta sarcina ce a luat-o în spate, ca să apere de Turci fără ajutorul polon, amândouă provinciile. Și cereau din nou ca Impăratul să-i dovedească aceasta ⁴⁾.

De altă parte, Țările-Românești începură a înțelege îndată rușinea legământului și se cutremură de ceea ce s'a săvârșit cu ele. Și fără îndoială, că nemulțumirea Țării-Românești eră stărnită de însuși Domnul Mihai-Vodă.

Așteptară ele cât așteptară venirea unui Ambasador împărătesc, care de sigur fu făgăduit delegatului lui Mihai Vodă, cu nădejdea, că noi legăminte cu acesta și ajutoare de-a-dreptul, ce ar fi fost să le urmeze dela Impăratul, vor zădărnici umilința siluită prin Ardeleanul.

Intradevăr Impăratul trimisese, încă de mult înainte de venirea delegației românești la Praga, pe cunoscutul Marini în Țara Românească și Moldova. Și acesta ajunsese încă pe la sfârșitul lui Februarie la Alba-Iulia. Dar stătù aci pe loc. Precum în anul trecut Sigismund Báthory știu să împedee înțelegerea nemijlocită a Trămisului papal și a aceluiaș Marini cu Mihai-Vodă, cel puțin, sperându-i să nu meargă la el, cum ne-a arătat limpede mersul întâmplărilor, tot așa și acuma el oprî pe Marini de a călători mai departe. La 10

¹⁾ Instrucțiunea dela 9 Iulie. *Ibid.* p. 118.

²⁾ Instr. dela 15 Iulie, Roma. *Ibid.* p. 121.

³⁾ Citata instrucție dela 29 Iulie.

⁴⁾ «Estrasso» dintr'o instrucție pentru San-Severo, Roma, 22 Iulie. *Docum.* III. 2, 123.

Aprilie acesta eră gata să plece în Țara-Românească. Atunci îl împiedică loșica, zicând să aștepte până ce trece dieta, că au să vină boieri deacolo. Nu cumva să se facă vre-o greșală cu mergerea lui. Cât privește Moldova, de necredința lui Aron i spuneau de mult și acum și aceea că-l vor scoate și vor pune «gubernator» pe Ștefan Răsvan ¹⁾. Cu ce l'au oprit în urmă aflăm dela însuș Principele. La 9 Iunie, Principele scrie Impăratului din Alba Iulia, că sosind «zilele trecute» ²⁾ Marini, «ablegatul» Maieștății Sale în Ardeal, pentru a merge în Moldova și Țara Românească, l'a făcut, prin socotințele sale, să ieă aminte, că mergerile lui în acele provincii n'ar fi de folos, și l'a înduplecat să se întoarcă, căci chiar din partea Sfetnicilor intimi ai Maieștății Sale i s'a atras luarea aminte, să aibe grijă, ca să nu sufere Creștinătatea vre-o pagubă din pricina lor. Altfel, el singur l'ar fi zorit să se ducă, dacă ar fi fost spre binele Țării sale și a acelor provincii, călătoria lui.

Și mai lămurit, mai verde, își spune Sigismund îngrijirea sa, de a nu perde acele provincii prin mergerea lui Marini la ele, în scrisoarea ce aveă s'o ducă acesta chiar Sfetnicului împărătesc de care zice că i-a pus la inimă prin «oratorii» săi, să aibe grijă să nu se lipsească de folosul acelor Țări. «Am hotărît, să rămână câtvâ timp aici», zice chiar Principele, «temându-ne, ca nu cumvâ mergerea zisului Ioan Marini în acele părți (regiones), să ne aducă, din pricina

¹⁾ *Docum.* XII, 43 sq, Marini c. Pezzen. A. I. 10 Aprilie. Cf. *Docum.* XII, p. 96, nota 2.

²⁾ La 2 Iunie Principele scriă Impăratului și Archiducelui Matthias după ajutor, să vină mai de grabă, cel puțin până la sfârșitul lunii, căci iacă Turcii se adună de toate părțile în câmpul Iamboli, aproape de Țara-Românească, fără să facă pomenire de Marini. *Mon. Hung. Ser.* 31 (Gyulafi), p. 107 — 108. Cea către Matthias se află și în *Docum.* III. 1. 214, cu o deosebire la urmă, cât privește Țările românești, anume, la Hurmuzaki (după orig. din Arch. de război): «Quod ad nos attinet, Valachiam et Moldaviam in armis habemus, item reliqua omnia confinia La Gyulafi (după o copie în biblioteca Universității din Pesta): Quod ad nos attinet brevi quoque exercitum nostrum versus Valachiam moturi sumus. — Numele câmpului e de sigur greșit la Gyulafi (Ialopensem), și trebuie luat ca la Hurmuzaki: loc ce și astăzi se găsește la a 3-a parte din calea între Adrianopol și Rușciuc.

nestatorniciei acelor nații, niscăi noi greutăți, din cari foarte multe abia le-am învins.» Și el, Marini, a hotărît să se întorcă înapoi la Maiestatea Sa ¹⁾.

Văzând că omul Impăratului nu mai vine, poate chiar aflând, că el a fost întors înapoi din Ardeal, «Moldovenii și Românii» (li Moldavi et li Valachi) începură a se vâitâ rău «că sunt asupriți de Transilvan, zicând că ei s'au scos din ascultarea Turcului, nu pentru a se supune acelu Principie, ci pentru a face învoială cu Impăratul și pentru a se uni cu Impărăția, și că Transilvanul, vecin și armat, le-a pus jugul său, după ce cu felurite mijloace mincinoase a răpit Voivodului Moldovean stăpânirea sa și a pus un alt Voivod cu mai strânse condiții, și a chemat la sine pe căpeteniile (li principali) acelor provincii, cari, ori înșelați, ori cumpărați, (corrotti) l'au pus Principie peste acele Țări, și i-au dat puterea (autorită) ce ei n'aveau împuternicirea să-i îngăduie» ²⁾. La Praga, unde aceste jeluiri ajunsese prin Iulie ³⁾, deodată cu tristele știri despre izbucnirea nouă și mai cu tărie a revoluției religioase-economice în Austria superioară ⁴⁾, se temeau că de aci vor răsări alte nenorociri și «scandale» (un seminario di scandali), pentrucă dacă acele popoare nu vor vreă să rămână supuse, nu va lipsi cine să le atâte și să le ajute. Polonii, cei atât de aproape și cu pretenții asupra lor, și Turcii, cari vor cercă să le pro cuprindă. Nu cunoaștem scrisorile prin cari Impăratul își arată nemulțumirea sa cu această purtare asupritoare a Principelui față de vredniciei lui vecini, dar e sigur că-i aruncă vorbe. Căci, în aceeași depeșă de la 15 August, în care Ambasadorul ve-

¹⁾ Amândouă scrisorile tipărite (după copii din biblioteca Universității din Pesta) în ediția lui Gyulafi Lestár. Függelek, p. 109 — 110 (*Mon. Hung.* SS. 31).

²⁾ Depeșa Ambasadorului venețian, Praga, 15 August, în *Docum.* III. 2, p. 127 — 128.

³⁾ Fără îndoială copii după scrisori de acest fel sunt acelea, pe cari Ambasadorul venețian le poate trimite Dogelui său la 1 August, copii câștigate pe ascuns, și a căror sosire zice că a vestit-o încă în depeșa-i premergătoare. *Docum.* III. 2, 126. Altfel și cele povestite în text mai jos, adevăresc, că plângerile Românilor veniră prin Iulie.

⁴⁾ V. Huber IV.

nețian din Praga ne povestește câte le auzirăm, el mai spune, că «Principele se desvinovățește, zicând că tocmelile le-a făcut prin mijloacele cuvenite și încheerile s'au săvârșit după lege, ba adaugă și scrisorile și plenipotențele (le comissioni), ce au fost date aceluia cari au purtat și terminat această târguală.» In sfârșit, Principele zice, că numai câțiva, puținei, sunt cei ce se jeluesc, — aceștia «nu s'ar află mulțamiți nici întrun stat»; el n'are frică că ei vor face vre-o turburare, și crede că toți vor fi păciuiți în curând. ¹⁾

Invinuirea de trădare, repetită atât de aspru și din această parte, pe capul boerilor ce încheiară tratatele cu Ardelenii, potrivit cum făcù Cronica anonimă, nu poate fi luată, cu toate acestea, credem chiar așa crud: Cum putea atunci Principele să dovediască prin chiar scrisorile și plenipotențele acelor boieri, că el s'a purtat după drept și cuviință? Deci o vom scădea, la ce am mai scăzut-o: la o bună bucată de nedestoinicie politică, diplomatică, la lipsa de tăria cuvenită. Deși trebuie să mărturisim: o adâncă bănuială ne rămâne în suflet. De rândul acesta, apoi, ea dă mai ales dovadă, de opoziția ce sufletul măreț al lui Mihai, vătămat atât de dureros, știu să o trezească într'o parte a boierimei sale, de nemulțumirea ce poate se ivi singură în Moldoveni, poate primii o scânteie și din Țara-Românească, și care, de sigur, fu ațâțată în ei și de Poloni.

Ori cum — eră lămurit, că Principele transilvan n'avea să se bucure preă mult timp de isbânzile sale de cabinet. Și dacă totuși Țara-Românească i-a rămas supusă mai lungă vreme de cât ne-am aștepta, deși cu mult mai slobod, cu totul altfel de cum o legă contractul; și dacă Moldova i-a fost răpită de pizmașii și rămătorii săi, mai iute decât ar gândi cineva, și aproape fără nici o încordare; acestea le-a pricinuit războiul ce urmă cu Turcii, el, a cărui așteptare fu pricina acelor isbânzi politice ale Ardelenilor.

¹⁾ *Docum.* III, 2, 127-8.

CAP. VI.

Călugăreni.

Ni se deschide inima când auzim numele de Călugăreni, și inchipuirea ni se aprinde... E cel mai desfătat loc pe pământul istoric al Țărilor noastre românești. Pădurea lui de stejari, oaste ce nu se calcă 'n bătaie, dealurile lui lătărete, întinse, ziduri peste cari glonțul de tun nu ajunge, nămolosul Neajlov, apa ce nu îngăduie vaduri ori unde, și un Viteaz, ce știu să le asculte chemarea de prieteni, cu oastea-i de oameni, verzi ca stejarul, — toți și toate împreună ce pomenire mândră lăsară din vremea de-odată! Sufletul nostru se înalță, căci oastea voinică a fost românească. Cugetul nostru se desmeardă, căci ea a fost purtată de un Viteaz, Domn al Țării, umilit chiar atunci prin scrisori, de un vecin blestemat. Și mângâiere pătrunde piepturile noastre, că în vadul strâmt dela Călugăreni se spală imala scorțită ce un veac și mai bine o lipi pe trupul «Țării» îmbrăncite. Două mii de ani mai nainte, trei sute de Spartani cu craiul lor Leonidas, bărbați cu inimi de leu și brațe de fer, unul ca altul, și câte-vă mii de alte ajutoare grecești, puseră stavilă în valea cea strâmtă Thermopyle, potopului de Perși, pân'ce vânzătorul le slobozi unda prin spate. Și Craiul, și oastea, și valea strâmtă din munți, au rămas de poveste. O puternică oaste turcească, purtată de un General copt de bătrân, și pățit în răsboaie nenumărate, o oaste purtată de Sinan cel crunt; și cruntul acesta ars de dor să răsbune o mare rușine a Stăpânului său, o mare obrăznicie, o oarbă cutezanță a supușilor lui revoltați; o astfel de oaste a fost oprită în marș la Călugăreni, trântită în genuchi și ruptă de un Vodă român, cu o mână de oameni. Și n'a fost vânzător să arate dușmanului drumuri ascunse. Avem un Thermopyle!.. și mai norocos, și fără Efalte. Avem un loc sfânt, unde s'a vărsat strălucire pe numele neamului nostru. Avem un pământ binecuvântat, unde s'a adus jertfă plăcută lui Dumnezeu: sângele străbunilor noștri pentru mântuirea Țării lor și a Crucii, pentru apărarea Creștinătății. Aripile

smeului păgân au fost acolo pârjolite, de nu mai putură purtă în sbor peste țări depărtate, prin Ardeal la Viena, trupul lui greu, cum gândiă. Ba și până la munți abia-l mai purtară. Tot ce se făcù în urmă, în acest an, a fost rodul isprăvei dintâi. Sunt isbânzi fără de lupte, doar una —, dată celui ce n'o mai cerea și fugcă ca să scape. De aceea cu drept cuvânt se poate numi acest cap al cărții, Călugăreni ¹⁾.

Plecat la 2/12 Mai din tabăra sa de lângă Constantinopol Ferhat-Pașa își făceă marșul către Țara-Românească numai încet și în silă. Se știă dela început, o vorbiau chiar străinii, că va stă întreg Iunie în Adrianopol să-și adune oștile. ²⁾ Totuși, încă pe la începutul lui Iunie, el înaintase două-trei zile dincoace de Adrianopol, până la orașul Iamboli, lângă râul Tundza, ale cărui câmpii și le alese pentru formarea taberei sale celei mari ³⁾. Se grăbiă, ațâțat fiind de vestea despre pierderea Begierbegului Greciei la Babadag întâmplată pe la 28 Aprilie (8 Mai st. n.) ce se adevereă din toate părțile. ⁴⁾ Dar se întoarse înapoi la Adrianopol înainte de jumătatea lunii, fiindcă nu-i sosiau trupe și din pricina turburărilor ostașilor, cari suferiau lipsuri, că hrana eră scumpă, mai fiind și ațâțați, fără îndoială, de dușmaii Comandantului lor : partidele erau doar și în tabără, Spahii vroiau cap pe Sinan. Ba și știrea pierderei de la Nicopole l-a putut ajunge aci, și

¹⁾ Incă Bălcescu, nemuritorul (de a cărui minunată limbă nu mă pot apropiă — din nevrednicie, a cărui fel de povestire nu-l pot urma, durere, pentru nevoile științei, care cere dovedire și cumpenirea adevărului mărturiilor), a numit «cartea II» a operei sale «Călugăreni», cuprinzând în ea toate cele petrecute dela cuprinderea Brăilei, Aprilie 1595, până la capătul anului. V. *Istoria Românilor sub Mihai V. Viteazul*, p. 77—186.

²⁾ Scrisori anonime din Constantinopol (din partea vre-unui dragoman de bună seamă), 20 Mai, în *A. C. T.* 1595, f. 36 și 38. Scrisori din Alba Iulia trimese la 2 Iulie la Praga spuneau, «che per relatione de diversi Turchi presi et tormentati Ferad Bassa si trovava anchora in Adrianopoli, et che ivi soggiornava per fare la radunanza dell' esercito».... *Docum.* III. 2, 124. Raportul Amb. ven. Praga, 25 Iulie.

³⁾ Scrisoarea lui Sigismund c. Impăratul, 10 Iunie, în *Mon. H. SS.* 31, 110 (cf. și cea din 2 Iunie c. Mathias, *ibid.* p. 108, resp. *Docum.* III. 1, 214). Depeșa Bailului, Pera, 16 Iunie, în *Doc.* IV. 2, 200.

⁴⁾ Depeșa citată, din 16 Iunie.

să-l mai înspăimânte, — și mai mult să-i înțărâte soldații la neascultare. ¹⁾

După lungă așteptare, Ferhat își putu, în sfârșit, tocmi cu anevoință o oaste de 30—40 mii de oameni, cu care ajunse la Rusciuc, la granița țării ²⁾ unde se află la 8 Iulie, după analiștii turcești. ³⁾

Atâtea greutăți nu puteau fi prorocitoare de bine pentru Ferhat. Totdeauna nenorocirile, perderile, sunt cele mai sigure mijloace de a răsturnă guverne, de a pune capul la Generali. Stăpânii se învoesc ușor a da puterea altora. Fie chiar numai pentru a da nădejde și inimă mulțimei, care așteaptă schimbarea norocului său dela ori ce schimbare de cârmă, și pune vina pe capete, chiar pentru loviturile sorții; cu atât mai mult, trebuia să se întâmple aceasta acum, la cârma oastei turcești. N'avea de cât să încapă puțin Sultantul, fermecatul ⁴⁾ Sultan, după cum mergea vorba, pe mâinile dușmanilor lui Ferhat. N'avea decât aceștia să străbată cu povestirea întâmplărilor nenorocoase, pe care nimeni nu cuteză să i le spună ⁵⁾ la el, și să făgăduiască îndreptare, biruințe în loc de căderi, — vina nepriceputului, — de li se va da puterea. Și ei străbătură cu ușurință.

Caîmacamul Ibrahim, care umbla cu mâinile pline de acte și se făcea că le citește, dar nu înțelegea nimica în trebile grele ale Statului, nici nu știă ce să înceapă, ⁶⁾ a trebuit să simtă

¹⁾ Aceiași depeșă. Nu se poate ca Ferat, mânat înainte din pricina cuprinderii Babadagului prin Români, să se vază silit a se întoarce tot pentru aceasta. Vestea unei a 2-a perdei a putut să-i mai neliniștească soldații și să-l mai îngrijească pe el: puteau fi cuprinși de 2 focuri române. V. și instrucția p. San-Severo, 29 Iulie, în *Docum.* III. 2, 125. Și agentul împărătesc din Veneția, scria la 15 Iulie, după scrisori din Țarigrad, că a fost o nouă bătaie între Spahii și Ieniceri. *A. C. Cod.* 595. 8, f. 931. Apoi la 22, după scris. din Constpl. dela 28 Iunie, că a fost încăerări groaznice între Ieniceri și Spahii, cale de 3 zile dînc olo de Adrianopol și ar fi rămas morți 16 mii. *Ibid.* f. 932.

²⁾ *Docum.* III. 1, 241. Analele Fugger: Aus Siebenbürgen, 29. Iuli. *Ibid.* III, 2, 126. Raport ambas. ven. Praga, 1 August. 40 mii.

³⁾ Naima, la Hammer IV, p. 247.

⁴⁾ Da Venetia, 17 Nov. 95. în *A. C. cod.* 595. 8, f. 981.

⁵⁾ *Docum.* IV. 2, 199. Depeșă din 3 Iunie. Pera.

⁶⁾ Aceiași depeșă, *ibid.* p. 199—200.

ca o mântuire, când s'a ivit cine să-l scape din încurcătură. De aceia el trebuia să ajute dușmanilor la ponegrirea lui Ferhat, ¹⁾ chiar să nu fi fost mai înainte prietin lui Sinan.

La 10 Iunie, pe când Ferhat se apucă de facerea podului peste Dnnăre, ca să-și treacă oastea în Țara-Românească, Sinan zicea Bailului în Constantinopol: «In trei sau patru zile voi plecă, ca să mă due împotriva Românilor (Valachi) și Moldovenilor; nu vreau să se întărească contractul de pace cu voi ²⁾, până nu mă voi întoarce, după ce îi voi fi tăiat pe toți în bucăți, și va trebui să mă stâlcească ei pe mine, ori îi voi stâlci eu pe ei» ³⁾ Soarta lui Ferhat se împlinise și vorbele dușmanului său, ce-i luă rangul, sunt dovadă de toată ciuda, hotărârea și încrederea în izbândă, cu care se aruncă asupra lui Mihai îndărătnicul moșneag, cu inima încă tot friptă de dorul biruințelor. În acelaș timp însă putem înțelege din ele, împreună cu Bailul, că se așteptă la o luptă «grea și îndoioasă», cu puteri de aceeași măsură. Totuși nici ziua următoare nu se știă bine, cine va plecă să fie cap pentru oști și se credeă că va rămâne Assan Beglerbegul Greciei, Generalul, care câteva zile mai înainte întâmpină pe Ferhat la Rusciuc cu 4.000 capete de creștini și 500 de robi, luați nu știm de unde și cum ⁴⁾. Altmintrelea câteva strigări la oaste se făcuseră, pentru ziua de 17 a lunii, cu

¹⁾ Hammer, IV, 246. Așa scriu Analiștii turci Naïma, Feslike, Hasanbegsade, că Ibraim cu Aga Ienicierilor și alți Viziri săpară groapa lui Ferhat în fața Sultanului.

²⁾ Se înțelegeau vechile tratate de pace și prietenie cu Venețienii, cari trebuiau reînnoite la fiecare schimbare de tron. Luni, 29 Mai, sosî în Venezia Ceașul trimeș de Sultanul «să facă Republicei cunoscută urmarea lui în Domnie după tată-său», și să-i arate dorința lui «de a păstră buna pace și a întări capitulațiunile ce au cu ea», — scrie secretarul împărătesc Rossi, la Iunie. A. C. Cod. 595, 8. La 29 Iulie acelaș Rossi scriă, că Ambasadorul spaniol a primit depeși din Țarigrad, dt. 23 Iunie și 1 Iulie, de unde se vede că Turcii s'au jeluït către bailul venet, că atâta întârzie venirea solului extraordinar al Republicei care trebuie să graduleze noului Sultan. *Ibid* f. 941. Sosirea acestui ambasador «cât mai în grabă» o făgăduia bailul și la 10 Iulie, lui Sinan. V. nota urm.

³⁾ M. Venier e. Dogele, Constpl. 10 Iulie, în Docum. IV. 2, 202.

⁴⁾ a Hammer, IV, 247.

arătarea Generalului în persoana lui Sinan ¹⁾). La 21 noul Mare Vizir și Serdar al tuturor oștilor Sultanului, Sinan, eră plecat, iar pe bietul Ferhat începură a-l lăudă și cei ce-l blestemau puțin înainte. Numai o vină i se mai aruncă de dușmani: că ar fi dat pricină de revoluție Țărilor, «prin facerea de noi Voivozi» în ele, «pe timpul războiului împotriva Ungurilor» ²⁾). Nu-i mai ajută nimic acum, și podul ce el îl svârlise în puține zile până în ostrov, unde eră cetațuia ³⁾ privind din cort facerea lui din 500 de șăici aveă să fie al-tuia de folos. Ferhat nici nu așteptă sosirea lui Ahmet Aga, trimes cu firmanul pentru măziliră și uciderea sa, ci plecă la Constantinopol, îndată ce prinse de veste, lăsând sigilul de Mare Vizir în mâinile lui Saturgi-Mohamed-Pașa, acela pe care îl numise Beglerbeg peste Țara-românească — precum pe Giafer Pașa peste Moldova — încă la plecarea lui din Adrianopol ⁴⁾).

Fără îndoială că isprăvirea podului și trecerea oștirea turcești în Țară fû acum întârziată prin așteptarea sosirii lui Sinan în tabăra dela Ruștiuc. Dar e tot atât de sigur, că ea a fost mult împedecată până aci prin biruințele Românilor, mai ales prin îndoita isbândă dela Nicopole, $\frac{1}{11}$ Iunie, și arderea șăicilor gătite acolo pentru facerea podului ⁵⁾). A. Király scrie, că a zis Turcul ce purtă grija peste acele luntri către Födössi, comandantul cetei de 60 călăreți unguri, ce luară parte la acea bătăiă: «Dacă oastea voastră ar fi luat astăzi prea puternicului Impărat patru cetăți, tot nu i-ați fi făcut atâta pagubă câtă i-ați pricinuit prin arderea acestor

¹⁾ *Docum.* IV. 2, p. 203. Depeșa din 11 Iulie.

²⁾ *Ibid.* III. 1, 483. Depeșa din 21 Iulie, Pera.

³⁾ Izvorul nostru zice: până în Giurgiu, dar aceasta s'a făcut mai târziu. Puteă fi însă până în insulă.

⁴⁾ Hammer, IV, 246—7.

⁵⁾ *Docum.* XII, p. 75, 77 și 79, unde ni se dă (p. 75) datul de 11 Iunie. (San Barnabà). Reusner, *Epistolae turcicae* (Frankfort a/M 1600), p. 132, A. Király Sigismundo Principi, Ex castris iuxta Coluntia, 18 Iunie 1595. *Docum.* III. 2. 125. Principele motivă la 2 Iulie graba cu care trebuia Impăratul să-i trameată ajutoare cu vremea potrivită pentru isbândă, cu întârzierea aceasta la facerea podului. Arderea bărcilor e dovedită și prin rap. Amb. ven. din 1 Aug. și printr'o scrisoare c. San Severo, Roma, 29 Iulie. *Ibid.* 125—126. Faptele s'au povestit mai sus.

vase» ¹⁾. Apărarea trecătoarei dela Giurgiu, încercarea de a zădărnici ridicaarea unui pod în drumul mare, cel mai scurt dintre Constantinopol și București, nu putea fi nesocotită de Mihai. Numai cât acesta erà un lucru peste puterile lui: amândouă țarmurile Dunărei erau aci în mânilor Turcilor. L'am văzut pe războinicul Domn făcând primul atac asupra Giurgiului, îndată după măcelărirea creditorilor. Și l'am văzut întorcându-se fără izbândă: cetății îi trebuiau tunuri ca să fie bătută, și el nu le avea. L'am văzut după cuprinderea Brăilei trimițând oști la vadul acesta, și avem mărturia, că după izbânzile dela Nicopol și Turnu (Măgurele) tot cetatea Giurgiului o băteau aspru ai noștri ²⁾, prin Iulie încă. Oastea toată el nu și-o putea slăbi bătând în zadar o cetate, ce nu se putea lua nici cu călăreți, nici cu infanterie, ci numai cu ceea ce-i lipsia și acum (afară de puținele tunuri jefuite la Brăila și Silistria ³⁾ cu artilerie. Ea trebuia păstrată pentru lupta cea mare de câmp sau de munte. Căci Mihai n'a stat nici un moment la îndoială, de cele ce aveau să urmeze. Erau poate unii, de bună seamă dușmani de-ai Voivodului, cari arătau «Alteții Sale altfel lucrurile dușmanului» ⁴⁾, așa că acesta credea că face bine, să dea știre la Impăratul, — puțin după biruințele lui Mihai asupra corpului de Tătari ce venia prin Țară să se împreune cu Turcii, și asupra acestora, la Nicopol, — că nu se mai aude de nici o mișcare turcească în Țările vecine, și că numărul lor, după nenorocirile suferite, au scăzut la acele granițe. Și Ambasadorul venețian adăuge, cu pricepere, că ar trebui crezută știrea, venind dela cel ce

¹⁾ Scris-citată, cunoscută și nemuritorului Bălcescu, p. 98.

²⁾ *Docum.* III. 1, 240 (Analele Fugger), Tokaj, 20 Iulie: Seit der Nicolischen Zeitung auch Eroberung der Vestung Turnon ist nichts für-geloffen. Allein dasz die unserigen die Föstung Forgeuo (sigur Giurgewo) starkh belägert, verhoffentlich in kurz mit Gottes hilf einzunehmen».

³⁾ Și acelea Mihai le trimise Principelui în dar, ca dovadă de frumoasele biruințe. Iorga, *Acte și Fragmente* I, (București 1895), 140—1 Da, ca să poată câpăta mai mult.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 124. Raportul Ambas. v. din Praga, 25 Iulie. Principele scria ce i-a scris Voivodul: «che... altri forse rappresentano diversamente le cose degl'inimici a Sua Altezza».

«are lipsă de ajutor și îl cere» ¹⁾. De-ar fi fost atâta pricepere și pe partea celui ce trimitea «avisurile» să vadă, că în chipul acesta rău își sprijinește cererea! Trebuința de laudă și viclenia nu se pot împăca totdeauna ²⁾. Dar Mihai simțind tot așa de bine acum, ca și mai nainte, că puterea dușmanului peste Țara sa se va vărsa, scria Transilvanului, fără cea mai mică ameteală după biruință, chiar atunci când trimitea steagul, luat de corpul său de ostași ce trecuse Dunărea în not, îi scria, să nu crează, ce poate i-vor raportă alții, ci să-i dea «ajutor bun», că-i mare primejdia: Țara lui e slăbită și pustiită și Turcii se înmulțesc la margine; toată averea, toate bunurile i-au fost risipite de ei și n'are un loc unde să se poată scuti cu familia sa. Și Principele se vede nevoit să se desmintă singur, scriind, la 2 Iulie, toate acestea la Praga ³⁾. Încolo Sigismund nu făcea alta, ci stă așteptând ajutoare dela Împăratul, și mireasa, ce eră pe cale, ca să-și serbeze nunta. Atât de puțin îl ardea să-și apere Țara, ce îi plăcea să se laude că e a lui, și eră, după legământul scris.

Înțelegem ciuda cu care Țările-românești scriau la Praga, că Transilvanul le-a pus jugul în gât ⁴⁾. Și înțelegem, că Mihai trebuia să iasă la apărare înainte de ce i-ar fi venit Stăpânului său gustul să-l ajute.

Cât i-a stat în putere Voivodul nostru căutase să-și facă o oaste cât mai bună, în măsură ce se silise să-și asigure ajutorul altora. Avem o împuternicire pentru Căpitanul său de pedestrași Martin Borbély, ca să-i adune din Ardeal feciori, ce ar vrea să slujească în leafă, scrisoare dată din București, 10 Aprilie, așadară din timpul dinaintea legământului cu Transilvanul.

Căpitanul e Ungur, după nume, dintre cei ce slujeau la Mihai pe plată și în multe locuri și-a arătat credința luptându-se cu vitejie, mai nainte. Hârtia e recomandatie către

¹⁾ *Docum.* III. 2, 122 Rap. Ambas. ven., Praga, 18 Iulie.

²⁾ S'ar putea, ca Sigismund să fi trimis aceste vești în urma lui Marini, ca să le raporteze cu graiul, — cu intenția, ca nu cumva Împăratul să se simtă îndemnat a da lui Mihai vre-un fel de ajutor, de-a dreptul.

³⁾ Raportul Ambasadorului ven. din 25 Iulie. *Docum.* III. 2, 124.

⁴⁾ Ajunsă la Praga între 8 și 15 August, plânsoarea Țărilor trebuie să fie fost trimeasă pe la jumătatea lui Iulie.

magistratul din Bistrița și totodată un fel de pașaport, unde Voivodul spune, că trimete pe Căpitanul în «Ardeal, în țara Maiestății Sale Principelui, să adune popor de războinici», pe socoteala sa, și se roagă de toate treptele de oameni, să-l lase liber să umble. Iar celor ce vreau să vină cu el, le face cunoscut, că plătește călărețului cinci, pedestrașului trei taleri pe lună, țoale, și pe fiecare zi pâine și carne, ba le mai lasă și câștig liber — se 'nțelege de pradă ¹⁾. Am întâlnit apoi încă din iarnă Cazaci sub steagurile Domnului, chiar istoricul lui de pe acea vreme ni-i arătase ²⁾. Și de bună seamă că mai ales de aceștia vor fi fost în «marele număr de soldați», de cari se știă în Aprilie la Constantinopol, că «aleargă din toate părțile» să slujească la «Craiul» Mihai, »pentru vestea marei lui vitejii și a dărniceii lui multe» ³⁾. Dar nu știm, dacă putem crede, că ei, Cazacii, ce-i chemase din părțile Rusiei, formau partea mare a micii lui oști, cum se spune într'o scrisoare din Cracovia, în Iulie, deși scrisoarea se razimă pe vești trimese de Mihai. El a scris Regelui, se zice acolo, câte cetățui (arces) a luat Turcului — dar Polonii socot că se și laudă cu ele, arătând mai multe decât a cuprins — și s'a rugat de ajutor cât mai în grabă, căci așteptă atunci, când seriă, zi pe zi sosirea lui Ferhat, ce se află în Adrianopol cu oastea. E greu de crezut că eră partea mare cazacă oastea Domnului nostru și pentru marea cheltuială cu ei, 6 taleri pe lună spuneă că le dă ⁴⁾, ce nu știm cum se acoperiă din Țara sleită, și care cel puțin la început trebuia cruțată. Pământenii nu erau așa scumpi și erau ținuți și de boierime. Aceștia dau negreșit numărul cel mai mare. Pe lângă ei se aflau de sigur și Bulgari, căci acest popor foarte viteaz, îi spuneă Bailului un călugăr și un alt Grec venit din părțile Dunării, «s'a unit cu Creștinii

¹⁾ Document unguresc, între *copiile din Bistrița* ale Academiei române, după o copie contemporană. Acum tip. în *Docum.* XII, 44.

²⁾ Walther o. c., 22.

³⁾ *Docum.* IV. 2, 193 (= III. 1, 471).

⁴⁾ Iorga, *Acte și fragmente* I, 142—3. Scrisoare din 25 Iulie, trimeasă din Cracovia la Berlin.

și și-a trecut familiile și avutul său în Țara-Românească ¹⁾),—vom înțelege trecerea unui număr mai mare sau mai mic de familii, dar nu tot poporul.

Toată oastea ce Mihai și-o adună din pământeni și din năimiți străini nu treceă peste numărul de 8.000, după mărturia Logofătului său ²⁾),—cel puțin nu aceea cu care el eși din București către jumătatea lui Iulie, pentru a plecă în calea dușmanului spre Dunăre. Și nu știm dacă mai aveă atunci și alte corpuri reslățite prin punctele dunărene mai însemnate, deși e greu de crezut, că ș'ar fi lăsat hotarele fără de pază. Cu această oaste Domnul tăbări mai întâi la satul Măgurele ³⁾); pe moșia soției sale, zece kilometri spre Meazăzi dela București ⁴⁾. Acî ținu sfat de război cu boierii și căpeteniile oastei sale ⁵⁾. Și în acest sfat, credem, se alese loc de dat luptă dușmanului Vadul Călugărenilor, după ce, cum se așteptau, nu vor mai fi putut oprî pe dușman la trecătoarea dela Giurgiu.

Proape o lună împedică Mihai aci săvârșirea podului spune Cronistul său. Și el trebuie să spună adevărul: În Constantinopol încă vorbeiau mulți, cu hotărâre, pe la 8/18 August,—că Creștinii fac cea mai aspră împotrivire la fabricarea podului, deși martorul nostru, Bailul, se vaită cu acest

¹⁾ Depeșa din 10 Iulie în *Docum.* IV. 2, 202. Intr'un alt raport anonim, resumând faptele lui Mihai dela începutul răscoalei până prin Iulie 1595 se zice, cu mare exagerare, că Mihai are: 20 mii Unguri, 12 mii Slavoni, 2 mii Albanezi «di Cervena Voda, che erano suditti del Turcho et passorno con le moglie et con tutta la famiglia in queste parte, l'Inverna passata.» *Docum.* III. 1, 499. Asupra acestor Albanezi veniți dela Cernavoda cu tot avutul lor scrie și Marini la 24 Martie, după vești din Țară dela 3 Martie. Ei făcură o năvală de pradă însoțind un corp de oaste română-ungară, în Bulgaria, în părțile Cernavodei. *Docum.* XII, 37.

²⁾ Walther, 27.

³⁾ În ediția din «Tesaur» a lui Walther stă Măgureni. Dar această localitate nu o găsim nici în *Marele Dicționar geografic*, în calea către Dunăre, unde trebuie căutat, nici în hărțile ce le-am la îndemână. Astfel am aflat nemerit a ține cu Bălcescu (p. 109) și cu autorii Dicționarului, localitatea de una și aceeași cu «Măgurelele» din județul Ilfov pl. Sabar, unde e Institutul Oteteleșan.

⁴⁾ *Marele Dicționar geografic*, IV, 264.

⁵⁾ Walther, 27.

prilej, că e greu a alege adevărul, din câte se spun, căci Turcii caută să-l ascunză, cât pot ¹⁾. Ar fi fost vreme să ajungă ajutoare ardelene, dacă Principele i-ar fi trimis, cu toate greutățile ce întâmpină. Mihai se lăsă de apărarea țărmurilor săi, numai când o ceată de câteva mii, izbuti a trece Dunărea, cale de două zile din jos de Giurgiu pe când alții, treceau pe luntri în fața orașului ²⁾. Acum se trase înapoi la bine aleasa strămoare, unde să aștepte dușmanii ³⁾.

Podul eră gata și bine apărat de cetățuia din insulă și de cincii corăbii de război, așezate de amândouă părțile. Sinan își putea trece în tică numeroasa lui oaste, de vre-o sută de mii de oameni, ⁴⁾ cu toată muniția ei de război, urmărind pe Mihai. Dar tocmai lipsa de împotrivire îl îngrija pe sumețul Turc, și tot numai chinuri de frică îi turburară marșul lui pacinic. Mergând «o zi și jumătate» înainte — cale de două poste ⁵⁾ «el ajunse la un râu», peste care «trebuie să mai facă un pod ca să-și treacă oastea». Dincolo de râu e așezat orașul București, adauge cel ce dă știrea martorului nostru. Acî se văzû silit să se oprească, căci «se vorbiă,

¹⁾ *Docum.* III. 1, 483 (= IV. 2, 204).

²⁾ Walther, 27.

³⁾ *Ibid.* l. c. V. și Iacobinus, secretarul de mai târziu al Principelui Sigismund, în panegiricul său intitulat «*Brevis enarratio rerum a Sermo Trañiae Principe Sigismundo anno MDCXV gestarum, seris un an în urmă* (prefața e dată din Cluj, 24 Martie 1596) publicat în *Rerum Hungaric. Scriptores* apărut la 1600 în Frankfurt, p. 538—547, v. p. 539.

⁴⁾ Acest număr e mărturisit chiar de Turci către Bailul venețian. «L'esercito turchesco anch'egli al lungo del ponte era in numero di forse centomille combattenti et teneva nel fiume cinque galee et non più. Depeșă din 19 August. *Docum.* III. 1, 484. La 1 August, Bailul știă, că Ferhat are lângă Dunăre 40.000 de oameni, și că într'alt loc sunt alte 40.000 de mii, «și că toată oastea creșteă mereu în număr». *Ibid.* III. 2, 126. Cronica Domnului nostru pune armata lui Sinan cu 180.000. De ea se apropie *Historicæ Relationes* ale lui Iacobus Francus cu 150.000. Constatăm, că pentru Orientul nostru *Zeitung*-urile de jumătate de an sau relațiile de băleieri (*Messrelationen*) ale lui Aitzing, Francus etc. nu au însemnătatea aceea ce le-o atribue Stieve în studiul său asupra lor. Fără izvoarele noastre nu s'ar putea scoate din ele adevărul dintre fabule. *Abhandlungen der bayer. Akademie* XVI (1883), 177—236.

⁵⁾ Satul Călugăreni e arătat în *Marele Dicționar geografic* (II, 276—7) în depărtare de 34 kilometri dela Giurgiu, 30 dela București.

că Românii cu șiretenie au lăsat dușmanii să treacă, pentru a le tăia dindărăt podul și a-i apuca în mijlocul Țării, mai puțini la număr [cum erau]; pentru multă oaste trimeasă în Ungaria». Și se puse Sinan de scrise la Țarigrad, «că s'a arătat pe celalt țărmur Creștinii, fără de număr, Poloni, Transilvani, Moldoveni și alte neamuri, și temându-se să nu fie ocolit» și bătut «de atâta mulțime bine armată și gata de luptă», ceru să se facă rugăciuni, și să i se trimeată noi ajutoare. Și ca să peardă mai în grabă pe rivalul căruia îi luase locul, se plângea, că oastea nu-i ascultătoare, fiind mulți partizani de-ai lui Ferhat, cari fac turburări, ce ar putea pricinui o cumplită cădere. Și unele cereri îi fură ascultate, ne spune martorul nostru, Bailul. Lui Ferhat nu-i sunase încă ceasul, dar «toate moșeele» și «multe case» se umplură de lume ce făceau rugăciuni ziua și noaptea și jertfe aduceau lui Dumnezeu, și conșcripția de noi soldați se începù iară cu mare grabă. ¹⁾

Oastea românească li se arătase Turcilor (mai bine ca) înzecit de cum eră de mare, nu după vedere, ci după mărturii înșelătoare. O ceată de călăreți, care se isbise înainte pentru spionare încă până a nu trece oastea turcească în Țară (e poate aceeaș bandă ce trecu Dunărea din jos de Giurgiu mai înainte de isprăvirea podului, și — două zile — mai înainte de ce ajunse Sinan în tabără, cum se pare după izvorul nostru, depeșa Bailului venețian, dată din 19 August) nu întâlnește în lung și în lat pe nimeni, decât pe un biet bătrân ce-l duseră în tabăra lor. Dela el aflară Turcii, că Creștinii în număr de o sută de mii s'au tras înapoi la București, ²⁾ unde stau bine întăriți, așteptând un prilej bun pentru a eși împotriva oastei turcești la bătae. ³⁾ E ușor de înțeles, că moșneagul eră pus anume de Mihai, să dea Turcilor vești ca acestea, îngrozitoare. Și tot așa de bine înțelegem, că și

¹⁾ *Docum.* III. 1, 486. Depeșa din Constpl. 2 Sept. 1595.

²⁾ «A Buerzi». Știm că tiparul Documentelor geme de greșeli, pe lângă puțința de greșală din partea vestitorului Bailului, și din partea copierului documentului din Arhivă.

³⁾ *Docum.* III. 1, 484. Venice C. Dogele. Pera, 19 August.

acesta erà un chip de a muià marșul dușmanului : probă, că Mihai tot așteptà încă să vină din Ardeal ajutoare.

Căci el aveà ochii prea deschiși pentru mărimea primejdiei și știà că singur nu e în stare să-i biruiască. Doar își trimese chiar nevasta și copiii la Sibii, cu tot ce aveà mai scump, îndată ce el pornià din București. ¹⁾

Dacă cu toate acestea Mihai nu s'a tras supt munți cu micuța lui oaste, către Ardeal, să aștepte acolo, să siluiască sosirea mai grabnică a trufașului său Stăpân, nu poate fi decât pentrucă nu vrea să-și lase Țara pradă dușmanului fără încercare de a o apăra ; e, pentrucă aveà un cap de General luminat care a priceput, el întâia oară, pe cât știm neîndoielnic, ce loc de izbândă i se îmbià în vadul Călugărenilor ; e pentrucă îl împingeà inima — și erà trebuință — să dea celui ce-l umilise de curând dovada hărniciei sale ; e, pentrucă înțelegeà nevoia de a pătrunde cu o lumină vederoasă în ochii Impăratului și a miniștrilor lui, ochi întunecați de-asupra vitejiilor lui prin minciunile Transilvanului.

Mergând dela Giurgiu spre București, drumul mare de țară e tăiat la o depărtare de 29 kilometri de Giurgiu și 35 de București, dela Apus spre Răsărit de riul Câlniștea tocmai acolo unde el se împreună cu Neajlovul care curge dela Miază-noapte-Apus. Din trei șiruri de dealuri ce se țin în aretul lor cele două din furca râurilor se perd împreunându-se, puțin înainte de a se perde Neajlovul în albia soțului său mai norocos de care tot se mai desparte odată pentru a-și mântui numele încă o bucățică de loc. Mai rămâne în acest ținut șirul dela Miază-zi de Câlniștea ce se prorupe numai printr'o vâgăună făcând loc drumului mare. Iar vâgăuna răspunde către vadul Călugărenilor după ce drumul mai cotește o bucată între apă și deal ²⁾. Turcii își puseră tabăra în șesul dela marginea de către ei a dea-

¹⁾ Walther, 27.

²⁾ N'am avut fericirea să pot vedeà aceste locuri, cum erà de lipsă, și cum aș fi dorit. Le-am schițat cum am putut citi, culege și întocmi cu chibzuința minții din harte și din Marele Dicționar geografic, la următoarele locuri: II, 276—7, Călugăreni cătun, C.-Monastirei și C.-Moșteni; II, 473, Câlniștea râu; II, 786 Crucea-de-Petră sau Călugăreni Monastirea; III, 751, Hulubești, trup de moșie.

lurilor; în partea despre Miază-noapte unde erà și râul, se aflau așezați Români.

Despărțite prin coama dealurilor: cele două oști dușmane, a noastră erà apărată în față de râul (Călniștea)-Neajlov care scutiă și flancurile. Căci țarmurii lui se desfăceau într'o bară de mocirlă prin care dușmanul nu putea trece pe ori unde și erà nevoit să caute «Vadul» cel strâmt al «Călugărenilor» cu podul lui ce erà cuprins de ai noștri. În dos oastea lui Mihai, și ea tăbărâtă în șes, aveà o întinsă pădure de stejar. Dincoace de ea, despre București, sta Albert Király și Mihai Horváth cu 2.000 de Secui și alți soldați și cu o seamă de boeri români, fără îndoială și ei cu gloatele lor ¹⁾.

Soarta sau răutatea dușmanilor n'a voit să ne păstreze raportul ce Mihai va fi trimis Ardeleanului asupra mărețelor fapte săvârșite la 3/13 August dinaintea Vadului Călugărenilor. Nici scrisorile Căpitanului sau Căpitanilor săi unguri nu le cunoaștem nemijlocit. Și Cronicarul Domnului, cel puțin în forma ce ni s'a păstrat, e cât se poate de sarbăd și aci și fără amănuntele toate. Cu atât mai vrednică de crezământ însă este povestirea din gura unui Turc care a fost de față. Indreptând unele greșeli ce se pot îndrepta, ca așezarea oastei lui Sinan în câmpiile Bucureștilor, ²⁾ făcută prin necunoașterea locului din partea povestitorului sau aceluia ce ne-a păstrat povestea, și numărul peste puțință de mare a oamenilor din despărțimântul de avantgarda al lui Mihai, care merse de spionă dușmanul, asemenea unele lucruri ce le știm de mai nainte și altele ce le vom ști dintr'alte izvoare în urmă, vom aveà o parte de istorie dreaptă dacă nu întreagă și amănuntă a luptei. Vom aveà anume începutul și sfârșitul ei. Mărturia noastră, depeșa dela 15 Septemvrie a Bailului Marco Venier, se întemeiază pe povestirea medi-

¹⁾ Szamosközy IV, 97—98. Că pădurea erà de stejar putem socoti după cea dela Crucea-de-Peatră spre Miază-zi dela Vadul Călugărenilor care e arătată în M. Dicționar II, 277. resp. II, 786. La cătunul Călugăreni (II, 276) se spune simplu că are o «pădure de luncă» de 376 hectare «situată în valea Neajlovul și Călniștea». Numai aceasta poate fi cea arătată de Szamosközy.

²⁾ «Nelle sue campagne di *Bucresi*», unde se înțeleg Bucureștii cum se dovedește din alt loc mai sus, în aceeași depeșă.

cului Mocato, care a ascultat, cum Turcul întors din bătaie — un fruntaş, se vede — istorisi lui Ferhat-Paşa întâmplările.

Încă la 2 Septemvrie (23 August), zece zile după bătaie ajunseră ştirile triste din Țara-Românească la Constantinopol, care pentru însemnătatea lor nu mai putură fi ascunse Maiestăţii Sale. «Deodată toate lucrurile fură întoarse cu fundul în sus». Uşuraticul Sultan poruncise de se făcuse chiar pe ziua aceia pregătiri de o mare petrecere în grădina lui Mehemet Paşa dela Scutari, «cu focuri de artificii cu tragere de tunuri şi alte veselii plăcute firii lui. Indată fură toate oprite. Căci nu eră de tot lipsit de simţuri ome-neşti Sultanul, observă Bailul, ci se cutremură şi se trezi şi el. Şi nu se mai văzură petreceri în urmă, ci tot oraşul eră plin de tristeţă». Întâmplările erau povestite în felurite chipuri, şi singur Bailul întăreşte că ele s'au petrecut așa cum i le spuse Mocato, şi nu altfel.

Creştinii, zice el, îşi traseră oastea la «Strigonîta» (poate acest nume dedeau Turcii Călugărenilor), în depărtare de 3 zile dela Bucureşti, ¹⁾ pe care îl arseră afară de două biserici şi palatul (Domnului), ştiind că nu poate fi apărat, şi ca să atragă mai înlăuntrul Țării pe duşman. ²⁾ Aci aşteptă Mihai, bine aşezat cu toată tabăra sa, să-i vină o ceată mare de voinici Ardeleni. ³⁾ De odată află că Sinan a trecut Dunărea şi a intrat cu oştile lui în câmpiile sale, ale Bucureştilor. Un Căpitan viteaz şi pătit îl rugă atunci să-i deă două sute de călăreţi, ca să spioneze duşmanul. După multe desbateri şi rugăciuni i se deteră călăreţii ceruţi. Dar atunci oastea lui, nerăbdându-se mai mult să şadă defafetea şi doritoare de fapte, ceru să-l urmeze, şi Domnul n'avu încotro, ci trebuî să-i îngăduie Căpitanului încă 10 mii (alţii zic două-zeci de mii) de soldaţi. «Cu această gloată că-

¹⁾ În faptă cale de o zi.

²⁾ Se vede că povestitorul, ori mai bine, cei ce ascultau povestea, credeau că locul luptei a fost dincolo de Bucureşti.

³⁾ Turcul adaugă că au şi venit (che venivano ad unirsi con lui), ceea ce nu e adevărat, cum vom vedea chiar din isvor unguresc. Turcul putea şti mersul bătăliei, nu însă ce s'a petrecut în tabăra duşmanilor înainte de luptă.

pitanul ce se zice că se chiamă Abbatele ¹⁾ înaintă cu băgare de seamă și pe ascuns cătră tabăra lui Sinan ²⁾ puse într'un loc ascuns oastea ce-l urmă, iar el, urmându-și marșul pe coasta unui deal, se arată cu șireteniă în vederea dușmanilor, prefăcându-se, pentru a-i încelui și mai bine, ca aceasta i s'a întâmplat fără voie, căci începù să se tragă înapoi. Văzând Turcii aceasta, apucară armele și strigând, se puseră cu toată oastea a-l urmări în nerânduială din toate părțile, de frică să nu le scape.

Dar el primind atacul îi trase după sine până dincolo de locul de pândă al celeilalte oști, lângă o morcilă întinsă. Acî, dând signalul, Turcii fură atacați pe neașteptate din lături și din spate, mai mult decât din frunte, de Creștinii ce se svârliră asupra lor. Se apărară Turcii vitejește, scutiți foarte mult și prin buna lor așezare ³⁾. Dar Creștinii inimoși, cu bună rânduială și pricepere, nu încetau de a se aruncă asupra lor «făcând să sară cea mai mare mulțime în mocirla apropiată, unde rămaseră înecați și îngropați; ceilalți, fugăriți și speriați periră cari de foc și cari de sabie ⁴⁾, cu felurite morți. Fu foarte aspră bataia, și ținu dinainte de ameazăzi până seara, și Creștinii trebuiră să lucreze bărbătește cu mâinile ca să culce la pământ atâta mulțime. Lângă Generalul Sinan care se isbește înainte în țcale necunoscute și își dă silința să-și tociască din nou oastea sa fugărită și prăpădită, fură uciși patru tineri, cei mai încrezuți ai lui, iar el, svârlit de pe cal a treia oară, printr'o grea lovitură de lance în față, eră gata să se înece în mocirlă, rupându-i-se dinții dinnainte în căderea lui peste capul calului. Calul îi rămase mort, și el sbătându-se mult timp prin mocirlă, în urmă fu ajutat de un Spahie ce-l recunoscu la vreme să se suie pe alt cal, spre marele lui noroc, că dacă l-ar fi cunoscut Creștinii n'ar fi eșit din mâinile lor, fie viu sau mort. Ienicerii din Damasc, archibuzieri călări, au căzut împreună cu ceilalți Ieniceri pedeș-

¹⁾ «Che dicono chiamarsi l'Abbate». Ar putea fi Albert Király, căruia Români i vor fi zispoate Albert, după obiceiul limbii, neștiind că Ungurii pun poreclă înainte. Dar se poate să fie și altcineva. Vom mai vorbi.

²⁾ «Cătră București verso *Bucresi*» tot așa și în celelalte locuri mai sus.

³⁾ «resistendo non poco per il grandissimo vantaggio del tramonto», (?).

⁴⁾ *Docum.* III. 1, 487.

tri și cu 18 din căpeteniile lor și cu rămășița infanteriei». Toată cavaleria a fost zdrobită, trei Beglerbegi au rămas morți, și un altul pe care Sinan l'a făcut Vizir de divan căzută lovit de moarte în piept printr'un glonț. Au mai căzut de cinci ori atâția Sangeaci. Bailul mai crede, ceiace nu putem crede noi, după povestirea Turcului, că n'a căzut nici un Creștin, lucru «de mare mirare», apoi că Creștinii erau în mare parte Unguri și Poloni ¹⁾. Vom crede însă ce ni se dovedește și dintr'altă parte, «că într'adevăr se ținură [Creștinii] cu îndârjire în luptă până ce noaptea și osteneala nu-i despărți. Dar ceeace mântui pe Turci de prăpădul desăvârșit fù venirea neașteptată a lui Assan Beglerbegul Greciei, care înainte cu câteva zile plecase cu vorba că merge în ajutorul Ungariei [a celei turceși bine înțeles] ²⁾, dar se întoarce și când se credeă că s'au depărtat cale de mai multe zile, sosit înainte de apusul soarelui cu oaste proaspătă în număr de 10 mii de oameni în fața Creștinilor. Aceștia crezând că a venit cu mai mare tărie, fură împedicați de a-și urmări biruința cu încordarea întregii lor puteri înainte de a fi sosit întunericul nopții. Se și răspândise vorba că Sinan Generalul e mort și că rămășițele oastei lui împrăștiate vin înapoi prin toate părțile, căutând să scape, când cu sosirea Beglerbegu lui de odată se auzi că eră viu. De aceea Turcii începură a se strânge la una, dar nu se făcù alta în noaptea aceea în tabăra lor decât că se scriseră noui Ieniceri, fauri de arme (armarolli?) și alții, pentru întregirea locurilor golate prin moarte, dându-se ușor loc, după dorință, fiecărui hamal și servitor de stradă». Incolo, petrecură Turcii noaptea «în rugăciuni, strigând și făcând multe focuri, ca să arate că ar fi mai mulți decât erau în faptă. Intr'aceea Creștinii plecară încăreai de câtă pradă au putut prinde, își luară

¹⁾ Această greșală din pricina Ardelenilor, și Cazacilor ce slujau cu plată la Mihai.

²⁾ In depeșa dela 19 August Bailul spuneă, că puțin după plecarea lui Ferhat din tabăra dela Rusciuc a sosit acolo vestea cum Strigoniul a căzut și Rabul e amenințat rău. Atunci Turcii își împărțiră oastea, din care o parte plecă cu Pașa de Caramania și alți doi, în ajutorul Ungariei. *Docum.* III. 1, 484. Se vede aceasta primise dela Sinan porunca să se întoarcă în tabără.

drumul către cealaltă oaste a lor, care nu se mișcase de loc ci stă la pază așteptând întorcerea lor ¹⁾,

Ca să întregim cele spuse de Turc și să putem cântări adevărul cuprins în ele, e de lipsă să ascultăm și alte mărturii de frunte. Cea mai însemnată e, fără îndoială, cea documentară, din partea cealalta a părechii ce-și măsură puterea. Una nu trebuie să uităm. Nici povestirea Turcului nu putea fi pârținitoare pentru Sinan: eră făcută pentru Ferhat-Pașa, dușmanul lui. Nici raportul ce urmează nu ni se întemeiază pe spusele celor ce săvârșesc faptele de-a dreptul: Principele Transilvaniei nu putea să nu striformeze după cum se potrivea mai bine intereselor sale împărțășirile «Căpitanilor săi, cari se aflară la acea bătaie», poate chiar ale lui Mihai, prin lăsarea acestuia și a oastei lui cât mai în umbră. Și tocmai povestirea celor «doi nemeși trămiși anume» de Sigismund la Archiducele Maximilian e aceea, ce ne-a păstrat-o un alt Ambasador venețian, cel din Praga, cu toate schimbările ce ea a trebuit, în mod firesc, să sufere și mai departe, trecând din gură în gură: dela Maximilian la sfatul Miniștrilor, dela Ministrul Rumpf în mintea și apoi în condeiul lui Contarini.

«Au ajuns la bătaie Moldovenii, Români și Transilvănenii de-o parte», scrie el la 19 Septemvrie, și oastea otomană, purtată de Sinan Pașa, de alta, și Creștinii au câștigat întreaga biruință. Așa i-a spus, «înainte cu câte-vă zile» (anume «duminea trecută», zice tot el într'alt loc) Rumpf, «după cum e obicei a se face la lucruri însemnate». Locul luptei a fost un «șes închis de o parte de așezămintele Creștinilor, de cealaltă de Dunăre, pe care Turcii ș'o lăsase în spate», trecând-o pe un pod ce-l rădicase peste ea. «Amândouă oștile se bătură multă vreme cu toată sălbătecia, dar în urmă Turcii, tovrâți și isbiți cu mai mare putere, începură a se trage îndărăt, și apoi a fugi cu de-aievea. Dar urmăriți fiind până la Dunăre (!) ²⁾ ei văzură rușinoasa și sigura moarte la

¹⁾ *Docum.* III. 1, 487—489.

²⁾ Se vede (și din cele ce urmează în text) că povestitorul credeă, că într'adevăr tabăra turcească se răzimi cu șelele la Dunăre. Ei nu puteau fi fugăriți decât până la tabăra lor, sau cel puțin până la strămtoarea dintre dealuri.

care curiau, dacă s'ar fi aruncat în râu. Se întoarseră deci și de nou se apucară de luptă, cu mai mare foc. Atunci Creștinii, speriați prin atacul neașteptat ce făcură dușmanii, nu se putură țineă dinaintea furiei lor, ci se lăsară a fi împinși înapoi, până la quartirele lor. Aci, aflând pe cei ce erau de pază, fură ocărăți pentru lașitatea și fuga lor, și li se arătă perirea în care cădeau, dacă s'ar lăsa învinși de Turci. Deci, întăriți și ajutați de aceștia, se întoarseră la bătaie. Atunci Turcii, fiind osteniți de lupta cea lungă și spăimântați prin noul număr adaus la Creștini, începură a slăbi și, crescând curajul dușmanilor lor, fură biruiți, astfel, cât nu se mai putură îndreptă și sculă din această cădere. Se zice că mulți Turci au fost uciși, și că și mai mulți s'au înecat în râu ¹⁾; că a fost luat steagul cel de căpetenie («principale»), în care eră însemnat numele lui Mahomet, profetul lor, că a murit un Pașă, și că Sinan, făcând un încungiur mai mare ca să se scape au dat în niște mlăștini, de unde ne mai putându-i eși calul, a fost rădicat de câțiva soldați în brațe, ca să-l ducă dincolo de râu, apoi s'a văzut podul căzând și stricându-se de mulțimea de lume ce eră pe el, fără să se știe dacă și Sinan eră dus atunci în loc sigur ori că a căzut și el și a pierit cu dărâ-marea podului». Nu se știe cât de mari au fost oștile ce se bătură, cu atât mai puțin numărul celor căzuți, «dar ținând mult bătaia, aproape toată ziua, cum se zice, și fiind *odată începută și de două ori chitită de nou*, închinând învingerea când de o parte când de alta, se crede, că mare număr a lipsit în amândouă oștile» ²⁾. La 26 Septemvrie, acelaș Ambasador scrie, că a sosit «adeverirea bătăii întâmplare în Țara-Românească cu învingerea Creștinilor»... «Mulți oameni și foarte mulți cai au murit pe partea învingătorilor, și e drept că și o parte și alta acuși fugeă, acuși prindeă putere din nou. Dar în urmă Creștinii, făcând mai multă pradă în Turci și împingându-i dincolo de pod, rămaseră stăpânii câmpului de bătaie. A rămas mort un Pașă dela Poartă» (adecă un Ministru), și cu Sinan nu se știe ce s'a ales. Unii zic că a fost găzit de mulțimea fugătoare, după ce-i căzuse

¹⁾ Povestitorul crede că în Dunăre.

²⁾ *Docum.* III. 2, 132—3.

calul. Apoi se mai zice, că Sinan nu își trecuse toată oastea peste Dunăre ¹⁾ și că dar «disprețul lui pentru dușman fii pricina marelui căderi. Fu îndoelnic ieșitul bătăii, căci Turcii ajunseră până la artileria Creștinilor și le-o luară. Dar fu iarăși cuprinsă înapoi, cu pierderea numai de 3 tunuri, în schimb se cuprinseseră 6 de-ale Turcilor. Se mai zice, că mare număr de dușmani s'a stins în apă, *pentru-că cei ce fugeau dela bătăie se întâlneau pe pod cu ceice veniau să-i ajute, și pe când o parte împedeca pe cealaltă, amândouă sfărâmară podul ce le ținea, prin greutatea lor peste măsură de mare.* Nu se știe cu adevărat, câtă gloată eră adunată în acele oști dar s'a auzit bine, că *Creștinii nu erau toți câți se aflau armași în acea țară, și că dacă ar fi fost numărul întreg, ar fi urmărit încă mai departe*» pe dușman. Și se zice «că acesta începuse a-și lua bagajele și a-și mișcă tabăra, pentru a se trage la loc mai depărtat și mai sigur, dar se lăsă, văzând că Creștini, nu mai fac altă mișcare». Se adeverește în urmă «pierderea steagului lui Mahomet», pe care Turcii «o plâng mai pe sus de toate celelalte lucruri, părăndu-li-se că sunt părăsiți de Dumnezeu și de profetul lor». Acî observă Venetianul, ce a mai scris, cum spune, și altădată, că dacă se făcea cum sfătuiau unii, adică, dacă Impăratul ș'ar fi trimis partea mare a «puterilor» sale în aceste Țări, Turcul «ar fi ca și zdrobit și nimic. Ba de ar fi fost aceste popoare însoțite de vre-o ceată de oaste dedată la război (da qualche banda di gente esercitata) și bine armată, precum: de cavalerie și infanterie ori nemțească, ori italiană, cu mai bune căpetenii, ar fi făcut lucruri de tot mari (cose grandissime), dar zăbăveala și neîncrederea împiedică acest bine. După judecata tuturor», adaugă în sfârșit martorul nostru dela Curte, «să cuvine ca acele popoare să fie prea mărite cu multă laudă, pentru că singure, nu bine armate, cu o parte a puterilor lor, au câștigat această învingere». ²⁾

¹⁾ Adecă: peste podul de pe Călnistea — cum s'ar veni. Ori că Creștinii, mai probabil însă diplomații, ce tâlcuiau cum puteau vestile sosite, necrezând singuri să fi putut ei birui atâta mulțime de Turci, arătau că n'au trecut toți dușmanii Dunărea în Țara-Românească.

²⁾ *Docum.* III. 2, 134—5.

Raportul lui A. Király, care mi-a scăpat din vedere la revizuirea lucrării, înainte de ce paginile 300 și 304 au fost tipărite (unde am zis că nu-l cunosc), are câteva din aceste amănunte, și numai puțin de nou. Lupta a ținut de dimineața până seara, spune și el, și a fost și mai înverșunată decât toate câte le-a văzut și despre câte a auzit. «De câteva ori» au silit pe dușman să fugă, chiar până în tabără, și de câteva ori au fost ai noștri împinși înapoi, în urmă și ei până la tabăra lor. Un Pașă dintre cei mari și mulți Turci fruntași și foarte mulți Ieniceri au fost uciși. Un fruntaș a fost prins. El spune, că a zis Sinan, «că nu s'a mai auzit până acuma de nime, ca oști așa de mici să fi îndrăznit vre-odată a porni împotriva puterilor Împăratului turcesc». Și Sinan a căzut de pe pod. «Din ai noștri puțini lipsesc, dar răniți sunt foarte mulți». Cea mai mare pagubă au suferit ei în cai. De Mihai-Vodă numai atâta poate spune «că e om și ostaș bun» (eum bonum virum ac militem esse), care «a mărturisit, că nu se preface, ci din toată inima vrea să slujească întregii Creștinătăți» ¹⁾.

Un alt raport anonim și fără dat de timp, ne face să privesc întâi frământarea sufletului Domnului în noaptea înainte de luptă, de năcaz că nu i-au sosit ajutoarele ardeleni și moldoveni, ce i-au fost făgăduite, și ne dă apoi o povestire destul de amănunțită a luptei, pe care Domnul însuși o începe printr'un atac de cavalerie, în zori de zi. Cuprinzând în unele puncte o nouă povestire a mersului luptei, îi facem loc aici cu câteva scurtări de fraze. «Atacul acesta neașteptat», istorisește mai departe martorul, «bagă o mare groază în Turcii din corpul ce mergea înainte» pentru a trece râul pe pod. Vestea ajunge până la Sinan, care poruncește îndată înaintarea întregii oști. «Intre acea, Prințul Român înaintase luptând pe drumul ce se deschide dincolo de podul peste care trecuse mai multe sute dintre călăreții săi.. De odată însă întâmpină o împotrivire puternică, și află că întreaga oștire turcească a pornit înainte. Atunci se întoarce către ai săi și-i îmbărbătează la luptă, chemând într'ajutor pe Dumnezeu Creștinilor. Lupta este foarte tare din amândouă

¹⁾ *Docum.* XII, 57 și în traducere contemp. nemț. p. 93.

părțile... Intr'un moment Prințul creștin văzù pe toți ai săi că erau aproape cotropiți de Turci, și în curând podul erà să fie cuprins și el... Atunci el ordonă la ai săi să se retragă, dar în această retragere Româniilor lăsară vrăjmașului lor fioroasele urme ale morței grozave... Ajunși înapoi la pod Mihai dă ordin să treacă bravii săi, pe când el însuși apărà aproape singur podul și nu trece decât cel din urmă pe malul celalalt, dar și mai în același timp odată cu o parte din armata turcească, care se luptă cu înverșunare, fiind împinsă și dela spate. Se zice că nu se mai cunoaște o altă bătălie în lume, în care cei doi vrăjmași să se fi bătut cu o mai mare ură, decât Româniilor cu Turcii în această vestită bătălie. Lupta fu cu totul sălbatecă la podul de pe apa Neajlovului, care erà bătut și de tunurile Prințului român... Mai târziu însă numărul cel mare al Turcilor izbuti să respingă pe bravii apărători dela pod. Tunurile române fură chiar luate de oștirea turcească, iar Sinan Pașa se pregăteà a trece podul cu toată armata sa...

Dar... Eroul creștin... chemă la sine pe unul din căpitaniilor săi, cu numele Gheți, căruia 'i dete ordin a luà 300 de călăreți, a trece cum va putea apa Neajlovului, mai la vale de locul numit Călugăreni, .. și după ce o va trece să meargă și să atace coloana turcească a mării oștiri, ce înaintă prin pădure, spre a ajunge mai curând la pod. În acest timp el îndemnă din nou pe ostașii săi obosiți la luptă... El însuși va da pildă, murind în acest loc, unde se apărà Creștinătatea. Intre acestea vine și știrea, că ajutorul așteptat sosește... Această veste dă iarăș curaj ostașilor români, cari urmând pe Prințul lor se întorc la luptă. Prințul român singur își face drum printre vrăjmași, pe când ostașii săi îl urmează cu o furie sălbatică. Turcii sunt uimiți de îndrăzneala aceasta aproape nebună a unui om ce nu vrea să se deà învins... Atacul năpraznic al Românilor oprește de o dată înaintarea Turcilor. O învâlmășeală grozavă se face și doi Pași cad loviți chiar de Prințul Mihai. Dar printre Turci de odată se vestește că înapoi prin pădure se aud trâmbițe și zgomot de trupe ce sosesc din dreapta. Erau călăreții români, ce izbutise a trece râul și străbătând prin pădure se apropiu de Turci. Spaima este grozavă,... și atunci începe

o retragere grăbită și fără rânduială, de frică a nu fi tăiați pe la spate. Partea de trupe ce trecuse râul Neajlovului căută a fugi pe pod înapoi. Acest moment fu de folos Prințului creștin, care... încurajează din nou pe ai săi la luptă. Furia acestui atac asupra necredincioșilor este din acele ce nu se pot scrie... În fuga năprasnică... a Turcilor chiar Sinan-Pașa este rănit și luat de ai săi, spre a nu cădea în puterea Românilor. Groaza este răspândită în oștirea turcească și numai noaptea aduce mântuire... Dar și Românii sunt zdrobiți de oboseală și văzând pe Turci fugind, încep a se retrage și ei, mai cu seamă că o parte a podului se rupsese în timpul luptei.. Când Românii trecură dincoace de pod, găsiră că și ajutorul așteptat sosise. Acuma însă eră prea târziu... ¹⁾).

Prin aceste mărturii din documente, nu se dă nimic de minciună din cele ce spun Croniștii.

Arătării mai poetice din Cronică domnească, după care Mihai începù lupta prin năvălirea, «înainte de revărsatul zorilor», până în tabăra dușmanului, unde ai noștri aprinseră un cort, se poate potrivi povestirea auzită de Mocato despre Căpitanul ce se ivi Turcilor pe coasta dealului și-i atrase cu ceata lui în cursă. Ba e chiar cu puțință, că Turcii fură ațâțați a-l urmări tocmai prin aprinderea unui cort, lucru ce nu eră greu de săvârșit printr'un atac năprasnic dimineața, cam pe întuneric. De altă parte, e atât de natural, că cei ce fugeau prin strâmtoarea dintre dealuri, să aibă grijită, poate pe lângă deal, în lungul râului, pe partea dinspre Turci, o oaste de pândă, ce să cadă dușmanului urmăritor, dacă și nu în spate (fiindcă șirurile turcești, socotind mulțimea lor, trebuiau să se întindă până la tabăra lor aproape), dar în flanc cel puțin. ²⁾ Se înțelege, că oastea aceasta nu putea fi de 10 mii, nefiind toată armata lui Mihai

¹⁾ Document publ. în traducere de Maior Toplicescu în revista «*Cercul publicațiilor militare*» din 1898, p. 122—125. Originalul (sau o copie?) nemțesc s'ar fi aflând la d-l avocat C. Müller din Praga. D-l Toplicescu îl avea dela d. inginer C. Șirl din Craiova.

²⁾ Totuși e cu puțință, că această mărturie să se rapoarte tot la fapta lui Ghefi și Cocea, de care vom vorbi îndată.

dinaintea Călugărenilor mai mult de 16 mii. ¹⁾ Cuprinși între două focuri și văzând că după lungă luptă nimic nu sporesc, e lămurit că Turcii trebuiau să se tragă întâi înapoi, către tabăra lor, pentru a rasuflă și a se găti de un mai puternic atac. Acum numai, după împingerea pripită a dușmanului înapoi și fără rânduială, după întoarcerea lui în tabără fără a fi urmărit, ținu Sinan sfat de război și se hotărâ o năvală puternică asupra celor ai lor noștri. ²⁾ Noua năvală isbuti, oastea lui Mihai fu împinsă înapoi. Ea fu scoasă din strâmtoare, dar nu fugărită, căci se trăgea către tabăra sa cu bună rânduială, în forma unui unghiu. În această luptă, ce ținu tot după-amezul, ³⁾ șovăind norocul într'o parte și într'alta, Turcii luară lui Mihai și 11 tunuri. ⁴⁾ Atunci Mihai văzând cu ochii primejdia de a perde bătaia, ca un leu se repezi singur asupra șirurilor dușmane, tăiă un Pașă cu sabia—Cronica anonimă arată cu numele pe Caraiman Pașa—, spintecându-i laturea prin umăr, și ca un fulger se întoarse teafăr la ai săi. ⁵⁾ Vitejia Domnului nu

¹⁾ Walther, 28. Szamosközy, IV, 97. După acest din urmă și din aceștia mai lipsiau peste 2.000 din tabără, căci se aflau într'alt loc. După raportul anonim erau chiar numai 8000. Atacul de cavalerie «în zori de zi» e cunoscut, cum văzurăm, și acestui raport anonim.

²⁾ *Magazin ist.* IV. 282. «Atuncea Sinan Pașa, văzând că nu-i sporește înturnatu-sau cu rușine; deci el strânse toți Pașii, și toate căpeteniile oștilor, și făcură năvală mare asupra lui Mihai Vodă.» Cf. raportul citat, dela 19 Sept.

³⁾ Dela acest atac socoate, credem, Szamosközy începutul luptei, când serie, că se începù la 11 ceasuri. IV, 98 și 54.

⁴⁾ Ajungerea până la artilerie și luarea ei am văzut-o în raportul de la 26 Sept. Numărul tunurilor luate, Walther 28. Cf. raport. anon., și cel al lui Király.

⁵⁾ Nu numai Walther și Cronica anonimă ne-a păstrat pomenirea faptei vitejești a Domnului, ci și Cronistul ungar Szamosközy, IV, 98,—aducând anume mărturie la acest loc pe Petru Armeanul, diplomat, ce-l vom cunoaște bine mai târziu, în cursul acestei istorii. Acesta zice că a văzut cu ochii fapta ce a împărtășit-o lui Szamosközy.—Ne aducem aminte de Caesar, când, repezindu-se la un soldat din rândurile din urmă ale legiunei a 10-a, strâmtorată de Nervi, îi ieă scutul, aleargă în fruntea legiunei și îndreptează lupta, fiecare căutând acuma, în cea mai mare primejdie, să-și îplinească datoria în vederea ochilor Comandantului. C. I. Caesar, De bello gallico, II. c. 25. Cf. raport an.

putea să nu prindă. Două tunuri îngrijite, credem, de Albert Király, cum spune Cronicarul Domnului, deschiseră cale în rândurile dese ale dușmanilor; două sute de Transilvăneni și tot atâția Cazaci pedestrii, supt Căpitanul lor Cocea (Kosza), se aruncă cu înverșunare asupra flancului lor drept, cu Mihai-Vodă împreună — oastea toată îi izbește în front, și cea mai cruntă bătaie se încinge. În urmă Turcii dau fuga. În loc de scăpare, ei află o moarte mai crudă în mocirlele Neajlovului ¹⁾. Pe pod trecerea e împedicată de cei ce vin să le ajute ²⁾. Fălosul Sinan e scăpat anevoie din apa închegată de noroi și de sângele a vre-o trei mii de Turci, lăsându-și și el calul și doi dinți în tină. Asan Pașa rămâne ascuns prin spinăt până'n ziua a doua; Pașa Anatoliei cel de «Zain»(?) și Haider Pașa n'aveau să-și mai vadă casa vre-odată ³⁾. Până în tabăra lor sunt mânați dinapoi, în goană mare, Păgânii. Noaptea și întâlnirea acolo a unei oști proaspete, de 10 000 pedestrași ⁴⁾, sosite atunci (înainte de apusul soarelui, cu Asan Pașa, Beglerbegul Greciei, după povestirea lui Mocato și a Cronicarului unguresc), scapă pe Turci de căderea întreagă.

Și știm ce pradă avură ai noștri. Și steagul lui Mohamed și câștigarea înapoi a tunurilor sunt cunoscute și Croniștilor ⁵⁾.

Venirea lui Asan-Pașa dintr'altă parte împreună cu fostul Voivod Mihnea Turcitul, pentru a luă pe Mihai în mijloc, e arătată și de poema Grecului Stavrinou, care fu mai târziu Vistier lui Mihai-Vodă ⁶⁾. Și ea, se dovedește pe deplin ade-vărată, cât privește pe Mihnea, prin chiar scrisorile acestuia

¹⁾ Walther, 28—29. Cf. izvoarele ce le cunoaștem.

²⁾ Raportul de la 26 Septemvrie.

³⁾ Walther, 29.

⁴⁾ Szamosközy zice: 20.000 Ieniceri.

⁵⁾ După Szamosközy, Mihai dobândi 15 tunuri, ceea-ce s'ar apropiă de raportul dela 26 Sept.: 14, între cari 8 ale sale, cele pierdute. După Walther dobândi tot 11, câte au pierdut. Cf. raportul lui Király. *Doc. XII*, 58.

⁶⁾ Publicat în Papiu, *Tesaur de monumente I* (273—327). *Ανδραγαθείαις τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρεϊοτάτου Μιχαήλ Βοεβόδα*, p. 293. Ceea ce nu se adeverește de alte izvoare, că Mihai, biruind pe Sinan, s'a întors asupra lor și i-a biruit și pe ei, ce veniau să-l cuprindă în mijloc, nu putem ține de faptă împlinită.

adresate fiului său: la 1 Iunie el îi scria din Vidin, că merge la tabără în Țară, iar la 4 August, fără numirea locului de unde scrie, spune că e tot în marș, și face «cale de trei zile într'o zi». Și prietenia lui Asan-Pașa cu Michnea și plecarea lor comună la arme către Țară o știm și din Decembrie 1594 ¹⁾.

Cu acest mers al luptei se potrivește raportul Venețianului din Praga, 19 Septembrie, care zice, că odată a fost începută și de 2 ori înnoită bătaia ²⁾.

Minunea de la Călugăreni a fost ajutată foarte mult prin firea locului, care nu îngăduia Turcilor o desfășurare mai mare a puterilor lor. Că nu eră mai largă valea aceea «de un pătrar de miliari ³⁾ adecă de 250 de pași ⁴⁾. Deci numărul Turcilor numai atâta le eră de folos, că-și puteau împerspăta de nesfârșite ori puterea. Pe partea lui Mihai însă, aceeași oameni aveau «să lucre cu brațele» într'una și golul celor căzuți nu-l umplea nimeni. Nici chiar oastea lui toată nu vră să-l urmeze. Ne-o spuse și documentul că nu eră întregă. Și Cronicarul ungar al vremii știe dela Petru Armeanul, că tocmai «ajutorul» unguresc, «2.000 de Secui și cătane» ⁵⁾ lipsiră din luptă. Cățivă boieri, zice el, între aceștia Mirislău Logofătul și Dan Vistierul, din dușmănie pe Mihai, ori de frică, amitiră pe Albert Király și Mihai Horváth, căpeteniile acelei oști, zicând, «să nu meargă la luptă, așa nărozește, căci ce ar fi 16 mii împotriva la 100.000 de oameni? Acest Mihai, ziceau ei, nu e decât un om grozav de îndrăsneț (temerar), nu face nimic din înțelepciune, ci merge la toate orbește și pentru nebunia lui vreă să ne peardă și pe noi și pe sine». De geaba îi chemă Mihai în toiul luptei, ei nu se mișcară din locul așezării lor, dincoaci

¹⁾ Iorga, *Contribuțiuni* p. 104—106 și *Studii și docum.* III, p. LII sq

²⁾ Intr'o notiță sumară «Ex Castris Serenissimi Maximiliani», fără dat se zice: «Ter nostri reiecti, ter redierunt, et tandem omnes profigarunt». An. Fugger in *Docum.* III. 1, 241. In cronica din *Docum.* XI 303 citim: bis respirare utraque pars cogatur.

³⁾ Walther, 28.

⁴⁾ Credem că nu trebuie înțeleasă mila austriacă, ci miia de pași, prin «milliar».

⁵⁾ Nu putem ști dacă erau ajutoare aievea dela Principele și dacă eran proaspete, ori tot oști «mercenare», nămiți de-ai Domnului nostru.

de pădure, ba nici nu-l așteptară, ci se traseră înapoi spre București. «Dacă Albert Király și boierii», cari erau, de bună seamă, și cu gloatele lor de Țară, dacă ei, sfârșește Szamosközy, «ar fi apucat cu toții împreună cu Mihai lucrul, n'ar fi mai fost trebuință, după aceea, să treacă Principele Sigismund cu mare oaste în Țara transalpină, căci l-ar fi bătut pe Sinan de tot. Dar Mihai-Vodă *numai cu oastea sa* merse asupra lui Sinan și tot i-a bătut partea mare a oștilor lui, și chiar Sinan căzù de pe pod în mocirlă». ¹⁾

Mărturia Ungurului, auzită dela cei ce văzură bătaia cu ochii, trebuie crezută, chiar de n'ar avea sprijinul, ce e drept nehotărât, al raportului dela 26 Septemvrie din Praga, și al celui anonim. E mărturie asupra compatrioților săi. Numai pe Király cred că trebuie să-l scăpăm de osândă. Căci n'avem nici un temei, de ce Cronica Domnului să-l arate anume luând parte la luptă, dacă nu eră nici cum în foc, cu mica lui ceată. Petru Armeanul, putea să nu știe aceasta: știă, că Ungurii lipsiră, și Cronicarul putea adăuga oastei secuie pe lângă Horváth și pe celalalt Căpitan ce se află în Țară atunci. Mai potrivită îmi pare vinovăția lui la sfârșitul acestei lupte, ca pricină, de ce nu se urmări dușmanul în zăpăceala atâtor pierderi, de cari eră cuprins: așa cum ni-l arată celalalt martor din partea Domnului, Vistierul lui de mai târziu, Stavrinós, cum vom vedea îndată. Asta, adecă aflarea lui Király în foc la lupta dela Călugăreni, s'ar împacă și cu altă mărturisire a aceluiaș Szamosközy, făcută într'altă parte a istoriei sale, unde ea ni se arată ca o operă cioplită, netezită, — în istoria latinească ce ne-a lăsat asupra acestui timp, întru cât e păstrată. Anume, cu prilejul morții lui Albert Király el ne spune, că răposatul «a zăbovit» pe Sinan Pașa, la satul Călugăreni, prin însemnata lovitură ce i-a dat (memorabili illata strage retardavit). ²⁾

Dar, dacă Király da spre seară cu tunul, ceea-ce credem, după Cronica Domnului ³⁾, pare puțin nepotrivit a-l vedea

¹⁾ Szamosközy. IV, 97—98 și 53—54 (aici acelaș text cu unele prescurtări).

²⁾ *Ibid.* II, (Mon. Hung. Script. 28, BP. 1877), p. 90.

³⁾ Tot Király Albert lucră cu tunurile și la asediul Timișoarei, în anul următor. Szamosközy IV, 59.

dimineata în capul cetei călări, ce trase duşmanul în cursă ¹⁾. S'ar putea dar, ca altul să fie acesta. Şi anume s'ar putea să fie vestitul popă Stoica din Fărcaş ²⁾, viteazul dela Nicopole şi Vidin. Atunci s'ar tâlcui numele de «Abatele», ce îl are Căpitanul în povestirea lui Mocato, cu fiinţa lui de preot, schimbată numai într'un rang călugăresc. Hotărât nu putem zice nici într'un chip nici într'altul. — Mai adaugă Szamosközy, că «Mihai a voit să spânzure câţi-vă boeri pentru acest lucru», — că nu venira la luptă. Şi e cu putinţă să-şi fi împlinit voinţa, deşi dovezi nu avem. ³⁾

¹⁾ Totuşi chiar peste 8 luni, Ambasadorul veneţian din Praga, vorbind de Alb. Király, şice: «che l'anno passato rupe la vanguardia di Sinan». Docum. III. 2, 195.

²⁾ Vezi caracterizarea lui în frumosul cântec bătrânesc publicat de A. I. Odobescu în ale sale «*Scrieri literare şi istorice*», II (Bucureşti 1887), p. 427 sp. 430, 433 şi nota 65, p. 480 sqq., un raport al învăţătorului Eliescu din Fărcaşe. El citează din cântecul popular: «Popa Stoica din Fărcaş, | sare de şapte paşi, | şi iese din liturghie, | şi taie la Turci o mie».

³⁾ S'ar putea ca un omor din această pricină să fie uciderea lui Radu Calomfirescu, cu toate că n'avem nici o urmă hotărâtă când s'a săvârşit aceasta. Şi toată ştiinţa ne-o putem scoate numai din sus pomenitul (v. n. dinainte) cântec bătrânesc. După acest cântec, «Mihai-Vodă» se află cu corturile «Asupra Caralelor, şesul *Măgurelelor*», când sosi viteazul Radu, să ceară ajutor, ca să-şi scoată pe mamă-sa ce tocmai au robit-o Tătarii, în năvala lor ce făcură în Ţară, cuprinzând «marginea toată, Bucureştii jumătate». Fie că Domnul i-a dat sau nu ajutoare (după baladă, i-ar fi dat), când Calomfirescu se întoarse biruitor. Mihai puse pe Buzzeşti şi Capleşti de-l uciseră. Bălcescu, în dorinţa lui de a nu lăsa pe te numele lui Mihai, zice, p. 108, fără a avea alt izvor, — că fapta s'a săvârşit la a. 1611, la voia lui Radu Mihnea-Vodă. Totuşi e prea greu de înţeles cum viteazul Radu Calomfirescu pierde din pomenirea istoriilor (ceea-ce înseamnă chiar Bălcescu), de-odată cu solia lui şi a lui Stroie Buzescu la Ardeal, să represinte pe Domnul la nunta lui Sigismund, nuntă serbată la 6 August st. n. 1595. E foarte cu putinţă, că venind din Ardeal, doar cu oştile ajutătoare, ce puteau fi cele 2.000 de Secui, se asocia boierilor nemulţumiţi ori fricoşi, cari cu toţii puteau avea înţelegere cu Sigismund, să nu stea la luptă ci să se tragă la munţi. aşteptându-l pe el. Şi e preă cu putinţă că mai târziu, după bătăie, când Mihai putea fi din nou supt corturi pe moşia sa Măgurele, veselindu-se de isbândă, să fi primit visita Calomfirescului, şi în urmă să fi ordonat omórirea lui. O nouă încurcătură se naşte în urmă, că mama liberată a ucisului vine şi dovedeşte Voivodului, că mortul eră fratele lui. Nu putea fi decât un frate nelegiuit, după tată.

În sfârșit, noaptea despărția pe vrăjmași, trimitând pe învingători și învinși la odihnă.

Mihai își așeză tabăra pe câmpul de luptă, «un pătrar de miliar dela nepretin,» — acesta rămase în corturile sale de ieri. Pușcături de tunuri spre corturile dușmane dedeau semn de veselie vitejilor cu isbânda, și laudă lui Dumnezeu. Numeroase veghe păziau așipitul micii noastre oști, ca să nu fie lovită pe neașteptate. Mihai, trebuia să grijească de ziua de mâne. Un Turc, cunoscut lui, acum căzut prizonier în bătăie, și spionii săi îi arătară cu deamănuntul mărimea oastei dușmanului și toată tăria și arma ei. «Turcul aflând și el de numărul Creștinilor zise, că de ar ști Turcii astăzi una ca asta, și numai cu caii ți-ar călca oastea în picioare.» Mihai ținând sfat de război și cumpănind, cum oastea lui nu va putea ține pept până la urmă cu atâta mulțime de Păgâni; cum aceștia ar putea chiar să-i încunjure dintr'altă parte, căci puteau căuta alte drumuri, și se puteau găsi arătători; cum norocul să schimbă, când puterile sunt de tot nepotrivite mai ales: hotărâ cu ai săi a-și ridică tabăra și a se trage la munți ¹⁾. Se poate ca hotărârea să fi fost luată și din pricina nevoinței lui A. Király și a unei părți a boierilor pământeni de a se mai lupta aci. Stavrinov ne spune în poema sa despre «Vitejiile Voivodului Mihai», că bătuți fiind Sinan și Hasan Pașa cu Michnea Turcitul, se sfătuiră și hotărâră să mituiască boierii, ca să li-l predea. Mihnea, care să laudă că boierii de pe lângă Mihai sunt ai săi, primi însărcinarea să săvârșească fapta. El se puse în legătură cu Vistierul Dan, care se duse la Albert Király, îmbiindu-i 50 de mii de galbeni pentru părăsirea lui Mihai, dacă vrea să rămână cu viață, căci mulțimea Turcilor va să-i împresoare. Și Király, luă banii trimiși de Pașa, și plecă cu cetele sale înapoi, lăsând pe Mihai la Călugăreni. Mihai-Vodă înțelese îndată, că trebuie să fie trădare din partea boierilor și ridicând tabăra, plecă și el ²⁾. Am putea gândi că e unul și același martor care povestește atât lui Szamosközy cât și lui Stavrinov, aceste întâmplări. Dar ei se deosebesc binișor unul de altul. Și nu se vede vre-o pricină de drag de în-

¹⁾ Walther 29—30. Cf. cit. raport al lui A. Király. Copăceni, 24 Aug.

²⁾ Stavrinov, p. 294—5.

frumsețare pe partea acestuia, că și după spusa celuilalt cântecul tot atât de bine eșă. Mai de crezut rămâne, negreșit, ce întâlnim în povestirile amândouă: necredința câtorvâ boieri, cari se deteră la înțelegeri cu Mehmed-Bei, adecă Mihnea Turcitul, ei cari stătură departe de luptă ziua, și pricinuiră noaptea marșul îndărăt către munți. Totuși raportul anonim ca și Cronica domnească spune, că Mihai a luat hotărîrea de bună voie.

Încă pe la mezul aceleași nopți, un strigăt puternic, numind de trei ori numele lui Isus, vestiă dușmanului plecarea oastei creștine. Păgânii răspunseră cu numele Dumnezeului lor Allah, Allah. A doua zi dimineăta, la 14/24 August se opriră la odihnă lângă râul Argeș, în depărtare de două miluri dela Călugăreni, spre București. Eră de bună seamă pe la Copăcenii de jos, pe unde se află trecătoarea cea mare în drumul dintre București-Giurgiu ¹⁾. Văzând că dușmanul nu-i urmărește, stătură, pare-se, ziua întreagă aci. Căci numai a 3-a zi, așa ni se spune, în ziua de Sfântă Măria mare, își așeză Mihai tabăra sa la Văcărești, cale de 10 mile, «lăsând Bucureștii la o parte.» Domnul își făcuse marșul încet, odihnind des și mult într'un loc: dușmanul nu-l zoriă, și ședereea lui pe loc se putea privi ca semn, că ar vrea să se întoarcă, după bătaia primită: la toată întâmplarea ea se putea lungi până ar fi sosit lui Mihai ajutoare din Ardeal, și să nu fie nevoie a-și lăsa Capitala și mijlocul Țării Turcilor pradă. Tocmai ziua următoare, 16 August, veni vestea că Turcii au plecat după el. Atunci el poronci ridicarea taberii și plecă după prânz către munți cu oastea întreagă. Dar nu știm, dacă atunci (cum s'ar putea și oare cum ar fi chip de iertare), ori mai nainte încă, corpul de Unguri, ce nu-l ascultă la Călugăreni, prădă Bucureștii. După un marș de cinci mi-

¹⁾ Marele Dicționar, III, 626, arătând că pe aci a trecut Brâncoveanu, când mergea la Adrianopole, 1703. Totuși prin «Copăcenii-de-sus» e arătată că trece șoseaua București-Giurgiu, unde s'a votat ridicarea unui pod de fer. Depărtarea lui de București, 16 km. (la Cop.-de-sus nu-i arătată), se potrivește, aproape, cu cele 2 miluri dela Călugăreni ale fântânilor istorice, Călugărenii fiind 30 km. dela București. Intr'adevăr raportul lui Kirlály din 24 August e din Copăceni. El îl pune însă numai în depărtare de o milă dela Călugăreni.

luri, până la miezul nopții, oastea capătă voie de odihnă, — apoi plecă, la 17/27 dimineața, la Târgoviște, vechea Capitală a Țării, făcând alte cinci miluri cu grabă. Dar nici aici nu se simți destul de sigur Mihai: orașul nu eră întărit, și felul dealurilor nu părea a fi scut de ajuns pentru lupta celor puțini cu cei mulți. Peste câteva zile își ridică tabăra și de aici, și mai înaintă până la poalele munților, o milă dela Dâmbovița, patru dela oraș. După așteptare de 8 zile, sosî și dușmanul în Târgoviște, și ajutoarele din Ardeal nu mai sosiau. De aci Domnul întocmi mai multe năvăliri mici a siguratice cete, cari se întorceau cu prăzi și prizonieri dela dușmani. Și mereu își cercetă singur veghele, și mereu îmbărbătă pe toți ostașii săi în toate părțile. Curând însă se văzû iarăși silit a se retrage și de aci încă două miluri pe Dâmboviță în sus, și mai în adâncimile munților, nu fiind împins de dușmani, ci pentru-că o nouă întâmplare și grea, de tot grea, începuse a-i rări oastea.

Vor fi fost Moldoveni ce slujiau lui Mihai pentru leafă, și cari se numiau tocmai pentru aceasta lefegii, vor fi fost poate și ajutoare dela Răsvan-Vodă, ori cum, aceștia se văzură siliți să părăsească steagurile lui Mihai și să cură acasă pentru a-și păzi vetrele împotriva năvălirii polonești în Țara lor ¹⁾. Și numărul lor se poate spune aproape: căci de sigur aici trebuie aduse, la ei țintind, șirele ce urmează, dintr' o scrisoare nedată a lui Sigismund: «ba încă și alte 2.000, pe cari le aveam în tabăra noastră din Țara-Românească, mi s'au dus, spre cea mai mare uimire [sbigotimento] a celoralaltî» ²⁾.

*

Cel mai bun prilej se ivise politicei polone acum. De o parte, Moldova stă lipsită de apărare, și Suzeranul ei, Principele ardelean, eră în neputință de a-i da ajutor. Căci nu putea, dacă avea și își gătia în sfârșit o oaste, să nu plece în ajutorul lui Mihai, altfel trebuia să se teamă, că va veni dușmanul cu el cu tot în Țară-i. Și Răsvan, se vede, nu fu în stare să și întocmească o oaste de seamă, afară de aceea, câtă se

¹⁾ Walther, 30-32.

²⁾ *Docum.* XII, 257, nota, după o copie din Roma, în posesia Acad. Române. Scrisoarea e de sigur de pe la încep. lui Octb., poate din Bran.

afă și cu câtă veni în urmă și el în ajutorul lui Mihai, și afară de garda sa de Unguri ¹⁾. De altă parte Regele polon, lăsându-și oastea să pătrundă în Moldova acuma, putea zice, precum și zise, că ajută războiul Creștinătății împotriva Păgânilor: cuprindea o Țară, ca s'o scape de a cădea iar în robia Turcului,—Țară, care de altmintrelea, zicea el, lui i se cuvine după drept, căci se închinase odată Voivozii ei prin tratate Regilor poloni ²⁾. Doar chiar Papa, prin Agenții săi din Ardeal și Polonia, lucrase de timpuriu pentru această politică: ceruse, precum știm, lui Sigismund Báthory, să lase de bună voie Moldova cumnatului său Leaș, că el nu va fi în stare să apere amândouă Țările românești. Zamoyski era un neghiob, dacă nu intră acum în Moldova. Cu atât mai vârtos, dacă și Răzvan cerea ajutor dela Poloni, de frica ce o avea de Turci, cum scria Regele Impăratului și la Roma, cum scrisese și Secretarul lui Zamoyski în Analele sale ³⁾; cu atât mai vârtos, dacă supușii lui Răzvan erau nemulțumiți cu domnia lui sălbatică, cum o povestesc aceleleași mărturii și se lăpădase în mare parte de el, și fugise prin păduri ⁴⁾. Și, fie că acestea erau chiar așa ori nu, boierii pământeni din trei rânduri de eșiri, cu voia și fără de voie, așteptau în Polonia ceasul, când să poată fi duși iar stăpâni peste Țara lor moldovenească, și lucrau neconținți pentru aceasta. Nu ne mirăm deci de Poloni ci ne mirăm de Ardeleanul, care știa de mult, că Polonii nu pot suferi ca el să țină amândouă Țările Românești, cum de el lăsa Moldova fără nici o garnisoană, ca să le stea împotriva, cum lăsa granițele Moldovei fără scut?

¹⁾ V. asupra lor, *Docum.* XII, 80. Pământeni avea 4000 călări, Unguri 3000.

²⁾ Extras din instrucții pentru Episcopul de San-Severo, date din Frascati, 7 Octb., drept răspuns în urma scrisorilor lui dela 14, 15 și 16 Sept., în *Docum.* III. 2, 136. Cf. și instrucția aceluiaș, din 23 Sept. *ibid.* p. 134. și povestirea Secretarului Regelui, făcută la Roma, *ibid.* XII, 246.

³⁾ Copia latinească a unei scrisori a lui Sigismund III, c. Impăratul în *Arch. C* Polonica, fără dat, 1595. Aceeaș în trad. nemțească tip. în *Doc.* III, 1, 217 sq. din Biblioteca Curții vieneze, «Fuggersche Missivensammlung». Heidenstein, în *Docum.* XI, 294.

⁴⁾ Pribegia poporului moldovean prin păduri de răul Domnului lor Răzvan nu este arătată de Zamoyski, într'un memoriu al său, ce-l vom cunoaște mai jos, ci numai «de frica dușmanilor» (a Tătarilor).

De luni de zile Zamoyski stă cu o frumoasă oaste în Podolia. Sigismund Báthory, știind aproape de granița Moldovei pe fostul său cumnat (căci ținuse Zamoyski pe sora lui Sigismund, pe Griseldis, care murì la 14 Martie 1590, ¹⁾ îi scrise de mai multe ori, să trăiască în prietenie cu Guvernatorul Moldovei, căci Țara e a sa. Din partea sa, Răzvan, îi da veste de venirea lui Sinan ²⁾ și-i cerea ajutor. Așa ne spune, cel puțin, însuși Cancelarul ³⁾, Secretarul său și Regele. Prințelului ardelean Cancelarul îi răspunse, că va face cum îi va porunci Regele. Iar Regele îi zise să-și ieă sfatul din mersul vremii ⁴⁾, totuși, să-și urmeze bărbătește drumul către Moldova. El îi da deci a înțelege, că la timp potrivit poate intră în Moldova, numai să nu înceapă el dușmănia cu Turcii ⁵⁾. Dar cu Răzvan Voevod, vânzător al naintașului său Aron, nimic să nu aibe ⁶⁾. Cu toate acestea, în urmă se pareă unora, că Regele ar fi pe partea celor ce învinuiau pe Zamoyski pentru fapta sa. Și aceștia ziceau, că Senatul Republicei n'a împuternicit pe Cancelarul «a se amestecă în afacerile Moldovei», ba că i-a dat chiar poruncă să nu iasă cu oastea din lăuntrul granițelor lor ⁷⁾. Secretarul lui Zamoyski însă spune, că prin sentința Regelui și a Senatului s'a hotărît intrarea Stăpânului său în Moldova ⁸⁾. Zamoyski însuși, în memoriul său de desvinovățire, supus Senatului și Dietei, scrie astfel: De o parte Răzvan a cerut prin solul

¹⁾ *Mon. com. Transv.* III, 272.

²⁾ Heidenstein în *Docum.* XI, 294.

³⁾ Sententia D. Cancellarii Ioannis Zamoyski in Comitibus Varsaviensibus post reditum ex Moldavia», 1596, tipărită cu grozave greșeli (ce o fac adeseori neînțeleasă) în *Docum.* III, 2, 412—421, și încă odată o parte din ea, cu mai puține greșeli, *ibid.* p. 421—423. A fost tipărită însă bine încă în vremea aceea de Reusner, *Epp. turc.* lib. XIV, 176—182.

⁴⁾ Heidenstein în *Docum.* XI, 294: ex tempore consilium caperet. În memoriul său (v. nota 3) Z. zice: Responsum temporis et occasione in tali negotio inserviendum quidem.

⁵⁾ Memoriul lui Zamoyski.

⁶⁾ Heidenstein, l. c.

⁷⁾ Un lung memoriu italianesc (poate din partea Nunțului papal), scris către Nunțul dela Viena, sau către un Cardinal la Italia, s. d., pe dosul documentului însemnat «um 1595». *A. C. H.* conv. 1595.

⁸⁾ Heidenstein l. c. p. 295.

său Piasecki grabnic ajutor, că el nu poate ține piept cu puterea dușmanului. Pe lângă aceasta am primit știre sigură, că Sangeacul din Tighinea vine în Moldova, fiind făcut de Impăratul turcesc «Pașă» al acestei Țări. Cu el vine și Hanul, tătar cu toate oștile sale. Din această pricină, trebuia să intru în Moldova cu oastea. Inștiințând acestea, am mai cerut odată sfatul Regelui, dar cum nu eră timp de așteptat, am luat hotărîrea de intrare cu toți Senatorii din Rusia (adecă Podolia) și cu sfetnicii de război ¹⁾. Iar Regele, în scrisoarea sa către Impăratul, se ferește a da o mărturie hotărîită asupra acestui lucru, ci scrie numai, că a zăbăvit cu răspunsul său până ce i-a scris Zamoyski lămurit, cum s'a petrecut năvălirea, pe care o povestește întocmai după tâlcuirea și cumpănirea Cancelarului: Moldovenii și Voda lor Răzvan, (care își luase Țara prin înșelăciune), au vestit pe primul său General, că Turcii și Tătarii îi amenință din felurite părți și că nu sunt în stare să li se împotrivească; deci au cerut ajutor «Oastea noastră, atunci», motivează mai departe Regele, «care a fost adunată nu din vre-o datorie, ci din îngrijirea noastră pentru Creștinătate, ca să apărăm de dușmani atât provinciile noastre cât și ale Principilor creștini, a trecut în Moldova» ²⁾.

Cu sau fără știrea Senatului, dar de bună seamă cu înțelegerea ascunsă a Regelui, Zamoyski își trecu oastea peste Nistru, granița Țării, unde i se înecară vre-o 200 de care cum se povesteă, și multă muniție, la 1 Septemvrie (22 August). A doua zi erau la cetatea mărginașă Hotin, ce eră păzită numai de 200 de Unguri, ³⁾ din garnizoana lui Răzvan. Și atâția ar fi fost în stare, poate, s'o apere multă vreme, căci eră ușor de apărat, cum arată un Cronist într'alte timpuri și pentru alte timpuri; ⁴⁾ dar mica garnizoană părăsi înainte de venirea Polonilor cetatea, care se predete fără împotrivire.

¹⁾ Memoriul lui Zamoyski în *Docum.* III, 2, 413 și 421 sq.

²⁾ Scrisoarea fără dată a Regelui către Impăratul, în *Docum.* III, 1, 217 după o copie nemțească, și în *Arh. C. Pol.* conv. 1594—1596, f. 178—79. După acest exemplar latin, tipărit în *Docum.* XII, 149. (Nu mai eră lipsă.)

³⁾ Numărul la Heidenstein l. c. 295.

⁴⁾ M. Costin, I. 596—7, zice, că Vasile Lupu (la a. 1653), de ar fi pus și numai 30 de Nemți în cetate ar fi putut-o apăra «cu anii».

Lăsând pe contele de Belz pentru păzirea ei, Zamoyski porni asupra Iaşilor, Capitala Țării, unde fu primit, la 5 Septembrie (26 August), cu toată cinstea. Căci Răzvan cu garda sa ungurească părăsise Capitala două zile mai înainte, luându-și drumul spre Ardeal. ¹⁾ Luând de adevărate mărturiile Regelui și ale Cancelarului său (pe care se razimă și spusele Nunțului papal) despre chemarea lor într'ajutor prin Răzvan, plecarea acestuia tocmai înainte de sosirea oastei polone dovedește, că el aflase de timpuriu cu ce gând intră ea în Țară. Chiar de n'ar fi aflat, o înțelegea. Căci o intrare prietinoasă, cu alte întemeieri se facea: întâi se tocmiă o învoială despre partea ce fiecare se îndatoră a lua la război, și despre cum avea să fie purtarea celor ce-și însoțiau armele, unul către altul. De aceea și poticnesc acî mărturiile, ce ni-l arată pe Zamoyski chemat într'ajutor: «Altfel, pe timpul venirii lui», povestește scrisoarea Regelui, «Răzvan, *neîncrezându-se în ai săi*, pe care i-a stăpânit cu toată asprimea ²⁾, nesilit de nici o putere, de bună voe, s'a depărtat»..... «și și-a părăsit țara» ³⁾. Tot așa scrie Zamoyski în memoriul său: «Intrând astfel în Moldova, am aflat mai întâi, că Răzvan, care a domnit foarte crud, s'a depărtat de bună voie, aproape cu toată garnisoana sa.» ⁴⁾

Ori cum va fi fost scurta stăpânire a lui Răzvan, o parte a boierimei pământene (prin care se cârmuia doar Țara), poate chiar partea cea mare, nu eră cu el. Că nici în Țară nu eră, ci venia cu oastea de invazie polonă.

¹⁾ Raport anonim, «Ausz Polen von 30 September. Anno 1595», în An. Fugger, *Docum.* III, 1, 242. Cf. Hendenstein. După Bethlen, III, 600 el veni cu oastea sa moldoveană, la invitarea lui Sigismund, la Bran (Töresvar), unde acesta își avea tabăra, ca unindu-se, să pornească în ajutorul lui Mihai. Ba chiar Principele spune aceasta într'o scrisoare de jeluire asupra faptei Polonilor. *Docum.* XII, 105. Fără îndcială că Răzvan eră chemat să deă ajutor Stăpânului său, și cu el împreună lui Mihai, dar întâmplându-se plecarea lui după intrarea Polonilor în Țara Moldovei pe când Principele ardelean abia părăsise tabăra din Szász-Sebeș, pornind spre Brașov, e învederat, că el fugi dinaintea Polonilor. (Weiss, în *Fundgr.* III, 148).

²⁾ În *Docum.* XII, 257, nota, se pomenesc omoruri ce a săvârșit.

³⁾ Scrisoarea cit. a Regelui A. C. P. resp. *Docum.* III 1, 217. v. și spusa Secretarului Regelui, trâmăis la Roma (asta mai ales), *Doc.* XII, 246.

Memoriul, I. c.

Trei rânduri de boieri, fugind din Moldova, cum am pomenit mai sus, se aflau atunci supt scutul stăpânirii polone: «Floarea boerimei moldovenești» eșise cu Petru-Șchiopul la 19/29 August 1591, când acesta părăsi de bună voie Domnia, din care o parte îl însoți la Bozen, în Tirol, unde se așeză, alta, anume «Stroiceștii, Movileștii» (afară de Mitropolitul Gheorghe M., care merse și el la Bozen). «Andrei Hatmanul», rămăsese dela început în Polonia¹⁾; a doua ieșire se petrecu în vara anului 1592, poate încă în urma răscoalei neisbutite a Orcheienilor și Sorocenilor în ajutorul pretendentului Ionașcu, ce-i ziseră Bogdan-Vodă, în luna Mai a acestui an,²⁾ și atunci eră a treia ceeace urmează, când Aron, mazilit, își luă drumul la Țarigrad, lăsând Caimacam pe Marele Logofăt Nestor Urechia, care își părăsi slujba împreună cu alții la auzul întoarcerii crudului Domn și fugi de frica bănuelii lui, că nu-i va fi fost cu credință.³⁾ Căci o altă năvălire, cu isbândă, se întâmplase în vara acestui an, a lui Petru-Vodă Cazacul, fiul lui Alexandru Lăpușneanul;⁴⁾ o a treia (eventual a patra) fugă a boierilor moldoveni în Polonia se întâmplă apoi la căderea lui Petru Cazacul, 24 Octomvrie 1592⁵⁾, când Aron, cu ajutor unguresc, primit din porunca Sultanului, își putu cuprinde din nou Scaunul⁶⁾.

Încă în toamna a. 1593, ceata aceasta de emigrați, aflând că la Constantinopol se lucră prin prieteni de-ai lui Petru-Șchiopul la câștigarea Domniei pentru acesta, grăbiră a-și trimite și ei oamenii lor la înstrăinatul Domn, ca să-l cheme în Polonia pentru a-și ocupă de aci Scaunul; ba dobândiră și scrișori dela Regele polon către Archiducele Ferdinand, prin cari

¹⁾ Iorga, Prefața la vol. XI al *Docum.* p. LXXV și LXXVII sqq.

²⁾ Pentru datul răscoalei v. mai ales Șt. Orășan, *Cronicarii Moldovei*, din sec. al XVII, p. 42—3. Cf. Iorga, în *Anal. Ac.* XIX, 244—5.

³⁾ *Docum.* XI, Prefața p. LXXXIV; Orășanu, l. c. p. 43. resp. *Cronica lui Urechia*, ed. în Kogălniceanu. *Letopisește I*, 206, iar ed. Picot, 572.

⁴⁾ Iorga, *Pretendenți*, 238 sqq.

⁵⁾ Datul ni-l dă *Chronicon F. L. Ott.* 93.

⁶⁾ Iorga Prefața la *Docum.* XI, p. LXXXV și XCV și acte, p. 756—767; *Relațiile cu Lembergul* de acelaș autor p. 92 sq. și 96—7; Pretendenți, în *Anale* XIX, 241—2. Insemn, după *Arch. C. H.*, că aducerea lui Petru la Constantinopol se întâmplă la 8 Noemvrie către seară, dat ce lipsește la Iorga, *Docum.* XI, 767. Pentru ajutorul unguresc: *Mon. c. Tr.* III, 412 sq.

se rugau pentru îngăduința de plecare a musafirului lui ¹⁾. Neisbutind acuma, ei făcură de nou încercarea de a-și îndemână un candidat al lor la Tronul Moldovei, când socotiau, ba putem zice, știa (și trebuiau să fi fost înțeleși de pe atunci cu Zamoyski), că tronul lui Aron, care eră dela începutul iernei în război cu Turcii, 'e gata de răsturnare.

La 6 Aprilie 1595, boerii Luca Stroici, fost Cancelar, Ieremia Movilă (Moghila), fost Prefect al Curții lui Petru Șchiopul, Bathi Amorozi și preotul Teodosie Barbowski, cer și câștigă dela Regele polon întărirea și traducerea în latinește din slavonește a unui testament mincinos al lui Petru-Vodă, care murise în 21 Iunie (1 Iulie) 1594, la Zimmerlehen în Tirol. ²⁾ Prin acest testament, scornit de cei ce-l prezentară, numiții boeri erau rugați de Petru, supt datul de Bozen, 1 Iunie 1594, să se trudească a-i aduce în Polonia cât mai în grabă, după așteptata sa moarte, pe feciorul său Ștefan, pe care îl lasă cu averea întreagă în toată grija lor, că eră minorean. A dat, zice Voevodul mai departe în acest act fals, scrisori rugătoare în această treabă și cătră Regele Poloniei și către Cancelar, le-a dat duhovnicului său, Mitropolitului George Movilă, care îi cunoaște toate secretele inimei sale și preotului Teodosie, și se roagă a le da crezământ și în câte le vor spune mai pe larg din gură. Apoi se roagă de ei, ca împreună cu toți aceia câți îi vor cunoaște de prieteni, să stăruie pe lângă Regele a-i primî fiul supt scutul lui, după ce-l vor fi liberat de aci. ³⁾ Intr'adevăr Regele și Regina se rugară

¹⁾ *Docum.* XI, 369 și 375, sqq. Traducerea românească contemporană a scrisorii lui Sigismund III c. Ferdinand, 28 Oct. 1593; Ferdinand c. von Kühbach (Comisarul supraveghetor al Ex-Voevodului), Ambras. 3 Decembrie, unde solii sunt puși cu numele, Luca Stroici, Ieremia Mogila și George Postelnicul; cererea lui Petru Șch. c. Ferdinand, Bozen, după 3 Decemb. Cf. *ibid.* Prefața p. LXXXV—VI.

²⁾ *Docum.* XI, 450. Cf. Prefața p. LXXXVIII.

³⁾ Testamentul acesta fals, cu introducerea de explicare și formulă de întărire a Regelui în *Docum.* XI, 521—23. Nu e nimic de zis împotriva d-lui Iorga, că actul nu ar fi fals. Principalul d-sale argument, că acesta e scris slavonește, pe când cele două testamente autentice ale lui Petru-Șchiopul, cel din Tulln 1592, și cel din 10 Mai 1594, Bozen (publ. *ibid.* p. 250—2 și 437—40) sunt scrise românește, îmi pare și mie «suficient» (*ibid.* p. 521, nota 2 și Prefața), și mărturia lui Kühbach, care a fost până la

și ei pentru trimiterea copilului Ștefan-Vodă în Polonia, prin delegatul lor. ¹⁾ Dar dorința nu le fu ascultată, căci Impăratul află dela slujbașii săi adevărul. ²⁾ Nu fu ascultată, cu toată desevășita lor încredere în izbândă, cum dovedesc următoarele șire dintr'o scrisoare a domnului de Ostrorog (? poate Ostrog) către Voevodul de Troki (amândoi poloni), dată din Lemberg, 21 Mai 1595: «Cazacii cu Hatmanul din fruntea Ungurilor, au trădat pe Aron, Domnul Moldovei; legându-l, l-au trimes în Ardeal. Vor aduce la Domnie pe Ștefan, fiul lui Petru, din Kamienia Impăratului creștin». ³⁾ Dar din aceste cuvinte mai culegem și altă de tot nouă știință, anume: că Răzvan (care poate eră acum și «Hatmanul» gardei ungurești) nu numai a vândut pe Domnul său Aron, aducându-i la necredință oastea, care aflăm că eră și căzăcească, ci a înșelat și pe emigrații din Polonia, cu care se vede că aveă înțelegere, încă dinainte de trădare. A trebuit să facă această învoială și făgăduință de a primi pe Ștefan al lui Petru de Domn, cu socoata, ca să nu-i încurce ei ițele printr'o năvălire înainte de vreme, înainte de ce își vor fi adus candidatul dela Bozen, ce e a se înțelege negreșit prin «Ștefan fiul lui Petru din Kamienia [= Peatra] Impăratului creștin». Și planul i-a eșit bine: el a luat, cu Principele ardelean boierilor din Polonia pe dinainte, precum știm. Aceasta explică apoi și soarta lui crudă de mai târziu: eră pe lângă altele și răzburarea celor păcăliți. ⁴⁾

urmă lângă Voevod, că acel testament a fost născocit de Mitropolitul George și celălalt preot, după ce se duseră în Moldova, e vrednică de toată credința. Scris. sa din 31 Iulie 1595, *ibid.* p. 526.

¹⁾ Scrisorile la Nilles, *Symbolae ad illustr. historiam ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani* (Innsbruck 1885), II, 1001—2).

²⁾ V. cit. scrisoare a lui Kühbach, dela 31 Iulie. și Prefața la *Doc. XI. l. c.*

³⁾ Șirele sunt tipărite, după manuscris, în Prefața d-lui Iorga la *Docum. XI*, p. XCIV, în text traduse, și în nota 4 de acolo, în original polonește, — fără a fi fost însă înțelese de domnia-sa, cum vom vedeă îndată.

⁴⁾ Aceasta și nu alta e știința ce cuprinde bucățica din scrisoarea dela 21 Mai. D-l Iorga a înțeles altceva. D-sa greșește când scrie (adăogând «câteva puncte nouă din viața pretendenților» la sfârșitul Prefeței d-sale. la *Documente XI*, p. XCIV, cu care ocazie publică acele șire) astfel: «Pentru originea lui Ștefan Răzvan, e de mare importanță scrisoarea lui [Stanislas?] de Ostrorog, către Voevodul de Troki, datată din Lemberg, 21 Mai 1595, care descrie înlocuirea lui Aron, de către Unguri, prin Ște-

Nu e îndoială, că cei ce umblară atâta să-și caute o firmă princiară, supt care să ajungă stăpâni peste Moldova, nu-și puteau părăsi planul, dacă nu o găsiră. Și mai ales, când se văzură așa de șiret trași pe sfoară de Răzván. Dar nici Regele și Cancelarul său, a căror înțelegere cu pribegii boieri e atât de vederată, nu puteau lăsa prilejul ușor de a-și supune Țara. Vom înțelege apoi, că nu eră greu a scoate firma căutată, omul ce să poarte numele Domniei dintre acei boieri pământeni, cumiștenia politică neîngăduind să iea Polonii puterea văzută de-a dreptul în mână.

Dintre pribegi nimeni nu se putea arăta mai vrednic pentru Domnia Moldovei decât familia Movileștilor: prin unul dintre frați, prin Mitropolitul Gheorghe, se putu ticlui și testamentul cel mincinos al lui Petru Șchiopul, care încredință lor tutoratul peste cel ce vroiau să le fie Voevod. Și, lucrul de căpetenie, numai ei pare că aveau și banii cei mai mulți: Comisarul Kühbach, află în geamantanul Mitropolitului, când acesta și ceilalți casnici ai Voevodului veniră cu trupul mortului dela Zimmerlehen la Bozen, peste 10.000 galbeni, de bună seamă furați dela răposatul, cu toate că mărturisea că sunt ai săi.¹⁾ Și de fratele său Ieremia, care împreună cu Luca Stroici câștigase și indigenatul Polon, ne spune Secretarul lui Zamoyiski, că eră cel mai bogat în moșii.

E ușor de înțeles că pe unul din aceștia trebuiau Moldovenii să și-l dorească de Domn. Și ei cerură pe Ieremia²⁾,

fan, fiul lui Petru-Vodă».... Urmează aci cunoscutul fragment al acelei scrisori, apoi: «Acest Petru, al cărui fiu e noul Domn, nu poate fi decât Petru-Vodă Șchiopul». Tatăl e negreșit acela, dar fiul e rău ghicit: Nu e vorba de noul Domn cel de aveau, ci de acela ce se credea în Polonia că are să fie, de Ștefan-Vodă din Bozen. — Un oarecare hoț, Lionello da Unigo Trevisano, trată cu niște Moldoveni, în Ian, 1598, pentru a fură pe Ștefan. *Arch. C. Ms.* 595. 9, f, 535, 2 Ian. — Insemn, pentru îndreptățirea de a pune în loc de Kamienica împărătească chiar Bozenul că «Balza», la Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, e tâlcuit cu «Rupes» (vox Italica), după Acta Santcorum, Maii I, 345. Și chiar în aceste documente, Italienii zic Bolzano pentru Bozen. Tot la Du Cange găsim explicat «Baussium» cu «Rupes prerrupta». Inrudirea cu «băuța» românească se vede bine. De altă parte, se știe, că kamień, polonește, e piatră, Kamieniec = Piatra sau Cetatea de Piatră.

¹⁾ *Docum.* XI, p. 525.

²⁾ *Frequentes convenerunt ac Palatinum postularunt Heramiam McGillam popularem suum. Memoriul lui Z.*

iar Zamoyski li-l dete cu condiția, ca să trimeată la Regele anume, pentru a «cere» Țara dela el, ca vasală a Poloniei.¹⁾

Ieremia împlinî condițiunea cu acurateță. Dar nici nu eră lipsă de ea: el ș'ar fi îmbiat supunerea de bunăvoie, căci îi trebuia scutul polon, cel puțin la început. La 27 August (6 Septembrie), a doua zi după intrarea trupelor polone în Iași, el recunoaște printr'o diplomă scrisă de sine și de boierii săi, de noii săi miniștri, luați dintre ortacii de pribegie, recunoaște, și jură, că au ajuns Stăpân peste Țara Moldovei prin bunătatea Regelui, care s'a milostivit a da ajutor acestei Țări, în marea ei primejdie și se roagă, Maiestatea Sa Regală să-i întărească printr'un privilegiu acest drept de stăpânire; el și Țara se îndatoreasc a rămâne supuși nedespărțiți ai Coroanei Polone, cum sunt toate celelalte Palitinate și Țări ale ei. Adauge apoi, că va trimete numai decât o deputație pentru săvârșirea acestei supuneri. Iar dacă Maiestatea Sa nu ar voi să-i primească supunerea, făgădu-ește, că se va sili a ține pace și legături de bună vecinătate între Poloni și Turci și, că se va supune mai târziu, îndată ce Regele ar voi.²⁾ Se vede, Zamoyski spusese ocrotiților săi, că s'ar putea, ca Regele să nu voiască a le primî supunerea, ca să nu ajungă la încăerare cu Turcii, ori ca să nu li se pară Moldovenilor, că Polonii pentru al lor folos li-au ajutat.

Chiar din acest act vedem, că Polonii, lucrând să dea în lături pe Transilvan și să-și asigure puterea și dreptul lor de ocrotire peste Moldova, nu voiau să ajungă în dușmănie cu Turcii.

La Constantinopol se știa la 15 Septemvrie atâta, că precum Transilvanul are pretenții asupra Țării-Românești tot așa Polonii țin să aibă Moldova, pentru a cărei apărare s'ar află acolo cu baronul Iașlovicki, stăpânitor al Rusiei

¹⁾ *Docum.* XI, 295 («ut ipse ad Regem mitteret beneficiumque id a Rege peteret»). In Memoriul lui Z. nu se spune nimic de aceasta.

²⁾ Scrisoarea după o copie din Arhivul Radzivil, se află în *Docum Supl* II. 1, 344 - 5. Boierii subscriși sunt: Stroici, logofăt, Urechia Vornic, Braham (Abraham) Postelnic, Hlihori (Gligori) Paharnic, Thomas logofet. Dat Iași, 27 August. Idem în latinește *ibid.* III, 2, 485. A se compara pentru citirea numelor. Și Heidenstein spune că jurământul s'a făcut după cum a cerut Zamoyski, l. c. p. 295.

cătă atârnă de Polonia, mulți Cazaci din Podolia și mare număr de Poloni ¹⁾. Iar la 27 Septembrie Bailul scria acasă, că Hogeia (dascălul Sultanului) i-a arătat neîncrederea ce au în prietenia Polonilor. Și tot în legătură cu aceasta se vorbea la 30 Septembrie în Capitală, că Asan, Pașa Greciei, a trecut la hotarele Moldovii, de frică, că din această parte ar putea veni un potop de oaste spre a ajuta pe cei din Țara Românească, înconjurând pe Sinan ²⁾.

Până la această dată, la Țarigrad, încă nu se știa de intrarea lui Zamoyski în Moldova. Abia câte-va zile înainte de 12 Octombrie sosi aci curierul lui Sinan, aducând vestea, că Polonul i-a trimis o scrisoare hotărâtă, în care îi spuneă de punerea noului Voievod în Moldova, unde statul lor nu poate îngădui să domnească altcineva decât Creștinii, și cerea, Înălțimea sa Sultanul să-l primească și să-l întărească pe acesta, dacă vrea să rămână prietini, făgăduind totodată, că alesul lor, al Polonilor, va plăti și tributul ca până aci ³⁾. Această târguială, îmbiată de Zamoyski, putea fi primită de Turci, mai ales dacă războiul în Țară mergea rău. Cancelarul și luă și dă, ca un adevărat om politic: atingându-se de dreptul Turcilor de a pune Voevozi în Țara lor Moldova, le lăsa totuși lor tributul ⁴⁾. Dar Turcii trebuise, înainte de a ști gândul Polonilor, să-și ia măsurile lor de apărare. Astfel că Sinan putea să se scoată, în răspunsul dat Polonilor din partea sa, că Stăpânul său «lăsase Tătarului provincia» Mol-

¹⁾ *Docum.* III. 1, 488. Același raport și în *Docum.* IV.2, 205, unde mai e un mic adaus despre Poloni, dar, din cauza omisiunii, neînțeles. Raportul lui Marco Venier. Se vede, intrarea lui Zamyski în Moldova nu eră încă cunoscută.

²⁾ *Ibid.* IV. 2, p. 206. Zamoyski de altă parte își motiva către Senatori intrarea în Moldova cu vestea ce o primise, că Turcii treceau Dunărea nu numai în Țară, pe la Giurgiu, ci și pe la Galați în Moldova. *Docum. Supl.* II, 1, 347, dt. Țuțora 18 Sept.

³⁾ Depeșa Bailului, dt. Constpl., 12 Oct. 1595, în *Docum.* IV. 2, 207. Ceva mai târziu povestiă un Pașă Principelui ardelean, înaintea Târ-goviștei, tocmai așa cele întâmplăte. *Docum.* III. 1, 491.

⁴⁾ Aceasta nu împedica mai târziu, ca și el să primiască sute de juninci dela Voivodul Ieremia «pentru cuina Milostivirei Sale» (a lui Zamoyski). *Docum. Supl.* II. 1, p. 433 (anul 1597).

dovei, și că pentru aceasta el nu se putea atinge de ea ¹⁾.

Intr'adevăr Tătarii intrară în Moldova, însuși Chanul cu moștenitorul Tronului său și cu Sangeacul (= guvernatorul) de Tighinea și Chilia, Achmet-Beg, și se loviră cu Polonii Joi, la 19 Octombrie (9. st. v.) lângă Prut, la Țuțora, aproape de Capitala Moldovei (spre Răsărit), unde Hatmanul își așezase tabăra. Lupta, după mărturia acestuia, a fost bărbătească din partea Polonilor, și dușmanii au trebuit să se tragă înapoi. Chiar atunci Sangeacul a scris lui Zamoyski, fără a-și mai da titlul de «Pașă al Moldovei», cum făcuse când îi vestise venirea sa, cerând să înceapă tocmeli. Acestea se și făcură Sâmbătă, în 21 Octombrie, între Zamoyski însoțit de referendarul Corcanei și Castelanul de Haliez de o parte și Sangeacul Achmet-Beg și Primul sfetnic al Chanului, Achmet-Aga, de alta ²⁾. Legământul ce ei încheiară poartă datul de 22 Octomvrie, din Țuțora. În el Țarul, adecă Chanul tătar, arată că i-a fost încredințat din partea Impăratului turcesc «steagul pentru Domnie în Țara Moldovei», dar că el îl predă lui Ieremia Movilă «ca semn al rangului hospodaral», din bunăvoință pentru Regele Poloniei, cu condițiunea, ca să plătească Impăratului turcesc venitele cuvenite și Țarului tătăresc, ceace ceialalți Hospodari au dat Țarilor de mai înainte. Din partea lor Turcii-Tătarii se îndatorează de a părăsi Moldova în 3 zile, și de a nu mai călca nici pământul

¹⁾ Serisoarea citată din *Docum.* III. 1, 491. Ea e scrisă de un anonim (di Cervia) către Speziano, din Brașov, 14 Noembre. Până aci se știu numai din faptele întâmplare și din mărturia proprie a Chanului, că Sultanul i-ar fi dat lui Moldova, și numai prin rostul întâmplărilor se putea da cu socoteala când i-a dat-o. Acest loc e singura mărturie (străină de cel ce o spune, de Chanul), că s'a lăsat Tătarului Moldova (Că lui i s'a încredințat purtarea războiului în Moldova o spune Zamoyski dela început și o repetă într'adins într'o serisoare din 18 Septemvrie. *Docum.* Supl. II. 1, 348). Mai târziu veștile privitoare la aceasta se îndesesc.

²⁾ Serisoarea Cancelarului c. Regele. Țuțora («Cocory»), 24 Oct. 1595, în *Docum.* Supl. II. 1, 357-8. V, și «Copia eines Schreibens, vom Gross-Cannzler, an den König v. Polen», în *Docum.* III. 1, 245 sq. Aceasta e totuși numai un resumat nu însăși serisoarea arătată întâi. Mai departe serisoarea Regelui c. Impăratul, *ibid.* p. 217 sq. 1595 s. m. et d. V. și ser. c. Sultanul, *ibid.* IV. 2, 218 sq. 10 Ian. 96.

acestei Țări nici al Poloniei ¹⁾. Zamoyski zice, că acestea au fost condițiunile puse de el, pe care dușmanii le-au primit întocmai, peste așteptările sale. Regele mai adaugă către ele în scrisoarea de desvinovățire trimisă Impăratului : că Tătarii s'au fâgăduit a nu mai atacă nici alte Țări, căutând trecere prin Țările lui sau prin Moldova ²⁾. Apoi Cancelarul aduce aminte Regelui în scrisoarea sa, că trebuia să stea de vorbă cu ei, îndată ce ei doriră tocmești, de oarece aveă poruncă a se feri de războiul cu Turcii, și fiindcă vedeă că Polonii nu sunt dispuși la aceasta, dacă ar isbucni ; în sfârșit, fiindcă Regele i-a scris, că liga creștină nu se va face și că va trimete un Ambasador la Sultanul turcesc ³⁾. Intemeiat pe acestea, Zamoyski își puteă arătă în contract nădejdea, că Regele va primi și va înnoi legătura de pace în întreg, când Țarul (Chanul) își va trimete omul încredințat cu scrisori să așeze convențiune statornică cu el, și că și el, Regele, va trâmite Ambasadorul său la Poartă. De altă parte asigurarea și fâgăduința făcută în acelaș contract Polonilor de Chanul, «că Maiestatea Sa Impăratul Turciei nu va schimbă această hotărâre» prin care el a dat lui Ieremia steagul Domniei ⁴⁾, pare a dovedi, că lăsarea Tătarilor și a Sangeacului tighinean de bătaie se săvârșia la porunca de sus. Nici de o parte nici de alta nu eră dorit războiul, și Turcii primise

¹⁾ Convențiunea aceasta *ibid. Supl. II. 1, p. 354*. În scrisoarea citată a lui Z. Prim-sfetnicul Chanului declară, că «a fost împuternicit de Impăratul turcesc a pune un nou Hospodar în Moldova, că el a adus un om care a bine-meritat gentru Impăratul și care e nepotul și ginerele său»... (negreșit se gândește tot la Sangeacul Tighinei, de care a fost vorba). De aci se vede, că prin vorbele Chanului în textul contractului se înțelege numai că el aveă voie să pună pe cine vreă Domn în Moldova. Tocmai așa în Memoriul cunoscut al lui Z. *Docum. III. 2, 414 rp. 422*; cf. și *Docum. III. 1, 244—5. V.* apoi *ibid. XII, 157—160*, un raport foarte detaliat făcut Regelui de un martor ocular (actor la tocmeală), care totuși nu schimbă întru nimic cele ce știm din celelalte izvoare.

²⁾ *Doc. III. 1, 217* (aceeaș latinește: XII, 147 sq).

³⁾ Scrisoarea cit. dela 24 Oct. p. 358—9; cf. memoriul lui Z. *Docum. III. 2, 413—14, resp. 422*.

⁴⁾ Contractul din nota 1. Cf. citatul memoriu. E de însemnat, că Z. eră învinuit de unii Senatori că el a îmbiat Tătarilor pacea. Din acest motiv scrisese Memoriul.

se vede, cu multă plăcere propunerile făcute de Zamoyiski lui Sinan, înainte de venirea Tătarilor cu Sangeacul, și grăbise a rândui întoarcerea lor ¹⁾).

Astfel Polonii mulțumindu-se cu puțin, ajunseră părtași la puterea asupra Moldovei, căci recunoașterea și întărirea lui Ieremia din partea Sultanului, eră de pe acum asigurată. Și dacă acest drept se lăsă Turcilor, în faptă Domnitorul Țării eră omul lor, îndatoratul lor, în care își puteau pune toată încrederea, și a cărui supunere și după formă, de ei atârnă, când vor vrea s'o primească. Polonii erau asigurați de stăpânirea lor asupra voinței întregi a Voivodului moldovean cu atât mai vârtos, fiindcă între condițiile păcii cu Tătarii Voivodului moldovean i se rezervă și dreptul, de a țineă Poloni la Curtea sa, atâția câți ar avea trebuință, după cum referă martorul Herbert, care a luat parte la aceste lucrări, ²⁾ și cum scriseră Regele și Cancelarul și Impăratului ³⁾. Acest drept al Voivodului se putea schimba în îndatorirea pentru el de a țineă o gardă polonă (cum avuse Aron și Răzvan una ungurească), care putea fi nu numai păzitoarea lui de alții ci și păzitoare, ca el să nu se abată către alții. Intocmai cum vedem în zilele noastre pe Șahul Persiei ocrotit de o gardă (a sa, nu-i vorbă, dar) muscălească ⁴⁾. La atâta doar se mai puteau gândi: dacă Transilvanul nu va cerea a se învrednici prin luptă de dreptul său, și mai pe ușor câștigat, aducându-și cu armele pe guvernatorul său Răzvan înapoi. Până acum nu putuse fi vorba de aceasta. Amenințat în însăși Țara sa, el trebuia să alerge în ajutorul lui Mihai, să iasă Turcilor înainte.

*

¹⁾ Se poate că la 12 Octomyrie, când află Bailul de scrisoarea lui Sinan (v. mai sus), să fi fost și trameasă Tătarilor porunca de întoarcere. Și ea avu vreme să ajungă în mâinile Chanului, la Tuțora, până la 19 Oct.

²⁾ *Docum.* XII, 159. Nova quae ex. Herbert a Fulstain de polonicis castris in Valachia [=Moldavia] die 8 Novembris Cracoviam Regi attulit.

³⁾ *Docum.* III. 2, 160. Raportul Ambasadorului venețian din Praga, 2 Ianuarie 1595. Ambasadorul a citit însuși raportul.

⁴⁾ *Revue des deux Mondes* (sau *Revue de Paris* ?) 1903. Scriu din aducere aminte, și unde mă găsesc nu pot căută locul.

Ogoit cu căsatoria sa—într'atâta cât își mulțumise făloșia de a fi încuscrit cu familia împărătească, încolo nefericit dela început în noua sa viață — Principele își petrecu pe soacră-sa până la Tușnad ¹⁾ și se găti îndată de eșire la război cu oastea.

Mai nainte încă poruncise el Comitatelor să-și trimeată pe îndatoriții lor la oaste parte în tabără la Săbeșul săsesc, spre Mează-zi dela Alba-Julia, locul dintâi de adunare al oștilor sale, parte spre Lugoș ²⁾.

Căci în Banat se începuse iar lupta și din partea Principelui mai curând, încă de cu vară ³⁾ (luptă ce e drept purtată în parte de cete mai mult libere decât legate de ascultarea domnească).

La 17/27 Mai Principele numi de Ban al Caransebeșului pe George Borbély (=Barbu, dacă eră român), ⁴⁾ un bărbat de multă vitejie ⁵⁾, ce poate și-a probat-o ca purtător de cete liberă mai nainte. După căderea dela Vidin a »pedestrașilor liberi», ce slujiau pe plată «supt auspiciile lui Sigismund,» (adecă a corpului românesc al lui Mihai), Principele îndemnă pe Banul său, să caute a repară pierderea prin vre-o lovitură în acele părți. Borbély bate cu noroc în luna lui Iulie Bocșa și Vârșețul, un castel și o cetate bine întărită, a cărei comandant Deli Kurtius Aga e ucis, și le ia în stăpânire. Insemnăm, că

¹⁾ Barovius, 185.

²⁾ O poruncă a lui Sigismund către nobilii, comiții, vicecomiții și judecătorii Comitatului Doboca, în care se pomenește alt ordin dat mai nainte. Alba Julia, 15 Aug. Se află în *Copiile Acad. rom.* după o copie din Bistrița, ung.

³⁾ Vita Thomae Borsos, în *Erdélyország történetei tára* (editată de Kémeny I. și Kovács I. Kolozovár 1837 și 1845) II, 18, zice, că de timpuriu primăvara a mers Borbély cu oastea ardeleană sub Făget; — dar vom vedea că asta s'a întâmplat mai târziu.

⁴⁾ Szamosközy IV, 49. Gyulaffi Lestár *tört. maradv.* în *Tört. Tár.* 16, p. 131.

⁵⁾ Iacobinus (care mai târziu ajunge secretarul Principelui) în Panegiricul său asupra izbânzilor lui Sigismund în a. 1595. Prefața acestei «Brevis enarratio rerum a Sermo Tnanssilvaniae Principe Sigismundo, anno MDXCV gestarum e iscălită de autor în Cluj. VIII Calend. Aprilis 1596, și a fost publicată la 1600 în Frankfurt, în colecția *Rerum Hungaricarum Scriptores*, p. 536—547; v. p. 538.

la aceste lupte se află în fruntea a 200 călăreți și 50 pedestrași un Ioan Lugojanu ¹⁾. Ațâțați prin aceste lovituri, Begii de Lipova, Giula, Inău (Ienö) și Cenad năvălesc cu puteri unite în Ardeal și pustiesc, la 31 Iulie, și jefuiesc orășelul de graniță Iofü («Iarbă bună» = «bonam herbam» o traduce Barovius) împreună cu 6--7 sate ce se țineau de el ²⁾. Perderea e răsbunată curând prin atacul unui despărțimânt de oaste ardeleană asupra orășelului de lângă Mureș, Totvaradia. Dar cea mai frumoasă isbândă așteptă în curând pe voinicosul Borbély la Făget. Eră răspunsul prin faptă, după cel ce îl dedese prin cuvinte, îngâmfatului Pașă de Timișoara. Vestise acesta, în batjocură, Banului de Logoj și Caransebeș, că va veni și dânsul la nunta Principelui, după dreptul de vecin. Și Borbély nu-i rămăsese dator, când îi crici, că-l așteaptă, și că-l va rade întâi, fiind bărbier (asta-i însemnă numele) ca să poată merge curățel la nuntă. Intâi îi rase Făgetul, care se predete fără vărsare de sânge, la 13 August, și a doua zi îl rase și pe el, care ajunsese de dimineața în ajutorul cetățuei supuse cu vre-o 8.000 de oameni, bătându-l bine într'o strașnică luptă. Doi Begi fură trimeși de acî Principelui, ca prizonieri: Giafer-Beg de Ineu și Mehemet, Begul de Lipova.

În potriva acestei din urmă cetăți, rămase fără comandant, se îndreptă acum Borbély. Turcii, descurajați, văzându-se încunjurați și atacați cu bărbăție, predeteră și Lipova fără multă împotrivire, la 19 August, cetate puternică, ce de 44 de ani se află în mâinile lor, când «abia a putut fi ocupată de oștile duor prea puternice Impărății» (de a Impăratului la 1550 și iarăși de a Turcilor la 1551). Auzind de căderea Lipovei, Turcii spăriați, părăsiră repede castelele

¹⁾ Barovius, pe care trebuie să-l urmăim aici, are unele amănunte asupra luptei dela Vârșeț dela martorul Ladislau Pattantus, care a fost de față. Isbânzile acestea sunt raportate și de Iacobinus; cf. și pe mult încurcatul Miles, Würgengel, p. 172, care ne dă și datul: «in Iulio.»

²⁾ Barovius, p. 183—4; Iacobinus, 538; Szamosközy, IV, 50. El singur are datul.

Șiriei, Pâncotei, Cenadului și Bradului, precum făcuse și cei din Eperjes și Solyom, încă după căderea Făgetului ¹⁾.

Imbucurătoarea veste de câștigarea Lipovei îl află pe Principele a doua zi, aproape deodată cu vestea luminoasă de minunea dela Călugăreni, în tabăra sa, la Sebeșul săsesc, spre Mează-zi dela Alba-Iulia. Puțin înainte, Duminecă la 17/27 August, pornise și el din reședința sa cu oastea de Curte și cu tot bagajul său. De acasă încă, trimesese el poruncă și Săcuilor din cele opt districte sau «scaune» ale lor, de a veni la oaste, tăbărând în câmpiile Bârsei (lângă Brașov). Și le trimesese nobili de frunte care să-i înduplece la prinderea armelor cu toată inima: pe B. Bogathy, pe Mindszenty și pe V. Kornis ²⁾. Din Săbeș, Principele îndreptă porunci de oștire Sașilor ³⁾ și plecă vesel, la 1 Septemvrie, credem, ⁴⁾ la Codlea lângă Brașov, unde ajunse și își așeză lagărul, după un marș de 6 zile ⁵⁾.

¹⁾ Barovius, 185—192, și întocmai așa Iacobinus p. 538—9. Datul zilei numai la Szamosközy 47—48, pentru Lipova aproape fără amănunte decât rezultatul. Anul însă e greșit la Szamosközy: 1594 în loc de 1595. Peste seamă de mărite ajungea vestea acestor isbânzi la Praga cel puțin așa cum le auziă Venețianul. El scrie la 19 Septemvrie despre caderea Lipovei: că singur Principele a luat parte la asedierea cetății, că aceasta a durat 8 zile.. *Docum* III. 2. 133.

²⁾ Cu deosebire aici (a fost și mai sus și e și mai jos) asemănarea între Barovius și Iacobinus e atât de mare, chiar frazele sunt de multe ori identice, în cât trebuie să credem că Barovius s'a folosit de cel din urmă, care își iscălește prefața la 1596 și e tipărit la 1600. Datul sosirii vestii dela Călugăreni, 28 August, se află și în *Docum*. XII, 101.

³⁾ Porunca Bistrițenilor se află în *Copiile dela Academie* ale aceluia oraș (ungurește). Fără îndoială, că ea a fost dată și tuturor Sașilor. În loc de 1598 trebuie pus de sigur 1595.

⁴⁾ După cei doi Cronicari ar fi a 3-a zi după ajungerea la Sebeș, așa dară: 29 Aug.; dar porunca pomenită e datată din castrum ad possessionem nostram Saxonicolem [rupt] positus, 31 Aug. Aproape sigur locul rupt «Săbeș.»

⁵⁾ Iacobinus: His nuntiis acceptis postridie Princeps Sabeso movens *sextis castris* in fines Barcenses ad oppidem Feketehalom pervenit. Tot așa Barovius 202. Weiss. în al său *Liber Annalium* (Fundgruben III, 148): Den 6 Sept. kommt also Sigismundus auf unsern Boden (autorul e brașovean), liegt bey 3 Wochen zwischen Zeyden und Rosenau. (Insemn, Zeyden = Codlea = Feketehalom; Rosenau = Râșnov = Rozsnyo). Arătarea lui Weiss despre sosire se potrivește deci cu plecarea la 1 Septemvrie.

Acî stătù Principele trei săptămâni așteptând să i se adune toate oștile și să ajungă ajutoarele străine. Intr'adevăr și sosiau zi de zi oști pământene. Dar cele mai de nădejde, ale Secuilor, erau să-i facă Principelui mult val. Ele se împotrivoră de a merge la bătaie până ce nu li se vor da iarăș libertățile lor vechi perdute în urma rebeliunilor ce făcuseră (la 1562). Principele se văzù silit să le împlinească cererea— căci începuse a-și lua libertățile în faptă și fără voia lui— cu anumite condiții, ori cât de mult trebuiă să nemulțumească pe nobili prin liberarea iobagilor. Aceasta se făcù printr'un act scris într'o adunare în tabără, la 5/15 Septemvrie ¹⁾. Mulțamiți Secuii, cari stau în număr de cel puțin 20 mii ²⁾ supt steaguri, de aproape două săptămâni, în tabără la Brașov, plecară înainte peste munți din porunca lui Sigismund ³⁾. La 18 Septemvrie treceau prin Râsnov. Chiar Principele își strămută, la 19 Septemvrie, lăgarul, la Miazăzi de Bran ⁴⁾. Pe când ajungeă la Praga știrea cu darea libertăților secuiești, Sigismund mai așteptă numai sosirea ajutorului împărătesc pentru a-și începe marșul peste granițe ⁵⁾. Acesta i se și trimisese din partea Archiducelui Maximilian din Ungaria superioară: 1.500 (după alții 1.600, ba chiar 1.800) de călăreți nemțești supt comanda lui Albert Reibnitz. Dar Principele plecă totuși puțin înainte de sosirea lor, îndată ce ajunsese și Răzvan, cu oastea sa de 4.000 de călăreți și 3.000 de Unguri și boierii credincioși ce-l însoțiau, la 24 Septem-

¹⁾ Foarte amănunțit, cu cuprinsul diplomei, Barovius, 207—211. Potrivit cu el, dar mai scurt Iacobinus, 542. Datul lui Barovius diferă cu o zi de al Croniceii lui Bors Iános (tot contimporan (*Erdélyország tör. tára* I), p. 179: El dă «ziua sfintei Cruci», adică 14 Sept. Cf. și «Vita» aceluiași autor, tot acolo II, 18—19.

²⁾ Atâta află Ambasadorul venețian la Praga, «după vești mai sincere», că eră numărul lor. Alte rapoarte sosite acolo vorbeau de 40 de mii. *Docum.* III. 2, 139. Octomv. 24. Iacobinus, p. 542, zice că erau 60.000 cari puteau purtă arma, și știm că libertățile încuviințate lor îi îndatorau pe toți la oaste. Borsos Vita l. c. p. 19 scrie că: «spun, că se apropiau de 40.000», când erau toți adunați în tabără.

³⁾ Iacobinus p. 542: *moxque in Transalpinam eos praecurere iussit.*

⁴⁾ Nössner (*Fundgruben* III). 61. Tot el ne dă și timpul șederii Secuilor la Brașov: 2 săptămâni până la cest dat.

⁵⁾ Raportul din nota 2.

vrie, în tabăra dela Brân ¹⁾. În timpul șederii la Brau, pare că Principele dăte ajutor lui Răzvan să-și scoată Scaunul de unde neisbutind se întoarse ²⁾. Mai venise înaintea lui Ștefan Boeskey, cu 800 de călăreți și tot atâția pedestri. ³⁾ Un ajutor mic la număr, în sfârșit, eră cel trimis Principelui de Ferdinand, Marele Duce de Toscana, 100 de călăreți supt povățuirea lui Francisc Silvio Piccolomini ⁴⁾; dar de sigur aceeaștia dedeau un deosebit lustru și curaj oștirea, prin depărtarea din care veneau și prin strălucirea lor. Ei sosiră la 8 Octomvrie «supt muntele mare ce desparte Transilvania de Valachia» și ziua următoare Silvio Piccolomini fu dus de mareșalul ardelenesc însoțit de mulți nobili la oastea în care se află Principele.

La 3 Octombrie ⁵⁾ Sigismund plecase dela Bran și trecuse munții prin pasul cu același nume, și la 4 își așeză tabăra la satul Rucăr în strămtorile munților ⁶⁾. De aci scria el la 5 Octomvrie poruncă Bistrițenilor (de bună seamă și altora) să trimită în grabă soldul lunar al cetelor lor ⁷⁾. În tabăra dela Rucăr s'a întâmplat, că un vultur mare s'a așezat foarte aproape de cortul Domnului, și neputând sbură repede dela pământ, din pricina mărimii lui, a fost prins de soldați și dus la Principele. Lășindu-se vestea, cum e lumea se apucară de tâlcuit: unii socoteau întâmplarea, ca semn

1) Nössner, 61. Barovius și ceilalți au faptul fără datul venirii lui Răzvan. Numărul Raiterilor și al oastei lui Răzvan în *Docum.* XII. 80.

2) *Docum.* XII, 257 notă. Scrisoarea lui Sigismund, fără dat; și *ibid.* p. 183. La plecare ar fi lăsat, se zice, 16 mii de oameni pentru paza Țării. Asupra rolului și fugii lui Răzvan nu au scriitorii cunoștinți adevărate. El plecă, zic ei, chemat de Principele la război în potriua lui Sinan, și în Țara lui, rămasă goală, intrară Polonii. Dar mai sunt și alte mai mari neadevăruri asupra marșului lui spre Ardeal și nu direct (de frica Tătarilor), și asupra oastei lui (cum splendidissimo equitatu . . . ac peditatu).

3) Barovius, 202—210. V. pentru cele povestite până aci și celelalte izvoare cit în nota 2, p. 344.

4) *Docum.* XII, 79. Raportul unui ofițer toscan din acest corp. Barovius, p. 206, are 200; Weiss, *Liber Annalium* p. 147 are 300.

5) Acest dat la Weiss, p. 148. Nössner are 2 Octomvrie. Credem mai mult pe cel dintâi pentru nemijlocita lui apropiere de locul întâmplărilor și pentru că e om de mai mare preț și cultură.

6) Barovius, 212. Iacobinus, tot acolo, fără dat.

7) În *Copile Academiei rom.*, din A. Bistrița, acum în *Doc.* XII, 116.

bun, văzând în vultur pe Sinan, care nu va scăpa de ei: alții însă tâlmăceau în rău, zicând că vulturul închipuește pajurea împărătească, care va fi prinsă de Sinan ¹⁾. «Opt zile» șezù Principele acì așteptându-și carele cu muniții și provizii și ajutoarele Împăratului ²⁾, care altfel trecuse și ele, încă la 4 Octomvrie, dela Codlea la Bran și ajungeau la 5 în tabăra dela Rucăr, — așa numiții «cavaleri negri silesieni» ³⁾.

Sosind toate acestea, Principele își porni oastea și din acel loc și veni unde se află Miha cu oastea sa, ⁴⁾ la Stoenesti ⁵⁾. Acì din nou își lăsă trupele să odihnească, în timp ce singuraticete făceau mișcări împrejur după pradă dela dușman. La 14 a trebuit să plece de acì, după cum putem scoate din povestirea Istoricilor unguri din aceea vreme, căci la 15, a doua zi ⁶⁾, se pare, cum ne spun ei, Principele își așează tabăra

¹⁾ Iacobinus 542, Barovius 212. (La acesta vulturul începuse a albì de bătrânețe). Aceasta a trecut și în ziarele contimporane nemțești, un fel de reviste ce se redactau mai ales pentru bălcii de toamnă și de primăvară dela Frankfurt (lângă Maina). Așa bunăoară se poate citi în M. Eitzinger Annalis Historicae continuationis Relatio (Cöln. 1596), p. 11. Tot asemenea Fr. Chr. Khevenhillers Annales Ferdinandei (tipărit Leipzig 1721, scris pe la jumătatea veacului 17 după izvoare contimporane, mai ales după însemnările unchiului său, fost diplomat), Theil IV, p. 1407. Ce e mai mult, întâmplarea e raportată și la Praga, ca și cealaltă, cunoscută de asemenea celor mai multe izvoare, despre vederea unui comet. V. rap. portul Ambasadorului venet, *Docum.* III. 2, 157, și rap. lui Reibnitz *ibid.* XII, 153.

²⁾ Iacobinus 542 (n. 543), Barovius 213.

³⁾ Nössner, p. 61, are datul strămutării «călăreților negri» la Bran. V. și Weiss p. 146—7. Sigismund adună multă oaste, zu welchem Kaiser Rudolphus auch die schlesische schwartze Reitter herein schickte. Cf. Walter (*Tesaur*) I) 32, care serie însă de 600 călăreți teutoni și 1.600 de călăreți silesieni, ceea-ce n'avam în alte izvoare. Ajungerea în tabăra din Țară ni-o arată chiar Căpitanul lor Reibnitz. *Docum.* XII, 153.

⁴⁾ Iacobinus, 542; Barovius, 213. Aceasta ar fi deci pe la 2/12 sau 3/13 Octv., după «opt zile».

⁵⁾ Anonimul p. 283. Walther scrie, că Mihai tăbărâse în văgăunile mușților, «unde se văd dărămăturile cetăței întărite de odată, Negru-Vodă» p. 31. În *Marele Dicționar geografic* IV, 490, coloana 2, găsim într'adevăr «Negru-Vodă, sau Cetatea lui Negru-Vodă dela Stoenesti, fostă cetate, acum loc izolat, pe malul Dâmboviței, jud. Mușcel, com. Bădeni»... Ruinele cetăței se văd și acum.

⁶⁾ Princeps ex eo loco movens alteris castris in quandam planiciem spatium unius milliaris ab oppido Tergovistia... distantem exercitum

într'un șes, o milă dela Târgoviște. Intre tabăra lui și cea turcească se află un munte, de pe a cărui vârf credeau mulți, că Sinan a văzut însuși oastea Principelui, și îndată s'a hotărât să plece de aci. In acest loc se făcù turburare în tabără, pentru un lucru de nimica. Abià ajunși aci, câți-vă ostași plecaseră să caute lemne de foc. Ei zăriră de departe ceata trămeasă în noaptea trecută să cerceteze locul și așezarea dușmanului, venind către tabără, și crezură că sunt dușmani. Atunci ei repede se întoarseră în tabără povestind, că dușmanul e înaintea taberei. Se dete semnul de prins armele: dar numai puțini căutau să se pună în șir, cei mai mulți se gri-jau de scăpare. Târziu, aflând Principele că nu-i adevărată vestea, porunci liniște. Dar atâta eră mulțimea de îngrozită, că numai publicarea amenințării cu moartea putù liniști turburarea ¹⁾.

A doua zi Creștinii aveau de gând să deă lupta ²⁾. Dar Sinan nu se simția destul de tare să-o primească. Ploile și vremea receloasă de început de iarnă timpurie, ce se coboră dela munții astrucați cu neauă, dar și lipsa de hrană îl împedecaseră pe bătrânul răsboinic turc de a merge înainte, cum singur el scrie. Și mai mult decât toate acestea, fără îndoială, pățenia dela Călugăreni îl silise să rămână la Târgoviște, unde se apucase de ridicarea unui castel, bine întărit pentru apărare. In această cetățuie, la care lucră 25 de zile, lăsă el o oaste apărătoare de 1600 archibuseri (puscași) dintre Ieniceri, Gebegii, Topcii și Asapi, și mai porânci să ră-

duxit, Iacobinus, 542; aproape cu aceleaș cuvinte, explicând numai întâmplările ca să nu se observe izvorul, și Barovius, 217. Și fiindcă și după ei și după documente, Principele aveà de gând să dea lupta ziua următoare, a cărei dată e aceeaș cu a fugei lui Sinan, ce se poate statorî sigur pe 16 Octv., ajungem la data 15, pentru sosirea în șesul cunoscut, și la 14, pentru plecarea dela Stoienesti, dacă nu va fi plecat în aceeași zi. Aceasta pare totuși a rezultă din raportul ofițerului toscan. Destul că, și după el și după acela al lui Visconti di Cervia, Principele își așeză tabăra, Duminecă la 15, în câmp, în depărtare de o milă dela Târgoviște. *Docum.* XII, 81—2 și 121.

¹⁾ Iacobinus, *l. c.* Barovius nu spune pricina ce a provocat tumultul, tot se cunoaște însă și aci că urmează pe cel dintâi. *Docum.* XII, 82.

²⁾ Raport din Praga, 14 Nov. 1595, în *Docum.* III, 2, 146, cf. și p. 151. Apoi *ibid.* XII, 121. Iacobinus, *l. c.*

mână aici 2.000 de călăreți dintre Spahii Silistriei, de Vallona și de Küstendil supt comanda lui Ali-Pașa, fiul lui Aider-Pașa, și a Sangiacilor din numitele locuri ¹⁾. După mărturiile ungurești, garnizoana ar fi fost puțin mai mare, de 4.000 anume, și ar fi avut de cap pe Ali-Pașa și Mehmed-Beg ²⁾ — care ar fi chiar Michnea-Turcitul, cum se vede din tâlcuirile Ambasadorului venețian din Praga, după veștile sosite aci din Ardeal, și s'ar fi imbiat singur să rămână cu garnizoana ³⁾, ceea-ce însă nu se adeverește. Iar el porni la drum înapoi cu ceeaaltă oaste, în noaptea spre 6/16 Octomvrie, cu vorba, că pleacă pentru înșelăciune numai, și se va întoarce, când Creștinii vor fi înconjurat cetățuia și se vor fi lăsat, noaptea, fără grijă, la odihnă. Așa află Creștinii dela chiar căpeteniile turcești prinse în urmă ⁴⁾. În faptă el plecase spre București, pentru a nu se mai întoarce. Căci nu putea stă la luptă cu oastea-i rărită: în lunga lui așteptare aci, soldații se răspândiau mereu după pradă și mulți își luau câștigul de vite și robi, și nu mai veniau înapoi ⁵⁾. Iar acum, când veni vestea, că Principele se apropie cu numeroasă oaste, cuprinși de spaimă, începură a se găti de fugă, în vreme de noapte, și mulți Ieniceri fără voia lui Sinan se hotărâră să plece, așa că bătrânul general nu mai putea avea nădejde în izbândă, văzând atâta turburare și nerânduială a oastei sale ⁶⁾.

Îndimineața ce urmă, la 6/16 Octomvrie, ⁷⁾ o oară nainte de zi, Principele ardelean porunci să se dea semn prin sunarea trim-

¹⁾ Scrisoarea lui Sinan, c. Nessangi Pașa (adecă Pașa Secretar al Cancelariei Statului, al cărei cap eră Reisz-efendi), f. d., dar scrisă la vre o zece zile după această întâmplare. Traducere italienească în *Docum.* III. 1, 492—3. Capi ai garnizoanei sunt aceeași și la Walther, și numărul ei e apropiat: 3500 de Turci. Alte date mai jos.

²⁾ Iacobinus și Barovius *ll. cc.*

³⁾ Depeșă din 14 Nov., în *Docum.* III. 2, 147. Aci, pe lângă Mehemet e Assan Pașa comandant, nu Ali (tot așa *ibid.* XII, 207—8). Iar Mehemet e confundat cu însuși Mihai, și e numit astfel: «Michele Vaivoda di Val-lachia», care a părăsit pe Transilvanul ce l'a pus în Domnie, și s'a făcut Turc, atras de mai bogate făgăduieli.

⁴⁾ Iacobinus, 542. Raportul ofițerului toscan, l. c. p. 83 și 85.

⁵⁾ Scrisoarea citată a lui Sinan.

⁶⁾ Raportul Amb. ven. dela 14 Nov. *l. c.* p. 146--7.

⁷⁾ Datul e arătat limpede într'un raport din Giurgiu, 1 Nov., alăturat scrisorii dela 21 Nov. a Ambasad. veneț. din Praga. *Docum.* III. 2, 151.

bițelor și așeză oastea creștină astfel: În front își luă locul Mihai-Vodă cu patru mii de călăreți înarmați cu pari ascuțiți (hastati), din propria lui oaste; la el fură lipite și cetele lui Ștefan Ciaki (Chiaki). De amândouă laturile se puseră pedestrași (pixidarii) și Secui înarmați cu coase. După ei urmă falanga nemțească, și apoi tunurile (machinae). În dreapta și în stânga frontului urmă pe de lături greul oștirii, câte două corpuri, fiecare de 10 mii de călăreți. În urmă mai erau două corpuri, mergând după cele dinainte, în mijloc, unul de vre-o 12 mii de călăreți, cu steaguri aurite, altul, care păzia chiar pe Principele, — numărul lui nu-l știm. Cu totul erau așa dară șapte trupuri de oaste, mai mult călărime. Peste toată oastea Principele puse Comandant pe neamul său Ștefan Bocikai, om cu foarte mare cuprindere în Ardeal. În această rânduială, ¹⁾ oastea înaintă până în locul, unde fusese tabăra dușmană, și unde aflară vite destule, vii și moarte. Nu numai toată ziua ci și noaptea ce urmă statură neclintită astfel, de frica vre-unei înșelăciuni din partea lui Sinan. Asta nu a fost, ci din potrivă câțivă Turci fură păcăliți de soartă, fără să caute cinevă. Ei plecase de mai multe zile după pradă, răzimați pe spusa lui Sinan, că două săptămâni nu se va mută din acel loc, și acum, crezând că se întorc în tabăra lor, căzură jertfă în sulilele Creștinilor, și numai puțini putură scăpa cu fuga. Abia a doua zi pe la amiază, Principele dete voie oastei să-și lase armele din mâni, când

E raportul Episcopului di Cervia, trimes la Roma prin mijlocirea Nuntului Speziano din Praga, cum se vede din începutul și sfârșitul citei depeșe a Venețianului (*Docum.* III. 2, 149 și 150). Greșelile se pot îndreptă prin asemănare cu reproducția aceluiaș raport în *Docum.* VIII, 194; III. 1, 499 sqq. și în traducere liberă nemț. în An. Fugger, *ibid.* III, 1, 250 sqq. Alte două reproduceri, una în originalul italianesc și alta în traducerea nemțească (aproape la fel cu cea citată) le avem din nou în *Docum.* XII, 123—5 și 149—151.

¹⁾ Am urmat de scurt pe Iacobinus (p. 542—4), singurul care ne arată întocmirea oastei, înainte de a fi cunoscut raportul toscan. Numărul oastei se potrivește și cu al altor mărturii ce vom cunoaște. Povestirea ofițerului toscan (în *Docum.* XII, 81—2) nu se deosebește în fond, are însă alte amănunte. Și la el Mihai ține frontul cu infanteria și cavaleria sa. Alături de avangardă mergeau Răiterii; urmă Principele moldovean cu oștile și tunurile sale (35); la dreapta lui cei 100 de Italieni; în coadă venia Principele transilvan cu «nervul oștilor». Asta încă în marșul dela 15.

află dela cetele trimese înainte pentru spionare, că dușmanul a ajuns departe și fugе mereu. ¹⁾ Stă Principele pe gânduri, să se iă după fugaciul Sinan, ori să se apuce de bătaia cetățuiei, și o mărturie ungurească ne spune, că numai sfatul lui Bocikai, Petru Huszár și Franț Nagy l-a abătut dela nesocotita hotărâre de a-și lăsa Turcii din cetățue în spate, ²⁾ numai bine să-i prindă carele cu provizii, ce aveau să vină în urmă.

Deci se hotărî să cuprindă întâi Târgoviștea. Apoi, la sfatul Episcopului de Cervia și al altora, nu rămase în locul taberei turcești, ci, ocolind partea din sus de oraș, porunci de întinseră aci corturile, în loc sănătos, lângă Ialomița. Incă în seara aceea de 7/17 Oct. și toată noaptea schimbă focuri de tunuri și se începù chiar hărțuiala, ³⁾ iar a doua zi baterea regulată a cetățuiei, ridicată de Sinan în jurul palatului domnesc. Erau întărituri bune: două rânduri de lemne și între ele umplutură de pământ, și în tot ocolul un șanț lat și adânc. ⁴⁾ Oaste cam puțină a rămas înlăuntru; Sinan zice, că numai trei patru sute de soldați, peste tot, au ascultat de porunca lui, din cei 3.600, câți au fost rânduiți să rămână. ⁵⁾ Bine înțeles, el caută să se desvinovățiască prin scrisoarea sa, pentru nenorocirile ce l'au ajuns. Vor fi fost ei, credem, mai mulți, cel puțin 1.500 oameni, cum arată un raportor creștin vrednic de credere, care a fost de față, și 40 de tunuri. ⁶⁾

¹⁾ *Iacobinus* p. 544. *Docum.* III. 1, 247, 248, 249, scris. ex Alba-Iulia, 22 Oct; III 2, 147, depeșă veneț. din Praga, 14 Nov. și rap. tosc. *ibid.* XII, 82--3. Diua întâmplării rezultă din *Iacobinus* și *Walther*, 33, și din rap. tosc. can *La Walther* numărul Turcilor căzuți în tabăra creștină e numai patru!

²⁾ *Barovius*, 249, Pentru desbaterile de atunci v. și raportul Toscanului, *l. c.* p. 83. Și *S. Piccolomini* ziceă să urmărească pe Sinan îndată.

³⁾ *La notte* și *consumò da nostri in far qualche pezzo di trincea, alli quali sparavano li Turchi della città di molte cannonate et gran copia di archibuggi*, *Docum.* XII, 84; v. și p. 122: raportul lui di Cervia, 18 Oct.

⁴⁾ V. pentru întărituri anume, afară dei zvoarele ce vom cită mai jos, descrierea călugărului Nichifor, asupra întăriturilor dela București, cu adausul, că la Târgoviște, de asemenea s'au făcut fortificații de piloți și pământ, pe o întindere și mai mare de loc. *Docum.* Supl. II. 1, 363--4, din 26 Octomvrie 1595. Vezi pentru toate și *Docum.* XII, 84. și 122 sq.

⁵⁾ *Docum.* III. 1, 493. Sinan c. *Nessangi Pașa*. s. d.

⁶⁾ *Docum.* III. 1, 151 (= *ibid.* VIII, 194. Di *Giorgiu*, 1 Noem. = III. 1, 499 sqq. Acelaș: *ibid.* XII, 123 sqq., aci cu datul potrivit cuprinsului, «l'ultimo d'ottobre»). E raportul cunoscut, ce-l vom cită mereu, al Episcopului di

Căci apărarea a fost încruntată, și a ținut până în seara de 8/18 Octomvrie. Atunci Albert Király, care avea comanda peste oștile ce băteau cetatea, priceput la aceasta prin pătențiile sale în războiul Regelui polon Ștefan Báthory împotriva Muscalilor, ¹⁾ văzù că nu e cu putință a o cuprinde altfel decât prin foc. Deci se hotărîră s'o ardă. De o parte Secuii aduceau lemne și păcură, bune pentru aprins întăriturile de lemn, și svârleau foc pe coperișe; alții se siliau să se urce pe ziduri cu scările și fără de scări, de a treia parte dau aspru cu tunurile de pe ridicăturile ce făcuseră ai noștri. Sfârșitul fu predarea dușmanului, urmată de trecerea lui prin sabia, în cap de murg. Mai înainte începuseră Turcii să iese pe o portiță ascunsă de către râu, și o luă la fugă, care cum putea, până ce fură băgați de seamă. Atunci o ceată de călăreți se luă după ei, și aproape toți fură tăiați, numai puțini scăpară în întunericul nopții. Și aceștia își aflară însă sfârșitul în ziua următoare, prin pădurile învecinate. ²⁾ Comandantul cetății, Ali Pașa de Caramaina și Mohamed, ³⁾ Begul de Albania, fură prinși vii, greu răniți, și trimiseși la Brașov împreună cu alte căpetenii. Numai trei din ei, ⁴⁾ cari avură cai

Cervia. In tiparul din *Docum.* III. 1, III. 2 și XII, tot așa în raportul aceluiaș dela 18 Octv., tot acolo (p. 121—3, raport nou, ce lipsiă până aci în Colecția Hurmuzaki), p. 123, apoi în traducerea nemțească a celui dintâi, *ibid.* III. 1, 250 și XII, 149, numărul ostașilor din garnizoană e de 1500; în tiparul din vol. VIII, de 2500; în III. 1, 248 (rap. din A. Iulia) de 2000. In raportul ofițerului toscan avem 5000 și 30 tunuri (l. c. p. 84). Walthier are 3500 și 40 tunuri (la Di Cervia sunt 46); Thuanus 4.000 (p. 212), ca Analiștii unguri și ca raportul lui C. Magni, Trămis împărătesc în Ardeal. *Docum.* XII, 207.

¹⁾ Barovius, 220.

²⁾ Iacobinus, 544 și, Barovius, 220, au detaiurile, întărite prin scris. lui Sinan, III. 1, 493: «.... con fuochi artificiali, olio di sasso et canele messero a fuoco et fiamma detta fortezza». Intocmai ca la Analiști în rap. ofiț. toscan, *Docum.* XII, 84, și cevă mai scurt, la Di Cervia, în rap. dela 18. *Ibid.* p. 122 sqq.

³⁾ Numele lui nu e în rapoarte ci numai în Cronicele ungurești.

⁴⁾ Am primit numărul arătat de raportul lui Di Cervia, cu toate că celelalte mărturii și chiar scrisoarea lui Sinan nu spun câți au scăpat, ci zic: numai puțini. Vor fi scăpat probabil mai mulți, dar vestitorii lui Sinan erau dintre fruntași, și raportul putea avea în urmă cunoștință sigură despre aceștia chiar dela Turcii, prinși la Giurgiu. Ofițerul toscan

buni, scăpară ajutați de întuneric și aduseră lui Sinan la București, în dimineața de 20 Octomvrie, vestea isbândeii creștine.

Mărturiile ungurești, cari cuprind amănuntele asupra baterii cetății, și rapoartele fără numirea corpurilor de oaste și a căpeteniilor lor nu vorbesc nimic de Mihai. Numai raportul ofițerului toscan îl pomenește: Mihai stă și acum în frunte («di vanguardia»); și îndată ce se așază oștile, își duce infanteria supt cetate, făcând pe aici, pe acolo, câteva șanțuri, ca să se acopere. Cronicele românești, cea folosită de Walther și cea anonimă, spun, cum toți trei Domnii, Sigismund, Mihai, și Ștefan (Răsvan) ocoliră și aprinseră cetatea. Walther anume pune pe Mihai cu Sigismund la o biserică, în laturea munților, lângă Ialomița, și ni-l arată bătând cu vitejie cetatea de dimineața până seara, alergând la altă biserică să îmbărbăteze lucrările, ridicând cele 2 dâlme unde așezară tunurile; iar pe Ștefan Răsvan zice că l-a așezat cu Secuții și alți ostași la șes, în drumul spre București, și sfârșește cu ocuparea cetății prin Mihai, fără a uita să pomenească totuși de năvălirile năprasnice ale Secuilor.¹⁾ Și în acest punct mărturia Croniceii e întărită de raportul ofițerului toscan: «Românii și Ungurii, intrând în cetate din mai multe părți și aflând puțină sau nici o împotrivire, se făcură stăpâni pe ea». ²⁾ Fără îndoială, că Voevodul nostru cu pedestrași săi a trebuit să lupte între cei dintâi: e firea lui tot în frunte să fie. Dar de sigur că pățeniile Ungurilor la baterea de cetăți, și tunurile lor și vitejia Secuilor, ca și mulțimea lor față de micul număr al oștenilor fără cai ai lui Mihai, toate acestea vor fi avut partea lor, poate cea mare, la această isbândă. Pradă dobândiră aci Creștinii mulțime de proviant, muniții, arme, între cari și cele 40 de tunuri, — după un Cronist ungar 42 (38 mai mici și 4 de cele mari).³⁾

zice, că numai unul a scăpat. După Cronica noastră anonimă Ali Pașa fu dus la Cluj; după Barovius p. 222, Begul Mehemet, Prefectul Ienicerilor (celor rămași în cetate, trebuie să 'nțelegem) fu trimes, sub grija lui Bor-menisza, la Făgăraș.

¹⁾ Walther 33—4; Anonim, 283.

²⁾ *Docum.* XII, 84.

³⁾ Barovius, 222. Cu el se potrivește Thuanus, în privința numărului: 42, *Tesaur* I, 212. După rap. ofițerului tosc. au câștigat 30 de tunuri, și

A doua zi ai noștri își îngropară morții, și mai stătură și la 10/20 Octomvrie acolo, așteptând carele cu provizii din Ardeal, și, după spusul ofițerului toscan, 10 mii de ostași pedestrii, rămași ceva mai departe, pentru paza unor pasuri dinspre Moldova. La 11/21 apoi, plecară după Sinan, spre București ¹⁾).

Dar acesta dedese fuga și de aci. La vestea celor întâmpate, el țină sfat de război, după cum singur scrie, și ceru, să se întoarcă împotriva dușmanului. Dar nimeni nu vră să-l asculte. Atunci dorî să așeze oastea în frumoasa cetate ce ridicase, ca și la Târgoviște, în jurul mănăstirii zidite de Alexandru-Vodă, al cincilea Domn dinaintea lui Mihai, ²⁾ — dar nimeni nu se învoi la aceasta. Deci, «neavând nici unul nici inimă, nici putere de a mai stă înlăuntrul, cu părerea și voia tuturor ne-am învoit, zice Sinan, să ardem numita cetate și să dăm foc și flacără la toate casele, bisericile, grădinele și curțile lor boierești, și luându-ne artileria, am dus-o împreună cu oastea Musulmană în cetatea noastră Giurgiu». Cu mulțumită lui Dumnezeu, că l'a scăpat aci, înainte de ce ar fi putut închide Creștinii drumurile și înainte de a crește râurile, ce i-ar fi împedecat marșul, el face cunoscut, că va întări peste iarnă marginele, și că a dat ordin și voie la soldații liberi, să prădeze Țara și să ia sclavi, cât se poate de mulți, căci numai după ce vor fi pedepsiți strașnic locuitorii, se va putea lua iar în stăpânire această Țară ³⁾).

Nu știă săracul Sinan, ori nu încă vroia să-mi știe, că Creștinii aveau să-l dea în brânci și de acolo. Încă în seara primei lor zile de marș în spre București, ai noștri auziră, că Turcul cu mare spaimă a părăsit orașul. Ei știau, deosebit de cum știm noi din povestirea lui Sinan, că dușmanul a luat-o la fugă în mare nerînduială, lăsând în urmă câte-va bucăți mari de artilerie, tot praful și alte muniții, multe

numărul Turcilor morți, «tutta bella gente», s'ar urcă la 5000; după scrisori din Cluj, date 29 Octv.: 29 tunuri. *Docum.* XII, 193.

¹⁾ Raportul lui Cervia și rap. ofițerului italian din *Docum.* XII, 85--6.

²⁾ E biserica ce-i zic az «Radu-Vodă» după numele restauratorului, care fu nepotul lui Alexandru. *Marele Dicționar geogr.* I, 723.

³⁾ V. cunoscuta scrisoare către Nessangi Pașa în *Docum.* III 1, 493--4.

cămile și bagaje și că a stricat podul de peste Argeș în urma sa. Deci se hotărâră ai noștri să-și taie o cale mai dreaptă către Giurgiu, lăsând Bucureștiul la stânga. Numai Răzvan se duse pe la București ¹⁾. Calea aceasta însă fu grea. Ei trebuiră să treacă prin locuri mocirloase, păduri, printre dealuri și prin strimtori, așa că, tot așteptând și artileria, abiă în 18/28 pe la amiază, ajunseră în apropierea Giurgiului ²⁾.

Incetineala, cu care înaintară Creștinii, lăsă timp de fugă lui Sinan.

Pare că el nu fusese hotărât dela început a trece râul, ³⁾ dacă nu l'ar urmări ai noștri. Și despre venirea lor putea să nu aibe vești până târziu, așteptându-i pe calea, pe care umblase și el, și pe care o pustiise prin foc și pradă îngrozitor ⁴⁾. Încă la 24, pe când odihneau ai noștri, aflară dela țărani scăpați din mâinile Turcilor, că aceștia au ajuns la Dunăre și au apucat podul nerupt. La 25, iarăși în timp de popas, întâlniră doi Români, ce fusese luați robi din copilărie, și le spuseră, că Sinan a și trecut podul cu capul oastei, de două zile, dar capătul și cu prada întreagă sunt încă dincoace ⁵⁾. Pe aceștia îi și prispiră ai noștri, chiar la 28, pe țarm românesc. Erau: nenumărate care cu tot felul de lucruri, jefuite din Țară, ciurdă de vite și turme de mii de oameni, femei și copiii, muniții de-a lor și, cum zice raportul lui Di Cervia, care însoția oastea, 5.000 de ostași, rămași de pază și pentru apărarea podului ⁶⁾. Trecerea oastei, ataca zile, nu trebue socotită ca măsură pentru mulțimea ei. Zăbava fusese pricinuită de Sinan: că pusese inspectori fi-

¹⁾ *Docum.* XII, 214 nota, o scris. a lui, datată din Buc. 12 Octv. (st. v.)

²⁾ Raportul lui Cervia și rap. ofițerului ital., cu mai multe detaiuri asupra marșului și a feluritelor popasuri. Barovius 223—4. Iacobinus, 545.

³⁾ Și din scrisoarea lui cunoscută, care fu scrisă înaintea trecerei Dunării, pe cât se vede, rezultă aceasta. «*Hora siamo sul fortificare*...», de și cuvintele nu sunt destul de lămurite. Iar în scrisoarea lui Di Cervia se zice de Sinan: «...*arrivò al Danubio accampandosi di quà sotto la fortezza di Giorgiù*».

⁴⁾ Iacobinus, 545. Barovius, 224.

⁵⁾ *Docum.* XII, 86.

⁶⁾ *Ibid.* III. 2, 151 (=VIII, 194, III. 1, 500 și XII, 124).

nanciar și scriitori ca să încaseze dela toți ostașii cu pradă darea cuvenită pentru Vistieria Statului, a cincea parte din prețul ei, și taxa de robi, după capete. Și el nu-și trase porunca înapoi până când nu mai avu încotro, fiind isbit din-dărăt de viteazul nostru Mihai-Vodă 1).

Căci tot Domnul român avu și aici să bage cel dintâi groaza în dușmani. Când avantgarda ajunsese pe cel din urmă deal, înainte da a se coborâ în șesul ce se întindea în depărtare de vre-o 4 miluri italiene până la Giurgiu (vre-o 6 kilometri), se opriră ai noștri, trimițând iar cercetași către Turci. Aceștia aduseră vestea, că numai 2.000 de călăreți turci au rămas dincoace de pod, păzind prada și robii români. Principele ardelean puse oastea în rând de bătae: Întâi mergeau Românii, făcând un escadron din toată cavaleria lor, ce eră ținută între două despărțiminte de infanterie ardeleană; apoi urmă Voivodul moldvean, comandând armata, păzită la dreapta de două despărțiminte de infanterie și la stânga de escadronul cel mare de cavalerie, și toată ținută la mijloc de cele 2 escadroane de Italiani. Coada armatei o făcea Principele ardelean cu oastea cea multă: în mijloc Bocikai cu cavaleria, pe margini două despărțiminte de infanterie, iar după el, în mare depărtare, «veneă ordinanța cavaleriei proprii a Transilvanului,» de care se țineau și Sașii, scutiți în mijloc de două cete de trabanți, din garda persoanei Principelui. Apoi urmau bagajele, carele și gloatele nefolositoare. 2) Ajungând fruntea până în depărtare de o milă (după isvoarele ardelene 2 miluri dela Giurgiu) 3) în șes, se făcu alegere din fiecare despărțimânt de cavalerie și infanterie și se trâmiseră aceștia, să hărțuiască coada dușmanului, ce nu trecuse podul, și să-i împiedice trecerea. Acest corp ales, stând supt comanda Voivodului Țării-Românești, 4) se răpezî asupra celor cinci mii de Turci ce păziau podul, și parte erau răspândiți, păzindu-și carele înșirate în lungul

1) Hammer IV, 250, după Naïma și Aali.

2) *Docum.* XII, 86—7, raportul ofițerului toscan.

3) Mărturiile acestia se pot împacă: o milă toscană = 1½ Km., iar un milliarium poate fi socotit 1000 pași, așa că 2000 de pași ar fi tocmai 1½ km.

4) Pe lângă Logofătul său, care spune aceasta hotărât în Cronică (Walther p. 34), mai avem și mărturia scriitorilor turci Naima, Feslike, Sela-

Dunărei, în întindere de o milă (1 km. $\frac{1}{2}$) în preajma Giurgiului. El se repezi cu atâta înverșunare, în cât ei îngroziți alergau și se îmbulziră pe pod, mulți, neavând loc, săriră în apă și se îneacă, mulți iarăși fură uciși pre țarmuri. O mie cinci sute de soldați Turci fură uciși apărându-se pe lângă bagaje, scrie un ofițer aflător acolo, în micul corp toscan, și alte două mii de ai lor, popor de rând; între aceștia, din greșală, și mulți Români, luați robi, că erau tunși după moda turcească, și n'au putut fi cunoscuți. Alte opt mii de robi Români, după această mărturie, ori poate 6.000, după cum scrie Episcopul di Cervia, (un raport scris 2 săptămâni în urmă tot de un italian care a luat și el parte la expediție vorbește chiar de 10.000), de și rași ca ceilalți, fură cunoscuți pe port și prin semne și, de sigur, prin grai, că-s Români, și fură liberați. Nenumărată pradă de vite, cai, bivoli, cămile, (150 după un raport) și oi, afară de bagaje de tot felul, tote jefuite din Țară, căzură pradă în mâinile învingătorilor. ¹⁾

Totuși la cea dintâi scărmanare ai noștri nu putură străbate la pod. Mulțimea de care le fu Turcilor de folos, că-și acoperiră cu ele intrarea la pod de la spate, și corpul nostru de oaste, mai mult călăreață, trebuî să s'oprească aci. ²⁾ Apoi și focurile de tun de lângă cetate se vărsau peste ei. ³⁾

Dar îndată se apropie și Principele cu oastea lui toată ⁴⁾. Înserase ⁵⁾, când Turcii se strânsură la gura podului, supt ce-

niki etc, folosiți de Hammer IV, 250. Dar și din rapoartele scrise la fața locului Mihai iese ca stând în fruntea acestui corp: El eră Comandantul avangardei (*Docum.* XII, 86), și această avangardă făcū atacul dintâi, zice Episcopul di Cervia (*Docum.* III, 2, 151). Isoarele ungurești nu arată cine comandă acel corp ales: poate tocmăi, fiindcă eră Mihai.

¹⁾ *Docum.* XII, 86-87 și 92, rapoarte contemporane, scrise de ofițeri toscani, părtași la războiul acesta. *Ibid.* III, 2, 151 cunoscutul raport al Episc. de Cervia, dat din Giurgiu 1 Noemvrie. Cf. *Doc.* III, 1, 253. Vezi apoi izvoarele ardelene: Iacobinus, 545, și Barovius 230. Cf. Hammer IV, 250.

²⁾ Iacobinus 545-6 și Barovius 231.

³⁾ Raportul lui di Cervia.

⁴⁾ Iacobinus, 546: Interim Princeps cum toto exercitu affuit. Cu aceleași cuvinte și Barovius 231. Raportul ofițerului toscan spune, că oastea nu se mișcă toată noaptea din locul, unde stătū când ajunse ziua. *Docum.* XII, 87.

⁵⁾ Des citata relație a lui Di Cervia are în trei ediții (III, 1, 500; III, 2, 151 și XII, 124): «Su la notte i turchi si restrinsero nella bocca del ponte»...

tate, unde făcură front. Dela spate le sosiau neprorupt ajutoare, trămesse de Sinan, din cele mai bune oști ale lor ¹⁾. Dușmanii își stau în față, dar erau despărțiți unii de alții printr'un braț mai îngust al Dunării, care făcea un ostrov, de vre-o două jughere (=3.200 stânjeni □) de mare. Pe acesta se află cetatea. Ostrovul îl legase Sinan de țăr murul românesc printr'un mic pod, făcut din 5 lunturi. La vre-o zece pași dela capătul lui se începea podul cel mare, prins de cetate și de malul turcesc. Spațiul acesta de 10—12 pași dintre cetate și brațul cel mic al Dunării, eră închis printr'un grilaj, legat, de o parte de cetate, de alta de podul cel mic ²⁾.

Principele trămise atunci 4.000 de pedestrași la cetate, ³⁾ să spargă zidul de care, și să deschidă trupelor drumul la pod. Se bătură țeapăn o bună bucată de timp, dar în sfârșit ai noștri trecură podul cel mic (dintre cetate și țăr murul românesc), împingând pe dușman înapoi—în luptă cumplită. Ba Voivodul Moldovei, Stefan Răzvan, se repezî cu două cete de pedestrași de ai săi chiar pe podul cel mare, tăind vre-o 40 de urme din el ⁴⁾. Dau Turcii de dincolo de râu cu tunurile, dau însă mai mult în gol și nu făceau stricăciune; pe când tunurile Creștinilor, așezate pe țăr muri, lovind de aproape (și fiind ei, după Cronici, mai pricepuți), culcau șirurile turcești la pământ. Căci cei din cetate nu preă aveau praf să le ajute cu tunul. Le lăsase lor Sinan câteva care din acest sufler al armei, dar, izbiți pe neașteptate de ai noștri, Turcii n' avuseră vreme, să le bage în cetate. Nu-i vorbă, câștigul nu fu de folos nici pentru

în a 4-a (VIII, 194): «Su la *mezza notte*... Am trebuit să luăm arătarea dintâi, fiindcă numai așa o putem împacă cu Cronicarii unguri, cari pun întâmplările ce tocmai urmează a fi povestite în text ca săvârșite până în seară, «*usque in vesperum gesta*». Iacobinus 546; Barovius 232.

1) Aceeași relație.

2) Relația ofițerului toscan, l. c. p. 88; Iacobinus 545 și Barovius 231.

3) Numărul îl iau din raportul ofițerului toscan. Restul nu se mai potrivește cu izvoarele ardeleni, necunoscând el nici o altă luptă în seara aceasta, ori mai bine zis: nedespărțind el lupta în doua, al cărei rezultat îl cuprinde însă în povestirea de mai sus. Totuși, ca la Unguri aproape la Episcopul di Cervia. V. notele urm.

4) Isprava Voivodului moldovean, povestită de Croniștii ardeleni (Barovius, 232 și Iacobinus, 546) e adevărată și de raportul lui Di Cervia, (dela care am luat mărimea bucății de pod ocupate), fără arătare anume

Creștini: cineva i-a dat foc (cu voia sau fără de voie), dibuind pe întunerec printre grămada de care. Tot în acest vârtej de arme fu spartă una din cele patru corăbii turcești, ce avea Sinan alături de pod, care plecase să treacă râul dincolo, 3—4 miluri italiene mai în jos ¹⁾. Dunărea eră roșie de sânge și stă, cât vedeai cu ochii, tablă de trupuri fără viață și de cele ce se mai sbăteau încă în ghiarele morții cu gemete groaznice. O amestecătură nesfârșită de vite și oameni, — «plâns și scârșnire dinților». Vre-o două sute, zice martorul Di Cervia, că au perit atunci din ai noștri de gloantele archebuselor și a tunurilor de sub cetate, pe când Turcii au fost uciși și s'au înecat ca la vre-o trei mii ²⁾. Cronicarii turci, cari știau cine a făcut începutul tuturor căderilor lor, îngroziți, zic, ceea ce nu se adeverește, că Mihai a săvârșit toate acestea: El a rupt podul în două cu tunurile lui, Româniilor lui au căsăpît toate oștile turcești, despărțite astfel în două. În această zi, scriu ei (și asta poate fi adevărat), s'au tăiat rădăcinile frumosului lor corp al Akindjilor, oaste de năvalnici și prădători, și s'au nimicit pentru totdeauna; nici unul din cei de pe țârmurul stâng n'au rămas cu viață ³⁾.

Dar cu această luptă, cetatea tot nu eră încă luată. Toată noaptea au stat ai noștri cu armele în mâni de frica vre-unei

de cine a fost făcută, cu deosebirea, că pomeniții Croniști spun, că podul a fost tăiat de Sinan, îngrozit cum eră de îndrăznețul atac, pe când Di Cervia zice că podul a fost tăiat de ai noștri, în lungime de 40 de urme (sau coți). Așa, în ediția din *Docum.* III. 2, 151; III. 1, 500 și XII, 124; iar în ed. din *Doc.* VIII, 194, că atâta a fost câștigat de ei (acquistando da 40 braccia di dette ponte). În acelaș raport, puțin prescurtat, cuprins în Analele Fugger, în traducere liberă, *Docum.* III. 1. 251, se zice: Doch sind [*sie*] die Turggen durch die unsern über die Pruggen zurugg getrieben, und bei 40 elen von der Pruggen abgeworffen. In *Doc.* XII, 150: haben.... die Vnsserigen bey 40 Klaffter der Pruggen abgehauen.

¹⁾ Iacobinus, 545—6 și Barovius 230—32. Walther, 34—5. După acest izvor, erau 4 care de praf de pușcă, și fură aruncate în aer de bună voie, prin pușcături asupra lor, de frica vreunei curse. Rap. lui Di Cervia ll. cc. (Ungurii zic că au fost sparte 2 corăbii din cinci).

²⁾ *Doc.* III. 2, 151—2; VIII, 194; XII, 124. În *Docum.* III, 1, p. 500 și 251: peste 5—6 mii. După Walther, periră ca la 18.000 de Turci în această zi. Apoi: Mihai e care sparge podul cel mic dintre insulă și țârm cu tunurile sale, el care sparge cele 2 corăbii.

³⁾ Hammer, IV, 250—1, după Naima. Feslike, Selaniki, Hasanbegsade.

curse din partea Turcilor, cari se puteau ivi de nou pe țăr-muri, venind cu luntrile.

În făcut de ziuă, 19/29 Octomvrie, se începù baterea cetă-ții. Dar puțină ispravă făceau ¹⁾, căci bombardierii nu se pricepeau bine la lucrul acesta, și nici n'aveau decât 4 tunu-lete, de vre-o 30—35 de punți, cari fusese luate dela Ali Pașa, la Târgoviște. Atunci Principele trimise pe Episcopul de Cervia la Comandantul cetii ajutătoare a Principelui de Toscana, să-l roage, ca să ia el sarcina bombardării. Silvio Piccolomini primì cu plăcere cuvântul. Făcând o cercetare, el desfășură Principelui planul său. Apoi, împreună cu Căpi-tanul împărătesc Cinuzzi și cu adiotantul său, isbuti a-și așeza artileria la podul cel mic, pe la amiazi, cu ajutorul Ungurilor ce păziau șanțurile săpate noaptea trecută. În ploaia gloanțelor de archebuse și a săgeților din cetate, că-zură însă doi soldați și mulți fură răniți. Pe acești morți fu silit Căpitanul împărătesc să-i îngroape singur, altfel nu pu-tea face pe soldații înspăimântați să isprăvească lucrul. Dar, nici Piccolomini nu înaintă de loc cu baterea cetății în ziua aceasta. De două ori Turcii eșiră la hărțuială, ca să împe-dice așezarea tunurilor. Odată s'a repezit Căpitanul împără-tesc cu Unguri asupra lor și, trecând podul cel mic, i-au luat în mijloc și i-au tăiat. Seara întors în corturi, Principele i dete însărcinarea, să rupă podul cel mare de 200 de luntri, peste noapte—pentru a despărți pe cei din cetate, și a împedeca pe Sinan să le dea ajutor—; căci s'a văzut, că Turcii încercau

¹⁾ Contrarul se citește în acelaș raport, tipărit din nou, după cum l'am mai citat, în *Docum.* XII, 123—125 (în mijlocul altora, scrise mai înainte și mai în urmă, care toate capătă forma unui ziar al întregii campanii, —totuși, puteau lipsi cele 2 pagini, fiind tipărite, cum am mai spus, încă de 3 ori în colecția Hurmuzaki, vol. III. 2, 151 și III, 1, 499—501, apoi în VIII, 194 sq.): «sucedendo però prosperamente sino a mezzo di, per l'im-possenza di questi bombardieri»...; pe când din chiar povestirea fap-telor se vede, că e corect după cum s'a tipărit în edițiile premergătoare: succedendo poco prosperamente... per l'inesperienza di questi bombar-dieri. Ori câte greșeli se găsesse și în citatele ediții, mai ales în cea din vol. VIII, dar din comparație celor 2, tipărite de mult, se poate scoate adevărul. De asemenea se zice în ediția asta nouă, că baterea cetății se începù «al finir del giorno», în loc de «sul far del giorno», sau «al far del giorno».

să direagă ruptura din noaptea dintâi. Pe când însă Cinuzzi cu 30 de Italieni se gătea pentru această faptă, Sinan ordonă chiar el de tăiară podul, pentru a opri trecerea Creștinilor, sau, pe cât se pare, pentru a silii pe Turcii din cetate la desperată apărare ¹⁾.

Și în ziua următoare, 20/30 Octomvrie, începând de dimineața, Italienii, în număr de vre-o 40 ²⁾, schimbând pe cei dintâi, și Căpitanul împărătesc urmară a bate cetatea înainte, cu 12 tunuri. Mai erau, pe lângă Toscani, Venețianul Tur-lone, Conte Alesandru dela Carda și Alesandru Capponi. Pe timpul asediului, cei din lăuntru fură atât de liniștiți, în cât s'ar fi crezut că nu mai e nime în cetate. Numai dintr'o insulă vecină, unde eră oaste Turcească, trăgeau cu trei tunuri de câmp în ai noștri, fără să le poată strică, deaorece Turcii se aflau mai jos, iar ai noștri sus. Singur un Ungur, care eră în șanțuri cu Toscanii, a fost ucis, ceeace îndârji pe frații lui de viță de trecură podulețul și jefuiră din afară de cetate mulți cai și lucruri, nestingheriți de nimeni. La 1 oară după amiază, ajunseră bombardierii să facă o spărtură în zid, de vre-o 5 urme de largă și de înaltă. Atunci să văzû un Turc venind pe podul cel mare până la spărtură și făcând semn la cei din cetate să fugă, venind în tr'acolo. Doi Turci curseră apoi pe pod, săriră în apă, la locul rupt, și trecură

¹⁾ Țin de adevărate aceste două încercări de a rupe podul cel mare, ori cât de mult s'ar părea, că e unul și acelaș fapt, și cu toate că raportul cel mai amănunțit, al ofițerului toscan, numai odată ni-l arată : acum. Mă văd îndemnat a urmă pe celalalt martor, privitor al întâmplărilor, pe Di Cervia, fiindcă el spune hotărât și aici :... «così tagliò anche un altro pezzo del ponte grande sopra il Danubio»... «vedendosi che tentavano [i Turchi] di riparar la rottura fatta la prima notte». *Docum.* III. 2, 152, (în ed. din v. VIII, 195, lipsesc aci 2 rânduri), resp. XII, 124 și III. 1, 500; cf. p. 251. An. Fugger. Și am văzut, că pentru atacul din noaptea dintâi, isvoarele ungurești ne dau și numele celor ce-l săvârșiră, cari sunt alții, decât cei de acum: Voivodul Moldovean, cu două steaguri de-ai săi. Socot însă, că ruperea podului prin Turci trebuie să se fi întâmplat acuma, fiind anume arătată de raportul ofițerului toscan, *Docum.* XII, 88, fapt arătat de Ardeleni cu prilejul atacului lui Ștefan Răzvan. *Iacobinus*, 546; *Barovius*, 232.

²⁾ Raportul ofițerului toscan îi arată cu numele, aproape pe toți. Cât pentru datul zilei, el urmează din rândul zilelor despre a căror ispră-

înnot. Văzând aceasta Silvio Piccolomini porunci să se încerce luarea cetății cu asalt (cu «Sturm»-ul, cum zic grănicerii din Ungaria pe nemțește). Indată Ungurii din șanțul cel mai de aproape și Italienii, deteră fuga peste poduleț și se întreceau să se urce la spărtură. Dar nu putură străbate în lăuntru, că nu încăpeau mai mult de doi deodată, și din lăuntru eră altă întăritură de grinzi, umplute cu pământ, iar peste cap le curgeau săgețile și petrele celor din cetate. Deci, Ungurii se întorseră înapoi, după întâia încercare. În acelaș timp, Căpitanul Împărătesc, care dela începutul asaltului, trecând grilajul, se apropiase împreună cu alții de poarta cetății ce da spre podul de pe Dunăre, aflând-o deschisă, cearcă să siliască intrarea cu sabia în mână, dar fu împedecat de asediați, cari se grămădeau la eșire să scape. Mai venind și alții, cari săreau peste zidul cel scund al curții, ce mărginea cetatea, se încăerară pept la piept, afară de săgețile și pietrele ce svârleau în iei apărătorii de pe ziduri. Primejdia se mări pentru ai noștri, când și o corabie se apropie de țarm, tot atunci, lipindu-se de pod, și ei se văzură siliți să se tragă înapoi la grilaj. Turcii de pe galeră se coborîră pe pod și împreunându-se cu cei de pe țarm, cu totul vre-o 300, meraseră până la ruptura podului, de unde văzând că nu pot trece la oastea lor, se întorseră în bună rânduială pentru a intra cu puterea iarăși în cetate. Atunci Căpitanul împărătesc, prin semne și cu vorbe lătinești (ca să poată fi înțeles), îmbărbătează pe Ungurii ce începuse a se încovoia, să stea la zăbrele și să dea piept cu ei. Să încinse o bătaie strașnică. Turcii, se îngroziră de lungile archebuze ale Ungurilor, cu toate

vuri ni se povestește. Eră a doua zi de asediu, a treia de la prima năvală a lui Mihai asupra păzitorilor podului. După Di Cervia ar fi 31, fiindcă el scrie «Hier mattina», povestind de aceste întâmplări, și raportul său e datat «di Giorgiù al 1 Novembre». Dar e foarte probabil, că el își scrie raportul încă la 31, cel puțin în partea lui cea mare, și poate număi încheerea și datul să-l fi pus la 1 Noemvrie. Despre asta dobândim încă mai mare siguranță, dacă vom pomeni, că la 1 Noemvrie oștile plecară de la Giurgiu înapoi, după cum vom vedeà mai la vale: nici timp n'ar fi mai avut Episcopul să-și scrie relația.—Constat cu plăcere, acum la revizuirea lucrării, că acelaș raport, tipărit de d-l Iorga din nou în *Docum.* XII, după orig. sau după o copie din Biblioteca Vaticană, poartă datul de «l'ultimo d'ottobre», adevărind astfel combinația mea.

că nu făceau vre-o ispravă cu ele, fiind-că n'aveau cocoși, ci le răzimbau cu o mână de șold, și cu cealaltă le dau foc, iar glonțul sbură prin aer în sus. Numai 3—4 Turci căzură de arcebuzele câtorvâ Italiani, ce din întâmplare se aflau acolo. Atunci Căpitanul împărătesc începù să taie zăbrelele cu securea, soldații făcură asemenea, ca să poată eși cu gră-mada împotriva Turcilor. O încordare puternică mai făcură aceștia încă odată pentru a-și face loc, să intre în cetate. Izbiți însă cu putere de puștile martorului nostru, ei se întoarseră însfârșit înapoi, săriră în 2 lunturi dela marginea rupturii podului, făcând loc căpeteniilor întâi, le desprinseră de celelalte și le mână ră către țarmul drept, ajutați de mulți, cari treceau înotând, ținându-se cu mâna de barcă. Astfel se scăpară vre-o 60 de Turci. ¹⁾ Alții săreau într'alte lunturi, urmându-le pilda, dar ai noștri trecură atunci toți grilajul și alergară pe pod, chiar și țărani, tăind-i și ucizându-i ²⁾. Puținii Italiani, ce ce aflau la această încăerare, se întoarseră la ai lor; iar aceștia, răniți și zdrobiți cu pietre cum erau, se luptau cu îndârjire la spărtura zidului pentru a străbate înlăuntru. Neizbutind, Ungurii deteră foc la partea lemnoasă. Când focul începù a se lăfi și luptătorii creștini abiă se mai puteau ține la gaura din zid, din pricina asta, Turcii, perzându-și curagiul și pentru pierderea lor de pe pod, începură a face semne de pe zid, că vreau să se predeă. Atunci Silvio își chemă ostașii ce se băteau la spărtura zidului și se trudiau s'o mărească. Iar Ungurii, cu două steaguri, urmați de câțiva Italiani, intrară pe poartă începând îndată a jefui pe Turci și a-i luă prinși. Dar Turcii, zicând că s'a călcat cuvântul dat, se apucară să se apere, fură însă căsăpiți de mulțimea a lor noștri, că nu erau mai mulți decât vre-o sută, răspândiți prin toate părțile. Cetatea fu jefuită grozav și curățită

¹⁾ «Si salvoron 10 o 60 di loro.» Cred că un martor al întâmplării nu poate pune două numere așa depărtate unul de altul, pentru acelaș fapt. Sar puteă să lipsească un «o» de lângă 10 și atunci ar fi 100 o 60. De asemenea s'ar puteă zice 50—60.

²⁾ Cred că la acest loc trebuie raportată fapta Ungurilor, povestită de Di Cervia, la care lipsesc celelalte amănunte, că au sărit și ei în galera, în care căutau să scape vre-o sută de Turci fugiți din cetate, i-au tăiat și i-au svârilit în Dunăre, făcându-se stăpânii galerei. Rap. cunoscut.

de ei, în urmă fu arsă ¹⁾. Episcopul di Cervia, de față la aceste întâmplări, spune că, la bătaia asta de 2 zile a cetății, n'au picat nici un Italian, iar Unguri vre-o 40, loviți de tunurile lui Sinan, așezate pe o insulă în mijlocul Dunării ²⁾. Pe Unguri i-a comădat la asediu Kornis Gáspár și Király Albert, după mărturia Cronistului lor ³⁾.

Socotind mica pierdere a Creștinilor și gândindu-ne la ne-nmărată oaste ce mai rămăsese lui Sinan, care se vedeă bine dincolo de Dunăre în corturi, putem zice cu Episcopul di Cervia, că Dumnezeu a băgat pe Turci în așa groază, ca să nu mai stea la luptă; căci ar fi putut face Creștinilor, cu Giurgiul în spate, cum recunosc și ofițerii, o biruință foarte grea și sângeroasă. Noi trebuie să mai adăugăm numai, că groaza li se trăgea Turcilor mai ales dela viteaza sabie a Domnului Român. Trei mii cinci sute de care cu pradă (muniții și proviant), se zice, că ar fi dobândit Principele transilvan, după luarea cetății, și că n'a fost soldat, cel puțin nu Transilvănean, care să nu se fi întors acasă cu multă pradă. Turcii, după cum se poate socoti din aceste rapoarte, au trebuit să piară cel mult până la vre-o 5—6 mii, la aceasta din urmă răsboire ⁴⁾; dar în întregul război, dela Călugăreni până aci, s'au prăpădit, după spusa prizonierilor Turci, peste 20.000 de oameni. Dela Târgoviște la București, spuneau cei ce au văzut, spaț de 12 mituri nemțești, nu se putea trece de putoarea celor morți ⁵⁾.

A perdut Sinan aci și tezaurul — Casnă — de război, pentru plata oștilor ⁶⁾.

¹⁾ Raportul ofițerului toscan, *Docum.* XII, 89—91. Cf. un alt raport tot de la un ofițer italian (poate același), dat din Brașov, 12 Nov. *ibid.* p. 92 sq.

²⁾ Raportul din *Docum.* III. 2. 152 (resp. III. 1, VIII, și XII pp. cc.).

³⁾ Szamosközy IV, 52.

⁴⁾ Rapoartele ne spun, că 5.000 erau de paza podului și 1.000 în cetate, cari toți aproape au perit. Ambasadorul venețian din Praga dă, după rapoartele intrate la Curte (pomenind și pe al lui Di Cervia), 3.000. ceea ce poate fi adevărat, căci mulți Turci au scăpat. *Docum.* III. 2, 155, cf. și scrisoarea din *Docum.* VIII, 197: 6.000.

⁵⁾ *Docum.* III. 1, 253: Analele Fugger. Partea din urmă a cunoștutei traduceri după raportul lui Di Cervia, cuprinde aceste lucruri pe deasupra. V. și *ibid.* XII, 207, vești după raportul lui C. Magni, Praga, 21 Nov.

⁶⁾ *Docum.* III. 1, 274: 200 Saumb geltt des Kaisers Schatz. *Ibid.* XII, 186. Copie după o scris. din Constpol, 30 Noémvrie 1595.

Martți 21/31 Octomvrie oastea creștină se odihni supt ce-tate, și Mercuri dimineața, 1 Noemvrie, st. n., după Cronica Logofătului domnesc, la 2 Noemvrie, după Di Cervia, Coman-danții o povățuiră înapoi; luând drumul către București, ¹⁾ fără a lăsa în Giurgiu, pe care îl arseră Ungurii, măcar o garnisoană cât de mică ²⁾. Mai ales pentrucă, afară de alte pricini, eră preă în calea dușmanilor, și într'un loc așa îndepărtat de Transilvania, socotiă Principele Sigismund, că nu se poate lăsa garnisoană fără primejdie, zic scriitorii ardeleni ³⁾. În București, pe care îl aflară fără dușmani, dar și fără cetățeni — și din lucruri de seamă numai 2 tunuri lă-sase dușmanul —, odihniră trei zile, apoi trecură cu toții mai departe până la Gherghița, care eră goală de locuitori și ea. Nici aci nu stătù mult Principele, ci luându-și ziua bună dela Mihai-Vodă, după multe laude ce-i făcù, plecă înainte spre Brașov, ⁴⁾ unde ajunse Mercuri, la 8 Noemvrie. ⁵⁾ La 12 își așteptă încă tot aci oastea, ⁶⁾ ce veniă în urmă-i cu Bocicai ⁷⁾ și cu cele 50 de tunuri, dobândite în această campanie, pe cari nu le lasă lui Mihai, cum s'ar fi cuvenit. Ori că, într'a-devăr Mihai-Vodă eră mulțumit cu tunurile ce luase mai înainte dela dușman (cum spune Cronica Logofătului său, îm-bunând parcă necazul!), ⁸⁾ cari n'ar fi fost mai puține de 60, după mărturisirea Principelui. ⁹⁾ Poate tot de răul, ca să nu rămână Voevodului român, cufundară în Dunăre ar-

¹⁾ Walther p. 36: «Sequenti Mercurii die». Și Mercuri dnpă 31 Oct., în acest an, cădeă pe 1 Noemvrie. Iar Di Cervia scrie, supt datul de 3 Noem-vrie: Et hieri partimmo da Giorgiu. *Docum.* XII, 126. S'ar puteă că, la 1, să fi plecat Mihai cu ai săi, la 2, oastea străină.

²⁾ Iacobinus, 547. Barovius 233. Raportul ofițerului toscan l. c. p. 93: Questo parere [a lui Silvio, de a întări insula în Dunăre etc.]... non si messe in essecuzione; anzi si è abruciato Giorgiu. Iar Di Cervia spune, că Ungurii i-a dat foc, de frică să nu-i lase de pază acolo. *Docum.* XII, 125.

³⁾ Citații Croniști ardeleni.

⁴⁾ Walther, 36. Cf. Iacobinus și Barovius, pp. cc.

⁵⁾ Datul îl avem la Borsos în *Erdélyország. tört. Tára* I, 179: szent Márton nap előtt való szeredán (= Mercuri înainte de Sf. Martin).

⁶⁾ *Docum.* XII, 94. Raport c. Marele Duce de Toscana, «di Corona», 12 Nov.

⁷⁾ Iacobius, 547 și Barovius, 233.

⁸⁾ Walther, 36... «cu voialui Mihai» (quae ipse Palatinus... ultro concedebat).

⁹⁾ *Docum.* XII, 257, nota 1.

tileria ce s'a găsit în cetate, neavând îndemânarea s'o ducă de acolo, din curată lenea slujbaşilor ¹⁾).

Totuşi încă o isbândă mai trase căderea Giurgiului după sine. Pe la jumătate Noemvrie, tocmai pe când Sigismund se află departe la Braşov, garnizoana din Brăila, care fusese în vara asta iar ocupată de Sinan, ²⁾ părăsi oraşul împreună cu cetăţuia, numai la auzul vestei, că Mihai-Vodă vreă să bată cu putere cetăţuia. Trei sute de Turci se înceară în Dunăre, de graba ce avură de a scăpa cu avutul lor dincolo de râu. ³⁾ Atâta groază aveau de numele Domnului, şi atâta îi descu-rajase fuga Marelui Vizir. ⁴⁾

Ne rămâne să căutăm pricina de căpetenie, pentru care Principele ardelean a trebuit să-şi ieă marşul înapoi. Căci, amintindu-ne cele petrecute, putem zice, că oastea creştină, de când au trecut Ardelenii munţii, n'a avut să facă nici o încordare însemnată de putere, şi nici perderi nu a suferit prin nici o nenorocire. Iar duşmanul eră frânt binişor, şi mai presus decât toate, în desnădăjduire şi groază. Apoi, şi vremea venise, când Turcul nu mai are obicei a se bate. Podul s'ar fi putut repară fără multă greutate. Se puteau chiar prinde, armând galera luată, cum dicea Piccolomini, cât

¹⁾ *Docum.* XII, 127. Această întâmplare ne-o povesteşte Di Cervia. După raportul ofiţerului toscan, nu se găsiră în cetăţuie decât 2 arcebuse şi un tun mic, care în cele 2 zile n'a tras decât 4 puşcături. *Ibid.* p. 91. Se pare cam greu de crezut, într'o cetate ca aceasta, să nu fi fost mai multă artilerie; şi celalalt ofiţer ce ne-a lăsat un raport spune, că 20 de tunuri s'au câştigat în această bătaie. *Ibid.* p. 93. Poate vor fi fost afară de cetate. Destul că de un tun nu-i puteă părea rău Nunţiului papal. Walther, p. 35—6, pomeneşte de 3 tunuri trase de câte 3 cai, pe care le lăsase Turcii pe malul românesc în grăba fugei. La Praga se scriă din Transilvania, că în Giurgiu s'au găsit 30 de tunuri. *Docum.* III. 2, 155.

²⁾ Relaţie tipărită la Roma în 1596, reproducă în *Docum.* III. 2, 498—499. Numai aci avem şi datul. Apoi ni se mai spune, că a fost predată de rebelii Principelui, la începutul răscoalei, în mâna Turcilor, după asta redobândită de ai noştri anul trecut. V. textul.

³⁾ *Docum.* III. 2, 166. Aşa îi spuneă Ambasadorului venet Nunţiul Visconti di Cervia. Praga, 6 Febr. 1896; *ibid.* III. 1, 256, Alba Iulia, 10 Decemvrie 1595 (tipărită de nou în vol. XII, 192).

⁴⁾ În Relaţiunea cit., tipărită în 1596 la Roma, se zice, că a fost luată cu asalt de oastea lui Sigismund (fără pomenire de Valachi), şi garnizoana a fost toată tăiată, ce nu se spune în celelalte mărturii.

de multe luni delă pod, și se putea ocupa un ostrov din mijlocul Dunării, în fața Giurgiului, ca punct de razim pentru viitoare operații în Bulgaria, unde așteptă o poporație doritoare de răscoală ¹⁾. Abia ne vine să ne închipuim frica de o bătaie, ce ar fi putut suferi ai noștri la capul de dincolo al podului, printr'o oaste, care până acuma fugise mereu dinnaintea lor, și care își arătase și în cel din urmă moment slăbiciunea și nevoința ei de a mai stă la luptă, prin ruperea de bună voie a podului. Ba ai noștri mai aflară chiar nainte de a se fi clintit din Giurgiu, că Sultanul a scos din slujba sa pe Sinan Pașa și a trimis Căpitani după el să-l ducă prins, iar rangul lui l'a dat lui Asan Pașa. Și ce e mai mult, ei văzură corturile lor rărindu-se, semn de împărăștiarea oastei lor, și fură martori, cum în noaptea spre 1 Noemvrie (după alții, chiar la 30 Oct.), ei arseră și bucata de pod ce mai rămăsese pe partea lor ²⁾. Ar fi să ținem prea de tot prăpădit pe Comandantul cel mare al oastei creștine, când vedem, că nu făcū nici măcar încercarea de a-și deschide drumul către Țarigrad, gând atât de mult trâmbițat, nu o făcū acum, când chiar norocul par'că-l chemă la izbândă măreață.

Dar, pricină mare a fost să se întoarcă, chiar de l'ar fi ispitit gânduri vrednice de om vrednic, către cari se găsiră o parte din Comandanți să-l îndemne. ³⁾

*

Unul dintre Capii oastei creștine, și încă unul voinic, eră Domnul — dacă ar fi vrednic să-i dăm acest nume — fără

¹⁾ *Docum* XII, 93. Raportul din Brașov al ofițerului toscan.

²⁾ *Ibid.* p. 125. Continuarea ziarului Nunțiului Di Cervia, care lipsește în edițiile din vol. III. 2 și VIII. În ediția din III. 1, 499 sqq. se află la p. 501—2 o continuare prescurtată a acestei relațiuni, destinată, se vede, pentru altă oăpetenie (Marele Duce toscan, probabil), cu care di Cervia avea legături (căci e aproape sigur că dela el însuși avem și acest exemplar, păstrat în Arhivul de Stat al Florenței. Acel se zice, că la 30 seara, arseră Turcii podul cât mai eră. Vestea de răsturnarea lui Sinan din slujbă se află și la ofițerul toscan, *ibid.* p. 93.

³⁾ *Docum.* III. 2. 494. Relațiune tipărită la Roma. Cuprinde consiliul de război, ținut după luarea Giurgiului, și întoarcerea lui Sigismund la Brașov, cu oastea încărcată de pradă.

Țară, Ștefan Răzvan. Plecase la oaste împotriva Turcilor, cu câtă trupă aveà la îndemână, în momentul când Polonii intrau în Moldova, să i-o cuprindă pentru altcineva, lor cu credință. Plecase, de sigur, cu gândul să se învrednicească mai bine de ajutorul Stăpânului său ardelean, văzând că singur și așa nu e în stare să stea împotriva năvălitorilor.

Știm că Zamoyski își instalase ocrotitul, pe Ieremia Movilă, pe care «țara îl voise», cum zicea el, și ajunsese să-i câștige și asigurarea de întărire din partea Înălțatului Stăpânitor dela Țarigrad, printr'un tratat preliminar, încheiat cu Hanul tătar, împuternicitul luptător pentru dreptul turcesc asupra acestui pământ românesc.

Principele transilvan nu putea lăsa acest pământ, care după învoeli scrise erà al său, unde, tocmai prin trădarea lui Ștefan Răzvan, pe care și-l făcuse numai cârmuitor, ajunsese Stăpânitor, nu-l putea lăsa eac'asa, celui dintâi venit, fără încercare de a și-l scoate cu puterea. Această grijă, ce-l așteptà dinapoi, pe lângă îngrijirea de cele ce-l puteau întâlni înainte, îl făcù să se întoarcă repede către casă, după isprăvile dela Giurgiu. «Cred că e lămurit», scrià Principele în scrisoarea sa de mulțumire și laudă pentru isprăvile corpului de ajutor ce a avut dela Marele Duce toscan, «că dacă nu erà acel necaz (mancamento), Sinan Pașa ar fi fost rupt de mine cu toată oastea sa, și podul făcut de ei peste Dunăre, mi-ar fi slujit mie pentru a trece mai departe, spre paguba Turcilor, cu măreț câștig» ¹⁾.

Toată truda Episcopului de Cervia nu-l putu împedica pe Sigismund de a făgădui lui Ștefan-Vodă Răzvan oști, «cu cari să se poată întoarce pentru a-și luà iar domnia». Tot ce putea răspunde Principele e, că el nu vatămă cu aceasta pe Regele Poloniei, oastea Cancelarului trebuind să fie împrăștiată, când va ajunge Ștefan în Moldova, «și că țara, fără împotrivire, e pentru primirea lui Ștefan, după cum a venit știre dela mulți nobili din acele părți». Nunțiul papal din Transilvania, primise adecă, la 13 Noemvrie, instrucțiuni dela Nunțiul Speziano din Praga, prin Carlo Magno, trimis anume de Impăratul la Principele, cu înțelesul, ca Principele

¹⁾ *Docum.* III. 1, 495. Sigismund c. Marele Duce, Brașov 20 Noem.

să lase chestia Moldovei să fie tocmită de Impăratul și de Papa,—dar fu preă târziu. El nu mai putea, cum i se cerea de politica papală, nici să îndemne pe Principele a lăsa Moldova Poloniei, fiindcă prin aceasta Regele polon dela sine ar ajunge a fi dechiarat dușmanul Turcilor. Temeiul acesta căzuse, îndată ce se știă, că Zamoyski a pus Voevod atârnător de Turci și tributar lor, ca mai înainte ¹⁾, veste, ce Sigismund o primise încă la 3 Noemvrie, pe când se apropiă de București, printr'o scrisoare trămeasă chiar de secretarul Cancelarului polon la păzitorul granițelor sale dinspre Moldova, Pangratie Șenneyi. N'ajută nimic, că prin această scrisoare polonă ²⁾ se căută a se liniști Ardelenii și despre Tătari, spunându-li-se, că ei s'au întors la Tighinea și s'au făgăduit a nu mai turburà Moldova, nici a nu mai trece în Țările creștine prin ea sau prin hotarele polone, — deosebit, de cum spuneă un nobil trămis anume în acele părți, încă dela Târgoviște, și care sosise în tabăra dela Giurgiu, la 30 Octomvrie: că Zamoyski stă la granițele moldovene cu tabăra, cale de o zi dela Iași, și că Tătarii au făgăduit, ce e drept, a nu face vre-un rău Polonilor sau Moldovenilor, dar au dobândit în schimb voia, a trece liber în Transilvania și Țara-Românească, pe trei locuri, și asigurarea de proviant, pe unde vor trece ³⁾.

N'ajută nimic nici cuvîntul Episcopului de Cervia, că e mai bine pentru Ștefan a fi așezat iar în Scaunul său prin autoritatea Papei și a Impăratului decât prin arme. Căci Principele i răspundeă, că în zăbovire e cea mai mare primejdie: Moldovenii i sunt legați cu jurământ, și dacă i-ar părăsi, atunci

¹⁾ *Docum.* III. 1, 491—2. «Raportul unui nenumit»... «di Corona li 14 di Novembre 1595». Scrisoarea e de sigur a lui di Cervia către Speziانو. Una din scrisorile acestuia, cea dela 12, pomenită în răspunsul lui Di Cervia, se găsește în *Docum.* XII, 118. Aflu în urmă, că și răspunsul lui Cervia e tipărit aci de nou, p. 169—70.

²⁾ E, aproape cu siguranță am putea zice, scrisoarea din *Docum.* III. 2, 157, transmisă din Alba Iulia la Praga, în 10 Nov. v. n. urm.

³⁾ *Docum.* III. 1, 501—2, continuarea raportului lui di Cervia (exemplarul trămes la Florența) și în trad. nemț. în *Docum.* III. 1, p. 252—3 (*Analele Fugger*). Acelaș, puțin schimbat în formă și cu câteva noi detaiuri, în exemplarul trimis la Roma, *Docum.* XII, 126; v. și scr. lui din nota urm.; cf. *ibid.* III. 2, 154—5, și 167.

vor face lucruri rele pentru Creștinătate. El n'are nimic cu granițele polone, soldații săi au să ducă numai pe Ștefan în Moldova, de unde au fost scos cu puterea și înșelăciunea ¹⁾.

Nu putea ajuta nimica nici stăruința pe care o puneă Nunțul dela Praga pe lângă Poloni (prin San-Severo), în numele Impăratului și al Papei, să-și retragă Cancelarul oastea din Moldova; să dea satisfacțiune Impăratului și Principelui transilvan prin scrisori autentice, lăsând toată treaba s'o tocmiască Maiestatea Sa și Papa; să se declare Regele pe față dușman al Turcului; în sfârșit, să dea chiar înapoi Moldova Principelui... Din potrivă strică și încurcă și mai bine lucrurile împrejurarea, că Nunțul papal din Polonia luase apărarea Cancelarului Zamoyski, zicând, că el s'a învrednicit de mulțămiri Impăratului, ale Transilvanului și ale Creștinății prin fapta sa, pe când înainte scrisese, că din partea asta, fie siguri, n'or aveă nici o supărare ²⁾. Cel mult poate să fi făcut aceste stăruințe, (care își ajungeau culmea în scrisorile Papei către Regele polon, către Regina Ana, către Zamoyski și c. Prințul Radziwill, în care se aruncă Regelui cele ce a făcut Creștinătății, și se cerea să-i fie încredințată lui, Papei, căutarea mijloacelor de a-i împăcă) ³⁾, ca Principele să nu dea un ajutor mai spornic fostului său Guvernator, dacă alte pricini nu vor fi fost și pentru asta, anume: nevoința ostașilor săi de a merge la nouă bătaie, pe acest timp — ceea ce ar da înțeles și zăbavei lungi până ce se săvârși fapta —, ori, poate, și încrederea prea mare în mulțimea boerimei, ce ar fi așteptând pe Răzvan cu brațele deschise ⁴⁾. Destul că hotărârea Principelui eră luată de mult. Călduroasele îndem-

¹⁾ *Docum.* XII, 166—7. Di Cerviac. Impăratul, Brașov, 13 Noemvrie 1595

²⁾ *Ibid.* p. 168 și 171, Speziano c. San Severo, Praga 14 și 15 Noemv.; p. 174. Speziano, c. di Cervia, Praga 19 Nov.; scris. lui di Cervia, din 5 Dec. p. 188. Aceeași idee se repetă și într'alte câteva scrisori ale lui Speziano către felurite persoane, una c. San Severo, toate din 21 N., p. 174—178.

³⁾ *Docum.* III, 2, 489 și III. 1, 218 sqq. (Analele Fugger), cea c. Regele. Celelalte în *Doc.* XII, 162 sqq. (Nu mai eră trebuință de ele).

⁴⁾ Speziano scrie încă la 10 Dec., înainte de a se ști capătul, la Praga: «per l'avisio che și à, și tiene che il Vaivoda del signor Principe sarà stato, so-tituito *senza contrasto*, et era desiderato per uscir dalle mani di quello che si [poate: vi] haveva posto il Cancelliero». *Ibid.* p. 192.

nări și atâțări ale lui Răzvan ¹⁾ își ajunseră în sfârșit ținta.

La 17/27 Noemvrie el plecă din Brașov ²⁾ cu 2.000 — 5.000 soldați ³⁾, intrând în Moldova, unde își trimisese mai înainte oamenii cu scrisori, ca să vestiască pretinilor venirea sa ⁴⁾.

Nu știm dacă aceștia erau așa de numeroși, și dacă l-au primit așa, cum se așteptă, dar știm că a plecat, săracul, într'un ceas rău.

Zamoyski eșise din Țara Moldovei, lăsând însă o garnizoană de 5.000 de Poloni, 4.000 călăreți și 1.000 pedestrași, ⁵⁾ lângă Ieremia-Vodă, și cealaltă oaste așezând-o lângă granița, la Camenița. Pare că Ieremia, auzind de venirea lui Răzvan cu oaste ungurească, se retrase dela Iași, dacă se va fi aflat acolo cu garda sa, la Suceava, ca să câștige timp. Căci știut este, că el trămise îndată nu numai porunci să i se adune

¹⁾ *Docum.* III. 1, 505, raportul Bailului ven. din Constpl. 22 Martie 1596. *Ibid.* XII, p. 126, raportul lui di Cervia dela 3 Nov., și p. 196, un prelat c. San Severo, Roma, 23 Dec.

²⁾ «Ștefano, che parti a 27 del passato di Corona», scrie Cervia la 5 Dec. v. n. urm.

³⁾ Âst din urmă e numărul ce ni-l dă Di Cervia în scrisoarea sa c. Speziano, dată din Alba Iulia 5 Decemvrie, *Docum.* XII, 189, pe când într'alta de la 25 a. l. el vorbește numai de 2000, *ibid.* p. 198. Intr'o informație din Roma se zice, că ar fi căpătat Răzvan numai 1500 de călăreți dela Principele, *ibid.* 196. Intr'ur raport din Cracovia, trimes unei persoane la Curtea Impăratului, avem numărul de 4600, *ibid.* p. 210. La M. Costin, Letopisețul, p. 438, avem oastea lui Ștefan Răzvan de 12.000. Numărul acesta e hotărât prea mare, și e luat din Cronica Episcopului polon Piaseccius, p. 128. Locul e reproduș în notele lui Urechia la edițiunea lui Costin, pe care o folosim, p. 745. Polonii țineau să-și arate meritele cu atât mai mari, arătând că s'au bătut cu un dușman puternic. Ungurii spun din contră, iarăș potrivit interesului lor, că numai 2 mii de Secui fură dați lui Răzvan. Iacobinus 546; Barovius 233. Poate neisbânda a făcut, ca și lui Di Cervia să i se spună în urmă un număr mai mic, v. mai sus. Altfel tot de 2000 se știă și în Constpl. *Doc.* III. 1, 500. Datul plecării îl avem și în Cronica anonimă, p. 284 (greșit fiind numai anul 7105 în loc ne 7104.), dar ce ne miră e, că și ea are acî dat nou: 27 Noemvrie.

⁴⁾ *Docum.* XII, 178. Paul Giorgio c. Cervia, Brașov, 22 Nov.

⁵⁾ Numărul în *Docum.* XII, 197, nota. Scrisoare din Veneția dela 23 Dec., după vești din Cracovia dto 2 Dec. Că a lăsat o gardă polonă o spune însuși Regele Papei și Impăratului; *ibid.* p. 196 și 200. Miron Costin (după Piaseccius) zice că a fost lăsați lângă Ieremia Alb. Hanski și I. Potocki cu 3.000 de ostași (p. 438).

oaste de Țară, ¹⁾ ci cerù tot-odată și grabnice ajutoare dela Staroștele de Camenița, pe care Zamoyski îl lăsase Comandant. De altă parte, porunci câtorvâ boieri credincioși, să scrie lui Răzvan, ca să-i lase în pace, cruțând sângele creștinesc pentru trebuințe mai frumoase, împotriva Păgânilor. Așa scrie cel puțin Voivodul însuși Cancelarului ²⁾. După raportul Nuntialului din Cracovia mai știm, că Ștefan-Vodă își și luă stăpânirea Domniei în liniște. Apoi urmări pe rivalul său la Suceava, unde întâlni întâi o ceată pusă la pândă, pe care o rupse. Aceasta eră, după cum scrie Ambasadorul venețian dela Praga, pe temeiul veștilor din Ardeal, oaste de Țară armată cu lănci, ³⁾ pe care Ieremia a așezat-o, cum ne povestește Miron Costin, istoricul apropiat de acest timp, la sat la Areni, deasupra târgului. El se află în biserică, când i se vesti apropierea dușmanului, și nu vrù să iasă până ce nu se isprăvî liturghia. Când veni el la oaste, și trecuse încăerarea dintâi, așa socotim ⁴⁾, și Răzvan înaintă spre Suceava, căzând însă în a doua cursă (imboscata) de către oastea leșască, ce eră așezată «mai la câmp, despre Scheea, pe supt un mal». Asta îl isbi în coastă, stricându-i rândurile, și apoi lovit cu putere din front de Cazaci, Leși, Moldoveni și Unguri (cari fură cunoscuți, că erau dintre însoțitorii lui Ștefan și Andrei Báthory), între ei aflându-se și Ieremia, fù acupit în mijloc, și într'un ceas, cum scrie o mărturie, fură sfărâmați Ungurii săi. Lupta a fost cruntă de tot. Răzvan s'a purtat hărbătește. Trei cai, cum se zice, căzuse supt el ⁵⁾, și Ungurii începuse să fugă, când el, încăle-

¹⁾ Miron Costin, 438—9.

²⁾ *Docum. Supl. II. 1, 372.* Suceava, 16 Decemvrie.

³⁾ *Docum. III. 2, 162,* Praga 16 Ian.; și XII, 224, Roma 10 Ian. 1596 (după veștile trimise de San-Severo).

⁴⁾ Costin scrie: «și se ajungeă hărății lui Răzvan cu oștile țarei», în timp ce Ieremia se găsiă în biserică. «Când au eșit Ieremia-Vodă la oști din biserică tâmpinatu-s'au oștile de ambe părțile, și, după cât-va luptă între oști, au lovit Lésii pre oastea Ungurească, din aripa despre Scheea... Lupta cu prima «imboscata», din raportul lui San-Severo era așa dară trecută: poate e una și aceeași cu întâlnirea «harățiilor» lui Răzvan cu oștile Țării.

⁵⁾ Ambasadorul venețian știe de 3 cai peste tot, Miron Costin de unul, *Analele Fugger de 4, Doc. III. 1, 272* (cu datul greșit de 28 Dec. 1596, în loc de 1595) și San-Severo tot de 4 (deși locul din urmă-nu e lim-

când pe un alt cal, îi oprî încă odată la luptă. Dar nu mai eră mântuire. El singur trebui în sfârșit să-și caute scăparea în fugă, cu câți mai putură. Căci o mie și mai bine (după unii chiar 2.000) din ai lui rămaseră pe câmpul de luptă, jertfa cutezatei lui încercări a norocului. Nu peste mult timp, Răzvan însuși, împreună cu mai mulți ai săi, a fost prins și dus la Voivodul Ieremia. Acesta, muștrându-l, a poruncit apoi de l'au înțăpat de viu (după Miron Costin, tăindu-i întâi capul), după cum se spuse Principelui transilvan, scoțându-i întâi ochii și tăindu-i nasul ¹⁾. După cum află Bailul venețian din Constantinopol, Ieremia aveă întâi de gînd numai să-ia taie urechia, ori să-și facă alt semn (obiceiul eră să se însemne la nas râvnitorii după Domnie), pentru a nu mai putea căută Domnia, dar aflând dela el, pe când îl dojenea, că a fost chemat de boieri prin scrisori, și adevărindu-se aceasta prin mărturia a însuși boierilor aduși de față (cari se desvinovățiră, că îl chemase pe când încă nu eră Ieremia Domn, de oare ce eră dorit de toată lumea), văzù Voivodul, că preă mare partidă are și se temù să-l lase cu viață ²⁾. După alt raport anonim (fără a fi întărit și de alte mărturii), eată cum s'ar fi petrecut prinderea lui Răzvan: Trei zile îl urmărise Polonii, până la granițele ungare. Atunci se putù scăpă în casa unui țărăn, la o margine, care se însărcină a-l trece, după frumoase făgăduințe ce i se făcură, în Ungaria, pe cărări necunoscute. Cum mergea cu el, îi întălni alt țărăn care zise: «Ce boier duci tu? Dacă ăsta e Ungurul pe care îl caută Polonezii,

pede: Steffano V. doppo esserli stato assaltati, preso quatro cavalli, ritiratosi in una parochia, fu fatto prigionero. Preso ar putea fi presso).

¹⁾ M. Costin 438 sq. *Docum.* III. 2, 162 și 173-4: Rap. d'ale Ambas. ven., 16 Ian. și 27 Fevr. Știrile din Roma, 20 Ianuarie 1596, după raportul sosit dela San-Severo; știri franceze, din 4 Martie; raportul Regelui polon c. Papa și Impăratul; raportul lui di Cervia, din Alba Iulia, 25 Dec. 1595; știri din Cracovia, 29 Dec., toate în *Docum.* XII, 224, 237, 196, 198-200, 201. sq. V. și Apendicele p. 1258, n. 1, Viena 7 Ianuarie (după știri din Ardeal): 2.000 călăreți ardeleni fură uciși. Citatele știri franceze (găsite de Iorga în Arch. din Berna) zic, că toată lupta se dete în jurul artileriei păzite de Moldoveni, pe care Răzvan o câștigă la început. Va fi aceasta prima «imboscata» din raportul din Roma. — Cf. și Barovius, p. 239.

²⁾ *Docum.* III. 1, 505. Depeșă din Constpl, 22 Martie 1596.

atunci poți avea bună grijă, că ei sunt răspândiți pretutindeni pe aici prin prejur». Omul, făcându-se că vrea să apuce un drum mai sigur, îl povătuî drept la Polonezi, cari aveau de gând să se întoarcă, și li-l predede. Adus la Domnul împreună cu 14 soți ai lui, acesta îi primî înconjurat de nobili polonezi și de Ceaușul turcesc, care îi adusesese întărirea în Domnie. Cei 14 se aruncară îndată jos, iar Răzvan stă stâlp în țoalele lui țărănești și cu căciula de miel în cap. Întrebat de Domnul, dacă el e Răzvan, răspunde că da și se aruncă îndată și el jos, cerând iertare. După strașnice ocări, Domnul «porunci de-i îngăuriră nările, semn de mare rușine la Valachi».... Pe urmă adaugă scriitorul, că se vorbește, că mai apoi l'a și ucis. ¹⁾ Nu știm cât crezămînt putem da acestei povestiri în toate amănunțele ei. Prinderea lui «de niște țărani» ne-o adeverește și Cronica din acel timp a Țării-Românești. ²⁾ Și că aceasta nu s'a întâmplat numai decât, iese la iveală și din raportul Roman ce se întemeiază pe vestile trimise de San-Severo: după bătaie, «retrăgându-se într'o biserică» («in una parochia»), zice acel raport, «fû făcut prizonier». ³⁾ Apoi Brașoveanul Weiss, trăind tot atunci, ne povestește că a fost tras în țepă, câteva zile după ce i se tăiasse nasul. ⁴⁾ Se mai spune apoi în aceste rapoarte, cum și Ștefan Báthory, vărul lui Sigismund, fugar din Țara sa, se află în oastea moldo-polonă, ba e vorba chiar și de Cardinalul Andrei, care ar fi fost acolo cu oaste. ⁵⁾ — Bătaia se petrecu Duminecă, la 10 Decembrie stil nou, după cât putem stabili. ⁶⁾ Stă încă, pe vremea lui Miron Costin, timp de

¹⁾ *Docum.* XII, 237. Aci ni se spune și durata bătăliei: un ceas, în care a căzut 2.000. Că tragerea în țepă s'a întâmplat «peste câteva zile», se spune și într'un raport din Cracovia, 22 Ian., *ibid.* 226. Numărul celor căzuți e aci de 3.000, — și cu Răzvan ar fi mers 6.000 de soldați.

²⁾ *Cronica anonimă*, p. 285.

³⁾ *Doc.* XII, 224. Și Barovius, p. 239, spune, că s'a refugiat într'o mânăstire, să odihnească.

⁴⁾ Weiss; *Liber Annalium*, p. 149.

⁵⁾ *Docum.* XII, 224 și 221. Cf. pentru străduințele lui Ștefan Báthory în acest timp, p. 229 sqq. Vezi și mai sus rap. *Ambas. ven.*, *ibid.* III. 2, 162.

⁶⁾ Voivodul însuși în scrisoarea sa către Zamoyski dă datul de 12 (*Docum. Supl.* II. 1, 372), ceea-ce, deși în scrisoarea unui Voivod moldovean, trebuie luat ca stil nou, de oare-ce cine-vă, un ofițer, credem,

2—3 rânduri de oameni, «Movila lui Răsvan, pe drumul Băii dela Suceava», ¹⁾ unde s'au petrecut bătaia. Iar povestirea acestor întâmplări și-o încheie învățatul Cronist moldovean prin cuvintele: «Așa s'au plătit lui Răsvan răul ce făcuse și el lui Aron-Vodă». ²⁾ Cătră ele noi mai putem adauge: Așa s'au răsbunat Ieremia Movilă și boierii cei avuse însoțitori în pribegie, pentru păcălitura ce le-a tras Răzvan în primăvară, primind cârmuirea Țării din mâinile lui Sigismund Báthory din Ardeal, pe când erau înțeleși, după cât se pare, de a o da în mâinile candidatului Moveleștilor, Ștefăniță al lui Petru Șchiopul, și poate încă atunci, în lipsa candidatului ce-l puneau numai ca semn, cu ajutorul polonez, în mâinile norocosului de acum, care rămâne Domn cu așezământ.

Moldova eră perduță pentru cei ce mai vreau să se bată cu Turcii. Impăcată cu Tătarii, cărora, pe lângă făgăduința de darea unui anumit număr de cântare de miere, le lăsase prin tratatul dela Țuțora șapte sate, ce purtau numele de «Hănești», pe vremea lui Miron Costin, și erau ale lor și

din oastea ungurească bătută, scrie judeului din Bistrița, dintr'o localitate de pe teritor unguresc, la granițe, din Nagy-Demeteri, în ziua Sâmbetei dinaintea Sfântului Luca, care cade în acest an, după stil nou, în ziua de Miercuri, deci Sâmbăta e în 9. Dar, fiindcă ast-fel ar cădeă înaintea bătăliei acest dat, trebuie socotit stil vechi, și atunci e = 6/16 Decemb., datul scrisorii (e știut că protestanții nu primiră îndată calendarul nou). Îndreptez, totdeodată aci datul pus de editor: «13», care e ziua Sfântului, neluând în seamă, că datul scrisorii este: «Zent Luczia azzon eleott valo zombaton». N'am luat totuși datul din scrisoarea Voivodului (care poate fi greșit dela copiere): 1. pentru că M. Costin zice că bătaia s'a dat Duminecă la 5 Decemv., ceea ce cuprinde o contrazicere, căci zilele de Duminecă, în Decemv. 1595, cad pe: 3, 10, 17 etc. stil nou (resp. 7, 14, etc. stil vechi); deci, dacă bătaia s'a dat într'o Duminecă, (și am văzut pe Voievod la liturghie) nu s'a putut întâmplă decât la 30 Noemv. 10 Dec. ori la 7/17. Datul din urmă trebuie să cadă, fiindcă oastea fugară se află la 6/16 între hotarele ungurești. 2. Pentru că 10 Dec. îl avem și în des citatul raport francez XII, 237, eare astfel se adeverește.

¹⁾ În *Dicționarul geografic* nu găsesc o astfel de localitate, având să fie în Bucovina.

²⁾ M. Costin, p. 439. Cf. Weiss, *Liber Annalium*, 149: ... Wird er in einen Spiess gezogen judicio et sententia multorum Polonorum et Moldavorum, denn er hatte seynen Herrn Aaronem V. bey unsern Sigismund trüglich verrathen.

atunci ¹⁾); împăcată cu Turcii, cari se grăbiră a ratifica tratatul și a trimete lui Ieremia prin chiar Ceaușul Kara-Mehmet, care, la 21 Decemvrie, se află în Moldova cu scrisori turcești pentru Zamoyski, făgăduința, că în curând, vor sosi steagul și celelalte semne de întărire în Domnie ²⁾, după cum s'a și întâmplat ³⁾, bucuroși fiind, că ș'au putut dobândi iar Țara perdută, într'un chip așa de ușor; împăcată cu Polonia, cari îi dădură Domnul, ce stă cu gândul la gândul lor totdeauna: ea putea să nu fie primejdioasă pentru cei ce se luptau pentru Creștinătate, dacă vrea să rămână neutră; înfățișă însă pentru aceștia totdeauna o amenințare, fiind prietina Turcului și a Tătarului, o amenințare și mai mare, dacă Leahul nu eră de dobândit nici în urmă a se face dușmanul Păgânilor.

Intru cât împrejurările, intru cât nehrănicia sa făcură pe Principele transilvan să poarte lovitura fără încercare de a

¹⁾ Costin p. 438.

²⁾ *Docum.* Supl. II. 1, 374. Ieremia-Vodă c. Zamoyski, Suceava 21 Dec. 1595. In scrisoarea Sultanului către Regele Poloniei, fără data luni și a zilei, dar sigur de prin Novembre sau începutul lui Decemvrie, fiind răspunsul lui la cererea polonă de a întări pe Ieremia Domn, scrisoare pe care o ducea tot un «Ceauș Mehmet», și deci trebuie să fie acelaș Kara-Mehmet, în această scrisoare se zice, că prin mijlocirea Chanului steagul s'a și trimis și va fi ajuns la Ieremia; *Docum.* Supl. II. 1, 411. Dacă nu e vorba de steagul dat de Chan la Țutora (ceea ce nu aș crede), atunci lucrurile trebuie să se fi petrecut astfel. In primele zile din Decemvrie s'a espediat într'adevăr «omul Tătarului» în Moldova, «însoțit de un Ceauș» (care ar fi acest Mehmet), ducând semnele Domniei pentru Ieremia, — faptă ce ne-o raportează Bailul venețian la 14 Decembrie, ca petrecută înainte de mai multe zile, cu adausul, că «până acuma trebuie să fie la loc». *Docum.* III. 1. 497 (=IV. 2, 210). Pe drum ei vor fi aflat de invasiunea lui Răsvan în Moldova, și atunci Ceaușul cu destinațiune pentru Polonia se va fi dus înainte, iar Tătarul cu semnele domnești pentru Ieremia se va fi întors înapoi. Atunci se explică și a 2-a veste a Bailului, dată la 31 Decemvrie, în care desminte pe cea dintâi, spunând, că nu s'a trimis atunci steagul cum s'a crezut, ci a fost dat Moldovenilor abia acum 6 zile, după cum se șoptește, și că ei vor aștepta în Dobrogea «omul Tătarului», care n'a plecat încă, și se va porni împreună cu un alt Ceauș de frunte destinat pentru Polonia. *Docum.* III. 1, 498. Cf. scrisoarea Reginei Poloniei c. Unverzagt, 19 Aprilie 1596, XII, 253: Vexillum quidem ante mensem alterum illi Palatino misit Turca. San-Severo raportă abia la 14 Iulie 1596 faptul primirei steagului dela Turci. XII, 276

³⁾ Datul precis nu-l avem. Știm că Ahmet-Aga (capichihia Chanului

o răsbună, și de a-și scoate înapoi Țara, al cărei Domn se putuse numi câtvă timp, vom vedea în capitolul următor.

*

Ne-a rămas să mai pomenim numai isbânzile ce le-au avut în acest an oștile împărătești în Ungaria, pentru a putea prețui desăvârșit însemnătatea războiului din Țara-Românească.

Ocupată la Dunărea de jos oastea turcească, în partea ei mare, garnizoanele statornice din Pașalicul Budei avură să dea aproape singure pept cu oștile creștine, cari numărau peste 60.000 oameni. Căci Impăratul se grijise acum, mai mult ca altădată, de bătaie. Înainte de toate își ceru un Comandant harnic dela fratele său Ernst, guvernorul Țărilor de jos, căci acolo, în Belgia și Holanda era «școală înaltă a măestriei războiului» în acest timp, școala cea adevărată, ce se făcea în război de zeci ani de zile. Și avu norocul să câștige pe bravul Conte Carol de Mansfeld. Apoi chiar el, Comandantul, recrută în Țările de jos 2.000 de călăreți, iar Contele de Schwarzenberg 6.000 de pedestrași Valoni. Papa trimise 2.000 de călăreți și 8.000 de pedestrași, supt comanda nepotului său însuși, a lui Franț Aldobrandini, Marele Duce de Toscana 3.000 de pedestrași, comandanți de fratele său Ion de Medici. Toate acestea, afară de bani și ostașii cei deteră Impăratului Țările supuse stăpânirii sale. Comandatul Ungurilor era Pálffy Nicolae. ¹⁾ Și ce a fost de mare însemnătate e, că Mansfeld a știut să împrieteniască pe Nemți cu Ungurii și să-și câștige inimile acestora prin dreptatea și asprimea sa, făcându-i pe toți ascultători de porunci.

Fără veste se începù baterea însemnatei cetăți a Strigoniului, la 1 Iulie. Cinci săptămâni mai apoi, la 4 August, că-

tătar, — *Docum.* IV. 2, 214) se află la 2 Martie în Suceava, venind din Constantinopol, iarăși însoțit de un Ceauș, Mustafa, ce mergea din nou în Polonia. *Docum.* Supl. II. 1, 378, Ieremia c. Regele polon, 2 Martie; și p. 412, o scris. a Sultanului și una a lui Ahmet Aga, fără dat, cari pot fi însă datate după cea a lui Ieremia. Cel puțim acum, dacă nu mai nainte, Ieremia era întărit în Domnie.

¹⁾ Asupra lui a publicat Iedlicska o colecție de documente, cu un mic studiu, fără a prezenta însă nici un interes și nici un fapt nou, la acest loc. Titlul: *Adatok ... Báró Pálffy M. életrajza és korához.* Eger 1897

pătă o bătaie groaznică, dinaintea cetății, fiul lui Sinan, Mehemet, Pașa de Buda, care alergase cu 10—12 mii oameni ¹⁾, într'ajutorul celor împresurați. Curând după aceea însă muri și înțeleptul Mansfeld de urdinare (14 August) ²⁾. Înainte de sfărâmarea oastei dela Buda, către sfârșitul lui Iulie, pe când Sinan nici n'ajunsesese în tabăra dela Rușciuc, sosit aici vestea (neoficioasă), că Strigoniul ar fi și căzut, ba că s'ar fi început chiar și baterea Rabului. Ceeace ne dovedește, că îndată ce se începuse asediul cetății, Comandantul, ori Pașa de Buda, se grăbise a cere ajutoare; dar în lume, sosirea Ceaușilor dete prilej la svon mai mare decât întâmplările. Sinan, ajungând în tabără, trimese vre-o 8.000 de oameni cu Pașa Mehemet de Caramania ³⁾, cari, însoțiți de Pașa Bosniei cu alți 6.000, plecară în Ungaria. Dar cetatea Granului sau Strigoniului eră tot în așteptarea lor, când încheiă contractul de capitulare, la 1 Septemvrie. Ea fu părăsită de apărători, în ziua următoare ⁴⁾, predându-se, după un asediu de 2 luni, și după ce a stat 52 de ani în stăpânirea Turcilor, în mânele Arhiducelui Matthias, care venise singur în tabără, după moartea lui Mansfeld. În curând se închină Arhiducelui și Vișegradul, fără împotrivire. Și apoi lucrările războiului încetară din lipsa de bani și din pricină, că nu erau oameni hotărâți Comandanții ⁵⁾.

¹⁾ Numărul de 10 mii ni-l dă Bailul din Constpl., după vești sosite la 19 August, în ziua când își seriă raportul. *Docum.* III. 1, 484; cel de 12000 o relație tipărită în 1595 la Roma, în *Docum.* III. 2, 493. Huber (v. n. urm.) primește 20000, după altă relație tipărită la Roma, *ibid.* 486.

²⁾ Huber, *Geschichte Österreichs* IV (1892), 391—393; v. și izvoarele lui, Illésházy I. *Följegyzései.* în *Mon. Hung. Script.* VII, 21—23, și *Mon. com. Hung.* VIII (1883), p. 268 și 293, pentru buna impresie ce a făcut Mansfeld Ungurilor.

³⁾ În continuarea Relației lui Di Cervia, *Doc.* XII, 125, se zice că Pașa Caramaniei a fost prins la Târgoviște, ceeace ar rezultă și dintr'o altă știre contemp. în *Magy. tört. Tár.* IV. 1857, p. 16.

⁴⁾ Depeșa citată a Bailului în *Docum.* III. 1, 484; relațiunile tipărite încă atunci, la Roma, *ibid.* III. 2, 485 sq. și 492 sq.; *Mon. Hung. Dipl.* III, p. 80—83, tot o relație tipărită, în Bruxel, 1595, după vești sosite zilnic la Impăratul asupra asediului (de asta nici nu s'a folosit de loc Huber). Studiul lui I. Müller, *Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an den Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II.* 1595—1597, publicat în *Zeitschrift des histor. Vereins f. Schwaben u. Neuburg* 28 (1901), p. 155—262, nu l'am putut avea.

⁵⁾ Huber, 393.

O altă oaste, dar prea mică pentru a putea face vre-o ispravă mare, se află în Ungaria superioară sub comanda Arhiducelui Maximilian, alt frate al Împăratului, însoțit de Teuffenbach. Târziu după căderea Strigoniului, prin Octomvrie, îi mai sosiră ajutoare, cu care împreună cuprinse 4 castele, dar asediul cel mai de însemnătate, asupra Solnocului, trebui să-l părăsească din pricina nemulțumirii ostașilor (mai ales a magnaților unguri), cari duceau lipsă de proviant și de soldă. Ba avu să sufere și o greă lovitură: Ceata de 200 de mercenari Nemți, ce păziă podul peste Tisa în urmă-le, fu atacată și ucisă de Turci, iar bolnavii și alți codaiși căzură în mâna acestora. ¹⁾—Mai însemnate fură cuceririle dela Miazăzi-Apus. Eggenberg și Sigmund de Herberstein scoaseră dela Turci, prin Septemvrie, Petrinia și alte mici localități din Croația; iar asta făcū pe mulți așa ziși Valachi din Bosnia și Slavonia, adecă Români slavisați, cum dovedește numele, să ceară și să capete dela Colonelii-comandanți de pe la granițe îngăduirea de a se așeză între hotarele împărătești din acele părți, acum și în anii următori. ²⁾

La 26 Noemvrie seara, între 4 și 5 ceasuri, Archiducele Matthias, însoțit de Pálffy, Ungnad, Consilierii și toată suita dela Curte, intrau prin Stubenthor în cetatea Vienei și, trecând prin Wollzeile, trăgeau drept la Biserica Sfântului Ștefan, unde se slujī un Tedeu de laudă și mulțumire pentru isbânzile Prințului Transilvaniei împotriva lui Sinan. Acelaș lucru se făcē la Roma în ziua de 6 Decemvrie prin Papa, însoțit de un număr mare de Cardinali, și fiind de față Ambasadorii Veneției și Savoiei. ³⁾

Privind isbânzile Imperialilor din acest an, putem zice, că ele fură ușurate și se putură aveā, fiindcă oastea cea mare a Turcilor fu legată la Dunărea de jos. ⁴⁾ Apoi ele nu sunt

¹⁾ Dr. W. Erben, *Die Frage der Heranziehung des deutschen Ordens zur Vertheidigung der Ungarischen Grenze*, Wien 1894, p. 59—65. Separat-Abdruck aus dem *Archiv. f. österr. Gesch.*, Bd. LXXXI, p. 513 sq. și Huber. 393 sq.

²⁾ Huber, 394. și isvoarele lui: Biderman, *Die Serben-Ansiedlungen și Mon. spect. hist. Slav. merid. XV.*

³⁾ *Docum.* XII, 187 nota, și 191.

⁴⁾ Faptul acesta e recunoscut și de răposatul meu profesor Huber, o. c. p. 391.

nici pe de parte așa de însemnată cum s'ar aștepta cineva, dela o oaste atât de bună, cum o avu Impăratul în anul acesta, în Ungaria. Căci, dacă Strigoniul eră de sigur o cetate cu mult mai mare și mai greă de luat ca Giurgiul, în schimb se găsiu acolo 3000 de Italiani supt Generalul artileriei Giovanni de Medici, și tunuri destule, și toți ascultau — până ce învățară a se bate — de comanda isteată a lui Mansfeld, pe când Comandantul bombardierilor dela Giurgiu, Silvio Piccolomini, venise cu abiă 100 de Toscani, și acestora nu li se dedură decât câteva tunulețe, mai mult pivi decât tunuri... Și apoi asta e toată isprava oastei celei mari și bine armate a Impăratului, pe când dincolo, baterea Giurgiului, chiar și a Târgoviștei, nici nu pot fi socotite ca isbânzi, smulse dela dușman cu bărbăția soldatului, care își pune toată puterea și tot sufletul, să tragă la steagul său cununa biruinței. Erau învingeri asupra unui neprieten, care nu mai stătū la luptă, lăsând numai să se jertfească pentru cinstea Stăpânitorului câteva mii de oameni, pe cari ursita lor a voit să-i aleagă de apărarea cetățuelor de pari și pământ, ridicate în pripă și căzute spre pradă flacărilor. Isbânda isbânzilor din acest an fu bătălia dela Călugăreni, câștigată cu focul inimei Domnului român, al cărui nume nici nu se mai pomeniă la sfârșitul războiului acestui an în rapoartele, ce umpleau lumea cu laudele Prințului transilvan. Și acesta își serbă frumușel cununia, nenorocoasa cununie, când trâmbiștile de biruință și de jale petreceau sufletele celor ce-și lăsară oasele pentru Țara lor și pentru Creștinătate, în valea Neajlovului. «Nici odată nu se luptase Sinan cu o nație (gente) mai sălbatică și mai îndârjită», spuneau prizonierii, că a zis el singur. ¹⁾

Un lucru a dobândit și Mihai-Vodă, rod al sângelui vitejilor săi și al minunatei lui săbii, un lucru mai prețios decât toate laudele din lume: neatârănarea Țării sale. «Atuncia Bator Sigmon, dacă văzū pe Mihai-Vodă cu atâta vitejie și cu atâta

¹⁾ *Docum.* III. 2, 488: Aviso della presa di Lippa et della battaglia seguita alli 23. d'Agosto tra le Genti del Sermo Principe di Transilvania e Sinan Bassà. Publicati da B. Beccari alla Minerva. Con licenza de' Superiori. In Roma. 1595.

ntelepciune, slobozit-au Țara-Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai-Vodă, și se înturnară cineși la țara lui», serie Cronica anonimă a Țării, martora vremii, de încheierea acestei bătălii.¹⁾ Nici un document nu vine să întărească ștergerea nelegiuitului contract de supunere, din primăvara anului ăstuia mare, nici chiar Cronica Logofătului, în forma ei străină, nu ne-a păstrat amintirea: ne-o adeverește însă starea lucrurilor. Domnul Ardealului va mai purtă numele de Principe al Valachiei transalpine — fie, pentru măreția lui! —, dar el nu va pune nici diregători în Țară, nici nu va îndreptă pe Mihai-Vodă întru cârmuirea ei, nici alt amestec nu va cercă în trebile Țării lui, nici din Țară nu vor merge boierii să ia parte la dietele Ardealului, cum se hotărise. Toate rămaseră cum au fost mai înainte, și din dirisăturile asupraoare și lacome ale lui Sigismund, din truda ui de a cotropi în sânul Țării sale și Țara lui Mihai, nimic nu se alese...

Poate chiar pentru titlul de ocrotitor al Țării-Românești și al Domnului ei plăti Principele o răscumpărare: In anu 1597 aflăm, că Mihai-Vodă are în Ardeal moșia Bolea (Bolya) și țanutul ei (în Comitatul Albei), — și se poate, că chiar cu acest prilej i s'a dat.²⁾

Se dovedî acum, ce bine a lucrat viteazul nostru Domn, când nu se mai împotrivi de a primi legăturile grele ce-i puseră împrejurul trupului, în vremea de nevoe, răutatea Transilvanului și slăbiciunea boierilor săi. Și în politică, roadele se culeg, când sunt coapte.

¹⁾ *Magasin istoric* IV, 284. Citim totuși și la panegiristul lui Sigismund din 1596, la Iacobinus, p. 547 (și la copiatorul său, Barovius, cu aceleași cuvinte): „*Ibi [la Gherghița] rebus provinciae cum Palatino [cu Mihai] compositis... ipse... [Sigismund]... Brassoviam venit*». Poate tocmai în tăcerea Ungurilor asupra lucrurilor ce fură așezate se cuprinde adevărarea Cronistului român.

²⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 132, punct 7.

CARTEA III.

APROPIEREA LUI MIHAI DE TURCI

ȘI

INTRAREA LUI IN LEGATURI NEMIJLOCITE CU IMPARATUL

CAP. VII.

Anul 1596. Radu Mihnea. Sigmund la Praga. Polonii și Moldova. Semne de împăcare cu Turcii și noi năvăliri peste Dunăre. O conspirație și pustiirea Țării de Tătari.

Norocul armelor e mai cu priință pentru Țara, pe a cărei pământ se frământă războiul. Comandantul și ofițerii cunosc din vedere toate locurile bune, cari le pot sta într'ajutor, și inima soldatului de rând o îmbărbătează știința, că se află între ai săi. Apoi, pe oastea pământeană o muncește în tot sufletul gândul biruinței; ea luptă, ca să-și mântue casa și moșia de cutropirea străină.

«Eu ? Imi apăr sărăcia și nevoile și neamul !

Și de aceea tot ce mișcă 'n țara asta, riul, ramul.

Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este ;»

zice bătrânul Mircea-Vodă, prin graiul poetului, ¹⁾ către cruntul Baiazid Sultanul.

De altă parte, tot Țara unde se petrece bătaia e supusă și la năcazurile cele mai mari. Țarinile ei sunt găzite de prietin și de neprietin; turmele munților și ale câmpiilor stau de pradă dușmanului, casele și tot avutul omului nu pot fi scutite de urgia străinului. ²⁾

Cu cât mai mult erau cercate de patimile războiului Țările,

¹⁾ Eminescu, *Poezii*, Satira III.

²⁾ Imi aduc aminte, cum imi povestii un țaran, răposatul vărul meu, Nicolae Petruț din Rudăria, soldat în armata de ocupațiune austriacă în Țările românești, la 1854, că, pe când se află lângă Ploiești, și, nu știu din ce parte, într'una se dă foc clăilor de fân din apropiere, locuitorii se jăluiau zicând: «Asta e urgia Neamțului».

pe unde oștile turcești își croiau drumul! Eră între ele o trupă anume de pradă, ce se adună numai pe timp de război, și a cărei venit de căpetenie eră tot ce putea jăfui. Pe unde se vărsau Akindjii cei fără de milă, «pare că se vărsă râul de munte» peste șesuri, când vine mare, «stingând focul de pe vetrele necredincioșilor» în legea lui Mohamed. Și ei străbăteau până în cele mai depărtate colțuri de țară. «Ai fi crezut, că o mare de sânge își aruncă valurile», scrie mai departe povestitorul turc al luării Mohaciului, despre acești călăreți năprasnici din vremea sa, și Țara, pe unde treceau ei, «îmbracă haină de jale croită din fum». Cine scăpă de sabie, mergea în robie, mai ales fete și voinici, mânați dimpreună cu vitele nenumărate. Averile de preț, peste câte nu treceă pârjolul, umpleau carele, pentru a îmbogăți pe cei ce nu fusese nici odată sături, și pungile celor ce nu văzuse om bogat se umflau de bani. ¹⁾

Am văzut, cum scriitorii turci plâng frângerea Akindjiilor la Giurgiu, frângere, din care nu se mai îndreptară acești călăreți năvalnici, prădători, ce se aseamănă puțin, fără a putea fi ajunși în răutate, cu Cazacii armatelor muscălești, ce ne dau icoana vitejiei și însemnătății lor pentru război, chiar astăzi, în Orientul cel mai depărtat. Și înțelegem furia, cu care Mihai și Românii săi (dimpreună cu Răsvan și Moldovenii) se aruncară asupra lor în ziua de 18/28 Octomvrie, pe țărmurii Dunărei. Poate numai odată pățise acest corp o lovitură atât de cumplită, când Sultanul Soliman se lăsă de a mai merge la Viena, la a. 1532, slăbit și îngrozit de îndârjirea ce întâlni la luarea Günțului. Atunci Akindjii, cari înaintaseră în număr de 15.000 până la Enus, pustiind Austria-de-jos, fură sfărâmați, la întoarcere, în Pădurea vieneză, și pe drum mai spre Ameză-zi. ²⁾

Câți nori de fum din flăcări de grâne și fânuri, câtă ceață din aburi de sânge va fi umplut văzduhul în urma lor, câtă pustiire Țărei săracului Român au trebuit ei să facă acum, când ne gândim, că Sinan stătù în ea mai bine de două luni și trecù prin mijlocul ei! Și știm, că sălbatecul moșneag, în-

¹⁾ Kemalpaşazade, în traducerea ungurească a lui Thúry I., *Török történetirók*, B.—Pest 1893, I. p. 254 sq. și 262 sq.

²⁾ Huber, o. c., p. 44 sq.

tărătat și de pățenia dela Călugăreni, unde erà să-i rămână oasele, își lăsă oastea în dragă voie să pustiască Țara, cum va fi mai amarnic.

Fu ceartă pentru asta între el și adiutantul său la comandă, Assan Pașa, dela început, spuneà Ambasadorului venețian la Praga, câteva luni în urmă, Nunțiuil Visconti di Cervia, care însoțise pe Sigismund Báthory în primblarea-i răsboinică prin Țară, și trebuia să știe dela Ali Pașa și soțul lui, luați prizonieri la Târgoviște. Sinan voià anume să se prădeze Țara, ca o țară dușmană și resculată, iar Assan Pașa ziceà, că nu asta-i dorința Sultanului, ci, că ar trebui păstrată, pentru foloasele câte aduce Țarigradului, și ar trebui cercat de a cuprinde pământurile ei cu nație turcească. Dar voința lui Sinan a rămas pre deasupra. Și de aci a pornit cea mai mare destrăbălare a oastei turcești, căci soldații, și poate mulți din cei mai buni, adunându-și pradă cu nămila, plecară dela tabără acasă, «și astfel capii neuniți, și armata împuținată, luară dușmanilor curajul și buna rânduială.» Pe lângă asta, ne spune acelaș martor, făcură mai mult rău decât bine cei o mie și cinci sute de Raitări (călăreți) silesiani, trimesei de Impăratul, «lăsând toată țara și cealaltă miliție foarte nemulțumită de ei» ¹⁾. Poate erau nemulțumiți Ardelenii, că vor fi luat Nemții mai mult decât ei, căci cine știe, dacă și prada lor, fără de care nu se întoarse nici unul, erà toată numai de la Turci. Cunoscuta Cronică domnească ne spune, că pe lângă celelalte mari pagube ce a suferit Țara, au fost trimesei nainte în Turcia 20.000 de Români, luați robi, în timpul cât au petrecut Turcii în Țară, așa că, chiar tot atâtea mii de-ar fi perdut Sinan dintre ostașii săi, cum spun unele mărturii — au putut să peară în cele 3 băți, mai de boale, și 30.000 după spusa altora ²⁾ —, numărul lor erà înlocuit prin sufletele vii de Român ce-și luară Păgânii.

Dar vieților căzute în robie nu li se mai puteà ajutà nimica — tot așa de puțin ca celor perite în bătaie —. Căci răsboiul

¹⁾ *Docum.* III. 2, 169 și 170. Relații ale Amb. veneț. din Praga, 13 Febr. 1596.

²⁾ Așa *Docum.* III. 1, 274. Raportul lui Ștefan Tompa, care a fost tâlmaciul lui Ferhat Pașa, s. l., 3 Febr. 1596.

nu se încheiase printr'o pace, prin care învinsul să se fi îndatorat, bunăoară, ca în vremea noastră, a dà prizonierii înapoi, și va mai fi mult până să se sfârșască: ci învinși și învingători se întorceau acasă pentru trebuința de odihnă și de nouă gătire. Ba erà și timpul, când armele trebuie să încete: băteà iarna la ușă. Deci Domnul trebuià să-și îndrepteze gândul către cei rămași în viață și între hotarele sale.

Intr'adevăr Mihai-Vodă se și apucà de diresul Țării numai decât. Locuitorii prinseră a eși din ascunzăturile munților la chemarea sa, cum ne povestește Cronica domnească, și Domnul căută să le deà tot felul de ajutoare, ca să-și poată iar pune în rânduială casele și sălașele de pe moșiile lor. El grijă să se aducă grâne și alte bucate din Transilvania și din părțile muntoase ale Țării, căci la câmpie toate cele pentru trai fusese jăfuite și pustiite, și magasiile de hrană și vinurile, în partea mare a Țării; și în Moldova încă nu aveau prisosință, din pricina oștilor străine ce-i călcaseră pământul în anul acesta trecut. Poate nu din Transilvania, dar de pe la munți se aduse de sigur și nutrețul vitelor, care cel dintâi n'a putut scăpa de pârjol. Din Târgoviște, unde își luă reședința după încetarea resmiriței, el purtă mai ales grijă, să se împartă supușilor săi semințe pentru semănat,¹⁾ știind, că rodul pământului numai va fi în stare să vindece toate ranele răsboiului, în casa bogatului și în casa săracului.

Liniștea ce se vărsase peste Țară în iarna anului 1595—96 și trebuința de cumpărătura hranei mai întâi, pentru o mare parte de locuitori, înlesnită și prin ajutoarele domnești, deșteptară negoțul. Dar erà și multă lume, care își făcuse ceva stare, unii poate și avere, din prada dela dușman: asta împreună cu câștigul celor ce aveau de vânzare, îndemnau și la împlinirea altor trebuințe ce le are omul în vremea cea bună. Astfel putem dà crezământ unui negustor, care povestia la Alba-Iulia, pe la 2 Martie 1596, că negoțul erà liber acum între Turci și Români, ceea ce se dovedia și prin faptă, că el plecase înainte de 15 zile din Nicopole; că Țara-Românească erà plină atât de bucate cât și de popor, par'că n'ar

¹⁾ Walther, 36—37.

fi mai fost război ¹⁾». Îl vom crede, chiar dacă am voi să ne dăm gândului, că ar putea să fi fost pus anume din partea Domnului român să laude bogăția Țării lui, — bogăție care tocmai atunci a scăpat de foamete și Bulgaria, prin provisiile ce Turcii adusesese din Țară — și să laude buna lui cârmuire, care se oglindea doar și ea în mulțămirea tuturor.

Și arătarea acestei bune stări, despre care se dă știre din Alba-Iulia la Curtea Împăratului, ar avea de țintă, a dovedi pe Domn și Țara lui vrednici de ajutor pentru a se apăra de Păgâni. Raportul chiar încheie privirea asupra Țării-Românești cu cuvintele: «Dumnezeu s'o țină în folosul Creștinătății».

Fie că această părere a noastră e adevărată sau nu, preamărirea Domnului în afară de Țară, ori cât de dreaptă va fi fost, se putea face și cu gândul de a-l feri de orice înviuire i s'ar aduce din vre-o parte dușmănoasă.

Intr'adevăr Domnul eră amenințat. Chiar atunci Mihai-Vodă cerea în grabă ajutor de arme dela Ardeleni, căci Turcul a numit Domn nou pentru Țara-Românească, care vine prin Moldova, zicea el, însoțit de o oaste turco-tătară. «Astăzi s'au expedit 200 de trabanți din cei din garda Principelui și dintr'alte locuri», scrie la 24 Martie corespondentul dela Curtea lui Sigismund, care trimetea aceste vești la Praga ²⁾. Iar dela 28 Martie avem o scrisoare, unde se spune, că s'a trimis «ieri 400 de trabanți vineți ³⁾». Și de bună seamă, că alergătorul după Domnie se sprijiniă și pe cineva în Țară, putea bănui Voevodul împreună cu noi. Numai ivirea acestui candidat la granițele moldovene pe noi nu ne apucă pe neașteptate, ca pe Voevodul.

Încă pe la începutul lui Decembrie 1594, îndată după răscaloa lui Mihai-Vodă, Michnea-Vodă Turcitul, acum Mehemet, Beg de Nicopole, căpătase pentru fiul său Radu, care nu

¹⁾ *Docum.* III, 2, 191. Scrisoare din Alba-Iulia, 24 Martie, trimisă de Ambasadorul venețian acasă cu depeșa-i dela 16 Aprilie 1596.

²⁾ *Ibid.* Scrisoarea citată. Mărturia despre cererea de ajutor contra Turcilor, Tătarilor și Polonilor o găsim și într'o corespondență din Alba-Iulia, 29 Martie, cuprinsă în Analele Fugger. *Docum.* III, 1, 264.

³⁾ *Docum.* XII, 243. Scrisoarea e adresată către magistratul Bistriței, de un oare-care Sonych Miklós. Aici e greșala: «Husztul» în loc de hús=20...

eră decât un copil de vre-o 10 ani ¹⁾, Tronul Țării-Românești, și Tatăl plecase spre Țară, având să-i urmeze Hasan-Pașa cu oaste, și eră în mare nădejde, că va isbuti a o face să i se închine ²⁾. În istoria întâmplărilor de atunci nu-l-am văzut nici măcar încercând să-și împlinească gândul. La 1 Iunie 1595, acelaș Ex-Vodă Michnea scriă din Vidin, unde sta gata de a trece Dunărea cu oastea cea mare turcească împotriva lui Mihai-Vodă, scriă fiului și Mamei sale la Veneția, să vie mai aproape, la Raguza, unde să stea «cuminte», să nu spuie cuivă că au cevă, ca să nu strice lucrul. Căci aveă nădejde, să facă treabă bună ³⁾, așa că fiul său, după cum îi scrie la 4 August, să aibă în curând prilej «a călări cai buni». ⁴⁾ Cu toate că războiul eși altfel de cum se așteptă Michnea, care luase parte la el ⁵⁾, totuși Sultanul, ori Marele Vizir, împins de trebuința svirlirii lui Mihai și de banii ce turcitul Ex-Voivod și-i împrumutase pretutindeni, se învoi a cercă prilejul, de a-i băgă fiul Domn în Țară, chiar în iarna ce urmă, cât timp odihneau armele. Întâia știre o avem în instrucția secretă, dată de Ambasadorul englez din Constantinopol unui «servitor al său» (agent), trimis la Zamoyski (de-l va află în Moldova) și la Principele transilvan. Acestuia i se spuneă, că Sultanul va porni la primăvară asupra Valachiei cu toată puterea și de aci în Transvania. Dacă Principele s'ar învoi să se facă *nou Voivod în Valachia*, atunci poate va fi liber de această grijă, căci Înălțimea Sa merge drept în Ungaria. Deci să-și aleagă

¹⁾ În depeșa sa din 27 Ian. 1596, Bailul spuneă, că e un copil de vre-o 11—12 ani. *Docum.* III. 1, 503.

²⁾ Scrisoarea lui Michnea c. Mamă-sa, 14 Decemvrie 1594, s. 1., în Iorga, *Contribuțiuni la Istoria Munteniei* p. 104.

³⁾ Scrisoare descoperită și publicată tot de Iorga, în *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor* III (București 1901), p. LII sqq.

⁴⁾ Iorga, *Contribuțiuni*, 105—6.

⁵⁾ Stavrinós (care a fost Vistier al lui Mihai Vodă) în «Prea frumoasa povestire despre Mihai-Voivod», publ. în Papiu, *Tesaur* I (p.279—326), 293. Mai multe isvoare ni-l arată căzut în luptă la Târgoviște, ceea ce nu se adeverește nici prin Stavrinós. Așa, într'o scrisoare din A.-Iulia, 22 Octomvrie 1595, în *Docum.* III. 1, 247 (unde Mihnea poartă numele de Mihai-Vodă). *Ibid.* VIII, 193. O scrisoare din Graz, 6 Noemvrie. 1595: după asta ar fi fost prins viu.

cum să se poarte ¹⁾. Cunoscând datele ce urmează, vom înțelege, în al cui hatâr vorbea atât de puțin ascuns Ambasadorul englez (care avuse mâinile în joc și la numirea lui Aron-Vodă). Michnea nu încetase de a se lăuda, că are partizani în Țară, și putea să și aibă pe cineva. Adevăr e, că Bailul scria, la 27 Ianuarie, din Constantinopol, că în Divanul din săptămâna trecută, se zice, că ar fi fost scoase semnele Domniei, cucă, steag, și sabie, pentru a fi trimise fiului lui Michnea, care acum e Beg de Nicopole; că el a și venit din Veneția la Raguza cu Mamă-sa, și «se vorbește, că Românii îl cer și sunt gata a-l primi cu drag de Principe al lor». Atunci nu se știu încă, ce e drept, dacă asta nu era una din apucăturile (stratagemmi) prea vicelanului și pășitului Sinan-Pașa, pentru a ridică inima soldaților turci; ²⁾ căci bătrânul isbutise cu darea de 100.000 galbini Sultanului, chip pedeapsă pentru pierderea artileriei ³⁾, să-și capete iar, pentru a cincea oară, locul pierdut un moment, «spre prăpădirea acestei Impărății», cum zicea dușmanul său, Ibraim Pașa. ⁴⁾ Tot așa de puțin credeă Bailul, la 10 Fevruarie, svonul, că s'ar fi hotărât punerea cu puterea a candidatului nou domnesc, care acum sărutase mâinile Sultanului și-și avea semnele Domniei. ⁵⁾ De plecat a plecat el, Radu Mihnea, să-și ia în stăpânire Țara. Tată-său anunțase Ieremii-Vodă aceasta printr'o scrisoare, făgăduind, dacă e să judecăm după scurțul ei cuprins ce-l cunoaștem, răsplătire tuturor soldaților; cari ar voi să meargă în ajutorul fiului său, scrisoare, pe care

¹⁾ *Docum.* III. 2, 158—159, fără dat, dar fiind din acelaș timp cu altă scrisoare adresată Principelui, cu datul de 12 Decemvrie. *Arch. C. Hung.* Un fragment din aceasta în *Doc.* XII, 193 sq. D-l Iorga înseamnă aci în notă și datul celei dintâi: 14. În notele și copiile mele, după aceleași archivalii, am actul tot fără dat. Instrucția însăși o mai publică odată în extras la p. 112—113, cu un adaus, care singur mai era de lipsă (și care în cit. *Hung.* formează sfârșitul unei alte instrucții).

²⁾ *Docum.* III. 1, 502—3 (= IV. 2, 215).

³⁾ *Docum.* XII, 220. Știre din Veneția, 6 Ianuarie.

⁴⁾ *Ibid.* III 1, 503—4 (= IV. 2, 216) Depeșă din 2 Febr. Luăm datul acesta din a 2-a edițiune, pentru că depeșile se trimiteau de Baili în fiecare săptămână, astfel că cel din prima edițiune, «9», nu se potrivește, mai ales că avem și altă depeșă, din 10 Febr.

⁵⁾ *Ibid.* p. 504 (IV 2, 216—17).

Ieremia o trimete, la 2 Martie, Regelui polon prin Ceaușul Mustafa. Acesta încă duceă vestirea din partea Sultanului, dimpreună cu mulțumiri pentru ajutorul ce a dat oștile polone lui Ieremia la sfărâmarea lui Răzvan-Vodă, ajutor ce să-l mai deă, dacă Voivodul ar fi atacat din Ardeal, cât timp va trebui să ajute pe Radu. ¹⁾ Dar în Moldova nu se știe să fi ajuns Radu: nici până la 8 (sau 18 ?) Martie nu se știă mai mult decât vestea numirii lui; dar se credeă, tocmai aci, că în Țara-Românească, fiind bine păzită cu oaste destulă, tinărul «va izbuti, cum au făcut și ceilalți în trecut, anume Ștefan-Vodă și Bogdan, fiul lui Iancu, cari s'au întors înapoi fără Principat». ²⁾ Astfel nu se poate pune nici un temei pe știrea ce umblă prin Constantinopol, la 22 Martie, că Mihai, plecând din Valachia cu o bună oaste în po-triva Bogdaniei [Moldovei], unde știă că a fost trimes fiul lui Mihnea, pentru a fi adus Domn în Țară cu ajutorul Ieremiei-Vodă, au prădat și pustiit Țara acestuia cu foc și sabie, tăind boierii ce i-au căzut în mână (ca să-și răsbune asupra lor, fiindcă au trădat pe Răzvan), bătând cumplit pe Voivodul și pe candidatul la Domnia sa și luându-i la fugă. ³⁾ Chiar dacă am crede vestea despre «pagube făcute de Valachi în Moldova», despre care Bailul scrie, la 3 Aprilie, că s'a adevărit (puteă fi vre-o năvălire după jaf a vre-unor cete din oastea lui Mihai), nu rămâne mai puțin îndoelnică trecerea lui Radu-Mihnea în Moldova, de unde, ori mai sigur de pe calea către care, se așteptă acum din ceas în ceas să vină înapoi la Țarigrad. Și zicând chiar, că va fi trecut, și că tocmai asta a dat prilej lui Mihai-Vodă să ceară grabnicul ajutor din Ardeal, pe la 24 Martie, după cum am văzut, sigur de tot este, că Polonii și Ieremia nu l-au luat în seamă, ori ce

¹⁾ *Docum. Supl.* II. 1, 378, în legătură cu p. 412, legătură, care puteă fi băgată de seama de editor, fiind bună pentru fixarea datului; cf. *Doc.* XII, 215. s. d.

²⁾ *Ibid.* III. 1, p. 507. «In lettere di Sizavà [= Suceava] in Bogdania de 18 marzo 1596». Dar în raportul Bailului, dto 9 Aprilie (*ibid.* p. 506), căruia e alăturată, se spune, că e dela «8 del passato». Se poate și aceea, că aci să fi luat datul vechi al scrisorii și dincolo să-l fi îndreptat în dat nou.

³⁾ *Ibid.* p. 505.

însoțitori Turci va fi avut. ¹⁾ De ciuda neisbândeii apoi, el sau tată-său, venit în Constantinopol, strigă în gura mare de necredința Polonilor și trădarea Moldovenilor — după ce Sinan murise, căci acesta dorise ca persoana și întâmplarea să treacă neștiute în Capitală. ²⁾

Nu se pare că a existat vre-o legătură între această plănuită faptă, dar neisbutită, și între alta, îndreptată împotriva Principelui ardelean, tot în acest timp, și care fu tot atât de puțin serioasă.

S'a vorbit, că în oastea polonă, ce ajută pe Ieremia să bată pe Răzvan, erau și verii fugari ai Domnului din Ardeal, Báthory Andrei și Ștefan, fără să se știe hotărât. La 16 Februarie 1596, un agent al lui Ștefan Báthory, cu numele Vereș (Veores), trimetea din Suceava la Secui o scrisoare de ațâțare la revoltă împotriva Principelui, pe care să-l isgonească și să aducă pe numitul său patron: Voivodul moldovean făgăduie să le câștige pacea dela Turci, unde el e foarte bine văzut. În schimb vor primi libertăți și vor scăpa Țara de pustiirea oștilor turcești și tătare, ce se găsesc să le vină asupra, pentru negliobia Prințului lor, care ține cu Neamțul. ³⁾ Momentul eră bine ales: Principeie se află la Praga și Secuii erau foarte întărâtați, că li se luară iar libertățile, care abia li se restituise, când plecase la oaste în Țara-Românească, și abia fură aduși la supunere cu armele prin împușcarea câtorva (10—12) din căpetenii ⁴⁾. Scrisoarea

¹⁾ La Viena se confirmă, la 2 Mai, vestea de «la repulsa data dal Moldavo al Chiaus mandatoli... per haver il passo libero per metter nella Vallachia il novo Voivoda» *Doc.* XII, 254 n. 2.

²⁾ *Docum.* III, 1, 506. Depeșe din 3 și 9 Aprilie, Vigne di Pera. Vorba e în aceste 2 locuri de însuși Mihnea, nu de fiul său. Că el umbla cu capul învelit într'un mare turban, e o împrejurare, care ar vorbi pentru bătrânul, dar pare cam ne la locul ei trecerea corespondentului dela fiu la tată. Mai curând socotesc, că el, de când afacerea eră cunoscută, numia și pe fiul cu numele tatălui.

³⁾ *Docum.* XII, 229—231. Partea cât ne poate interesă, se află, în traducere italienească, tipărită în *Docum.* III, 2, 189 sq., alăturată depeșei dela 9 Aprilie.

⁴⁾ *Docum.* III, 2, 170. Depeșa dela 13 Febr. Venețianul e foarte bine informat și aci (altfel numărul ucișilor nu se poate controlă). Încă în diet, dela 12—23 Decb., ținută în fața Principelui, li se luară aceste libertăți

se vede că a căzut în mâinile locțiitorului Principelui, Bocskay Ștefan, care și cerea în grabă ajutor dela Căpitanul împărătesc din Ungaria de sus, Teuffenbach. El scrie acestuia, la 27 Fevruarie, că are veste sigură dela graniță, că Báthory Ștefan de Somlyó a venit în Moldova cu Turci, Tătari, Poloni și mulți Români și a adunat oști pentru a intră în Ardeal. Și Principesa porunci, la 28, Bistrițenilor, să închidă drumurile cu lemne tăiate, să trimeată spioni în Moldova, și să stea gata de oștire cu supușii orașului lor. ¹⁾ O altă cerere de ajutor adresase Bocskay deadreptul la Praga, unde eră sosită la 13 Martie, 9 zile după plecarea Principelui, ²⁾ pe care îl ajunse vestea pe drum și-l sili să se lase de vizita plănită la Graz, și să alerge acasă. ³⁾ În înștiințarea lui Bocskay la Curte, se spuneă și numărul Turcilor din Moldova: 4.000, afară de Tătari și de câteva steaguri de Poloni. În îngrijorarea lor, la Praga, și hotărâră îndată să trămeată oastea din Ungaria superioară într'ajutor, deși Teuffenbach scrisese, că nu se poate lipsi de tot de arme în acele părți și că oastea e nemulțămătită din pricina lipsei soldului ⁴⁾. Hotărâră se luase înainte de a se fi avut amenințările Principelui, că va fi silit, dacă nu ar aveă ajutoarele din Ungaria de sus la îndemână, la timpul trebuincios, a înoi legăturile cu Turcii și a-și întoarce armele contra Polonilor ⁵⁾. Toate aceste frământări ca și vestea, că oastea de care se temeau

pentru-că privilegiile nobililor erau mai vechi, și fiindcă, prin luarea cu puterea a moșiilor și averilor nemeșești, s'au vătămat condițiile supt care li s'au dat. *Mon. com. Trans.* III 487, sq. punct 15 al hotărârilor dietei, și textul lui Szilágyi p. 358 sq. Natura drepturilor lor deosebite și intru cât le-au fost restrânse prin «principele Ion» din depeșa Ambasadorului ven., se poate citi în *M. com. Tr.* II, p. 203 sqq. unde sunt hotărârile dietei din Sighișoara, 20 Iunie 1562, ținută anume în urma revoluțiunei lor. Cf. textul l. Szilágyi p. 151 sqq.

¹⁾ *Ibid.* XII, p. 232.

²⁾ *Docum.* III. 2, 186 (pentru plecarea Principelui p. 179). Depeșa din 13 Martie a Ambasadorului veneț.

³⁾ *Docum.* XII, 239. Serisoarea lui adresată Impăratului din Zemcz, 14 Martie. Cf. p. 248.

⁴⁾ Depeșa citată a Venețianului, din 13 Martie.

⁵⁾ Serisoarea cit. a Principelui, din 14 Martie. Cf. și răspunsul Impăratului, din 22 Mart, *ibid.* p. 241 sq.

a trecut, pustiind, în Țara-Românească ¹⁾, se dovediră, când se încheiă luna, că n'au fost decât o mare frică de nimica, pornită, pare-se, cum scriă Ieremia-Vodă, la 2 Aprilie, din minciunile unui «lotru de om»²⁾. Principele, care ajunsese în Țara sa pe la 28 Martie, avea răgaz să-și viziteze fortărețele, și la 5 Aprilie se scriă din Alba-Iulia la Praga, că Ieremia-Vodă a trimis delegați («ambasciatori») în Ardeal, cari să-i arate dorința de unire și de ajutor ce să-și dea unul altuia, în întâmplare de război ³⁾. Tătarii, cari mai ales pricinuiseră acest svon, într'adevăr bâzâiau pe la granițele moldovene dela Răsărit, unde le eră așezarea, dar pentru a-și îndreptă marșul într'altă parte, și noul Voivod al Moldovei se grăbiă, îndată ce eră așezat și prin Turci, să îmbie bună vecinătate și Principelui ardelean, de a cărui răzbunare se temea mai mult. De aceea el în tot timpul iernii a cercetat pe Bistrițeni, vecinii săi, cu scrisori, ca să poată avea îndată cunoștință despre întoarcerea Principelui acasă, pentru a-l complimentă ⁴⁾. Se putea doar teme, că durerea după Moldova îl va fi împintenat pe Sigismund mai ales să alerge la Impăratul ⁵⁾, și cine știă ce se va fi hotărât acolo asupra sa.

*

Abiă se odihni se puțin de strapațele războiului, și grija de anul următor, de «greul de a duce înainte cele începute» îl făcea pe Sigismund să trimeată repede Impăratului printr'un om de olac, la 29 Noemvrie, o rugăciune, cerând voie

¹⁾ *Docum.* III, 2, 186 și 190. Depeși din Praga, 13 Martie și 16 Aprilie — asta după o scris. din A-Iulia, 19 Martie, și cea cunoscută, dela 24 a aceleași luni.

²⁾ *Docum.* XII, 245—6. Ieremia-V, către judele reg. din Bistrița, Orbanj, și c. întregul Magistrat, Suceava 2 Aprilie. Din scrisoare se vede, că Ieremia mai trimesese și la Bocskay o solie, care umblase nesupărată de nimeni.

³⁾ *Docum.* III, 2, 192. Depeșă din Praga, 23 Apr.

⁴⁾ Scris. cit. dela 2 Apr. În naivitatea sa, Ieremia se rugă chiar de Regele polon. să-i îmbuneze pe Ardelean. *Doc. Supl.* II, 1, 374, 372.

⁵⁾ Ambasadorul venețian și scriă, când auzi vestea de venirea Principelui: «Pare che habbia assai a cuore li movimenti d'arme succeduti in Moldavia...» *Docum.* III, 2, 164.

să vină de grabă la Curte, pentru a-și «putea spune în față atât trebuințele» sale, «cât și ale acestor părți». Intr'un Postscript apoi se rugă de Impăratul, dacă îi va îngădui venirea, să poruncească totdeodată Achiducelui Maximilian, sau Comandantului ce-i va țineă locul în Ungaria de sus, să dea, la orice întâmplare de lipsă, grabnic ajutor Locotenentului ce și-l va lăsa în Transilvania ¹⁾. La 14 Decemvrie i se expediă din Praga răspunsul Impăratului, care îi împliniă cererea ²⁾.

Vineri seara, 2 Fevruarie, Principele intră în Praga necunoscut, însoțit de Nunțiuul Visconti di Cervia, trăgând la locuința Nunțiuului Speziano, unde odihni peste noapte, după ce făcuse o plimbare prin oraș, numai cu un servitor. Măne-zî, de dimineață, se duse într'un loc, 4 leghe de departe dela Praga, pentru că trebuiau să-i iese înainte cu paradă, în numele Impăratului. Un șireag de 400 de trăsurî cu magnați boemi, socotind în ele și pe cele 16 ale Principelui, vestiau, Duminecă, poporului din Praga intrarea învingătorului lui Sinan, între zidurile orașului lor. Cortegiul se opri în Curtea Impăratului, care îi eși înainte până la mijlocul sălii și îl însoți la eșire până afară de prima odaie, după scurta petrecere cu el, în schimbul de cuvinte curtenitoare. Apoi i se deteră spre locuință apartamentele, unde ședeau Arhiducii, când erau în Praga. Când însă, a 2-a zi, Ambasadorul venețian voi să-i facă vizită, i se anunță, că e bolnav și zace în pat de friguri ³⁾.

Sigismund Báthory într'adevăr se îmbolnăvise și zăcù de variolă mai multe zile, ridicându-se din pat numai puțin îna-

¹⁾ *Mon. Com. Transilv.* III. 481. Scrisoarea iusuși — după orig., scris de chiar mâna Principelui —, datată din Sibiu 29 Nov. Despre isbânda împotriva lui Sinan, zice Principele, va aveă Impăratul cunoștință destulă din scrisorile lui Carolus Magnus.

²⁾ *Ibid.* p. 489—90. Tot în acea zi i se scriă și Arhiducelui Matthias dela Impăratul, să-i înlesnească drumul după toată puțința.

³⁾ *Docum.* III. 2, 166. Depeșa Ambasadorului veneț. 6 Febr. 1596. Pentru numărul trăsurilor Principelui, *ibid.* p. 164: cu atâtea trecuse la Cașovia, la 13 Ianuarie, de unde își luă drumul drept spre Praga, lăsând Viena la o parte. Greșeste deci Szilágyi, *Carrillo* Alf. diplom. müködése p. 24, când spune, că a fost primit «cu paradă princiară» în Viena. Cf. și relațiunea tipărită în 1596 la Roma, în *Docum.* III. 2, 510. Aci se spune, că Sâmbătă s'a plimbat prin Praga, incognito.

inte de 20 Fevruarie. La 22 primî vizita Ambasadorului venețian ¹⁾, și abiã la 25 eși în public, mergând la biserică. Acî fu preamãrit, a doua zi, când veni iar la liturghie, de primul preot, «priorul Thumb», într'o cuvântare lãtineascã, și binecuvântat și pentru izbândã în viitor. Iar el rãspunse, tot lãtinește, fãgãduind cã își va pune, ca și în trecut, viața și averea pentru Casa Austriei și Creștinãtate ²⁾. Cãtã vreme fu bolnav Principele, se tratã cu Impãratul prin scrisori, prin mijlocirea lui Visconti, «care are foarte multã autoritate pe lângã zisul Principe». ³⁾ În întâia scrisoare, Sigismund, dupã ce pomeneste de faptele sale din anul trecut, spune, cã a aflat prin cei mai siguri oameni și vrednici de credință, cã Sultanul își va duce anul ăsta toate oștile în Țara-Româneascã, fie în persoanã, fie supt un Vizir, de altã parte, Chanul tãtar va intrã în Moldova, ca sã nãvãliascã în Transilvania cu cele mai mari puteri, în sfârșit, cã se mai gãtesc oști de ajutor Pașei de Timișoara, ca și din partea asta sã se apuce de el. Ca sã poatã ține bine pept la o atãt de mare putere, se roagã, sã i se deã la timp cel mai însemnat ajutor de miliție și de bani. Nu uitã a aduce aminte de pãgubitoarea pace ce au încheiat Polonii cu Turcii și Tãtarii, «și cum au lucrat» cu el, cãnd se duceã împotriva lui Sinan, și ce izbãnzi au împedecat, dupã ce un an întreg le dãduse vorbe bune, lui și Impãratului: de primejdia pregãtitã de ei numai așã a putut scãpã, cã a isgonit pe Sinan, cu voia lui Dumnezeu, mai nainte de a se puteã unì Tãtarii cu el, cari slobozi din partea Polonilor, mai aveau opt zile pãnã sã ajungã la oastea turceascã: deci trebuie cãutat în tot chipul, ca nici ei la întãmplare asemãnãtoare, sã nu mai facã mesteceãturi de acestea. ⁴⁾ Respunsul ce i se dã de cãtrã sfetnicii Impãra-

¹⁾ *Docum.* III. 2, 171, 173. Depeșe din 20 și 27 Fevr.: «Andai giovedì mattina a visitare il Principe di Transilvania», — Joi înainte de 27 erã 22 Fevr.

²⁾ *Analele Fugger, ibid.* III. 1, 261—2, Aus Prag, 27 Fevr.

³⁾ *Docum.* III. 2, 168—9. Raport din 13 Fevr.

⁴⁾ Scrisoare fãrã datã, alãturatã la depeșã dela 12 Martie a Ambasadorului venețian. Fiind ținutã în termeni generali, se vede, cã într'adevãr e «Prima petitio Principis Transilvaniae», cum stã scris pe dosul ei,

tului eră și mai puțin hotărât decât cererea. Știe Impăratul bine plăcutele lui fapte, și are toată voința de a-l ajuta, numai i pare rău, că nu poate pe cât ar dori: va împărți cu el ajutoarele ce le așteaptă dela Papa, dela Regele catolic [adecă al Spaniei] și dela ceilalți Principi creștini dinpreună cu cele ce i le vor vota dietele Germaniei și ale Staturilor sale ¹⁾. Principele nu fu mulțumit cu răspunsul, și puse pe Miniștri ce erau cu el și pe ceilalți tocmitori ai săi, să scrie din partea sa, că dorește, daravera cu Polonii să fie de grabă tocmită și așezată cu ei temeinic, — timpul faptelor să nu fie întârziat cu vorbe. Căci «dacă lucrurile moldovene și polone nu se vor fi rânduie, nu e nici o siguranță de mers înainte». Se repetă apoi cererea de ajutor bănesc și cu oaste, pentru a izbîi pe Tătari în Moldova și a împedea pe Ieremia să facă ceva cu Turcii împotriva Creștinilor. ²⁾ Al doilea răspuns dela Curte căută să-l mulțamească: Atât Impăratul cât și Papa vor căută, în timpul cel mai scurt, să așeze cele ce privesc Polonia și Moldova, ca Principele să-și poată îndrepta oastea fără grijă din partea asta, împotriva Turcilor. Trimiterea Delegatului în Polonia pentru această treabă a fost amănată, la sosirea Principelui, anume pentru a se află și dorința și părerea lui ³⁾. Auzind acestea, Principele Sigismund se grăbiă a face a doua replică, scriind prin oamenii săi de Curte, că: «Dorește mai ales să i se dea înapoi Moldova, scoțându-se Ieremia, care a făcut și cea mai grea nedreptate Serenității Sale și e atât de bănuie în trebile turcești și tătărești, că nici Maiestatea Sa nici Serenitatea Sa nu pot avea încredere în el». Având iar Moldova cu pace, e gata atunci a se supune judecății Impăratului și a Papei. Pe urmă va împlini tot cu sânguință, ce Papa și

Docum. III. 2, 182—3. Rezumat amănunțit și în depeșa Ambasadorului v, dto 5 Martie, *ibid.* 176—7. Dar nu poate fi din ultimele zile, cum pare a crede el.

¹⁾ Am luat cuprinsul din rezumatul Ambasadorului veneț, căci fragmentul scrisorii, tipărită la pag. 183—4, nu are decât introducerea și expresia părerii de rău pentru fapta Polonilor. In Archiva Curții nu am mai găsit acest răspuns. Cf. și depeșa dela 20 Febr., *ibid.* p. 172.

²⁾ *Ibid.* p. 184.

³⁾ *Ibid.* p. 185.

Impăratul va judecă de lipsă, pentru a aduce pe Poloni în liga împotriva Turcului. Are încredere că numiții judecători vor luă bine în socoată, cu câtă trudă, cu câtă cheltuială, și cât sânge a lor săi a smuls el Turcului Moldova [vorbă să fie!], și câte nedreptăți a suferit. In sfârșit crede, că toate aceste trebi moldovenești vor fi și dorește să fie hotărâte cu Polonii până la sfârșitul lui Aprilie, pentru a nu se perde timpul priincios lucrurilor Creștinătății ¹⁾.

Schimbul acesta de scrisori a trebuit să se petreacă în timp ce Sigismund eră silit să păziască odaia, înaintea vizitei Ambasadorului venețian, căruia îi spunea, că Nunții apostolici ar vreă să se lase de tot de a mai cere Moldova, «pentru a curmă toate scandalurile», și că lui nu-i pare că trebue să o facă, dar că, în incurcăturile [frangenti] acestea, va lăsă să fie dată cearta vre-unui județ, păstrându-și toate drepturile ce le are asupra-i» ²⁾.

Deci, Principele fu înduplecat, cum aflăm din chiar gura lui, prin mijlocirea Nunțiilor, a lăsă cestiunea Moldovei, care îl ardeă mai mult, la judecata Impăratului și a Papei ³⁾. In tocmelile următoare, ea nici nu mai fu atinsă. Alături de aceasta se desbăteă cu grai, dela început, asupra cererilor de ajutor. Principele nu voia, la început, să ceară și oameni. zicând că aceștia, fie Nemți (de a căror archebuze scurte, nu se tem Turcii), fie Italiani, ostenesc până ajung la el, — ci numai bani, ca să-și poată recruta Unguri călări, pe cari să aibe voie a și-i adună și din Ungaria Impăratului ⁴⁾. Dar acest lucru eră cam îngrijitor pentru Curtea Maiestății Sale: ș'așa e destul de mare vestea numelui lui la Unguri; dacă va merge înainte cu isbânzile, vor aveă a se teme de un vecin puternic, răsboinic, urmat și iubit de Unguri. Deci, hotărâră, în ori-ce chip, să-i deă un ajutor ostășesc de Nemți,

¹⁾ *Docum.* III, 2, 185—6. Secunda replica ad reponsum secundum.

²⁾ *Ibid.* p. 174. Raportul dela 27 Febr.

³⁾ Incă la 13 Febr., Ambasadorul veneț. scrie, raportând conversația sa cu Visconti cu privire la Moldova, pe care o «stăpânesc Polonii»: ... «benchè ciò sia molto a cuore al principe et ne senta travaglio, nondimeno... s'acqu[is]eta a quello a che dalla necessità si vedde constretto» ... *Docum.* III, 2, 170. Cf. *Docum.* XII, 236. Știre din Viena, 2 Martie.

⁴⁾ *Ibid.* III, 2, p. 169. Altă depeșă tot dela 13 Febr.

ca să fie lângă el cineva, atârnător cu totul de Impăratul ¹⁾. Principele trebuî să primească și acest punct în tocmelile sale, «sfătuit așa de Miniștrii săi», pentru a depărtă bănuelile ivite ²⁾, și cerû deci singur, prin oamenii săi, mai nainte de toate, 6.000 de oameni, «Valoni sau Italieni», cari să fie la el până la sfârșitul lui Mai. Celelalte puncte, cuprinse în «umilitul memorial» înaintat Impăratului, în numele lui, aduceau aminte de: 2. Artileria cerută; 3. Praful cerut; 4. Bombardieri; 5. Bani, 50.000 taleri, pentru garnizoane și alți ostași, după cum s'a spus Miniștrilor Impăratului ³⁾. Știm din depeșile Ambasadorului venețian (cu deosebirea, că lui i se spusese de 40.000), și din urmări, că suma arătată se cerea pe lună. Din răspunsul ce se dă la acest memoriu dela Curtea Impăratului vedem, că Principele ceruse bani și pentru a putea trimite oști într'ajutor la Români și la Bulgari (Quod ad Velachos et Bulgaros attinet...). În legătură cu aceasta (par'că banii nu s'ar fi cerut pentru altă) i se răspundeă Principelui, că Maiestatea Sa îi va da atâți bani, câți se va putea, pe lângă celelalte cheltueli; iar restul punctelor se făgăduiau hotărît, după cerere. Apoi se arată dorința, ca și Principele să făgăduiască ceva anume, prin scris ⁴⁾.

Sfârșitul negocierilor se ajunsese prin învoiala: de a se plăti Principelui câte 24 mii de taleri pe lună, timp de 6 luni ⁵⁾, și anume tot pe câte 2 luni înainte, la sfârșitul lui Martie, Iunie și August, cari să nu se întrebuinteze pentru altceva, decât pentru recrutat miliție extraordinară, pe lângă aceea, pe care o are Principele ⁶⁾; apoi să i se dea și 3.000 de călăreți și alte trei de pedestrași, Unguri și Nemți, pe cari

¹⁾ *Ibid.* III. 2, 172. Depeșă dela 20 Febr.; cf cea din 27 Febr., p. 175.

²⁾ V. paranteza din depeșa dela 5 Martie, *ibid.* p. 177.

³⁾ Szilágyi, *Carrillo, Okmányok és levelek*, 65 sq. Memoriul nu e dat, (ca și celelalte scrisori schimbate mai nainte) și e redactat de bună seamă de unul din cei 2 Nunții.

⁴⁾ *Ibid.* p. 64—5.

⁵⁾ Ambasadorul venețian e informat că pe 7 luni, ceea ce trebuie să fie greșit. *Docum* III. 2, 177.

⁶⁾ *Arch. Curtii, Polonia*, conv. 1596, f. 15, Praga, 4 Martie, (rătăcit aci, la sfârșitul Postscriptului Instrucției pentru delegații în Polonia).

să-i poată întrebuința numai împotriva Turcilor și a Tătarilor, dar nu împotriva Polonilor, — rămânând cestiunea Moldovei, după cum știm, să se hotărască pe cale pacinică, prin judecata celor chemați, și nu prin război ¹⁾. Pe lângă astea, s'au tocmit să se trimeată o oaste de cel puțin 29 de mii în Ungaria de sus, care să aibe porunci a se uni, oricând va cere trebuința, cu puterile Transilvanului. Altmintrelea, asta putea fi folositor pentru amândouă părțile, căci venise vestea, că Turcii au început a se adună la «Alba-grecescă», adecă la Belgradul Serbiei, și se puteau îndreptă sau asupra Ardealului pe la Apus, sau asupra Budei, către Strigoniu și Viena ²⁾. În sfârșit, i se ratifică printr'o patentă făgăduința făcută cu prilejul încheerii tratatului de alianță, cu un an mai nainte, de a i se da cele două ducate silesiene, la întâmplarea, când ar fi silit să-și părăsească Țara ³⁾. Cu acest capăt putu Principele plecă spre casă, în ziua de 4 Martie, încărcat cu daruri, el și Miniștrii săi. (Cupe de argint și giamantane, toate bogat aurite, căpătără acești însoțitori ai săi, trei cu numărul, în preț de 10—12 mii de taleri, iar Principelui i se cinsti un diamant de 4—5 mii de taleri, 6 cai, o căruță și încă un cal spaniol, și doi câni englezești.)

La vizita de rămas bun, ce-i mai făcea odată Ministrul împuternicit al Veneției, el îi spuneă între altele, privitoare la drumul său, că a primit veste printr'un Curier dela Doamna Sa, cum Turcii au început să cutreere prin Țara Românească, de Tătari însă nu i s'a vestit nimica. Nu uită a-i mai spune, cum a fost date din Moldova provizii de bucate Turcilor, și că Ieremia, pus de Poloni Domn, a îngăduit acest lucru. A lăsat acum, adauge el, să judece Papa pricina, cu condițiunea, Polonii să părăsească ocupațiunea acelei Provincii până la sfârșitul lui Aprilie, altfel «va fi silit să-și vadă de treburile sale» ⁴⁾.

¹⁾ *Docum.* III. 2, 177. Depeșa dela 5 Martie. Pentru chestia moldoveană, scrie întocmai așa și Di Cervia lui San Severo, la 23 Aprilie. *Docum.* XII, 253.

²⁾ *Ibid.* III. 2, 178. Depeșa dela 5 Martie.

³⁾ *Ibid.* p. 180. Raport din 12 Martie.

⁴⁾ *Ibid.* III. 2, 179 — 80. Depeșa din 5 Aprilie.

Amenințările nu și le va împlini Principele, cu toate că daravera Moldovei nu va fi regulată nici odată cu Polonii, nici de Împăratul nici de Papa, ori cât de multe, ba nesfârșite tocmeli se răsipiră pentru ea, în tot timpul Domniei lui.

*

Ținta de căpetenie ce o urmăreau Împăratul și Papa eră și acum câștigarea Polonilor pentru o ligă împotriva Păgânilor. De aceea erau foarte îngăduitori. Papa chiar punea în vedere Principelui prin instrucțiunea pentru Ambasadorul său extraordinar Angoscioli, la 23 Ianuarie, că nu e alt mijloc de a-i «momi» pe Poloni să ia parte la acest război, decât «nădejdea de a putea ține supt ei Moldova» ¹⁾. De și plecarea Ambasadorului se amână — poate din pricina mergerei lui Sigismund la Praga — până la 10 Mai, când aveă să-i ducă «sabia (? stocco) și pălăria binecuvântată» ²⁾ de Cardinal, și poate va fi primit altă instrucțiune mai proaspătă, dar înțelesul ei, cum dovedesc faptele nu s'a putut schimbă. Atât Împăratul prin Deputații săi Adam G. Poppel Lobkowitz și Andrei, Episcopul de Bratislav (Breslau), trimiși la Dieta polonă, chemată pe ziua de 28 Martie 1594 ³⁾, cât și Prea Sfințitul Părinte dela Roma prin Nunciul său extraordinar, Episcopul de Caserta ⁴⁾, cereau, cât privește Moldova, dacă nu s'ar puteă dobândi mai mult, ca Regele și Dieta Poloniei să dea Împăratului și Principelui transilvan cel puțin încredințarea, că, mergând împotriva dușmanului Creștinătății, nu au a se teme de nici o primejdie ce i-ar amenință în spate. Cu această asigurare și cu învoiala, ca mai târziu să fie cercetată și judecată chestiunea Moldovei (căci nici Ungaria nu-și poate părăsi drepturile asupra ei) printr'un arbitriu, Îm-

¹⁾ *Ibid.* p. 411. Instruttione... al Conte Lodovico Angosciola, mandato al... Principe di Transilvania.

²⁾ *Arh. Curții*, Ms. 595. 8, f. 1123. Scrisoare din Roma, XI Maggio 1596.

³⁾ *Arh. Curții*, Polonica, Conv. 1596, f. 3 — 5. Procuratorium pro legatis in Poloniam destinatis, Praga, 14 Martie (Concept). Cf. *Docum.* III. 2, 188. Depeșa Ambas. venețian, 15 Martie.

⁴⁾ Credența lui se află în *Docum.* III. 1, 273 și, încă odată în III. 2, 409 sq., dt. 12 Ianuarie. Cf. și scrisoarea Papei c. Împăratul, cu acelaș dat în *Archiv f. österr. Gesch.* XV, 221 — 223. Ep. de Caserta aveă

păratul și Principile vor socoti Moldova ca pământ neutru, — adecă nu o vor călcă dușmănește, și ei însă, Polonii, așa să urmeze ¹⁾. Totuși Papa mai adăugeă, într'o instrucțiune din 13 Aprilie, adresată, pe cât se pare, Nunțului din Praga (ori poate unui alt Delegat, trimis după Caserta), că, dacă Polonii s'ar arăta vătămăți de acest din urmă punct, va fi de lipsă a se împacă cu ei (accomodarsi) la vreme, fiindcă Trănsilvanul a făgăduit a nu se abate în aceasta dela ce va porunci Maiestatea Sa împărătească, care a trebuit să dea asupra acestui lucru ordine hotărâte Ambasadorilor săi. Ba ce e mai mult, lui i se părea că, «folosul de obște cere, ca ea [Moldova] să rămână Polonilor și Valachia Trănsilvanului» ²⁾.

Dar Polonii nu gândiau să intre într'o ligă, care altfel nici nu există. Ei țineau numai cu vorba pe Trimișii împărătești. Aceștia, sosiți la Varșovia în 5 Aprilie, aflau îndată dela Episcopii de San Severo și Caserta, că cele mai de frunte condiții, pentru a o rupe cu Turcii, ar fi: 200,000 de galbeni anual, dați înainte, și renunțarea Arhiducelui Maximilian la titlul de Rege (ales) al Poloniei, punându-li-se în vedere, că Ceașii turci se află la Camienița, și vin cu cele mai bogate condiții de pace ³⁾. De și n'aveau nădejde de vre-o ispravă,

să plece «săptămâna viitoare», dacă nu va fi oprit, din pricina veștii ce sosi despre bătaia suferită de oștile transilvane, trimise în Moldova cu Răzvan, — scria Bernerio c. Impăratul la 13 Ianuarie. Totuși a plecat, căci, la 31 Ianuarie, scrie acelaș informator, că după «negoțul» cu Secretarul polon (venit anume «per iustificare le cose di Moldavia», la 15 Ian.), s'a trimis după Episcopul de Caserta, ca să se oprească, *Arch. C. Ms.* 595. 8, 1149 și 1144 (pentru paranteză: 1147, 1143).

¹⁾ *Arch. Curții*, Polon. 1596 f. 6 sqq. Instructio Legatorum, Praga, 10 Apr., (li s'a trimes în urmă, dacă acest dat al copieii nu e greșit, cum pare să fie; cea dela plecare nu o cunoaștem). Cf. și fragmentul unei scrisori imp. c. Delegații, Praga, 24 Martie, în *Docum.* XII, 242 sq. Pentru înțelegerea avută cu Caserta în această privință, încă pe timpul, când eră Sigismund la Praga, *ibid.* 236 sq. Știre din Viena, 2 Martie. Cf. nota urm.

²⁾ *Docum.* XII, 246 — 7. Roma, 19 Aprilie. «Povestire despre ocupația Moldovei de Poloni și negocierile ce umează: dintr'un tratat asupra alinței polone». Din text iese limpede la iveală, că e o instrucție, probabil pentru Speziano.

³⁾ Relația Delegaților împăr., Varsaviae 6 Apr. în *Arch. Curții, Pol.* 1596 f. 26 — 35.

Deputații cereau împuternicire, să făgăduiască cel puțin 200 de mii de taleri (sau florini de Rhin), și renunțarea lui Maximilian ¹⁾. Situația eră cu atâta mai neprielnică, cu cât sosise vestea, că un nou Trimis extraordinar al Papei va veni, de care se zicea, că aduce mai bune condiții ca ale Împăratului. Și fiindcă ăsta cu greu putea să sosit înaintea de sfârșitul dietei, lucrul va rămâne baltă și anul ăsta, scriau Deputații împărătești, încă la 18 Aprilie. Deci, ei se mărginiră a cercetă cugetele cel puțin cu privire la chestia Moldovei ²⁾. Dar la asta ce minuni mai trebuiă să audă!

Pentru ca Transilvania să fie scutită de orice primejdie de la Răsărit, ziceau «mulți dintre cei mai cuminți», între ei și Zamoyski, Țările românești amândouă, ba chiar Transilvania, în partea dinspre ele, trebuie să fie lăsate în paza garnizoanelor polone, anul acesta. Asta e de lipsă chiar pentru siguranța Poloniei, căci Turcul ar putea face Pașalâcuri din acele Țări, cari nu se pot apăra singure, și nici Principele transilvan nu le poate, și atunci și-ar întinde granițele până la ea. Polonii ar făgădui scrisori dela Regele și dela «toate ordinele» Țării, că din asta ei nu și-ar trage nici un drept nou asupra acelor Țări și, sfârșindu-se războiul, le-ar restitui în starea lor, în care s'au aflat mai înainte ³⁾.

Având apoi oștile lor în aceste Țări (în timp ce pe de o parte ar aduce prin o ambasadă mare învinuiri Sultanului, că a căzut cu război peste ele, pe de alta, ar desbate asupra confederației), ei ș'ar spori încetinel pe cele aflătoare în Valachii și, încheiată confederația, ar putea începe războiul cu Turcii, pe față. Și chiar pentru o ocupație atât de nevinovată (!) a Țărilor-Românești (cine știe dacă se putea mântui așa de norocos ca ocupația Austriacilor din 1854!), le trebuiă Domnilor Poloni și «oareșcare ajutor de bani»,... «100 sau 80 de mii de taleri sau florini». Și le mai trebuiă ceva, mai

¹⁾ Relația dela 11 Apr. *ibid.* f. 36 — 41, cf. și începutul relației din nota urm. (să le dea voe să promită barem jumătatea sumei).

²⁾ *Arch. C. Pol.* f. 42 — 45.

³⁾ E interesant cum Zamoyski spuneă aceleași lucruri și Turcilor: A ocupat Moldova, «essendo quella provincia membro di quel Regno... acciò non cada in man d'altri con animo che poi, finita la guerra, di renderla a questo Re»... *Docum.* XII, 173. Știri din Constpl. 17 Nov. 1595.

însemnat decât toate celelalte, un lucru, care putea dovedi mai mult decât orice gândul lor din urmă cu acea ocupație, cu numele de trecătoare, dacă s'ar fi găsit vreun naiv, care să nu-i înțeleagă. Și pentru noi, acest lucru e de cea mai mare însemnătate, că ne arată începutul urei neînpăcate a Polonilor împotriva Domnului român, care le stă în cale, ca o stâncă de granit, în împlinirea planurilor lor.

Ei mai cereau, ca a doua condiție: «ca acel Voivod al Valachiei, Mihai, care astăzi e Stăpân acolo, înduplecat cu bune cuvinte, să plece pentru câțva timp, și să fie numit și pus de Maiestatea Voastră împărătească», ziceau Ambasadorii, «alt Voivod, care să stea în fruntea Valachiei. Cu deosebire pentru aceste pricini: căci Polonii nu pot lua în apărarea lor pe acest Mihai, fără ruperea pe față a păcii cu Turcul; pe altul nou însă pot bine» ¹⁾.

Și aceasta o doriă Zamoyski, căci din a lui «creer doctoral eșiau toate», cum bine socotește un om mare de la Curte, care a citit relația Ambasadorilor, ²⁾ cu privire la Mihai, într'un timp, când acesta nu numai că nu le făcuse Polonilor nici o supărare, ci cu umilință le cerea ajutorul prin scrisoarea sa de la 16 Martie, adresată Regelui, căci i va fi recunoscător prin serviciile ce va aduce Creștinătății! ³⁾.

În trebile înalte ale Țărilor, ca și în lumea mică, de toate zilele, se întâlnesc adese ori suflete mârșave, cari nu pot suferi omul harnic în apropiere, și caută în tot chipul să-l oprească de a-și face datoria pe lume. Ele simt numai decât sufletul drept și curat ca lumina, și negri cum sunt, nu-l vreau în aretul lor. Cu cinstea, ei nu pot să lupte, ci umblă s-o sugrume în fașă, unde-o descoper, căci ea poate fi moartea lor. Mai ales când cinstea-i voinică și luptă pentru lucruri mărețe și dumnezești. Simția Zamoyski în brațul tare al lui Mihai-Vodă de pe acuma pe cuceritorul Moldovei și al Ardealului, și urmă el unei înțelepte idei politice, de a tăia

¹⁾ Continuarea relației citate dela 18 Apr. Partea asta se află tipărită și în Reusner, *Epistolae turcicae* 182—4. D-l Iorga a tipărit-o din nou n *Docum* XII, 249—50.

²⁾ Reusner, o. c. p. 184—87 (*Docum.* XII, 250—2).

³⁾ *Docum.* Supl. II. 1, 380. Mihai-Vodă c. Regele Sigismund III. Gherghița, 16 Martie 1596.

de cu vreme aripele vulturului, care ar fi devenit odată primejdios vecin Țării sale? Se poate. Dar și altă politică eră bună atunci. Puteă Zamoyski, dacă eră bun și drept ca Mihai; să-și apere și prin prietenia ce ar fi legat de pe acum cu acesta interesele Țării sale tot așa de bine. Erau cununi de lauri de căștigat pentru cei bravi în lupta de desrobire a Creștinilor din lanțul Păgânului, dincolo de Dunăre. Și eră și pământ de luat de acolo. Moldova cuprinsă în brațe, puteă să ș-o țină, căci Domnul nostru, îndatorat, nu ar fi căutat să i-o scoată, și el însuși își puteă găsi răsplata aiurea. Să fi avut numai ticnă dincoace. Și i se cuveneă să o aibe, căci brațul său luptă nu numai pentru sine ci și pentru Creștinătate. Și în politică ca și între oameni particulari, nu trebuie numai decât jertfit cel ce muncește pentru aceeaș pricină dreaptă, dacă interesele celui mai tare nu se împacă cu existența lui. Căutarea de a-și mulțămî interesele lor pe socoteala aliatului, ce i-au scăpat de grea cădere la Plevna, au adus Muscalilor, în vremea noastră, înstrăinarea inimei Românilor din Regat, care s'a curmezișat apoi în mersul de până aci al politicei marei Impărății vecine,... spre paguba amândurora... Dar Polonii vreau «să țină numai do-bânda răsboiului, iar primejdia să ni-o lase nouă», observă omul de la Curtea Impăratului. Lor le trebuie un Voivod slab, pe care să-l poată svârli ori când din Țara-Românească, ziceă acelaș, de unde apoi să poată trece, ca să-și supună și Transilvania. ¹⁾ Nu eră destul că-și luase preț chiar înainte de a intră în lupta pentru Creștinătate. Ei pe alții i-ar fi trămes la Balcani să-și caute acolo răsplata ²⁾.

Pe lângă astfel de pofte ale Polonilor, oricât de «răsu-cite, prefăcute, blânde» ³⁾ erau cuvintele, în cari știă Zamoyski să le îmbrace, se înțelege, că nu se puteă ajunge nici la o alianță de război, cu atât mai puțin la darea Moldovei înapoi Principelui transilvan. Incercări se mai făcură : Nainte de plecarea Delegaților se statorî ziua de 25 Iulie pentru o nouă tocmeală, la Cracovia, unde Impăratul să-și trimeată

¹⁾ Citatul «iuditium viri germani» din Reusner p. 185 (*Docum.* XII, 251.).

²⁾ *Docum.* III, 2, 201. Depeșa din 18 Iunie.

³⁾ Reusner, p. 184, resp *Docum.* XII, 250.

iarăși Deputați împuterniciți, dându-se până atunci Transilvanului încredințarea, să n'aibă teamă din partea Moldovei: vor trimete chiar oști de pază la granița dinspre Tătari, atât ei cât și Moldevenii, și nu vor face până atunci nici o pace cu Turcii ¹⁾. Și alți Delegați într'adevăr se întruniau, la 8 August, în Cracovia. ²⁾ Dar condițiunile ce se puneau erau și de o parte și de alta tot acelea, ³⁾ și capătul nu putea fi altul ⁴⁾, cu toată truda Cardinalului Gaetano, alt Trimis extraordinar al Sfintei Biserici ⁵⁾. Deputații împărătești își luară drumul înapoi, în primele zile ale lui Septemvrie, fără nici o ispravă, și Deputatul Papei sfătuiă, încă la 6 Septemvrie, să se lase în pace chestia ligei, și numai cearta pentru Moldova și Valachia să fie împăcată. Și din tot schimbul de scrisori ce se mai făcū până la sfârșitul acestui an, pe când se întoarse Gaetano la Roma, nu eși altă decât repetite asigurări de nici o primejdie dinspre Moldova și oprirea trecerii Tătarilor prin ea în Transilvania și Ungaria, după ce, din partea Impăratului, se cerea mereu amânarea regulării celorlalte poftes pentru timpuri mai bune ⁶⁾.

«Aceste pricini aveă ei în de sine pentru Moldova», scrie

¹⁾ *Arh. C. Pol.* f. 46. sq. Delegații c. Impăratul, Varșovia 9 Mai. Asigurarea, că Transilvania nu va fi atacată de Moldoveni, o da și Regina într'o scrisoare c. ministrul Unverzagt, dato 19 Apr. *Docum.* XII, 253. V. și la Ambasadorul venețian condițiunile astea preliminare (pentru viitoare tratări), între cari... «che la Moldavia et la Valachia si lascino nello stato che sono». *Docum.* III, 2, 200 (Praga 11 Iunie).

²⁾ *Arh. C. Pol.* f. 96—101. Prima relațiune a Delegaților împărătești. La 17 Iulie li se da în Praga Mandatum procuratorium, la 20 Iulie Credentionalele, la 18 Instrucția. ff. 79—80 și 82—92.

³⁾ *Ibid.* f. 104, 110—112, 113—121 și 123—131, 144—168. Relațiuni din 15, 18, 29, 31 Aug. cu adausuri de «Punti propositi»... V. apoi *Docum.* XII, 272, câteva extrase din relațiunile de la 19 Aug.—2 Sept.

⁴⁾ *Arh. Curti.* Mans. 598. 8, f. 1065. Bernerio c. Impăratul, Roma 14 Septm: il legato di Polonia scrive... non sperare niuno effetto della confederazione con Polacchi, după cum se scria de acolo, încă la 22 August.

⁵⁾ Fu numit pe la 10 Apr. *Arh. C. Ms.* 595. 8, f. 1158 sq. și 1135 Asupra lucrării lui v. suspomentele relațiuni ale Deputaț. imp. Prezența lui, dela începutul tocmeliilor, e arătată și în titlul excerptului din XII, 268.

⁶⁾ *Docum.* XII, 275, 277—286. Relațiunea Cardinalului Gaetano în Consistorul secret, dela p. 275, «1596 după August», nu poate fi decât din 1597, fiind făcută în persoană.

atât de potrivit învățatul Miron Costin la sfârșitul paginei, în care coprinde foarte lămurit și foarte după adevăr su-părările Impăratului și ale Transilvanului, mijlocirea Papei și răspunsul Polonilor. «Iar Ieremia Vodă», încheie Cronistul, «domniă cu pace, și cu lucruri așezate pe acele vremi a țării, că ținea oști străine și păziă și datoria sa ce aveà spre Impărăție» ¹⁾. Intocmai după cum erà, și cum scrià și Nunțiul papal din Varșovia, San-Severo, la 2 Iunie 1596, în instrucția Agentului Malagrida, trimis la Praga: «Starea în care se află Moldova acum e așa, cum ști D.-Ta, că nu se poate zice, că numita provincie ar fi nici a acestui Regat [a Poloniei], nici a Turcului, nici a Transilvanului»... ²⁾

*

În timp ce din aceste desbateri și gâlcevi eșià pentru Moldova neutralitatea, ³⁾ în celelalte părți ale Răsăritului, dela Marea-Neagră și până în fundul Ungariei, armele își înce-puseră lucrul de mult.

Nici n'ajunsese Sinan în Constantinopol, unde erà chemat, când, auzind de căderea lui în Țara românească, Sultanul dete porunci în întreaga sa Impărăție pentru a se adună oaste, chiar și din Diarbeer și Curdistan, unde nu aveau da-toria de a eși la răsboi decât împotriva Persiei; și în Ca-pitală s'a făcut «cria» și au fost chemați până și Țiganii și alți oameni de rând să fie luați între Ieniceri. Căci Înălțimea Sa a hotărât să iese în persoană la Adrianopol și de acolo la răsboi cu cea mai mare putere, punându-se termin pe ziua de 11 Martie. ⁴⁾ Vestea o întâria Ambassadorul englez din Constantinopol, la 12 și la 24 Decemvrie, cu hotărâre, spunând anume Principelui transilvan, că împotriva Țarei

¹⁾ Miron Costin, 440.

²⁾ *Docum.* XII, 260.

³⁾ Pentru garantarea acesteia i puteau sluji bine cei 4.000 călăreți și 1.000 de infanteriști lăsați de Zamoyiski. *Docum.* XII, 197, nota.

⁴⁾ *Docum.* XII, 172. Constantinopol 15 Noemvrie. Bailul venețian din Constantinopol scrià, încă înainte de fuga lui Sinan din Țară, numai în urma pierderii dela Călugăreni și a celor din Ungaria, că Sultanul va eși la primăvară la Adrianopol, pentru a se'găti mai strașnic de răsboi, de cum s'a făcut până acuma. *Docum.* IV. 2, 208, ultima Octomvrie.

lui și a Țării Românești se fac aceste nespuse de mari pre-gătiri. ¹⁾ Mai adăugea, că și Tătarii așteaptă numai să înghețe Dunărea, pentru a veni asupra acestor Țări, prin Bender și Akkerman—Canul, «iar fratele lui din astă parte», adică prin Bulgaria. După cele ce am văzut mai sus, la numirea lui Radu Mihnea, ne este învederată ținta ce urmărea Anglezul: el vrea să-l facă pe Ardelean mai primitiv față de îmbierile cu pace și mômelile ce-i trimiteau Turcii. Sultanul i scrisese adică nu numai înainte de trecerea lui Sigismund în Țara Românească, la 1 Octomvrie, invitându-l să se întoarcă la ascultare, că-i va da chiar și Țările românești, pe lângă Ardeal, ba îl va face și Rege al Ungariei, iar dacă nu, va lăsa toate celelalte lucruri, pentru a-l pedepsi și zdrobi pe el,—ci își înnoia îmbierea și după război, îndată. ²⁾ Căci nu trebuie să socotim de mincinoase aceste scrisori, ce erau tipărite încă atunci la Roma, în traducere italiană, și răspândite în lume, cu toate că (sau tocmai pentru că) Principele se văită Ambassadorului venețian la Praga, «că aceștia de aci nu cred, și gândesc că eu le spun pentru a trage din ele folos în tocmelile mele cu Impăratul, și totuși e foarte adevărat». El spuneă acestuia anume și ce tribut scăzut i se cerea pentru aceste Țări: 10 mii de scudi (taleri), în loc de 15, ca până aci, pentru Transilvania, 30 de mii pentru Moldova și 20 de mii pentru Țara românească, ³⁾ fără a

¹⁾ *Ibid.* XII, 197—8 și 112—113, resp. III. 2, 158—159. Nu alta decât resunetul acestei vești se cuprinde în depeșile Ambassadorului venețian la Praga, *ibid.* p. 166 (6 Februarie), 176 (5 Martie), resp. în scrisoarea Principei depusă la Curte, din timpul tocmelilor, p. 182, locul e citat mai sus.

²⁾ Cea din 1 Octomvrie în *Docum.* III. 2, 483—4. A doua se pomenește în «Avisi novi di Constpl. delli 12 di Novembre 1595», tipărită tot atunci la Roma, reprodusă iar în *Docum.* III. 2, 497—8, unde e înșirată oferta «nouă», ca una dintre dovezile de «frica» și «îngrijirea» în care au băgat pe Turci perderile lui Sinan.

³⁾ *Docum.* III. 2, 173. Depeșa dela 27 Februarie 1596. S'ar putea aduce împotriva acelor scrisori motivul, că dacă Principele le arată la Curte (despre ce nu ni se spune nimic) el putea fi crezut. Se poate totuși să le fi arătat, dar ele puteau fi ușor bănuite ca fiind scornite, mai ales scrise turcește cum erau. Apoi scrisoarea dintâi era scrisă înaintea bătaiei, și nu-i mai putea sluji Principei pentru a stoarce cu ea ceva:

vorbî însă nimic de Regatul Ungariei (poate pentru că aceasta i se părea și lui, că ar spori mai mult neîncrederea). În sfârșit un schimb de scrisori între Sigismund, după întoarcerea sa din Țară, și Assan Pașa, care atunci tocmai fu numit «Guvernator general al întregii oștiri a Prea puternicului Impărat», se adeverește și prin amintirea ce se face de ele în scrisoarea ce-i trimetea de nou acelaș Pașa Principelui, la începutul lui August 1596. ¹⁾

Dar cu tot scopul, cu care se raspândeau la început știrile de război, nu e mai puțin adevărat, că ele nu numai se îndeseau și se limpeziau, ²⁾ ci fură urmate și de fapte, cari arătau de timpuriu partea, în care aveau să se îndrepteze anul acesta oștile Stăpânitorului din Țarigrad.

Când se desvâieră de primăvară, la Praga se aveă știrea, că la Belgrad au început a face un pod, pentru trecerea oastei ³⁾. Și, în acelaș timp, Bailul venețian scriă din Constantinopol (19 Martie), că Sultanul a hotărît să plece cât mai în grabă, în urma veștii ce a adus-o un Ceauș, venit de olac, tocmai în ziua aceea, despre o mare pierdere suferită de Turci în Ungaria, cu moartea a 7 Sangeaci (!) și a Agăi Ienicerilor *) (!). Această veste este de sigur răsunetul unei lovituri dureroase, date Turcilor pe furiș, aproape de Timișoara,—răsunet stricat, în cât privește moartea celor 7 Sangiaci și a Agăi. După raportul ce se trimetea din Alba

se putea zice, dacă nu mai aveă și altele, că acuma nu i-ar mai face Turcul astfel de oferte. Din primăvara anului 1595 avem iarăș o scrisoare dela Bostangi Hussain-Ceauș, cu încercări de a abate pe Sigismund dela gândul răscoalei. *Török-magyk. Eml. Okmt. III, 35—6.*

¹⁾ *Docum. III. 2, 208—9* (tipărită încă odată în XII, 274, aici latinește). Avem și un «terminus ante quem»: «prima che Ibraim Bassa scrivesse a Michiel Voivoda», ceea ce fu, cum vom vedeă mai jos, în Aprilie.

²⁾ Sinan anunță chiar lui Zamoyski, că va eși Sultanul în primăvară în persoană la oaste, pentru a se răsbună și cereă, ca Zamoyski, împreună cu Ieremia, să înceapă a prăda Valahia și Transilvania. *Docum. IV. 2, 213.* Copie alăturată depeșei dela 12 Ianuarie a Bailului, cu adausul, că e după gândul Ambasadorului engles dictată. V. apoi: *Ibid. p. 215* (=III. 1, 502-3) Constpl. 27 Ianuarie; XII, 215, 227, Viena, 27 Ian.; 229, 231, Suceava 16 și Veneția 3 Febr.; 232 Orade 23 Febr.; 335 sq. Veneția 2 Mart.

³⁾ *Docum. III. 2, 189, Martie 26.*

⁴⁾ *Ibid. IV, 2. 220.*

Iulia, la 3 Februarie, și care sosì în 18 la Praga, lucrurile s'au petrecut astfel: Comandantul cetății Lipova, George Borbély (Barbu sau Bărbieru), un om schilod de mâini și de picioare (storpiato delli piedi et delle mani), cum îi povestiră cei ce împărtășau Ambasadorului venețian cuprinsul aceluï raport (Di Cervia sau vre-un Ministru ardelean, însoțitor al Principelui), dar viteaz mare și mult pățit, care slujise întâi ca bărbier Regelui polon, Ștefan Báthory, de unde i-a rămas și numele, «*acela* care a făcut toate câștigurile și a dat Turcilor toate trântelile (rotte) în acele părți», aflase prin spionii săi, că se schimbă Pașa Timișorii, și că cel vechi a plecat tocmai atunci. Deci el, adunându-și 2.000 de soldați, merse de se postă cu ei la pândă, într'o pădure, pe unde aveà să treacă Turcul mazil. Acesta, nebănuind nimica, pornì la drum cu toată familia și bogățiile sale, însoțit numai de vre-o 300 de soldați ¹⁾. Creștinii se tovarărară asupra lor — în timp de noapte, după contimporanul Barovius — și-i uciseră pe toți, scăpând numai puțini cu fuga. Chiar Pașa, după acest raport, a fost omorât, nefiind cunoscut, ceea ce nu putem socoti ca întâmplare dovedită, fiind arătat de Barovius între cei ce scăpară ²⁾. Prada a fost de 300 de cai, 13 care ³⁾ cu lucruri de preț, 150.000 de taleri (scudi) în bani și 160 de femei frumoase, ⁴⁾ cari aveau să fie duse roabe la Constantinopol. Întâmplarea se petrecu de sigur «pe la 1 Februarie», cum spune Ana-

¹⁾ După Barovius, p. 250—1, care povestește și el întâmplarea cu câteva noi amănunte, ar fi fost 800, pe când Creștinii numai 300. Iar Comandantul lor, zice, că fu Martin Horvat, ceea ce se poate,—va fi fost el trimes de Borbély.

²⁾ I se cuvine lui chiar mai mult crezământ, fiind vorba de scăparea dușmanului, și fiindcă el scria, de sigur, după ce veștile întâmplărilor se mai cernură, în cât privește adevărul, pe când raportul din Alba Iulia se făcea în pripa faptei, după știri ce au trebuit să fie trimise în dimineața următoare! Deși altmintrelea, după vestea din Constantinopol, ar urmà să fie perit cel puțin o căpetenie însemnată, și în locul Agăi Ienicerilor, am putea pune pe însuși Pașa.

³⁾ După Barovius, «vre-o 75».

⁴⁾ La citatul Analist:... «magnum numerum illustrium feminarum».

listul singur, căci numai așa putea fi raportată la 3 Februarie din Alba Iulia ¹⁾.

Apoi, tot aci, în Alba Iulia, se află la 24 Martie, peste Țara Românească, dela cunoscutul negustor ce venea din Nicopole, că puterea oastei turcești se va îndreptă anul acesta către Ungaria și Timișoara, pentru temeiul (auzit de la Turci, de bună seamă, ori dela Mihai Vodă), că e mai primejdios pentru ei a mai suferi o pierdere așa în vecinătatea Țarigradului decât în Ungaria, unde le rămâne totdeauna timp, și după perderi, a-și adună altă oaste. De asemenea se repetă știrea de eșirea neîntârziată a Marelui Stăpânitor la Adrianopole, unde ar fi și ajuns 700 de care de fân. Asta, deodată cu cererea lui Mihai Vodă după ajutor împotriva Turcilor-Tătarilor, ce ar veni prin Moldova cu Radu Michnea, ceea-ce nu fu, precum știm, decât o frică tot așa de curând trecătoare, cum de năprasnic venise. ²⁾ Tot în Martie, prin scrisori dela 19 și 28, din Alba Iulia, se spune, că ar fi fost rupți de garnizoana dela Lipova, alți 3—4 sute de Ieniceri, ce mergeau dela Timișoara la Giula ³⁾ (ceea ce poate să fie și numai repețirea veștilor asupra întâmplării din Februarie). La 5 Aprilie, Pálffy trimetea din Ujvár (Neuhäusel) Arhiducelui Matthias veștile primite dela un Turc, care nu l'a mințit niciodată, despre solia sosită, la 3 a luni, la Buda, venind din Țarigrad, cu tot planul de război al Turcilor în anul acesta. Sultanul va veni cu Sișan și Cigala împotriva Rabului și a Vienei, Beglerbegul Greciei, Hasan, va merge cu Tătarii împotriva Ardealului. Acelaș putea scrie, la 22 Aprilie, din Strigoniu, că după multe stăruițe într'o parte și într'alta, Sultanul, care părăsise iar gândul mergerii la

¹⁾ *Docum.* III. 2, 171. Raportul Ambasadorului venețian, Praga, 20 Februarie.

²⁾ *Ibid.* p. 191. Copie alăturată depeșei dela 23 Aprilie. Cf. mai sus, și resumatul altei scrisori din Alba Iulia, dt. 19 Martie, resumate în depeșa dela 16 Aprilie, p. 190.

³⁾ *Ibid.* p. 190 și 192 și XII, 243. Scrisoare c. Bistrițeni. În aceasta din urmă, se spune, că vestea a sosit astăzi [28 Martie], că în zilele trecute haiducii ar fi bătut 400 de Turci între Timișoara și Cenad. După Barovius, și Pașa Timișoarei își luase drumul, fie spre Buda, fie spre alte locuri mai scutite.

bătae în persoană, fiind amenințat cu răsturnarea și cu arderea Constantinopolului de Ieniceri, a trebuit să se hotărască, în sfârșit, a eși. Că va veni cu oaste, cum încă nici un Sultan n'a avut: dela Brussa până la Constantinopol eră, la 18 Martie, plin câmpul de călăreții Asiei mici, unde vor stă trei săptămâni la pășune, apoi vor plecã drept la Belgrad. Numărul lor ar fi de 400.000. De Tătari aceeaș veste: cei mai mulți vor merge împotriva Timișoarei și a Ardealului. ¹⁾ La 28 Aprilie, tot Pálffy scriã, că e sigur, precum Sultanul va eși la 4 Mai din Constantinopol și va merge drept în tabără, la Belgrad ²⁾. Deși eșirea se făcù abiã la 20 Iunie, ³⁾ dar asupra Țării, unde se va face războiul, nu mai erã nici o îndoială.

Asemenea și veștile despre Tătari se lămuriau. La 5 Aprilie se scriã din Varșovia, că au plecat înainte de 3 săptămâni, în număr de 20 de mii, printre granițele moldovene podoliene și cele moscovite spre Timișoara, făcând un mare ocol pe lângă Marea-Neagră ⁴⁾ și «prin mari pustietăți»; în trecerea lor însă au suferit oareșcare pagube din partea Cazacilor, a Moldovenilor sau Românilor ⁵⁾, perderi, ale căror faimă se auziã în acelaș timp și în Constantinopol ⁶⁾. Dacă aceștia, sau cei ce petrecură toată iarna în Dobrogea, ⁷⁾ adevăr

¹⁾ Scrisorile în rezumat la Iedlicska, *Pálffy*, 599—600. Cea de a doua, tot în rezumat, în mijlocul altor știri și amănunte (întrebuițate și în text, în parte), din Frankfurt, dt. 16 Aprilie, în *Doc. XII*, 248. Observ, că nu se puteau aveã acestea, chiar după scrisoarea lui Pálffy, cum ni se spune, la Frankfort, în 16 Apr., scris. fiind din 22 a luni, — cu anevoință, chiar socotind știrile din Frankfurt, cu dat vechi.

²⁾ Iedlicska, *Pálffy*, 601.

³⁾ Hammer, IV, 262, are datul 21 Iunie. V. însă mai jos, p. 406.

⁴⁾ Știrea din *Analele Fugger Docum.* III. 1, 264, pe care o întrebuițăm aci, are greșit (cum vom vedeã din alte izvoare): «gegen dem *Rotten Moer*».

⁵⁾ Tot așa cred că pot îndrepta, cu adausul din paranteză, acest loc: aber Inen [von] den Reyssen Walachen oder Moldauern, ainichen schaden zuegefuegt. Prin Reyssen se înțeleg Cazacii moscoviți. V. și *Arh. de Război*, Viena, Expedit 196, f. 93 28 Apr. Zeitung v. der Tartern Anzug gehn Temeschwär.

⁶⁾ *Docum.* III. 1, 506. Depeșa Bailului, dt. 3 Apr., vorbind de pagubele făcute de Români în Moldova (v. mai sus) adauge: dicendosi che Tartari in quelle parti abbiano avuto una gran rotta.

⁷⁾ *Docum.* IV. 2, 211.

e, că Tătarii sosiau, pe la începutul lui Mai, la Lipova, venind pe dincolo de Dunăre, pe care o trecură la «Sendrovia» ¹⁾. Altă parte treceă pe aceeași cale, «venind dela Marea-Neagră pe dincolo de Dunăre», pentru a merge către Buda, pe când cea dintâi s'a dus către Timișoara ²⁾.

Către Banat trebuia deci să se îndrepteze ochii Principelui transilvan, în această primăvară, căci grijă despre Răsărit și Miază-zi nu aveă.

Ajuns acasă, Sigismund Báthory chemă pe ziua de 21 Aprilie dieta Țării, la care Țara-Românească, ca și în Decembrie, nu fu nici poftită, nici silită să vie ³⁾, căci nu mai eră de loc atârnațoare de Ardeal, decât în titlul Stăpânitorului lui, care se numia încă, cu tot atâta temei, și Principe al Moldovei. I se votară dările cerute pentru purtarea războiului, pe lângă regularea altor trebi ce priveau Țara înăuntru. Încă pe când se încheiă dieta, la 26 Aprilie ⁴⁾, se știă

¹⁾ Sigismund Báthory c. Regele Poloniei, A. Iulia, 9 Mai. *Docum.* VIII, 198. Acî ni se spune numai, că au trecut Dunărea la locul arătat, nu și pe unde veniau. Cf. XII, 255. «Zenderö aproape de Modava» (Mudaua=Moldova nouă), la Szamosközy IV, 87, pare a fi Semendria.

²⁾ *Analele Fugger, Docum.* III 1, 267. Aus Weissenburg 21 Mai (Numărul de 50.000 al celor trecuți acuma e hotărât prea mare. Toamna, când erau toți strânși în tabăra Sultanului, nu erau mai mulți de 30.000. *Doc.* III. 2, 217). Vestea lor sosi dela Voeyodul român, la 18 Mai, în A. I. și spunea de trecerea întâmplată «kurtz verrückter Tage». Nu poate fi vorba de Tătarii, cari pe atunci erau la Lipova, nici de cele 20 de mii trecute înainte (dacă nu cumva ei erau cei dela Lipova), decât în partea din urmă: und der andertheil [soll] gegen Teimeswar zueziehen» V. și I 200, Depeși din Praga 11 Iunie: «che Tartari erano andati parte verso Belgrado et parte a Temesvar».

³⁾ Nu credem, că trebuie luată în seamă amintirea în relațiunea contemporană, tipărită la Roma, 1596 (*Docum.* III. 2, 510), asupra vizitei Principelui la Praga, unde istorisindu-se, spre lauda Principelui, cum a respins propunerile de pace ale Turcului, de când s'a întors din Țară, se zice, că Principele, «convocati li stati di Transilvania et di Valachia» se hotărâ iar la război.

⁴⁾ *Mon. com. Trans.* III, 491- 501, sunt hotărârile acestei diete, ținute la Cluj. Hotărârile privitoare la darea de război le știă Ambasadorul venețian la Praga, încă la 7 Mai (v. nota mai jos) aproape de adevăr: «2 florini per porta». În faptă se votase 125 de bani pentru «praesidium» și odată 99, altă dată 25 de bani, pentru Curtea Principelui.

de venirea Tătarilor ¹⁾, și Principele porânci oștilor ce se aflau la Oradea, Lipova și în alte locuri vecine, să le iasă înaintea pentru a-i oprî, spunându-le, că va veni și el în curând cu trupe destule pentru a-i bate, înainte de ce le-ar veni noi ajutoare. Tot odată trimetea Curier grabnic la Curte, să ceară ajutoarele făgăduite ²⁾. Aci îndată se dete ordin de plata celor 48 de mii pentru primele 2 luni, pe lângă cele 60 de mii ce-i trimesese Papa, sumă îmbunătă pe trei luni ³⁾. Cu acești bani Principele își putea adună o frumoasă oaste și putea pleca în tihnă spre Timișoara, încredințat cum eră, și prin tratări nemijlocite, despre neutralitatea Moldovei, al cărei Voevod mărturisiă, că nu e îndatorat a lăsa nici Turcii nici Tătarii să treacă prin Țara sa, și că steagul de vasalitate turcesc, nu-l împedică de a țineă prietenie cu Împăratul și Transilvanul ⁴⁾. Plecarea trebuia să se întâmple în grabă, căci încă înainte de 1 Mai venia vestea, cum garnizoana din Lipova într'adevăr eșise înaintea dușmanului, dar a fost bătută, perzând 400 de haiduci (după o depeșă de mai târziu 800), și 10 nobili din partea locului au fost prinși. Principele trimesese 12 tunuri de cetate cu multe muniții înainte, la Timișoara, și tot atâtea tunuri de câmp, având de gând să plece și el, într'o săptămână, când, la 2 Mai, primi grabnica știre, trimeasă numai cu o zi mai înainte, dela Borbély din Lipova, cum o oaste dușmană de 30 de mii, în partea mare Tătari, au ajuns la această cetate, și se apuca să o bată cu tunuri. Ei vor putea să apere cetatea și castelul săptămâni de zile, dar până atunci Principele să le cură

¹⁾ Fragmentul depeșei ce ne slujește de izvor, în tiparul din *Docum.* III 2, 192, începe: «Il Transilvano inteso questo movimento, haveva ordinato»... , iar după cele ce știm, nu poate fi vorba decât de Tătari.

²⁾ Făgăduința de împlinire grabnică i-o înose Împăratul prin scris, sa, dat 23 Martie, răspuns la cea din 14 a Principelui, trimisă din Zemez, cu amenințări. *Arh. C. Pol.* 1596, f. 18: Ce rușinos lucru ar fi, zicea Împăratul, dacă ar încheia Pr. pace cu Turcul. — Un alt Curier sosiă, la 1 sau 2 Mai, la Pálffy în Strigoniu, cerând ajutor. Iedliska, 601.

³⁾ Din Roma se scriă la 20 Aprilie, că din cei 60 de mii 40 au și sosit la Viena. *Docum.* XII, 253. nota 1. Carrillo, care dobândise aceasta la Roma, plecă după ajutoare și în Spania. V. și *ibid.* III. 1, 265, tot 20 Aprilie, Roma.

⁴⁾ *Docum.* III. 2. 192—3. Depeșă din Praga, 7 Mai 1596.

într'ajutor. La 3 dimineața Sigismund alergă cu puțini că-
 ăreți la Deva ¹⁾, cetate mai spre graniță, pentru a luă mă-
 suri de apărarea acestei localități și a pasurilor, pe unde
 puteau străbate Tătarii mai ușor, în cutrierările lor după jaf,
 până ce i s'ar adună oastea, să meargă la Lipova, să o des-
 presoare ²⁾.

Dar oastea Principelui se strângea în silă, căci soldații
 perduseră mulți cai anul trecut, în Țara-Românească, și nici
 nu fură plătiți în lipsa lui din Ardeal, deci nu puteau urmă
 chemării așa repede, ca altă dată. Astfel strigătele des în-
 noite ale lui Borbély nu putură fi ascultate în pripă, cu tot
 zorul și dorul ce arată și Principele pentru eșire, mai ales
 că eră așteptat cu sete, cum scria la Praga—și credem, că nu
 numai ca să se laude—din partea «multor Sârbi și de popoare
 de alte nații, unite împreună și venite la granițele Țării-
 Românești, pentru a se împreună cu tabăra transilvană, în-
 dată ce ar aveă cunoștință de eșirea lui» ³⁾.

Norocul, că Turcii și Tătarii se lăsară ei singuri de a mai
 bate cetatea. Intâi la 8 Mai, după o bombardare de 4 zile,
 ziua și noaptea ⁴⁾, acum însă numai pentru înșălăciune; apoi
 pentru a nu se mai întoarce, la 12 după amezai ⁵⁾, în urma
 unei îndrăznețe încercări de eșire din partea apărătorilor,
 și din pricina veștii, că vine Principele cu o mare oaste, să
 le cadă în spate. Trupele dușmane ce băteau cetatea, în număr
 de vre-o 25 - 30 de mii, erau mai mult tătare—de și alergase

¹⁾ În tiparul documentului stă: «*Della, fortezza nei confini due leghe discosta da Lippa*». Deși în realitate distanța între Deva și Lipova e de c. 104 km. după drumul de fer, care merge alături de drumul de țară, totuși nu poate fi de altcevă vorba, căci nici nu eră altă cetate între ele.

²⁾ *Docum.* III. 2, 193—195. Depeșa din 12 a Ambasadorului, împreună cu 2 copii după scrisorile ce i s'au trimes din Alba Julia, la 2 și 3 Mai, aproape sigur din partea lui Visconti di Cervia. Cf. *ibid.* p. 198, depeșa din 28 Mai.

³⁾ *Ibid.* p. 196 — 7. Depeșa din 21 Mai. Mai târziu, prin August, chemarea Principelui într'ajutor de Nicopolitani se adeverește și printr'o scrisoare. Ba se pomenește în ea și de oferte de răscoală, făcute mai nainte: «darzue wir unns vor diesem auch anerbotten». *Doc.* XII, 269—70.

⁴⁾ Tholdi István c. Michael Maróthy de Los. Carko, 14 Mai 1596, în *Tört. Tár* 1879, p. 30.

⁵⁾ Datul îl are Szamosközy, IV, 56. El zice ce e drept: «undecima die», dar spune, că eră Mercuri, deci trebuie să punem 12.

Beiul de Giula în ajutorul lui Giafer Paşa ¹⁾ de Timișoara, care purtă comanda—, și Tătarii «au obicei să fugă dacă înfălnesc miliție care li se împotrivesțe». Apoi li se stricase cheful de luptă, și fiindcă se încărcase de pradă dela Creștinii de sub stăpânire turcească, prin ținuturile Crișului și ale Mureșului, pe când se întorceau cu Turcii dela Solnoc, Giula, și își astâmpărase pofta de sânge prin uciderea și chinuirea groaznică a tuturor, câți nu erau buni de robie. Totuși în cetate nu erau mai mulți decât 3.000—3.500 de apărători! Și Principele, ce e drept, plecase încă la 10 Mai din Alba Iulia ²⁾, și oastea lui eră pe atunci, cum se vestia din apropierea lui la Curte, de 20 mii, dar mergea foarte încet, tot așteptând, să-i mai vie noui cete și pare că numai după aceea ajunse de își așeză tabăra la Ilia ³⁾. Va fi ajutat ceva la hotărârea de întoarcere a Pașei de Timișoara și năvala Logojenilor asupra mahalalelor Timișoarei, pe cari le prădară prin 800 de archibuzieri și călăreți, ce și-i putuse ticlui și ei ⁴⁾, adevăc Banul lor Palatici, trimițându-i sub co-

¹⁾ Numele îl găsim într'un raport din acea vreme, tipărit la Roma (1596). *Docum.* III. 2, 504. Acî oastea Pașii, care venise de curând, peste Belgrad, e arătată cu: peste 30.000.

²⁾... «nosmet ipsi crastina die in castra descendemus», seria chiar el la 9 Mai Regelui Poloniei. Tot acî dă el numărul oastei dușmane cu 25.000. *Docum.* VIII, 198; cf. cit. relație din III. 2, 504.

³⁾ La Praga se știă, la 28 Mai, «ch'era arrivato a Alè [cea ce nu se poate potrivi pe altă localitate decât pe Ilia — «Illye,» un «I» ar putea fi atras la I pentru a face împreună un A, presupunând o greșeală din partea copiatorului sau a celui ce a îngrijit tipărirea] luogo non lontano di quella piazza». Alkenyér, locul de adunare, după Barovius, ar fi preă de parte. Dar, la 14 Mai, corespondentul din Alba Iulia trimetea vestea de părăsirea asediului de Turco-Tătari, și de întoarcerea lor iarăși, numai decât după aceea, sub cetate, fără a ne spune, unde se află Principele, nici măcar dacă plecase. Știrea asta sosiă la Praga la 21 Mai.

⁴⁾ *Ibid.* III. 2, 196—198. Depeși din 4 și 28 Mai, Praga. Cf. p. 507—8. Pentru caracteristica Tătarilor, p. 202. V. și p. 504. Relație f. d., tip. la 1596, la Roma, unde hotărât e vorba de Logojeni sub cuvântul atât de stricat «Magostsch.» Cf. pentru prădările Tătarilor pe la Criș-Mureș și cit. ser. a lui Tholdi, din *Tört. Tár*, 1879, 29—30, și Barovius 253: după ei, o parte de Tătari veniau la Pașa Timișoarei, întorcându-se din Ungaria (din părțile Rabului), unde petrecuse iarna.

manda lui George Budai ¹⁾: aceasta erà doar un semn aievea de gândul Principelui de a se îndreptà în acolo. Totuși Principele târziu se puse în mișcare, punând vina pe ploile ce au stricat drumurile și au mărit apele ²⁾, și atunci mai făcù o plimblare și pe la Lipova, de unde dușmanul plecase de mult, și intrând sàrbătorește, odihni și acolo câteva zile ³⁾.

Hotărât știm, cã la 11 Iunie se aflà înaintea Timișoarii, unde ținea dietă, aducând rânduielei pentru cei ce nu au venit la oaste, ca sã fie pedepsiți cu bani, cari sã se încaseze îndată și sã i se trãmeatã în tabără, ca și împotriva celor ce fug dela oaste, ca sã fie spânzurați, — hotărâri ce ne dovedesc pe deplin relele de cari suferiã oastea Principelui, cum vom vedeà și mai în jos. Pe lângã ele se adãugeau porunci aspre pentru strângerea dãrii de oaste și a proviantului ⁴⁾.

Dar pregãtirile și svonul lor au fost cu mult mai mari decãt erau sã fie faptele. La 38 de mii se urcã oastea Transilvanului, când ajunse la locul de bãtae, și-i venise și 1500 de cãlãreți ⁵⁾ de la Impãratul. De asemenea sosi acì în tabără și Nunțiu Di Cervia, care rãmãsese la Alba-Iulia, sã aștepte banii dela Serenitatea Sa, și-i aduse dimpreunã cu sabia și pãlãria sfințitã dela Papa ⁶⁾. Se cãutase apoi a se dà inimã soldaților, încã pe drum, prin baterea unei cetățui din apropiere, «Felacul», ⁷⁾ care fu luat cu 10 lovituri de tun. Dar

¹⁾ Szamosközy IV, p. 56.

²⁾ *Docum.* III. 2, p. 200. Depeșã dela 11 Iunie.

³⁾ Asta o spune hotărât Barovius. 256, de și vestea ce se trãmite la Curte vorbește numai de «o parte a oștilor sale», cã a trãmes-o acolo. *Docum.* III. 2. p. 198—9. Dep. din 4 Iunie.

⁴⁾ *Mon. Com. Tr.* III. 501—4. Hotărârile dietei, ratificate în 12 Iunie. La Timișoara se poate sã fi sosit mai nainte. O veste din Cluj, dela 24 Mai, ziceã, cã va sosi în curãnd. *Docum.* III. 2, 201. Depeșã dela 18 Iunie.

⁵⁾ In depeșã ce ne slujește de izvor se scrie 2000, mai târziu aflãm însã, cã au fost 1500.

⁶⁾ Despre asta, afarã de izvoarele cit. mai jos, și *Doc.* III. 1, 268: Sosirã la 7 Iunie la Alba Iulia.

⁷⁾ Numele acesta și datul de 14 Iunie îl avem la Barovius, p. 257. Dacã fu luatã în timpul marșului, atunci datul nu e la loc. In depeșã-i dela 2 Iulie povestește și Venețianul din Praga de aceastã luptã, sãvârșitã «quando cominciò a marchiare», dar locului îi zice «una fortezza chiamata Fusech». Nici una, nici alta nu o putem potrivi pe localități de astãzi. De Fágét, cred, nu poate fi vorba. Erã și luat din anul trecut.

Timișoara nu eră o cetate ca Giurgiul. Acolo se putuse apăra, înainte de 44 de ani, 1.300 de Creștini împotriva unei armate turcești de 50 de mii, timp de 32 de zile ¹⁾. Pe când oastea Principelui nu ajungea s'o înconjoare, și cu 3—4 tunuri de cetate ce aveă nu se puteau clătina nici ziduri ca acelea nici o garnizoană puternică, cum aveau Turcii în lăuntru. Cinci zile de-a rândul curseră gloanțele din puținele guri de foc ale bombardatorilor. Dar răspunsul tunurilor din cetate fû mai groaznic și Tătarii făceau sângeroase încercări de eșire. Câțiva viteji căzură, între ei Comandantul «Scoților», ²⁾ care ajutase mult la apărarea Lipovei și P. Barabaș. Alte haite călărețe de Tătari, ce veniau încărcăți de pradă, le căzură în spate cu strigăte înfiorătoare. Toate acestea măriau groaza Creștinilor și dorul lor de fugă: după cum se scria la Praga, nu i-ar fi rămas Principelui până la urmă decât vre-o 16 mii de ostași. Când în sfârșit se mai lăți și vestea, că vine Hassan Pașa dela Belgrad cu 20 de mii de oameni, hotărârea se luă, fără a se mai aștepta adevărarea veștii: Principele își porni oastea, în noaptea spre 24 Iunie, cu destulă grabă, înapoi la Ardeal. «A perdut prin această retragere», scrie Ambasadorul venețian din Praga, «nu puțină parte din reputația» sa, și plângerea lui la Curte, că nu i s'au dat toate ajutoarele făgăduite, ³⁾ nu-i puteau repară neisbânda.

E o dovadă de greul ce însuși Principele purtă în inimă pentru plimbarea de-a-fetea cu atâtea oști prin Banat, când, abia ajuns acasă, trimeteă vestea la Curte, că iar se gătește de oaste mai strașnic, că până la 28 Iulie ea va fi adunată și că va plecă iar spre Timișoara, să iasă dușmanului înainte. ⁴⁾ Și Nunțiul papal făcea, la 18 August, încordate stăruințe pe lângă Impăratul, să-i trimeată repede tot ajutorul

¹⁾ Huber, IV, 173—4.

²⁾ Încă la Lipova se deosebiseră prin vitejie cei 143 de Scoțieni, pe cari Principele îi năimise, la îndemnul Cancelarului său Jósika István. Poate eră aici restul lor, 25 căzuse. Szamosközy, p. 56, 57 și 60.

³⁾ *Docum.* III. 2, 201—205. Depeși din Praga, 2, 3 și 16 Iulie V. și Relațiunea tip. la Roma, *ibid.* p. 506—7. Cf. Barovius 257—263. Foarte detaliat pentru bombardare și luptele afară de cetate, până la 16 Iunie, o scrisoare a unui doctor, aflător în tabără, la Szamosközy IV. 58—60.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, p. 207. Depeșă din Praga, 30 Iulie 1596.

de oameni făgăduit — căci numai 1500 de călăreți i se trimesese —, arătând, că acel Principe va trebui «ori să se arunce în brațele Turcilor, ori să rămână pradă lor». ¹⁾ Din potrivă Turcul nu se gândia a-i clinti nici un păr acum, și Hassan Pașa îl cercă iar, prin August, cu scrisori de întoarcere la credință către Padișahul din Țarigrad. ²⁾ — Căci gândul lor eră nestrămutat: lupta cu oastea împărătească în Ungaria eră hotărâtă pe anul acesta. Și Principelui transilvan nu-i rămânea, dacă vroia cu orice preț să-și spele pata slăbiciunii, dovedită la Timișoara, decât ajutând pe Archiducele Maximilian, Comandantul suprem al trupelor împărătești. La Praga se credea chiar; până la jumătatea lui Septemvrie, că sunt ajutați și poate vor fi scutiți și de venirea armatei turcești prin tocmelile lui Sigismund cu Turcii, pe care el zicea că le face «cu viclenie» — căci primise Ceaușul trimes pentru aceasta la Alba-Iulia —, «pentru a mână timpul înainte, mai mult de cât ar fi cu putință la război,» adică, până ce trece vremea de război. ³⁾

Se înșelau însă. Și izbânzile lor cu luarea ușoară a Vațului, de unde Turcii fugiră fără luptă, și la 3 Septemvrie a Hatvanului, după o bătae de 18 zile, ⁴⁾ aveau să fie răzbunate prin pierderea uneia din cele mai tari cetăți.

Mahomet III într'adevăr eșise, la 20 Iunie, din Constantinopol, cu cea mai mare strălucire, de și nu cu atâta oaste cum eșiau alte dăți Sultanii: vre-o 50.000 mergeau cu el acum, vre-o 60.000 se dusesse înainte la Belgrad, și mai aveau să vină din Asia trupe, ⁵⁾ așa că, la locul luptei, se împre-

¹⁾ *Ibid.* 208, 20 Aug. Praga.

²⁾ *Ibid.* p. 208--9. Copia di una lettera di Assan Bassà al Principe di Transilvania, presentata alle 2 di Agosto dell'anno 1596. Nu sunt motive pentru a socoti scrisoarea de falsă.

³⁾ *Ibid.* p. 210--12. Depeșile Ambasadorului veneț. Praga 2, 7 și 10 Septemvrie.

⁴⁾ Relațiunea contimporană tip. de nou în *Docum.* III. 2, 508--10. Tot așa la Huber, 395--6.

⁵⁾ *Docum.* III. 2, p. 501--3. Tot o relațiune tip. la 1596. Asupra eșirei Sultanului și asupra drumului și a feluritelor însărcinări date la anumiți Pași, v. și veștile trimise de Mihai-Vodă lui Pangr. Sennyei în *Docum.* XII, 269 (August).

unase vre-o 130.000, cum spuneă un fugar Archiducelui Maximilian; o bună parte însă erau mai mult oameni ordinari, nevrednici de luptă. ¹⁾ Marșul se făcù prin Adrianopol (unde cortul Sultanului, gătit ca un adevărat castel, își așteptă de mult Stăpânul), Sofia, Niș, Belgrad, unde ajunseră la 18 August. Aci se hotărâ, mai ales la îndemnul Marelui Vizir Ibrahim, cumnatul Sultanului, să aibe cu orice preț purtare împăciuitoare față de Transilvan, la care se trimese fără scrisori Ceaușul Ali, ajuns la 4 Septemvrie la Alba Iulia. Dacă Ceaușul îmbiă și pentru Impăratul pace, cum ni se spune, ²⁾ o faceă de sigur ca să-l înșale. Fără multă întârziere, oastea turcească, care aveă să sufere foarte mult de lipsa de provizii, ce nu mai veneau acum din Țările românești și din Ardeal, ³⁾ trecù Dunărea pe la Petrovaradin, Cigala-Pașă comandând avangarda și Ibrahim corpul. De asemenea Giafer Pașa dela Timișoara primì ordin și plecă spre Ungaria de sus, trecând Tisa la Solnoc, pe la începutul lui Septemvrie. ⁴⁾

Oastea cea mare își făcù marșul pe la Segedin-Solnoc la Agria (Erlau Eger). Aceasta eră ținta Sultanului încă de acasă, după cum scrie dânsul, în Februarie a anului următor către Regina Angliei. ⁵⁾ Și într'adevăr oștile turcești putură înaintă fără a află împotrivire drept supt cetate.

La 22 Septemvrie începură a o bate și peste 21 de zile garnizoana de 4.000 de Nemți, Valoni, Unguri, supt comanda lui Nyári Paul, scăzută pe jumătate, se predete, la 13 Octomvrie, fiind ucisă, afară de Unguri, în contra învoelii fă-

¹⁾ *Ibid.* III. 2, p. 214. Depeșă din 2 Oct. Cf. p. 211. Depeșă din 7 Sept.: Alți prizonieri, luați în jurul Hatvanului, spuneau, că oastea abiă ajunge la 100.000, «computati guastadori, vivandieri et altri genere di persone vili ed inutili.

²⁾ *Ibid.* 505. Altă relațiune contemp. tipăr. la 1596. Acest din urmă fapt îl povestește și Illésházy în Memoriile sale p. 30, spunând însă că din Segedin a trimes Sultanul direct la Impăratul să-i imbie pacea, liberând și pe cele 20 de persoane luate prizoniere deodată cu Kreckwitz. Delegați ar fi fost chiar Ambasadorul englez și secretarul său. Că Ambasadorul Barton se afla în tabăra Sultanului, știm dintr'o scrisoare a acestuia (v. citatul mai jos), mai mult însă nu.

³⁾ *Docum.* III. 2, 211, 213 și 505.

⁴⁾ *Ibid.* 505—506 și III. 1, 277, scrisoarea din 6 Sept.

⁵⁾ *Mon. Hung. Dipl.* V. 193 sqq. Cf. *Docum.* III. 2, 506.

cute. Căci Maximilian se trăsese către Strigoniu, la apropierea Turcilor, pentru a-și strânge toate oștile la olaltă, și nu putuse ajunge la vreme să o despresoare, cu tot zorul ce-i dă Principele Ttransilvaniei, care și el veniă, peste Debretin și Tokaj, cu vre-o 10.000 de oameni într'ajutor: perderea Agriei însemnă despărțirea Ardealului de Nemți, zicea el, și așa înțelegeau și la Praga. ¹⁾—O încercare de a o scoate iar înapoi, ori o luptă cu Sultanul trebuia să se facă. La 18 Octomvrie Maximilian se împreună cu Sigismund—care promise prin Carrillo 80 de mii taleri și dela Regele Spaniei—²⁾ la Vámos, lângă Miskolcz (Maximilian eșise deci lui Sigismund înainte), și până la 20 oștile creștine erau la olaltă: 50—60 de mii, jumătate din ele călări. La 21 porniră înainte și la 22 intrară în câmpurile satului ars Kereszteș, 2 mile spre Meazăzi-Răsărit dela Agria, unde aflară, că nu departe, lângă râuleț, stă Giafer Pașa cu 20.000 de Turci. La 23 merseră acolo și se loviră cu el, împingându-l, spre seară, dincolo de râu. Acî își puseră tabăra în loc bine scutit la 24, căci aflară, că întreagă oastea turcească, ce-și aveâ tabăra supt cetate, a pornit către ei. După mici încăierări, la 24 și 25, când taberile dușmane își stau în față, despărțite numai prin mocirlosul Șároș (cum stau astăzi trupele muscălești și japoneze la Șaho), se dete, la 26, lupta cea mare. Biruința fu la început a Creștinilor. Dar năvala lor după pradă până în cortul Sultanului le fu de rea ursită. Ienicerii păzitori sloboziră în ei puștile și tunurile legate cu lanțuri de o laltă, pe când în coastă îi izbî Cigala Pașa cu călărima. O groază îi cuprinse pe Creștini, toți începură a fugi de mâncau foc, care cum putea, aruncându-și armele. A patra parte a pedestrimei, după mărturia unul ofițer ungar, a fost snopită. Și cum și Turcii fugeau de mai înainte, când perduse lupta, ³⁾

¹⁾ *Docum.* III. 2, 214—216. Depeși din 2, 4, 18 și 21 Oct. Cf. citata scrisoare a Sultanului și Illésházy 30—31. Barovius 265—273. După aceasta Principele veniă cu 18 mii. După raportul din *Docum.* III. 2, 224: 11 mii, după Illésházy 8 mii. El așteptă de mai înainte gata la Oradea-Mare.

²⁾ O spuneă chiar Carrillo la Praga. *Docum.* III. 2, 217.

³⁾ Fugari de aceștia ajungeau pe un Trimis polon, care a fost la

dobânda cea mare fu a Tătarilor, cari supt povața lui Feti Girai, fratele Canului, jefuiră amândouă taberele. Căci Creștinii, înspăimântați, câți se aflau și se întorsese în lagărul lor, îl părăsiră peste noapte, luând, care ce putu. Toate munițiunile creștine, corturi, care cu proviziuni și 100 de tunuri, afară de cele luate dela Turci cu trei zile mai înainte, rămaseră biruitorilor. «Prima greșală a fost», zice un martor, părtaș la bătaie, «de a trece râul, care fu părerea Principelui transilvan și a lui Pálffy. Să se fi lăsat să treacă dușmanii toți și apoi să se pună pe ei, și învingerea eră a noastră negreșit». Amândouă oștile se împrăștiară, — Maximilian fugi la Cașovia și Sultanul se întoarse acasă ¹⁾.

Fața războiului și a locului nu se deosebește mult de Călugăreni. Mai mult încă, oastea creștină eră aici de 4 ori mai mare, fără ca să fi avut de lucru cu un dușman și mai tare. Și ai noștri trecuse râul, dar când fură împinși înapoi se traseră încet, luptându-se într'una. Și când Turcii trecură podul la tabăra noastră, le sări Mihai cu inimă de leu în obraz, și cu el și după el săriră toți vitejii lui: lupta se întoarse, și *dușmanul* trebuî să înghită nămolul... Și astfel anul lui Mihai se sfârșiă cu bine, și cu laudă pentru Prințul, care acum fugi mai întâi, adăogând o nouă rușine pe lângă rușinea dela Timișoara.

*

Care a fost politica Domnului nostru față de Turci în anul acesta? Ajutat-a și el cu ceva, ca grosul armatei turcești să se îndrepteze într'altă parte? Fost-a Țara lui scutită și de călcarea vre-unei oști mai mici? Cum s'a ținut către Creștini, către Principele ardelenesc?

Sultanul în tabăra dela Agria, pe drum către Varadin și la Belgrad, și spuneau, că chiar Sultanul a fost prins. *Docum.* Supl. II. 1, 402.

¹⁾ *Docum.* III. 2. 224—5, raport din Nov. fără datul zilei; cf. și 218 sq. *Mon. iHung. Dipl.* V, 199, raportul lui G. Bornemissa, 2 Nov. și p. 193—8, scrișoarea Sultanului c. Regina Angliei, Febr. 1597. Illésházy, 32—36; Barovius 273—282. Cf. Huber p. 397—9. Bunișoară e povestirea acestei lupte și în *Cronica noastră anonimă*, 287—8. Interesant e, cum Cronicarul știe să deă nume românesc locului luptei: «Cârștești» (=Keresztes). Ori să fie fost Români până pe acolo atunci?

Mai mult pentru a arăta frica de Mihai-Vodă, ce domniă în Constantinopl, decât pentru adevărul întâmplării, care nu se poate dovedi, se cuvine a însemna povestirea unui Ienicer ce fugise din tabăra lui Hasan-Paşa, Beglerbegul Greciei, de care ni s'a spus, îndată după căderea Giurgiului, că a primit comanda pentru Valachia, în locul lui Sinan ¹⁾. Ienicerul, care sosiă în Constantinopol cu prada sa, câteva zile înainte de 10 Februarie, spune, că Hasan Paşa a trecut de curând în Țara-Românească cu 20 de mii de Tătari, «ce se aflau dincoace de Dunăre», a înaintat până în vecinătatea Târgoviștei, unde, dând peste oastea lui Mihai-Vodă, s'a luat după ea. Tătarii cu caii lor iuți, văzând că Românii fug înapoi, s'au despărțit de grosul armatei și s'au repezit după ei înainte. Atunci Românii s'au oprit la luptă, și le-au tras o bătae bună, dimpreună și lui Hasan Paşa, care ajunsese și el cu cealaltă parte a oastei. Două-sprezece mii de Turci au căzut, numai cu 8.000 se putu scăpa Hasan, peste Dunăre ²⁾.

De sigur alt crezământ trebuie dat știrii din același timp, că Mihai ar fi cerut de pe acum iertare pentru greșelile sale, ar fi îmbiat pacea și supunerea în schimbul întăririi sale în Domnie, — s'ar fi învoit chiar să-și dea copilul și patru boeri chezașie. Fiindcă mărturie de semne de apropiere avem și dela dușmanul lui Sinan, despre care Bailul zicea, că a putut scorni cuvântul, el (Sinan), care respingea propunerea cu blăstem și vrea să pună pe Radu Michnea cu puterea. Ibrahim Paşa însuși spusese doar Bailului, în audiența dela începutul lui Februarie, că au venit scrisori din Transilvania, Moldova și Țara-Românească, în cari se spuneă, că nici odată nu s'ar fi resculat acei Principi, «dacă n'ar fi fost asupriți de Sinan,

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 209 (=III. 1, 496 sq.), depeșă din Constpl, 2 Decembrie; *ibid.* XII, 93 și 127, rapoartele lui Di Cervia etc. dela începutul lui Noemvrie 1595.

²⁾ *Docum.* IV. 2, 215—7 (=III. 1, 504). Marco Venier c. Doge, Vigne di Pera, 10 Febr. 1596. Asupra Tătarilor fratelui Canului, cari petrecură iarna toată în Dobrogea, și despre cari de sigur e vorba aci, v. și *ibid.* p. 211, depeșă din 12 Ianuarie: Eră ocărât Trimisul lor în Divan, că a prădat Dobrogea și împrejurimile, mai rău decum ar fi făcut dușmanii. Numărul lor e dat aci cu 40 mii, îndreptându-se în d. dela 10 Febr. la 20 mii.

care erà isvorul și capul tuturor relelor» ¹⁾. Încrederea în isbânda acestei misiuni la Țarigrad a fost poate pricina, că vestea trecerii lui Radu Michnea în Moldova îl apucă pe Mihai atât de pe neașteptate. De altă parte, poate că el făcea pasul acesta și pentru a astupă gurile celor ce vreau Domn pe Radu-Michnea, a celor din Țară și de la Țarigrad, într'un timp, când se credeà, că neîmpăcatul dușman al Creștinilor și al său, Sinan, nu mai este Mare Vizir²⁾. Dacă această dintâi încercare se va fi făcut într'adevăr, neisbânda nu descurajă pe Mihai. Sinan murì, Mercuri la 3 Aprilie 1596, și la vizita de bune urări, ce o făcea Hogeà Seadeddin urmașului lui în Marele-Vizirat, lui Ibrahim, cumnatul Sultanului, află acolo pe Muftiul și cărți sosite dela Mihai și boierii lui cu rugarea, să i se ierte greșelile și să fie primit iar în ascultarea de vasalitate a Sultanului. Hogeà citì cărțile și se făcù îndată apărătorul cererei lui Mihai. Muftiul, care se împotrivea cu toată puterea, plecă supărat și atunci Sultanul fu câștigat pentru părerea profesorului său, care erà și a Marelui-Vizir, și îndată se trimise în Țară răspunsul dorit ³⁾. Sosirea acestui răspuns și întoarcerea lui Radu Michnea la Țarigrad liniștiră iar pe Voevodul român, în timp ce Transilvanul ajungeà acasă dela Praga și își începeà gătirea de oaste pentru Timișoara. Turcii trebuiau să primească cu atât mai cu dragă inimă îmbierile lui Mihai, pentru a-l ști pe pace (când ei se găteau pentru Ungaria), căci de alta nu puteà fi vorba acum, cu cât, puțin înainte de 19 Martie, le sosise vestea de cuprinderi însemnate ce a făcut în Țara lor pe lângă Dunăre ⁴⁾. Poate că asta nu erà altă decât faima năvălirilor ce făcù pe pământul lor, prin Martie, Căpitanul de haiduci, Dalmatinul Deli Marco ⁵⁾, care aveà, prin Ianuarie, supt comanda sa, un corp

¹⁾ Depeșă citată și cea dela 2 Fevr. *ibid.* IV. 2, p. 216 (III. 1, 503—4).

²⁾ Într'adevăr el fusese mazilit, și locul lui dat lui Lala, al șaselea între Viziri, la 18 Noemvrie. Dar așa murì la 28 ale lunei, când nu se știà încă cine va aveà rangul. *Doc.* IV. 2, 208. La 12 Ianuarie, Sinan se răfuià cu Ambasadorii tătari în Divan, *ibid.* IV. 2, 211.

³⁾ *Docum.* III. 1, 506. Depeșă din Costpl. 9 Aprilie, și Hammer IV, 262.

⁴⁾ *Docum.* IV. 2, 220. Depeșă din Constpl. 19 Martie.

⁵⁾ *Docum.* III. 2, 190. Raportul din Praga 16 Aprilie, după scrisori din Alba-Iulia, dto 19 Martie.

de 300 (care de atunci încoace se sporise) din acești răsboinici de felurite nații, ce slujau fără plată, dar supt steagul cuivă ¹⁾, călăreți în felul Akindjiilor turcești, ce îngroziau pe dușman ca și aceștia prin prădăciunile și pustiirile lor.

Domnul român trebuia să se simtă îndreptățit la o apropiere de Turci chiar și cu privire la purtarea Principelui transilvan, lângă care trebuia să știe că se află un om al Ambasadorului englez din Constantinopol, și poate că nu numai la Praga mergea vestea din Ardeal, că se crede, că nu de altă decât de împăciuire cu Turcul se tocmește! ²⁾ De altă parte, Moldova vecină nu mai eră vrăjmașă Turcului, ca la începutul răscoalei, pe care o făcură în unire amândouă Țările Românești, și Ieremia Movilă căută totuși să-și câștige și prietenia Ardealului. ³⁾ Iar dela Regele Poloniei, unde trămisese Mihai, la 16 Martie, după ajutor împotriva Păgânătății, ⁴⁾ nu i se îngăduie nici cererea cea mai ușor de împlinit, de a recruta de acolo ostași pe a sa cheltuială. Din potrivă, știm ce doruri aveă Zamoyski, de a-i jertfi capul, numai ca preț de a stă de vorbă pentru mult învărtita ligă creștină. Ba aduceă chiar, cu diavolească răutate, cererea lui Mihai, ca dovadă de neputința lui de a-și apăra Țara, și ca pricină, pentru care se cuvine Polonilor încredințarea apărării ei, dimpreună cu depărtarea lui, nefiind încă timpul copt pentru a o rupe cu Turcul pe față ⁵⁾. În sfârșit, îi mai tălmăceau cererea către Delegații Împăratului așa, că Mihai s'ar fi îmbiat singur de a face pentru sine și Țara sa o legătură cu Coroana Poloniei, în felul aceleia ce ea are cu Ieremia-Vodă, spunând însă, că Regele și Senatul nu l'a luat în seamă, pentru a nu turbură tocmeala confederației.

¹⁾ *Ibid.* p. 163, Praga, 13 Fevr., din timpul tocmelilor cu Sigismund. Cf. *ibid.* p. 194. O soldă la început trebuie să li se fi dat, când plecau, și de sigur Căpitanul lor aveă o leafă peste tot timpul cât serviă.

²⁾ *Docum.* III. 2, 194. Depeșa Ambas. ven., Praga, 14 Mai.

³⁾ *Ibid.* p. 193. Depeșă din 7 Mai. Cf. mai sus și p. 196, 21 Mai. Vezi apoi, III. 1, 266 Aus Sibenberg. Weissenburg, 4 Mai.

⁴⁾ *Docum.* Supl. II. 1, 380.

⁵⁾ *Docum.* XII, 256—7. Nunțiul San Severo c. Cardinalul San-Giorgio. Relazione della dieta di Varsovia, 14 Mai 1596.

Apoi adăugeau, că Mihai se clatină, și la cel dintâi prilej se va despărți de Transilvan pentru a se înțelege cu Turcii ¹⁾.

Dar Mihai nici nu ascundea dinnaintea Transilvanului tocmelile sale cu Turcii. Pe la începutul lui Mai se scria din Alba Iulia la Praga, că Mihai Vodă pentru a împedica intrarea Turcilor și Tătarilor cu Hasan Pașa în Țara sa—care, precum se vede, se țină toată iarna în apropierea hotarelor românești—, i-a dat a înțelege, să nu facă vre-o vrăjmășie asupra acestei Țări, căci e gata a ascultă de Marele Turc, numai să fie întărit în Domnie, la ceea ce Hasan Pașa s'a învoit, și a plecat către Timișoara, lăsându-l în pace. Scriind acestea lui Sigismund, Mihai Vodă îi tălmăciă, că a fost împins de trebuință la fapta aceasta, căci n'avea oști la îndemână, ca să se apere, adăugând, că-și va adună în curând, dar așteaptă și ajutor dela el ²⁾.

Negreșit că Mihai-Vodă a trebuit să se pună în înțelegere și cu Hasan Pașa, îndată ce trimitea scrisori de închinăciune la Țarigrad, despre ce nu spuse Principelui: Până ce veniă porunca dela Marele Stăpânitor, dacă eră să vină, oastea dela Dunăre putea lipsi plugurile de trăgători în țărinile sale, și poporul său putea fi silit, în toiul primăverii, a căută iară potecile munților ori a luă drumul mare al robiei.

Totuș Domnul ținea să arăte Turcilor, că nu de frică i îmbiă cu pace, și vrea să le tae pofta de a încercă vre-o năvălire pe pământul Țării sale. De altă parte vrea să dovedească Transilvanului, că purtarea lui n'a fost decât a înșelă pe Turci—cum observă și Ambasadorul venețian din Praga, auzind de cele întâmplate în urmă—. Se poate, că el nici să nu fi avut știri proaspete, că Hasan Pașa în faptă încă nu plecase, ci se află până prin Iulie în tabăra sa din Razgrad ³⁾. Tot așa precum se poate să nu fi primit încă răspunsul Marelui Vizir Ibrahim, a cărui scrisori cu vorbă de împăcare către Domnul român sunt pomenite și în scrisoarea

¹⁾ *Docum.* III. 2, 205—6. Depeșa Ambas. ven., 16 Iulie, după împărțări ale celor ce au venit din Polonia.

²⁾ *Docum.* III. 2, 194. Depeșa dela 14 Mai, Praga.

³⁾ *Docum.* XII, 270.

din August a lui Hasan Paşa, trămeasă Principelui ardelenesc.¹⁾ La toată întâmplarea, după lunga şedere din iarnă, ca să nu se moleşască soldaţii, scrie Cronica Logofătului domnese, «el dete voie la câteva mii din ei să treacă Dunărea şi să răsbune asupririle duşmanilor»²⁾. Aproape sigur că nu erau alţii decât cei 1.500 de haiduci, câţi aveà acuma Deli Marcu, despre care ne vorbesc documentele. Ținta lor de căpetenie fu de rândul ăsta bogata Plevnă, o zi dela Nicopole, oraş plin de negustorime. Patru sute de mii de taleri ziceau că au fost prada de acolo. Au luat cu sine şi 70 de evrei bogaţi. 400 de Turci, cu femeile şi copiii Căpitanului, care cârmuiă oraşul, dar lipsiă de acasă. Când se întorceau, fură loviţi de soldaţii dela Nicopole, dar se apărară şi putură scăpa dinpreună cu prada — numai patru inşi căzură aci —³⁾. Femeia şi copiii lui Mihai-Oglu sau Oglan (numele guvernatorului), ne spune apoi Cronica, au fost daţi de Domnul înapoi pentru 500.000 de galbeni⁴⁾. Fapta asta răsboinică se petrecu pe la începutul lui Mai, căci vestea ei, trimisă de Domnul, ajunsese la Alba-Iulia în 6 a lunii acesteia.⁵⁾ Tot odată el vestiă, ştiindu-se liniştit din partea Turcilor, a căror oşti doar mergeau toate în Ungaria, că numai dacă nu va fi supărat de Moldoveni şi Poloni (înţelegem: Principele să-i câştige această siguranţă, doar intrase în vorbe şi cu Cancelarul Zamoyski!) dânsul va putea apăra totdeauna Dunărea, căci are ori când

¹⁾ *Docum.* III. 2, 208—9: la Magnificenza tua mi haveva scritto prima che Ibraim Bassà scrivesse à Mihail Voivoda della Valacchia Transalpina. (Acelaş document în latineşte, XII, 274).

²⁾ Walther, 37.

³⁾ *Docum.* III. 2, 197. Depeşa din Praga, 21 Mai. Ambasad. mai spune, că se vorbeşte, cum pe lângă aceasta, însuşi Domnul ar fi trecut cu 10 mii ostaşi Dunărea, cutreerând Țara şi prădând un loc însemnat, ceea ce, hotărât, nu este adevărat. V. apoi *Ibid.* III. 1, 266—7, A. Iulia, 6 şi 9 Mai, (Analele Fugger), cu deosebirea, că aci numărul haiducilor e de 1.200 şi nu este numit Căpitanul. Cu această ocazie vesti Mihai Ardeleanului şi moartea lui Sinan. Că Plevna fu oraşul prădat şi *ars* ne spune şi Walther, fără alte amănunte asupra prăzii.

⁴⁾ Walther, 37.

⁵⁾ *Docum.* III. 1, 266.

15 mii de oameni gata de luptă. ¹⁾ Tot la începutul lui Mai o altă ceată de haiduci treceă Dunărea cu mult mai în sus, la Cladova, o pustiă amarnică, cuprindeă castelul, unde lăsă câțiva oameni să-l apere cu tunurile aflate înlăuntru. Isbutise cu atât mai ușor, «căci Bulgarii [adică Sârbii] din vecinătate prinsese armele alături de ei.» ²⁾

Ceata asta eră comandată, după cum se vede din Cronică anonimă a Țării, de viteazul preot Farcaș-Aga. Numai datul ei trebuie îndreptat, cum ne silesc documentele, și mutat dela 16 Iulie pe cele dintâi zile din Mai. Nu e decât o schimbare din partea Cronicarului a vremii, când s'a petrecut această expediție, cu a celei următoare. În cât privește locul nu putem hotărî, dacă spusul documentelor sau Cronicarul are dreptate: El zice, că Farcaș a fost trimes de Mihai «la Diiu (adică Vidin) ca să-l dobândească», și că «trecură Dunărea pe la Sdegla,» localitate ce nu o pot găsi în chartele mele nici în Marele Dicționar geografic. Destul că el are pe partea sa și mărturia Cronicarului unguresc Barovius (: opulentissimam urbem Bodon invaserunt). Ce e mai mult, ei se potrivesc și cu privire la capătul ce avu încercarea asta răsboinică, capăt, care lipsește în rapoartele ce cunoaștem. După ce jefuiră și arseră orașul, când se întorceau cu prada, săriră asupra lor Turcii și Tătarii, care nu fusese departe de acolo. Răsboiul ținu mult, în urmă fu învinsă oastea Voivodului. Abia scăpă

¹⁾ *Locum.* III. 2, 199. Depeșa din 4 Iunie. Că el trimeteă aceste vorbe la Ardeal, încă la începutul lui Mai, se vede din An. Fugger (III. 1, 266), unde împărțășirea se găsește tot în copia scrisorii dela 6 Mai din Alba-Iulia, cu puține deosebiri, și cu numărul de 11 mii de ostași ce ar aveă Mihai.

²⁾ *Docum.* III. 2, 198. Depeșă din 28 Mai (cf. p. 508, unde locul trecerii Dunării este «sopra Nicopole»). Nu puteă fi tot ceata dela Plevna, cum crede Ambasadorul, pentru depărtarea locului, chiar dacă ar fi fost ceva mai târziu întâmplarea. Avem însă o știre, după care vestea ei ar fi venit la Alba-Iulia încă la 4 Mai. *Docum.* XII, 258 nota 1. După toată părerea, veștile mestecate ale năvălirii acesteia și a celei dela Plevna sunt, pe cari Barovius, 264, le cuprinde supt năvala nenorocoasă a 1500 de ostași liberi de ai lui Mihai asupra Vidinului, pe care-l arseră și jefuiră, dar fură isbiți în urmă de o oaste turco-tătară din apropiere și uciși mai toți în fugă.

ceva din călăreți, pedestrașii periră. ¹⁾ După Cronica ungu-rească, Dunărea ar fi trecut-o această oaste cu luntrile; după o «relație» publicată atunci la Roma: «în felul Tătarilor», adică în not. ²⁾

În Iunie până pe la jumătatea lui Iulie avu pace Mihai-Vodă — acu pare că știă de aflarea lui Assan Pașa tot în apropiere și cu puțină oaste ³⁾ —, și nu mai știm altă, decât că se află tot în schimb de vorbe cu Turcii, cel puțin așa se auziă la Praga (che il Voivoda di Vallachia teneva comercio et trattatione con Turchi); ⁴⁾ după cum am văzut, că și în Alba-Iulia se află, curând după aceea, un Ciauș pentru tocmeli de pace. ⁵⁾

Dacă le-au trimes și 5.000 de galbeni pentru oaste, în chip de tribut, cum se raportă, tocmai în Decemvrie, din Constantinopol, și dacă a primit în schimb steagul de Domnie, ⁶⁾ acum sau mai târziu, nu putem dovedi și cu mărturii din parte contrară. Ci tot din partea lor spunea un dragoman (poate prins la Agria?), pe la 20 Noemvrie, la Praga, că Mihai a trimes Marelui Stăpânitor doi oameni cu daruri, îndată ce văzù că se îndreptau către Transilvania armele turcești, și s'au închinat lui, primind steagul. ⁷⁾

Tocmai în primele zile din August (pe la 7), pe când trebuia să aibă știință sigură, că Assan Pașa a primit ordin de a urmă Sultanului la Belgrad și că a trecut, la 30 Iulie, pe la Plevna, ⁸⁾ aflăm că o oaste de miliție năimită, ce Voivodul o ținea lângă sine — vreo 1.500 haiduci — iar trecù Dunărea,

¹⁾ *Cronica anonimă* 285—6. Datul de 6 Mai, luat dela expediția ce urmează și la noi îndată în text, ar putea fi adevărat, numai cu cel pomenit în nota dinainte (*Docum.* XII, 258 n. 1) nu se potrivește. Apoi ea nu povestește de o învingere nici la început, nici de Tătari nu știe. Numai Barovius, 264—5, se împacă și cu documentele și cu Cronica noastră.

²⁾ *Docum.* III. 2, 508; cf. p. 507 («all'usanza loro passarono a nuoto»).

³⁾ *Docum.* XII, 269.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 207, 30 Iulie, dacă nu e o repetiție a știrii de mai înainte. Pentru liniște, v. și III. 1, 268.

⁵⁾ *Ibidem.* III. 2, 208—9, 211, 212 (2 Aug. 7 și 10 Sept.)

⁶⁾ *Docum.* IV. 2, 222. Constpl., 25 Decemvrie 1596.

⁷⁾ *Ibid.* III. 2, 226. Depeșa din Praga, 20 Noem. 1596.

⁸⁾ *Ibid.* XII, 269—70. Scrisoarea Nicopolitanilor către «Craiu» Sigismund Báthory, August 1596.

prin părțile Brăilei, supt Căpitanul Francesco Călugerul (Calogierà) din Rettimo, care pradă și arse orașul *Baba* (Babadagul), ucizând toți Turcii ce se aflau acolo. ¹⁾ Dar, la întoarcere, cu vre-o sută cinci-zeci de care cu pradă și mulțime de robi, fură ajunși de o oaste cu mult mai mare de Turci, loviți cu putere și mare parte uciși, nu fără greă perdere și pentru dușman. Trei zile să fi ținut lupta. ²⁾ După Cronica noastră, care nu se deosibește întru nimic de mersul arătat al întâmplării, numai n'are amănuntele de mărimea oștilor și a prăzii, Comandantul haiducilor, ce făcură această năvală, s'ar fi chemat Velicico, și întâmplarea s'ar fi petrecut la 16 Iulie, schimbând datul (cu al năvălirii din Mai), cum am zis. Iar locul, unde a fost ajuns Velicico de Turci, zice că se chemă Comisul. ³⁾ Insemnăm, că datul, socotit după calendarul vechi, s'ar apropiă binișor de al documentelor. Indată după asta, la 24 August, sosiă dela Mihai-Vodă vestea la Alba-Iulia, că trupele lui au prins 6 corăbii turcești cu muniții și proviant, cari mergeau cătră Belgrad, au ucis 1.200 din oamenii, ce le păziau, — lucrurile le-au luat, iar corăbiile le-au cufundat. ⁴⁾

*

In curând însă alte griji și necazuri aveau să turbure liniștea Domnului nostru și Țara lui.

¹⁾ Știrea se găsește într'o depeșă a Bailului din Constpl, căruia i-o împărtăși, la 21 August, un compatriot al Căpitanului acestei oști, negustorul Manoli Rodo din Rettimo. Acesta plecase, după Paști, în Polonia și se întorcea acum. *Docum.* IV. 2, 221 și 70. V. și n. urm.

²⁾ Întâmplarea, cu adausul acesta, se vestiă și din Țara-Românească la Alba-Iulia, unde sosiă știrea tot la 21 August, (ca și la Constpl) și se spunea, că s'a petrecut înainte de 14 zile. *Docum.* III. 1, 269—70. Aici numărul haiducilor e de 1.300. La d-l Iorga, care tipărește din nou documentul, după Ms. italianesc din Viena, n-rul e 1500. Cred că această mărime a corpului trebuie să fie mai adevărată decât 15.000 din raportul din Constpl., care nu are știrea priv. la înfrângerea Creștinilor. Că Turcii să fi fost 12 sau chiar 20.000, îmi pare iarăși de necrezut. *Docum.* XII, 276; cf. *ibid.* p. 1259, Viena 2 Sept., fără arătarea localității prădate.

³⁾ *Cronica an.*, 285.

⁴⁾ *Docum.* III 1, 270 (Anale Fugger). Idem în XII, 276, într'o scris. cu cea dinainte cit., Viena, 7 Sept.

Se ştià că numai Feti Girai, fratele Chanului s'a dus să ia parte la războiul din Ungaria, şi se aşteptà cu siguranţă, ca însuşi Chanul, Gazi Girai, să urmeze poruncei Sultanului îndată ce nu mai erà îndoială de plecarea acesuia. Neştiindu-se pe unde vor trece, Românii şi Polonii erau îngrijaţi, fiecare pentru Ţara sa.

Ieremia-Vodă, care îl spionà, scrià, la 1 Iulie, Regelui polon, că are veşti dela prieteni din Tighinea şi Biologrod, că o parte de trupe şi-a trimis-o Chanul înainte la Nipru, către Otciahow, având să vină şi el, îndată ce Turcii vor aduce luntri pentru trecut râul. ¹⁾ La 8, Voevodul întăreşte vestea dată, iar la 12 August, el ştià, că Chanul şi-a serbat la 4 August Bairamul la Perecop, şi că până în trei zile aveà să plece spre Tighinea: «în ce parte se va îndreptà apoi, e greu de ştiut», şi Voevodul se temeà, că nici nu va puteà spune Regelui de cu vreme, «pentrucă mişcările lor sunt prea repezi.» ²⁾ Acelaş lucru îl scrià şi Mihai lui Pangratie Sennyei, Căpitanul Principelui transilvan (care sta cu oşti la graniţele răsăritene ale Ardealului), pentru a-l împărtăşi Domnului său şi la Praga. ³⁾ La 28 August sosià la Suceava Trimesul Chanului şi al Voevodului Ieremia, cu vestea, că până la sfârşitul săptămânei (care ar fi 3 Sept.) Chanul va fi la Tighinea. ⁴⁾

¹⁾ *Docum. Supl. II. 1, 342—3.* Suceava, 1 Iulie «1595». D-l Bogdan, editorul acestui volum, ne spune în notă, că «din copia acestui document nu se poate distinge bine, dacă data este 1 sau 2 Iulie», ceea ce nu e nici o pierdere pentru ştiinţă. Dar greşala cea mare e datul anului, care trebuie să fie 1596 (nu 1595), pe care d-sa nu o bagă de seamă, cu toate că puteà şti, că la acea dată Ieremia nu erà Domn. Şi tipărit cum e, între documentele din 1595, ar puteà uşor trece nebăgat în seamă de istoric. Ba au putut aduce în rătăcire chiar istorici ca d-l Iorga, făcându-l să creadă, că Ieremia aveà «informatori ai săi la Tighinea şi Cetatea-Albă înainte de domnie». *Studii istorice asupra Chiliei şi Celăţii-Albe*, Bucureşti, 1900, p. 214, nota 1.

²⁾ *Ibid.* p. 391 şi 394. Acelaş lucru îl scrià, la 9, şi Bistriţenilor. XII, 271. Că scrisorile sunt datate stil nou, se vede din aceasta din urmă: «Dumineca trecută, 4 August, au avut Bairamul». Iar Duminecă, 4 Aug. 1596, e tocmai după stilul nou.

³⁾ *Docum. XII, 269.* August. Deosebirea e numai, că locul unde s'ar aflà oastea Hanului e numit: Vazy, sigur o schimosire a Ossiei (=Otciahow).

⁴⁾ *Docum. Supl. II. 1, 395.*

Curat în această zi de 3 Septembrie (24 August st. v) un boier moldovean de lângă granițele Țării Românești — pe cât putem da cu șocoteala, după cuprinsul scrisorii — vestie pe Mihai-Vodă, că a scris încă mai înainte boierilor lui: Logofătului Dimitrie și Vornicului Dimitrie și lui Bârzan și lui Moldai și Balaban, să fugă ei și toată Țara, că vin Tătarii. Domnul încă să le porunciască aceasta. Apoi, că are acum poruncă dela Ieremia-Vodă să-i scrie și lui Mihai, că Chanul a ajuns la Todorești, că el, Ieremia, a făcut 6 poduri peste Nistru pe la Orhei, pentru ca Polonii și Cazacii să-i poată veni într'ajutor, că el însuși cu Moldovenii va tăbări la Iași. «Dacă Măria Voastră aveți o oaste, adauge scriitorul, atunci tăbăriți cu ea aci la granițe, căci am auzit că M. V. aveți strânsă o mare armată, și că vă păziți bine; că ostașii ce au stat la Buzău (Busouan) sunt încă aci: acestora să le scrieți ce să facem». ¹⁾ Trimițând Mihai-Vodă aceste vești, pe care el le credea întocmai, Principelui transilvan, din Târgoviște 5 Septembrie (st. n., se vede), dimpreună cu scrisoarea primită, mai adăogeă, că dela Todorești, unde singur a fost — vre-odată —, în trei zile Tătarii pot fi în Țara Românească, și cereă repede să i se trimeată trupe ajutătoare, care să meargă drept la Sennyei, de unde în grabă pot ajunge în Țară. Și, dacă el nu se va putea apăra, va plecă însuși pe drumul Buzăului (Bossă) să se întâlnească cu Sennyei. Mai cere și bani pentru oaste, că poporul lui a fugit, și dări n'are dela cine să scoată. El nu cere banii în mână, ci Principele să trimeată pe un nobil ales cu ei: dacă o fi lipsă îi va da, dacă nu, îi va aduce înapoi. ²⁾ Nu mai departe decât mânezi, el scrie în grabă Principelui, că într'adevăr Tătarii vin, dar poate că nu veneau din îndemnul lor, ci Ieremia Vodă i-a ațâțat. Ca dovadă pentru viclenia acestuia nu aduceă altă acum, decât că, din scrisoarea Rașilor (în care cu o Ți mai înainte nu băgă de seamă

¹⁾ *Docum.* III. 1, 275. Titlul: *Der Rätzen schreibens Copi an Michaely Wayda* (cf. p. urm: ...aus Rätzischen briefen so er überschikht...) nu pare altcum îndreptățit decât, dacă am socoti pe acei «Rätzen» ca pe niște frați «Rași», din Moldova. De încheiere are copia: «Datum den 24 August des alten Calenders, one stell und namen wer es geschriben.»

²⁾ *Ibid.* p. 275—6. Scris. lui Mihai, în traducere nemțesească. Târgoviște, 5 Sept.

nimic vinovat) poate vedea, cum l-a ispitit, unde se află cu oastea, și cum l-a spăriat să fugă. Dar adăoagea, că-i va trimete, în câteva zile, printr'un fruntaș scrisorile unor Boieri, pe cari i-au prins în amestecături cu Turcii și cu Ieremia-Vodă, cărora vreau să li-l vândă. Voevodul moldovean vrea anume, zice el, să pună în Scaunul Țării Românești pe fraatele său [Simion]. Boierilor le-a și dat plata după fapte. ¹⁾

Cronica Logofătului Teodosie care știe bine și timpul (cărând după Sf. Marie mare), nu însă amestecul Vozii Moldovei cu ei, ne arată și numele acestor Boieri trădători: Cel dintâi nu eră altul mai mic, decât însuși Marele Logofăt Chesar (Cancelarius Kiessar), împreună cu fiul său, și al doilea, iar un Boier de frunte, mai bătrân, Dumitru (Logofătul, sau Vornicul din scrisoarea «Raților»), care se află la oaste, lângă Dunăre, din spre Moldova. Toți trei plătiră cu capul. ²⁾

Pe lângă aceste mărturii din partea lui Mihai, căci scrisorile, cu cari a prins pe Boieri nu ne sunt cunoscute — și de bună seamă nici nu ni s'au păstrat — avem o dovadă și din partea lui Ieremia-Vodă de spionarea Voivodului român. E scrisoarea grăbită — mai mult câteva vorbe svârlite — către un Staroște polon, în care îi spune, scurt înainte de venirea Tătarilor, că trimete îndată, în urma scrisorii primite, un om de treabă în Țara-Românească, «să vadă ce face Mihai-Vodă și cum sunt întocmite lucrurile lui», și apoi repede să se întoarcă, înainte de a ajunge Tătariei ³⁾. În fața acestor întâmplări, capătă mai mult înțeles știrile, ce le avem încă de prin Iulie, că Ieremia-Vodă a trimes Hanului înainte, la Cetatea-Albă, 6.000 de pâni, 300 de boi, 700 de cai 2.000 de oi și o trăsură frumoasă cu 6 cai, după cum însuși Voivodul ar fi scris, la 7 Iulie, Principelui ardelean ⁴⁾. Lasă,

¹⁾ *Ibid.* p. 277—8. Scrisoarea lui Mihai, 6 Sept.

²⁾ Walther, 37--8. Intr'un document din acest an, Fevr., publ. de d-l Tocilescu, în a sa *Revistă pentru Istorie* etc. v. IV, 1885, p. 542 sq, aflăm într'adevăr pe Kisar, Marele Logofăt, pe Dumitru fost Mare Logofăt, și pe un Mitrea, fost Mare Vornic. Postul Mare Logofăt pare a fi fost trădătorul.

³⁾ *Docum.* XII, 268. Ieremia-Vodă c. Staroștele de Tykoczin (?), «Iulie-August» 1596.

⁴⁾ *Docum.* III, 1, 268 sq. (*An. Fugger*), Aus Kaschau v. 21 Iuli, și aus Wien, 27 Iuli (după scris. din Alba Iulia 17 c.).

că eră dator la anumite dări, în urma învoielii din Octombrie a. tr., și e firesc lucru, ca să le trimeată acuma, când Chanul porniă spre Apus, precum e firesc, ca atât el cât și Polonia să stea la pândă pentru a-și apăra granițele, cu toată prietenia legătuită cu Tătarii. Dar gătirea de poduri, ca Zamoyiski să-și treacă oastea în Moldova, și apropierea lui de granițele ei, fie și numai cu 3.000 de ostași, către cari se adăugeau zilnic noi cete ¹⁾, pe lângă câți se aflau la Ieremia-Vodă, străini și ai săi, ne dovedesc, că ei căutau nu numai să îndrepteze armele Tătarilor prin Țara-Românească, în trecerea lor către Ungaria, ci erau gata și de cuprinderea Țării jefuite în urma lor. Și vinovăția Boierilor munteni și judecata aspră, aruncată de Voevod asupra lor, își capătă tot mai multă întemeiere.

Prin descoperirea complotului la vreme, se zădărnici planul dușmanilor. Mihai-Vodă își întări îndată cu câtevă mii de oameni corpul de oaste, ce eră de pază la Dunărea de jos, unde se aflase și boierul ucis Dumitru,—semn, că știă de înțelegerea ce se aveă și cu cei 6.000 de Tătari, mestecați cu Turci, ce locuiau în Dobrogea, și de întocmirea, ca aceștia să năvălească mai întâi în Țară. Și când ei împreună cu 3.000 de Turci (după Cronică) într'adevăr trecură Dunărea, patru zile după uciderea boierului Dumitru, fură întâmpinați cu putere și bărbăție și bătăuți bine. Tunurile și munițiile lor rămaseră Românilor.

Înțelegerea ce a fost între ei toți iese cu atât mai bine la iveală, cu cât, tot atunci, o altă trupă de 3.000 de Turci (tot după Cronica Logofătului) trecu Dunărea, 4 miluri mai în jos, dar fu strivită și ea de locuitorii marginilor, chemați

¹⁾ *Ibid.* 269. După scris. din A.-Iulia, 7 August. Cf. *ibid.* XII, 271 nota, știre din Cracovia, 10 Aug.; și 269 notă, tot din Cracovia 3 Aug.: «conbuone forze». Fabuloase erau veștile ce le aduceă la Constantinopol un Grec, Manoli Rodo da Rettimo (cel ce povesteă de așă zisele izbâni ale Românilor la Baba), asupra oastei polone. Cancelarul stă la Camenița cu 70.000 de oameni, pe la Bender stă baronul Nessivasili cu alte 70 mii, amândoi gata să împedice trecerea Tătarilor în ajutorul Sultanului. *Docum.* IV. 2, 221.

de Căpitanii pichetelor de pază, nu fără pierdere și pentru ai noștri ¹⁾.

Dacă amintirea acestor întâmplări nu ni s'a păstrat printre veștile, ce Domnul român trimetea Principelui transilvan, o altă întâmplare, uitată de Cronist, i-o spuneă lui Sigismund, la Alba-Iulia, un Ragusan venit din Țară, în zilele dinaintea lui 19 Septemvrie. Câteva sute de haiduci, povestii el, au trecut Dunărea și au jefuit și au ars însemnatul orașel Chiprovaț, cu vre-o 1.500 de case, aproape de Sofia, de unde s'au și întors cu bogată pradă ²⁾.

Și Sigismund eră atât de mulțămît cu isprăvile Domnului, căt socoti de cuviință a trimete Arhiducelui Maximilian (care tocmai se trăgea cu oastea împărătească către Strigoniu dinaintea Turcilor, ce înaintau spre Agria), în tabără, prin solul său Kovácsóczy, între alte vești și încredințarea, că «Mihai Vodă în Țara-Românească se ține foarte bine: el e un prea cinstit cavaler, iubitor de Creștini și generos (ein hochanstendiger grossmutiger Christliebender Rittersmann), în a cărui credință Măria Sa până acuma nu s'a îndoit, și nici acum n'are pricină să se îndoiască: ci mai vârtos are mare temeii să îl laude» ³⁾.

De altă parte, frica de Tătari încetase acum. Văzându-se păcăliți în socotelile prietenilor lor, ei și aceștia hotărîră să întrebuițeze alt mijloc de înșelăciune. Căci fără îndoială e o scornitură a lor vestea, ce o trimetea Mihai, la 12 Septemvrie, la Alba Iulia, și pe care dânsul o credea: că Tătarii s'au întors înapoi (după cum i s'a spus cu adevăr), fiindcă Moscoviții au năvălit în Țara lor. Totuș el ține bună pază din spre Moldova. Vestea fu crezută și de Principele, și el nădăjduia, că astfel Mihai va putea da cu atât mai bun ajutor Bulgarilor, ai căror Delegați au plecat dela Principele la 15

¹⁾ Walther, 38—9. Deși nu sunt dovedite printr'alte izvoare aceste întâmplări, le putem crede, dată fiind dreptatea tuturor istorisirilor Logofătului, unde le putem controlă.

²⁾ *Docum.* III, 1, 270 (*An F.*), după o scrisoare din *A. I.* 19 Septemv. După aceeași scrisoare, aceeași veste trimeasă Ducelui de Parma, *ibid.* XII, 277 nota.

³⁾ Insemnare a lui N Gabelmann, care se află în tabără, în ziarul său de război (*Diarium bellicum*), cu data de 16 Sept. *Docum.* XII, 234.

Septembrie: Se așteptă mult dela ei, că ei spusese lui Sigismund (care putea acum pleca în liniște la Oradea și de aci la Agria), că stau gata ascunși prin păduri, în număr de 30 de mii, și au arme ascunse în pământ, numai să li se trimeată câțiva ofițeri buni, care să-i poarte. Acelaș lucru îl spuneă Raguzanul sus pomenit despre Albanezi, cari așteaptă și ei în munții Hemului după ajutorul făgăduit de Principele, ca să izbucnească în răscoală ¹⁾.

Dar știrea despre întoarcerea Tătarilor ²⁾ în stepele lor se dovedî în curând mincinoasă. Chanul sosi la Nistru cu hordele sale, dar, auzind de izbânzile proaspete ale lui Mihai, el nu cuteză să intre deodată în Țară-i, ci tramese întâi Deputați, însoțiți de boieri de-ai lui Ieremia-Vodă, care poate se făcea a nu ști cele ce se petrecuse, și se arată doritor de bine lui Mihai: eră ca să-l îmbie cu pace. Mihai se încrezî în cinstea Tătarului, și în mijlocirea vecinului de un sânge cu sine, doar i trimisese Chanul și doi Tătari frunțași să stea chezașie, cât va ține tocmeala. Misiunea fu respunsă cu alta românească, cu care să se învoiască asupra punctelor păcii. Și Mihai primî cele ce i se cerură la întoarcerea acesteia: să-i dăruiască «o anumită sumă de bani» («honorarii loco») și să-și împrăștie oastea, pe care o ținea cu grea cheltuială a Țării. În schimb i se făgăduia, prin tari legături scrise, pace vecinică din partea Chanului Gazi Gerei și din a Sultanului, cu care îl va împăcă—nici grije să n'aibe—Sangeacul de Chilia și Cetatea Albă, și-i va câștigă iertare de toate greșelile lui. Doar erau chiar Ciauși împărătești cu oamenii de treabă, așezați, cum arătau să fie Trimișii Chanului ³⁾. Aceste tocmele trebuie să se fi făcut în a 2-a ju-

¹⁾ *Docum.* III. 1, 270 (*An. F.*) Scris. din A. I. 19 Sept. Scrisoarea, ce Delegații bulgari o aduceau cu sine, e de sigur cea cit. mai sus, publ în v. XII, 269—70, din partea «unor Bulgari din Nicopoli».

²⁾ Alte motive sunt date într'o scrisoare din Viena, 28 Sept., pentru întoarcerea lor acasă, după ce au stat mai multe zile lângă Nistru. *Docum.* XII. 278.

³⁾ Walther, 39—40 Chanul e numit: «Zahn, Kerai Tatar Han». Sigur în loc de «Zahu» trebuie citit Gazi (sau Kazi) etc. Ni se spune anume, că erau și «*Turcarum Regis et Procopensis Hordae Principis nuncii*», ... pe când, în traducerea românească, oamenii Sultanului sunt lăsați afară.

mătate a lui Septemvrie și în prima săptămână din Octomvrie, cum iese din șirul întâmplărilor.

Prea curând avu Mihai-Vodă să vadă cât a greșit, când s'a încrezut atâta în Tătari, de și-au slobozit oștile năimite. Bine eră, nu-i vorbă, pentru a le întări credința lor (a Tătarilor) în sine, și pentru greul ce eră dela ostași pe Țară.

Dar ce erau să facă cei 200 de Cazaci, ce fură puși de pază în drumul Tătarilor, în preajma Galașilor ¹⁾, după cum se pare, oricât de buni Căpitani aveau: Cocea, Chirețchi, Siemanovschi, Bilețchi? Ori socotiă, că aceștia puteau hărțui dușmanul cât de puțin, până ce le-ar sări într'ajutor voinicii dimprejur și până ce ș'ar fi chemat tot poporul dela culesul țarinei la arme? Dar chiar această ceată îl părăsi în ceasul de încercare. Ei își lăsară posturile și plecară acasă, fără veste. Numai 40 de inși alergară să vestiască Domnului goana lor și a Țării de turbatele horde ale Tătarilor ²⁾.

Aruncând lui Mihai, că nu i-a plătit banii tocmiți, până la terminul legătuit, Chanul năvăli în Țara-Românească: fiindcă nu se putea întoarce fără pradă, credem, și fiindcă socotiă să facă o bună slujbă Sultanului și să se poată curăți de vina, că nu s'a dus la război în Ungaria, ceea-ce n'a putut face, după cum se credea, de frica intrării Muscalilor în Țara lui krîmleană (pentru a cărei apărare se zice că-și lăsă cele mai bune cete), ³⁾ și de grija oștilor moldovene și polone, așezate la granițele de către Tătari.

Până ce Mihai-Vodă să-și adune o oaste, ei se vărsară ca un potop peste Țară, tocmai în părțile ce-au rămas mai scutite de Turc anul trecut. Ei jăfuiră Brăila, Buzăul și Bucureștiul, abia răsărit la viață nouă din cenușa de an, ar-

¹⁾ Avem o mărturie, că Chanul arse acest oraș moldovenesc, dacă cumvâ nu-l va fi ars la întoarcere, când poate n'ar fi avut timp, că fugău cum nu-i plăcea. *Docum.* Supl. II. 1, 402.

²⁾ Afară de Cronica Logofătului (păstrată în Walthers), ce ne servește de izvor pentru toată această năvală a Tătarilor, acest fapt e adevărat și de Bielecki însuși, cu puțină înfrumusețare, că adevărat, întorcându-se din «recunoaștere», n'au găsit pe Mihai, căruia nu-i rămăsese decât 50 de Cazaci, nicăiri. *Doc.* Supl. II. 1, 400

³⁾ *Docum.* III. 2, 219. Praga, 1 Nov.

seră și dărâmară satele bogate și pline de lume, pustiiră rodul adunat al câmpiilor mănoase și stricară fața blândă a dealurilor cu viile coapte. În sfârșit, cu mare pripeală, Mihai își putu strânge 6.000 de voinici de Țară, și grăbi să le iasă nainte, dar nu eră chip de a prinde la luptă cete răzlețe mai mici. Că Tătarii nu plecau după pradă decât în număr de mai multe mii, și tot în aretul grosului hordei: ei dau repede fuga aci, când vedeau, că se apropie ai noștri. În mijlocul câmpului, un General priceput nu putea stă cu atât de puțini luptători în fața celor vre-o 10—30 mii de sălbatici ¹⁾: Mihai t.ebuî să-și caute un razim la spate și acesta eră «cetatea» (civitas), adecă orașul Gherghița pe Prahova, la Meazăzi-Răsărit și în depărtare de 26 kilometri de Ploiești ²⁾. Până aci se trase cu oastea dinaintea lor: fie că aveă întârituri pe acea vreme orașul, fie că e potrivit pentru apărare prin desimea râurilor și toată așezarea locului, precum și pentru ușurința tragerei înapoi la Târgoviște. Dar și muniții de război mai multe trebuie că aveă Domnul acolo: știm, că la întorsul din bătaie, în anul trecut, în acest loc se despărți de el Principele transilvan; și mai mult e de crezut, că eră în ochii Voivodului o poziție de război, vrednică de a fi văzută de un prieten, decât că pe acolo ar fi dus drumul mare dela București la Brașov. În sfârșit, poate că și pe atunci se țineă acolo ca și în Ploiești și Mănești un corp statornic de călărași de Țară: Știm, că aceștia făcură, la a. 1624, o revoluție împotriva Domnului de atunci, Alexandru Coconul. ³⁾

¹⁾ Numărul îl luăm din depeșa Ambas. veneț. după vești din Ardeal. *Docum.* III, 2, 219: El spune, că 30 de mii venise în Moldova, dar numai 10000 intrară în Țară. Ieremia-Vodă însă într'o scris. c. Zamoyski, nu spune, că ar fi rămas nici unul înapoi. *Docum.* Supl. II, 1, 400. Vestitorul Ducelui de Parma scria, la 4 Nov., după știri sosite prin curier expres, că numărul lor e de 40.000, toți tineri, călări. *Doc.* XII, 282. Tot 40 de mii are și Szamosközy. IV, 61.

²⁾ Depărtarea o luăm din *Marele Dicționar geografic* și poziția: pe amândouă laturile Prahovei.

³⁾ Pentru aceasta, *Cronica anon.* 310. Anul nu e dat de Cronică, și istoricii l'au pus pe 1623. Eu cred, că a fost cu prilejul venirii Tătarilor, supt acest Domn, care se întâmplă la 1624. *Docum.* Supl. II, 2, 528 și

Dar Tătarii nu cutează să stea la luptă. Ci mulțumindu-se cu cele 30 de mii de robi și cu prada ce au luat din Țară, timp de 8 zile, cât se frământară pe pământul ei, își luară drumul către stepele lor înapoi, ¹⁾ urmăriți de oastea lui Mihai până la Dunăre, suferind și ei în fuga aceasta pierdere de aproape 2.000 de oameni. Alte vre-o 2.000 periră la trecerea Dunărei, înecându-se. La 16 Octomvrie, Curierul lui Mihai vestește biruința Domnului asupra lor la Alba Iulia, pe unde treceă, pentru a merge în tabăra dela Agria, la Principele. ²⁾ Că a «trebuit să părăsiască» Țara «din pricina turburărilor ivite în oștile tătare de frica lui Mihai», o adeveste însuși Chanul, într'o scrisoare către Ieremia-Vodă. ³⁾

La 24 Octomvrie Chanul își rădică tabăra dela «Hârștov», subt care am putea înțelege Hârșova din Dobrogea, și pentru potriveala ce este cu fuga dovedită a Tătarilor peste Dunăre, potriveală și cu drumul drept ce puteau lua în lungul Prahovei și al Ialomiței. Plecă de acolo către casă, având să-și ia drumul, după cum spuneau spionii lui Ieremia, cam înapoi peste Tecuci, cale «ce-o urmase înainte»; așa că îl făcea să gândească și la o întoarcere asupra Ardealului sau

IV. 2, 404. Szilágyi, *Bethlen politikai levelei* (Budapest 1879), p. 406—9 (pe această scrisoare a lui Bethlen către Căpitanul Secuimei îmi sprijinesc mai ales credința mea).

¹⁾ Walther, 39—43. Numărul robilor pare a fi prea mare. Cf. pentru faptul invasiunii tătare și timpul ei, fără celelalte amănunte, izvoarele din nota urm. și Barovius, 282—3.

²⁾ *Docum.* XII, 280. Alba Iulia, 16 Oct. și III. 2, 219, (depeșa Amb. venit.) Praga, 1 Nov. După aceste izvoare, de aproape înrudite, Mihai li-ar fi dat o luptă strașnică Tătarilor, cari erau «multe mii», și numai după aceea ei ar fi dat fuga, fiind uciși în luptă și înecându-se în Dunăre vre-o 7000 de oameni (după veștile aduse de primul Curier al lui Mihai: 2 și 2 mii). Alți informatori din Praga scriau de 8 mii uciși de Români, 2—3 mii înecați. *Docum.* III. 1, 271 și XII, 282, 1259 sq. Or cât de natural pare a fi, ca Tătarii să fugă după pierderea unei lupte, totuși am trebuit să urmăresc Cronica Logofătului, care are atâtea amănunte, și nu putea să nu știe, cum s'au întors Tătarii. Ca să dăm oareșcare dreptate și documentelor, am luat în socotă și perderile. V. și scrisoarea lui Ieremia c. Regele Polon, 26 Nov.: Chanul, după ce a făcut mari pagube Țării-Românești cu fer și foc, de ce ea își va aduce aminte multă vreme, a eșit. *Docum.* Supl. II. 1, 405, și An. Fugger III. 1, 271.

³⁾ *Docum.* Supl. II. 1, 408, «scris la Maiac, 20 Decemvrie».

asupra lui Mihai, ceea ce nu se adevăra. De sine însă n'avea frică Voivodul, așa că prietenia lui cu Chanul iese la iveală și din această împrejurare. Mai mult încă se lămurește înțelegerea între ei din scrisoarea pomenită a Chanului, unde se desvinovățește, că, cu tot dorul de a-i sluji și mai bine, a trebuit să-l părăsească din pricina știută. Apoi că i-a trimis înapoi robii moldoveni ¹⁾. Mai departe Ieremia scrie Cancelarului, că «toate trupele turcești, câte se află dincoace de Dunăre se împreună în Țara-Românească,» și că ei zic: «Vom pustii această Țară cu foc, de la munți până la București.» ²⁾

O oaste turcească dincoace de Dunăre nu știm să fi mai fost, decât garnizoanele ce vor fi avut Sangeacii din Bugeac (adică din Chilia și Cetatea Albă), pe unde avea de gând să ierneze și Chanul. ³⁾ Destul că, altă nenorocire mai mare nu mai veni pe capul lui Mihai: ajunge pustierea ca de foc și de apă, ce suferi până'n inimă sârmana Țară-Românească de Tătari. Și măsurile de apărare ce le luă Bocskay, în lipsa Principelui, ⁴⁾ și ajutoarele ce se trimeseră lui Mihai din Ardeal supt povața lui G. Borbély și B. Mindszenti ⁵⁾ nu erau altă decât: «după ploaie chipineag.»

*

O răsplată însă trebuiau să-și ia și oștile lui Mihai, și prădăciunile suferite trebuiau răzburate cât de puțin. Acum eră timpul, ca el să-și aducă aminte de îmbierile Bulgarilor de a se resculă, făcute înainte de venirea Tătarilor, de făgăduințele, ce le va fi făcut atunci, și de îmbărbătările lor din partea lui Sigismund, care le dețese și 2 steaguri ⁶⁾.

¹⁾ *Docum.* Supl. II. 1, 408.

²⁾ *Ibid.* 400. Ieremia Vodă c. Zamoyski, Suceava 27 Octomvrie.

³⁾ *Ibid.* 405.

⁴⁾ *Docum.* XII, 280. Poruncă Bistrișenilor. A. I. 17 Oct.

⁵⁾ Barovius 283. In An. Fugger, l. c. p. 271, Borbély poartă numele Barbel Ianusch. Ar fi deci altul, nu George B. dela Lipova. Altfel Ambasadorul venet din Praga scria, că însuși Mihai le ceru, «pentru a se împotrivi și altora [Tătari], ce se află la acele granițe, dacă ar vrea să treacă prin Valachia în Ardeal». Depeșa cit. dela 1 Nov. III. 2, 220.

⁶⁾ *Docum.* III. 2, 223—4. Depeșa Amb. ven., Praga, 13 Nov. Încă atunci ei făgăduise să se răscoală, la întoarcerea Sultanului din Ungaria, așa

Având și ajutorul lui Borbély cu Unguri, Mihai într'adevăr se hotărî a trece Dunărea, la Nicopol. Plecară după sărbătoarea numelui său ¹⁾, 8—18 Noemvrie, și trecură repede râul, de bună seamă pe șăici și pe plute, în număr de 12 mii, după Cronica Logofătului (de și numărul pare cam prea mare) ²⁾. Turcii din oraș sunt uciși și curând e stricată și o întăritură de lângă cetate. Apoi se apucă de baterea ei cu tunurile. Știm că, și până acum ai noștri nu făceau multă ispravă la cetăți. N'aveau tunuri mari. Se vede totuș, că ceva stricăciune începuse să facă și cetății, cât se îngrijia Sângeacul de a o putea ține până la sfârșit. Căci ni se spune, că el trimise daruri strălucite lui Mihai: veșminte de mătase, țesute cu aur, blăni de samur, zece cai de cei mai frumoși, înșăuați și cu frâuri toate argintuite bogat, îmbiindu-l cu pace. Și ce eră mai mult de cât toate, Turcul se făgăduia a-și pune toată truda pe lângă Sultanul, ca, iertându-l pentru toate cele trecute, să-l întăriască pentru totdeauna în Domnie, pe el și pe fiul lui. Numai să nu întărâte mai mult mânia Înălțimei Sale, care tocmai trece, zicea Sângeacul, pe drumul Sofiei, venind din Ungaria. Cumpenind toate acestea și gândindu-se la bătaia ce ar putea lua dela oștile ce veniau dela Agria, despre a căror biruință tocmai acum aflase și el, ca și la neputința lui de a bate cetatea, Mihai se învoi la legătura de pace. Aceasta încheiată, se întoarse apoi îndată acasă, încă pe la sfârșitul lui Noemvrie. ³⁾ Așa că expediția n'avu alt capăt, decât prădarea

află acum Venețianul. Dar dânsul eră convins, că răscoala nu se va mai face acum, după căderea Agriei. Cf. și p. 226 sq., pricinile cele mai proaspete ale nemulțămirei lor cu Stăpânitorul ture.

¹⁾ Walther, 43.

²⁾ Ar fi pe lângă cele 6.000, de care ni s'a spus mai sus că și-a adunat în pripă împotriva Tătarilor, încă 6. Nu credem că ajutorul unguresc putea fi mai mare de vre-o 2—3 mii, când știm, că Principele însuși abia putu duce la Agria 8—10 mii. Și că de-ai lui Mihai s'ar fi adaus mulți în urmă, încă e puțin probabil.

³⁾ Walther 43—44, care are cele mai multe amănunte, expediția fiind astfel adeverită și de documente. Inceputul bătăii el îl pune pe «XII calend. Noemb». Știm din cele mai multe date ale lui, că nu se pricepea mult la cronologie, incurcând cât de bine datele. Socotind plecarea după 8—18, am putea tielui o datare originală a traducătorului astfel: 12 die post Calendas Nov. (cum bine înțeles nu se numără!). Și acest dat apoi

oraşului Nicopol (ca toate celelalte plimbări peste Dunăre), după cum ea se adevereşte şi din Constantinopol, unde e socotită ca o răsbunare pentru pagubele aduse Țării-Româneşti de un Beglerbeg — noi vom înţelege, de Tătari, întocmai cum a eşit şi din cercetarea noastră ¹⁾.

Cum mergea Domnul dela Dunăre spre Târgovişte, în fruntea oastei, însoţit de 6 Căpitani, urmat de 50 călăreţi, la oarecare depărtare, şi apoi de oaste, întâlni într'o dimineaţă 2 Turci fugari. Prinşi, ei mărturisiră, că în apropiere, vre-o 500 de Turci prădează şi ard satele. Voivodul se repede cu cei 6 prieteni asupra lor, ucide, spune mărturia domnească, cu mâna lui 14 inşi, ca un Viteaz ce eră, pe urmă, ajutat de ai săi, mai omoare o mulţime şi pe ceilalţi îi sileşte să fugă ²⁾. O mică isbândă, — destul de mare pentru a-i înoui şi păstra încrederea soldaţilor, pentru a deşteptă în inimile țăranului dintr'un colţ de Țară nădejdi frumoase şi dorul de a-şi ascultă pe Domnul. Acum Voivodul îşi aruncă sabia în teacă : eră cel din urmă, care îşi luă cvartirul de iarnă, şi între duşmani şi între prieteni..

În chipul acesta se apropiă de sfârşit cu bine un an început cu bine, care totuşi n'a fost lipsit de cumplită perzare şi pentru Domn şi pentru Țară.

Curăţise Mihai-Vodă Țara-Românească de Turci, pe când trecea întâiul său an de Domnie. Le arătase puterea braţului său, în al doilea, când veniau să-l răpună, aprinşi de dorul răsbunării, şi-i făcuse să bea apa Dunării, fugind de frica sa

ar trebui să-l luăm în stil vechi : Am avea deci 13/23 Nov., dat tocmai potrivit. Căci, la 9 Decemb., Ambasadorul veneţian din Praga putea raporta fapta împlinită : «che alquanti Turchi a Nicopoli dai Valachi erano stati tagliati a pezzi». *Docum.* III. 2, 227. Şi aceasta cu expresă desminşire a veştilor, răspândite mai înainte, de o lovitură mare, dată Turcilor dincolo de Dunăre de Bulgarii uniţi cu Mihai-Vodă şi Ianoş Borbely, *Docum.* III. 1, 271 (cu toate că, la acest loc, se repetă, şi la 2 Dec., întărirea acelei veşti, trimise din A. I., încă la 14 Nov.) Barovius 283-4.

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 222. Constp., 25 Dec.; v. şi p. 70. În 7 Nov. se raporta, tot acolo, de planul Turcilor de a bate Târgoviştea [Strigovizza], dar, că au fost ruşi de Mihai, — ceea ce tot la Tătari se rapoartă. Dela August înainte, avem foarte puşine şi neînsemnate veşti din Constpl. (cel puşin în Colecţia Hurmuzaki).

²⁾ Intâmplarea e povestită numai de Cronica Walther, 44-5.

și a aliaților săi. Iși rescumpărase de odată și dela prietenul din Ardeal, supt a cărui pajură se luptară, prețul scump cu care-și plătitese ajutorul: neatârnarea Țării sale. În afară câștigase atâta, la cât trebuia să rămnească o minte cumpănită, după starea în care se află Țara. Eră vremea să caute, ca ea să-și vie în fire înlăuntru. Eră lipsă de pace. Dar o Țară mică nu are chezășia ei în puterile proprii, nici când e liniște împrejur. Cu atât mai puțin, când armele zăngănesc în apropiere, și când ea are un puternic vecin vătămat de o parte, și de alta — neprieteni din lăcomie.

Pe cel dintâi trebuia să și-l îmbune acum Mihai-Vodă. Și l-am văzut, dela început, cercând să intre în voia Sultanului, încercare, ce prinse. Candidatura lui Radu Mihnea la Tronul său, ce-i pricinui un moment de grijă, eră mai mult o răsuflare de ciudă a lui Sinan, care făcù pe Sultanul să-i dea rangul peșit,—și, nesprijinită de nimeni cu brațul, se stinse, chiar înaintea morții Albanezului, ce ținea a cincea oară Marea Vizirie. În urmă avù pace de Turci. Năvălirile ce făcură mai ales cete năimite, haiducii, în Bulgaria și Serbia erau mai mult pentru a nu-i țineă în ședere și spre a le mulțămì pofta de pradă,—poate și pentru a aduce aminte Turcilor, că nu e lipsit de apărare. La nevoia de dat socoteală, Domnul putea aruncă — pentru ochi — asupra lor vina: putea zice, că au trecut Dunărea fără de îngăduință. Iar cea din urmă, bătaia lui însuși, la Nicopole, eră răzbunarea pentru năvala Tătarilor. De altă parte, amarul acesta mare, ce ajunsese pe biata de Țară, nu putem crede că se făcù la îndemnul Sultanului, ori cât ar zice Chanul aceasta ¹⁾. Năvala lor fu ticluită cu Polonii și Ieremia-Vodă, și în nădejdea de a-și spăla Chanul vina, că nu a urmat oastei Marelui său Stăpân în Ungaria, pe lângă setea de jaf, după cum am văzut. Și dovadă avem: că de răsplată îl mazili Sultanul pe Kazi-Gherei, șiretul făr' de credință,— în acelaș timp, pe când lui Mihai îi trimetea steag de Domnie ²⁾.

Prin aceasta se întăria învoiala Domnului cu Sangeacul dela Nicopol (se vede, că nu mai eră Mihnea Turcitul acolo), se încununau stăruințele lui diplomatice la Constantinopol,

¹⁾ *Docum. Supl.* II 1, 408. Scrisoarea lui către Ieremia, 20 Dec. 1596.

²⁾ *Ibidem*, aceeași scrisoare. Walther, 43 și 45.

în acest an, și ni se dă semnul politicei lui viitoare. Urgia Tătarilor, perderile Creștinilor în Ungaria, neputința cu nici un preț de a-și îndulci inima acră a lui Zamoyski, care purtă politica polonă, și a satelitului polon din Moldova, care-i rânjă voie bună ¹⁾, toate îl mâneau pe Mihai către aceeași țintă. Cu atât mai vârtos că ea eră urmărită și de singurul său prieten apropiat, și până acum singur cu fapta, Sigismund Báthory. Totuși de Creștini n'ar fi voit să se lapede, dacă mai erau să facă ceva. Aceasta trebuiă să știe acum mai întâi.

CAP. VIII.

Vizita lui Mihai-Vodă în Ardeal, și misiunea lui Mihalcea la Praga, însoțind pe Sigismund. Ajutoare împărătești și legături cu Bulgarii. Steag dela Sultanul și planul cuprinderii Moldovii. Contractul pentru lăsarea Transilvaniei lui Rudolf. 1597.

Popoarele nu doresc nimic mai mult decât pacea binecuvântată: păzitoarea vieții și a averii omului și ocrotitoarea muncii lui așezate pentru trai. Ele ostenesc repede supt greutatea războiului și-și uită amarul robiei de mai nainte, dacă libertatea cea nouă nu le-a adus numai decât și ușurarea traiului. Fie mântuitorul cât de curat, ele nu-l urmează mult timp pe aceeaș cărare, dacă vijelii neașteptate strică azi iarăși o parte din lucrul de ieri. Și totdeauna se vor găsi nemernici, cari, pentru câștigul lor, vor zice, că vina tuturor nenorocirilor e povățuitorul, și a celor de peste fire și a celor din răutatea și necredința oamenilor.

N'avem mărturii să spună, întru cât Mihai-V. se află în această stare față de poporul său. Știm însă că, pe timpul dietei ardelenene dela 30 Noemvrie — 8 Decemvrie, Miniștrii Împăratului erau foarte îngrijați, «știind că acele popoare [Ardelenii], înspăimântate, nu vor lipsi a-și pune toată truda pentru a-l

¹⁾ Cronica Walther, spunând, că Chanul tratează cu Mihai, «prin mijlocirea lui Ieremia, care nu cunoștea celăiele ascunse ale Tătarului», adauge de Cazacii cari au părăsit pe Mihai, și vreau să treacă prin Moldova în Polonia (cf. despre asta *Docum. Supl.* II. 1, 400), că: «ei fură duși din porunca zisului Voivod (Palatini) la Hotin în cetate», p. 39 și 42.

hotărî [pe Principele] la împăcarea cu Turcii» ¹⁾. Și Ardenii nu suferise nimic din cele ce suferise Țara-Românească: nici războiul nu se bătuse pe pământul lor până acuma, nici paharul amar al năvălirei Tătarilor ei nu îl băuse. Numai dările lor se sporise dela 1 fl., cât eră de obicei în timp de pace, la 3 florini «de fiecare poartă». Ce e drept, dieta votă dările cerute, arătându-și încrederea ce are, că Maria Sa nici de aci nainte nu va lipsi întru nimic Creștinătății și Țării ²⁾, din ce va fi cu puțință, cu toate că vorbe de abatere dela această politică s'au schimbat ³⁾.

Mai mult decât o astfel de stare a sufletelor pe Mihai îl chinuia încetineala, cu care se purtă războiul din partea Împăratului și a Principelui trasilvan, și lipsa lor de izbândă. Oști de 60 de mii de oameni să fie bătute de Turci; cu atâtea ajutoare de bani și de oameni câte primiă Transilvanul și să nu câștige nici o bătaie, ... pe când el singur, din al său, cu puțin ce-o fi fost peste 10 mii, a putut ține pe Sinan în loc. Din trei ani și jumătate, de când își măsurau puterile, numai anul Călugărenilor să fie încheiat cu cinste pentru Creștini? Asta trebuiă să-i clatine credința în tăria Împăratului și să-l facă să șuşnească de jale după banii și oștile lor: Ce minuni ar putea el face cu jumătate din atâtea mijloace! Starea asta de morțăire Mihai n'o mai putea purtă: doriă, ori să se apuce odată și Împăratul de un război strașnic, cu toată inima și bărbăția, ori — să se încheie pace cu Sultanul ⁴⁾.

Pentru aceste pricini, ca să îndemne la una sau la alta, și să se aleagă odată într'o parte, Mihai alergă la Alba Iulia, îndată după Crăciunul catolicesc, luând cu sine numai 2—3 boieri, între ei pe Banul Mihalcea și pe Radu Buzescu. Dacă a fost chemat de Sigismund, cum serie Cronica pământeană ano-

¹⁾ *Docum.* III. 2, 228. Depeșa Ambasadorului veneț., Praga, 24 Decb.

²⁾ *Mon. com.* Tr. IV, 101 sqq. punct 1 și 2 din hotărârile dietei.

³⁾ *Chr. Fuchsio-Lup.-Olt.* p. 128, nota 218: Comititia... în quibus de pacificando Turca multa a Proceribus sunt acta. Cf. depeșa Ambas. ven. d. Praga, 20 Ian.: dela Curtea Principelui se scrie, că vasalii lui se scutură, fiindcă Împăratul n'a plătit anul tr. toți banii legătuiți pentru 4.000 ostași, «per persuaderlo di accomodarsi cogli inimici»... *Docum.* III. 2, 230.

⁴⁾ Acest: sau război adevărat sau pace, în sufletul lui Mihai acum, ni-l mărturisește și Szamosközy, IV, 98.

nimă și cea a Ungurului Barovius, «ca să aflu de dreptatea lui Mihai-Vodă» după «pâra mincinoasă» ce s'a fost primit dela niște neprietini, «cum s'a lăpădat Mihai-Vodă» de «Crai» și «s'a împrietenit cu Turcii,» ¹⁾—asta nu se poate dovedi și cu mărturii de documente. Destul că, el n'așteptă sosirea steagului dela Sultanul, ci plecă la Ardeal, ²⁾ îndată ce se însă-nătoșă de boala năprasnică ce-l cuprinsese, după întoarcerea din Nicopol, boală, ce înspăimântă un moment pe toți la Curtea din Praga, «fiindcă se socotea pierderea aceasta (dacă eră să urmeze) de foarte grea, având în vedere marea vrednicie ce a arătat-o, acum de curând, cu împedecarea trecerii Tătarilor în Ungaria și cu voința de a ținea bărbătește la partea Principelui Transilvaniei și a Creștinătății» ³⁾. Trebuie să se hotărască a face acest drum în grabă până «la Principele, pentru a se vorbi cu el cu capăt, ca împreună să vadă de slobozitul Ceașului acasă, și de neprimirea steagului cu vre-o îndreptățire oare-care, ca să treacă timpul cu vorba și cu făgăduințele, după cum au mai făcut și altă dată, în asemenea prilejuri» ⁴⁾.

Luni, la 20/30 Decembrie 1596, Mihai-Vodă intră în Alba Iulia cu parada unui adevărat Domnitor. Jumătate de mil afară de oraș îi eșise înainte, după Barovius, până la Saxo-

¹⁾ *Cronica anon.* 286. Barovius 286: ne quid se [Principe] absente Michael... de foedere cum Turcis ineundo tentaret, missis nunciis Albam eum evocat.

²⁾ Rezultă din faptul, că steagul veni după Crăciun, cum spune Cronica Walther, 45, pe când mergerea lui în Transilvania, năvătată de această Cronică, s'a întâmplat înainte de Crăciun, cum vom vedea îndată.

³⁾ *Docum.* III. 2, 228—9. Depeșe veneț. Praga 6 și 13 Ianuarie. Analele Fugger încă notează, după scrisori din A. Iulia, 11 Decembrie: «Der Michael Weyvoda, inn der Wallachey, ist gefärlich kranckh. Gott welle Inne wider [a]vfhelffen». *Docum.* III. 1, 271.

⁴⁾ Vorbele sunt iar dintr'o depeșă a Ambasadorului venețian, care în tot timpul acesta (cum ne vom mai adevărî îndată) e foarte bine informat de tot ce se scrie dela Curtea Transilvanului. Numai atâta nu iese bine la iveală din vorbele Ambasadorului, dacă steagul sosise la plecarea lui Mihai sau nu: «sopraggiunto da questo accidente» (de trimeterea steagului). Tot așa nu pare, că Mihai să fi fost «apucat pe neașteptate de această întâmplare,» socotind că stătuse cu ei de tocmeală pentru împăcare, mai înainte, ceea ce știe și Ambasadorul. Praga, 20 Ianuarie. *Docum.* III. 2, 229—30.

polis, adecă Orăștia, (dacă nu cumvã va înțelege scriitorul Sebeșul săsesc) din ordinul Prinsului, nobilimea ungurească din Ardeal cu vestimentele ei atât de arătătoare — căci venise mulțime în Capitală, de sărbători ¹⁾. Dela Curte erã trimis Sennyei Pangrație, Marele Postelnic, cum zice Cronica noastră anonimă, cu mulți Nemți călări, și 40 de «cucii» (trăsuri), ²⁾ cari vor fi fost ale baronilor eșiți spre întâmpinare, în marea lor parte, gândim. După ce se odihnì de călătorie, a 2-a zi fu primit de Principele. Intâi se vorbiră numai amândoi; apoi, «după felurite cuvântări și cumpeniri», se trecù în adunarea Senatului. În fața acestuia Voivodul zise, «că a venit cu deosebire pentru a îmbărbătă și a rugă pe Alteța Sa, să mâne înainte războiul, propunând ca loc al lui Țara-Românească, ca una care e mai aproape de inima Impărăției turcești; de unde, învingându-se, s'ar putea face cele mai mari câștiguri, iar la întâmplare de nenorocire, Creștinătatea ar suferi mai puțină pagubă, decât alt undeva» ³⁾. Cuvântul lui Mihai, plin de dor de luptă mai departe, ținut în fața Senatului ardelenesc, ori cât de fresc este în gura lui, pare a fi fost hotărât cu Prințul înainte, în cuprinsul lui, pentru a întări pe Ardelenii săi, ce șovăiau în ținerea cu Nemții, și vreau să se abată iarăși către Turc. Mai mult înseamnă, când cerea, ca războiul să se strămute în Turcia, cu Țara sa ca punct de mănecare al oștilor creștine. Căci alta nu trebuie înțeles supt «sedes belli» (scaunul de război) în Țara-Românească: doar nu erau s'astepte dușmanul înlăuntru.

La războiul din Ungaria Mihai-Vodă nu putea luă parte: trebuia să stea acasă să-și apere Țara. Și erã lăsat pe sine; puținele ajutoare ardelene ori nu veniau de loc, când le cerea, ori veniau preă târziu. El doriã lupta, și război de cucerire în Turcia singur nu erã în stare să poarte: totul se mărginiã la nãvăliri după pradă pe pãmântul dușmanului. Și erã un plan foarte potrivit acum, de a se începe lupta,

¹⁾ Avvisi nuovi di Alba Giulia del Mese di Genaro... tip. la Roma, 21 Marzo 1597, în *Docum.* III. 2, 513.

²⁾ Cronica anonimă 286. Rangul lui Sennyei îl avem întărit și de Barovius: «Aulae Magister,» adecă Mareșalul Curții, după cum ne tilcuește și M. Costin ființa acestei slujbe. *Arhiva istorică* (a d-lui Hăjdeu), I, 170.

³⁾ Citatele Avvisi.

unde s'a oprit anțerț, la hotarele dunărene ale Țării-Românești. De atunci încoace războiul din Ungaria a fost fără de noroc, cum fusese și înainte de 95. Și poate eră mai bine pentru toți, să se svârle în inima Turciei. Una, sau câteva cetăți din Balcani în mâinile Impăratului puteau cântări de două ori atâta, la încheierea păcii, cât cele din Ungaria. Și pentru a ține în frâu garnizoanele turcești de aici nu trebuiau lăsate tocmai multe arme înapoi. Dar încă, dacă socotim, că se putea străbate până la Adrianopol și mai departe, cum poate aveă nădejde Domnul nostru, și cum credeau Creștinii toți din Țara Turcului, dela Dunăre și până la Țarigrad! Căci aceștia erau foarte aprinși de dorul de răscoală, și Mihai aveă legături, cu jurământ încheiate, cu Mitropolitul din Târnova, Dionisie, ¹⁾ poate din timpul, când fû, înainte cu o lună, la Nicopole; și el câștigase și pe Arhiepiscopul de Adrianopol pentru planul, ca ei să se răscoale, și Doianul le va veni într'ajutor. Și în curând îi vedem sguduindu-se de vestea, că Mihai s'ar putea împacă cu Turcii ²⁾.

I se răspunse Domnului nostru din partea Ardelenilor, că într'adevăr nici ei nici Impăratul nu se vor lăsă de război, dar că rămâne în voia acestuia de a hotărî, unde să se poarte: In formă de sfătuire se învoiră cu toții, că e bine să se poarte atât în Ungaria, cât și în Țara Românească: In Ungaria din partea Impăratului, și dincoace din partea Românilor și a Transilvănenilor, ajutați cu bani și cu oști de Impăratul și de Papa. Nu știm apoi, dacă îndată acum, sau în zilele următoare, se desbătù asupra numărului de oameni, câți ar trebui să fie în Țara Românească: câți ar putea dă Voevodul, câți Principele, și câți s'ar putea năimi, având bani din afară.

¹⁾ *Docum.* III, 2, 243. Lettere di Dionisio Vescovo de Bulgari al Vainoda di Vallachia, dt. Nicopol 19 Martie :...«io scongiuro Vostra Magnificenza... che voglia applicarsi a quella congiuratione et a quelle parole con le quali V. M. ci diede il suo giuramento. Noi ad ogni ora siam pronti a servirlo... et. . osservaremo il nostro giuramento in tutti i ponti. Aceaș scrisoare în lătimește și ceva prescurtată în nemțește în *Docum.* XII, 292.

²⁾ *Ibid.* XII, 290. Scris. lui Dionisie Rali, Metropolit de Târnova, din Nicopol, 12 Martie. Cf. și scris. de nainte.

Voivodul îmbiã, cã va ține, pe tot timpul rãzboiului, cu cheiltuiala sa, o mie de lãncieri și o mie de infanteriști archibugieri (pușcași); pe lângã aceștia, dacã i s'ar dã bani, ar aflã 6 mii de cãlãreți și 6 mii de infanteriști: cãlãrețul cu 5 taleri pe lunã și infanteristul cu 4, socotind în acești bani și «provisiunile Cãpitanilor și ale slujbașilor» (officiali). Deputații Principelui ziserã, cã Transilvania ar fi ținut la rãzboi 2.500 de lãncieri cãlãri și tot atãția infanteriști; dacã li s'ar dã bani, ar puteã și ei plãti 6 mii de cãlãreți și 6 mii de pedeștrași cu prețul de sus. Papa, Impãratul și Regele Spaniei ar avea sã deã acești bani. Pe deasupra, ziceau ei, cã ar fi trebuință de 4.000 de infanteriști Italieni, ce sã-i deã Papa, și 12 bombardieri; iar dela Impãratul, de 3.000 de infanteriști Valoni și Burgundezi, 2.000 de cãlãreți archibuzieri Valoni, o mie de Raiteri (cãlãreți Nemți) și 20 de bombardieri. Tot dela Impãratul li-ar trebui 20 de tunuri, pe lângã cele 60 ce le are Principele și Voivodul și 200 de mãji de praf. Mai îmbiã în sfãrșit Mihai-Vodã, dacã se va adunã o astfel de armatã plãtitã în Țara-Romãneascã: 13 mii de infanterie și cavalerie de Țarã, contingentul ce-l dã poporul sãu, îndatorat la oaste («13^m. tra fanti et cavali comandati») și haiduci de Țarã («et venturieri del paese»). Și spuneã, cã are atãtea bãrci gata pe Dunãre, cãt ar puteã trece deodatã 10 mii de oameni—ceea-ce pare binișor mai mult, decãt ne-am așteptã, ori cãte bãrci va fi luat dela dușman în acești ani de luptã, — și cã va face și un pod, dacã va fi înștiințat la vreme. ¹⁾

Mihai-Vodã rãmase mulțãmit cu aceastã înțelegere, mai ales cã Principele i fãcũ fãgãduință tare, «cã va împãrtãși totul Maiestãții Sale Impãratului, și va îngriji, ca sã se facã aceastã expedițiune cu puteri comune». În ziua de Anul nou, dupã Calendarul gregorian, Voivodul i trãmese Principelui piei de țebelin (soboli, în graiul Moldovenilor), foarte frumoase, pentru douã țoale, și felurite bucãți de atlas și de stofe de Damasc; iar Sigismund din partea sa i dãruì argintãrie de masã, în preț de 3.000 de taleri.

¹⁾ *Docum.* III. 1, 508–9. Punctuații trimese «Di Albagiulia 4 Gennaio 1597», nu știm cui. Au fost gãsite în Arhivul Mediceu (Florența).

La 2 Ianuarie st. n. sosî în Alba Iulia un Ceauş, trimis de Marele Vizir Ibrahim, care fu primit mânezi, la Ajunul românesc, în faţa Voivodului. Prin scrisoarea ce aduse, Marele Vizir îndemnă pe Principele la pace, cu frumoase făgăduinţe, spunându-i, că Stăpânul său a scos din Domnie pe Chanul Tătarilor, punând în locu-i pe fratele lui, de pedeapsă, fiindcă a pustiit Ţara-Românească, în contra voinţei şi a poruncilor sale. Cu acesta Principele schimbă numai câteva vorbe şi-l îndrumă la Cancelarul său Jósika, dela care primî numai un răspuns nehotărât. Încă înainte de plecarea Ceauşului, sosiră scrisori dela Paşa Timişorii, cerând 2 paşapoarte pentru alţi doi Ceauşi, ce veniau dela însuşi Sultanul. Sigismund îşi dete invoiala să vie; dar i primî şi-i licenţia ca şi pe cel dintâi.¹⁾

Intr'aceea Mihai-Vodă plecase, încă la 5 Ianuarie, a doua zi de Crăciunul nostru²⁾. Ca cea mai însemnată isbândă a vizitei lui în Ardeal poate fi socotită invoiala Principelui, ca un om al lui să-l însoţească la Praga, unde acesta se gătia de plecare. Vom pricepe greutatea diplomatică ce trebui Mihai să învingă, dacă ne vom aduce aminte de piedicile, ce i se puseră în cale la 1594, ca să nu poată intra în legături nemijlocite cu Impăratul, şi dacă vom vedeă truda pusă de Principele în urmă, pentru a zădărnici isprăvile, la cari va ajunge Ambasadorul lui Mihai îndată.

La 12 Ianuarie Sigismund plecă de nou la Praga³⁾ cu o aleasă însoţire: cu Cancelarul Ştefan Ioşika, Gaspar Kornis, Episcopul D. Napragy, Mareşalul Pangratie Sennyei, Nic. Apaffi ş. a.⁴⁾, şi, din partea Domnului român, Banul Mihal-

¹⁾ Citatele Avvisi în *Doc.* III. 2, 513.

²⁾ Datul ni l'a însemnat Khevenhiller Fr. Chr. in ale sale «*Annales Ferdinandei*» (tip. Leipzig 1721), 1578—1637, contemporan, scriind lucrurile ce ne privesc, în mare parte, după «relaţii» contemporane, «*Zeitungurile* a celor vremi, şi astfel greşind, bine înţeles, foarte adeseori întâmplările şi datul lor. V. t. IV, coloana 1760. După Cronică noastră anonimă, Mihai ar fi stat 10 zile la Principele. Ne-am apropiat de acest dat, dacă am socoti şi drumul în acele zile, deşi ar trebui atunci să fi fost făcut cu mare înţeleală. Insemn, că datele Cronicei sunt prin aceste locuri greşite. Aşa ea are pentru descălecarea în Belgrad: Decembrie 9 an. 7106, adecă 19/9 D. 1597.

³⁾ *Chronicon Fuchs-Lup.-Olt.* p. 128.

⁴⁾ Barovius, 286—7.

cea ¹⁾, neamul său, care mergea «pentru a face cunoscut Impăratului din gura lui dorințele aceluï Voivod». La 15 Februarie traseră la Bömischbrot (Bemișbrot), 4 miluri de departe dela Praga, unde stătü și întâiaș dată Principele, înainte de a i se face primirea sărbătorească. In aceeaș zi ajunse acolo Archiducele Maximilian, și-și petrecură bine împreună, mergând și la vânătoare. Luni sara, la 17 Februarie, la încheerea carnevalului, își făcü Principele ardelenesc intrarea cu paradă în Praga, eșindu-i iar Curtea înainte și Impăratul primindu-l afară de odaia sa—cât i îngădue rangul—, cum își primea și frații. Apoi fu dus la apartamentele gătite pentru el ²⁾.

Ambasadorului venețian Principele i spunea, în audiența ce-i dețe în întâia săptămână a șederii sale la Praga, ceea ce se spunea la toată lumea și ce se știă dela vizita lui Mihai-Vodă în Ardeal: «că a venit, ca să afle voința hotărâtă a Maiestății Sale și pentru a-l ruga, că, dacă vrea să continue războiul cu dușmanul, să se hotărăscă a-l purtă mai cu căldură, să-și scoată oștile în tabără mai de timpuriu și să se arunce înainte în inima (nelle viscere) statelor lui» ³⁾. Decât să poarte și mai departe războiul «așă încet», mai mult apărându-se, și fără nici un spor, află acelaș martor, peste câteva zile, că a zis Principele în tocmelile sale, e mai bine a face pace cu Turcii, pentru a cărei mijlocire s'a și imbiat el însuși ⁴⁾. Și la vizita de adio, ce-i făcea în ziua de 5 Martie chiar Sigismund Ambasadorului, el dovedia cu mărturisirea sa, că vestitorii martorului nostru i spusese adevărul întreg: «M'am imbiat încă să tratez pacea universală cu Turcul», ⁵⁾ zise oaspele între altele.

Cu acest prilej, Principele mărturisiă și ceea ce nu spusese, când Venețianul îl cercetase, îndată după venire, dar

¹⁾ *Cronica anonimă*, p. 287 : «pentru tocmelele țărilor», e tot ce scrie ea despre această misiune.

²⁾ *Avvisi nuovi... et altri avvisi di Praga, di 24 Febraro, tip. in Roma* «à di 21 di Marzo 1597», în *Docum.* III. 2, 513—4.

³⁾ Depeșa din 24 Febr. *Docum* III. 2, 231.

⁴⁾ *Ibid.* p. 233. Depeșa de la 3 Martie.

⁵⁾ *Ibid.* 235. Praga, 10 Martie.

ce acesta aflate de la informatorii săi încă atunci.¹⁾ «Văzând eu aceste neajunsuri și această slăbiciune» (anume, că nu i se dă decât un răspuns nehotărât la cererea lui de un ajutor mai mare, care nici anul trecut nu i se dăduse după făgăduință), «m'am hotărât», zicea el, deschizându-și par-că inima, «să-mi predau Țara Maiestății Sale Impăratului, pentru a-l încredința de cea mai bună a mea voință și pentru a-i arăta ca Creștin, tot dorul inimei mele pentru slujba Creștinătății... «dar n'a voit s'o primiască»²⁾.

În faptă gândul de a-și părăsi Țara eră lucrul de căpetenie, ce-l adusese acum la Praga, cum știă, dela început. Venețianul. Nu atâta lipsa ajutoarelor făgăduite, pe cari le avuse în măsură destul de însemnată, ci neputința de a face vre-o ispravă împotriva Turcilor, și bătaia ce suferi dela ei împreună cu oastea împărătească, ca și tragerea nobilimei sale cătră Turc îl aduse la desnădăjduire. Dar mai pre sus decât ori-ce, turbură sufletul acestui Ungur fălos, cum sunt ei cu toții, viața sa în căsnicie, care cu mult înainte, îndată după rușinea dela Timișoara, i stârnise gândul, să fugă departe de Doamna și de Țara sa.

La 24 Septemvrie 1596, plecà din Tușnad la Praga duhovnicul Principelui, ca să lucreze pentru despărțirea lui de Principesa Maria Cristina și pentru a-i face cu putință părăsirea Domniei Ardealului. «Dumnezeu știe», scriă Carrillo, în dimineața acelei zile, «cu ce inimă întristată și amărată plec în acest drum, cât mă necăjesc, văzând, că prin această faptă, Serenitatea Voastră se răstoarnă din culmea, la care a fost înălțat prin mila lui Dumnezeu»..... «Nici eu nici nimenea din ai săi», adăugea el mai jos, «nu vom putea îndreptăți această faptă înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, căci pe lângă aceea, că toți suntem convinși, că nu e o slăbiciune din fire, ci de făcătură (non naturae defectum, sed maleficii esse)³⁾»:... «Serenitatea Voastră n'ar trebui să caute despărțirea, câtă vreme Serenitatea Ei e îndestulită, după

¹⁾ *Ibid.* III. 2, 231. Praga, 24 Febr.

²⁾ *Ibid.* 235. Depeșa dela 20 Martie.

³⁾ Și Ambasadorul veneț. scriă (la 3 Martie): che la principessa si ritrovi tuttavvia intatta, ossia per naturale difetto del Principe, ovvero di-

cum într'adevăr este, să rămână ca o soră»¹⁾... Anume, Principele nu-și putea împlini datoria bărbătească, și acest greu al inimei sale îl făcea să dorească cu sete a fi totdeauna departe de ea. Aceasta pare că eră și pricina de căpetenie, pentru care el vrea să se lase de stăpânirea Transilvaniei. Căci, scrie Ministrul Rumpf cătră Mama Principesei: «Lucrurile Principelui Transilvaniei, puse aici în tocmeală, n'au avut nici odată vre-un fundament drept, cinstit și statornic, căci pe lângă aceea, că nici într'o dimineață nu aveă părerea din seara trecută, dar toate discursurile și toate planurile lui aveau de țântă, ca el să nu fie acolo, unde e prea milostiva Doamnă, și ea nu, unde e el. Indată ce băgă de seamă, că Serenitatea Ei ar fi să facă o călătorie la Serenitatea Voastră, atunci nu numai nu eră sătul de Ardeal, ci se făcea așa de neînduplecat în condițiile lui de a părăsi acea Țară, cât aveam destul de a ne minună de aceasta»²⁾.

Alături de starea nesuferită a vieții lui familiare ne desvelese cuvintele lui Rumpf și toate greutățile ce Miniștrii Împăratului întâlneau în tocmele lor cu Transilvanul, care doriă în fiecare dimineață altceva. Intre cererile lui nemăsurate, făcute cu graiul, ne-au păstrat rapoartele Ambasadorului venețian lucruri ca acestea: Înainte de a se face schimbul Transilvaniei cu Țări ce i-ar dă Împăratul din ale sale, ori, dacă Împăratul nu s'ar învoi nici decum la schimbul îmbiat de

cono molti, per impotentia accidentale causata da *malie*. *Docum.* III, 2, 234. Cf. Illésházy, p. 37: «diavolul îl fermecase încă la cununie pe Principele cu drăcie, ca să nu poată fi împreună cu nevasta sa.»

¹⁾ Scrisoarea e publicată de Szilágyi în al său *Carrillo diplom. működése*, p. 66—7, Tasnadini, 24 Sept. 1596 Pare că nu e adevărat ce scrie Szilágyi, Carrillo (text), p. 24, nu știm după care isvor (e îndoielnic dacă și aci se rapoartă estrasele din scrisorile Marii Cristinii, citate acolo mai jos, după alte spuse), că Principele ar fi băgat de seamă numai 3 zile înainte de cununie neputința sa. Căci eu cred, că trebuie înțelese ca o arătare a svonului asupra acestui fapt cuvintele scrise de Mama Principesei Ministrului Rumpf, cu luni de zile înainte, îndată ce auzi, că Rudolf i-a făgăduit lui Sigismund fata, anume: că trebuiă așteptat să se vadă, dacă e Vlădică sau popă, «ob er pischof oder padter, wie man sagt, ist». Hurter, Ferdinand III, t. III. 324 (la Reissenberger p. 8).

²⁾ Rumpf c. Archiducesa Maria de Austria, Praga, 2 Apr. 1597, în *Magy. tört. Tár*, XXIII, 160, sq. (=Szilágyi, *Carrillo* 72—73).

Principele, cereà acesta, să i se deà 12 mii de soldați plătiți și 120 de mii florini, pe lună, timp de opt luni, ca să ocupe Solnocul (lângă Tisa, departe spre Apus de granițele ardelene) și Timișoara, și să le lipiască de Transilvania; prin aceasta s'ar înoda legătura cu Ungaria [împărătească], și Agria și Iaurinul (Rabul) n'ar mai putea fi ținute de Turci¹⁾. Adecă nici mai mult nici mai puțin: Principele vrea, ca Împăratul să-i ajute a scoate dela Turci Ungaria sa (cea împărătească), pentru Ungurii stăpânitori în Ardeal, precum s'au câștigat în zilele noastre, pentru Ungurii stăpâni în Regat, Ardealul cârmuit de Împăratul: aceeași politică de strângere a Ungurimei, odată, în jurul Albei-Iulie, altădată, a Buda-Pestei. Săvârșind acestea, ar părăsi apoi Ardealul și «ar purtă război într'una cu Turcii, ca un Căpitan al Maiestății Sale și al oastei lui». Se înțelege, minunații de acestea nu puteau decât să îngroziască pe Miniștrii Împăratului, și să-i facă să creadă mai mult în tragerea inimei lui de a se împacă cu Turcul, îndată ce va ajunge acasă²⁾.

Pe hârtie puneà Principele cereri, asupra cărora se putea stă de vorbă și pe cari Împăratul le făgăduià, în mare parte. Astfel că, în al doilea răspuns³⁾ la punctele principale, i se făgăduià din partea lui Rudolf: 1) Decorația spaniolă «Lâna de aur», care i se și dete, în ziua de 5 Martie⁴⁾. 2) Pentru ordinul teutonic, a cărui dare nu stă în puterea Maiestății Sale, nici a Marelui Magistru Maximilian⁵⁾, se va hotări în urmă, ce resplată să i se deà. 3) Ducatele silesiene Oppeln și Ratibor i se vor dà, îndată ce Transilvania va fi predată, și noii sarcini nu se vor pune pe ele. 4) Împăratul se va gândi și la o cuvenită răsplată (compensatio) pentru provinciile Pardubitz și Brandeis, cari încă nu pot fi date. 5) I se va păstrà titlul

1) Rapoartele din 24 Fevr. și 3 Martie. *Docum.* III. 2, 231—3.

2) Aceleași rapoarte.

3) Primul împreună cu cererile încă e tipărit de Szilágyi, în *Carrilo*, 67—70.

4) *Docum.* XII, 294, n. 1. și *Sárospataki Krónika* în *M. Tört. Tár*, IV, 58, însă aci cu datul de 6 Martie.

5) Asupra alegerii lui de M. Magistru la 1336, v. Dr. W. Erben, *Die Frage der Heranziehung des Deutschen Ordens zur Vertheidigung der Ungar. Grenze*, Wien 1894, p. 31—37.

de Principe al Impărăției. 6) Va fi scutit de sarcini cum s'a zis. 7) I se va dă deosebită ocrotire. 8) Impăratul va îngriji ca toate să se împlinescă. 9) Principesa să-și păstreze toate bunurile ce i s'au dăruit de Principele, fie că va rămânea ea în Țară sau nu. Și despărțirea de ea va mijloci-o la Papa și la Archiducesa-Mamă ¹⁾. Dar, până ce s'ar îndeplini aceste puncte, și Principele ar părăsi Ardealul, trebuie ca Impăratul să se legătuiască a-i da un anumit ajutor, atâta, cu cât s'ar fi putut îndestuli, dacă eră să mai stea împotriva Turcului. In loc de aceasta, spuneă el Ambasadorului venețian, la pomenita-i vizită dela 5 Martie, doauă ore după ce se despărțise de Impăratul, a primit dela Miniștrii acestuia răspunsul foarte nehotărât, că Maiestatea Sa nu va lipsi de a-l ajuta, și de a face tot, ce va fi cu putință, răspuns, pe care preă puțin temei poate pune,—«și eu știu, adăogeă el, cum stau lucrurile mele, și ce îndatorire am față de poparele mele».

Se despărți deci foarte nemulțămît,—după cum spuse fără înconjur și Generalului Bisericei catolice, Giovanni Francesco (Aldobrandini), care tocmai sosî la Praga, și avu o întâlnire cu el,—și lăsă tot atât de nemulțămîtă Curtea și cu frica mare, că va face cât de curând pace cu Turcul ²⁾. Ba Sigismund ținû să-și arăte toată supărarea chiar printr'o necuviință: Scrisorile împărătești, ce însoțiau pe cele sosite dela Mama Principesei, scrise pentru a-l desbata dela gândul despărțirii ³⁾, fură găsite, după plecarea Principelui, întâmplată în ziua de 7 Martie, ⁴⁾ nedesfăcute, în camera

¹⁾ Szilágyi, *Carrillo* 70—71.

²⁾ Două depeși din 10 Martie ale Venețianului, *Docum.* III, 2, 235—6.

³⁾ Acest cuprins al lor, ce se poate bănuî puțin și din mărturia lui Rumpf, care povestește întâmplarea (v. n. următoare), iese limpede la iveală din a 2-a depeșă dela 3 Martie a Venețianului: . . . «perche erà nota all'Archiducessa Maria questa instantia [de despărțire], ella non ha mancato di prevenir con officii l'animo di Sua Maestà Cesarea perchê al Principe sia risposto, come sara fatto, diversamente dalla sua espettatione.» *Doc.* III, 2, 234. Cf. și scris. lui Rudolf c. Arhid. Maria, în care i fâgăduie «tot sprijinul posibil» pentru fata ei. 28 Mart. *Arh. C. Hung.* conv. an. 1597.

⁴⁾ *Docum.* III, 2, p. 235.

Cancelarului Transilvaniei, «împotriva a toată omenia și respectul» cum bine zice Ministrul Rumpf 1).

De bună seamă că Jósika «își va fi avut partea sa» la nesfârșitele șovăiri ale Principelui, cum socotește Rumpf 2), și la neputința de a trata cu el; și într'un timp al tocmelilor Miniștrii cereau, ca un frate al Cancelarului, «mult iubit» de Stăpânul său, să rămână chizaș pentru cele ce vor legă împreună 3), dar de sigur că suntem în drept a ne miră de mintea și inima unui Domn, care își găsiă plăcerea, chiar în acest an, a ferbe ouașle de cioară, și a le pune napoi în cuib, ca să le clocească atâta, până ce le cădeau penele 4).

Totuși Principele transilvan nu se depărtă dela Praga așa, fără nici o făgăduință hotărâtă, cum zicea. Cel puțin așa scriă Impăratul fratelui său Matthias, căruia i trimitea în estras cele ce au satorit împreună. După acest raport, Maiestatea Sa s'a învoit, să dea lui Sigismund 6.000 de ostași (anume 2.000 călăreți și 4.000 pedestrași), cari să fie până la sfârșitul lui Mai la hotarele Transilvaniei. Cât privește «ajutorul de bani dorit», Impăratul aveă de gând (Seyen dero-wegen der genedigsten *Intention*), să-l întrebuinteze de-a dreptul în Țara Românească și Bulgaria, cu condiția însă, ca, dacă dușmanul s'ar îndreptă împotriva Transilvaniei cu grosul puterii sale, acel ajutor dat Românilor să-i poată fi de folos și ei, la care întâmplare Maiestatea Sa ar porunci și oștilor sale din Ungaria de sus, să-i sară într'ajutor. Dacă însă Transilvănenii și Românii ar fi scăpați de primejdia din partea dușmanului, și acesta s'ar îndreptă împotriva Impăratului, atunci, la cerere, și ei să vină cu cât vor putea într'ajutor.

1) Citata-i scr. d. 2 Aprilie, în Szilágyi, *Carrillo*, 73 (M. Tört. Tár XXIII, 161). E o talmăcire prea de tot înduleită a întâmplării, când Szilágyi scrie, în textul său la *Mon. com. Tr.* IV, 9, că Principele «plecă înapoi așa de în grabă și lă-ându-și atât de puțin timp pentru pregătire [de drum], încât Cancelarul său Jósika a lăsat (*viszszahagyta*) nedesfăcută în odaia sa cea din urmă rezoluție a Impăratului». Și natura acestei «rezoluții» pare-că nu o înțelege, căci nu i-ar zice rezoluție.

2) *Scris.* cunoscută.

3) *Docum.* III, 2, 233.

4) Szamosközy, IV, 68, fapt pomenit «dintre alte petreceri» ce-și căută Principele, pe când se afla în Gyógy.

Cu această rezoluție împărătească au fost sloboziți acasă Principele transilvan și Deputații [Românilor și Bulgarilor], se zice la sfârșitul primei părți a acestui «extract» din 20 Martie, spunându-li-se totuș, că Impăratul va trimite la dieta transilvană, ce aveà să se țină curând, «Deputați,... pentru a se tocmî și legătui cu capăt» ¹⁾.

*

Ambasadorul venețian, totdeauna bine cunoscător de toate, nu ne spune, că tocmelile s'ar fi purtat cu Banul Mihalcea și cu Principele la olaltă, cum s'ar părea din extrasul pomenit înainte. Ori cum va fi fost, Deputatul lui Mihai-Vodă rămase la Praga și după plecarea năprasnică a Transilvanului, pentru a se trudî, să poată duce mai bun capăt acasă. «Cere ajutor de oaste sau de bani pentru Mihai-Vodă, și se gîndesc aici în orice chip să-l îndestuliască cu ceva» (e pensano qui di darle in ogni modo qualche soddisfatione), scrie Contarini la 10 Martie ²⁾. Iar la 3 a luni, înainte de plecarea lui Sigismund, scrià, că omul Voivodului cere bani, pentru a se împotrivi Tătarilor și a se apăra de Turci, «îmbiindu-se de a oprî dușmanul și a face multe isprăvi bune, împreună cu Principele sau deosebit de el, în serviciul Maiestății Sale» ³⁾. De sigur, că dorința de a slujî Impăratului deosebit (separato) nu se puteà face decât tot în deosebi de Principele. Intr'adevăr, «Valacul rămas la această Curte în numele lui Mihai-Vodă», scrie acelaș Ambasador la 17 Martie, «își continuă tratațiunile sale, și eu am auzit din bună parte, că el mai tratează în ascuns, din însărcinarea Bulgarilor, și treaba răsculării lor, hotărîta (concertata) cu suspomenitul Voievod, lunile trecute, îmbiindu-se ei de a se mișcă

¹⁾ *Docum.* III, 1, 278. Extract u. Bericht der Sibenburg. Walach. u. Bulgarischen Sachen. Amb. ven. zice, la 10 Martie, că s'a răspândit vorba, că Impăratul vreà să crească în orice chip proviziile făgăduite anul trecut, cu 5 mii de taleri pe lună și 4 mii de soldați (peste cei 6 mii ai capitulațiunii); apoi pomeneste de ordinul Impăratului către oastea din Ungaria de sus, pentru întâmplarea, «quando la carica delle genti ottomane piegasse alla rovina di quella provincia». *Docum.* III 2, 235.

²⁾ *Docum.* III. 2, 236.

³⁾ *Ibid.* p. 233.

și de a prinde armele împotriva Turcilor, îndată ce li s'ar da vre-un ajutor de oaste din această parte. Și aici au de gând a-i trimete 3 sau 4 mii de soldați cu cuvântul, că se duc la Voivodul spre a se împotrivi Tătarilor, ca [apoi], împreunați cu oștile Voivodului, să poată întări pe Bulgari și să facă în acea parte o voinicească rezistență dușmanilor». ¹⁾

Înțelegerea avută cu Bulgarii o cunoaștem și va mai fi vorba de ea îndată. Tocmai în acest timp scria îngrijorat Capul lor, Metropolitul de Târnova, să-i dea capăt Voivodul, dacă într'adevăr face pace cu Turcii, cum se aude. ²⁾

Deși Ambasadorul venețian vorbește într'una numai de un «Valac», se pare, că erau la Praga, în timpul tocmelilor lui, și Delegați bulgari. Căci se zice la începutul extractului pentru Arhiducele Matthias, ca și în scrisoarea însoțitoare a Impăratului, că, pe lângă Principele Transilvaniei «s'au aflat aci și diferiți Deputați din Țara-Românească și Bulgaria» ³⁾. De asemenea se pare, că Mihai mai trăsesse în urma lui Mihalcea și alți Deputați. Căci avem o scrisoare a Arhiducelui Maximilian către Voivodul Mihai, dată din Neustadt 21 Martie, în care i spune, că n'a putut fi mijlocitor pe lângă Impăratul, cum s'a rugat, fiindcă eră plecat dela Praga, și Delegații lui l'au întâlnit în cale, dându-i acolo scrisoarea; dar nădăjduște, «că vor fi câștigat cele cerute, pentru trebuința lucrului și firea timpului» (eos, pro rei ipsius necessitate, ac temporis huius qualitate, postulata impetrasse non dubitamus). ⁴⁾ Așa s'a și întâmplat, dacă cele îmbunate s'ar împlini. La 24 Martie Venețianul scrie în sfârșit, că «Valacul a plecat cu multe făgăduințe de bani și de oaste, pentru ca Bulgarii să se poată rescula și apucă armele împotriva dușmanilor» ⁵⁾.

Pentru «îndeplinirea» acestor făgăduințe, și «ca să le toc-

¹⁾ *Ibid.* p. 237. Depeșă din 17 Martie.

²⁾ V. mai sus și *Docum.* XII, 290—91. Scrisoarea Metr. Dionisie Ralli, 12 și 13 Mart. v.

³⁾ Extractul cercetat mai înainte: «sich... auch danebens unterschiedliche Abgesandten aus der Wallachey und Bulgaria alhie befunden». *Docum.* III. 1, 278, 280.

⁴⁾ *Docum.* XII, 294, 21 Martie.

⁵⁾ *Docum.* III. 2, 238.

mească desăvârșit», Impăratul trimese, îndată după aceea, Deputați la dieta din Alba Julia ¹⁾, pe care Principele o chemă încă de pe drum, la 12 Martie, pentru ziua de 27 Aprilie și următoarele ²⁾. Trimiși fură Adam Gall Poppel și Episcopul de Orade ³⁾. Instrucțiunea lor zicea: 1) Să se țină cât pot de rezoluția împărătească ce o cunoaștem, și să încredințeze «pe Principele Transilvaniei, pe reprezentanții țării și pe alti delegați», că Maiestatea Sa se gătește zilnic de război, și va căpăta și multe ajutoare străine. 2) Dacă Principele și staturile Țării vor cere și un ajutor de bani, afară de ostași, să nu li-l îmbune, ci să zică numai, că deși Maiestatea Sa are de gând să dea Românilor ajutorul de bani, totuși îl va împărți atât Românilor cât și Ardelenilor, câtă vreme dușmanul va fi în acele părți, așa că n'au pricină să se supere. 3) Cât privește ajutorul de dat Țării-Românești din banii Maiestății Sale, Deputații români au cerut pentru 6.000 de oameni, din popoarele din împrejurime, peste vară, adecă pe 6 luni: dar nu li s'a făgăduit nimic anume, ci au fost îndrumați la dieta transilvană și la hotărârea ce va urma din partea Impăratului. Deputații M. S. se vor trudi să facă pe Români, să se îndestuliască cu 3—4 mii de oameni, ținuți pe cheltuiala Impăratului; dacă nu vor isbuti, se pot învoi și la 6.000, numai cât, pentru aceștia toți să se ajungă cu suma de 24 mii de taleri pe lună, cum s'au dat Principelui anul trecut. 4) Această oaste să se lupte supt steaguri împărătești, și să se știe, că stă în solda M. S.. 5) Pentru Căpitanii ce să-i povățuiască, Deputații se vor sfătuși la Cașovia cu Comandantul din Ungaria superioară, Colonelul general Teuffenbach. 6) Pentru recrutarea și plățirea acelor ostași, M. Sa a rânduit pe Maestrii de muștră din Ungaria de sus, pe Eric Lassota și Hans Hödl. 7) Negustorul Lazar Henggl din Viena va grijă de plata pe 2 luni, 48 mii de taleri (cum se așteptau la cea mai mare sumă învoită), parte acum îndată,

¹⁾ *Docum.* III. 1, 279. Partea a 2-a a extractului făcut pentru Arhid. Matthias, cuprinzând instrucțiunea pentru Deputați.

²⁾ Convocatorul dat din Galgoez în *Mon. com. Trans.* IV, 108—9.

³⁾ Amdasadorul veneț. îi zice acestuia mereu Vescovo di Vacia. *Doc.* III. 2, 237 sqq.

parte se va trimete prin cambii în Ardeal. Asemenea se va trimete în urmă prin cambii ¹⁾ cea pentru luna a 3-a. 8) Pentru celelalte 3 luni rămâne să-i plătească Bulgarii, cum a fost vorba, dacă Românii vor trece Dunărea. Iar dacă nu vor trece, M. Sa i va ținea și-i va plăti acolo, unde vor fi mai de lipsă. 9) Deputații își vor da toată silința să împiedice pe Transilvăneni și pe Români de a face pace cu Turcii. 10) In sfârșit, fiindcă M. Sa are cunoștință, că au sosit câțiva Delegați ai Chanului tătar la Regele polon, și zic că se vor apucă ei de Turc cu toată puterea, numai dacă li s'ar da 40.000 florini: Deputații să caute toate mijloacele și căile, foarte pe ascuns, dacă s'ar putea dobândi atâta (sovil er-practicirt werden khundt), prin mijlocirea Românilor, Moldovenilor și Bulgarilor (care ei singuri s'au îmbiat mai înainte de a răsculă pe Tătari împotriva Turcilor), ca Tătarii să primească dela M. Sa 40.000 florini, și în schimb să se ridice cu puterea lor și să se arunce în Țara Turcului. ²⁾

Deputații împărătești într'adevăr plecară spre Alba-Iulia, la 22 a lunei ³⁾. La Cașovia se înțeleseră cu Teuffenbach, să caute Comandanți pentru oastea, ce se va adună de ajutor Țării-Românești, după cum li s'a dat memoriu din Cancelaria de Răsboi și, la 17, primeau la Cluj scrisoare dela Comandantul din Ungaria de sus, unde li se vestiă, că Paul Melithy s'a învoit să grijească de oastea aceasta românească, dacă se vor înțelege asupra salariului său. Comisarul Melchior Bogáthy, scriau Deputații mai departe, trimes de Principele, să le iese înainte la granițe, ca și toți pe câți

¹⁾ In elijia din *Docum.* a acestui act e tipărit «durch Weyl, in loc de «*durch Wezl*», cum are corect ediția ungurească (v. nota urm.). Tot de aci am luat și numele «Lassota», care în ed. noastră e: «Baszta».

²⁾ *Docum.* III. 1, 279--80. Extractui p. Arhid. Mathias, Praga 20 Martie (E tipărit și în *Mon. com. Tr.* IV, 110—113). Scrisoarea însoțitoare a lui Rudolf, Impăratul, e din 28 Martie (*ibid.* p. 280), și zice privitor la aceasta: ...waszgestalt an Jetzo unsere abgesandte als der Bischoff von Wardein und Adam Gall Poppel etc. dahin in Sibenbürgen auf vorstehenden Landtag sein abgefertigt, und Ihnen anbevolchen worden ist, das werden E. L. hieneben aus einem Extract substantialiter zuvernehmen haben... Răspunsul lui Matthias, *ibid.* XII. 296, Viena 11 Aprilie.

³⁾ *Docum.* XII, 294. n. 1.

i-au ispitit pe drum, li-au spus însă, că inima tuturor Staturilor [ardelene] e pentru facerea păcii cu dușmanul ¹⁾.

Frica aceasta, care nu-i slăbise la Praga nici un moment, ²⁾ se împrăștiă însă binișor, când, la începutul lui Mai, veni scrisoarea Principelui, din 16 Aprilie, ³⁾ având alăturate copii după scrisorile dela Sultanul și Marele Vizir, ce le-a găsit acasă, ⁴⁾ la sosirea sa, ba chiar copia răspunsului ce le-a dat. «Fiindcă te-ai gândit să vrei pacea», scria Sultanul în scrisoare-i dela 28 Februarie,... «ți-am trimis aceste scrisori prin Ali-Ceauș, ca să poți avea acea pace, de care s'au bucurat năintașii tăi». Iar Marele Vizir cerea și un Delegat ardeleanesc, la întoarcerea lui Ali-Ceauș, ca să poată avea prin el hotărârea voinței lui. Până ce s'ar sfârși aceste tocmeli, Căpitaniii mărginași au primit porunci, zicea el, să nu facă nici o supărare supușilor ardeleni. — În faptă, Sigismund se închină Turcului prin scrisoarea sa: «Sunt gata să viu pentru a sărută haina Maiestății Voastre», scria el Sultanului, «și pentru a ne supune, eu și toată Țara mea, supt scutul aripilor puterii voastre». Sinan și ceilalți Viziri morți și trăitori încă, și Sangeacii dela hotare sunt pricina înstrăinării lui și a începutului dușmăniilor. Căci au ars și pustiit casteluri, orașe, moșii și sate din stăpânirea sa și iau dus supușii în în robie. Iar jalbele lui le-au oprit să străbată la Sultanul. Mulțămind lui Dumnezeu, că Înălțimea Sa i se arată acum binevoitor, trimete împreună cu Ali-Ceauș, care a adus scrisorile Sultanului, pe Martin Beniai, ca să se roage de pace, și să aducă pașaport pentru un Ambasador mai de rang ⁵⁾. — Dar Principele spune, că asta o face numai din și-

¹⁾ Scrisoarea lor din Cluj, 17. Sept. *Arch. C. Hung.*, conv. 1597, fragmentul priv. la miliția pentru Valachia și în *Docum.* XII, 296.

²⁾ *Docum.* III. 2, 238—9. Depeși veneț. din 24 și 29 Martie, 28 Aprilie.

³⁾ Datul acesta e pomenit în răspunsul Impăratului publicat în *Memoriile* lui Illésházy, p. 37—40.

⁴⁾ Aceasta o putem spune, fiindcă la 24 Martie, când Principele eră pe drum, vestea sosirei Ceaușului venise din Ardeal la Praga. *Docum.* III. 2, 238.

⁵⁾ Copii italienești, alăturate depeșii dela 5 Mai a Ambasadorului ven., *Docum.* III. 2, 240—242. Scrisoarea Sultanului e din 28 Fevr., a Principelui și a Marelui Vizir, fără dată.

retenie («de industria») pentru a aduce în rătăcire pe dușman, și -a-l face să aștepte în zadar. — Impăratul își arată încrederea în această mărturisire a lui, dar tot se mai teme, că ar putea și aievea să se ajungă la tocmeală de pace din acest schimb de vorbe prietenești. Și nu întârziă, în răspunsul său dela 2 Mai, a-i pune în vedere nu numai toată rușinea ce ar cădeă asupra-i prin împăcarea cu Turcii, ci și paguba ce și-ar pricinui singur, ascultând de ei și de sfatul înșălător al Ambasadorului englez. El va îngrijii mult, ca să i se deă toate ajutoarele făgăduite, și așteaptă, ca și de aci înainte să-i împărtaşască tot ce va află de planurile dușmanilor și de solile ce vor mai veni dela ei ¹⁾.

Tocmai aceasta urmăria Principele prin trimeterea scrisorilor schimbate cu Turcii: să deă zor după ajutoare cum trebuie. Și pentru dovadă, că ele sunt prea de lipsă, mai trămetea, cu acelaș prilej, și scrisoarea Metropolitului de Târnova, dela 19 Martie (stil vechi de bună seamă), cu veștile ce acesta i-a trimes lui Mihai-Vodă despre mișcările Turcilor, dimpreună cu veștile și cererea Voivodului însuși.

Metropolitul spuneă, după închinăciunile ce făceă lui Mihai-Vodă, în numele tuturor Bulgarilor, că 2.000 de Turci au plecat din Constantinopol, și alți 2.000 se adună acolo; ei au plecat către Dârstor și vreau să facă un pod, pentru a trece în Țara-Românească. Mehemet Pașa a fost numit Pașa de Timișoara și Guvernator al întregii Țări vecine. Olay-Beg, «adecă supt-comandantul Căpitanului celui mare», a împărășiat vorba, că Domnul se silește cu violenție să încheie pace, pentru a-i înșelă apoi pe Turci, neținând-o. Intr'adevăr ei caută chipul, cum se amăgească pe Măria Sa ²⁾. Ii aduce aminte de jurământul făcut, și arată starea lor gata de război. Să-i scrie prin Călugării Ion și George repede. Nu-i ascunde, că au început a-și perde nădejdea, din pricina vestii de împăcăciune cu Turcii, «care când s'ar săvârși, repede primejdia

¹⁾ Scrisoarea f. d. se află încă la Illésházy, p. 37—40. Data ei în registul din *Docum.* XII, 297.

²⁾ In forma ei schimbată, în trad. din Arh. din Innsbruck (v. n. urm.), se zice: «Ein vornemer Turk sagt mir: der Michael Waida heichelt mit uns, und helt uns mit süßen Wortten auf; aber khumbt er uns in die Handt, wir werden die Freundschaft mit einander abtheilen».

ar cădea pe spatele noastre». Să-i scrie cu hotărîre toate, ca să ştie, cum să se poarte ¹⁾.

Nu ştim, dacă tot atunci şi tot pe această cale ajunseră la cunoştinţa Austriacilor alte 2 scrisori ale Mitropolitului Dionisie, adresate tot lui Mihai-Vodă, o săptămână mai înainte, la 12 şi 13 Martie [st. v.]. Copiile lor nu le are Ambasadorul veneţian. În cea dintâi, cunoscută în traducere ungurească, Mitropolitul spune, că îndată ce i-a primit scrisoarea, unde a poruncit, ca ei să fie gata, că va veni să bată pe Păgâni, a pus în picioare pe Creştini, cheltuind pentru înarmarea lor 1.000 de galbeni; apoi le-a împărţit şi 260 de câble (măsuri) de grâu (köböl buzát) şi aşteptau gata. Ba a trimis şi după Arhiepiscopul de Adrianopol, care a şi venit la Târnova, unde au aşteptat pe Voievodul 20 de zile. De şi n'a venit atunci, ei sunt tot cu aceeaş inimă. Poate vrea să se împace cu Păgânii, atunci să le dea veste. Dar ei se roagă, să nu creadă nici el nici Regele Ardealului în cuvintele frumoase ale Turcilor. — În cea de a 2-a scrisoare, păstrată în traducere nemţească, se roagă, să nu-l părăsească Voievodul: căci toată Creştinătatea i se închină cu dragoste, cum va mărturisi la judecata cea de pe urmă. I se spune apoi, că fără dreptate s'a văitat Mihai în scrisoarea sa, că nu i-a dat ajutor: din potrivă el şi-a silit oamenii săi, să intre supt scutul Măriei Sale. El nu e gătit cu mai mult, decât cu servitorii şi caii săi, şi n'are pentru proviant decât 1.000 de galbeni; la Racoviţa, în casa lui Dedul, are 130 de meţi de grâu, cari costă la ei câte 4 ruble: îndată ce va veni Voievodul, îl va împărţi la oamenii Măriei Sale.—Pe lângă aceste mici deosebiri, această scrisoare mai cuprinde şi alta mai mare: Insuşi Patriarhul Constantinoplei ar fi fost la el «zilele trecute», şi cu el a aşteptat 20 de zile după Voievodul, «cu mare dor, nu altfel decât a doua venire». Să fi venit atunci, când i-a scris, ar fi făcut lucruri ce n'au mai făcut alţi Principi. Ii aminteşte apoi de vestea ce a primit din Constantinopol zilele trecute, cum Măria Sa a trimis împreună cu Ceauşul un Delegat al său la Sultanul, pen-

¹⁾ *Docum.* III. 2, 243, Nicopole, 19 Martie. Aceeaş latineşte şi nemţeşte. precum şi un fragment ceva schimbat, tot nemţeşte, *ibid.* XII, 292—3.

tru a cere pacea : Să-i spună dacă e așa, să se știe îndreptă ¹⁾.— Judecând după deosebirile în arătarea faptelor, câte nu sunt noi în tot cuprinsul, se pare, că una din aceste scrisori nu a fost trimeasă Voivodului, Și anume, poate cea din urmă, care nu o are Venețianul, și care a putut ajunge pe altă cale (e păstrată în Arhivul din Innsbruck) la cunoștința familiei împărătești.

Scrisoarea lui Mihai nu cuprinde repetiția aceluiași vești Ea se întemeiază pe alte știri ce-i aduceau spionii săi («alcune spie sicure»): Împăratul Turcilor, scrie el Cancelarului Jósika, fără îndoială puțin înainte de jumătatea lui Aprilie (când scrisoarea lui fu trimeasă la Praga, împreună cu cea dela 19/29 Martie a Mitropolitului Dionisie), are de gând să facă un pod peste Dunăre la Nicopole, ²⁾ unde a poruncit să se adune lemne din toată împrejurimea. Ienicerii colindă hotarele în fiecare zi, acuș câte 600, acuș în mai mare număr, între ei însă are spioni siguri, cari îl vor înștiința de toate mișcările. Acum Pașa Mohamet face muștră oștilor ; sfârșind cu aceasta, le vor duce pe țărnișele Dunărei, unde-și vor slobozi caii la pășune, ca apoi, odihniți, să plece la drum. Și ori cât s'ar zice, că se duc în sus, să știe Domnia Sa, că e hotărât de a se aruncă asupra Transilvaniei, pentru a o cuprinde cât mai curând. Deci se roagă, Principele să-și lase toate celelalte lucruri la o parte, pentru a păzi dincoace, căci de vor aștepta până ce vin Turcii, atunci toate

¹⁾ Scrisorile amândouă sunt datate din «Armelin, un sat lângă Nicol». *Docum.* XII, 290—91.

²⁾ În copia ital. a Ambasadorului veneț. se zice : .. di passar il Danubio con ponti appreso Drinapoli.» *Docum.* III. 2, 244. Tot așa în copia latinească din Arh. florentine, publ. de d-l Iorga, *ibid.* XII, 292—3: «Animus Caesaris Turcarum est Danubium penes Drinapolim pontibus iungere». Adevărul îl poate avea numai copia nemțească din același Arhiv, publ. în același loc : «das man zu Nicopolis über die Thonau ein Brucken schlagen... lest». Afară de această corectură, resp. de propoziția din început, tipărirea din nou a acestor 2 copii eră de prisos, — cel puțin a celei latinești, care nu arată nici încolo nici o deosebire. De pod la Nicopole vorbește și extrasul din ser. dela 19 Martie a Mitropolitului de Târnova, *ibid.* p. 292, deosebit de copia latin. și nemț., publ. tot acolo p. 292 și 293, și de cea ital. din III. 2, 243, unde mai curând s'ar părea, că podul s'ar face la Dârstor.

vor fi în zadar. Știe Domnia Sa, cât e de slabă Țara și el cât de lipsit de bani și garnizoane. Cât îl privește pe el, ori moare ori trăiește, va merge nainte în cele începute, ziua noaptea, și va alerga, unde va auzi că sunt scânduri și grinzi pentru poduri, ca să le ardă. De-ar avea oameni și bani, și lucruri mai mari ar face. Deci Măria Sa să fie gata a-l ajuta la vreme cu oaste și bani, când trebuința va cere. Să nu uite a scrie și Maiestății Sale, ca să vie în acea parte, fără amânare ¹⁾.

Va da el ajutoare, Principele, la vremea de lipsă, căci le va da în al său interes, dacă nu va fi să ajungă la împăcaciune cu Turcul. Dar acuma îl ardeă altceva, ce va întări și mai mult vederile noastre, scoase din mersul întâmplărilor, încă la 1594 și 1595: că puneă stavilă între Mihai și Impăratul.

Dieta transilvană votă dările cerute de Domnul Țării, ca să poată purta mai departe și război, iarăși 3 fl. de poartă ²⁾. Și el să grăbiă a încredința din nou pe Impăratul, că, de stă la tocmeală cu Turcii, o face pentru a-i țineă cu nădejdea — pentru binele comun. Ceeace i turbură sufletul însă, eră vestea, că Maiestatea Sa a făgăduit lui Mihai-Vodă ajutoare nemijlocite. Și nu se sfii a-și arăta îndată întărătarea pe față, aruncând Impăratului, că «nu i se pare lucru de omenie nici lui nici fruntașilor Transilvaniei și sfetnicilor săi, ca Maiestatea Sa să trimeată Voivodului ajutoare de bani și de cătane, deosebit, fie pentru a se împotrivi Tătarilor, fie pentru a resculă pe Bulgari.» Căci «Mihai-Vodă e vasalul său și-i atârnător de sine.» Deci cerea, ca lui să i se trimeată «suma de bani cu cele 4 mii de oameni», ce trebuiau să se trimeată Voivodului, împreună cu cele 6 mii făgăduite lui, și aceasta să se împlinescă în grabă. Impăratul și Miniștri săi se supărară, auzind acestea și ziceau: «că Principele vrea, ca toate lucrurile să se facă după gustul său»; ori, că umblă anume s'o rupă cu ei, așteptând să i se tăgăduiască pofta,

¹⁾ Scr. cit. din *Docum.* III, 2, 244 și XII, 292—3. Aici copia nemțască are datul: «Tergovestie, anno 97»; celelalte fără dat. A fost însă trimeasă cu celelalte scrisori. Venețianul alătură și astă copie la depeșa-i dela 5 Mai.

²⁾ Hotărârile în *Mon. com. Trans.* IV, 113—124. Dieta țină dela 27 Aprilie până la 12 Mai. Darea eră mereu de 3 fl., fără un denar: odată 99 denari și 25 den. apoi 1 fl. și 75 den.

ca apoi să se poată împacă repede cu Turcul. Totuși hotărârea, să-i împlinescă și astă cerere, de frica trecerii lui la dușmani, și să-i trămeată cele 10.000 de soldați dimpreună cu banii ceruți, rămânând, ca să se scoată cumvâ, cum vor putea, la Voivodul. Nădăjduiau, că pentru aceasta, tocmelile cu Bulgarii nu se vor rupe, și Voivodul nu se va despărți de atârănarea de Transilvan. Cu toate că știau altmintrelea, că Voivodul va trebui «să rămână foarte nemulțumit cu Principele și cu Sfetnicii lui, și că el a dorit totdeauna să atârne de voința Maiestății Sale împărătești în tot războiul acesta, și nu de altă parte.» Și nu uitau a cumpăni, că, din pricina acestui schimb de ajutoare, ce i se făgăduise, ar putea, din întâmplare, să se înstrăineze și să fie cel dintâi, care să încheie pace cu Turcul. Totuși se vede, că mai mult se temeau de necredința Transilvanului decât de mânia lui Mihai-Vodă, când hotărau, să trimeată lui Sigismund și partea lui de bani și de oaste. Il îndatorau numai pe Sigismund, să ia parte cu toate puterile lui la apărarea Țării-Românești, și la ridicarea Bulgarilor.—Din parte-le Transilvănenii se supărau, când A. Poppel se întoarse la Alba Iulia, după ce fu de împărți la câte oști s'au adunat cele 60 de mii de taleri, ce adusesse, părându-li-se, că șederea asta multă între ei a Deputatului înseamnă un control împărătesc asupra lor¹⁾.

Cât pentru aceasta, supărarea avea să le treacă în curând. Gall Poppel ajungea la 13 Iunie napoi, la Praga.²⁾ Dar la 2 Iulie un alt Trimis Impărătesc avea audiență la Principele: Sigismund della Torre. Ce e drept, acesta venise anume pentru interesele Marii Cristinii, ale Principesei.³⁾ Totuși, vorbind de daraverile ei, a ajuns vorba și la ajutoarele, ce Maies-

¹⁾ *Docum.* III, 2, 244--6. Depeși ale Ambasadorului ven. din Praga, 28 Mai și 2 Iunie. Într'adevăr, intenția fusese, ca Poppel să rămână de supraveghere toată vara în Ardeal. V. *ibid.*. 238.

²⁾ *Docum.* XII, 305, n. 1.

³⁾ *Ibid.* III, 2, 245. Depeșa din Praga, 28 Mai. El mai plecase odată în Ardeal, la începutul anului (*Doc.* III, 2, 228), dar, se vede că s'a întors, fiindcă venia Principele la Praga După plecarea acestuia, eră iarăș destinat el pentru Ardeal, dar făcea preă mari cereri de bani de cheltuială (*Docum.* III, 2, 237 și scris. lui Rumpf c. Arhd. Maria, Szilágyi, *Carrillo*, 73), ceea ce pricinui întârzierea plecării lui, care se întâmplă pe la 28 Mai.

tatea Sa «trebuie să-i trimeată», dat fiind prilejul, că Voivodul Țărei-Românești i scrisese, că vine multă oaste turcească și tătărească asupra Transilvaniei. «Și acest Voievod se vaită (și duole) cu cuvinte foarte aspre», scrie Della Torre Impăratului, «că ajutoarele de la M-tea V. nu i-au venit; ba chiar amenință, că-și va părăsi țara.» Omul Impăratului folosește cuvântul, pentru a dovedi Transilvanului, «că ar fi fost mai bine, dacă M. V. ar fi trimis cele 4 mii de soldați laolaltă cu cele 6 mii, supt un Cap general, ca un Ferante Gonzaga, sau alții, cu steagurile M. V.» Ajungând apoi în Transilvania, Generalul ar fi trimis cele 4 mii de soldați în Țară, supt Capii ce i-ar fi plăcut. Și Principele «mărturisî în sfârșit, că ar fi fost mai bine, — căci în acest chip i-ar fi fost luat Voivodului prilejul de a se tânguî asupra lui, după cum face». Della Torre mai adăugea către Principele, că, dacă astfel se lucră, cele 10 mii erau de ajuns, «când Maiestatea Voastră ar fi avut să ia în stăpânire această țară, iar acum va trebui să aducă alții, căci numai 6 mii de soldați nu vor ajunge, *neputându-se pune nici un temei pe cele 4 mii de soldați, cari se duc în Țara Românească, căci capii și soldații sunt puși de Voievodul*». Spune apoi, că a dat sfat Maieistrului de muștră al Impăratului, înainte de a plecă, în aceeași dimineață, «să încerce de a țineă mai strânsă această oaste prin plată, supt capi plătiți, ca să se poată servi de ea M. V. la ori-ce întâmplare». Această întâmplare trebuia să fie ocuparea Transilvaniei, pe cât se vede, căci zise Principele suspinând, în timp ce Cancelarul eși puțin afară: «Eu nu văd ceasul, când Maiestatea Sa se va hotărî asupra acestei țări». Acest ceas îl doria și Della Torre, pentru pricina, că vedeă pe Sigismund obosit de a stăpâni popoare, și doritor de a cutreeră lumea cu câțiva Italieni, după gustul lui (di suo humore) ¹⁾.

Din spusele lui Della Torre se vede, că recrutarea ajutorului, ce eră să se dea lui Mihai, se făcea după cererile Voivodului, cum ele ni se descoper în instrucțiunea Ambasadorilor împărătești, trimiseși la dieta din Ardeal: Se recruta de oamenii

¹⁾ *Docum.* XII, 308--9. Scrisoarea lui Della Torre c. Impăratul, A.-Iulia, 2 Iulie 1597.

Voivodului, în Țară saŭ la granițele ei, și stă supt Capii ce el i numiă. Numai plata pentru ei, ce era să se deă de-a-dreptul Voivodului, urmă a se dă, după cele ce am văzut, prin mijlocirea Transilvanului, ceeace nu schimbă fața lucrurilor. Și chiar acești bani aveau să fie împărțiți de plătitorul trămis de Impăratul, care într'adevăr sosi la Târgoviște, la 15 Iulie, aducând bani. Era Henric Lessota, cel din instrucțiunea Delegaților la dietă. O altă sumă, nu ni se spune cât, se trimesese Voivodului încă în Iunie¹⁾: eră, credem, partea ce-i va fi făcut Principele din prima rată ce primise el dela Impăratul. Fie că ea fu socotită de prea neînsemnată, fie că Mihai așteptă și ostași ajutor, cum îi adusesese vorbă Mihalcea, că i se vor dă, judecând după spusele Venețianului²⁾, pricină grea trebuia să aibe, de se jeluiă așa de aspru.

Cât privește oastea de ajutor, încă la 13 Iunie scriă Ioan de Marini din Alba Iulia la Praga, că Moise Székely a fost trimis «Căpitan către granițele Țării Românești, în care provincie, se zice, că trebuia să intre cu 4.000 de soldați», și el credea, că sunt soldații datoriti în numele Maiestății Sale³⁾... Iar Ambasadorul venețian știă, la 26 Iunie, după cele din urmă scrisori venite din Ardeal, că, făcând Voivodul Țării Românești cerere grabnică de ajutor, pentru a se împotrivi Tătarilor, «Principele trebuia să-i expedieze repede până la 2.000 de călăreți, plătiți cu cei 60 de mii florini⁴⁾, trameși lui de Maiestatea Sa prin D. Adam Popel». La 3 Iulie, acelaș martor putea spune, că a avut vestea, cum 2.000 de călăreți sau și trimes, și aveau să le urmeze în curând 2 mii de

¹⁾ Walther 46. Primim spusele lui, fiindcă acest traducător al Cronicei pământene se află chiar atunci în Târgoviște (v. p. 4.). Lessota însuși ne spune într'o scrisoare, că sosi la Târgoviște la 3 Sept. *Doc.* XII, 316 Dar aceasta trebuie socotită ca o a 2-a venire la Mihai-Vodă. Așa rezultă chiar din scrisoarea lui, unde, dând seamă de bani, zice, că 900 de taleri i-a rămas dela celalalt rând de plată: ... «darzu ich auch 900 T., so ich von voriger Zahlung noch übrig gehabt, gelegt»... (*ibid* p. 317). Apoi venirea lui în Țară, încă în Iulie, se potrivește și cu arătarea lui Della Torre, că a plecat din Alba Iulia în 2 a lunei acesteia.

²⁾ V. mai sus.

³⁾ *Docum.* XII, 304—5. Se vede, era trimes și el aci și mai departe, ca. cercetător.

⁴⁾ Nu 160 de mii cum greșit arată documentul tipărit.

pedestrași, și la 12 Iulie, că Principele cere bani, ca să nu se curme «plata celor 4 mii de soldați, cari sau și trimes din Transilvania» în ajutorul Voivodului Mihai, «având a trece toți acești bani și orice altă provisie pentru Țara Românească prin mânilor Principelui.» La 17 Iulie apoi acești bani i se și trimeseră «pentru Voivodul Valachiei» ¹⁾.

Felul oștilor ajutătoare în aceste știri, deosebit de cum scriă Della Torre (căci nu poate fi vorba de altele la el), nu-l putem tâlcui altfel, decât socotind, că Principele, chinuit de multe gânduri, lăsă după Della Torre, cum el înțelesese rostul lor, fără să spună nici aceea, că atunci erau plecați cei 2 mii de călăreți. Ori că, din cancelaria domnească, trimetea Jósika la Praga vești, ceva abătute dela adevăr. Căci informatorii Ambasadorului venețian erau cât se poate de fără sminteală. Cronica Walther nu ne dă mai multă lămurire în această privință. Henric Lessota Silesianul, zice ea, sosî la 15 Iulie (Idibus Iulii) la Târgoviște. «pentru a plăti în fiecare lună, cât timp va fi de lipsă, lefurile a 4 mii de călăreți, aleși acum» ²⁾.

Nici din scrisorile lui Lassota (cum îi ziceau la Curte, apropiat de cum își scriă el numele) nu putem ști mai mult asupra recrutării acestor oști. Vorbind de ele, el zice către Teuffenbach (la 10 Sept.): «oastea noastră împărătească» (Unser Kayserlich Volck). Iar Împăratului i scrie tot atunci, că «oștile» lui Mihai-Vodă, «atât acelea pe care Maiestatea Voastră le ține, cât și cele ce le ține Principele [adecă Mihai Vodă] pe cheltuiala sa și miliția Țării (und von dem Aufbotht held) stau la pasurile ardelene»... Numărul lor ni-l arată cu 15—16 mii, întărind astfel spusa Cronicej, care încă ne dă «peste 15 mii». Din acest raport al lui Lassota, care sosî la Târgoviște în 3 Septembrie, și la 5 se duse în tabără, la graniță, mai scoatem, că plăti cu suma de 17 mii de taleri 1.700 de călăreți, pentru timpul dela 22 August până la 21 Septembrie; 1.000 de pedestrași (1.000 zu Fuss) dela 28 Aug. până la 27 Sept.; și alți 300 de călăreți și 1.000 de pedestrași (Knecht)

¹⁾ Docum. III. 2, 247 50.

²⁾ Walther, 46: Idibus Iulii Dn. Henricus Lessota Siles ad solvenda quatuor millibus delectorum in praesentia equitum, singulis Mensibus quam diu foret necessum, stipendia, Targovisten mittebatur.

dela 1 până la 30 Sept., neputându-i bărbări pe toți. Socotind călărețul cu 5 taleri, cât ne spune și Walther, că a dat Mihai fiecărui ostaș, la revista din Iulie, ar rămânea cele 2.000 de pedestrași să fie plătite cu 4 taleri de om, una, cu 3, ceealaltă. Înaintea lui Lassota venise Hödl, trimis de Principele, îndată ce auzise, că plătitorul împărătesc e pe drum, cu 1.900 de galbini, fiindcă Servianii și Rații amenințau cu părăsirea steagului, de răul plății întârziate. Din acești bani Hödl mai dete 1.100 de taleri lui Lassota ¹⁾.

Acest sold eră pe luna a 3-a de slujbă, cum se vede. În «Consiliul de război», se aduce aminte, la 23 Iulie, de soldul pe luna a 2-a și a 3-a, ce trebuie trimis oștilor, ce le țin în Țara Românească, iar în 7 August, de expedierea acestui sold pe luna a 3-a și a 4-a. Pentru trimiterea acestui din urmă pe luna a 4-a, scrie Consiliului și Arhiducele Maximilian, la 28 August ²⁾.

Atâta gătire de oaste ne arată, că Mihai se află înaintea războiului. Eră să fie oare numai război de apărare, ori avea de gând să se svârle el asupra dușmanilor? În cererile lui după ajutoare s'a pomenit până acuma de mișcări turcești pe la Dunăre, mai în urmă numai de frica lui de Tătari. Dar aceștia erau supuși, ce e drept, nu preă ascultători, ai Sultanului. Pe lângă planurile lor, ale Tătarilor, trebuie să știm înainte de toate, în ce stare se află Mihai-Vodă cu Înălțimea Sa dela Țarigrad, și până unde ajunsese tocmelile lui și ale Ardeleanului cu Turcii.

*

În scrisoarea-i dela 13/23 Martie, Mitropolitul de Tîrnova pomeniă lui Mihai Vodă, după cum am văzut, și de vestea

¹⁾ *Docum.* XII. 316—7. Walther, 46. Că Impăratul i-ar fi trimis lui Mihai 12 mii de oameni, la începutul verii, cum crede Szilágyi, *Mon. c. Tr.* IV, 13, întemeiat pe scris. lui Maximilian din 27 Nov. (nu «24») e un neadevăr. Max. vorbește de «ținerea mai departe a acelei oști, pe care M. V. a ținut-o până acuma acolc». Iar în scris. alăturată a lui Mihai, dt. 4 Octb. [le vom vedea mai jos] se zice, că «Hanul tătar a auzit, că M. Sa ține aci 12 mii de oameni», de aceea s'a întors — nu că în faptă i țineă.

²⁾ *Arh. Răsb. Exped.* 198--1597, Rubr. Khaiszer, f. 16 nr. 106 și 36. și Rubr. Parteisachen, f. 582, nr. 94.

ce are din Constantinopol, că Domnul a trimes și un om al său cu Ceaușul ce se întorcea dela el, ca să ceară pacea. Acesta erà de bună seamă Ceaușul, la a cărui veste de venire, Mihai plecase în Ardeal. Și de sigur se hotărâse acolo, să-i țină și el cu vorba pe Turci, după cum făcea și Transilvanul. Steagul îl primise, scrie Cronica, ¹⁾ și trebuie să fie adevărat, altfel n'ar fi fost chip a mai stà de vorbă asupra păcii. Incolo știm atâta, că la 15 Martie (poate atunci sosià Ceaușul din Ianuarie cu Trimisul Domnului), Patriarhul de Alexandria, care se aflà în Constantinopol, aveà scrisori, și la 27 Bailul venețian ne poate raportà, că i-au sosit și doi oameni, trimeși anume, dela Mihai-Vodă cu rugăciunea, ca el, Patriarhul, și Ambasadorul englez să tocmească pacea cu Turcii, după cum îi împărtășește Bailului Patriarhul, care îi dă și copie după acele scrisori. Printr'un mic dar Bailul făcù de-i trimise Patriarhul [Meletie Pigas] chiar pe Dragomanul împărătesc, ²⁾ să-i împărtășească a 2-a scrisoare a lui Mihai-Vodă, care vorbește mai strâns despre pace. In urmă îi împărtășì și răspunsul dat de Sultanul, anume, «ca să nu plece» [Patriarhul în Țara-Românească], ci să scrie Voievodului așa, după cum se vede, zice Bailul, din copia ce i-o trimese și lui Patriarhul. ³⁾ Cunoscându-se apoi mai lămurit, la întoarcerea oamenilor, voința Impăratului și a Transilvanului, se va trimete Patriarhul pentru tocmeală. Totuș un Ceatș fù trimes în Ardeal ⁴⁾.

Cuvântul dorinței de pace cu Impăratul a fost svârlit în Con-

¹⁾ Walther, 45: ...«donec... callide... subornatis... intercessionibus a Memehete III... post Servatoris nostri Natalem Anno 1597 vexillum reintegratae gratiae monumentum subiectionisque denuo promissae signum per Zausium... mittitur, ac... ceremoniis traditur».

²⁾ ...«le mandò il Dragomano cesareo,»... zice rezumatul după raportul Bailului, tipărit de Acad. Rom. E vorba, credem, de fostul Dragoman al Ambasadei împărătești. Il vom întâlni adese ori și mai la vale. Nu se poate, ca el să-și fi luat acum slujba de nou, în forma oficială, ca Agent. de oarece relațiile diplomatice erau rupte între războitori. Se vede însă, că aveà vre-o întrebuintare la Curtea Sultanului.

³⁾ Nu îmi este cunoscută. Căci, nu sunt motive silitoare pentru a strămutà datul acestei depeșe pe 27 Mai st. v., spre a o pune în legătură cu scris. dela 23 Mai a Patriar., care nu poate fi datată din Martie. V. mai jos.

⁴⁾ *Docum.* IV 2, 70 și 222 3.

stantinopol, încă la începutul anului, în acelaș timp cu acela despre apucarea de noi gătiri de război ¹⁾. În 15 Februarie se scria din Capitala dela Bosfor, că Sultanul a publicat, că se va întoarce iar la război, și că s'a și împlântat afară lancea și coada de cal, după obicei, în semnul acesta ²⁾. Peste o lună se vestiă, ce e drept, că Sultanul nu va mai merge în Ungaria, dar se credeă, în a doua jumătate a lui Martie, că tot svonul de pace e numai pentru înșelătorie. Doar semnele războiului se arătau tot mai bine: Sultanul iertă pe Spahii, cari la Agria au dat așa de ușor fuga, cu îndatorirea, că la bătaia viitoare, să meargă în rândurile dintâi, având a le adauge, se ziceă, 12 mii de Ieniceri. La sfârșitul lunei, graba de gătire eră mare, și 12 corăbii se trimisese la Alexandria după praf și alte provizii trebuitoare la război. ³⁾ La 12 Aprilie, se scria din Constantinopol, că din nou s'a publicat eșirea Sultanului, și că s'a scos afară steagul verde; cu toate că mulți ziceau, că nu va eși decât până la Adrianopol, sau cel mult până la Belgrad, pentru a înfrână neascultarea soldaților, cari sunt nemulțumiți pentru lipsa de plată: Sultanele se împotriveau la eșirea lui, și chiar Mufti, se zice, că a aflat o lege, prin care se oprește mergerea la război a Marilor Stăpânitori, doi ani de-a rândul. ⁴⁾

De altă parte nu lipsiau nici acum, în urmă, dovezile despre dorința păcii. Cu același prilej Bailul venețian scria, că a fost spânzurat acî, în Constantinopol, îmbrăcat în țoale de catifeă și aurite, naintașul lui Mihai în Domnie, Alexandru Vodă, fiindcă ar fi uneltit împotriva Stăpânului («contra il Signor», adică contra Sultanului) și ar fi ațâțat Cazacii să se miște, dar părerea obștească e, că rivalii săi l'au omorît cu

¹⁾ *Arch. C. Ms.* 595 9, f. 185 și 201. Vesti dela Secretarul împăr. din Veneția, Rossi, 7 Febr. și 14 Martie, după scrisori sosite la guvernul Ven., din Constpl. dt. 2 și 29 Ianuarie. În cea dintâi se zice chiar, că primul Vizir ar fi zis Bailului, că Republica (Veneției) ar trebui dela sine să se pună mijlocitoare a păcii. La 17 Ianuarie scria Rossi, că în Veneția se vorbește, că și Majestatea Sa e dispus de pace. *Ibid.* f. 50-1.

²⁾ *Ibid.* f. 215. Rossi c. Impăratul, Veneția 28 Martie.

³⁾ *Ibid.* f. 34. și 37 v., Rossi c. Imp., Ven. 18 Aprilie și 2 Mai. Cf. f. 24. raport din 25 Apr.: L'opinione che fin hora s'è qui tenuta di pace con Turchi, comincia mutarsi in credenza di guerra.

⁴⁾ Raportul lui Rossi din 16 Mai. *Ibid.* f. 80.

scrisori mincinoase ¹⁾. Mai lămurit ne spune Cronica Walther, cine i-a pricinuit moartea: Agentul lui Ieremia-Vodă l-a pârît, că umblă cu amestecături, să surpe Tronul Domnului său; — deci fu sugrumat prin laț, în Dumineca Floriilor 1597 ²⁾. Dacă aceasta eră în hatârul Domnului Moldovei, cum se vede, careva din pedepsele cu moartea și închisoarea, ce ni se vestesc tot atunci, trebuiă să fi fost pentru a plăceă lui Mihai-Vodă, cum și ziceau unii, scrie Rossi. «A fost ars într'un tun un Ștefan, și luat prizonier un alt Ștefan, cari ziceau că sunt Voivozi ai Valachiei». Din aceeaș pricină stă ascuns un al patrulea, Voivodul Bogdan. — Apoi, ni se vestește iar de tocmeli prin Patriarhul Alexandriei. «Murind Patriarhul din Constantinopole, scrie Rossi mai departe, Sultanul vreă să pună în locu-i pe cel de Alexandria, liberându-l de toate sarcinele, pentru ca să meargă să trateze de pace, întâi cu suse numitul Mihai, apoi cu Principele Transilvaniei și în urmă cu Maiestatea Voastră» ³⁾.

Intr'adevăr, Patriarhia Constantinopolei se dețe, după cum fu voința Sultanului, și noul Cap bisericesc da știre, pe la 10 Mai, Bailului, că a și scris Voivodului Mihai, că Înălțimea Sa Sultanul, uitând toate vătămrile, l-a primit iar în mila sa ⁴⁾. Vor fi pus o vorbă bună pentru el și Marele Vizir și Comandantul pentru Ungaria (il Generale), cari primiră dela Mihai, la 8 Mai, câte o căptușeală (fodra) bogată de țebelini împreună cu făgăduința păcii ⁵⁾. Nu se sfârșiă luna însă, și chiar mijlocitorul acesta de pace se temeă, că Turcii nu vor țineă făgăduințele lor față de Mihai ⁶⁾; după cum mulți alții nu crezuse nici mai nainte, că însărcinarea Patriarhului e făcută cu gând bun: Doar tot la 10 și 11 Mai se raportă din

¹⁾ Acest rezumat al depeșei dela 12 Aprilie se află și în *Docum.* IV. 2, 223, având unele detaiuri, cari lipsesc în raportul citat al lui Rossi. Fragmentul de aci nainte al acestui raport e și în *Docum.* XII, 299, fără arătarea datului depeșei din Constpl, ce-i slujia de isvor lui Rossi, ceea ce eră de lipsă.

²⁾ Walther, p. 10.

³⁾ Acelaș raport al lui Rossi.

⁴⁾ *Docum.* IV. 2, 223; cf. p. 70.

⁵⁾ *Arch. Răsb.* fașc. 140. Pera, 10 Mai (cf. *Docum.* XII, 1.260): Confidentul împărătesc e. Consilierul Pezzen.

⁶⁾ *Docum.* IV. 2 70. Estras din raportul dela 25 Mai al Bailului.

Țarigrad la Veneția, că s'a publicat război pentru cuprinderea Vienei, întocmai cum anul trecut se publicase pentru Agria ¹⁾. Totuși Patriarhul mai scrisese odată lui Mihai în privința păcii, la 23 Mai (2 Iunie) când un nou Trimis veni de la el, însoțind pe Ceaușul Ali. «Pricina pentru care eu n'am venit la tine este, că... Serdarul a așteptat și a voit să vadă a doua scrisoare a Mării Tale, și apoi are de gând îndată a mă îngădui să viu, precum ți-am scris și mai înainte. Iară tu nu te îndoi de bunăvoința Prea puternicului Impărat pentru tine». I spune apoi de ajutorul cerut de Ieremia print'un Ceauș, sosit aci la 23 Aprilie, fiindcă se teme de Transilvan, ajutor ce i se îndămânează, dar el să n'aibă grijă ²⁾.

De altă parte, prietenii Turcilor, cari doriau războiul — bine înțeles, potrivit intereselor lor —, se temeau, că dorul și iubirea lor de pace nu e prefăcută. De Brèves, Ambasadorul francez din Constantinopol, scria la 24 Mai Regelui său, că ș'a dat trudă a-l face pe Sultanul să înțeleagă, câtă pagubă își aduce, de câtă mărire se lipsește, sfârșind războiul așa vânturatic. I-a spus, că are vești din toate părțile Creștinătății, că Principile Transilvaniei numai se preface, pentru a plăcea Impăratului, care se pregătește cu mari puteri, ca să cadă în Țările Maiestăți Sale. Turcii se arătau mulțămitori pentru împărtășiri, dar Ambasadorul vedeă, că «totuși iubesc pacea» ³⁾.

De Brèves își împlini datoria sa cu prilejul sosirei Ceaușului, trimis în Ardeal (de bună seamă eră Ali), cu 2 Curieri, unul ardelenesc altul românesc, având să ceară pașapoarte pentru Ambasadorii ce ar avea să vină, ca să tocmească pacea ⁴⁾. Intr'o scrisoare deosebită, pe care Cancelarul (il secretario) o trimetea Ambasadorului englez, mulțămindu-i pentru osteneala ce-și dă în jurul păcii, se ziceă totuși, că fără darea Timișoarei în mâinile Principelui său nu se va

¹⁾ *Arh. C. Ms.* 595.9, f. 144—5. Raportul lui Rossi dela 13 Iunie, pe temeiul avisurilor din 10 și 11 Mai din Constpl.

²⁾ Scrisoarea e publ. în *An. Acad. rom.* III, 34—5, de Episc. Melchisedec, supt titlul: *Relațiuni istorice*.

³⁾ *Arh. C. Ms.* c. f. 3 — 5. Copie șpaniolă, după scris. lui de Brèves c. «Bearnezul», adecă Henric IV, trimeasă de Ambasadorul spaniol din Praga, San-Clemente, cum urmează din nota, adausă la sfârșitul altei depeșe prinse a aceluiași. din 10 Mai, *ibid.* f. 1.

⁴⁾ Acest fragment al scrisorii dela 24 Mai e și în *Docum.* XII, 300.

putea încheia pace ¹⁾, cea-ce dovedea, că nu se gândesc cu de-aieva la ea.

Omul Transilvanului și cel al lui Mihai-Vodă, având audiență la Sultanul, fură sloboziți acasă la 15 Iunie ²⁾, cu pașapoartele cerute și cu porunci, ce le ducea Omer-Ceaușul la Beglerbegii și slujbașii dela granițe, ca să nu facă nici o stricăciune Transilvaniei și Țării-Românești. ³⁾ Tocmai după cum ne spune Bailul, aflăm și din scrisoarea Sultanului către Sigismund, că s'a dat răspunsul. Adaus e, în scrisoarea Sultanului pomenită, că se cere Transilvanului—ce se înțelegea dela sine—, ca nici el să nu turbure granițele turcești. Aducându-i întâi aminte, cum înaintașii săi au fost brațul drept al Sultanilor, îl îndeamnă, să se întoarcă și el în starea aceea: din partea sa, Sultanul jură, că-i va ține credința și pacea făgăduită, numai să nu dea Principele nici o pricină de turburare. Și repede să trimeată Ambasador, pentru întărirea păcii de demult. Aceleași îndemnuri la pacea de altădată îi trimetea prin scrisoare deosebită Sultana-Mamă, lăudându-l pentru gândul ce are de a o încheia, și făgăduindu-i ajutorul ei, numai om cu minte să trimeată de tocmeală, și el să stea la făgăduințele sale. ⁴⁾ Intr'adevăr, porunca Hogeii Sultanului, îndreptată către Beglerbegul Rumeliei și către Pașii de Buda și Timișoara, spune, că de oarece *Voevodul Transilvaniei s'a rugat de pace* și ca să înceteze cu armele, până ce ea va fi așezată, deci le ordonă să stea în liniște și să nu facă nici o asuprire Voevodului transilvan, până când Serdarul (adecă Mohamed Satârgi) va ajunge la granițe, căruia tot așa i s'a

¹⁾ *Docum.* IV, 2, 224 Resumat din depeșa dela 25 Mai a Bailului.

²⁾ Datul numai pentru omul Transilvanului, în *Docum.* XII, 1260. Pera, 24 Iunie. E o scrisoare a unui Agent [secret], plătit de Impăratul, la Curtea din Țarigrad, cum se vede din originalul documentului în *Arhiva de Război* d. Viena. fașc. 140; cf. și cea din 10 Mai.

³⁾ *Docum.* IV, 2, p. 224. Raport al Bailului, 23 Iunie și *Arch. C.* Ms. 595. 9, 130, Veneția 23 Iulie. Cf. rap. Ambas. ven. din Praga III, 2, 252—3.

⁴⁾ *Docum.* III, 2, 253—4. Scrisorile amândouă în traducere italienească. Aceleași în latinește, cunoscute și lui Illésházy, și publ. în întreg în «*Följegyzései*», p. 40—41. Adaosul din scr. Sultanului, unde se cere grabnica trimiterii a unui Delegat, care lipsește în tipăriturile de până acum (și în XII, 1260 regest) l'am luat după copia ungar. din *Arch. de Război* (Viena). Scrisorile ajunseră (la A. I.?) la 17 Iulie.

poruncit. ¹⁾ Mai trimet scrisori Principelui, cu acelaș prilej, iarăș prin Ali Ceauș și Delegatul ardelenesc, Ibraim, Marele Vizir, și alți doi Pași, și, cevà mai târziu, sau poate tot atunci, chiar Serdarul «Zatarchy Mehmet Bassa». ²⁾

Din toate acestea și din cele ce spuneà cu graiul Martin Beniai, ³⁾ omul Principelui, ce însoțise pe Ali-Ceauș la Poartă, când fu trimes la Curtea din Praga, după întoarcere, cu scrisorile turcești, se pare, că dorința Turcilor de pace nu erà prefăcută. Hotărît că Sultanele doriau mai mult decât oricine pacea, de frică să nu se întoarcă Sultanul în Ungaria. Și mai mult decât atâta, ea ne arată, poate, «slăbiciunea», în care se aflà chiar atunci Impărăția Turcului, cum cercà să dovedească și Martin Beniai. ⁴⁾ La toată întâmplarea, erà un lucru neobicinuit mândriei turcești, ⁵⁾ ca Sultanul să scrie atât de blând, fără rudă de amenințare, către Principi, cari i-au fost vasali. Și chiar prietenul Turcilor, De Brèves, scrià, încă la 10 Mai, că lucrurile lor sunt «așà de încurcate, atât pe mare cât și pe uscat, că, la cel mai mic vânt ce îi suflă, ei țin, că e începutul căderii lor». ⁶⁾

Totuși nici pacea nu se poate aveà fără gătire de răsboi. Și dacà se puteà nădăjdui ajungerea la ea cu Transilvanul și cu Țara Românească, dela Impăratul de-a dreptul încă nu erà nici o vorbă, și trebuia cerută numai arătându-i-se iarăș ascuțișul iataganelor. Încă la 24 Mai putuse De Brèves să

¹⁾ *Arh. de Război* (Viena), fasc. 140. Interpretatio litterarum praeceptoris Imperatoris Tureharum.

²⁾ *Arh. de Răzb.* fasc. 140, f. dată; cf. *Docum.* XII, regest, p. 1260. Cea a Serdarului are în text data de 23 Iunie, când zice, că a eșit în tabără, la poarta din spre Adrianopol, ceeace, cum vom vedeà, nu poate fi ade-vărat.

³⁾ Illésházy, p. 40 și 46, îi zice Martin Deák, adică diacul Martin. Tot așa în scris. lui Marini dela 13 Iunie, în *Docum.* XII, 304.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 252—3. Praga, 11 August. Martin Beniai sosise înainte de 4 zile. Privitor la femeile Seraiului scrià Amb. veneț.: «Le Sultane sopra tutti gli altri bramavano la pace». Iar De Brèves se vaită, la 24 Mai, că «el poder de las mugeres va creciendo». *Arh. C.* Ms. 595. 9, f. 3—5.

⁵⁾ *Arh. C.* Ms. 595. 9, f. 130, Veneția, 22 Iulie... «contro il costume della superbia Turchesca».

⁶⁾ *Ibid.* f. 1. Copie spaniolă trimeasă Regelui său de Amb. San-Clemente, după raportul lui De Brèves, din Constantinopol.

adaugă vestei neplăcute de duhul lor aplecat spre pace și ceva «mai bun», anume: că Generalul Maiestății Sale [Sultanului] va plecă în 10—12 zile, și înainte de ce vor ajunge cei doi olaci (los dhos correos) la Stăpânii lor, adecă în Țara Românească și Ardeal, și înainte de ce vor plecă Ambasadorii lor, zisul General va fi la granițe; iar Tătarul se va apropia de Transilvania de cealaltă parte și o va ține bine în ochi ¹⁾. Intr'adevăr, în depeșa-i dela 24 Iunie, Bailul din Constantinopol spune, că Satârgi Mohamet—căci el eră Generalul din vorbă — a plecat, dar cu puțină oaste: numai cu 5 mii de oameni. Se spune, însă, că în cale își va adună oștile toate, și, după unii, aveau să se împreune supt comanda lui 15, după alții 20, 30 ba chiar 40 de mii, pentru a merge împotriva Ungariei, (o parte chiar împotriva Transilvaniei, zisese unii prin Mai). ²⁾ Încă la 9 Iunie el eșise în corturi, la poarta despre Adrianopol, unde zăbovi până la 20 a lunei, când i se putură da, se zice, 400.000 de galbeni pentru plata oștilor, și îndată plecă ³⁾. Și de și se făgădui Agentului transilvan, că nu vor da voie anul ăsta Tătarilor a trece nici în Țara Românească nici în Ardeal și Ungaria, totuși, ziua următoare după plecarea lui, li s'au trâmisi porunci pe ascuns, ca fără sminteală și fără întârziere să treacă prin Țara Românească și de aci în Ungaria ⁴⁾. Altfel, încă la 9 Mai se scria din Cașovia, că e vorba între Turci, anul ăsta să se îndrepteze împotriva Țărei Românești și a Ardealului, și că

¹⁾ *Arh. C. Ms.* 595. 9, f 3—5.

²⁾ *Ibid.* f. 111. Raportul lui Rossi, Veneția 1 Aug., după depeși din Constantinopol, dela 24 Iunie; cf. și f. 144 sq., raportul aceluiași dela 13 Iunie. Vestea trimeasă de Marini din Alba-Iulia, la 13 Iunie (*Doc.* XII, 304), că Giarach Mehmet-Pașa, care e noul Seraschier (poate înțelege și el pe Satergi), a sosit la Silistra cu 10 mii de Turci, nu se adeverește.

³⁾ *Arh. de Răzb.* fasc. 140. Scrisoarea Confidentului împărătesc, Pera, 24 Iunie. De aci se vede, că datul ce se găsește în copia nemț. a scrisorii lui Mohamet Satârgi c. Sigismund Băthory (*ibid.* și regist în *Docum.* XII, 1.261) pentru eșirea sa din Const., anume, 23 Iunie, nu poate fi adevărat. Poate e luat după o copie italienească, unde va fi fost citit rău. Acest dat nu poate fi bun nici pentru motivul, că Ali Ceauș plecase încă la 15, dacă scrisoarea nu va fi fost trimeasă în urmă, prin alt Curier. Cf. *ibid.*, scris. dela 5 Iunie: va eși pe la 8 c.

⁴⁾ *Ibid.* f. c.; partea asta se află și în *Docum.* XII, 1260.

ținta lor ar fi mai ales Oradia mare ¹⁾. În acelaș timp se aveau la Veneția vești din Polonia (Cracovia dto 21 Iunie), că Tătarii ar fi cerut voie să treacă, în număr de 40 mii, către Ungaria și, că se crede, că li se va da. La 12 Iulie se scriă tot de-acolo, că 70 de mii ar fi cerut pasul liber, amenințând, că vor trece cu sila, dacă nu pot cu voia ²⁾. Și frica de vizita lor și-o arată chiar Zamoyski, în scrisoarea-i dela 13 August către Chr. Radziwill, ³⁾ ceea ce desminte cel puțin știrea adusă de spionii Transilvănenilor, la 5 Iulie (25 Iunie st. v.), că Tătarii s'ar fi și aflând în lăuntru granițelor polone, știre, care-l făcuse pe Principele ardelenesc să dea poruncă Bistrițenilor, să țină gata oastea ce li se cuvine să-i dea, să fie cu bună pază și să știricească, dacă vor veni Tătarii, ba să alerge și în ajutorul Căpitanului de Húszt, la întâmplarea, că vor veni pe acolo ⁴⁾.

*

Afară de Turci și de Tătari, o altă îngrijire mai facea pe Principele transilvan și pe Mihai Vodă să stea în bună gătire.

Și acum se mai făceau încercări de a trage pe Poloni în lupta contra Turcilor. În timpul dietei din primăvara acestui an 1597, Cardinalul Caetano, care avea anume însărcinarea acestor tocmeli, văzù bine, că nu mai poate fi vorba de ligă și se mărgini a face numai cereri privitoare la Moldova și Țara Românească. Sfârșindu-se dieta, i se dà, la începutul lui Aprilie, răspunsul, că Maestatea Sa (Regele polon) și ordinele Țării lui vor fi totdeauna «cu toată bunăvoința și iubirea» către Ilustritatea Sa, Principele transilvan, numai acesta să dea și el făgăduința, de a nu vatămă pe supușii poloni și mai ales pe Palatinul Moldovei Ieremia.

Cu prețul acesta, de a lăsa Transilvanul Moldova în pace, ei, Polonii, sânt învoiți chiar, ca Țara Românească să rămână în starea în care se află, — deși ziceau, că după un drept

¹⁾ *Docum.* XII, 298 nota 1.

²⁾ *Arh. C.* Ms. 595. 9, 132 și 114. Di Venetia 18 Iulie și 1 August.

³⁾ *Docum.* Supl. II, 1, 421.

⁴⁾ *Docum.* XII, 305—6. Căpitanul de Húszt Blasius Zabó și Principele c. Bistrițeni, «25 Iunie st. v.» și «26 Iunie».

vechi, și această Țară e a lor ¹⁾. Iar Nunțiul San-Severo din Varșovia pomeniă în relația sa dela 7 Iunie, că Polonii ar fi putut ocupă anul trecut și Țara Românească, știind bine, că ar fi făcut plăcere Turcilor; cu atât mai sigur poate fi Impăratul acum, că nu vor face aceasta, când Mihai a primit steagul de la Sultanul. Mai mult încă: Zamoyski aducea aminte Nunțiului — așa raportează acesta — «de îmbierile ce le-a făcut Mihai, îndată după sfârșitul dietei, prin mijlocirea unui Ambasador al său, și de rugăciunea lui, de a fi primit supt scutul Regatului, cum e Ieremia ²⁾, și de a fi recomandat Turcului prin Ambasadorul merit pentru Poartă, și apoi de a-i câștigă ertarea pentru vătămrile trecute; și cum acel Palatin, pentru a asigura pe Maiestatea Sa, că se purtă cu gând curat, îmbiă de a-și da un fiu de chizaș; și cum cu toate acestea a fost hotărît de Senatori, nici să nu fie primit în ocrotire, nici să nu se scrie pentru el, și că această hotărîre a fost luată, pentru a nu da de bănuială (per non dare ombra) Impăratului și Domnului Principe al Transilvaniei. Afară de aceea și are despre Români și Moldoveni părerea, ce au avut o totdeauna toată lumea, și că pentru aceasta nu se pune temei pe ei».... Pentru aceste pricini, «Maiestatea Sa [Impăratul] putea fi sigură, că din partea asta nu s'ar fi făcut nici o noitură, *dacă alții n'ar fi început* a schimbă starea lucrurilor de față» ³⁾. Cumpănrile, la care spusele acestea ne îndeamnă, le-a făcut pe toate Nunțiul din Praga, Speziano, care cu drept cuvânt socotiă pe colegul său din Varșovia, ca umblând cu totul în apele

¹⁾ *Docum.* XII, 294—5. Responsum Regis ac Ordinum Poloniae ad petitiones Ill-mi Card-is Caetani, Legati, post Comitua Varsoviensia. 5 April 1597.

²⁾ Am văzut mai sus, cum acest lucru se scrisese din Polonia încă în anul trecut. Că e vorba de un svon nou, se vede din raportul lui San-Severo dela 9 Aprilie. *Doc.* XII, 295.

³⁾ Copia della lettera di Monsignor di San-Severo scritta a M-r Nuntio [Speziano], li 7 di Giugno 97, in *Docum.* XII, 300—2. Încă la 9 Aprilie, San-Severo scrisese din Varșovia, că «Ambasadorul valac a fost expediat, dar n'a voit Maiestatea Sa să scrie Turcului scrisori de mijlocire (d'intercessione) pentru Mihai, Palatinul acelei Țări, și aceasta, între altele, cu privire la Principele Transilvaniei, neștiind Maiestatea Sa, dacă o astfel de mijlocire i-ar fi pe plac». *Ibid.* p. 295.

Cancelarului Zamoyski. Anume : odată, că Mihai-Vodă n'a primit steagul de la Turc decât pentru a se mântui de Poloni, și ei o știu bine aceasta : acî e buba (hic latet anguis in herba). Totuș e de lipsă a stă cu ochii deșchiși. Altfel se va mai întâmpla odată pățania Moldovei. Căci nu e îndoială, că Polonii ar fi ocupat Țara Românească încă până acum, dacă ar fi putut, și că vor face aceasta acum — de vor putea — . Prea nimerit răspunde Speziano în tâlcuiala cu care însoțește raportul aceluia, și cu privire la necredința Românilor : «Pentru aceasta», domnii Poloni, «cari cunosc bine pe Români, i-au desprețuit, călcându-le credința, cuprinzând pe cei dintâi, și având de gând, poate, a face același lucru cu cei de ai doilea». Și înțeleptul Speziano găsește și pricina ce o caută Polonii : e în tâlcuiala cuvântului, că alții au început. «Aici», zice el, «stă ascuns un punct de mare însemnătate spre paguba zisului Principe [al Transilvaniei] și a lucrurilor lui, căci se știe, că în Polonia vorbesc pe față, că Principele are de gând lucruri noi împotriva statului de acum al Moldovei, pentru a-l putea apoi stălcî pe el și Țara lui». Apoi vor zice, că au fost trași la această faptă de neastâmpărul Principelui ; și nu vor lipsi o mie de scuze, chiar scornite, cum n'au lipsit pentru Moldova, zicând, că au fost chemați de acela, pe care ei l'au izgonit. Și timpul potrivit, când Polonii să-și îndeplinească gândul, îl credea Speziano foarte apropiat : fiind aproape Iulie, Turcii nu vor întârziă a începe iarăși lupta, și atunci a sosit momentul pentru Poloni. ¹⁾

Nu e îndoială că Mihai-Vodă făcea aceleași cumpeniri ca Nunțitul Speziano și ca noi, cu privire la primejdia ce-l putea amenința de către Poloni : Intoarcerea Ambasadorului său chiar și fără o scrisoare de mijlocire către Sultanul, după cum ceruse — cu gând de mâlcomire —, despre ce San-Severo raportă încă la 9 Aprilie din Varșovia, ²⁾ îi putea da semnul,

¹⁾ Il comento di detta lettera, Praga, 22 Iunie, *ibid.* p. 302 sqq. Cf. *ibid.*, 306, scrisoarea lui Speziano, dela 30 Iunie, în care spune, că San-Severo lucrează, ca Polonii să facă cu Țara Românească, ce au făcut acum 2 ani cu Moldova.

²⁾ *Docum.* XII, 295.

că vechea lor neprietenie ține încă. Și aceasta îl făcea poate să vestească lui Zamoyski așa de slobod, că acum e «în pace cu păgănul», și că are de gând să-i trimeată tributul: ¹⁾ eră, ca să-i taie pofta vicleanului Cancelar de a mai rămni la Țara Românească, când va ști, că Domnul ei e împăcat cu Turcul.

Mai mult decât atâta. Se pare, că Mihai hotărîse de pe acuma a pune capăt acestor îngrijiri necurmăte despre Miază-noapte, luând Polonilor pe dinainte. El scrisese Transilvanului de cu primăvară, că Ieremia va veni cu Tătarii și cu Turcii asupra lor amândurora, poate într'adins, pentru a-l ațâța împotriva-i și a-l face să grăbească cu ajutoarele sale, ca apoi să se poată svârli el asupra Moldovei. Agentul Ion de Marini, care se află în Alba-Iulia la 13 Iunie, scrie anume de oastea cea multă ce își adună și năimește Mihai-Vodă, dimpreună cu cele 4.000 ce vor intra în Țară cu Székely Moise (pare-se, zice el, că aceștia sunt soldații ce merg în numele Împăratului), că: nu se știe, dacă e menită împotriva Turcilor sau pentru a scoate («per turbar») pe Ieremia Vodă. ²⁾

O stare de încordare între Ardeal și Moldova e dovedită în acest timp. La 7 Mai Ieremia Vodă se jeluește Bistrișenilor, că supușii lor au oprit «fără dreptate» oile ce-și cumpărase niște Moldoveni în Ardeal, «care lucru, zice Voevodul, e semn de război între aceste două țări». ³⁾ Iar la 8 Iunie Ieremia spune lui Zamoyski, că a scris Staroștelui de Camenița, să fie gata a-i veni la vreme într'ajutor, după cum are poruncă, și îl roagă, să mai serie și altor trupe să fie gata. Căci șpionii săi din Ardeal i-au adus vestea, că Principele are de gând să năvălească în Moldova, îndată cu luna nouă a lunei vii-

¹⁾ *Docum. Supl. II, 1, 419.* Serisoarea lui Mihai din Târgoviște, 20 Mai.

²⁾ *Docum. XII, 304—5.* Răsunetul scrisorii acesteia îl citim și în scrisoarea Secretarului dela Curtea din Praga, Barvitius, cu datul de 30 Iunie (*ibid.* p. 306—7): Quatuor millia, quae stipendia Caesaris conduxit [Pr. Transilvaniae], metunnt aliqui in Moldaviam potius quam in Turcas mittenda.

³⁾ *Ibid.* p. 297—8: «...Kegeyelmetek népey a my népünknek vőt iuhaikat meg tartoztak volna...» Ajutorul d-lui Iorga a citit greșit «nöt» în loc de uőt (adecă vött); traducerea se apropie puțin de această citire, deși nu e nimerită: li-ar fi oprit oile aduse de ei [adecă, de «oamenii noștri»]

toare. ¹⁾ În urma acestui zvon, Zamoyski se grăbește a scrie lui Sigismund Báthory, să nu se gândească a face ceva spre paguba și rușinea Poloniei, căci, să știe, că nu va rămâne fără răsplată. Din partea Poloniei să n'aibă nici o grijă, doar el și până acuma a știut înfrâna pe verii Principelui, pribegiți în această Țară. ²⁾

Aceste atingeri aspre între Moldova și Ardeal — ca și între prietenii lor — iau o formă mai dulce în Iulie, August și până prin Septemvrie. Legăturile negustorești își urmează mersul mai neted și, cât privește pe Ieremia, el caută a lecuî orice nemulțumire se ivește, fie pentru vre-o hoție, fie pentru vamă. ³⁾

Ba Ieremia dă vești Capitanului din Secuime, Sennyei, și despre Tătari, pe cari îi întrebuițau ca spărietoare, el și Polonii, de frica pregătirilor transilvane, ⁴⁾ și-i vor mai întrebuiță până târziu în Octomvrie. ⁵⁾ La 21 Septemvrie însă, Voivodul moldovean scrie Polonilor, că iar s'a răspândit svonul din Ungaria și din Țara-Românească, după care «Voivodul Transilvaniei, de va aveà noroc în lupta lui cu Chanul, ar aveà de gând să porniască repede împreună cu Mihai împotriva noastră». ⁶⁾ De altă parte, Arhiducelui Maximilian îi scrie, la 24 Septemvrie, un om de încredere din Polonia de o grabnică primejdie: Zamoyski vreà să bage Principe în Ardeal pe Andrei Báthory, cu voia Sultanului; 6.000 de călăreți sunt gata de drum; înțelegerea cu prietenii din Ardeal ai Cardinalului e făcută, lovitura va fi dată cu-

¹⁾ *Docum. Supl. II. 1, 420.*

²⁾ *Docum. XII, 307.* Zamosc, Iulie, 1597, s. d., dar trebuie să fie dela începutul luni, din pricina datului pus pentru intrarea Principelui în Moldova.

³⁾ *Ibid.* p. 305, 307, 308, 320, scrisori din Suceava, 23 Iunie, 2 Iulie, 26 Septemvrie.

⁴⁾ *Ibid.* p. 1261 și 310. Sennyei c. Cancelarul Jósika, Depsö, 18 Iulie (mai bine e de înțeles orig. ungurese, în *Arch. de Räs. b.* fasc. 140 — am copie —); și Jósika lui Teuffenbach, A. I. 20 Iulie. Cf. *ibid.* p. 313, o scrisoare c. Bistrițeni dela un prieten din Suceava, din acest timp (de și fără dat).

⁵⁾ *Ibid.* 322—3, 325, Scris. lui Ieremia-Vodă din 9 Oct., și a lui Sennyei din 14 a. l.; apoi a lui Speziano din Praga, 5 Noemvrie.

⁶⁾ *Docum. Supl. II 1, 428.*

rând. ¹⁾ Iar Principele ordonă, la 4 Nov., Bistrițenilor, să fie gata de oaste și să spioneze bine în Moldova și Polonia, căci a aflat de anumite burfuei ce s'au pornit în potriva sa. ²⁾

A cui frică eră mai întemeiată cu greu s'ar putea spune. Nunțul Speziano nu slăbiă dela credința, că Zamoyski vreă să se arunce asupra Țării-Românești, chiar anul ăsta, și ca să aibă cuvânt de pregătire, a lățit svonul de gândul Transilvanului împotriva Moldovei. ³⁾ Și eră hotărât, după cum scriă «legatul» Caetano din Varșovia, chiar la începutul lui Octomvrie, că Zamoyski vreă să trimeată ajutoare lui Ieremia-Vodă, pentru a se putea apăra de Tătari și de Principele ardelenesc; «dar nu eră sigur», adauge legatul papal, «că acele puteri nu s'ar fi întors la altă întrebuintare». ⁴⁾

Din partea Transilvanului nu poate fi vorbă de vre-o amenințare a Moldovei. Oștile mărginașe, ce stau cu Sennyei în Secuime, și acelea, pe cari bunăoară Bistrițenii aveau felurite porunci să le țină gata, erau *pentru apărare* de Tătari, și la întâmplare—necrezută—și de Poloni-Moldoveni. ⁵⁾ Și celelalte, câte mai aveă, trebueau să-i scutească Țara de Turci, dacă vor începe dușmăniile despre Apus, și să cerce și el cevă cu ele către Mează-zi, în Țara Turcului. ⁶⁾

¹⁾ *Docum.* XII, 319. Cf. p. 313: scris. anon. f. d. lunar, dar din Sept., cum se vede din text, din Moldova (Suceava) către Bistrițeni, unde se atrage luarea aminte a Principelui asupra dușmanilor săi din lăuntru, cari trimet scrisori prin Moldova. Scrisoarea din Polonia Max. o trimete, la 15, la Curte, de unde primește însărcinarea, la 23 Oct., de a împărtași știrea și Principelui transilvan, dar numai «Zeitungswiss», cum a primit-o. *Ibid.* p. 323, nota 2.

²⁾ *Ibid.* p. 324.

³⁾ *Ibid.* p. 312. Praga, 30 Iulie. Cf. și p. 318—19, scris. aceluiaș c. San-Severo: Dacă nu s'au trimes încă hârtii de asigurare în privința Țărilor românești din partea Impăratului, hârtii, pe cari Regele polon să le subscrie (după cum erau cele aduse din Polonia, acum un an, de Malacrida, *ibid.* p. 265, 282, 285, 301 sq.) pricina e, că n'a sosit încă răspunsul din Ardeal. Chiar dacă n'ar izbuti lucrul cu aceste hârtii, «ar fi o nedreptate, orice capăt rău se gândește a se face». «Ciò dico per rispondere a quello, di che V. S. R. mostrava di dubitare in danno della Valachia, per malitia di qualehe huomini».

⁴⁾ *Ibid.* p. 320—1. Caetano c. Speziano, Varșovia 3 Oct.

⁵⁾ *Ibid.* p. 314, 316, 324.

⁶⁾ *Docum.* III, 2, 255 sqq. Depeși d'ale Amb. ven. dela 17 Aug. înainte.

Iar când greutățile se grămădiră de tot, el desnădăjdui, și zoriă, să-i ia odată Impăratul sarcina stăpânirii.

Mai mult decât apărarea de cei ce ar veni asupra-i aveă în gând acela, care eră cel mai amenințat, și căruia îi ardeă inima, că trebuința veghierii vecinice, în partea de Miază-noapte, îi stânjenește orice ispravă frumoasă, la Miază-zi, și-l ține în loc. La atac eră hotărât Mihai-Vodă.

Nainte de a trece la această cercetare, să vedem ce făcū Satârghi-Mohamed-Pașa,—ce se săvârși în Ungaria, unde se îndreptase, cum se mai urmară tocmelile cu Turcii, și ce se alese de sgomotul venirei Tătarilor.

*

La 9 Iulie Satârghi Mohamed ajunse în tabăra sa, care se află mai puțin de o zi dincoace de Adrianopol (dincolo de Harmanlū). După mărturia—interesată—a unui șpion creștin, care-l întâlni acolo (și fu ținut de Pașa la prânz, dacă nu minte, căci se dețese de Turc în serviciul lui Iusuf Aga, venind din Lovcia), Nicolo di Luca Loucialiu, trimes de Gioanni Marini la Constantinopol, el, Pașa, nu aveă cu sine mai mult de 1.200 de oameni, 40 de Delibași ¹⁾, Spahoglani cu lănci și steaguri roșii 34, cu galbene 24, Silihtari ²⁾ cu ste-gulețe albe 16. Ceialalți erau fără lănci și fără steaguri. Și 2.000 de cămile duceă Pașa cu sine. Martorul nostru mergeă în societatea Chihaiei Sangeacbegului de Koppány și a 7 servitori ai lui, pe cari îi ajunse, un mil dincolo de Filipo-pol. Incă acestuia îi spusese Loucialiu, sub numele falș de om al lui Iussuf-Aga, că Mihai-Vodă are vre-o 70 de mii de oameni și 360 de tunuri. Iar Chihaia ce veneă din Ungaria îi spuneă, că la ei s'a lățit vorba, cum Impăratul a gătit o oaste foarte mare, și a împărțit-o în 3 tabere: una supt Strigoniu, alta supt Pojon, și a treia la Panciova. Și Turcii erau siguri, că acum Creștinii vor luă Buda. Aceste lucruri, auzite

¹⁾ Deli-Bași înseamnă căpetenia călăreților voluntari—in felul haiducilor—numiți Deli. Aici, cred că nu poate fi vorba de atâția Căpitani, ci de înșiși Deli. Vezi explicarea în Thúry, *Török történetirok* I (Török-magyarok tört. Emlékek, Második oszt. I. köt.), 403.

²⁾ «Silihdarii» sunt iarăși un corp de călăreți năimiți, al căror număr pe vremea asta, eră de 5.000. *Ibid.* p. 419.

din Ungaria, le povesti Loucialiu Silihtarilor și Spahoglanilor ce-i întâlni încă la Harmanlū, mergând la Buda, pe când soții săi de drum durmeau. Ostașii, plini de mânie, descălecară, își svârliră lăncile în pământ, blestemând pe cel ce li le-a pus în mâni. Apoi se începură a văitâ, că li s'a dat plata în bani stricați; că anul trecut aveà fiecare câte 7 cai, și acum abià au unul, ba mulți călăresc în șea, alții pe samar¹⁾. Cei mai buni ai lor au perit anul trecut în război și de boale. Pe când anul trecut erau 12 mii cu steaguri roșii, acum abià sunt o mie. Și martorul nostru adaugă, că au văzut apoi cu ochii, că spusele lor erau adevărate. Chiar Serdarul i-a zis lui Nicolo Loucialiu: «N'avem cai, că pe la Turci nu se găesc, pentrucă au perit cu toții». Ajungând în Constantinopol, martorul nostru își poate întări mai bine spusele, după câte a aflat dela Turci foarte de seamă, între alții chiar dela un Ceauș de casă al lui Ibraim Pașa. «E lucru sigur, zice el, că Marele Turc a pierdut anul trecut foarte mari comori (grandissimo tesoro), caii sei, cămilele și catării mai toți au perit» și nici o unire nu e între ei. De aceea, i-a spus Ceaușul, Turcul nu va merge anul ăsta la război. Ba a auzit și aceea dela Turci de divan, că s'a dat lui «Sathergi» M. Pașa un Katehumaium, adică ordin scris de Sultanul, ca să nu se lupte cu Creștinii, nici de a bate cetăți să nu se apuce, ci să stea numai pentru apărarea granițelor. La 24 Iulie, când Nicolo Lovcialiu se duse să-și ia sănătate bună dela Ambasadorii ragusani, unul din ei, Simon Ragnina, îi zise: «că dacă vreodată Creștinii au avut prilej și dorința de a face un mare câștig (grandissimo profitto) dela Turci, acest an e vremea lor». Și el îi spuneà, că hotărât, anul ăsta, Turcii nu vor eși la război, chiar dacă ar vreà, căci o oaste de seamă nu-și pot adunà. Mai însemn din relația de călătorie a lui Nicolo Loucialiu, că și el spune, cum în Constantinopol se vorbeà pe față, «că sunt doi Domni, unul e Sultan Mehmet, celalalt e Sultana Mamă-sa, care guvernează toate și nu el», și că nici ea nu-l lăsă nici cum la război. Apoi, că erà vorba de venirea Tătarilor, pentru

¹⁾ Samar e șea de lemn. V. P. Papahagi, *Megleno-Români* în *An. Acad. rom.*, secția liter. tomul XXV, p. 29, 31, 52, 81.

a căror trecere [peste Nistru?] tocmai atunci se trimesese 3 galere; dar părerea tuturor eră, că nu vor veni, ci se făcea svonul numai pentru a spăria pe Creștini. La întoarcere află, la 29 Iulie, în Filipopol, pe Pașa de Caramania cu 700—800 de soldați foarte destrăbălați, și muniția ce urmă Serdarului, în 63 de cară, pe când vestea se lățise de 800 de cară ¹⁾. Vești asemănătoare din Constantinopol despre slăbiciunea militară a Turcilor în acest an le spuneă Papei și Ambasadorul venețian la Roma, Delfino, pe la începutul lui Octomvrie ²⁾.

Prin zilele dintâi din August, Satârghi M. Pașa scriă Principelui transilvan, din «Iagodna», că, în 10 a lunei, crede să fie în Belgrad, și i spuneă iarăș, că a înnoit, în numele Sultanului, care i-a «încredințat» lui «toate lucrurile», poruncile către Pașa de Timișoara, Begul de Giula și ceialalți, ca să nu facă nici o vătămare moșiilor ținatoare de Ardeal și supușilor lui. Apoi i aruncă călcările de granițe și jafurile din partea Ardelenilor, a țăranilor și chiar a ostașilor, și-l rugă, să-i înfrâneze, dacă vreă pacea. Cereă anume, să ordone Căpitanilor de Logoj și Caransebeș, să împiedice prădăciunile hoților trecuți prin Porțile de fier. ³⁾

Ajuns în Belgrad, ⁴⁾ Satârghi-Mohamed lăsă oștile să odihnească, și apoi plecă, pe la 29 August, cătră Buda. Principele scriă Impăratului, că deși multă gloată merge cu Serdarul, dar ostași buni nu sunt mai mulți de 8.000. Asemenea Mihai-Vodă socotește oastea turcească, de bună seamă

¹⁾ *Arch. de Răzb.* Viena. «Alla Maesta Cesarea Relatione fatta del viaggio che Nicolo di Lucha Louciali fecece di quà a Constantinopoli», subscris G. Marinni da Aragusa (El a făcut-o, după povestirea călătorului). Tot cu scrisul lui, pare-se, e însemnarea aceasta: Copia del suo original tradota. (Unele fragmente din ea sunt și în *Docum.* XII, 1268—9) s. d. Din scris. lui Marini c. Impăratul: date A. I. 15 și 22 August, *ibid.*, tot fasc. 140, se vede, că ea e scrisă între 12 și 15 August 1597 (Estrasele din XII, 1261, sunt iarăș neindestulitoare).

²⁾ Óváry, *Oklevélmás.* II, nr. 1201, p. 245 sq.

³⁾ Szamosközy, IV, 70—2. Cf. *Docum.* III. 2, 257, după care din Belgrad ar fi trimes Pașa scrisoarea.

⁴⁾ Vestea sigură fu adusă la Alba-Iulia la 22 August. *A. R.* fasc. 140 Marini c. Impăratul, A. I. 22 August (un resumat se află în *Docum.* XII, 1261—1262).

cu aceea ce venia în urmă supt comanda Pașilor de Anato-
 lia și Caramania cu tot, la 10 mii de oameni. Dar Impă-
 ratul știà dintr'altă parte, că oastea dușmană trebuia să fie
 de vre-o 45 de mii, cu toate că mulți murise pe drum, și mulți
 și fugise; căci și Pașa de Timișoara avea ordin, să se îm-
 preune cu Serdarul. ¹⁾ Un spion al lui Pálffy aducea apoi
 acestuia, la 20 Septembrie, vestea la Strigoniu, că Satergi-
 Mohamed n'are mai mult de 20.000 de oameni, și că a rămas
 la Eszék, să odihnească 8 zile, de unde va veni la Buda,
 așteptând peste iarnă aci pe Sultanul, care ar avea să vie
 în anul viitor. ²⁾

Târziu de tot se adunase și oastea împărătească anul
 acesta. Pusă iarăși supt comanda Arhiducelui Maximilian,
 om foarte nepriceput la război, ea se află, în parte, abia
 în ținutul Pojunului, la începutul lui August. Erau 8.000 de
 Italieni trimiși de Papa cu fratele său Giovanni Fr. Aldo-
 brandini, Valoni și Nemți pedestri, vre-o 14 mii cu totul.
 Afară de aceștia mai erau contingentele comitatelor ungu-
 rești, — câte 10 porți aveau să dea 3 călăreți și 3 pedes-
 trași ³⁾ — stând, o parte, supt comanda lui Pálffy (Căpi-
 tanul Țării dincoace de Dunăre), cari se aflau de cu primă-
 vară în tabără la Strigoniu, altă parte supt Zrinyi, așezată
 la râul Rab, și cei de pe pusta Alföld la Húsz. ⁴⁾ Pálffy
 și câștigase la 22 Mai o cetate: luase Totisul (Tata) prin
 atac pe neașteptate, spărgând poarta cu o petardă. Fapta
 nu e însă numai vrednicie unguerească: Comandantul arti-
 leriei, care lucră cu mașina, erà Perstyenszky (sau Pernstein)
 și între soldați erau Valoni, Nemți, câți-vă Spanioli și Unguri. ⁵⁾

Vre-un plan hotărât de luptă nu aveau cei împărătești.
 După așteptare de 3 săptămâni în părțile Pojunului, se îndreptară spre cetatea Papa, unde se aflau 7—800 de Turci.
 La 30 August o luară, după cinci zile de bătaie. Apoi se

¹⁾ *Docum.* III. 2, 257—9. Depeșă veneț. din Praga, 15 Sept. 1597; *ibid.* XII, 318, Marc Antoniu de Paar c. W. Unverzagt, A-Iulia, 15 Sept.

²⁾ Iedlicska, *Pálffy*, p. 632. Comandantul P. c. Impăratul, 20 Sept.

³⁾ *Mon. com. Hung.* VIII, 401, artic. II.

⁴⁾ Illésházy I. *Följegyzései*, 43—45.

⁵⁾ Iedlicska, 622—5. Pálffy c. Archid. Matthias, Tata, 24 Mai; Illésházy, 45 sq.

mirau de ce să se apuce. Unii dintre căpetenii vreau să meargă împotriva Budei, alții să încerce baterea Rabului. În 2 rânduri fură trimise despărțiminte de trupe la Buda, și iar chemate înapoi. În sfârșit, la 15 Septemvrie, tăbărără și începură a se întări înaintea Rabului, în locul unde tăbărăse Sinan altă dată. Multe încercări vitejești făcură să se apropie de cetate întâi Italienii Papei, apoi pe rând toate națiile, Francesii, Nemții, Valonii. Dar le plătiră toate cu mult sânge și vre-o 500 de prinși vii, — deși, se zice, că nu erau mai mult de 1.800 de Turci în cetate. Pe lângă toate începură a seceră și boalele pe oameni și vitele. Din oastea papală nu remaseră decât 2.000 de oameni. Sosind apoi vestea, că Satârgi Mahomed a ajuns la Alba-Regală (Székesfehérvár), Maximilian trecu Dunărea și se așeză în Comitatul Komarom, la 3 Octomvrie. În tot timpul acesta Pálffy trimitea mereu cete în felurite părți după pradă, din tabăra sa dela Strigoniu. Turcii, înăintând, scoaseră înapoi Tata, fără multă trudă, la 13 Octomvrie, de unde se îndreptară spre Buda, pentru a se uni cu Pașa local, care eșise, încă de pe la începutul lui Septemvrie, cu oastea în tabără lângă Pesta. Atunci Creștinii hotărără să meargă spre Vaț, pentru apărarea lui și a cetăților învecinate (Neograd, Szécsén), după ce George Basta și Margroff se adeveriră, că împrejurmimea e bine apărată dela natură, cum le spuneă Pálffy. Turcii nu întârziară a veni să bată Vațul, în timp ce Creștinii își făcuse tabără tare, binișor mai în sus, la Veröcze. Se luptară mai multe zile cu bărbăție de o parte și de alta, dinaintea cetății Vaț. În sfârșit Turcul arătă dorință de tocmeală, și primind răspuns la fel, se depărtă dela cetate, în noaptea de 9 Noemvrie. Creștinii își ridicară și ei tabăra și se întoarseră la Strigoniu, de unde oștile se împrăștiară acasă.¹⁾

Cu toate că oastea împărătească nu merse împotriva Bu-

¹⁾ Illésházy, 45—51. Iedlicska, *Pálffy*, 629—635 și 639, felurite scrisori, dela 27 Aug. înainte. Pentru încetarea luptelor (Scharmützel) la Vaț e însemnat raportul nepublicat al lui Pálffy c. Impăratul, Gran, 13 Noem., unde spune, că de mai multe ori au venit Ceauși dela Serderul, cerând, «glaubenbrief» pentru o Ambasadă, care să vină să înceapă tocmelele de pace. Primind pașaportul cerut, veniră îndată 6 Turci fruntași, și tocmelele erau începute la 23 Noem. *Arch. C. Turc.* Conv. 1597—8, f. 77 sq.

dei, cum stăruia și Sigismund Báthory (afară de ceilalți Comandanți unguri) prin Martin Beniai, care eră la Praga, și de acasă prin Marini, ¹⁾ și cu toate că adausul de ajutor militar (il *supplimento della militia*), ²⁾ reclamat cu amenințări încă la începutul lui Iulie, ³⁾ nu-i sosise dela Impăratul, Principele rămase cu credință către Creștini.

El răspundeă, ce e drept, Sultanului, Marelui Vizir, lui Satârgi Mahomed—care-i primise acest răspuns, când îi trimiteă scrisoarea din Iagodina—, că a trimes pe Martin Beniai la Praga, dându-i și credenționalul ce i-au trimes ei (Turcii) pentru Delegatul, care să meargă la Țarigrad, să tocmească pacea, și a dat prin el vorbă hotărâtă Impăratului că, de are gând de tocmeli, să trimeată om la Poartă, că el destul a stăruit până acuma. Indată ce se va întoarce Trimisul său dela Curte, repede va expedui Deputat de frunte pentru tocmeirea păcii, dimpreună cu pe Ceaușul Ali. Nu uita însă a aduce invinuire Pașei de Timișoara și Begului de Giula, cari i-au pricinuit pagube prin năvăliri pe teritoriul său. Și cereă de nou, Serdarul și Sultanul să-i oprească aspru dela orice noi călcări de granițe, altfel, va fi silit el singur să ia măsuri pentru apărarea Țării sale. Din parte-i, dânsul a poruncit Căpitanilor săi mărginași, să nu dea nici o pricină de nemulțumire supușilor Înălțimei Sale ⁴⁾. In acelaș înțeles răspundeă, la 21 August, și la scrisoarea ce Serdarul îi trimisese din Iagodina. Ceata de oameni, ce acesta i-a scris că a trecut Dunărea și a pustiit ținutul din părțile Porților de fer, să știe Serdarul, că nu au fost din ai săi, nici cu știrea sa, ori cât ar fi mărturisit prinșii aceasta. Au putut fi numai cete de hoți, cari stau ascunși în munți și fac stricăciuni în amândouă părțile, și până acum n'au

¹⁾ *Docum.* III. 2, 255. Depeșă din Praga, 17 Aug. *Arh. Răzb.* fașc. 140, Marini c. Impăratul, A. I. 15 Aug.

²⁾ *Docum.* III. 2, p. 257—8, depeși din 25 Aug. și 15 Sept.

³⁾ *Ibid.* p. 249 sqq. Cereă numărul întreg de 6.000 ostași de ajutor, și bani pentru alții.

⁴⁾ *Arh. Răzb.* fașc. 140. Copii ungurești după cele 3 scrisori A. Iulia, 24 Iulie. Scrisoarea c. Serdarul a trimes-o lui Mihai-Vodă, s'o dea mai departe. Spune însă în ea, că alt exemplar l'a trimes la Pașa Timișoarii, dacă se va perde una, să capete pe cealaltă.

putut fi pedepsiți. Din potrivă el are pricină de jeluire. Nu de mult cei din Giula au mers până supt cetatea Ineului (Ienö), apoi s'au îndreptat spre Oradea, făcând mare pustiire și pradă. Tot asemenea Timișorenii s'au dus către Bocșa și multe blăstămății au făcut. Ai săi i-ar fi putut ușor pedepsi; dar, ascultând porunca sa, s'au înfrânat, numai ca să poată fi pace odată. Să spuie Serdarul, unde se găsește, ca să știe, când și unde îl poate afla. Inoește apoi vechile cereri și vechile asigurări de oprirea încălcărilor, și iarăș adauge, că, îndată ce-i va sosi omul dela Viena, îl va expediă cu Ali-Ceauș la Măria Sa ¹⁾.

La datul acesta Martin Beniai încă nu eră plecat din Praga. Iar cât privește învinuirile anume, făcute Turcilor, pare-că Principele se grăbiă, să le iă lor cu ele pe dinainte. In faptă, la Praga se știă, în acelaș timp (20 August), după vești din Transilvania, că supușii Ardealului din Oradea eșise la pradă pe pământ turcesc, și întâlnește pe Guvernătorul turcesc din Giula și cu pe fiul celui din Solnoc, mergând spre Agria cu 30 de cai și ducând cu sine 25 mii de galbini (sultanini). Pe ei îi luară prinși și banii, bine înțeleș, le căzură pradă. Asemenea se raportă la Curte, tot atunci, de «o scărmănare», petrecută între Logojeni și garnizoana din Timișoara, în care rămaseră vre-o 40 de Turci în mânilor Transilvănenilor, — izbânzi, ce la Curte erau primite cu mulțumire, nu pentru însemnătatea lor, ci ca semnul de credință al Principei, de care mult se îndoiau atunci ²⁾.

Această îndoieală se treziă însă iarăș curând, îndată ce se vedeă, că Principele—a cărui oaste eră vorba, odată, că trebue să se adune pe ziua de 12 August, la Alba-Iulia ³⁾, altă-dată, pe 10 Septemvrie,—nu se grăbește să plece împotriva Giulei, cum făgăduise, când anunțase (pe la începutul lui Septemvrie) ajungerea lui Satârgi Mehemet la Belgrad ⁴⁾. La Curte aveau credința, că vreă numai să trăgăneze vremea, pentru a rămâneă «neutral», când își îndreptăția sta-

¹⁾ Și această scrisoare e publicată în întregime în Szamosközy IV, 69-70.

²⁾ *Docum.* III. 2, 256. Depeșă din 20 August, Praga.

³⁾ *Ibid.*, 257, Praga, 25 Aug.

⁴⁾ Marini c. Impăratul, A. I. 22 Aug. *Docum.* XII, 1261.

rea pe loc cu lipsa sumei întregi, făgăduite pentru plata oștilor, și cu nesosirea «adausului» de ajutor milităresc ¹⁾. Astfel nu mai prindea mult nici înnoita vestire, că Principele într'adevăr și-a pornit spre Giula oastea, care e de 18 mii oameni, cu 22 tunuri de câmp și 8 de cetate, și că a doua zi, la 29 Septemvrie, aveã să plece și el la tabără. Mai ales că, sosind Carrillo, în acelaș timp (pe la începutul lui Octomvrie), ziceã fără încunjur, că nu se poate face nici o vinã Principelui, dacã s'ar înțelege de pace cu Turcii, căci n'a primit nici jumătate din ostașii și banii făgăduiți pe anul acesta. Cu atât mai puțină nădejde aveau în Principele, după ce se lăsarã oștile împărătești de a mai bate Rabul, care mult îl îmbărbătase pe Sigismund la răsboi, ca și vestea, că Fașa de Timișoara cu oștile sale s'a dus și el cu Serdarul. Drept aceea Impăratul ziceã, pe la 20 Octomvrie, către Carrillo, că-i va dà nu numai cei 30 mii de taleri, ceruți acum, ci și mai mult, numai să se adeverească odatã, că Principele în faptã a eșit cu oastea la răsboi ²⁾. Pe când Ambasadorul venețian raportã acestea, sosiã în sfârșit vestea, trimisã la 6 Octomvrie de Nunțiuul de lângã Principele, că oștile ardelene împreună cu Domnul lor și cu martorul nostru, în număr de 20 de mii, se aflau în părțile Lipovei, și că au hotărât să batã Timișoara. Dar, la 12, acelaș Nunțiu raportã, că Principele s'a întors cu puținã oaste și cu el acasă, fiindcă Mihai-Vodã a trimis știre, cum Voda Moldovei i-a vestit venirea Tătarilor. Totuș partea cea mare a oastei s'a dus supt comanda Cancelarului [Jósika] la Timișoara, după ce a ocupat întâi o cetățuie aproape de Timiș, Fellacul, pe când un Căpitan harnic a fost trimis împotriva Cenadului. Visconti mărturisește, că Principele într'adevăr a stat la îndoiialã, să o rupã sau nu cu Turcii, și că a fost ațâțat în sfârșit dela sine însuși la aceastã faptã, prin vestea de asediul Rabului, și fiindcă auzise, că s'a lățit vorba, că vrea să rămână neutral ³⁾.

¹⁾ *Docum.* III. 2, 257—9. Depeși din 15 Septemvrie și 1 Octomvrie, Praga. O întreprindere împotriva Giulei vestise că e ținta sa, dacã nu se va face pace, încă încă prin Beniai M., *ibid.*, 253, depeșã din 11 Aug.

²⁾ *Ibid.* p. 259—61. Depeși din 6, 13, 17, 20 Octomvrie.

³⁾ *Ibid.* 262 și 263. Depeși din Praga. 23 și 27 Octomvrie Fellacul, se vede, fusese luat iar de Turci după ocuparea lui în a. tr. V. p. 404.

Cenadul într'adevăr a fost luat, căci Turcii au fugit fără a mai cercă împotrivire, și baterea Timișoarii încă s'a început, la 16 Octomvrie, spre mare mirarea dușmanilor și a prietenilor ¹⁾. Mai bine de 4 săptămâni bătù Jósika puternica cetate cu cele 18 mii de oameni ce aveà supt comanda sa, iar Turcii nu erau mai mulți de 2.000 înlăuntru, după cum se raportă la Praga ²⁾. Și se spune, că s'au purtat bine Ardelenii și au stricat zidurile mai rău decum le stricase Turcii, când au luat Timișoara dela Comandantul Losoney. Dar asediații reparau mereu peste noapte, ce se strică ziua, și mai bine se întăriau ³⁾. Văzând că luptă în zadar și dând și frigul, Ardelenii despresurară cetatea și plecară acasă, la 26 Noemvrie, lăsând rău nume pretutindeni, mai ales că nici dela Satârgi Mohamed nu venise nici un ajutor celor din lăuntru, cum se svonise la început, nici Principele nu mai merse în tabără, cum făgăduise de mai multe ori ⁴⁾.

În cele din urmă cine știe, dacă îl mai turbură mult pe Sigismund această neisbândă. Doar toată mișcarea războinică — atât de târzie — a oștilor sale acum se făcuse mai mult, numai ca să nu rămână de ocară înaintea Creștinilor, că ține cu Turcul, să se învrednicească de răsplata dorită dela Împăratul, și fiindcă știă, că nu el va aveà să poarte greutățile și primejdiile ce ar veni peste Țară din pricina, că a amăgit tot anul pe Turci cu vorba deșartă de pace, și a făcut astfel pe Satârgi, să ia cu sine oștile toate și să lase ținuturile apropiate de Ardeal fără apărare ⁵⁾.

Hotărârea lui Sigismund de a-și părăsi Țara ajunsese acum foarte aproape de punctul de îndeplinire.

*

¹⁾ *Ibid.* p. 265, Praga, 3 Noemvrie.

²⁾ *Ibid.* p. 268, Praga, 24 Noemvrie

³⁾ Szamosközy, IV, 72—3. El spune, că în tabăra creștină se află și Ceaușul Ali. De acesta povestește, că odată, privind tabăra ardelenescă, a bufnit de ris, zicând către magnații din apropierea lui: «of săracilor, voi vreți să bateți oastea Împăratului turcesc? În oastea măritului Împărat, chiar și numai aceia, cari au eșit din tabără să-și facă lipsa (az kik... szarni kimentek), sunt mai mulți decât aceștia».

⁴⁾ *Docum.* III. 1, 268, Praga, 22 Decemvrie.

⁵⁾ *Docum.* III. 2, 265—267, Praga 3 și 6. Noemvrie.

Cu totul altă răspundere aveă Mihai-Vodă față de Țara sa, și cu mult mai mari erau primejdiile ce-l încunjurau pe el și-l amenințau, la ori și care pas greșit. Și ce greu eră a se feri de acesta! Greu, fiindcă aceia, cu cari puteă și vreă să facă politică bună, nu aveau nici destulă înțelegere, nici destulă bărbăție, nici încredere de ajuns în Voivodul nostru. Și, fiindcă n'aveă mijloăcele trebuitoare — bani, nici o Țară bogată, de pe care să-i scoată.

Atunci, când se trămiteă din Constantinopol în Transilvania cu Martin Beniai Ceaușul Ali, ca să ducă, împreună cu cunoscutele scrisori dela Sultanul, M. Vizir și alții, pașapoarte pentru Ambasadorii ce ar fi să vină, să tocmească pacea, Turcul ¹⁾ trebuia să treacă prin Țara-Românească, având misiune și la Mihai Vodă, al cărui Delegat încă plecă împreună cu el, la 15 Iunie. Ali Masar aduceă Domnului nostru chemarea din partea Sultanului, de a merge și el la război în Ungaria cu Satârghi-Mohamed, ca și cum s'ar fi înnoit legăturile, nu de mult rupte, cu Voivodul, spunându-i totodată, că și Tătarii au poruncă să meargă, dar și aceea, ca în trecerea lor, să nu atingă pământul supus lui. Cel puțin așa scrie Cronica Walther de misiunea aceasta. La toată întâmplarea nici Turcii nu puteau crede, că Mihai va să plece în Ungaria, și voiau, poate, mai mult să-i arate încrederea lor în el prin chemarea aceasta. Peste câteva săptămâni, la 20 Iulie, un alt Ceauș, Turc de frunte, sosiă la Domnul românesc. El aduceă scrisori foarte măgulitoare, prin cari Mihai și fiul său Petru, în vârstă de 13 ani, se întăriau pe viață în Domnie, și nu li se cereă decât jumătatea tributului de mai înainte. Totodată i se aduseră semnele Domniei, sabie și buzdugan, și un cal frumos înșălat, ca dar ²⁾.

Ajuns la atâta cu Turcii, cât să fie chiar prefetit de ei, ³⁾ se

¹⁾ Cronica Walther, care scrie de această misiune, spune, că veni la Mihai Ceaușul «Hali Masar». Nu credem să fi fost alt Ali, de oarece documentele ce cunoaștem nu vorbesc de o misiune separată în Țara-Românească. Cu acest prilej va fi fost dusă și scris. Patriarhului, dela 23 Mai st. v. (2 Iunie). V. mai sus, p. 461—2.

²⁾ *Ibid.* p. 47.

³⁾ Nu trebuie totuș să uităm, că începutul de apropiere l'a făcut Mihai, prin mijlociri cu siretenie puse la cale. V. mai sus p. 458, nota 1; cf. p. 410 și urm.

înțelege, că Mihai-Vodă trebuiă să sloboadă acasă fără ispravă pe delegații Sârbilor, cari veniră la el în ziua de 10 Iulie cerând, să treacă Dunărea cu oștile sale, căci dânșii și felurite alte nații stau gata de răscoală. El trebuiă să le răspondă, că acum nu e vremea potrivită, să poată nădăjdui o isbândă mare, care să-i libereze pentru totdeauna. Doar Transilvanul stă și el în tocmeli—ce e drept prefăcute—cu fostul Mare-Stăpân, precum știm, și oastea turcească încă nu trecuse spre Ungaria, și își putea schimbă drumul. Faptele vitejești ale Sârbilor, săvârșite de curând, anume năvălirea asupra cetățuiei Vașița și a cetăței Cladova, cale de 2 zile dela cea dintâi, și cuprinderea lor, prin Iunie, Domnul le putea arătă ca nefiind făcute cu știrea sa, cu toate că, după cum ne spune Cronica, el știă de aceasta¹⁾. Altfel nu putem dovedi, dacă aceste fapte nu sunt tot acelea, pe cari Satârgi le aruncă Transilvanului, ca săvârșite de supușii lui, ce ar fi trecut aci pe la Porțile de fer²⁾.

Asemenea i eră foarte ușor lui Mihai-Vodă, să se scoată cu Tătarii, pentru ce ținea atâtea oști, gata de război. El răspunde Turcilor, că le va ține și de aci înainte, căci, după cele pățite anul trecut cu prădarea atât de grozavă a Țării și robirea locuitorilor, nu mai poate aveă nici o încredere în sălbaticii călăreți ai pustiilor din Crimea, cu toată aspra poruncă ce li s'a dat, să nu se atingă de nici una din cele 2 Țări românești, când vor trece spre Ungaria³⁾.

În faptă, dacă Mihai-Vodă nu-și adunase oastea pentru Tătari, dar și frica de ei—pe lângă celelalte împrejurări ce cunoaștem, în vecinătate—il făcù să stea toată vara acasă, nelucrând nimica; cu toate că pentru a intra în Bulgaria ceruse și i se deduse ajutorul împărațesc, și starea lui gata de intrare o vesteă Jósika, în Iulie, Generalului Teuffenbach⁴⁾, iar la începutul lui Septemvrie Principele la Praga⁵⁾.

După svonorile din vară despre venirea lor, a Tătarilor, sosiră la 4 Septemvrie, la Târgoviște, împreună cu Delegații lui

1) Walther, 45—46.

2) V. mai sus (scrisoarea Serdarului și răspunsul Principelui).

3) Walther, 48.

4) *Docum.* XII, 310, A. Iulia, 20 Iulie.

5) *Docum.* III. 2, 258. Depeșa Ambas. ven., Praga, 15 Sept.

Mihai-Vodă la Chanul¹⁾, un Ceauș turcesc și un Trimis tătăresc. Ceaușul e de sigur tot acela, ce adusese scrisori și daruri lui Mihai, la 20 Iulie, căci dela el plecà în Tartaria, trecând prin Moldova²⁾. Chanul vestià prin scrisoarea sa, că la întâia lună nouă, care cădeà pe 11 a acestei luni (Sept.), va porni în sfârșit cu o oaste de 300 mii (nu va putea fi nici a 6-a parte, observă martorul nostru, Lessota) spre Ungaria, unde de mult are poruncă să meargă, dar a zăbovit până ce a bătut pe frate-său, revoltat în potri va sa (ba l-a și ucis), și i-a nimicit partida. Drumul pe unde va merge nu-l știe; se va hotărî, când va ajunge la Tighinea (Bender). Mihai să-i trămeată un Ambasador, care să-l însoțiască în marș, și atunci Țara îi va rămâne scutită de hordele lui. Și ca să nu rămână îndoială, de ce așteptă un Ambasador dela Voivodul, i aduceà aminte cu ocară, că dânsul n'a urmat obiceiul de mai nainte, când Vozii Țărilor românești și chiar Polonia trimeteau daruri Tătarilor și trăiau bine cu ei, și nu se sfià să-i pomenească de pățania din anul trecut³⁾. Poate că Trimisul Chanului aveà să-i spună cu graiul și ce sumă așteaptă Măria Sa, ca să-și ia poteca pe aiurea. După cum spuneà Nunțiu Visconti Contelui Mare Antoniu de Paar, la 12 Sept., Voivodul ar fi scris Principelui Sigismund, cu o zi mai înainte, că i-a cerut proviant pentru oaste, ca să treacă Dunărea, și pe acolo să meargă la Buda. I-a scris și de amenințările ce i-a făcut, asemenea și Transilvanului, dela care încă ceruse 2 Ambasadori. Fiind însă așa de târziu, la începutul toamnei, nu-i mai duceau mult frica, cel puțin în Ardeal.—Cu acelaș prilej Mihai-Vodă își arată «mirarea», că în Ungaria de jos nu se lucrează mai mult decât se face, când se știe, că Serdarul n'a eșit cu mai mult

¹⁾ Aceasta o spune Ieremia Vodă Regelui polon, la 29 August, în care zi misiunea trecea prin Suceava. *Doc. Supl. II. 1, 424—5.*

²⁾ Walther, 47.

³⁾ Scris. Chanului în *Docum. XII, 286—7*; v. și scrisorile lui Lessota sau Lossatha (20 Septb.), care fu de față la audiența soliei tătărești, în ziua de 4 Septb., *ibid. p. 315—17*. V. apoi scrisoarea lui Ieremia-Vodă, pe la care trecură, către Regele polon, *ibid. Supl. II, 1, 424—5*, Suceava 29 August. Ambasadorul venețian din Praga eră, la 1 Oct., în deplină cunoștință de această misiune tătărească. *Docum. III, 2, 258—9*. Cf. n. urm.

de 10.000 de oameni la răsboi, ¹⁾ vrând, poate, să înlătoreze prin aceasta orice bănuială, că legăturile sale prietenești cu Păgânii ar fi încetat de a fi prefăcute.

Mihai-Vodă răspunse cu bine soliei Chanului Kazy-Gherei, trimițând îndată cu omul lui un Deputat al său, care ducea daruri: 2.000 de galbeni, 2 legături de țebelini și o trăsură cu 6 cai (un cothio con sei chavali). Nu sosiă încă înapoi acest om, când un alt Trimis al Chanului, Emir după stare, veniă la Târgoviște cu aceleași îndemnuri și făgăduințe de ținare a păcii ²⁾ —. Dacă eră să fie Chanul mulțumit sau nu cu cinstea lui Mihai, îngrijorarea acestuia și a celorlalți vecini nu putea să peară de tot, câtă vreme veștile, că într'adevăr au plecat din Crimea, nu încetau. Și aceasta o scrie la 9 Octomvrie Ieremia-Vodă, cu hotărâre, Căpitanului ardelenesc din Secuime, cu toate că omul lui Sennyei, care fusese în Moldova, spuneă dinpotrivă, că nicăiri tabăra tătărească nu s'a găsit, și că Ieremia are înțelegere cu ei și cu Turcii de pe la Bender, să-i sară într'ajutor, îndată ce ar fi atăcat de vre-o parte,—având frică de oastea ardeleană ³⁾. În faptă, Ieremia credeă serios că vin Tătarii, nu că ar fi vrut numai să spăimânte cu ei pe Mihai și pe Sigismund. Doar scriă și lui Zamoyski acelaș lucru, la 21 Septemvrie, rugându-l, să stea gata cu oamenii săi, «căci nu e numai primejdia noastră de care ne este grijă, ci și a Coroanei» ⁴⁾. La 4 Octomvrie îi sosi apoi Ceaușul Hamza cu scrisori dela Chanul, vestind, că merge unde i-a poruncit Sultanul, și Voivodul trimese niște Boieri, ca să-l întâmpine și să aducă vești asupra miș-

¹⁾ *Ibid.* p. 318, A. Iulia, 15 Septb. Frica de Tătari eră delaturată prin serisoarea foarte hotărâtă în această privință, ce sosi Judelui din Bistrița dela un confident din Moldova. *Docum.* XII, 313. Suceava 1597 f. l.

²⁾ Acestea le spunea însuși Mihai-V. lui Marini, în prima jumătate a lui Octobrie, *Docum.* XII, 1263. Serisoarea lui c. Della Torre, Târgoviște, 16 Octb. Indreptez aci următoarea greșală: în loc de «havendone giunto un homo dal Gran Han»..., în manuscrisul din *Arch. C. Turc.* (în tipar nu e arătat depositul la acest document) se citește: «havendo vegniuto un homo» etc.

³⁾ *Docum.* XII. 322—3. Suceava, 9 și «Dipso» (unde eră tabăra lui Sennyei), 14 Octb.

⁴⁾ *Docum.* Supl. II, 1, 428.

cării lor ¹⁾. E de bună seamă al doilea Trimis tătăresc, ce veni în urmă la Mihai, cum am văzut. Pe cuvântul lui și al celui dintâi sol se întemeiă și Domnul nostru, când spunea lui Marini, înainte de 16 Octobree, «că Tătarii vor veni de sigur, dar până acuma nu se știe încă, ce trecătoare vor alege.»

Las' că ținta lui Mihai-Vodă eră să dovediască, în fața lui Marini, neputința lui de a se mișcă nici decum împotriva Turcilor, fiindcă repede Ieremia Vodă ar intră cu Moldovenii, Polonii și Tătarii în Țară, ba ar trece și mai departe. Căci au planuri mari în folosul Batoreștilor din Polonia, ce vreu să le îndeplinească și cu mijlocirea Turcilor. Acum, ce e drept, zicea Voevodul, Ieremia se teme de oastea românească și ardelenescă, cari amândouă sunt așezate aproape de granițele moldovene și aproape una de alta, cu toate că ațâță pe Tătari. De aci se iviă dela sine trebuința de a-și desprinde cumvâ oștile dela această graniță. Mihai-Vodă, pare că nu desvăliă acum deodată lui Marini mijlocul, la care se gândește, planul ce a urzit. Ci îi arată numai trebuința, de a fi ajutat și mai departe de Maiestatea Sa și de Principele, «ca să se poată împotrivi întâmplărilor rele ce ar fi să vie». Și, pentru ca dorința să-i fie împlinită, Domnul dă zor prin arătarea prefetirei sale din partea Turcilor, atât din a Sultanului cât și din a feluriților Pași, din partea Marelui Vizir și a Sultanei-Mume, cari se roagă (ricerchano) de el, să țină pacea, și ar fi în stare să-i asculte orice cerere. Ba i-au zis, să fie mijlocitor de pace și cu Impăratul și cu Principele transilvan, și au pus și pe Patriarhul să lucreze în acest înțeles. Acesta, ce e drept, scrie și el Impăratului pentru pace, dar în sufletul lor toți Creștinii doresc și se roagă să nu se facă: toți din toate părțile își îmbie brațele lor, până la 200.000 de oameni, dela Constantinopol și până la Mare, îndată ce ar trece oastea lui Dunărea. Căci Turcii sunt slabi, dacă acuma nu își fac popoarele creștine, supuse lor, datoria, când să și-o facă. Un alt mijloc, prin care Mihai îl făcea pe Marini să simtă însemnătatea sa pentru slujba împărătească și a Creștinătăței (până la datul, când el își scria acest raport către Della Torre, care eră așteptat în Ardeal, unde i se adresă

¹⁾ *Ibid.* p. 431. Ieremia c. Zamoyski, Suceava, 4 Octb. 1597.

scrisoarea), eră povestirea ce-i făcea despre starea bună a oștilor sale. În depărtare de 2 zile dela Târgoviște, unde se aflau, Marini nu le-a văzut. Dar i-a spus Domnul, că au proviant destul și toată muniția trebuitoare la război. Vânzarea de toate celea e mai bună acolo ca aci în oraș și în toată Țara, și toate sunt în prisosință: Fiindcă, cea mai aspră disciplină domnește în oaste, atât în a sa cât și în cea plătită de Impăratul, care stă supt comanda harnicului Moise Székely, pe când se știe, că de obicei miliția ungară e foarte destrăbălată ¹⁾).

În faptă, încă dela întâia solie a Tătarilor, din Septembrie, Mihai-Vodă n'avea frică de venirea lor, câtă vreme ținea, gata de război, o oaste ca cea de acum. Grijă lui eră să o poată păstra întregă, și peste iarnă. De aceea, încă atunci hotărîse, să trimeată un om de-a dreptul la Impăratul, pentru a-l ruga, să țină o seamă de oaste și peste iarnă lângă el,— poate și pentru a se desvinovăți de șederea-i pe loc până acum, și pentru alte celea. Și dela hotărârea lui nu-l putură abate Comisarii împărătești Hödl și Lossata, cu toată truda ce-și dețera, zicând, să aștepte până ce va săvârși ceva de însemnătate. Persoana aleasă pentru această misiune eră Luciano, un Ragusan, om de încredere a-l Domnului. Ar putea fi Nicolo di Luca Lovciali, acela care fusese în Iulie în Turcia, dacă cumva, în loc să plece la Praga, în 22 August, când primiă scrisoare către Impăratul dela Marini, în Alba-Iulia, ²⁾ s'ar fi întors înc'odată înapoi în Țară. Avea să meargă și la Papa, să ceară bani ³⁾. Această misiune totuși nu plecă atunci. Abia din 4 Octombrie e datată o scrisoare a Domnului către Arhiducele Maximilian, ⁴⁾ și ea nu fû dusă printr'un Delegat, pre cât putem ști, care să fi

¹⁾ Marini c. Della Torre, Târgoviște, 16 Oct. *Docum.* XII, 1263—4.

²⁾ *Arh. Răsb.* fasc. 140. În scurtul rezumat din XII, 1261—2, lipsește acest amănunt. Încă în scrisoarea-i dela 15 Aug., prima după sosirea sa în A. I., spuneă Marini că-l va trimete, în 2—3 zile, căci acû e bolnav, pe la Teuffenbach, în tabăra Arhiducelui Maximilian. *A. R.* acelaș fașc.

³⁾ Lossata c. Impăratul, 10 Sept. *Docum.* XII, 316—17.

⁴⁾ Scrisoarea o trimete Maximilian Impăratului, în copie, abiă la 27 Noembrie, din Pressburg. *Arh. C. Hung.* convt. Mai-Oct. 1597 (din fragmentul scrisorii lui Max.. publ. în *Doc.* XII, 327 nu se poate ști, dacă e vorba de aceasta sau de altă scris. a lui Mihai-V.).

avut să spună și cu graiul dorințele celui ce l'a trimis, ci printr'un om de olac, poate chiar prin cineva, care se va fi prilejit să meargă în acele părți. ¹⁾

Chiar dela începutul scrisorii acesteia se vede, adecă, mai mult se zărește decât se vede, unde bate Mihai, când se roagă, să i se dea ajutor de oaste și peste iarnă. «Fiind Maiestatea Sa împărătească, tot așa și Altețea Sa regală [adecă Max] supărat pe Moldova (gegen Moldau afficierth) și căutând cu părintească grijă,... să ne trimeată ajutor anual, voim să-l câștigăm (să-l merităm) iarăși prin slujbă cu ascultare și supunere pentru M. Sa,... în toată viața noastră». Și ca să nu poată fi învinovățit, că n'a făcut anul ăsta nimica, Mihai-Vodă le aduce aminte, că de n'ar fi stătut de pază cu atâta sârguință, Tătarii ar fi trecut prin Moldova asupra taberei Alteței Sale regale. Dar, fiindcă Hanul a auzit, că M. Sa ține 12.000 de oameni în Țara-Românească, cari vor stă în tabără până la sfârșitul lui Noemvrie, de aceea așteaptă ²⁾ până ce vor plecă, apoi va cădeă cu hordele sale asupra Țării. Deci Domnul se roagă, după cum a scris și Maiestății Sale —așa zice —, precum M. Sa să binevoiască a da ordin, ca oastea de ajutor [cele 4 mii, căci știm că atâtea erau] să fie ținută la el iarna întreagă, ca să poată zădărnici planurile dușmanului ³⁾. Căci altfel Tătarii vor năvăli în Moldova și vor arde aceste ținuturi. Și sfârșitul abate iar la dorul și planul lui cel mare, întregind începutul.

¹⁾ V. mai jos scrisoarea lui Marini. Ar putea să fi fost negustorul, de care e o marturie, că sosi cu scrisori dela Domnul din Țară, la Praga, în zilele prime din Decemvrie, și ceru, Impăratul să-i plătiască și peste iarnă 2000 călăreți și 2000 pedestrași. Iorga, *Acte și fragm.* I, 161. Dar de acesta ni se spune, că trecu prin Alba-Iulia, la 20 Nov., ceea ce se potrivește pe un alt Trimis, sosit, după cum vom vedeă, pe la începutul lui Ianuarie la Praga.

²⁾ În tiparul din Doc. XII. 322 stă: «so haben sie jr Fuernemben wiederumb eingestald, [d]erartten nur biss dass wier abtziehen», pe când documentul original scrie: «so haben sie ihr fuernemben widerumb eingesteldt und wartten nur bisz dasz wier abziehen». *Arch. C. Hung.*

³⁾ Indreptez și aci tiparul. În loc de: «damit man dem Feindt ein Abbruch in seinem fuernemben Macht mocht thue», să se citească: «damit man dem Feindt ein Abbruch in seinem fuernemben mocht thuen».

«Aducem aminte cu supunere», scrie Voivodul mai departe, «că, dacă Alteța V. Regală, cu ajutorul Atotputernicului, ar birui pe dușmanul de moștenire [adecă pe Turc], atunci ar fi cu bun sfat de a intra în Polonia împreună cu Principele transilvan. După părerea noastră, Alteța Voastră Reg. ar putea ajunge în puține zile Stăpân peste acele Țări»¹⁾. Mai multă tălmăcire asupra acestor planuri, credem, că aveă să facă cu graiul Ambasadorul. Le va face, altmintrelea, îndată, și Marini, în raportul său dela 24 Octomvrie.

Nu știm, dacă Marini s'a mai mișcat din Ardeal dela Iunie încoace, și dacă s'a mai întors la Curte. La 7 August, el trămeteă tot din aceste părți «o relațiune amănunțită», ce nu o cunoaștem, «despre isbânzile de curând săvârșite» — cari, precum știm, slabă treabă erau. La 15 și 22 făceă nuoi rapoarte din Alba-Iulia, cărora le alătură și relațiunea de călătoria în Turcia a lui Nicolo Lovciali, stăruind asupra «neputinței și a stării de slăbiciune a dușmanului» și asupra trebuinței, ca Arhiducele Maximilian să înceapă bărbătește rășboiul, bătând Buda și alte cetăți, când apoi și aceștia se vor mișcă. În scrisoarea din urmă spuneă, că s'a dus la Principele, să-i facă reverința, îndată ce a sosit (Principele)²⁾ în acest oraș, și să-i tălmăcească, că are poruncă dela domnii Consilieri intimi, prin scrisoarea domnului Pezz [adecă Pezzen], precum și Maiestatea Sa a scris acestui Principe, «ca să mă lase să trec în Țara-Românească, după cum aveam poruncă dela Maiestatea Voastră împărătească». Și Principele repede i-a dat voie și a ordonat lui Ștefan Barciai, să-i facă pașaportul și scrisori pentru Voivodul.

Încă acuma dă știre Marini, că Voivodul are o prea frumoasă oaste, de vre-o 20.000 de oameni, cu care crede că va face norocoase isprăvi, după cum îi va porunci Maiestatea Sa și Principele. Totdeodată adauge noutatea ce a scris-o Voivodul: cum trămesese un om în Moscovia, ca să ceară aju-

¹⁾ Mihai-V. c. Arh. d. Max., Târgoviște, 4 Oct. 1597. *Docum.* XII, 321 sq. E o copie trimisă de Maximilian Impăratului, la 27 Nov. *Arh. C. Hung.* conv. Nov.-Dec. 1597.

²⁾ ...«subito che è arivato in questa Citta», pecând de sine vorbește în 1-a persoană, fiind scrisoarea lui proprie, «son andato a farli reverentia».

tor și sprijin de bani, pentru apărarea Creștinilor împotriva Turcilor. Omul s'a întors, și Moscovitul i-a trimis bani prin el, vestește Mihai, dar nu spune cât. Asemenea a adus acest om știrea, că Moscovitul a eșit cu 70 de mii de oameni în ajutorul fratelui Chanului tătar, care a fugit în Circasia ¹⁾).

Cu toate acestea Marini mai rămâne, mai mult de o lună, în Alba-Iulia. Fie că primise alte porunci, să mai veghizie aci, în starea de nesiguranță și bănuială, în care se află atunci Curtea cu privire la Principele, fie că acesta îl opri, din aceeași pricină de nehotărâre asupra celor ce aveâ să facă. Destul că stătù aci până pe timpul, când Sigismund plecă spre Lipova cu oștile sale, pe la sfârșitul lui Septemvrie. În sfârșit, în întâiele zile din Octomvrie, sosiâ Marini la Târgoviște,—pe când trebuia să sosească în Alba-Iulia, ca om de credință al Impăratului, pentru veghiere și pentru îmbărbătarea Principelui, Sigismund della Torre, căruia am văzut, că-i trimetea Marini primul său raport din Târgoviște, la 16 Octomvrie.

N'ar fi de lipsă să stăruim preâ mult asupra punctelor ce se repetă în lunga sa relațiune, ce adresâ Impăratului, la 24 Octomvrie. Trebuie însă să luăm în socoată, că întoarcerea repetită asupra acelorași idei, chiar în cursul acestei relațiuni, în felurite cotituri ale povestirii sale, nu poate fi numai dovadă de limba prea vorbăreată, de condeiul prea puțin cumpătat și neiscusit al martorului nostru. Dimpotrivă, ivirea aceluiaș fir roșu la alte și alte locuri ale noii țesături a datelor sale noi și vechi ne deșteaptă în suflet toată căldura ce puneâ Voivodul întru a dovedi trebuința arzătoare ce este, de a se face faptă planul său de război, și de truda ce-și dâ însuși scriitorul, de a-i pune toată flacăra inimii și toata tăria argumentației pe hârtie.

Numai decât, a doua zi după ce a ajuns la Târgoviște, a fost primit de «Ilustrisimul Principe», care e gata ori când, și se îmbie cu toată cinstea și supunerea pentru ori ce servicii al Maiestății Sale. Din foarte lungile cumpeniri ce-au făcut și discursuri ce au avut împreună, în audiențele sale, în felurite rânduri, scoate Marini judecata, că Principele e

¹⁾ *Arh. Răz. fasc. cit. Unele părți și în Docum. XII, 1261.*

om «de preț, și destul de viteaz și doritor de a se război» pentru folosul Maiestății Sale și al Creștinătății. Și, de nu s'ar teme de dușmanii Creștinătății, s'ar hotărî la o norocoasă întreprindere, dar la aceasta i se pun în cale Tătarii, ațâțați din partea Polonilor și a lui Ieremia-Vodă împotriva sa. Ce e drept, oameni pricepuți spun, că nu vor cuteză să vină Tătarii, cu toate amenințările și laudele lor, și că nici nu sunt așa de puternici. Dovadă, că ei cer, să stea cu pace Voivodul. Il țin cu toate acestea pe loc. În starea de acum, Tătarii, Moldovenii, Polonii, toți se tem de Mihai V., care are la granițele moldovene o oaste foarte puternică : 24 de mii de oameni, anume: pedestrași archibusieri 18 mii, și 6 mii de călăreți. Și dușmanii cred, că-i și mai mare oastea aceasta. Astfel, la Turci s'a lătit vestea, că are 70 de mii de pedestrași archibusieri și 35 de mii de călăreți. Și de această frică nici nu și-au golit Țara de oaste ca anii trecuți. Cu toate că și ei se prefac cătră el, ca Tătarii, îndemnându-l, să țină pace, și făcându-i mari făgădueli și oferte. Și el încă se prefac către ei. «Dar, pe cât pot înțelege din cuvintele lui Mihai-Vodă», continuă martorul, «e nerăbdător de a stă înzadar atâta timp». Altfel, ar fi zis Voivodul, «mi se pare că fac destul, dacă împedic trecerea Tătarilor, ca să nu poată merge să păgubească Țările Maiestății V. [ar trebui: M. Sale] împărățești și încă să-mi mântui Țara mea prin prefacerea ce am întrebuintat către Turci și dușmanii Creștinătății.» Peste iarnă însă tot are nădejde să facă ceva împotriva Turcului: atunci, când îngheață Dunărea, e vremea sa. De aceea voește, să trimeată întâi un om la Maiestatea Sa și la Sfântul Papă, ¹⁾ pentru a da seamă de toate faptele și trebuințele sale, și pentru a cere să fie ajutat. Ajutorul la care se gândește, Marini îl află destul de potrivit (asai ragionevole): Plată pentru 10.000 de oameni, în cari, de-ar fi cu puțință, să se cuprindă 2.000 de Reiteri și 2.000 de Valoni, pentru numele ce-l are cavaleria nemțească și miliția valonă.

Cu aceste ajutoare Mihai-Vodă de sigur va trage în aceste părți tot războiul, cum singur el mărturisește, și Țările M.

¹⁾ De aci rezultă, că scrisoarea de la 4 Oct. c. Arhd. Maximilian nu este un act al misiunii ce hotărâse încă în Septemvrie a o trimite, căci aceasta era încă tot numai dorință.

Sale rămân libere de a putea bate cetăți și a liberă toată Ungaria. Dânsul are bune planuri cu privire la toți Creștinii supuși Turcilor, și are înțelegere cu toate Căpeteniile lor, începând dela Patriarhul, și toți câți se țin de el, și cu Mitropolitul Adrianopolei, Filipopolei și al Sofiei, cu toți supușii lor până la Mare, cari pot rescuși 200.000 de oameni, bine armați. De tocmelile lui cu ei va trimete scrisori Maiestăți Sale, mai ales dela Patriarhul.—Totuș, îndată ce vorba duce până să le licărească dinaintea ochilor isbânzile ce-i așteaptă, pe el și pe Impăratul, dincolo de Dunăre, Voivodul se întoarce în cealaltă parte și arată spre o pradă ce li-ar putea cădea în poală, și spre care ar trebui să-și întindă mâinile întâi. De Tătari Voivodul i-a împărtășit vești bune, își continuă Marini istorisirea: hotărât aceștia nu vor mai veni: Oamenii lui, cari au fost la ei, au văzut «în cetatea Moncastru, ce se zice Chilia»(!) că s'au întors încărcate cu grâne și făină cele 5 galere ce venise din Constantinopol, să-i treacă pe Tătari. Acelaș lucru par'că adevăresc și oamenii lui Ieremia Vodă, ce au venit să-l salute (per congratularsi con lui),— poate mai mult de frica ce are acesta de Mihai. De aceeaș îngrijorare ca Ieremia pare că e stăpânit și Zamoyski, știind câte oști are Voivodul Țării-Românești la granițele moldovene, și mai ales știind, că el, Mihai, *are înțelegere cu Moldovenii, și e chemat anume de ei să cuprindă această Țară.* Căci ei mai bine doresc să-i fie supuși lui și Transilvanului decât Polonilor, de cari sunt asupriți (Tyranisiati) mai rău decât de Turci. Tot așa se vaită și de Ieremia-Vodă, că le-a jefuit Țara (haverli spoliato il Paese), trimetând vite și tot felul de averi la moșiile și castelurile ce și le-a cumpărat în Polonia. Totuși Polonii i-au pus pază, cerând să-și dea seamă de administrația și cârmuirea Țării, unde dânsii zic, că l'au pus numai Guvernator. Când apoi pe lângă toate acestea, Mihai îi împărtășește martorului nostru și vestea ce s'a lățit, că oștile Impăratului au bătut pe Turci la Jaurin (Rab==Györ), atunci acesta prinde curajul să-i ceară (li ho recerchato), în numele Maiestății Sale, să se hotărească la o «fericită întreprindere» și să treacă Dunărea. «Să nu [mai] peardă timpul cu o armată atât de puternică», cu deosebire, când are înțelegere cu Creștinii de acolo pentru răscularea lor,

și fiindcă a jurat acelor popoare, că le va apăra și va muri cu ele.

Un răspuns neted nu mai eră de ocolit, și Voivodul i-l dete. Ținta lui este: *să cuprindă Moldova întâi*, și apoi, în unire cu aceste popoare, cu ale căror Căpetenii are înțelegere, să treacă în Bulgaria. «Căci i pare că e mai bine să ocupe întâi cheia de trecătoare a Tătarilor și a altor dușmani ai Creștinătății pentru a putea lucră sigur pe Turci» Se vaită însă, că timpul, pe cât e plătită oastea împărătească, se sfârșește, și spune, că a rugat pe meșterii de mustră și plătitori, să se roage de Impăratul, ca să mai dea plata pe o lună la cele 4.000, și că a scris o rugăciune către Maiestatea Sa ¹⁾, ca să-i țină 2.000 de oameni iarna întreagă. Din parte-i dovedia, că planul său e cu atât mai ușor de împlinit, cu cât are înțelegere și cu Conte Vasilie, Palatin în Polonia, prin a cărui mijlocire se tocmește cu Cazacii, să-i tragă în ascultarea sa. Și dacă Impăratul și Papa i vor da ajutoare de ajuns, să se apere peste vară, și să-și păstreze cuceririle ce are nădejde să facă, *vor vedeă izbânzi minunate împotriva Turcului, îndată ce s'a pus frâu Polonilor prin cucerirea Moldovei*. Intrebat apoi de Marini asupra lor, Domnul se grăbește a dovedii mai bine trebuința acelei cuceriri. Polonii au trimis Ambasade mari la Turci, asemenea și Ieremia-Vodă, ca să facă pace trainică, făgăduindu-le, că vor merge asupra Transilvaniei și a Țării-Românești, pentru a așeză în stăpânirea acestor Țări pe Bathoreștii din Polonia, pe cari apoi să-i uniască cu Turcii, cum au fost în trecut. Deci e «*mai bine, să le facem noi lor ceea-ce ei se gândesc să ne facă nouă*», zicea Voivodul. Spunând aceasta de mai multe ori, l'a întrebat pe Marini, dacă M. Sa are cunoștință de această tocmeală atât de păgubitoare M. Sale și Creștinătății. El a aflat despre ea dela Boieri moldoveni (dall'i primati) și chiar și dela Marele Vizir Ibrahim, care încă e învoit (li consente), ca Mihai să ocupe Moldova. Singurul preț ce-i cereau Turcii pentru această învoire eră, să stea pe pace cu ei și să mijlocească pacea și cu Impăratul. Pentru acest scop a scris M. Sale și Patriarhul din Constantinopol,²⁾ printr'un om ce a trimis Marele Vizir și el (Patriarhul) la acest Voivod.

¹⁾ Aceasta e, fără îndoială, scrisoarea dela 4 Octobree.

²⁾ Faptul se dovedește iarăș: scris. se află la Melchisedec. *Relaț.*, 44 sq.

Marini se imbiã să plece numai decât la Praga, să spunã Impãratului de toate acestea. Dar Voivodul a zis, să mai rămână, până ce se duce să mai viziteze odatã tabãra, și atunci va aduce vești și mai sigure despre Tãtari și de toate. Până atunci va sosi poate și Arhiepiscopul de Tãrnova și alți Episcopi ai Bulgarilor, cãci are știre, cã Arhiepiscopul va trimite un om cu el (cu Marini) la Impãratul.

Am bãgat de seamã, cã în toate sfãtuirile sale cu Marini, Voivodul nu vorbește aproape nimic de Transilvania, ba nimic de tot de partea ce ar aveã Sigismund la sãvârșirea planurilor sale. De aceea Marini nu poate zice mai mult în aseastã privință, decât cã: «crede, cã e cu voia și comanda Principelui Transilvaniei». Și aceasta o spune de 4 ori în șirul povestirii sale ¹⁾ (precum repeteazã mai toate celea de mai multe ori). Ba încearcã și o dovadã cã așã este: Domnul Sennyei Pangraț (Segnei Pangraz), care e la granițele Moldovei, înlãuntrul Transilvaniei, pentru paza Țãrei, cred cã vrea să treacã și el la aceastã întreprindere, și el poate aveã o oaste de vre-o 5-6 mii, cu toate cã aci s'a zis, cã arã să vinã încoace cu 10.000 de ostași, să se uniascã cu Mihai-Vodã. Marini încheie, rugându-se lui D-zeu, să lumineze pe Maiestatea Sa, la ce va fi mai bine,—și aceasta nu puteã fi decât ceea ce se frãmantã în cugetul Domnului: «Mihail-Vodã va așteptã cu mare dor prea milostivul rãspuns dela Maiestatea Voastrã împãrãteascã la scrisorile sale, trimise cu oamenii săi de olac (ã stafeta). Și cu aceasta [scrisoare] Maiest. V. Imp. va aveã scrisoare dela zisul Mihai-Vodã. Apoi se va hotãri a trãmite un om al sãu ca Ambasador la M. V. Impãrãteascã și la Sfinția Sa».

Manuscrisul din Arhiva de Rãzboi din Viena, în care ni s'a pãstrat acest prețios document, e o copie fãcutã tot atunci în Tãrgoviște, pentru Arhiducele Maximilian, și subscrisã cu mâna lui Marini, dupã cum o spune el însuși, în șirele ce le adauge

¹⁾ Intãia oarã: «havendo prima disegnato di occupar Moldavia, credo con il ordine è consentimento del Principe di Transylvania». Alt loc: «Credo che Illmo et Ecc^{mo} Principe di Transylvania gli consente». Și în urmã de nou: «e' credo e con Volunta e' commandamento di Principe di Transylvania».

tot cu mâna sa (căci e aceeaș scrisoare ca cea din iscălitură), sire nu fără interes și ele. Mihai «e un Principe de preț (p^o valoroso)» scrie el aci, «hotărât de a se război, și Turcii se tem mult de el, după cum adevărat este, și au fost înștiințat într'adins din bune locuri. Și se vede doritor de binele Creștinătății și prea supus Maestății Sale imp. și întregii neînvins Case a Austriei, și dușman al Turcilor și al Polonilor, și sper, că el, Mihai-Vodă, va răzbună pe Serenitatea Voastră Maiestatică, în anumite părți» [adeacă împotriva Poloniei și a lui Zamoyski, care i-a pricinuit pierderea acestui Regat și i-a mai dat și închisoare la 1588 — 9]. ¹⁾

Tot cu acest prilej Marini trimite lui Sigismund della Torre, care *acum* a ajuns în Ardeal, o copie după scrisoarea ce i-o adresase la 16 Octomvre, prin mijlocirea lui Arsenie, preot Bulgar ²⁾. În adausul scris de mână sa, cu care însoțește această copie, el nu numai îl roagă pe Contele, să trimită în grabă cu poșta scrisorile alăturate pentru Împăratul, ci îi împărtășește și lui planul ce este (fără a spune anume, că e al lui Mihai, de și se înțelege), de a se ocupa întâi Moldova, care e cheia trecătorii Tătarilor, ceea-ce chiar el (Marini) vede că e lipsă (vedo che e necessario), spunând și cumpănirile Voivodului pentru ce. Altfel, are nădejde, că Principele (transilvan) i va fi povestit aceste lucruri, ce privesc interesele Maiestății Sale, de oarece crede, «că acest Illustrisim Voievod, nu va face nici un lucru, ce nu e cu voința și comanda acelei Altețe» ³⁾. — Vedem, odată, că Mihai nu împărtășise lui Marini, înainte de 16 Octomvrie, hotărârea sa de a cuprinde Moldova întâi, el numai îl pregătise pentru această descoperire; al doilea, ne întărim în credința, că planul îl făcuse, poate, fără știrea, și aproape sigur, fără voia Principelui transilvan.

¹⁾ *Arh. de Război* fasc. 140. E reprodus și în *Docum.* XII, 1265—8 (P.S.—ul numai fragmentar), cu destule greșeli, nu fără însemnătate.

²⁾ «Questo è coppia de un'altra scritta con arsegno, Prete Bulgaro»...

³⁾ *Arh. C., Turcica*, convolut 1597—8, f. 76, ca nemijlocită continuare a copiei, pe care am cercetat-o mai sus. În *Docum.* XII, 1268, e tipărit acest postscript ca un al doilea postscript la *relația* dela 24 Octb. a lui Marini c. Împăratul, cu simpla observare de-asupra: «[De altă mână apoi]». În legătura aceasta și fără a se ști nici cui e adresat, postscriptul rămâne fără rost. (Și această confuzie, pentru-că d-l Iorga prea grăbește cu lucrul).

Doar acesta chiar atunci își perduse de tot cumpătul, ca să nu zicem cumpăna, înaintea greutăților ce se grămădiau.

*

La 23 Septemvrie Sigismund scria lui Carrillo, pe care îl trimisese de curând iarăș la Praga, pentru desăvârșirea tocmelilor de predare a Transilvaniei în mânilor Impăratului, i scria: «să nu mai facă nici o greutate, numai să se poată desăvârși și aduce lucrul la capătul dorit, cât mai repede». Apoi i cerea, să spună Impăratului, în formă de ultimatum, că dânsul ține, «sau să se mântuie acest negoț în anul acesta, sau să nu semai facă nici odată, pentru interesul acestei țări și multele primejdii ce mă amenință» (significet sacr^{mo} Imperatori, idem mihi esse, aut ut huius negotii executio ab hoc anno extrahatur aut ut nunquam fiat, propter rationes huius regni et multa pericula quae mihi impendent). Și iarăși: «M. Sa să primească oferta și credința (supunerea) mea cât mai curând, căci e primejdie în întârziere și de temut că, neprimind, se va căi în zadar de cele ce va aduce timpul» ¹⁾.

Totuși tocmelile pentru primirea Ardealului nu se vor sfârși decât în cele din urmă zile ale lui Decemvrie, cu toată neobosita stăruință ce va pune Carrillo în ele, parte din pricina adevăratelor greutăți și primejdii ce cuprindeau târguiala, parte pentru lipsa de oameni harnici la Curte, înțelegând între ei și pe Impăratul, care să fi avut curajul a le înfruntă cu bărbăție, fără a sta mult pe gânduri, ceea ce numai le măriă, cum bine le spuneau Principele, când zicea, că e primejdie în trăgănare (periculum esse in mora). Și dela mersul acestor tocmeli atârna și răspunsul ce se putea da lui Mihai, la cererea lui de ajutor și mai departe, trebuind să fie trăgănat și acesta, până aproape de desnodământul trebiilor cu Ardealul.

¹⁾ Szilágyi *Carrillo*, 75—6, fragment din scrisoarea ce primise, trimis de Carrillo Mareșalului (Curții) și Sfetnicului intim Trautson, pentru a-l citi cu Ministrul Rumpf și a-l împărtăși și Impăratului, cum se vede din și-rele, cu cari îl însoțește trămițătorul. Carrillo ajunsese la Praga pe la începutul lui Octobrie; v. pentru aceasta depeșa Ambasadorului venet, 6 Octv.: il P. Carillo gesuita arrivato la settimana passata qui in corte. *Docum. III.* 2, 259.

Impăratul trimise îndată punctele Principelui transilvan, cuprinse în instrucția lui Carrillo (ce nu o cunoaștem), în tabăra dela Strigoniu, la Arhd. Maximilian: Fiindcă Țara asta cu pricina eră lipită de Ungaria, cu care poate avea să intre în legătură, după cum fusese și altădată Voivodat atâr-nător de ea, și apoi, fiindcă, poate de pe acum, se avea în vedere la Curte, ca acest frate al Impăratului să fie numit fie Guvernator, fie Stăpânitor peste ea.

Maximilian trimite la 22 Oct. raportul de sfatul ținut îndată, după cum i-a cerut Impăratul, cu Locotenentul și cu Sfetnicii lui din Ungaria, cu Arhiepiscopul de Strigoniu, cu Episcopul de Vaț, cu Pálffy și Nádasdy, «asupra negoțului transilvănean», arătând ce au aflat ei de bine, după cum urmează.

Fiindcă Principele zorește târguiala și mărturisește pe față, că nu se abate dela hotărîrea sa și dela terminul pus, Impăratul să prindă repede prilejul, căci mai târziu, și poate în scurt timp, se vede, că va fi cu mare pagubă pentru Ungaria, și o grea lovitură pentru Creștinătate: «atât pentru trebuințele, care poate imping pe ascuns și grăbesc pe Alteța Sa (dilectionem suam), cât și pentru nestatornicia acelei nații, care ușor se dă într'altă parte».

Intâia condiție, despărțirea de soție cu dispensație din partea Papei și cu voia Maiestății Sale, a nevestei și a părinților ei, Impăratul 'i-o poate câștigă. Asemenea și condiția a 2-a, Cardinalatul. Punctul 3, păstrarea titlului de Principe al Imperiului nu i se poate tăgădui, tot așa ca și scutul (protecția) M. Sale și a Casei Austriei, ca mai nainte. 4. Impăratul ar trebui să-i făgăduie și întregirea venitelor Ducatelor Oppeln și Ratibor—ce aveau să i se dea în schimbul Transilvaniei, încă după tocmeala din iarna trecută—la suma de 100.000 de galbini ungurești, cât cere Carrillo, după instrucția și scrisorile ce are dela Principele, dacă nu s'ar putea învoii tocmitorul cel puțin la 100.000 de taleri. Nu trebuie întârziată târguiala din pricina asta, mai ales că, după moartea lui, orice ar fi, toate cad în mâinile Maiestății Sale. 5. Se cuvine, bunurile date soției lui să-i rămână ei, și de aci înainte. 6. La cererea Principelui, ca Maiestatea Sa să pună un Principe de urmaș, pe cine va voi, trebuie luat bine seama, cum se Iucrează. Odată, după contractul dela Praga

(cel din Ianuarie 1595), M. Sa ar aveà să pună un Voivod dintre Transilvăneni în capul acelei Țări, la întâmplarea de moarte a Principelui, fără urmași. De altă parte, M. Sa nu poate îngădui ca, plecând Principele—ceea ce e tot una, ca și când ar fi murit —, să se dea Staturilor puțința («facultas»), de a-și cere sau a-și alege Voivodul. Ca să nu se mai întâmple odată pățania cu Regele (polon) Ștefan (Báthory), care și-a închinat Țara Turcilor, după ce a făcut jurământ Impăratului. M. Sa ar perde, ceea ce acum are în mână. De aceea, chiar numai pentru această pricină, târguiala trebuie grăbită, «fiindcă această urmare la Domnie (moștenire) e imbiată de însuși Principele, Stăpânitor acum, vre-unuia dintre frații Maiestății Voastre. Dacă oare urmașul ar aveà să primească Țara în numele său (după dreptul său: iure proprio), sau ca Voevodat în numele Majestății Voastre, stă în voia Maiestății Voastre. Tot asemenea apoi hotărîrea asupra căsătoriei a 2-a oară a Principesei». 7. În privința întăririi de nou a daruirilor (confirmationem donationum) e de prisos a mai vorbi, fiind cuprinsă în tratate. 8. Zorul ce-l are Principele pentru isprăvirea acestei tocmele se vede și din facerea acestui al 8-lea punct anume, și din ce a scris lui Carrillo: «aut nunc aut nunquam». Cu atât mai puțin să zăbovească M. Sa. 9. Făgăduința de a lucră, ca Staturile să primească în dieta lor pe urmaș, e la loc. Și acest lucru trebuie grăbit; și pe oricine va numi M. Sa, trebuie să i se dea lângă sine oameni pricepuți, și oaste să aibă la îndemână, cu care la întâmplare neașteptată de împotrivire (după cum se și aude, că unii murmură, că tocmeala se face fără ei, din partea străinilor), «să poată apăra pe cei voitori, să întărească pe șovăitori și să silească la supunere pe cei îndărătnici». Cât privește moșia Somlyó, se cuvine să-i rămână în libera lui stăpânire și în amintirea neamului Bathoreanilor. Punctul 10 «nu cuprinde nimic ce ar aveà lipsă de desbatere. Incă odată, Sfetnicii unguri cer, tot ce va fi de lipsă, Maiestatea Sa repede să facă, «ca zăbava să nu grăbească paguba». Altfel, actul e subscris numai de Maximilian ¹⁾.

¹⁾ *Mon. Com. Transv.* IV, 124—7. Cunosc, că din «Istoria lui Mihai-Viteazul» pot lipsi aceste condiții. Totuș, pentru cine voește să le între-

Cătră acest răspuns al său—și al Sfetnicilor mai mult, Arhiducele mai adaugă, în scrisoarea-i dela 24 Octomvrie, cu care îl însoțește, părerea sa (einfeltige meinung), că Impăratul ar trebui numai decât să trimeată la Ardeal o persoană însemnată, ori pe cine ar binevoi, ca să ia în primire dela Principele stăpânirea acelor Țări și credința (adică jurământul) supușilor ¹⁾. După aceea are M. Sa timp și prilej a se hotări, cum dorește să se lucreze mai departe cu Țara ²⁾.

Până să se ajungă aci mai trecea vreme. Căci înțelegerea cu Carrillo, începută foarte târziu ³⁾, poticni rău la punctul cu banii, ce se cereau pentru despăgubire. Miniștrii împărătești Rumpf, Trautson, după ce aduseră cu trăgănarea lor la desnădejde pe bietul om, până să scrie Impăratului, că mai bine vrea să moară decât să vadă cum toate se perd, ⁴⁾ acești Miniștrii nu se învoiau, dintru început (care se făcù abia la 15 Noemvrie), la mai mult de 50.000 de florini, ce erau să se întregească din venitul numitelor Ducate ⁵⁾—peste câteva zile, afară de acest venit ⁶⁾. La 24 Noemvrie, «Oratorul» spaniol, care slujia de mijocitor, i aduse făgăduința de 60 mii florini (ultra duos ducatus), pe an, dacă primirea Stăpânirii se va întâmpla pe cale pacinică, altfel numai 50 mii. Dar instrucția împuternicitului, care acesta o dăduse și Impăratului s'o citească, aveă ca suma cea din urmă 60.000 de

buințeze, pentru că se potrivește în planul lucrării sale, regestul d-lui Iorga, în *Docum.* XII, 324 (nota), nu e de nici un folos. Dovadă: punct «6) Să nu fie un principe în Ardeal»; punct «9) Va stărui Sigismund la dietă pentru acceptare.» Altfel regestul nu eră de lipsă, actul fiind publicat, ceea ce nu e însemnat aci.

¹⁾ ... «Der in S-r. Mt. Nahmen die Cession und Possess derselben Lande von des Fürsten L[iebden] und die pflicht von den underthanen aufnehmen.

²⁾ *A. C. Hung. conv.* 1597, Octob. 24.

³⁾ Până la 19 Octob. se scuzau Sfetnicii Impăratului cu așteptarea părerilor Arhiducilor. Szilágyi, *Carrillo*, 76—79, felurite scrisori de-ale lui. La 26, C se rugă de Rumpf să-i câștige o audiență la Impăratul. Dacă nu le place acest tratat, să spună limpede, ca să se libereze cu toții de atâtea osteneli, «siendo de mucho perguyzio mas tardanza».

⁴⁾ *Ibid.* p. 81, Scris. din 11 Nov. ... «veo que todo se hechara a perder, deseando yo antes morir, que ver tal cosa».

⁵⁾ Szilágyi, *Carrillo*, p. 82. Scrisoarea lui c. Impăratul, 18 Nov.

⁶⁾ *Ibid.* p. 83. Scrisoarea dela 22 Nov. c. Impăr.

taleri. Și condiția de predare pacinică nu mai aveà loc, observă cu drept cuvânt Carrillo, căci Principele s'a îmbiat singur a trece prin dietă primirea urmașului. Dacă îl vor ataca Turcii în urmă, pentru asta nu se poate legă. Mai aduce aminte tocmitorul, că făcându-se pace cu Turcii, cheltuiala asta se poate scoate toată de pe Țară ¹⁾. Pe la 10 Decemvrie se făgăduiră 60.000 de taleri numai pe timp de pace, 50 de mii pe timp de război ²⁾. În sfârșit, la 13 Decemvrie, se ajunse la învoiala plății de 50.000 de taleri, în timp de pace și de război, cu adausul, ca pe un anumit timp, să-i deă și Regele Spaniei o pensie de 10 mii de galbeni spanioli și până ce aceasta s'ar întregi, să puie Impăratul dela sine 4.000 florinți ³⁾. Deși își așteptă hârtiile pe a doua zi, totuși trebui să mai scrie după ele Impăratului, Sfetnicilor, lui Coradatus încă o mulțime de scrisori zoritoare ⁴⁾, până ce în sfârșit, la 1 Ianuarie 1598, puteă să plece acasă. Și chiar înainte de a se sui în trăsură mai scrie, în această zi, din Bömischbrod, o scrisoare Impăratului, alta lui Rumpf și o a treia acestuia și colegului său Trautson, stăruind asupra amănuntelor, cum trebuie să se împlinească în grabă condițiunile, și zorind încă odată plecarea Delegaților împărătești la Ardeal, neîntârziat după el. ⁵⁾ În răstimp mai sosise, pe la 23 Decemvrie, o scrisoare din partea Principelui cu amenințări de pace cu Turcul, dela care zice că a sosit Capigii, dacă nu se va sfârși negoțul în Ianuarie. Dacă Impăratul nu ar puteă trimite așa în grabă pe unul din frații săi, să numiască un Guvernator, după tratatul încheiat cu Bocskai (la 1595), pe câtva timp, până ce va veni un Arhiduce ⁶⁾. Tocmai din această zi, 23 Decemvrie, e datat și

¹⁾ *Ibid.* p. 84—5. Scris. dela 24 Nov. c. Imp.

²⁾ *Ibid.* p. 89—90.

³⁾ *Ibid.* p. 95—7. Carrillo c. Imp. și c. Vice-Cancelarul Corraduz, 13 Decv.

⁴⁾ *Ibid.* p. 99—107. Scrisori din 20, 23, 24, 27, 29, 30. Decemvrie.

⁵⁾ Cea din urmă *ibid.* p. 108—110, 1 Ian. Cea către Impăratul, spaniolește. nepubl. în *A. C. Hung. conv.* Iänner—März 1598.

⁶⁾ Scris. c. Carrillo, în *Új Magyar Muzem* 1855, I, 203. Cea către Rudolf, la Szilágyi, *Carrillo* 93, fără interes. Cea din acelaș dat a Nunțului Visconti (numai pe aceasta o am înaintea ochilor) în *Arch. C. H.*, și, cu câteva omisiuni, în *Docum.* XII, 327. Despre sosirea stafetei cu aceste scrisori v. Szilágyi, *Carrillo*, 100—101.

contractul așa zis «de cesiune» a Transilvaniei, după care, se vede, Carrillo căpătă numai o copie («pactorum formulam», cum zice Rudolf în scrisoarea dela 22 Ianuarie), ¹⁾ căci ratificarea din partea Impăratului se făcù abiã la 31 Ianuarie. Punctele lui sunt: 1. I se dau Principelui Ducatele Oppeln și Ratibor. 2. Câte 50 de mii de taleri pe an, până la moarte (socotind cu 70 crițari talerul). 3. I se câștigă dispensația de căsătorie. 4. I se mijlocește rangul de Cardinal, purtând titlul de Principe al Imperiului. 5. I se câștigă câteva mii de galbeni, venit bisericesc dela Regele Spaniei. 6. Acest venit se întărește de Papa. 7. Maria Cristina își păstrează moșiile din Ardeal. M. Sa va lucra, să o ia de soție urmașul Principelui. 8. Rămân în putere dăruirile făcute de Sigismund. 9. Episcopia [catolică, înființată de Principele, un an mai înainte] din Alba-Iulia se păstrează. 10. Urmașul sau Guvernatorul va duce cu sine hârtiile privitoare la Ducatele ce i se dau în schimb ²⁾.

Trăgânarea tocmelilor a fost de lipsă și pentru câștigarea de timp, ca Impăratul să se înțeleagă cu frații săi (care din ei ar voi să primească noua Domnie sau Stăpânire). Dintr'o scrisoare a lui Rudolf către Arhiducele Matthias din 12 Noemvrie, se vede, că Impăratul îl întrebuse mai nainte, dacă ar primi el Domnia sau cărmuirea Ardealului, arătându-și totdeodată dorința, ca Arhiducele să se însoare cu nenorocita Princesă Maria Cristina. Fiindcă acesta îi răspunsese, la 8 Noemvrie, în doi peri, cum înțelegem din aceeaș scrisoare, Impăratul îi cerea acum de nou, să-și spună verde gândul și să se hotărască acum și asupra căsătoriei, pe urmă poate face cum vreă, ca până la săvârșirea ei mai e taină, întâi trebuie să se facă despărțirea. Iar dacă mai are și acum ceva de zis, și nu vreă să primească, atunci să trimeată lui Maximilian prin acelaș curier «scrisoarea alăturată. Căci nu se mai poate perde timp, Carrillo îl zorește

¹⁾ *Mon. Com. Trans.* IV, 136.

²⁾ Contractul e publicat în *Új Magyar Muzéum* 1855, I. 193 sqq; începutul și clausula de ratificare prin Impăratul în *Tört. Tár.* 19, p. 25—26, de Szilágyi; un rezumat în *Carrillo*, p. 40. Tot în *Tört. Tár.* 19, 27 sqq, se află actul de dăruire a Ducatelor Oppeln și Ratibor, 31 Ian. și 3 Iunie.

necurmat ¹⁾. Și Matthias n'a primit oferta. La 19 N. el răspunde Impăratului, că a trimis la Maximilian curierul, cu scrisoarea lui ²⁾. Un răspuns șovăitor dă și Maximilian, la 25 Noemvrie. «Luând în cumpănire toate împrejurările,» scrie el, «nu mă pot hotărî nici slobozi în acest lucru acum» (mich doch in dieser sachen,... nit erkleren noch einlaszen kan). Întâi vrea să fie asigurat de M. Sa, în anumite puncte, după cum i-a atins în memoriu de curând. Anume: În vremurile primejdioase de acum nu poate primi, zice el, «acele Țări într'altă formă, decât în numele și în locul M. Voastre.» Apoi vrea să știe ce oameni i se vor da lângă sine, Nemți și Unguri, cunoscători ai Țării, ce trupe, câți bani, și dorește, ca Ungaria de sus să fie împreunată cu Ardealul. Dacă în aceste privințe primește răspuns îndestulitor, atunci va luă sarcina și va renunță și la titlul de Rege polon ³⁾. Această renunțare la titlul, ce cuprinde încă o amenințare pentru Regele Poloniei, Maximilian o și dețe acum, în Decemvrie, supunându-se în sfârșit multelor stăruințe ale Papei și ale Impăratului. O dețe mai repede, ⁴⁾ decum Rudolf i-ar fi putut făgădui împlinirea condițiilor ce pusese, dovedindu-și astfel dorința ferbinte de a luă cârma Ardealului, ⁵⁾ pentru care lucru aveă și el lipsă acum de a mulțami și a ști împăcați pe Poloni.

În faptă, aceștia trămiteau vorbă Impăratului, prin mijlocirea Nunțiilor papali, că fără ratificarea tratatului de Bend-

¹⁾ *Arh. C. H.* conv. Nov-Dec. 1597. Concept. D-1 Iorga (*Docum.* XII, 323—4, n. 2) rezumează astfel această scrisoare: «La o scrisoare a Arhiducelui Matthias (?), din 8, răspunde Impăratul la 12 Novembre. Să hotărască definitiv în chestia Ardealului. Carrillo nu-l lasă în liniște de loc. Bani n'are. Să comunice scrisoarea și lui Maximilian (concept).»

²⁾ *Arh. C. H.* Dat Eberstorff.

³⁾ *Ibid.* Pressburg, 25 Noemvrie. Altfel cuprinsul scrisorii e foarte bine reprodus, în traducere ungurească, în *Mon. Com. Trans.* IV, 17, nota 1. Bun rezumat, afară de punctul 2 («Ce considerație va aveă») și la d-1 Iorga.

⁴⁾ Copia actului latinesc, fără dat (între cele din Decb. 1597), în *Arh. C. H.* In *Docum.* XII, 327 se pomenește o scrisoare nemț. a lui Max. din 2 Decb., cu renunțarea, pe care n'o găsec în notele mele. Ambasadorul venețian din Praga raportă de această renunțare, la 29 Decb. și ziceă, că a adus-o Pezzen dela Viena, nainte de 3 zile. *Docum.* III, 2, 269.

⁵⁾ Aceasta se vede și din scr. lui Carrillo (Viena, 8 Ian), care tocmai îl văzuse. Szilágyi, *Carrillo*, 110.

zin, Maximilian să nu se aștepte a trăi cu ei în bună vecinătate, de ar fi într'adevăr să meargă în Ardeal. Ce e mai mult, San-Severo împărtășiă chiar zvonul, ce eră în Varșovia, că Zamoyski ar aveà de gând să dea sfatul la dieta lor, de a întrebuița pe Cardinalul Andrei Báthory ca mijloc de ispită față de Transilvăneni, pentru a vedea, dacă se poate face ceva cu el. ¹⁾ Maximilian le luă, ce e drept, cuvântul de pricină, prin renunțarea sa la titlul Coroanei, ce n'o avusese nici odată, dacă Polonii aveau să se mulțumească cu formula renunțării, care nu eră acea cerută de ei și de tratatul de Bendzin. Dar, dacă planul Cancelarului eră serios, el nu se putea strică cu atâta, ci cel mult se amâna numai pe altădată.

*

Se adeverește astfel gândul Bathoreștilor din Polonia, cel puțin împotriva Ardealului, ceea ce Mihai spunea din bună vreme. Tot așa se adeverește cererea lor la Poartă, unde Ambasada lor strălucită, însoțită de 400 de persoane, își făcù intrarea, la 16 Septemvrie, ²⁾ cererea de a li se lăsà nu numai Moldova ci și Țara-Românească, cu îndatorirea, să le plătească Turcilor tributele obicinuite. Ei arătau, că prin aceasta Marele Stăpânitor n'ar aveà nici o pierdere, dinpotrivă dobândă, căci Țara-Românească va trebui să fie scoasă dela Mihai-Vodă cu armele. Ceea ce Domnul știà (de bună seamă tot după vești din Țarigrad), numai puțin schimbat, cum am văzut în povestirea lui Marini: Că au făcut Polonii și Ieremia prin Ambasadorii lor făgăduială Turcilor, de a cuprinde și a aduce iar în stăpânirea lor Transilvania și Țara-Românească, punând în ele Domni pe Bathorești. Cu toate că Turcii n'avcau de gând să asculte cererea Ambasadorului

¹⁾ Estratto d'una lettera di M-re di San-Severo a M-re di Cremona, Nuntio a S. M-ta Ces., dei 24 di Gen. 1598. *A. C. H.* Cu câteva lăsări afară și în *Docum.* XII, 330. «Che perciò il Car-le Bathori et il Canc-ro sono stimolati di persuadere nelli Comitii questo negotio et usare ogn'arti di persuadere al Regno che saria bene di adoptare (in *Doc.* XII adoprare) il Car-le per instrumento di tentare li Transilvani (in *D.* XII : la Transilvania), per vedere se si può effettuare col med-o Card-le».

²⁾ *Arch. C.* Ms. 595, 9, f. 526, Pera 21 Sept. Ambasador eră Castelanul de Halicz, care trecù Dunărea la 4 August. *Doc. Supl.* II. 1, 423.

polon,¹⁾ acestea sunt dovezi, cari întemeiază mai mult si-
lința lui Mihai-Vodă de a face cumvă, ca să nu fie ocolit de
2 părți, dacă nu chiar înlocuit și el cu prietenii Polonilor,
a căror bunăvoință de geaba s'a trudit mereu s'o câștige și
a căror dușmănie amară o simția atâta. Și aceasta fără să
aibă cea mai slabă știință de hotărîrea lui Sigismund de a-și
părăsi Țara, și de sigur, cu mai multă nădejde decât temere,
că Impăratul nu-și va lăsa nici odată prietenul din Ardeal
la nevoie.

Interesul Impăratului, de a-l țineă mulțumit și pe Mihai, nu
încetă nici acum, când avea să intre de-a-dreptul în stăpâ-
nirea Ardealului; dinpotrivă crește, cum bine socotește Nun-
țiul Di Cervia, când, la 13 Noemvrie, dă omului trimis de
Mihai la Praga recomandăția cerută pentru Nunțiul Speziano,
de a-i stă într'ajutor la Curte, ca să se asculte dorințele Dom-
nului lui. Căci e «om brav, cu cap» (di cervello), zice Di Cervia,
și, ajutat bine, poate face foarte mult, în locul unde este. Și,
dacă va trece în Bulgaria, cum a zis, va fi datoria M. Sale
de a-l ajuta chiar cu mai multă oaste decât cere, pentru a
putea oprî în acele părți, anul ce vine, cât mai multă pu-
tere a dușmanului.

Asemenea și Della Torre pune un cuvânt bun pentru Depu-
tatul lui Mihai-Vodă, prin scrisoarea sa către Impăratul, Alba-
Iulia, 17 Noemvrie. «Cunoscând trebuința acelei țări,... ca să
fie ajutată, pentru a putea turburâ în felurite chipuri duș-
manul»,... n'a putut să-i tăgăduiască, de a adăoga și el ale
sale «umilite rugăciuni pentru norocoasa isbândă» a celor ce
va cere («a nunțiului ce duce», — «del nuncio che egli porta».)²⁾

Zece zile după aceea, recomandă și Archiducele Maximilian,
din Pressburg, 27 Noemvrie, cererea lui Mihai Impăratului:
de a ține lângă el și mai departe pe cheltuiala M. Sale oastea,
ce a ținut o până acum, păstrându-l astfel în ascultarea de
până aci, și ca să-și poată apăra Țara de Turci și Tătari,

¹⁾ *Docum.* III, 1, 509, Bailul venet Girolamo Capello c. Doge, Pera, 21
Oct. 1597; cf. *A. C. Ms.* 595, 9 f. 165, Constpl. 7 Nov.; *L'Amb-re Palaceo*
tratta maneggi grandi, et per la dapocagine d'lbraim non ha havuto
risposta.

²⁾ *Docum.* XII, 326. Alba Iulia, 13 și 17 Nov.

mai ales, când M. Sa știe, câte servicii a adus Voivodul până acuma împotriva dușmanului și cât interes au Țările M-ții Sale, și mai ales Ungaria și Transilvania, ca Țara lui să fie păstrată. ¹⁾ După potriveala timpului, am așteptă, să se recomande aci cererile, ce le duceă omul lui Mihai-Vodă, care se află la Albă Iulia în 13—17 Noemvrie. Dar Maximilian alătură acum abia scrisoarea lui Mihai dela 4 Octomvrie, ce o cunoaștem, și cum se vede și din cuprinsul arătat de Arhiduce. Nu știm ce împrejurări au putut pricinui întârzierea aceasta; ²⁾ tot așa, precum n'avem lămuriri, de ce Ambasadorul din urmă, care eră un fruntaș (un gentilomo), ajunsese abia pe la începutul anului 1598 la Praga. ³⁾

Nu credem, că acest om să nu fi avut însărcinarea anume de a vorbi Impăratului și de însemnata chestie a cuprinderii Moldovei. Sigur e însă, că acest punct nu fu luat în seamă. Nici Marini, care se află încă lângă Voivodul, când se întoarse Trimisul, nu auzi nimic de un răspuns în această privință, ⁴⁾ nici Ambasadorului venețian din Praga nu-i spuseră informatorii săi fie și numai de vre-o propunere în ăst înțeles.

El știe, că Trimisul a scos pe Domnul său, pentru că n'a făcut nimic anul acesta, cu frica de venirea Tătarilor, semănată de Moldovean, și a făgăduit de a se țineă totuș în atârănare de M. Sa împreună cu Principele Transilvaniei și de a săvârși anul ăsta vre-o faptă însemnată împotriva dușmanilor. Apoi, că a cerut să i se plătească și anul ăsta cei 4.000 de ostași, *deosebit* de Principele transilvan (separatamente dal Principe), așadară neatârători de el, zicând mai departe, că va țineă și de aci înainte legăturile cu Bulgarii și Sârbii, pentru rescularea lor. De și știau la Curte, că a-ceștea sunt nădejdi deșarte, totuși aflare de bine a-l ține

¹⁾ *Arh. C. H. conv.* Nov.-Dec. 1597; un extras și în *Docum.* XII, 327.

²⁾ Că scrisoarea lui Mihai-V., care ni s'a păstrat în copie, nu poate avea datul greșit, bună oară, în loc de 4 Noemvrie, nu avem drept să credem. Marini spune hotărît, că Mihai trimesese înainte de 24 Oct. un om de olac cu cererea pentru susținerea mai departe a oastei împărătești, și după aceea avea să trimeată un Ambasador (cu rugăciuni în felul celor vestite înainte prin Marini, cum se vede).

³⁾ *Docum.* III. 2, 270. Depeșa din Praga, 12 Ianuarie: «e arrivata qui ultimamente una persona mandata dal Vaivoda della Vallachia».

⁴⁾ *Docum.* XII, 332.

în voie bună către Impărăție și de a nu-i dà prilejul, să se apropie de Turci nici el nici Transilvanul. Deci îi îmbunără ajutoarele din anul trecut și de a face și alte demonstrațiuni [războinice către Turci], ce le vor fi cu putință. Cu acest răspuns fu slobozit omul Voivodului, după puține zile, ca să se întoarcă acasă, cât mai repede ¹⁾. Scrisoarea Împăratului, ce i se dește și pe care nu o cunoaștem, arată și numele persoanei ce va merge cu banii: Ioan de Pojon ²⁾. Încolo erà îndrumat Voivodul, să se adreseze Comisarilor, ce vor merge în Ardeal ³⁾

Dar, până ce să ajungă și să se întoarcă omul său trimis la Praga, Principele transilvan, căruia știm de ce-i ardeà acum, chemase înapoi oastea de ajutor cu Moise Székely, asupra căreia, ne aducem aminte, că și el aveà cuvântul, o chemase încă înainte de sfârșitul anului: cu toate că Mihai-Vodă se rugase, în Decemvrie, să-i trimeată pe lângă acest corp și pe Sennyei Pangraț cu oștile lui din Secuime, ca totuș să înceapă ceva peste Dunăre, îndată ce va înghețà.

Mai mult încă, martorul nostru Marini zice, în scrisoarea-i dela 31 Ianuarie 1598, că Principele Sigismund fusese și el învoit cu «bunul plan» al lui Mihai (il suo bon proposito) și venise până la Brașov, pentru a-l pune în împlinire, căci totul erà hotărât. Dar s'a întâmplat din potrivă, nu știe pentru care neajuns ⁴⁾. După cum se pare, aici ar putea fi chiar vorba de intrarea în Moldova, despre ce vorbise Marini și la 24 Octomvrie.

Astfel se încheià anul fără nici o faptă războinică din partea lui Mihai-Vodă, cu toată oastea frumoasă ce o ținu gata, mai mult de jumătate de an, și cu tot ajutorul împărătesc ce avu.

Nu se adeverește nici chiar vestea, ce o aduceau la Praga scrisori din Ardeal, cu datul de 5 Noemvrie, că Mihai ar fi trimis câteva companii de soldați în Bulgaria, să necăjască pe

¹⁾ *Docum.* III, 2, Depeșă din Praga, 12 Ianuarie. Atunci erà și plecat.

²⁾ *Ibid.* XII, 332. Se pomenește în raportul lui Marini din 8 Martie 98.

³⁾ În *Arhiva* Ministerului de Război din Viena, Regist. 201, f. 321, supt 24 Ianuarie 1598, se află această însemnare: «Michaeli Waivodae Moldaviensi Recepisse, wirdt zu aller beständigkeit vermahnt, und auf die Sibenbürgischen Commissari gewisen».

⁴⁾ *Docum.* XII, 330-1, Marini c. Impăratul, «Carachal» 31 Ianuarie.

Turc la întoarcerea lui din Ungaria ¹⁾. La toată întâmplarea, la Curte aveau drept să creadă, că atât această întreprindere târzie și la vreme nepotrivită, cât și întreprinderea Transilvanului împotriva Timișorii, erau numai pentru vedere, cu altă țintă decât serviciul Maiestății Sale, nevoind ei să se strice nici cu una nici cu cealaltă parte. ²⁾

Nevoia ce avu Mihai-Vodă de a nu trece Dunărea ajungea chiar mai poruncitoare, când oștile plătite de Împăratul fură chemate de Transilvan acasă. Dacă Tătarii încetase, poate, pentru timpul ernii, de a fi amenințatori, Polonii, adică Zamoyski, și satelitul lor Ieremia-Vodă, rămăneau tot atât de primejdioși și de neimpăcați, și după neascultarea cererii lor, a celor dintâi, de a fi lăsați de Turci să coprindă Țara. Cu atât mai mult, dacă aveă vre-un temei bănuiala Ambasadorului venețian din Constantinopole, că par'că s'ar fi învoit Marele Vizir cu Ambasadorul polon, înainte de plecarea acestuia, asupra unui atac comun împotriva lui Mihai ³⁾. Și astfel eră limpede, ce politică trebuia Voivodul Mihai să urmeze, cel puțin până ce i-ar veni un răspuns bun, și mai ales ajutoare îndestulitoare dela Împăratul, ori dacă nu, până ce s'ar înțelege cu Stăpânitorul din Ardeal, unde el nu știă ce schimbări se pregătesc, asupra cuprinderii Moldovei: trebuia să stea bine și mai departe cu Turcii și să-și îmbune mereu pe Tătari.

CAP. IX.

Schimb de misiuni cu Turcii și Tătarii pentru tocmeala păcii. Nuoii propuneri și pregătiri ale Domnului pentru ocuparea Moldovii. Plata tributului la Turci. Pă-răsirea Transilvaniei de Sigismund și contractul pentru închinarea lui Mihai-Vodă și a Țării către Împăratul, 9 Iunie 1598.

Ceaușul care predă, la 20 Iulie, lui Mihai-Vodă diploma de Domnie și daruri din partea Sultanului, putea fi înainte

¹⁾ *Docum.* III. 2, 268. Depeșa Amb. ven., Praga 24 Nov.

²⁾ *Ibid.* III. 2, 269. Praga, 29 Dec.

³⁾ *Ibid.* III. 1, 518. Pera, 3 Dec. Cf. scr. Patriarh. c. Ieremia, *An. Ac.* III, 39.

de sfârșitul lui Septemvrie, în Țarigrad. Căci l'am văzut, la 4 a acestei luni, iarăș în Târgoviște, întorcându-se din misiunea sa în Țara Tătarilor, unde plecase de-a dreptul. Pe atunci, sau chiar mai înainte, va fi fost pornită, să facă acelaș drum, ceealaltă misiune, de care ni s'a păstrat mărturie ¹⁾. Căci, pe la jumătatea lui Noemvrie, sau cel mult până la sfârșitul lunii, nu mai târziu ²⁾, scrie Mihai-Vodă Patriarhului din Constantinopol, că s'au întors din Tartaria sănătoși Capigii, despre cari i-a scris înainte, că au trecut pe la el și s'au dus la Chanul tătar, însoțiți de Grecul Chendir Bali, după porunca Înălțimei Sale Sultanului ³⁾.

Poate în urma răspunsului dat de Voivodul nostru Ceaușului, că e silit a-și ține numeroasa sa oaste de răul Tătarilor, Turcii se grăbiră a trimete acei Capigii la Chanul cu noi porunci, de a ține prietenie cu Domnul român, și a nu-l supără în trecerea lor, poate chiar de a-l oprî, să nu mai meargă anul ăsta în Ungaria ⁴⁾, fiind și târziu. Din scrisoarea Patriarhului dela 29 August (8 Septemvrie), care de bună seamă va fi fost adusă Domnului cu acelaș prilej, știm atâta, că Pașa dela graniță, împotriva căruia Mihai s'a fost jeluit, că a făcut rău la doi oameni ai săi, a fost scos din slujbă și că Tătarilor li s'a dat poruncă de a nu intră în Țara lui; apoi, că dânsul îl îndemnă să trămeată cât de puțin tribut, în semn de pace ⁵⁾. Ca atunci, când Ceaușul își arată scrisorile cu ordinul ce duceă Tătarului, de a alergă în Ungaria fără a atinge Țările-Românești, și lăsă de fură citite, în traducere, la Curtea Voivodului, cum mărturisește Walther, care a fost chiar de față ⁶⁾, așa și acuma, misiunea

¹⁾ Mai înainte, dacă ea va fi plecat îndată după ce Patriarhul își scrisese cartea sa dela 29 Aug (8 Septb.) V. mai jos.

²⁾ Scrisoarea Voivodului nu e datată, dar e datat răspunsul Patriarhului, care este din 9 Decemvrie (de sigur stil vechi) 7106 (tipărit greșit 7606!) = 1597. *Docum.* III. 1, 518—19.

³⁾ *Ibid.* p. 519.

⁴⁾ Intr'adevăr așa explică Dragomanul împărătesc scrisoarea cit. a lui Mihai, ce-o vom cunoaște mai jos, ori, așa-i spuneă Dragomanului Patriarhul: că l-a oprit de a merge. *Docum.* XII, 334.

⁵⁾ Melchisedec, *Relațiuni ist.* în An. Ac. III, 36, cuprinsul scrisorii.

⁶⁾ Walther, 47—8. E cea din urmă însemnare ce ne-a păstrat, și aceasta din vederea cu ochii. Poate că Cronica ce a întrebuințat-o el a fost con-

turcească aveà să treacă pe la Domnul Mihai, ca dânsul să se poată adevèri și de astă dată de înnoita porunca ce s'a dat acelorași stricători supuși ai Sultanului.

Fie că acești Capigii trecuseră pe la el sau încă nu trecuseră, fie că Deputația sa la Tătari cu «scrisori prefăcute» și cu daruri, trimeasă în Septemvrie, se întorsese sau nu (la 16 Octomvrie încă nu ajunsese acasă, la 24 erà aci), ¹⁾ Domnul ținea să-și arate și el neclintita dorință de pace, îndată ce Principele transilvan începuse dușmăniile prin asediul Timișoarei, deșchis la 16 Octomvrie. Poate și pentru a ține cumpăna și a o îndesă pe partea sa împotriva uneltirilor Ambasadorului polon, Mihai-Vodă scrie, la 20 Octomvrie, Ambasadorului englez, rugându-l, să arate la Poartă buna sa voință pentru slujba Sultanului, căruia se făgădueste a-i trimete tributul, și punând vina pe Pașii mărginași (întocmai ca altădată Ardeleanul), pentru toate cele ce s'au întâmplat în acele părți ²⁾.

Dar scrisoarea lui află o situațiune foarte nepriincioasă. Pe când, în Septemvrie încă, Sultanul își vedeà de plăceri (conje Sultane), fiind asigurat, că Impăratul nu are oști, să poată face vre-o cucerire ³⁾, sosià, pe la 27—28 Octomvrie, vestea din tabără, că oastea împărătească s'a apucat să bată Rabul. Aprins de mânie, Sultanul scoteà afară pe Vizirii, cari venise la jalbă («all Arz»), în 28 Oct., îi scoteà, fiindcă n'au îngrijit la vreme de provisiunile trebuitoare la un astfel de răsboi ⁴⁾.

Când apoi la 2 Noemvrie se întorceau și cele 3 galere, care au fost să treacă pe Tătari peste ape, cu vestea, că aceștia nu s'au dus în Ungaria, ciuda Marelui Stăpânitor își ajungeà culmea. Chanul se scoteà prin scrisorile sale cu porunca ce a avut dela Marele Vizir Ibrahim, că nu trebuie să treacă prin Țara-Românească, și nu trebuie să meargă în Ardeal, și cu cea a Serdarului, ca să nu treacă prin Moldova. Și

tinuată și de aci înainte, dar el plecase din Țară, și nu se mai întoarce, cum aveà de gând, să culegă la fața locului știrile întâmplărilor ce au mai urmat.

¹⁾ V. cunoscutele scrisori ale lui Marini, din 16 și 24 Oct. 1597.

²⁾ *Docum.* III. 1, 516. Girolamo Capello c. Doge, Pera 17 Noemvrie.

³⁾ *Arh. C.* Ms. 595, 9, f. 99. Di Veneția 17 Oct., după vești din Constpl din 7 Sept.

⁴⁾ *Ibid.* f. 164. Di Constpl. li 7 Nov.

zicea: «dacă e să nu trec prin Valahia și Moldova și să nu merg în Ardeal, atunci ce să facem noi în acele părți». Auzind acestea, Sultanul a mazilit pe Ibrahim, numind în locu-i pe Assan-Pașa Eunucul. ¹⁾ La motivele căderii Marelui Vizir, «pentru marea lui nehrâncie», se adăugea anume: că «a înșelat pe Marele Stăpânitor cu nădejdea tare, că Transilvanul va face pace, și Românul (il Valacco) își va trimite tributul, și prin această nesocotință au fost lăsate, anul ăsta, lipsite de pază granițele Transilvaniei și ale Țării-Românești, cu mare primejdie pentru Grecia și Bulgaria». ²⁾

Schimbarea Marelui Vizir a schimbat numai decât și păreriile Turcilor. Văzându-se rău pregătiți și cu Vistieria Statului goală, Sultanul a dat ordin, ca Marele Vizir să facă pe cheltuiala lui opt galere, ceialalți Viziri cinci, fie-care, Evreii 20, Grecii 15, ceialalți slujbași fiecare după puterea sa, căci vrea anul viitor să pună pe Mare 200 de galere, dar Dumnezeu știe ce se va alege de asta, înseamnă martorul. Ba se așteptă dela început și tocmelile cu Ambasadorul polon să ia altă întorsătură, după ce, din netrebnicia (per la dapocagine) lui Ibrahim, nu i s'a dat răspuns. ³⁾

Intr'o astfel de stare sufletească erau Turcii, când sosi scrisoarea lui Mihai către Ambasadorul englez. Acesta și cercă a se pune în înțelegere cu noul Mare-Vizir, foarte pe ascuns, dar primî răspunsul, pe cât află Ambasadorul venețian, că Miniștrii Principilor nu trebuie să se pună mijlocitori pentru alții, ci să-și vadă de trebile lor. Alt-fel Pașa nici nu credeă cuvintele Voivodului și spuse anume Englezului, că Mihai va trebui să-și ia pedeapsa. Venețianul află chiar, că Tătarul a primit poruncă, să plece cu tot poporul său asupra

¹⁾ *Ibid.*, aceeaș scrisoare; partea asta se află și în *Docum.* XII, 325-6, aci cu datul de 5 Nov. (nu știu care are drept). Indreptez însă: «se non passo» în loc de... «passa» din tipar, și «che non vadio», în loc de... «vadi»).

²⁾ *Ibid.*, f. 165, resp. *Docum.* XII, 316, Conspl. 7 Nov. După depeșa Bailului venețian din Constpl., mazitarea lui Ibrahim s'a publicat (si è pubblicato da per tutto) «Sâmbătă», nainte de 18 Nov., când își scriă depeșa, ceea-ce cade pe 15 Nov., până atunci schimbarea a fost cunoscută, se vede, numai în cercurile guvernamentale, în cât nici Bailul nu eră sigur de ea. *Docum.* III, 1, 517. Hammer, *Gesch. d. osm. R.* ed. a 2-a, II, p. 625, are datul de 3 Nov. pentru schimbarea Vizirului.

³⁾ Aceeaș scris. din 7 Nov. (în *Doc.* XII, nu mai este acest fragment.)

Țării-Românești, s'o prădeze, și pe Voivod să-l prindă viu sau mort; acelaș lucru să-l facă și cu Moldova. ¹⁾ Mai sigură decât această poruncă eră gătirea ce o făceau înșiși Turcii, trimițând îndată, încă în Noemvrie, o seamă de oaste, 4.000 de Ieniceri, la Dunăre, către Vidin, supt comanda lui Assan, fiul lui Mohamed Pașa ²⁾, de frica trecerii lui Mihai în Turcia, îndată ce va înghețâ râul. Ba aveau de gând să mai trămeată alți doi Pași, unul la Nicopol și altul la Silistria. Și când Ambasadorul polon plecâ, pe la sfârșitul lui Noemvrie, fu trămes în urma lui un Ceauș, ceea ce dâ prilej la bănuieli, că vreâ să facă cevâ în unire împotriva lui Mihai, îndesându-l de 2 părți: Știau ei, că atunci Transilvanul nu va puteâ suferi asta și se va întoarce dela războiul din Banat, ca să apere aceste părți. ³⁾

Dar aprinderea lor de mânie aveâ să se potolească foarte curând, când vedeau, că oști nu se pot adunâ așa numai bătând din picior, ⁴⁾ și că Satârgi se întoarce fără multă ispravă din Ungaria, ba începuse chiar și tocmeli de pace. ⁵⁾ Astfel nici nu treceâ luna și noul M.-Vizir ziceâ singur Ambasadorului englez, că ar trebui să scrie Valahului, ca să facă în tot chipul pace cu Marele-Stăpânitor. ⁶⁾

Intr'aceea sosî și scrisoarea lui Mihai-Vodă către Patriarhul, pe la jumătatea lui Decembre (înainte de 9/19) ⁷⁾. Dom-

¹⁾ *Docum.* III, 1, 516, Raportul lui Capello, Pera 17 Nov.

²⁾ Pe acesta îl făcuse Sultanul de curând, la 28 Oct., Vizir de Divan, al 6-lea în rang *A. C. Ms.* 545, 9. rap. citat din 7 Nov.

³⁾ *Docum.* II, 1, 517—18. Pera, 3 Decb. și scris, cit. din 17 Nov.

⁴⁾ *Ibid.* IV, 2, 224. Depeșă din 31 Decb.: „pare che le provisioni da guerra per terra et per mare si vadino raffredando“.

⁵⁾ Pe aici nu se vorbește altă decât de pacea tratată de Miniștri Maieștății Sale cu ei, scrie Dragomanul împărătesc, la 1 Ianuarie 1598, din Constantinopol, *Arch. C. H.* 1598, copie alăturată unei scrisori din 14 Febr., scrisă dela Curte lui Pezzen.

⁶⁾ *Avisi del Dragomano.* Constpl. 18 Decb. *Docum.* XII, 329 (numai rezumat, în Avizurile din 15 Ianuarie).

⁷⁾ Poate chiar în ziua de 8/18, pentru că la acest dat, Dragomanul, care scria guvernului împărătesc peste Veneția (de bună seamă fostul Dragoman al Ambasadei împărătești, *V. Arch. C. Ms.* cit. f. 544: «littere del Dragomano della Mta. V.») nu puteâ raporta despre aceasta (deși se poate să nu fi aflat vestea numai decât), iar la 9/19 Patriarhul își scriâ răspunsul, despre ce Dragomanul abiâ la 1 Ianuarie eră în stare să scrie,

nul spune de Capigii ce s'au dus cu Chendir Bali la Chanul, după cum a «scris mai înainte» [Patriarhului]. Acum s'au întors. Tătarul se arată doritor de pace, i-a scris și de porunca ce a primit de a nu se duce [fără să spună unde: în Ungaria, sau numai de a nu trece prin Țară în Ungaria?], ¹⁾ și că dânsul a făgăduit ascultare; apoi, că a trămes și el (Chanul) un om cu Capigii, să meargă împreună în Transilvania, pentru a face unire și cu Principele (cărui Chanul i zice Rege). Acestora și lui Chendir Bali Voivodul le-a dat soți, oameni de credință din partea sa, pentru a se tocmi cu toții asupra păcii, precum a fost dorința Maiestății Sale Sultanului Moamet. I așteaptă în curând din Ungaria (adecă din Transilvania). Și îndată ce vor sosi, i va trimite la Constantinopol cu Dimo Celebi și oamenii săi, «cu toată buna rânduială», atât față de Domnul său, Marele-Stăpânitor, cât și în privința darurilor de lipsă, cum se cuvine. De încheiere Mihai-Vodă mulțumește Patriarhului pentru osteneala ce și-a dat, să-i facă atâta bine, și făgăduie a-i împărți daruri și «laude dela toate popoarele, lui, ca pricinei păcii și liniștei acestor provincii». Il roagă apoi, să se poarte cu bunăvoință către Arhiepiscopul de Târnova, despre care a aflat, că l-a scos din Scaun, nu știe pentru ce. Mai multe i va scrie prin Dimo Celebi ²⁾.

În raportul său dela 1 Ianuarie, Dragomanul împărătesc, care dă cuprinsul scrisorii lui Mihai-V. către Patriarhul, spune, că «cei doi Capigii adecă Portari» (cioè Portieri) au primit dela Mihai Boieri de însoțitori cu daruri, și au fost trimiși îndată la Tătar, «pentru a-l face să rămână, ca să nu treacă anul acesta în Țara Românească și Ungaria». Am fi ispitiți a crede, că sau Dragomanul tâlmăciă cuvântul îndoielnic al lui Mihai («di non passare»), sau Patriarhul prin grai către el. Dar, pe lângă celelalte lămuriri ce ni se dau, mai are Dragomanul și vestea de tot nouă, că Mihai a fă-

totodată însă și despre dispozițiile luate în urma scrisorii. V. citatul raport, datat din 15 Ianuarie, unde însă rezumează ce a spus la 18 Dec. și 1 Ian. *Docum.* XII, 329.

¹⁾ «comandamento del Gran Signore di non passare».

²⁾ *Docum.* III. 1, 519—20. O traducere italienească, nedatată, a scrisorii lui Mihai. «L'Arcivescovo di Tornebo» nu poate fi altul decât cel ce l'am numit în text.

găduit Patriarhului, de odată cu tributul și suma anumită de 200 de galbeni, ca pomană. ¹⁾ Poate, că această sumă ca și explicarea comandamentului către Tătar, să se fie găsit într'o scrisoare de mai nainte a Voevodului, în aceea pre care o și pomenește în scrisoarea sa cunoscută.

Schimbarea stării sufletești în Serai și la guvernul turcesc a fost înlesnită, fără îndoială, și prin încetarea lui Sigismund Báthory de a mai bate Timișoara, de unde se va fi întors și Ceaușul Ali, ²⁾ pe când Jósika trimitea din Lipova scrisoare Serdarului, cu tălmăcirea pricinilor, care i-au împins la această faptă; ³⁾ nu mai puțin prin tocmelele începute chiar de Satârgi Mohamed cu căpeteniile oastei împărătești, la Vați. Deci Marele Vizir însărcină, cum am pomenit, pe Patriarhul și pe Ambasadorul englez, să scrie Voivodului, «pentru a-l îmbărbăta la pace, și ca să-și trimeată tributul, cât mai curând». Și ei i împliniră cererea numai decât și i scriseră. ⁴⁾ Scrisoarea Patriarhului, care ne este cunoscută, mai înșiră odată, fiind răspuns, toate cele ce cuprinde scrisoarea lui Mihai-Vodă. Apoi adăuge îndată, că e vremea, bunele făgăduințe să le și îplinească. Mai ales că sânt unii, cari îl vorbesc de rău, și zic, că n'are să facă ceea ce zice. Să asculte cuvântul Scripturii și să dea darea sau haraciul («le gabelle o il carazo») celui ce i se cuvine.

¹⁾ Inceputul scrisorii l'am citat mai sus (pag 509 nota 5); întru cât ne privește aici ea e publicată în *Doc. XII*, 334, cu datul, Constantinopol «1598 înainte de 14 Febr. [trimeasă de Bernardino Rosso la 14 Februar 1598]». Am văzut că această arătare e puțin greșită. Că e o copie (nedată) a raportului dela 1 Ianuarie al Dragomanului, rezultă din începutul nepublicat, și din asemănare cu raportul dela 15 Ian. al aceluiaș; *ibid.* p. 329. Indreptez: «havendo fatto l'ambasciata et presentato li presenti»,—lipsiă «et».

²⁾ Reținerea lui lungă e explicată, pare-se, printr'o scrisoare trimisă Chanului. *Arh. C. Ms.* 595, 9, f. 541.

³⁾ Szilágyi, *Carrillo*, p. 120, Di Cervia c. Carrillo, A.-Iulia, 8 Febr. 1598.

⁴⁾ «Hora... hanno, per ordine et espresa intimatione [ce e tipărit cursiv lipsește în *Doc. XII*] del Visiro, scritto et mandato le loro lettere al Valacco per essortarlo alla pace et mandar il suo tributo». Citatele Avvisi din 15 Ian. Nu putem lua în text cuvântul «ordin», poruncă, pe care chiar raportorul și-l îndulcește: față de Ambasadorul englez nu era potrivit de loc. *Doc. XII*, 329 resp. *Arh. C. Ms.* cit. f. 540.

I aduce aminte, că de când e aci și înainte de a fi aci (când eră P. al Alexandriei), «tot ce s'a cerut de la Poartă s'a avut». I mai amintește, cum el i-a câștigat dela neînvinsul Mare-Stăpânitor porunca, «să nu treacă pe acolo acele neamuri» (adecă Tătarii). I cere în sfârșit milă (elemosina) pentru biserică.¹⁾ Totuș Bailul venețian crede, că Mihai, cu toată aplecarea sa spre pace, «nu se va slobozi la contracte, cari nu-l vor asigurà cu desăvârșire»²⁾.

Capigii, de cari se vorbește în aceste scrisori, împreună cu însoțitorii lor, veniră într'adevăr la Ardeal, unde par a fi la 1/11 Decemvrie, când Nunțiul Visconti, zorind, în numele Principelui, nu numai încheierea ci și împlinirea târguielii de predare a Transilvaniei, în cursul lui Ianuarie, cum am văzut, spune, că altfel Principele își păstrează dreptul de a încheia pace cu Turcii, «a cărei tocmire se ține în picioare, atât prin scrisorile ce aduc Capigii (cum înștiințai de curând), cât și printr'un Secretar, ce se trimite la Chanul Tătarilor». Secretarul «va fi înapoi pe la sfârșitul lui Ianuarie». ³⁾

Această misiune se întoarce din Ardeal la Târgoviște pe la sfârșitul lui Decemvrie, dacă Marini își aduce bine aminte. ⁴⁾

¹⁾ *Docum.* III. 1, 518—19. «Meletius misericordia Dei papa et Patriarca Alessandriae ac... Constantinopolitanae Sedis» către Mihai Vodă. 9 Decb. 7.106 (tip. greșit 7.606). Cf. și depeșa Bailului, dto 31 Dec., *ibid.* IV. 2, 224—5.

²⁾ Cit. depeșa dela 31 Decb.: «ma si crede che Micali non condiscenderà a partiti, che non lo assicurino compitamente.»

³⁾ Copia di l-ra di Mons-re di Cervia à Mons-re di Cremona d'Albagiula li XI di Dec. 1597. *Arch. C. H.* conv. «sine die» (cu câteva lăsări afară în *Docum.* XII, 327). Nu știm, când a anunțat Di Cervia la Praga venirea Capigiilor—atunci de bună seamă în așteptare, dacă nu și acum; —«(come avisai ultimamente)» lipsește în *Docum.* XII—. Vestea despre părăsirea asediului Timișoarei o putea împărtăși Ambasadorul veneț. la 22 Decemv. (*Docum.* III. 2, 268); ea putea să fi fost trimisă din Ardeal în zilele dintâi ale lunei. Și atunci va fi scris și Visconti despre «le lettere che portano li Capigi», de cari Mihai va fi trimes știre înainte, îndată ce se întoarseră la el dela Tătari; căci de un avis la ducere nu putea zice Nunțiul «ultimamente»; cel mult dacă n'ar fi mai scris nimica dela 13 Nov., data celei din urmă scrisori cunoscute a' lui, în care însă nu spune nimic din acestea.

⁴⁾ Raportul lui e din 31 Ianuarie. *Docum.* XII, 330 sq. S'ar putea totuși, ca ei să fi fost la 8 Ian. încă tot în Alba-Iulia, după cum află Amb. veneț. la Praga, 26 Ian. *Docum.* III. 2, 271. Altfel, la 15 Ian., erau sosite

Din ea făcea parte acum într'adevăr și Secretarul Cancelarului ardelenesc (Ioan Bernárdffy, cum vom vedeà mai târziu). Din partea lui Mihai-Vodă i se alătură George Raț, «care altădată a fost în Constantinopol». Din Capigii însă unul fu trimis la Constantinopol, însoțit de un frate al lui Dimo Celebi; iar acesta însuși cu celalalt Capigiu fură opriți aci (retiegnuto quà). Astfel omul Tătarului plecă numai cu Trimișii acestor doi Principi, ce mergeau pentru «prefăcătoria» de tocmeală mai departe a păcii. Căci «toate aceste trăgănări se fac până ce nu vin dela Maiestatea Voastră răspunsuri cu provisiile de ajutoarele de lipsă», zice Marini. ¹⁾

Dacă ținta de a ține pe Turci cât mai mult cu vorba atârână de misiunea în Tartaria, atunci ea eră pe deplin isbutită. Nu la sfârșitul lui Ianuarie, când erau așteptați, se întoarseră Trimișii Domnilor, ci ei ajunseră abia la începutul lui Aprilie în Moldova, la Tecuci. ²⁾ E drept, că pacea nu se turbură în tot timpul acesta, și peste el încă. Dar înțelegerea cu Tătarii începea să se despărțiască de cea cu Turcii, și tocmelele cu aceștia, ce se urmau din partea Domnului român și a lor nemijlocit, trec prin multe schimbări.

Din răspunsul dat de Mihai-Vodă Patriarhului, la 11 Februarie 1598 (nu poate fi decât tot stil vechi), aflăm, că într'adevăr Poarta, dacă poate nu va fi dat încă și porunci Tătarului, să prădeze Țara, după cum aflase Bailul venețian la 17 Noemvrie, însă amenințări de felul acesta trimesese lui Mihai, pentru întâmplarea așteptată, că nu va plăti numai decât tributul și nu va da îndată înapoi orașele ce i le cerură, Brăila, Giurgiul și încă unul (Bapalè), al cărui nume nu-l

în Constantinopol scrisori de ale Principelui ard., trimise de Hanul tătar, pe cari el a trăbuit să le primească vre-o 2 săptămâni mai nainte, chiar dacă se află în câmpiile Oziei. *Ibid.*, p. 330.

¹⁾ Citatul raport. Originalul în *Arch. C. Hung.* conv. 1598 Iänner-März. Asupra greșelilor din tiparul documentului mă voi mai întoarce.

²⁾ Intâia lor scrisoare e datată de aci, în 3 Aprilie. A fost publicată împreună cu alte 8, ce mai trimeseră în timpul șederei lor în Țările românești (până la 1 Iunie), de învățatul și prea amabilul sub-Director al Arhivei Curții și a Statului, din Viena, d-l șef de secție Dr. Károlyi Árpád, în *Történelmi Tár* 1878, p. 563—576.

putem potrivî pe nici o localitate. ¹⁾ Mihai-Vodă însă nu se îngroziă de loc de asprimea cu care noul Mare-Vizir ținea să-și înceapă slujba. Vom vedea mai jos, cam ce răspuns a dat Domnul Marelui Stăpânitor prin Cisnegirul ²⁾ Pârvan Aga, care i aduse noua poruncă. El nu se deosibiă în cuprins, ba nici în bărbăție, de ceea ce scrise Patriarhului, mijlocitorului păcii. «Am dat altădată știre Sfinției Tale», scria Domnul—repetând, în parte, lucruri cunoscute,— «că a venit aici Dimo Celebi cu Capigii și cu poruncile Marelui Stăpânitor, una pentru a o trece la Chanul Tătarilor, cealaltă pentru a o duce Transilvanului. Așa am și împlinit; precum și noi am dat ordin lui Chindir Bali, amănunțit, și am trimes împreună cu el pe unul dintre Capigii la excelentul nostru Vizir Asan; ³⁾ pe celalalt Capigiu și pe Dimo Celebi i-am reținut aici; și găsesc tributul pentru a-l trimite, cât e cu putință Țării, pentru ca să fie în rânduială, și îndată ce se va întoarce de acolo Chindir Bali, fiindcă și Sfinția Ta ne-ai sfătuit la aceasta, adică să ne trimitem haraciul»... «Întârzierea s'a făcut până ce s'au dus și s'au întors Capigii dela Tătar și dela Transilvan și astfel mi-a venit, Prea Sfințite Părinte, o altă poruncă prin Pârvan Aga Cisnegirul—aceea de care am vorbit —. Tot așa de frumos e și răspunsul cu privire la cetățile ce i se cer. «De acele lucruri eu nu știu nimica, nici n'am avut a face cu ele», continuă Domnul, «după cum bine știu chiar ei (Turcii) și cunosc. Cei ce s'au dus la Brăila și Giurgiu, aceia au luat până și paie (sau parii?) ⁴⁾. Dar Țara românească a rămas numai cu numele, locul și ținutul (paese),

¹⁾ «Imbrachia et Giorgiovo e Bapalè». Ori că Bailul însemnase greșit numele, ori că ele au fost copiate rău, dar e cu putință și aceea, ca numirile să fi fost schimbate de Turci, potrivit limbei lor.

²⁾ Cisnegir sau Ciasnagir se potrivește, poate, cu Paharnicul nostru, Thúry, în tâlcuirea cuvintelor la sfârșitul vol. I din Török Történetirök, îi zice: A szultán főasztalnoka (ceea ce e una cu Erztruchsess-ul nemțesc), iar înțelesul cuvântului e «ételkóstoló», gustător de bucate.

³⁾ E vorba de trimiterea fratelui lui Dimo cu Capigiul la Marele Vizir Assan, după întoarcerea lor din Ardeal. Ei au trebuit să plece la Țarigrad târziu prin Ianuarie, judecând după timpul când ajunseră acolo.

⁴⁾ ...«che è andato in Imbrachia et Giorgiovo quelli hanno tolto et le palle (poate: paglie). Dă a înțelege, credem, oștile streine: Ungurii lui Sigismund. Deși e prea cu puțință să țintească și la Tătari.

dar nu cu oameni și popor — aceștia toți au fost făcuți robi. Și dacă vreau să mă lase în ceea ce a poruncit neînvinsul Mare Stăpânitor, care mi-a ertat păcatul, numai ca să dăm tributul nostru, cât e cu puțință locului și Țării, va fi bine; dacă nu, să-i dea foc și s'o ardă, să nu mai trimeată Tătarii, după cum scrie porunca». Pe lângă acestea, se roagă Voivodul, să spună (che facci intendere) Prea Sfinția Sa Marelui Vizir Assen: «*că n'au să ne ceară acu una acu alta; numai să fie datoria noastră haraciul, pe care să avem al trimite la vreme*». Iși spune apoi părerea de rău pentru moartea Ambasadorului (nu știu de cine e vorba), pe care zice că-l avea «în loc de frate», și-i mulțamește, că a murit în mâinile lui ¹⁾

De mult n'au vorbit Domnii noștri astfel cu Turcul! Isbânzile din anii de luptă și oastea frumoasă ce-o avea la îndemână, pe care știă să o poarte, țineă treaz în Vodă Mihai simțimântul, că *și el e ceva*. Cu atât mai mult acum, când tocmai sosise (la 15 Febr.) de la Impăratul răspuns, că îl va ajuta și mai departe ²⁾. Dar nu putem lăsa din vedere că, dela făgăduință până la împlinirea ei, putea să mai treacă multă vreme. Și răspunsul dat de Mihai Vodă Turcilor eră potrivit și pentru întâmplarea cea mai rea, că nu se vor mai bate Creștinii, și nu-i va mai da ajutor Impăratul. Domnul vrea să-și întoarcă Țara în supunere față de Sultanul, dar în starea de altădată, ca în vremea cea bună. Să-și știe Domnia de tribut, cum se învoise chiar Mircea cel Mare să dea, ca să poată avea scut împotriva altor dușmani, și încolo să n'asuprească cu poftă necuvenite. Și acest tribut, după cum spuneau cei doi Trimiși ai Voivodului — fie cei ce aduseră scrisoarea aceasta, fie Chindir Bali cu Capigiul, ceea ce pare mai aproape de adevăr — eră să fie de 5.000 de galbeni ³⁾,

¹⁾ Lettera del Micali, principe di Valachia al Patriarca di Constantinopoli tradotta dal Greco. Agl'undeci di Febraro 1598, de bună seamă stil vechi. Alăturată depeșei dela 11 Martie a Bailului. *Docum.* III. 1, 521.

²⁾ *Docum.* XII, 332. Raportul lui Marini din 8 Martie.

³⁾ Marino Dabri c. B. Rossi (secretario di Sua M-ta in Veneția, *Arch. C. H.*), Constpl, 12 Martie: *l'altro giorno sono venuti*; vom vedea, că cei dintâi veniseră în a 2-a jumătate a lui Februarie, Chindir Balli cu Capigiul, și cei din urmă, la 8 Martie.

cât știm că se plătitese în vremea dela început, după ce Țara se supusese Turcilor de bunăvoie, la a. 1462 ¹⁾.

Iar cuvântul său trebuia să prindă. Domnul începuse, mult înainte de a scrie Turcilor, a-și apropii oștile de Dunăre, încă în Ianuarie, și mergea să le viziteze prin toată Țara în quartirele lor de iarnă, ca să le țină în bun rând și ascultare. Poate că el într'adevăr aștepta numai să înghețe Dunărea, pentru a trece în Bulgaria, cum mărturisește de ne-numărate ori Marini, care se află la 31 Ianuarie în Caracal, unde rămăsese, despărțindu-se de Domnul, pe care l'a însoțit în această visitațiune prin Țară, și care acum se întorsese la București. Cu toate că Voivodul și martorul nostru, în numele lui, își arată părerea de rău, că «se perde prilejul», pentru că la părăsit Székely M. în clipa, când se așteptau să săvârșească planul. E drept, că Székely a zis lui Marini, că va veni iarăș, îndată ce ar îngheță Dunărea, căci stă cu oastea la granițe. Dar dânsul nu crede, pentrucă nu s'a putut înțelege Voivodul cu Principele ardelean asupra plății acestui regiment prin acesta. Și astfel se teme, că, trecând Dunărea, s'ar întâmplă, că Ungurii să-l părăsească pe Mihai și să se apuce de furat și de ucis, cum e obiceiul lor, ceea-ce ar fi o mare amăgire pentru bieții Creștini de acolo, cari așteaptă cu dor ajutorul ²⁾.

Totuși, se poate că Mihai avea gând serios de a năvăli pe pământ turcesc, în Bulgaria. Căci în locul regimentului lui Székely, își sporiă oastea cu Cazaci și apoi cu Bulgari, cari fugeau de tirania turcească. Anume, a tras la sine și pe Cazacii din garda lui Ieremia-Vodă, cari, bătându-se cu Mol-

¹⁾ Chiar neștiindu-se izvorul istoric de unde a fost scos tratatul ce poartă anul 1460 în «*Acte și doc. rel. la Ist. renașt. Rom.*» publ. de D. A. Sturdza I, 3—4, putem zice, că în această privință el cuprinde adevărul,

²⁾ ...«*aciòse quando la felice impresa et transito a quela banda non fusse abandonato detto Waivoda da loro Ungari, come è loro solito, a rubar et et asisinare è poi ritornare, che saria sottometer in giocho quei miseri Christiani*». Am îndreptat aici, în tiparul din *Docum.* XII, 331: *transito* (tip. «trassito»); *da loro Ungari* (tip. loro Ung., fără *da*, și prin urmare fără înțeles, ba chiar cu înțeles contrar); și *che saria* (tip. *faria*). Documentul orig. (adică o copie trimisă de autor) în *Arch. C. Hung.* 1598 conv. Ian. März.

dovenii, au trecut cu puterea prin Moldova. Asemenea alții, ce veneau din Polonia, au trecut cu puterea, cu toate că Ieremia a cercat să le închidă drumul ¹⁾. De acolo așteaptă Voevodul mulți Cazaci, zice martorul, prin mijlocirea Cnezului Vasilie, «Palatin de Rusia». Pe aceștia toți Voevodul îi ține cu plată, afară de banii ce le trimete în dar, când îi chiamă. Afară de aceea a chemat la sine înapoi și pe Cazacii din Ardeal (de unde vedem, că de aceștia se aflau și în acele 4.000, ce fusese comandate de Székely și plătite de Impăratul). ²⁾

Știm că Turcii se temeau și ei de năvala lui Mihai, când va înghețā Dunărea, poate chiar auzise prin spioni de acest plan. Și nici ei nu se lăsase numai pe scrisorile sumețe ce-i adresă Primul-Vizir, la intrarea sa în cârmuire, ci fură pornite la Dunăre numai decāt, cel târziu pe la începutul lui Decembrie, și cātēvā mii de Ieniceri. ³⁾ Când acuma Mihai-Vodă, în inspecțiunea ce făcea oastei sale prin Țară, ajunse la Craiova, Turcii din Vidin se spāriarā, crezând, că vine asupra lor. Deci repede chemarā pe frații lor din ținuturile învecinate, și chiar și la Constantinopol scriserā după ajutor, zicând, că vine Mihai-Vodă. Dar Voevodul îi linișți pe Vidineni, trimițāndu-le Ambasadori să le spunā, că a venit aci, la nunta Marelui-Ban, care într'adevăr s'a și serbat. Dar mai mult încă îi liniști Dumnezeu, pe ei și pe Marele lor Stăpānitor: în locul gheței așteptate, a dat moște și ape mari, în toil iernii, și aceasta făcū pe Mihai de se întoarce, pe la sfârșitul lui Ianuarie, la București. ⁴⁾

¹⁾ In *Docum.* XII, 332, e lāsātā aici afarā, din greșealā (nu cu voia), o întregā bucatā de frazā, prin care se perde înțelesul. E partea tipāritā *cursiv* în citatul ce urmeazā: «havendo fato ancora desviare gli Kosakii, guardia di Hieremia Waiwoda, gli quali in Moldavia hanno fatto scharamuza con Moldovani et passati per forza. *Il simile altri pervenuti di Polonia hanno passato per forza per la Moldavia, oviandoli il passo Hieremia W.*».

²⁾ Raportul lui Marini, Caracal, 31 Ian. *Docum.* XII, 330 -2, resp. A. C. H.

³⁾ *Docum.* III. 1, 516-17. Depeși din 17 Nov. și 3 Decb.

⁴⁾ Raportul cit. al lui Marini. Indreptez și aci: în loc de: «havendo pervenuti in Kralevoli Turchi di Vidino, havevano pigliato pauvra»..... să se citeascā: «havendo pervenuto in Kralevoli[,] Turchi di Vidino avevano pigliata paura. Nu Turcii din Vidin veniserā la Craiova, ci Mihai.

Se înțelege, că mișcările oastei românești nu puteau fi primate de guvernul din Țarigrad cu mâinile în sân. Nici nu erà scris răspunsul lui Mihai, ce aveà să li se dea prin mijlocirea Patriarhului, când, la 11 Februarie, Bailul raportà, că s'a dat ordin: 4.000 de Ieniceri să meargă la Rusciuk, ca să facă pod peste Dunăre. ¹⁾ Iar la 25 Februarie, în aceeași zi, când Venețianul scrià de sosirea a 2 oameni din partea lui Mihai cu vestea sigură de trimiterea tributului, ²⁾ — erà Chindir Bali cu Capigiul fără îndoială — tot el spuneà, că războiul se va porni anul àsta. către (verso) Transilvania și Țara Românească, ajutând și Tătarii; că Regelui lor se și pregăteau atunci daruri: vestminte și săbii, pentru a fi duse de cel ce aveà să-l cheme la arme. ³⁾ Erà hotărit chiar a se trimete 12 corăbii pentru trecerea lor peste ape, dar neștiindu-se, dacã va voi Chanul să le asculte porunca sau nu, se schimbă planul, așa, că numai una aveà să plece întâi, pe la jumătatea lui Martie, pentru a-i cercà voința. Dacã ar vreà să vină, atunci Giafer Pașa trebuià să zidească din nou cetățile Giurgiului și a Brăilei, în timp ce acei Principi aveau lucru cu Tătarii. Căci mult temei nu puneau ei pe toate încredințările de pace ale lui Mihai, nici când în sfârșit, pe la 8 Martie, sosì și Cișnegirul cu un om al Voevodului, aducându-i scrisoarea cu acest înțeles la Patriarhul; și nu numai scrisoarea lui ci și a Impăratului, ca răspuns la ceea ce Patriarhul îi scrisese, după dorința Marelui Vizir Ibrahim și prin mijlocirea Ambasadorului englez, pentru a începe tocmeli de pace. ⁴⁾ Bine înțeles, — judecând după cele ce urmează, — că scrisori vor fi adus și Marelui Stăpânitor și Vizirului, deși nu le pomenește Bailul.

La 29 Martie, când corabia erà dusă la Tătar, Turcii se aflau tot în mare nedumerire asupra ascultării ce vor aflà la Chanul. Cu atât mai vârtos, că Mihai, pe lângă arătarea

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 225. Constpl. 11 Febr. Veste de mari pregătiri e datã și în «Avisi del Dragomano», dela 15 Ian. *Arch. C.* Ms. 595. 9, f. 541.

²⁾ *Docum.* III. 1, 520. Pera, 25 Febr.

³⁾ *Docum.* IV. 2, 225. Constpl, 25 Febr.

⁴⁾ *Ibid.* III. 1, 520—1. G. Capello. c. Doge, Pera, 11 Martie. Ne aducem aminte, că această scrisoare a Patriarhului c. Impăratul se pomenește și în raportul lui Marini din 24 Octb. 1597. V. Melchisedec, *Relaț.* 44—5.

dorinței de pace și a stării sale gata de a trimete tributul, dacă «se vor întări cele dintâi tratate ce i s'au propus», a lăsat să li se spună verde, că «se va apăra» cu armele, «dacă i s'ar cere orice altă noitură». Și omul său vorbi Mar- relui-Vizir cu atâta hotărîre și vioiciune, cât eră s'o pățiască — așa s'aprinse de mânie Ministrul —; numai arătările Ciș- negirului, care veni de-odată cu acest om, asupra puterei de oaste ce are Voevodul fură în stare să-l domolească.

Și purtarea aceasta bărbătească avu izbândă. Trimisul Domnului primî, la plecarea sa, înainte de sfârșitul lui Mar- tie «întărirea și făgăduința celor dintâi contracte» (la con- fermazione et promessa dei primi patti), împreună cu decla- rația, că Poarta «se mulțumiă numai cu tributul, lăsând la o parte orice altă cerere de a zidi iarăș cetăți, și de a i se înapoiă tunurile». După acestea martorul nostru, Bailul Gi- rolamo Capello, adauge, că i-a spus, «cine poate să o știe» (poate Patriarhul sau chiar Trimisul), că Mihai va putea trimete vre-o parte de tribut, pentru a adormi pe aceștia, și pentru a scăpa, de va putea, de năvălirea Tătarilor în Țara sa ¹⁾.

Un răspuns de felul acestuia arătat primise Mihai încă la 8 Martie, în ziua, când sosiă la Constantinopol misiunea de care vorbirăm cu a doua scrisoare a lui către Patriarhul (împreună cu cea dela Impăratul, ce o pomeniă Veneția- nul). Eră răspunsul la scrisoarea cea dintâi, trimesă prin- tr'un Capigiu și Kindir Bali. Marini, care-și încheiă raportul în acea zi de 8 Martie, află în grabă atâta (pe cât se vede, dela Boierii din apropierea Voivodului): că Turcii cer tri- butul cu orice preț, zicând, că, dacă dau Românii tributul, Țara lor nu va fi asuprită (non si travagliarà), nici poduri nu vor face, ci oștile vor merge drept în Ungaria și Tran- sylvania ²⁾.

Mihai aveă cunoștință, încă înainte de aceasta, de toate mișcările și planurile Turcilor. El auzise chiar, că se vor- bește, să facă trei poduri: unul la Silistra, unul la Rușciuc

¹⁾ Girolamo Capello c. Doge, Constpl, 29 Martie 1598. *Docum.* III. 1, 522.

²⁾ Marini c. Impăratul, Târgoviște 8 Martie, PS. în *Docum.* XII, 334, Indreptez după manuscrisul din *Arch. C. H.*: «La risposta di Waiwoda (nu: di Walachia) quello sarà»....

și unul la Vidin; că «s'a strigat» războiul împotriva Ardealului și a Țării-Românești, și că Hassan Pașa, fiul lui Mahomet, va fi General, pe când Ibrahim va fi pus iarăși în Marele Vizirat ¹⁾. Știă, că Sultanul va eși, poate, numai la Adrianopol; că pregătiri mari se fac și multe oști sunt pe drum, unele către Adrianopol, altele către Sofia, unde a venit și Beglerbegul Greciei să le adune și să facă muștră cu ele. Și a vestit acestea chiar și Principelui transilvan ²⁾.

Totuș el aveă bun cuvânt să mai tărăgăneze și acum cu împlinirea cererei lor și a făgăduinței sale, cu trimiterea tributului: trebuiă să aștepte răspunsul ce va aduce cea din urmă misiune ³⁾, ce se află la Țarigrad, aceea, care plecă de acolo către sfârșitul lui Martie, cum văzurăm. Știă el, că Turcii nu se pornesc așa în pripă și așa de timpuriu la război, și zăbava cea lungă a legațiunei ce se află la Tătari nu puteă fi un semn rău. Pe de altă parte, răspunsul ce-i aduse omul său dela Impăratul, îi da nădejde în ajutoare.

*

Voivodul «e foarte mulțumit de făgăduința Maiestății Voastre», scriă Marini în primul său raport după sosirea Agentului Marcu, întâmplată la 15 Fevruarie, cum aflăm cu acest prilej, că se numiă Trimisul, și «așteaptă cu dor pe Ioan de Pojon», care aveă să vină cu bani ⁴⁾ cum îi scriă Impăratul. Apoi, primind veste prin acest Marcu de «Comisarii» ce Maiestatea Sa trimete în Ardeal (poate fără să știe anume și pe deplin, pentru ce vin), Voivodul ziceă, după mărturia lui

¹⁾ Se vede, Marini sau Voivodul nu știă, că Assan, fiul lui Mahomed, eră numai al 6-lea Vizir de divan, cum am văzut, nu Mare Vizir, care eră Assan Eunucul. Ori că, trebuie să înțelegem, supt aceste două numiri, una și aceeaș persoană? La Hammer II (ed. 2.), 625, tocmai «ultimul» dintre Viziri eră, care căpătase Marelele Vizirat, la «3 Nov.» La toată întâmplarea e interesant a auzi, că Mihai știă o lună mai înainte, că va cădeă Marele Vizir cel nou.

²⁾ Raportul citat al lui Marini.

³⁾ Că aceasta de acum, cea dela 8 Martie, fu reținută mai mult la Târ-goviște, avem dovadă în scris. lui Di Cervia, din 20 Martie. *Doc.*XII, 339.

⁴⁾... «con il compimento intiero», cu împlinirea întreagă a făgăduinței, trebuie să înțelegem, care nu puteă fi decât bani, să-și plătească oaste mercenară, câtă ceruse. Intr'adevăr, mai la vale, în aceeaș relație, se vorbește de «la venuta di Ianus di Possonia con gli denari da V. M. Ces.»

Marini: «Acum crede bine, că slujba Maiestății Sale va fi săvârșită cu temei, venind astfel de persoane, cari vor vedeă chipurile și trebuințele de lipsă împotriva Turcilor din aceste părți și ușurința de a se împotrivi lor». Apoi, în ființa de față a martorului, a chemat pe Căpeteniile Cazacilor ce se aflau în oastea sa, ca să aleagă din ei, pe care «să-l trimeată după Cazacii aceia frunțași» (adică vestiți de viteji), «cari stau totdeauna în pustie» (înțelegând, credem, pe Cazacii dela Niprul de jos, așa zișii Zaporogeni). Și zise lui Marini, până n'a veni ei: «vezi, eu fac toate pregătirile pentru făgăduința Maiestății Sale». Și acesta îl încredință pe viața și omenia sa, că Impăratul își va țineă cuvântul și făgăduința. Apoi, tocmindu-se cu Căpeteniile căzăcești, a ales pe unul, pe cel mai harnic pentru slujba recrutării, și lângă el a alăturat și un om de credință al său. Tot la sfatul lor hotărî de a nu le trimite buzdugane, săbii sau veșminte (ori piei? robbe) ca daruri, cum li-a trimes înainte, ci bani; și le dete nu 1.000, ¹⁾ cât cerură ofițerii, ci 2.000 de galbeni, cu scrisori, ca să știe cât le va fi plata (soldul), pe deasupra le făgădui prada întreagă, ²⁾ bogățiile Turcilor, numai să fie credincioși și ascultători pentru slujba Creștinătății. Acei Cazaci n'aveau să fie mai mulți de 3—4 mii, dar aveau să se mai adune mulți alții, cari s'au îmbiat. Cei doi ofițeri recrutatori plecară la începutul lui Martie, sau la sfârșitul lui Februarie, peste Ardeal, căci Principelui Sigismund Mihai i dețe știre de toate, deși drumul drept ³⁾ era peste Moldova,—dar nu se putea încrede în Ieremia. Le dețe însă ordin, ca îndată ce vor plecă din Țara căzăcească, și vor ajunge la Nistru, să-i trimeată ștafetă: căci el va veni să-i întâmpine cu oastea sa, pentru ca să nu-i supere (che non li molestasse) Ieremia Vodă. Ba dimpotrivă, să treacă prin Moldova cu puterea, și dacă ar vedeă, că Ieremia se împotrivește ⁴⁾ față de slujba Creștinătății, să-l scoată din Țară, în unire

¹⁾ «gli ha mandato non solo mille (nu: molte, cum a tipărit d-l Iorga în *Docum.* XII, 332) ducati, ma dua millia d'oro».

²⁾ «tutti botini», nu «tanti» cum e tip. în *Docum.* XII, 332.

³⁾ «dove erà piu drito passo» (nu: passă, ca în tiparul cit.).

⁴⁾ «si fa contrario» (nu: «fă contrario», ca în tip.).

cu Moldovenii, cu care Voevodul are înțelegere, și cu Cazacii și cu oastea sa. *Apoi să treacă de cea parte (în Turcia). «Aceasta e potrivit și de trebuință a face, înainte de ce Turcii și Tătarii au început să iese la război» (în campania). 1)*

E sigur, că Impăratul n'a răspuns în chipul dorit de Domnul la acest punct de căpetenie al misiunii lui Marcu, care aveà să spună la Praga și la Târgoviște lucrurile mai însemnate cu graiul. Mihai, nu numai că nu-și părăsise însă planul, a cărui împlinire pentru el erà o trebuință de viață, ci căutase și chipul cel mai firesc de a și-l pune în lucrare. E o dovadă de o deosebită iscusință diplomatică, cum Mihai a găsit intriga de război cu Moldoveanul, lațul ce să-i întindă, și cum știe să arate Impăratului trebuința, ce se va ivi de bună seamă, de a-și svârli pacostea din spate. Pentru el erà aceasta tot trebuința cea mai înaltă: numai împlinindu-se ea i se deslegau brațele pentru Păgâni. «De unde Ilustrisimul Voevod dorește», scrie mai departe Marini, «să aibe cât mai în grabă scrisori dela ilustrisimii domni Comisari, pentru a pune bună rânduială în lucrurile de război». Așteaptă dela ei și dela Principele să facă «bună și grabnică rânduială». 2)

Intr'adevăr, Cronistul ungar, care a văzut vremea cu ochii, ne-a păstrat și el mărturia, că Domnul nostru trimese în acel timp, prin Februarie, 3) scrisori Principelui, întrebându-l, ce gând are cu privire la pacea cu Turcul, și cerându-i «slobozenie, să meargă asupra Moldovei împotriva lui Ieremia-Vodă, ca să ocupe Țara, și în chipul acesta și asupra Polonilor. Căci el ar aveà chip foarte bun, ca s'o poată lua: ar aveà și partizani, numai persoana sa e dorită în lăuntru, și toată Moldova ar trece la el». 4) Poate numai câteva zile după aceasta își arată Mihai și părerea de rău pentru vestea,

1) Raportul lui Marini, Târgoviște 8 Martie. *A. C. H.* și *Doc.* XII, 331 sqq.

2) Raportul citat.

3) «Cam 6 săptămâni înainte de ce plecă Sigismund în Opulia» fu trimasă Deputația cu răspunsul Principelui. Iar plecarea acestuia se întâmplă la 10 Aprilie. Deci scrisoarea lui Mihai a trebuit să fie expediată cel puțin 5—6 zile înainte de sfârșitul lui Februarie.

4) Asupra misiunii știm numai din răspunsul Principelui, după cum el e arătat de Szamosközy IV, 99.

ce va fi primit în urmă, că Principele vrea să-și părăsească Țara: altfel, cum i-ar fi mai cerut voie să ocupe Moldova, și ce lipsă mai aveă să se sfătue cu el asupra păcii cu Turcul? Ori-că nu se făceă a-i dă tot crezământul, pentru a puteă pătrunde mai bine în cugetul Principelui? Deși e cu puțință și întâmplarea, ca Sigismund să fi dat mai înainte răspuns îndestulător Voivodului cu privire la plecarea sa, și în urmă să-i fi venit scrisorile cu dorințele acestuia.

Destul că martorul nostru spune, că la toate trei punctele Principele dețe răspuns deodată, «vre-o 6 săptămâni înainte de plecarea sa la Oppeln» prin ambasada lui Sigismund Sármasági (citește: Șarmașaghi)¹⁾: așadară pe la începutul lui Martie, tocmai pe atunci, când aveă știre hătărâtă de venireă Comisarilor împărătești²⁾. Totuș Sármasági nu eră ajuns la Târgoviște până la 8 Martie: Marini nu pomenește nimic de asta în raportul său.

În acest timp omul Împăratului mai avù adeseori întâlniri cu Voivodul, și putù să vadă, nu odată, isbucnirile lui de necaz pentru întârzierea ajutorului de o parte, și zorul vremii, de alta, acum, când pregătirile de răsboi ale Turcilor îl sileau, să ia o purtare neîndoielnică față de ei. «Imi vin cinci mii de Cazaci, pe numele meu», ziceă Domnul într'o zi, pe când făceă lungi cumpeniri asupra situației, înaintea lui Marini: «Acum nu știu, dacă mă voi duce să mă împreun cu ei și se svârлу pe Voivodul Moldovei. Apoi ce vor zice Turcii, și pe urmă ce voi răspunde Tătarilor? Cred bine, că la Tătari mă pot împotrivi, dar cu Turcii ce voi face? Și ajutoarele dela Maiestatea Sa împărătească sunt târzii, și nu știu când va veni ceva. Eu mi-am pus viața în primejdie, și nu văd nici un ajutor; dacă aș fi slujit unui alt Principe, dușman lor, orice aș vrea mi-ar dă». Apoi iarăș, altădată, după ce primise vestea, că-i vin cele 5.000 de Cazaci, în nedumerirea ce se află pentru plata lor, și vrând să vestiască de tot neîndoielnic Împăratului hotărârea sa nestrămutată de a cuprinde Moldova, ziceă către acelaș om de încredere al lui Rudolf: «Eu puteam stă în pace cu Turcii și

¹⁾ Szamosközy IV, 98—9.

²⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 25.

cu Tătarii, trimițând 5 poveri de denari, în semn de tribut; acum nu știu cui să răspund mai întâi,—după ce m'am prefăcut atâta, mai mult nu mă pot ascunde: Cum se vor apropia Cazacii, sunt silit să mă duc, să mă împreună cu ei, și e de lipsă să scot cu putearea pe acel Voivod al Moldovei, ca dușman al Creștinilor: nu pentru a-i ocupa Țara, nici pentru vre-o sgârzenie, dar ca să nu ne poată împiedica bunul gând (la bona intention) al trecerii în Turcia». Și îl întrebă mereu: «Ce voi face fără bani pentru plata soldaților?». Căci cât scoate el de pe Țara sa, martorul poate adevăra, cum a cerut Domnul, că nu e de ajuns pentru plata soldaților, câți ține regulat. «Eu m'am băgat în mare joc», zicea el în sfârșit, «și alții stau în pace, cu Transilvănenii [împreună], și eu la toți răspund cu mâinile goale». Iar Marini nu putea să zică alta decât că Maiestatea Sa își va împlini făgăduința, și că Ioan de Pojon a ajuns la Cluj cu banii ¹⁾.

Tot în așteptarea aceasta îl găsiră Trimișii Turcilor, ce sosiră, cum am văzut, la 8 Martie. După ei va fi ajuns și Șarmașaghi. Delegatul ardelean avea să facă pe Mihai să creadă, că nu se duce ²⁾ Principele «pe vecie», ci numai ca să ațâțe Creștinătatea împotriva Turcului, și să câștige bani și oaste, și celelalte ce sunt de trebuință pentru aceasta, căci cu graiul și în persoană mai mult spor poate face. Cu privire la pacea cu Turcul, trebuia să spună, că Sigismund își va da toată silința să ațâțe ³⁾ Creștinătatea; iar de nu va fi cu puțință, va încheia pace, cuprinzând în ea și Țara-Românească. Cât pentru punctul al treilea, ocuparea Moldovei, i se răspundea lui Mihai: «să mai stea pe pace, Împăratul și Papa l-au oprit, să nu se războiască împotriva Moldovei și a Polonilor, și să nu-și facă totdeodată din mai multe părți dușmani; totuș Sfinția Sa și Maiestatea Sa, vor afla chipul, cum să împace pe Sigismund atât cu Polonia cât și cu Ieremia... De

¹⁾ Raportul din 8 Martie al lui Marini.

²⁾ «Nu s'a dus» (nem úgy ment ki): ar urma, că se aștepta să fie Principele plecat când ajungea Sármasági. Dar nu trebuie să uităm, că mărturia nu e o scrisoare, ci Cronică, și trebuie să ne punem în punctul, de unde privim povestitorul întâmplările: când scria el, ele erau trecute.

³⁾ La acest loc e: «hogy *contentálja* az kereszténységet», (să îndestuliască Creștinătatea), cred, greșit, în loc de «*conciálja*», ca mai sus.

aceea să aștepte vremea, și să fie cu bună nădejde». Totodată îi vestiă Sigismund, «cu ce lucruri și făgădueli minunate veniau acum Comisarii dela Impăratul», spunându-i, că la sosirea lor eră de lipsă să fie de față Jósika și Bocikai, de aceea nu i-a putut trimite pe ei în deputație la dânsul, după cum i-a fost făgăduit ¹⁾).

Și aceste vorbe însă, chiar întru cât erau bune, nu erau mai puțin vorbe goale. Și lui Mihai i trebuiau ajutoare aieva și cât mai curând, privind la starea în care se află cu Turcii și la pregătirile lor de război, pe care vreau să-l îndrepteze acum împotriva Țării Românești, cum arătau și vorbele și semnele. Un Ciauș și doi Capigii stau așteptând răspunsul asupra trămeterii tributului, și oamenii lui, ce se aflau atunci în Constantinopol alt răspuns mai bun nu puteau să aducă. Eră momentul, când nu se mai putea preface față de Turci, cum bine spusese lui Marini. Deci trebuia să știe, cât mai curând, hotărât, ce are să se facă din partea Ardealului. Pentru acest capăt înștiință, înainte de 20 Martie, la Alba-Iulia, trimiterea a doi Boieri la dieta ²⁾, ce eră chemată pe ziua de 23 Martie, «ca să ia hotăriri asupra unor lucruri trebuincioase, cari privesc starea și binele obștesc al acestei Țări» ³⁾.

Tot atunci Mihai-Vodă trimitea — ori slobozia — la Curte pe Gioanni Marini, pe care îl ținuse aproape jumătate de an în apropierea sa. În scrisoarea ce acesta primește pentru Impăratul, datată din Târgoviște, 16 Martie, nu se spune nimic cu nume. «Credinciosul și supusul Maiestății Voastre Șiva ⁴⁾ ne-a dat scrisoarea M. V. și ne-a spus cele ce ne-ați cricit pe el. Asemenea și noi V'am cricit Maiestății Voastre pe el toate pe larg, cu graiul; M. V. să creadă cuvântului lui». Apoi se roagă, Maiestatea Sa «să nu uite această sărmană țară, ci, la vremea potrivită, să aibă milostivă grijă de ea, pentru ca, Dumnezeu să ferească, să nu cadă vre-o nenorocire neaș-

¹⁾ Szamosközy IV, 98—99.

²⁾ Di Cervia c. Pezzen, A. Iulia, 20 Martie. *Docum.* XII, 339.

³⁾ Convocatorul e din 2 Martie. *Mon. com. Tr.* IV, 148.

⁴⁾ E numele romanizat, din Giovanni—Giva, al lui Marini. Giva și Țiva i zicea Petru Șchiopul, al cărui vameș fusese. V. întraltele *Docum.* XI, 317—320 și Iorga, *Contribuțiuni*, p. 63—66.

teptată asupra noastră, pentru care să sufere și altă țară». De încheiere apoi zice o vorbă, nu fără însemnătate: «Maiestatea Voastră să mă cunoască totdeauna de supusul său aplecat». ¹⁾

Am putea bănuî, după cele din urmă cuvinte ale scrisorii, că Mihai se grăbiă, nu numai a arătă de nou Impăratului trebuințele arzătoare ce-l muceau, ci și a-i îmbiă supunerea sa nemijlocită, îndată ce află de apropiata sosire a Comisarilor împărătești în Ardeal. Mai ales că, în vremea din urmă, căpătase, pe cât se pare, știință pe altă cale de adevărata lor misiune, dar și de cele ce se ferb între Unguri, în acea Țară ²⁾. De nenumărate ori el își arătase către Marini dorința sa, de a trimete o «Ambasadă sărbătorească» la Praga, chiar și în zilele din urmă; și martorul nostru crede, că acum așteaptă numai să sosiască Ioan de Pojon cu banii, pentru a-și împlini gândul ³⁾. Și aceasta nu putea fi, decât pentru a așeză cu Impăratul vre-o legătură de mare însemnătate, bunăoară ca aceea a Principelui transilvan, în Ianuarie 1595. Eră asta altfel o veche dorință a sa, de a ajunge nemijlocitul supus al Impăratului, și momentul de acum eră preă priincios și preă hotărîtor, decât ca Mihai-

¹⁾ Scrisoare ungurească, cu titlu, început și capăt latinesc, iscălită de: Michael Vaivoda regni Transalpinensis, dar nu cu mâna sa, și Ioannes Racz, secretarius, în *A. C. H.*, Nachtrag, 1598. Scrisoarea pare a fi originală. O traducere contimporană nemțescă este alăturată și e publ. în *Docum.* XII, 338. Ioan Raț e Ungur și se afla la Curtea Principelui ardelean în Oct. 1594, când îl întrebuița într'o misiune în Moldova (I. Racz Aulae nostrae familiarem, *Docum.* XII, 10). Imprejurarea, că Mihai abia acum spune de primirea scrisorii, ce i-a adus Marini, ne face să credem, că Agentul Marcu eră plecat, când a sosit acesta la Târgoviște, la începutul lui Octombre, și că în urmă nu mai trâmîsese pe nimeni. Am văzut cu toate acestea, că un Trimis al Voevodului (de sigur tocmai Marcu) treceă, la 13 Nov., prin A. Iulia.

²⁾ Semnele se vor vedea mai jos, la întâmplările din Ardeal.

³⁾ Des-citatul său raport din 8 Martie (cf. și scrisoarea dela 24 Oct. 1597). »Il detto Vaivoda per il passato et al presente è in opinione di mandar solenne Imbasarie a V. M. C., ma credo fa dilation sino la venuta di Ianus di Possonia, con gli denarj da V. M. C. et con piu sicuri promessi delli aiuti di quella, o, almeno per lettere delli Ill-mi Commisarij in nome di V. M. C.».

Vodă să nu fi căutat a-i trage folosul întru împlinirea țintei sale. El nu putea ști, dacă Deputații ce veniau la Ardeal, aveau însărcinare îndestulătoare și cu privire la dânsul, ba putea zice cu drept cuvânt, că nici nu știă la ce vin, ¹⁾ fiindcă dela Impăratul nu i se spusese așa, cum pare că aflase el. Bănuiala noastră va fi adevărită în curând, prin schimbul de scrisori ce urmă între el și Comisarii înșiși și prin legăturile în care intră îndată cu ei și cu Impărăția.

*

Cu tot zorul ce se dă mereu din Ardeal și încă și de pe drum din partea lui Carrillo, pentru «a se execută» contractul ²⁾ de predarea Transilvaniei Impăratului și de luarea ei în primire, acesta abiă la 31 Ianuarie îl ratifică, tot atunci întărind și actul de dăruirea Ducatelor Oppeln și Ratibor ³⁾. E drept, că acum eră gata și instrucțiunea Comisarilor, ce fusese numiți în cursul lui Ianuarie, și celelalte hârtii ale lor. Aceștia erau: Sfetnicul Curții, dectorul în drepturi Bartolomeu Pezzen de Ulriskirchen, Episcopul de Vaț, Ștefan Szuhay, care eră și prefectul Camerei ungare, adecă al Vistieriei de Stat din Pojon, și Comitele Franț de Nádasdy, care n'a primit, zicând că e bolnav; în locul lui a fost pus Vicepalatinul Ungariei, Nicolae Istvánffy, istoricul. Ei aveau să iă în primire Țara și jurământul supușilor și să instaleze ca Guvernatoare pe Principesa și Arhiducesa Maria Christina, până când M. Sa se va hotărî să trimeată un Guvernator sau un successor (adică următor în Domnie, care să cârmuiască Țara de sine). Căci, zice instrucțiunea, Arhiducele Maximilian trebuie să țină, în numele M. Sale, dietă cu repreșanții Ungariei și Austriei pentru trebuințele comune, de oarece fratele său Matthias se află la dieta Impărăției, în Germania, și

¹⁾ Mihai c. Ioan Chywa (adecă tot Giva sau Șiva), Târgoviște, 12 Aprilie, *Docum.* III, 1, 283—4.

²⁾ Szilágyi, *Carrillo*, 110 și urm. *Mon. com. Tr.* IV, 135—6 (răspunsul lui Rudolf din 22 Ian. la o scris. a Princip. din 8 Ian.) și 140, scris. din 30 Ian. dela Sigismund, și depeșile Ambas. veneț. dela 26 Ianuarie înainte. *Docum.* III, 2, 271 sqq.

³⁾ *Új Magyar. Muzeum* 1855, 193 sqq. resp. *Tört. Tár.* XIX, 25—28.

astfel [Max.] «încă nu se poate duce în Transilvania» ¹⁾. În faptă, Maximilian doriă foarte mult să ia stăpânirea acestei Țări, cum spune, la 8 Ianuarie, și Carrillo, care se abătù pe la el la Viena, așa având ordin, și așteptă numai poruncă limpede dela Impăratul ²⁾. Totuși Pezzen, care plecă singur cu hârtiile dela Praga (cu soții săi eră să se întâlnească prin Ungaria), primî însărcinarea, să se abată și el pe le Arhiducele Maximilian, pentru a-i împărtăși toate cele privitoare la legațiunea lor, și tot odată să-l îndemne a împlini contractul de Bendzin *întocmai*, fără de care lucru nu poate luă «cârmuirea» (gubernationem) Transilvaniei, dacă s'a hotărât să o primească ³⁾.

Cu aceasta se făcea tocmai ceea ce Carrillo, care ajunsese la 28 Ianuarie la Alba-Iulia, ⁴⁾ cu străruință se rugă să nu se facă: Plecarea Comisarilor se întârziă mereu; în loc de urmaș în Domnie, adică Principe, și nici de cum Guvernator, ⁵⁾ se hotărî a se trimete tocmai un Guvernator; și în loc ca acela, un frate al Impăratului, să plece chiar împreună cu Comisarii, plecarea lui (chiar ca Guvernator) se amână pe cine știe când.

O mare pricină de întârziere, eră lipsa de bani. Pezzen, Comisarul cel de căpetenie, care plecase din Praga la 5 ⁶⁾, ajunsese abiă la 18 Februarie la Pojon ⁷⁾, unde Archiducele Maximilian ținea dietă cu Ungurii. De aci scriă Impăratului, la

¹⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 136—9; cf. Szilágyi, *Carrillo*, 45—6. Asupra dietei ung., care eră chemată pe 25 Ianuarie, dar fu deschisă prin propozițiunile împărătești-regești abiă la 11 Febr. v. *Mon. com. Hung.* IX (1885), Introducerea p. 1—31 și Actele 33—190; a se vedeă cu deosebire propozițiunile p. 105 sqq.

²⁾ Szilágyi, *Carrillo*, 110; «optime dispositus est ad rem acceptandam expectans solum clarum mandatum S. C. M-tis».

³⁾ Instrucțiã citată.

⁴⁾ *Carrillo* p. 112. Scrisoarea lui dela 30 Ianuarie.

⁵⁾ *Ibid.* p. 114 sqq. Carrillo scriă la 7 Febr. Impăratului: «ni conviene al servicio publico y de V. S. C. Mag-d pensar en modo ninguno a mandar Gobernador, mas solo successor, que de otra manera no habra seguridad, començando aun ya aqui entre algunos la emulaçion».

⁶⁾ *Docum.* III, 2, 273: «si è partito due giorni sono», serie Ambas. ven., la 7 Februarie.

⁷⁾ *Arch. C. Hung.* Szuhay c. Impăratul, Pojon 19 Febr.

20 a luni, că Episcopul de Vaț, Szuhay, s'a jurat, că n'are de unde scoate, nici din «Camera ungurească» nici dela sine, câte o mie de taleri, cum i s'a ordonat să caute pentru Nádasdy și pentru sine, cheltueli de drum. Pe lângă aceea și dânsul, Pezzen, mai așteptă ceva, afară de mia de florinți ce a luat cu sine. Polița de 40.000 de florinți ce i s'a făgăduit (poate pentru împărțit în Ardeal), ¹⁾ întârziă mereu; și cu acești bani va trebui să năimească trupe căzăcești ²⁾, scriă el; căci vești rele vin dela Căpitanii din Ungaria de sus, Forgács și Rákoczy (Comite de Abauj): Polonii se pregătesc cu oaste să intre în Ardeal, pentru a pune acolo Domn pe Ștefan Báthory; și au înțelegere cu Turcii și cu o parte a reprezentanților ardeleni ³⁾. Cât privește pe Turci, la Praga se temeau chiar mai înainte de plecarea lui Pezzen, că Satiŕgi Mohamed, de care se credeă că iernează în Belgrad, ar putea stă în legătură cu Ungurii protivnici din Ardeal ⁴⁾, fără să se adeverească ceva în urmă. Dar din Ardeal veneau într'adevăr vești foarte îngrijitoare, întârziind și ele plecarea și zăticnind și pe drum mersul Comisarilor. Nunțiul Di Cervia trimeteă, la 8 Februarie, la Praga știrile ce i-a dat și cumpămirile ce a făcut Jósika înaintea sa: că Bocskai și Csáky umblă după Domnia Țării și ar putea-o câștiga, cela printr'o revoluție, acesta prin partida mare ce are între reformați; că supușii ardeleni nu vreau nici odată pe Maximilian sau alt frate al Impăratului ca «Principe», socotindu-i de piedică pentru încheierea unei păci cu Turcul, și

¹⁾ Că acesta trebuiă să fie scopul banilor, putem pricepe și din cuvintele următoare ale lui Szuhay: «Ille populus ex consuetudine cum tyrannis veteri, largitionibus et donnis flecti potest». Scris cit. dela 19 Febr. Cf. n. 3 ce urmează.

²⁾ E interesant a ști, că tocmai atunci se aflau la Viena delegați ai Cazacilor Zaporogeni, cari se îmbiau să fie luați în soldă de Arhiducele (Maximilian). Ei primiau dela Consiliul de Război îndrumarea. să se adreseze Comisarilor trimiși în Ardeal, dela cari vor primi răspunsul. Să plece dar după ei. *Arh. Răzb.* Exped. 200, fila 492 și 505, supt 25 Febr. și 2 Martie.

³⁾ *Mon. Com. Transv.* IV, Introducerea lui Szilágyi, 21 sq., cu deosebire docum. din note. Extrasul lui se află în mare parte și în *Docum.* XII, 335, nota.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 273—5.

știind, că Impăratul nu e în stare a-i apăra; că urmașul, chiar de ar fi primit prin sila ce le-ar face Principele, va avea pe capu-i răscoala Țării, îndată ce Sigismund va plecă, va fi chiar prins și dat Turcului, și credincioșii lui uciși, între cari el, Jósika, cel dintâi; că, dacă pentru aceste greutăți, Comisarii, venind în Ardeal, n'ar putea isprăvi nimica, ar fi iarăși cu primejdie pentru cei ce se vor fi împotrivit dorinței Principelui, care-i va ucide. Și zicea, că cel mai bun lucru ar fi: să fie numit de Impăratul un Guvernator sau Vodă dintre Ardeleni, potrivit cu tratatul din Praga, și pentru ori-ce întâmplare să fie aproape, pe timpul dietei, cel puțin 300 de soldați. În urmă, după sfătuire cu Nuntziul, Jósika află de bine: să vie dar Comisarii cu împuternicire absolută; Principele să-și dea mulțumirea în fața dietei; supușii să facă jurământul de credință, și Comisarii jurământ pe Constituția Țării. Apoi să propună Comisarii, dieta să-și aleagă din aceste 3 chipuri de cârmuire unul: 1) Să le dea Impăratul un frate ca Principe, cum a fost acesta; 2) Să se pună Principesa ca Guvernatoare, cu ajutorul Sfetnicilor și a unui General de oaste pământean. 3) Să se facă un Guvernator sau Vodă dintre pământeni. Și dacă acest din urmă punct le-ar plăcea, Comisarii să propună pe unul sau mai mulți, din cari să-și aleagă. Și Jósika l'a rugat, să scrie acestea Impăratului și să se vorbească și cu Principele asupra lor, zicând, că el însuși nu se poate tocmi cu Principele, căci acesta are și ar prinde îndată o mie de bănueli asupra-i ¹⁾. Vestii în parte asemănătoare se desbăteau și în Consiliul ce se ținu la Pojon, în fața lui Maximilian, pe la începutul lui Martie, fiind împărțășite de Pálffy și Nádasdy, cari le primiseră dela Sfetnici de cei mai de aproape ai Principelui.— firește tot dela Jósika. Prin ele se arată rușinea sigură ce vor păți-o Comisarii, venind fără bani și oaste în locul urmașului, ce singur trebuia să vină cu toată pregătirea. Totuși, fû hotărât în cele din urmă, Pezzen să plece înainte, chiar mănezi, și peste câteva zile Episcopul de Vaț. Dar să meargă încet, așteptând să-i ajungă o nouă rezoluțiune de-

¹⁾ Szilágyi, *Carrillo*, p. 117—120. Di Cervia c. Carrillo (acesta se află cu Maria Christina la Kővár).

la Împăratul. Lor să le urmeze Arhiducele cât de curând cu bani și oaste destulă. Rákóczy plecă cu Pezzen, să adune din banii votați acum de dieta ungurească pentru oaste 2.000 de husari și 2.000 de haiduci. Și fratele lui Pezzen cu regimentul lui de Nemți mercenari ar putea plecă spre Ardeal: Maximilian vrea să-l aibe cu sine. Pentru plată înainte, sunt de lipsă vreo 60.000 de florinți de Rin, zice raportul acestor lucruri, doctorul Pezzen ¹⁾).

În urma acestor vești Împăratul, care nu-și schimbă rezoluțiunea dintâi, și ordonă la 10 Martie supușilor săi din Ungaria de sus (universis Statibus et Ordinibus partium Regni nostri Hungariae superiorum), să se înarmeze și să stea gata cu cetele lor ajutătoare a urmă chemării Comisarilor ce se duc în Ardeal, de va fi de lipsă²⁾. Asemenea, bani se căutau în ruptul capului pe la negustori în Viena și Nürnberg: Ambasadorul venețian auziă chiar, că Împăratul vrea să se dea deodată în Alba Iulia 500.000 de florini, până în timp de 2 luni, ceea ce firește sunt numai dorinți. ³⁾ Poate că se și trămeseră, îndată după scrisoarea lui Pezzen dela 20 Fevruarie, câțiva bani; Ambasadorul venețian vorbește de 60.000 de florinți, ⁴⁾ despre a căror primire și întrebuințare n'avea altă cunoștință.

În sfârșit Pezzen plecă, la 2 Martie, având să-l urmeze mâne-zi și Szuhay. ⁵⁾ La 17, cel dintâi se află la Cașovia, Szuhay

¹⁾ Scrisoare, al cărei sfârșit cu datul împreună e pierdut, în *Mon. Com. Transv.* IV, 142—147. Fiind vorba de banii votați de dieta ungurească, ar trebui să fie de pe la 11 Martie, când se încheiă dieta. Dar la începutul ei, zice scriitorul, că de 10 zile stă aci. Locul se pare a fi însă Pressburg-ul, unde știm că Pezzen se află și la 20 Febr.

²⁾ *Török magyarokri Allamokmánytár* I, 36-7.

³⁾ *Docum.* III. 2, p. 276, Praga 9 Martie. După cele ce am văzut, nu se adeverește, că s'ar fi trămes încă la încep. lui Fevr. 30 mii de florini la A. I. să le împartă Comisarii (*ibid.* p. 272). Erau poate aceeași bani, făgăduiți prin polița de care am vorbit.

⁴⁾ *Ibid.* p. 274. Depeșă dela 27 Fevr. Pezzen pomenește în scris. din Cluj, 30 Martie, de întoarcerea Curierului, care a fost venit dela Camera împărătească «inn genehmigster bewusster Geldhandlung». Szádeczky, *Erdély és Mihály vajda története*, p. 273—592 documente privitoare la studiu, p. 280.

⁵⁾ Szádeczky, *o. c.* p. 276.

la Lőcse iar Istvánffy, care-și primî porunca după plecarea lor, abiã pornise din Pojon, la 15 a lunei. ¹⁾ La 24 ajunge și Szuhay la Cașovia de unde trimete lui Maximilian o scrisoare, cerând să le urmeze și el în grabă, căci «națiunea transilvană e vestită în călcarea jurământului». Alăturază o scrisoare din 12 Martie, dela Episcopul Náprágy, din Alba Iulia, în care se arată nerăbdarea Principelui de a-i mai așteptă, și se întrebă adresatul, Kapronczai, dacă știe unde se găsește Comisarii. ²⁾ La 22 sosi apoi o scrisoare dela ei (se vede, numai dela Pezzen), expediată din Tokaj, și repede Principele trimese pe Carrillo să le iese nainte. ³⁾

La 30 Martie Pezzen ajunse, venind peste Kiș-Várda și Careii-Mari (Nagy-Károly), la Cluj, unde se află în societatea lui Carrillo și a Contelui Thuru, și așteptă aci și pe Szuhay. La 1 Aprilie în sfârșit, Pezzen și Szuhay intrau în Alba Iulia, și a 2-a și sosiă și Istvánffy.

Aici eră mare febrere. Incă din Cluj Pezzen dă veste lui Maximilian, că staturile Transilvaniei — chemate la dietă pe ziua de 23 Martie, fără să se fi deschis atunci — se frământă, că mulți spun pe față, că nu vor lăsa pe Principele să plece, și dacă va vreă să plece negreșit, vor află ei Principe, care să rămână cu drag. Aceștia se gândesc la Andrei Báthory, Cardinalul, ⁴⁾ dela care sosise, la 22 Martie, un ceas după vestea liniștitoare de apropierea Comisarilor, ⁵⁾ un om cu scrisoare, aducând aminte lui Sigismund, cu câte osteneli au câștigat strămoșii săi această Țară, pe care e păcat să o deă în mâna străinilor: Nime nu-l poate răsplăti mai bine, dacă ține s'o părăsească, ziceă el, decât familia sa, sângele său; nime nu poate fi mai folositor patriei. ⁶⁾ De altă parte, la

¹⁾ *Mon. Com. Tr.* IV, 24—25. Introducere. Pentru plecarea lui Istvánffy, scrisoarea acestuia din Pojun, 13 Martie, Szádeczky, 277—8, și cea din 17 din Lőcse (Leutschau) in *Arch. C. H.*

²⁾ *Mon. Com. Tr.* IV, 149—50.

³⁾ Szilágyi, *Carrillo*, 128. Carrillo c. Maria Cristina, Cluj, 23 Mart.

⁴⁾ *Mon. Com. Tr.* IV. Introducere, p. 26—27 și notele. Pentru drumul lui Pezzen v. și scris. lui din 23 și 30 Martie, la Szádeczky, o. c. 278—9, resp. 280—1.

⁵⁾ Scris. cit. a lui Carrillo.

⁶⁾ *Mon. Com. Tr.* IV, 141—2. Scrisoarea e din 20 Fevr., Helsingberg.

Turda se întâlnise cei doi Comisari cu Nunțiul Visconti di Cervia, care se întorcea acasă. Acesta le făcù destăinuirii grele asupra lui Jósika, cu care erà de 3 ani în prietenie. Cancelarul umblă după Domnie, spuse el, după mărturia Cronicarului, și și-a câștigat multe voturi. El se trudește să fe-rească Țara de Nemți, ațâțând urile împotriva lor cu vorbe ca acestea: că tocmelile și legămintele din urmă ale Principelui cu Impăratul au fost făcute fără știrea Țării, deci trebuie nimicite; că votul tuturor să hotărască, — libertatea Țării cere aceasta. 1) Acum erà lămurit, de ce stăruia Jósika mai nainte, să nu grăbiască Maximilian cu venirea, că poate fi primejduit. Altfel, acelaș martor spune, că Sigismund erà înțeles cu Jósika, să-i lase acestuia Domnia, ca Principe sau Guvernator, până ce se va duce el la Oppeln, și dacă nu-i va plăcea acolo, și se va întoarce, să i-o deà iarăș înapoi. Și, cum ziceau mulți, s'ar fi învoit cu el, să-i deà Jósika 10.000 de galbeni pe an, pentru înlocuire. De aceea scrisese și lui Teuffenbach scrisori, cu știrea lui Sigismund, în înțelesul zăbovirii lui Maximilian, căci Principele șovăiește. Aceste scrisori le-ar fi adus Comisarii cu sine, fiindu-le date de Impăratul. 2)

Că Sigismund erà foarte schimbăcios (variabilis), și că trebuiau în multe să se prefacă față de el, o spune chiar unul din Comisari, Szuhay, după petrecere de câteva zile împreună, și anume după ce daravera ajunsese la bun capăt. 3) O dovadă strălucită de aceasta aveà să deà Principele în-dată. Ca să nu se pară întemeiată bănuiala, că ar fi avut vre-o înțelegere cu Jósika, 4) el îl pârăște singur la Comisari

1) Szamosközy, II, 20—21. (*Mon. Hng. Script. XXVIII*).

2) *Ibid.* p. 22—3 și 25; IV, 75 (aici numai pentru cãința lui Sigismund și înțelegerea lui cu Jósika, de a zădărnici predarea Ardealului în mâna Nemților). Inseamnă, că Tieffenbach e liberat la 22 Martie din serviciul de Comandant în Ungaria de sus, la cererea sa: poate, în așteptarea încercăturilor ce vedeà că se pregătesc în Ardeal. *A. R. Regist.* 201, f. 333; cf. f. 8.

3) Scris. din 8 Apr. în *Mon. Com. Tr.* IV, 153.

4) Asupra acestui punct abia putem aveà îndoială. Jósika va vorbi mai târziu Comisarilor — în ceasul de primejdie — de niște scrisori, din cari s'ar puteà vedeà partea Principelui la faptele sale (ex quibus artes

și la dietă, că a vroit să zădărnicească învoiala făcută cu Impăratul, cu veștile scornite ce a trimes, că a ațâțat chiar și pe Mihai-Vodă împotriva împlinirii acestei învoieli. ¹⁾

Am putea trage la îndoială povestirea istoricilor unguri, martori ai întâmplărilor, în partea ei ce privește pe Mihai-Vodă, dacă nu s'ar adevêri și dintr'alte părți. Ea pare a căpăta întărire chiar în oprirea lui Jósika și a lui Bocskai dela misiunea lor plănuită la Domnul nostru, ²⁾ după ce ei se vor fi pârît unul pe altul, ca urmărind cuprinderea Scaunului ce eră să se goliască. ³⁾

Adevărul aproape neîndoios însă se cuprinde în știrea ce o avem într'o scrisoare a Impăratului către Papa: că Mihai-Vodă a desvelit mestecăturile Cancelarului, el, care nu le încuviința de loc ⁴⁾. Știrea eră împărțită de sigur de Comisari ⁵⁾, deși ne-am putea întrebă, dacă ei nu se întemeiau numai pe mărturisirea Principelui, și dacă acesta spunea chiar adevărul. Avem totuși chiar mărturisirea lui Mihai către Comisari, ce e drept, două luni mai târziu: El spune, că a fost îndemnat de Jósika, să-l sprijinească întru câștigarea Principatului ardelenesc. ⁶⁾ Și nu putem crede, că el o făcea numai acum în urmă, pentru a da mai mare dovadă de credință.

ipsius Josicae et Sigismundi patuissent, zic Comisarii), dar ele au fost luate din casa lui de Náprágy și Bocskay. *M. C. Tr.* IV, 215, o lungă relație din Octomvrie. Cf. Szamosközy, IV, 75.

¹⁾ Istvánffy lib. XXXI, ed. II (1683), 463, și Szamosközy II, 23 (cf. Bethlen).

²⁾ V. mai sus, resp. Szamosközy IV, 99.

³⁾ V. pentru aceasta și raportul cunoscut al lui Di Cervia, din 8 Fevr.

⁴⁾ Știrea aceasta de mare însemnătate a fost trecută cu vederea de Szilágyi, care povestește destul de amănunțit aceste întâmplări în Textul cu care însoțește Actele comițiale, cu toate că scrisoarea Impăratului, dt. 22 Aprilie eră publicată încă dela 1859, în *Mon. Hung. Dipl.* V. (din Arhiva din Londra), p. 207—209. Iată șirele priv. la Mihai: «Walachiae Waywoda Michael, a quo Cancellarii technae, quarum ille conscius erat, ut improbatae, sic detectae fuerunt». Intocmai cu aceleași cuvinte și c. Arhiducele Albrecht, Praga 25 Apr. *M. H. Dipl.* III (1859), 94.

⁵⁾ În scrisorile lor cunoscute, din 7, 8 și 10 Apr. nu se spune de aceasta. Dar tocmai pățania lui Jósika aveă s'o spună amănunțit Trimisul lor, Henckhl (cel puțin la Maximilian acesta aveă să meargă) cu gura. *Mon. com. Tr.* IV, 150.

⁶⁾ *Docum.* XII, 362: «A Jósika quoque stimulat um ut in adipiscendo Transilvaniae principatu eius partes foveat».

La toată întâmplarea, «desvăluirea» din partea lui Mihai e foarte potrivită cu politica lui, care privea cu mult drag, că Impăratul ajunge Stăpân în Ardeal, cum vom vedea îndată.

Intemeiate pe deplin sau nu, pările împotriva Cancelarului aflau tot crezământul înaintea Comisarilor, cari îl arătau Impăratului și lui Maximilian ca pe pricina tuturor frământărilor, ce le urzise, ca să poată câștiga întâi Guvernământul și pe urmă Domnia Ardealului, pe care să o supună Turcilor, întocmai ca altă dată Ștefan Báthory ¹⁾. Și astfel ele se sparseră în capul bietului om. În ziua de 4 Aprilie ²⁾, îndată ce intră în sala cea mare a Palatului, unde se țineau ședințele, fu prins, în fața Dietei, și dus în închisoare de dorobanții de pază ai Curții, cărora li se poruncise, și în afară de prefectul lor Ștefan Lazăr, a împlini orice ordin li se va da prin Bocskay. Se povestește, că, în dimineața acelei zile, Jósika eșise la primblare călărește, și că i-a căzut calul într-o groapă, svârlindu-l din șea.—Indată apoi a fost pus de Cancelar, în locul lui, Episcopul Dimitrie Náprágy. Iar casa, averile lui mari, de tot felul, și întinsele-i moșii, între ele și castelul Déva, i-au fost luate pentru vistieria Statului. Singur castelul Gerend cu câteva sate au fost lăsate nevestei și copilului lui ³⁾.

Lovitura aceasta puternică a fost dată, pentru a spăria pe reprezentanții Ardealului, Nobilimea ungurească am putea zice, ca nimeni să nu cuteze a se împotrivi învoelii făcute cu Impăratul: supunerii Țării supt Nemți. «Nu s'a putut găsi alt chip, pentru a turti mulțimea necazurilor, stârnite prin înșelăciune», scrie chiar Szuhay în raportul său. ⁴⁾ Și ținta s'a ajuns. Unul singur a căscat gura, să zică, în afară de dietă, că se face silă Adunării Țării, și a fost prins și el îndată:

¹⁾ V. cu deosebire scris. lui Pezzen, din 7 Apr., c. Max. *M. c. Tr.* IV, 151. În *Docum.* XII, 340, e rezumată această parte a scrisorii astfel: «(Denunță intrigile pentru Coroană ale lui Ștefan Báthory)», ceea ce, cum văzurăm, nu e de loc adevărat.

²⁾ M'am întors la acest dat hotărât, însemnat de Szamoskozy II, 23 și Barovius 299, de oarece combinația lui Szilágyi, după scrisorile ce citează, nu e de loc întemeiată. După Isthvánffy s'ar părea, că înainte de 4 Apr. a fost prins.

³⁾ Szamosközy II, 23 sq. 26 sq; Barovius, 299. Cf. Isthvánffy, 464.

⁴⁾ *Mon. c. Tr.* IV, 153, A. I., 8. Aprilie.

numele lui e Toma Nagy ¹⁾. Acum toate mergeau strună. Dieta votă dările și regulă celelalte neajunsuri, ce se iveau de obicei. Apoi, la 7, puse jurământul oastea, adunată în Capitală ²⁾, la 8 însuși dieta. Aceasta jură, că va fi cu credință și va ascultă orice poruncă a Maiestății Sale Impăratului Sfintei Impărății Romane și Regelui încoronat al Ungariei, Rudolf, și va primi «orice rânduială și formă de guvernament» va rânduî în Țara Ardealului, fie forma de «principat absolut, fie printr'un guvernator» ³⁾. Cei ce n'au făcut aci jurământul, îl vor face toți în reședințele Comitatelor, până în 8—12—15 zile, după depărtare, supt pedeapsa de a-și pierde bunurile ⁴⁾. Tot atunci, la 8, jurară Comisarii în numele Impăratului și Regelui, că M. Sa va păzi toate drepturile, libertățile Țării, daruirile Principelui ca și starea de acum a religiunilor, și va întrebuiță pe aceeași Sfetnici la cârmuirea Țării ⁵⁾. La 10, Principele, având la dreapta sa Comisarii, își ținu înaintea dietei cuvântarea de mulțămire, pe care o încheiă cu lacrimi în ochi. S'a trudit totdeauna, ca Țara sa să țină cu Creștinii. Acum a căutat mântuire la Impăratul, pentru a ferî Ardealul de primejdia de a cădeă pradă în mâinile învingătorului, aflându-se între doi Impărați puternici ⁶⁾. Pentru Comisari răspunse episcopul Szuhay, iar Náprágy din partea Țării, cu înțelepciune. ⁷⁾ Principele plecă, luând cu sine numai un îngrijitor bătrân și un copil, încă în aceeaș zi, la locul cel mai apropiat Kisfalud, unde aveă să mai rămână câteva zile, ⁸⁾ până ce se va îndreptă către Ducatele sale, primite în schimb. Puteă acum «să fie Cardinal sau nebun, Dum-

¹⁾ Szamosközy II, 26 sq

²⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 150. Scris. lui Pezzen c. Max. 7 Apr.

³⁾ *Ibid.* p. 162. Formula jurământului Țării. 8 Apr.

⁴⁾ *Ibid.* p. 161, punct 25 al hotărârilor dietei.

⁵⁾ *Ibid.* p. 162—3. Formula de jurământ a Comisarilor. Cf. pentru toate și Szamosközy și Istvánffy, Regni Hungarici Historia (Colonia 1685), liber XXXI, p. 464—5.

⁶⁾ *Mon. c. Tr.* p. 154—155. Raportul lui Istvánffy c. Maximilian A. I., 10 Apr. Cf. Istoria lui, p. 464. și Szamosközy 36—43; Barovius p. 302—307.

⁷⁾ Szamosközy, II, 43—5; Barovius 307—8. Istvánffy nu spune nimic de cuvântarea lui Náprágy.

⁸⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 154—5. Scrisoarea lui Istvánffy din 10 Apr.

nezeu să ne ierte», observă soacră-sa cu dreptate¹⁾. La 11 își ia adio printr' o scrisoare foarte rece dela nevastă-sa²⁾, care de mai mult timp se află la Chiioara, și acum aveă să vină la Alba-Iulia, ca Guvernatoare, până ce se vor luă măsurile desăvârșite. Altmintrelea, ea singură cereă, Maiestatea Sa «să se îngrijască de alt Guvernator, care să poată purtă războaiele, iar ea să se libereze, ca să poată plecă în cel mai scurt timp, cu buna voie a Maiestății Sale. Din care pricină—de căsătorie nu s'a mai făcut pomenire, nici din partea ei, nici din partea noastră», zice Carrillo, care venise la ea împreună cu Istvánffy și cu câțivă nobili să o cheme. Dorința ei eră, să plece acasă la Graz, chiar înainte de ce se va începe războiul, în anul ăsta, când i s'ar închide drumurile, cum singură scrie Impăratului, căruia îi cere totodată, să dea porunci pentru însoțirea ei pe drum și să grijască de cheltuelile de lipsă³⁾. Pe ziua de 19, după prânz, se hotărâră să plece, ca să poată intră la Sf. Gheorghe catolic în Alba Iulia⁴⁾. Încă la 16 piecuse și Principele din Kisfalud la Turda cu pașapoarte dela Szuhay, care singur avu, în aceste zile, greaua sarcină a Locotenenții domnești, când oștile plătite amenințau să fugă toate de supt steaguri, din lipsa de bani, și numai cu momeli putură fi ținute. Căci Sigismund a lăsat Vistieria goală, a luat 40.000 de galbeni ce-i aveă Jósika păstrăți în castelul Deva⁵⁾, a luat și toate lucrurile de preț de aur, de argint și de fildeș, veștminte scumpe și arme, daruri turcești de la Sultan Soliman, date lui Zápolya, tot ce s'a găsit bun în Palat, scumpătăți grămădite din vremuri. Multe lucruri le-a nimicit, aruncându-le prin ieșitori, multe le-a cinstit la gardiștii săi. Ba a ars chiar și Arhiva Statului, cu diplomele Impăraților turcești, dela începutul legăturilor cu ei, ș. a. Tablourile vestitului Ioan Huniade și al Principelui

¹⁾ *Docum.* XII, 335, nota, jos de tot.

²⁾ *Arh. com. Transv.* IV, 163-4.

³⁾ Szilágyi, *Carrillo*, p. 128-33. Scrisorile lui Carrillo c. Archiducesa Maria și a Mariei Christinii c. Impăratul și către Mamă-sa, prima din Alba Iulia, 10 Apr., celelalte din Chiioara, 18 și 19 Apr.

⁴⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 167. Raportul l. Istvánffy c. Impăratul, Chiioara (Kövár) 18 Apr.

⁵⁾ *Ibid.* p. 164-66, Scris. lui Szuhay c. Pezzen, A. I. 16 Apr.

«epirot» (albanez) Skanderbeg, luate după viață, au fost aruncate în gunoi, și acolo au putrezit. Chiar și păreții Palatului i-a stricat ¹⁾... Privind atâta pustiire, asemenea aceleia pe care o lăsau barbarii în urma lor, când străbăteau în palatele pline de frumuseți ale civilizațiilor Romani, ne vom aduce aminte de cuvintele Papei dela 1594, că în trupul lui vânjos bătea «o inimă sălbatecă», pe care toată cultura clasică ce o avea nu o putuse împlânzi. Și când ne gândim, că de voia sa hotărîse să-și părăsească Țara, și silise aproape pe Impăratul să o primească ²⁾, înțelegem, că el se căia acum, de ceea-ce a făcut, și că «se depărtă nu fără grozavă durere din Alba Iulia ³⁾». Aceasta o simțiau și Comisarii, o simția și Carrillo, care scria, la 18 Aprilie, Arhiducesii Maria: «Și eu plec mâne la Carei (ad Karoly), dacă dă Dumnezeu, unde Sere-nisimul Principe zisese că va fi: domni Comisari și domnul Comite (de Thuri) și ceialalți socotesc, că e de lipsă să-l însoțesc până la Ducat, ca să nu fie vre-un neajuns mare și stricăcios, dacă nu ar fi în rânduială (si non fuerint constituta) cele făgăduite, *de unde să se gândiască la întoarcere nemulțămîtul*. Mă duc totuși ca la furci, de oare-ce nu e nici o onoare nici rod duhovnicesc» ⁴⁾. Dar tocmai în căința lui, care resuflă în vandalisme, ni se desvăluie un fel de turburare a sufletului lui, isvorită poate și din nenorocirea lui bărbătească, dar, care și ea trebuia să-și aibe mai

¹⁾ Szamosközy II, 46–48, foarte amănunțit.

²⁾ V. (pe lângă mersul tocmelilor ce-l cunoaștem) cu deosebire în privința aceasta rapoartele Ambasadorului venețian din 6 Octob. 1597 și 28 Aprilie 1598, în *Docum.* III, 2, 260, 266 și 281, și scrisoarea Impăratului c. Papa, 22 Aprilie 1598, în *Mon. Hung. Dipl.* V, 206 sq. «At vero nos... a duobus ut minimum annis omnia experti, ut ab eius modi consiliis Principem diverteremus», scrie Rudolf acî. Iar Venețianul zicea la 6 Octb: «temeno questi ministri grandemente di far la guerra eterna con Turchi e di venir a contesa con Polacchi ingerendosi in questo acquisto della Transilvania». In acelaș înțeles i vorbi, la 28 Apr. 1598, însuși Archiducele Max: «disse che il Principe haverebbe fatto molto meglio di viver nel suo stato che di renontiarlo et di difendersi unitamente con S. M. Ces. che d'accrescerle spesa, incommo et travaglio».

³⁾ Szamosközy, II, 46.

⁴⁾ Szilágyi, *Carrillo*, 131. Kuyvarini, 18 Apr.

adânci rădăcini în creerii și sângele lui ¹⁾. N'avem decât să mai pomenim de droaia de Italieni, chiar de nu vor fi fost «gunoaie» de tot felul, cum zice supărat istoricul ungar de atunci, ce se scurgeau în Curtea lui, aflând ușile deschise, și cărora le împărția cu amândouă mânele venitele Statului, făcându-le slujbe în jurul său la Palat: cântăreți, ghitariști, flautiști, coriști, jucători, gladiatori și comedianți de tot felul, apoi grădinari, bucătari, brânzari, cari să facă brânzuri italienești; în sfârșit, ceea ce nu putea lipsi în acel timp nici la alții mai cuminți, magi și vrăjitori ce chemau sufletele, bunăoară sufletul lui Ion Huniade, întrebându-le de ieșitul bun sau rău al lucrurilor sale; n'avem, zic, decât să pomenim toate acestea, și pe toți aceștia, în mijlocul cărora își perdeă timpul, pentru a avea și mai lămurită icoana sufletului acestuia mai mult decât strălibat²⁾.

La 8 Mai Principele se află în Leutschau (Löcse), de unde Carrillo scriă Miniștrilor împărătești, să caute, ca rescumpărarea pe anul dintâi, adecă 55 mii de taleri, a căror termin de plată a trecut la 1 Aprilie, să fie negreșit la Breslau (Vratislav), sau la alt loc hotărît, pe când va ajunge Principele în Ducatele sale. La 20 ajunse în Viena, după ce se întâlnise pe drum cu doi Arhiduci, unul Maximilian, și rămăsese foarte mulțumit de aceasta. De aci merse să vadă Rabul și Comornul, întorcându-se apoi la Pojun, de unde plecă, la 30 Mai, la Brünn. Carrillo nu mai doriă alta acum decât plecarea lui Maximilian în Ardeal, căci «s'ar putea naște foarte multe nenorociri (adversa)», dacă ș'ar amână călătoria, precum aveă de gând

¹⁾ Krafft-Ebing, *Lehrbuch der Psychiatrie*. Chiar impotența lui e poate un semn de nevrastenie, cu atât mai vărtos, că ne aducem aminte, că se credea vrăjit.

²⁾ Szamosközy, II, 11—16; IV, 76—77 (aci se găsesc cu numele și funcția). Pentru a ne înfățișă mai bine nestătornicia lui Sigismund, Cronistul acesta mai înseamnă (IV, 79), cum odată, înainte de a plecă la Opeln, mergând către Görgény, într'o trăsură cu Huszár Pétru, Sármasági Sigismund, Bocskay Stefan și Korniș Gaspar, a zis acestui din urmă: «Doresc să nu lași nimărui Principatul, ci să-ți-l ții ție...: de aceea te-am pus General. A doua zi a tras la o parte pe Bocskay și i-a zis: te sfātu. iese, dacă-ți trebuie Principatul, să nu-l lași nici decum nici unui băiat de cõpil român (egy oláh kurva fiának se engedd), înțelegând pe Jósika. Și în sfârșit a îmbiat el singur lui Stefan Jósika Țara».

până la Sâmbziene ¹⁾. Prin Iunie apoi fû instalat Principele în Ducatele sale sileziane prin Comisarul împărătesc Adam Poppel, nu fără a fi întâlnit destulă împotrivire din partea baronilor de frunte ai acelor Țări ²⁾.

*

Cel mai de căpetenie Comisar din Ardeal, Pezzen, scriă încă la 7 Aprilie Arhiducelui Maximilian, că, îndată ce se va termina «renunțarea Principelui», va plecă la Brașov, unde va aveà o întâlnire cu Mihai-Vodă, într'un castel din apropiere ³⁾. Aceasta se va fi hotărât de Comisari cu Trimișii lui Mihai-Vodă, Secuiul Ilie Cacuci și Petru Armeanul, cari au trebuit în acest timp să se fi aflat în Ardeal pentru treaba stării și purtării Domnului după plecarea lui Sigismund. ⁴⁾ A și plecat, la 13 Aprilie, din Kisfalud, unde fusese împreună cu colegii săi, pentru a schimba cu Principele diplomele de lipsă ⁵⁾, după ce în preșară expediase pe Jósika în închisoarea Chiioarei. Și la 18 Aprilie a ajuns la Brașov, pe drumuri stricate de ploii și neauă neașteptată. Pe drum, pe care și-l făcù printre Sași (și Români, deși nu pomeneste de ei), trecând prin Sibii și Făgăraș, fû primit pretutindenea cu bucurie și pocnete de pivi: erà, fiindcă au ajuns în sfârșit aceste popoare supt stăpânirea Împăratului. Numai la Făgăraș, «Provizorul» și alți ofițeri ai Măriei Sale Arhiducesei [Maria Cristina] i-a oprit intrarea în cetate, pentru ce el s'a și jeluìt către Principesă ⁶⁾. Neputând ast-

¹⁾ Szilágyi, *Carrillo*, p. 133—7. Scrisori din Lőcse, 4 și 6 Mai, din Viena 21 și Pojun, 29 Mai. V. și scris. lui Sigismund și Carrillo c. Arh. Matthias, tot din 29 Mai și a lui Matthias c. Împărat, Viena, 27 Mai, în *Arch. C. H.*

²⁾ *Doc.* III. 2, 285 și 287, depeși de ale Amb. ven., Praga 8 Iunie și 6 Iulie.

³⁾ Scrisoarea citată din *Mon. com. Tr.* IV, 151.

⁴⁾ Istvánffy, *Historia* 468. Ei sunt de bună seamă Delegații anunțați pentru dieta din A.-Julia. V. mai sus p. 525.

⁵⁾ Istvánffy c. Împăratul, Keowar, 18 Apr., *ibid.* p. 166 sq. Un extras de 3 șire și în *Docum.* XII, 341, cu arătarea greșită, că scrisoarea ar fi dela Szuhay, ceea ce ar putea aduce în mare incurcăla pe neștiutori, prin faptul, că în acest caz n'ar rămâneà nici un Comisar în Alba-Iulia, mai mult de o săptămână, și nici un alt Guvernator.

⁶⁾ Deși proprietate a Principesei, Făgărașul erà pus de sigur supt un Prefect ungar și a unei garnizoane ungurești, ori cel puțin comandate de Unguri, cari poate nu erau mulțumiți cu schimbările făcute.

fel rămâne peste noapte în oraș, cum avuse de gând, a plecat, după ce au fost hrăniți caii, și a ajuns, după miezul nopții, la Șercaia ¹⁾. Un ceas mai târziu a sosit acî și un Curier călare, trîmes de Mihai-Vodă la Giovanni Marini (Marino, serie Pezzen), aducînd totdeodată și Comisarului o scrisoare dela cunoscutul Hans Hödl, pe care el (Pezzen) îl trimisese încă din Alba-Iulia la Voivodul ²⁾.

Mihai-Vodă își arată bucuria sa către Marini (căruiua îi adresează scrisoarea la Alba-Iulia), pentru sosirea Comisariilor împărătești, dar și mirarea, că nu-i scrie nimic, «ce voiau să tocmească» ³⁾. Deci să roagă, să-l înștiințeze despre toate și, salutînd pe Măriile Lor, Comisarii, din partea sa, să afle dela ei cu capăt, dacă trebuie să dea față cu ei. Pe lângă aceasta mai trimete vești despre Turci, că, pe cât a aflat, Sultanul nu va ieși la război, și că dînsul se va trudi să învrăjbească pe Chanul cu el, trimițînd la acela un om al sau ⁴⁾.

Scrisoarea lui Hödl, pe care Pezzen o trimete împreună cu cea a lui Mihai-Vodă ⁵⁾ la Impăratul, nu e descoperită, dar înțelesul ei nu e greu de pătruns, judecînd după cele ce mai spune Pezzen. «Fiindcă și alții mi-au vestit», scrie el în acelaș raport [după cum se vede și din scrisoarea lui Hödl, vom înțelege noi], «că nu e de tot ușoară căzătura numitului Voivod și că, îndată, în săptămîna ce se începe, Romîniî își au Săptămîna mare, după Calendarul vechi, și

¹⁾ «Schakan» = Sárkány. (Isthvánffy, 468: per silvan Sarcaniam...)

²⁾ Pezzen c. Impăratul, Brașov 18|Aprilie, în *Mon. c. Tr.* IV, 168—172.

³⁾ «my ideoben vadnak es mit akarnak végezni», iar în traducerea contemporană dela Curte: «în welcher zeit sie sein, und was sie schliessen wollen». Partea primă eu aș traduce-o mai curînd cu: în ce chip, sau cu ce prilej au venit.

⁴⁾ *Docum.* III. 1, 283—4. E de însemnat că, Hurmuzaki, pricepînd însemnătatea scrisorii, a copiat nu numai traducerea nemțescă ci și originalul unguresc, de și nu cunoșteă limba. Dat «Bukurest» 12 Apr. 1598; iscălit: *Generosae Dominationis Vestrae Amicus Michael Vaivoda regni Transalpinæ*. Iscălitura însă nu e de mîna lui Mihai, care, se vede, că nu știă să scrie cu litere latine, ci seamănă foarte bine cu a Principelui Sigismund, în actele din anii de mai înainte Poate că Raț Ioan, care eră acum Secretarul lui Mihai și mai înainte fusese la Curtea lui Sigismund, imită bine iscălitura acestuia. V. Actul în *Arh. c. Hung.* Apr. 1598.

⁵⁾ De aci ar urmă, că Marini, căruiua îi eră adresată scrisoarea Domnului, se află lângă Pezzen, călătorind împreună.

așă Principele, după legea lui, e dator a petrece aproape toată săptămâna în biserică, de aceea sunt foarte îngrijat, că întâlnirea noastră ar putea fi împiedicată prin aceasta; mai ales că și mie îmi pare lucru cu niceală, de a mă duce dincolo, în Țara-Românească, la el, la Principele, fără a avea poruncă.» ¹⁾

Din aceste mărturisiri cursul întâmplărilor se lămurește. Pezen trimise, după ce-și împărți cu ortacii săi slujbele ce aveau să facă fiecare (ba aproape sigur, chiar mai înainte de aceasta, cu toții împreună, după cum făcură și față de Ieremia Vodă, la 10 Aprilie, îndată ce Ardelenii puseră jurământul) trimise, zic, pe Hödl la Mihai-Vodă, în societatea lui Cacuci și Petru Armeanul, dacă ei într'adevăr erau aci, poftindu-l să vină la Brașov, ²⁾ pentru a așeză cu el legăturile, în cari să intre Țara cu Ardealul, în noua situație a acestuia. Nu se pare, că i-a spus mai de aproape ținta, tot așă de puțin, că i-ar fi trimes vre-o scrisoare împărâtească, cel puțin nu de altă natură decât aceea ce i se trimise lui Ieremia-Vodă, un simplu credențional, pentru a se tocni cu Comisarii asupra dorințelor și planurilor Maiestății Sale. ³⁾ De asemenea nu i-a scris nici o lămurire Marini, pe care nu-l mai ținū nici un moment lângă sine, îndată ce află de apropierea de Ardeal a Comisarilor, tocmai pentru ca prin el să poată ști binè tot ce se petrece,—ceea ce se vede din mirarea lui: că nu-i scrie. In astfel de împrejurări

¹⁾ Scris. cit. din Brașov, 18 Apr. M. C. Tr. IV, 170; partea aceasta și în *Docum.* XII, 341, plusul despre căderea Voivodului, se înțelege de pe cal, cum vom mai vedeă, numai aici, pe când în *Mon. com. Tr.* a fost lăsat afară, fără a fi arătat măcar cu puncte.

²⁾ O scrisoare a unui nou Trimis de la Curte cu scrisori pentru Comisari, cu numele George Rabuss (v. Szilágyi, *Mon. com. Tr.* IV, 39 nota 1) c. Arhiducele Maximilian, A. Iulia, 27 Apr., zice, că Mihai-Vodă însuși a chemat pe Pezen la Brașov. *Docum.* XII, 345 (ceasta e din Arh. din Insbruck, deci eu n'o aveam între copiile mele). Dar nu e de crezut, fiindcă Pezen nu spune aceasta. Apoi, în aceeaș scrisoare, Rabuss zice că Mihai nici n'a trimes pe nimeni «din ai săi», ceea ce, cum vom vedeă, nu e adevărat.

³⁾ Rudolph c. Ieremia-Vodă, Praga 21 Ian.; cf. și scrisoarea Comisariilor cu care își însoțiau acest credențional, ce-l trimeseră prin Sennyei Pangratie. *Docum.* Supl. II. 1, 443 sq. resp. 448. Scopul e arătat în scris. Impăratului astfel: «ut etiam vobiscum *de animi nostri sententia*, si coram non detur per litteras et internuncios....., agant».

Mihai-Vodă, care eră doar Domnul unei Țări, și aveà fapte mărețe în urma sa, nu puteà alergà la cea dintâi chemare a unor simpli Comisari, ori cât de împărătești ar fi fost ei. Mai ales că nici în scrisoarea împărătească, dacă i se va fi trimes și lui una ca lui Ieremia-Vodă, nu se cereà mai mult, decât ca să trateze Comisarii cu Voivodul, dacă nu se poate în persoană, și numai prin scrisori și Delegați (si coram non detur, saltem per litteras et internuncios). În faptă, Comisarii singuri mărturisesc, în legământul ce se va încheià mai târziu (oricum vor fi scris ei acum lui Mihai-Vodă), că au avut poruncă dela Impăratul: ca să meargă la zisul Domn Mihai-Vodă, să se întâlnească cu el, de le va fi cu putință, și să se tocmiască și să așeze cu el modul și rânduiala, prin care să se pună supt scutul și ocrotirea Maiestății Sale. ¹⁾ Și pe lângă aceasta, Mihai a trebuit să se gândească la primejdia mai mare, în care se aruncà pe sine și Țara, dacă el singur ar fi căutat pe oamenii Impăratului, departe de Capitala sa, ba chiar în hotare străine. Cu totul alt temei aveau atunci pâriile, ce trebuiau negreșit să pornească împotriva lui la Țarigrad dela vre-un nemulțumit, dela vre-un spion, dela vre-un vânzător, cu totul alt temei decât, dacă oamenii Impăratului veniau la el acasă. Dar încă, de se mai află și vre-un Ceauș ori Capigiul la Curtea lui, fie din cei vechi, din luna trecută, fie din cei ce au putut veni cu omul său, ce fu expediat pe la sfârșitul lui Martie din Constantinopol, de și, ce e drept, despre aceasta n'avem cunoștință în Aprilie. ²⁾

Deci Mihai Vodă căută: de o parte să se scoată într'un chip nevătămător către Comisari, făcând pe Hödl să le scrie de neputința sa de a merge la Brașov, fiindcă ș'a rupt umărul la vânătoare, căzând de pe cal, ³⁾ și din pricina Săptămânei mari și a Sfintelor Sărbători; de altă parte ispitia pe Marini, în care aveà poate mai multă încredere, care la toată

¹⁾ *Tört. Tár.* 1879, p. 50, Târgoviște 9 Iunie. Exemplarul contractului dat de Comisari.

²⁾ Pe spusele lui Rabuss, care îl învinuia, în pomenita scrisoare, de conspirație cu Turcii, dovadă că ăștia îi trimeteau mai în fiecare săptămână Ceauși, nu se poate pune vreun temei, cum am văzut și mai sus.

³⁾ Acest amănunt, care se va fi aflat, pentru Impăratul, în scrisoarea lui Hödl, ce Pezzen o alăturase raportului său, îl scrie însuși Arhidu-

întâmplarea îi eră bine cunoscut, și căruia îi făcea cinstea de a-l numi «prietin», îl ispitia: la ce să meargă? Și ca să scoată cu atât mai ușor vești de cele ce s'au petrecut în Ardeal, se făcea, că nu știe nimica din toate schimbările, deși lucrul e greu de crezut. Nici nu tăgăduia hotărît, că nu vrea să vină, ci îl întrebă, dacă e neapărat de lipsă să vină chiar el.

Auzind aceasta, Pezzen trimise, îndată ce ajunse la Brașov, la 18 Aprilie, «un cetățean fruntaș de aci» iarășl a Voivodul, ¹⁾ ca să-l cheme cel puțin până la graniță, unde Comisarul se îmbiă să meargă. La 20 misiunea eră înapoi, dar cu vestea, că în urma întâmplării cu căzutul de pe cal, Voivodul nu poate veni nici decum, nici în oraș, nici la graniță. De nou fu trimeasă o deputăție de Brașoveni și de servitori ai Împăratului, să cerce a-l înduplecă, să vie, chiar fiind adus pe umeri, doar nu-i mai mult decât o zi de drum. Cu greu trebuî să vadă însă Comisarul, că și aceștia se întoarseră fără ispravă, la 23 Aprilie, la 10 ceasuri. Atâta numai îi slujia de mângâiere, că împreună cu ei veni și Cancelarul Domnului [Mirislău], după ce o zi mai înainte sosise Comisul [Radu Buzescu]. ²⁾

Fostul și viitorul Mare-Cancelar Mirislău apăra pe Domnul său cu căldură, zicând, că nu se poate mișcă mai departe de Târgoviște: Chiar călătoria lui dela București până aci i-a pricinuit multe dureri, și i-a întors vătămătura, care începuse a se vindecă, iarăș în starea dintâi. Și se rugă și îl îndemnă pe Pezzen cu toate mijloacele, să meargă dânsul la București. Dar împotriva Cancelarului său lucră chiar Secretarul lui Mihai-Vodă, Ungurul Ioan Raț, care scrisese lui Sennyei pe ascuns, că sănătatea Voivodului nu e

celui Maximilian, în aceeași zi, tot din Brașov. Eu nu aveam acest document fiind din Innsbruck. *Docum.* XII, 342; cf. p. 345, scris. lui Rabuss. Nici el nici Pezzen nu prea dau crezământ pățeniei. *Isthvánffy*, 468.

¹⁾ Tot în scrisorile dela 18 ale lui Pezzen se anunță aceasta.

²⁾ Numele sunt date de *Isthvánffy* în a sa *Historia*, p. 468: «Radulone Clavigerum . . et Mirissonem Logothetem legatos rursus . . misisset». După Iorga, Trimisul al doilea ar fi fost Logofătul Teodosie. V. titlul scrisorii lui Pezzen, ce ne slujește de izvor. *Docum.* XII, 342. Dar nu ajunge, că el eră Log. în divan, pe acest timp, v. Iorga, *Studii și Doc.* V, 174 sq.; 290 sq.; 679 sq.; ori hrisovul Domnului din 25 Ian. 1598, *Arh. St. Mitrop.* București, pach. 152, doc. 40; ori cel din 23 Mai, *ibid.* M-rea Brancoveanu, pach. 14, doc. 2; comunicate mie de d-l Tuducescu.

chiar așa de rea, cât să nu poată veni până la graniță. Și pe lângă aceasta Sennyei și Moise Székely, cari amândoi cunoșteau bine «starea și aflarea nu numai a Voivodului și a toanelor lui (seines Humors), ci și a Țării și a celor mai de frunte oficeri», îndemneau pe Comisarul, să nu treacă granița. Și astfel a rămas la hotărîrea aceasta. Mai vârtos că Mirislău spune, că și dacă ar fi avut loc întâlnirea — «precum aceasta nu s'a putut întâmpla în timpul de acum altfel» —, Voivodul nu putea rămâne aci mai mult de jumătate de zi, trebuind să fie «poimâne și Duminecă» negreșit la biserică. Apoi, cât privește persoana sa, Voivodul și-așa a făcut jurământ de a trăi și a muri alături de Creștinătate, zicea Cancelarul mai departe, și e gata a-și dovedi credința și ascultarea față de Maiestatea Sa, în tot timpul, cu sângele său. Dar nu e de ajuns a se tocmi numai cu el, și a-l legătui numai pe el la supunere către Maiestatea Sa, ci aceasta ar trebui să se întâmple în Țară, în Adunarea celor mai de frunte Boieri, Comandanți de oști, Căpitani și a tuturor celorlalți slujbași, și legământul ar trebui întărit prin jurământul lor sărbătoresc, după cum s'au făcut și aci, în Alba-Iulia. Iar pentru aceasta trebuie timp, și din pricina Sărbătorilor nu s'ar putea întâmpla înainte de 15 Mai.—De altă parte Szuhay i-a scris, spune Pezzen, să se întoarcă repede la Alba-Iulia (și să aducă cel puțin 25 mii de florinți pentru acoperirea cheltueleur celor mai zoritoare ale Provinciei), ¹⁾ pe când și ordinul Maiestății Sale încă îi cere, să se întoarcă la Curte, cât mai curând. Deci s'a hotărât și a pus la cale trimiterea unor «sub-Comisari», din partea sa, la Mihai-Vodă, în persoana judeului din Brașov, Marcu Schenkhenbeckh, un om ales, cuminte și Voivodului foarte de încredere, «fostul Delegat al Voivodului la Maiestatea Sa», ²⁾

¹⁾ Amănuntul din paranteză îl luăm din scrisoarea lui Szuhay dela 16 (*Mon. Com. Tr.* IV, 164—6). Necăjitul Episcop, ce ținea singur cârma Țării, își încheie astfel amărâta sa scrisoare: Vos (adecă Pezzen și Istvánffy, care se află la Chioara, să aducă pe Principesa) fugam capitis ego interim immolor (Voi dați fuga și eu mă jertfesc).

²⁾ E aproape sigur, că nu eră altul decât Delegatul din urmă, care se află la Praga pe la începutul lui Ianuarie. La întorsul lui, Marini îl și numește: «*Marcho*, Agiente di Ill-mo Waivoda». V. cunoseutul său raport din Târgoviște, 8 Martie 1598.

și a cunoscutului Agent împărătesc Hans Hödl. Lor le-a dat «instrucțiunea și formula de jurământ» și o scrisoare din partea sa, și i va așteptă la Alba-Iulia cu isprava ce vor fi făcut, pentru a plecă apoi împreună cu ei, cât mai repede, la Maiestatea Sa. Comisarul nu uită a adăgă — ceea ce eră și de lipsă față de gurile rele, cari îi scorniseră chiar, Voivodului că ar rămni la Principatul Transilvaniei,¹⁾ și față de nevenirea lui la Brașov —, că, după cum a aflat «pe de departe și pe ascuns, nu e de îndoit nici cât de puțin în statornicia și ascultarea Principelui»... «Dar neputința, sărăcia Țării e cunoscută, și știe oricine, că Voivodul nu e în stare a plăti din punga sa, sau din dările Țării, oastea ce e silit s'o țină pentru siguranța sa; ci trebuie să i se ajute de aici sau de altundevă, dela Maiestatea Voastră. De aceea e foarte de dorit, ca la chemarea [adecă adunarea] tuturor oficerilor Țării, care s'ar putea face pe ziua de 15 Mai, unul dintre noi, Comisarii din acest timp ai M. Voastre în această Țară, să meargă către Târgoviște, în Țara-Românească, să vadă cu ochii starea tuturor lucrurilor, și să ceară jurământul de credință și supunere dela el, Voivodul, precum și dela toți Boierii, Căpitani, dela oaste și slujbași (officialn), cum s'a întâmplat prin noi toți la Alba-Iulia; și dimpotrivă, să i se făgăduiască Voivodului precum și Țării trebuinciosul ajutor, scut și apărare (Protection) din partea Maiestății Voastre».

E lămurit că acestea sunt propuneri, făcute de Domnul Român prin fostul Mare Logofăt Mirislău și Comisul Radu Buzescu, cari știură să facă pe Pezzen a înțelege, că e bine așa. La ele Delegații adăugeau îndată un punct de mare însemnătate. Voivodul și Țara, ziceau ei, «au avut până acum cel mai mare greu pe Principele transilvan și Sfetnicii lui, ce umblau cu gândul de a urmă pilda Turcilor (dem türkischen proces gemes), vrând să scoată și să pună Vodă după gust, ba fusese plănuir a jucă un joc cu Voivodul de acum, ca și cu Aron²⁾. «De aci,» zice Pezzen, «a

¹⁾ Rabuss c. Maximilian, A. I., 27 Apr. in *Docum.* XII, 345.

²⁾ Nu poate fi îndoială, că în aceste cuvinte se aduce aminte de planuri transilvane de a-l răsturnă pe Mihai, dacă nu primiă condițiile contractului din primăvara anului 1595, planuri, de cari n'avem cunoștință lă-

izvorit nu puțină neîncredere, că Voivodul va fi fost cumvã îngrijat, și nu a cutezat să iasă în persoană atât de departe afară.» Incheierea cea adevărată urma dela sine, deși nu o spune Comisarul. Trimișii Domnului vor fi spus că, venind Comisarii, vor trebui să dea nainte de toate încredințarea, că Domnul nu va fi socotit ca un slujbaș de azi pe mâne, ci va fi lăsat Stăpânitor al Țării pe viață.

După aceasta treceau Delegații Domnului la tâlmăcirea purtării lui față de Turci. Dacă el se înțelege cu ei (colludiert), și a îngăduit în locurile de pe lângă Dunăre negoțul ¹⁾, ba li-a îmbunat și tributul, aceasta a trebuit să facă, pentru că Țara sa nu e destul de tare, pentru a se apăra, și dela Transilvan n'a mai avut ajutor; ba a fost chiar împedecat de el să facă, ceea ce de atâtea ori a făgăduit Maiestății Sale, și ar fi și putut săvârși acum în urmă. Mai ales a fost oprit și împedecat acest lucru prin mestecăturile (Pracktiken) fostului Cancelar (Jósika), acum prins.

În urmă i spune lui Pezzen atât Marele Logofăt cât și oamenii lui ce au fost trimeși în Țară, ba i se scrisese și lui Sennyei din Moldova, că Báthory, Cardinalul, a expediat pe ascuns un Deputat la Mihai-Vodă, care trebuia să ajungă zilele astea, și el singur a plecat la Roma. Ce-i va scrie, va trimete Domnul în original. Iar de celalalt Báthory (Stefan) spun, că și-a trimes, cu ajutorul Cancelarului (Zamoyski), un Deputat la Constantinopol; apoi, că amândoi Báthoreștii lucră să despartă pe Voivodul Țărei-Românești și Țara lui de Ardeal și de Maiestatea Sa, și să ajungă unul din ei cu ajutorul turcesc cârmuitor peste această Țară (a Ardealului). De aceea, zice Pezzen, e de lipsă să vină repede Arhiducele Maximilian, și dacă n'ar vrea ori n'ar putea, să trimeată pe Nádasdy, fie și numai cu 500 de călăreți și tot atâția pe-

murită, dar cari ni le putem închipui în situația de atunci. Totdodată avem o esplicare mai mult, de ce tocmitorii acelu contract primiră grelele lui condiții.

¹⁾ Și din Constantinopol se scrie, la 12 Martie, că Trimișii Voivodului, sosiți aci de curând, spun, că Domnul ține pace, că negustorii, atât Creștini cât și Turci s'au apucat iar de negustorie ca mai nainte, deși nu îndrăznesc să intre preă adânc în Țară. Raportul cit. al lui Dabri, *Arh. C. H. resp. Docum. XII, 337.*

destrași, pentru a întări inimile și a strânge la olaltă pe cei nedumeriți, și pentru că înaintea dușmanilor, Polonii și Turcii, cari în orice ceas ar putea încerca ceva, această oaste ar avea numele, ca și cum ar fi de multe mii. În sfârșit Sennyei îi spune lui Pezzen, că Trimișii ardeleni și români la Chanul, după cum i-a venit lui veste din Moldova, erau așteptați aci în curând. Iar Cancelarul nostru adevărat veste, ce o avuse Pezzen mai înainte ¹⁾, că în Arabia e rebeliune și că, pentru potolirea ei, a fost trimes din Constantinopol la Alepo Hassan-Pașa, fiul lui Mehemet Pașa. În aceeași zi, când Comisarul scria acest raport, el plecă înapoi la Alba-Iulia, la 23 Aprilie ²⁾.

*

După sfătuirile avute cu Trimișii Domnului român, vedeă și Pezzen, că sub-Comisarii săi nu vor putea așeză legăturile viitoare dintre Ardeal sau dintre Impărat de-a dreptul și Țara-Românească. Și nici după ce se întâmplă aceasta, Domnul nu putea îndărji pe Turci, câtă vreme nu eră în Ardeal o oaste gata de război, numai să-i sară într'ajutor, și până când banii de mult așteptați dela Impăratul, pentru plată de oaste năimită, nu-i avea în mână. Altfel el își arătase situația limpede și Comisarului, împreună cu purtarea sa către Marele Stăpân din Țarigrad. Și acum tocmai sosise timpul, când Turcul nu mai putea fi ținut cu vorbe.

Indată ce sosiră dar cei din urmă Trimiși ai săi dela Constantinopol, pe timpul, când puteau să se fi întors și Ambasadorii săi din Ardeal cu sub-Comisarii lui Pezzen ³⁾, el nu mai întârziă a-și trimite tributul. La 16 Mai Bailul venețian scrie, că «în sfârșit ajunseră oamenii Valacului numai cu 6 poveri («somme», corect: some) de bani ⁴⁾, scoțându-se cu

¹⁾ V. scrisoarea-i dela 18 Apr. *Mon. Com. Tr.* IV, 171.

²⁾ Pezzen c. Impăratul, Brașov, 23 Aprilie, tipărit întreg în *Mon. com. Trans.* IV, 173--77 și *Docum.* XII, 342--4. Multe din acestea le pomenește Ambasatorul veneț., întocmai după cum erau. *Docum.* III. 2, 282--3.

³⁾ Ei se aflau pe la 27--28 Aprilie de sigur la Târgoviște, căci la 3 Mai sosiau înapoi la Alba Iulia. *Docum.* XII, 348.

⁴⁾ O povară eră de 100.000 de mii de aspri, adică după cursul de atunci, 1000 de galbini, cum se vede și din depeșa dela 11 Iulie a Bailului, unde vorbind de aceeași bani zice 6000 de ducați, *Docum.* III. 1, 523.

sărăcia și miseria Țării, pustiită și sfâșiată de războaie, că n'a putut trâmète mai mult: partea mare a poporului a fugit și s'a tras supt alți Principi creștini. Dar aci nu cred în Vododul, adauge acelaș martor, și zic că e o prefăcătorie din partea lui, și nu încetează de a se pregăti de război împotriva-i, cu deosebire poruncind Tătarilor să se miște, — deși, în privința acestora, stau la multă îndoială și grijă. Apoi, întorcându-se iarăș «la oamenii Valacului», spune, că «aceștia își dau multă trudă, de a face pe Turci să creadă, că inima lui Mihai e curată, și zic, că s'a învrăjbit cu Transilvanul și că nu mai e bună înțelegere între ei, și mai în urmă au împrăștiat vorba, că Transilvanul ș'ar fi lăsat statul Impăratului și si-ar fi părăsit nevasta, care s'a retras într'o mănăstire. Dar toate acestea nu vor ridică bănuiala, ce au aceeașia asupra voinței lui Mihai, dacă nu scoate la iveală semne mai mari și mai hotărîte» ¹⁾).

Știm, cât este drept din ceea-ce privește starea în care se află Mihai cu Transilvanul, acum—cu Impăratul. Cât pentru Tătari, dacă în ei aveau Turcii mai ales nădejdea, să-l țină în frâu pe Domnul român, precum încredința Muftiul pe Bail, atunci puteau să se îndoiască și mai mult în izbândă.

Când Mihai-Vodă scria la 12 Aprilie lui Marini, că va căuta să învrăjbiască pe Chanul cu Sultanul, eră încă în așteptarea celor ce vor aduce Trimișii din Țara-Tătărească. La 3 Aprilie i se trimetea din Tecuci (din Moldova), cea dintâi scrisoare din partea lui Ion Bernárdffy și George Raț, cari pleaseră, cu vre-o 4 luni mai înainte, în misiune la Chanul. Zăbava lungă s'a întâmplat, spuneau ei, fiindcă n'au găsit corabie, în vreme de iarnă cum eră, care să-i treacă Marea. Și după ce ș'au plătit una cu 300 de taleri, care să-i treacă dela Chilia în Țara-Tătărească, viforele i-a mai întors odată napoi, mânându-i, în câteva ceasuri, cât mersese două zile și două nopți. Au dat față cu Chanul, și aduc răspuns bun. Cu ei vine dela acela Hassan Aga, Dervis Beg și un servitor de frunte dela Amhat (poate Ahmet)-Aga, Vizirul Chanului. Vor grăbi să vină (Bernárdffy și soțul său), dar trebuie să meargă de aci la Ieremia-Vodă, căruia Domnul

¹⁾ *Docum.* III. 1. 523, Gerolamo Capello c. Doge, Pera 16 Mai.

să-i scrie, ca să nu-i țină mult ¹⁾. Abiã la 7 Mai primia Mihai această scrisoare, nu se știe din ce pricinã. El o trimete în aceeaș zi lui Pezzen, spunându-i, că va porni îndată un om al său, să le iese nainte ²⁾. La 19 Mai, Voivodul Mihai vestește Comisarilor Szuhay și Istvánffy sosirea soliei tătărești în Țara sa, spunându-le, că a scris despre tot lucrul amănunțit Principesei, dela care vor puteã aflã toate, ca și din gura Trimisului său ³⁾. Această scrisoare nu o cunoaștem, dar ținta și isprva misiunii româno-ardelene la Tătari e povestită pe larg în scrisorile lui Bernárdffy trimise din Gherghița, la 21, 22, 23 Mai, lui Gașpar Korniş de Ruszka (Rusca) «sfetnic împărătesc-regesc», Comisarilor Szuhay și Istvánffy, lui St. Bocskay, «prim-sfetnic imp-reg.», lui Sennyei, Magistru de curie și sfetnic etc., și una din Târgoviște, 1 Iunie, tot Comisarilor. Lucrul dintâi, pentru care au fost trimiși, spune Ambasadorul ardelean, erã, ca Chanul să mijlociască pacea cu Sultanul, — fără să creadã nici ei mult în aceasta, judecând după condițiile ce puneã Principele Sigismund: Sã deã Turcii Timișoara și Giula și granița Ardealului de cãtre ei sã fie Tisa și Dunãrea. după cum a fãgãduit Sultanul Soliman fiului Regelui Ioan (Zápolya). «Lucrul de cãpetenie și tot scopul misiunii noastre» însã, zice Bernárdffy, «a fost, ca sã câștigãm uniune, alianțã și legãturã între Chanul tãtar și milostivul nostru Domn». Și el s'a arãtat foarte învoit cu aceasta, numai ar fi de lipsã, sã i se trimeatã ceva bani, — cãci și ei, Tãtarii, s'au sãturat de prietenia turceascã. Și de aceea ș'au trimes Delegații lor la Mãria Sa și la Mihai-Vodã, anume, «ca sã tocmeascã alianțã și uniunea» și sã afle dela dãnșii, dacã într'adevãr vreu pacea, sau țân numai cu vorba pe Turc. Primul Delegat și are scrisori pentru Principile și pentru Mihai. Dar în Moldova, unde au fost aduși din Tecuci la Suceava, la dorința Voivodului Ieremia, care i-a pri-

¹⁾ *Tört. Tár*, 1878, *Bernárdffy I. krimiai követsége*, 1598-ban. Közli K. A. (Károlyi Árpád), p. 563 — 4, pentru cãlãtorie cf. și p. 572.

²⁾ *Ibid.* p. 564. Targovista, 7 Mai (ungurește, originalã), subscriși: amicus Mich. V. regni Tr. și Io. Raț secr.

³⁾ *Ibid.* p. 566. Targovista, 19 Mai (tot ung. or.), aceeaș subcriere cu: amicus paratissmus.

mit altfel bine, peste așteptarea lor, și i-a găzduit, aflară de plecarea lui Sigismund din Ardeal, și atunci Tătarii vroiau să se întorcă acasă, cu ori ce preț. Numai după multe stăruințe, chiar și din partea Voivodului, se înduplecară să meargă în Țară, până la Mihai-Vodă. De aci însă, spuneau, că nici legați nu vor merge mai departe, fără numai dacă Mihai-Vodă va vrea să stea bun (chizaș) pentru ei. Nici Ambasadorul ardelean însă nu știa, dacă e de lipsă să mai vie ei la Ardeal, în starea schimbată de acum, nici Mihai-Vodă nu se grăbiă să-i trimeată dela sine. Din potrivă, Bernárdfy nu vedeă alt chip mai nimerit al lucrului acestuia decât, «că atât Impăratul cât și Domnul nostru Maximilian ar trebui să încredințeze lui Mihai-Vodă tocmeala cu Tătarii, căci el bine înțelege și știe începutul, fundamentul lucrului și firea și starea atât a Turcului cât și a Tătarului. Maiestățile Lor să trimeată ceva bani supt îngrijirea omului lor la Mihai-Vodă, pe care el să-i expedeze Chanului tătar, să-i facă plăcere cu ei». Căci chiar Chanul i-a spus Ambasadorului, că trebuie să porniască acum cu 250.000 de Tătari, în urma nesfârșitelor cereri ale Sultanului, dar că nu va merge nici prin Moldova, nici prin Țara-Românească, nici prin Ardeal, ci își va trece oastea pe pământ turcesc, în Dobrogea, și acolo își va pune tabăra. Dar, dacă va auzi, că Sigismund s'a dus, de sigur se va supăra, și cine știe, dacă nu se va resgândi, socotind, că ș'au bătut joc de el. Mihai-Vodă însă are cum, și e gata să-l păciuiască, «după cum singur spune», numai să i se trimeată ceva bani, pe cari să-i expeduiască Chanului, în numele Impăratului și al lui Maximilian. Căci acum nu e timpul de a trimete de-a dreptul un Ambasator la el (la Chanul) din partea Maiestăți Sale ¹⁾.

Stând în așteptarea unui răspuns la aceste știri, Mihai-Vodă nu se grăbiă a slobozi nici chiar pe Bernárdfy acasă, crezând poate, că astfel va dobândi mai ușor încredințarea, de a purta dânsul tocmelele cu Tătarii, după cum doriă. Ori

¹⁾ V. cu deosebire postscriptul scrisorii dela 21 Mai, către Comisari, după ce tocmai i sosise o scrisoare dela aceștia, trimeasă prin omul Judelui din Brașov. *ibid.* 567—570. Cf. și celelalte scrisori pomenite în text, *ibid.* p. 565 și 570 — 4.

cum, Ambasadorul ardelean se vedeà silit a se rugà de Senyei, la 23 Mai, ca să spună Principesei și Comisarilor, să scrie lui Mihai-Vodă, să nu-l mai țină aci, «(eacă e o săptămână de când aștept aici în Gheorghiuța) ci numai decât să mă sloboadă la Măriile Voastre, căci ar fi lucruri, pe cari ar trebui să le spun cu graiul, și ar trebui să fie date de veste, Maiestății Sale Impăratului» ¹⁾. În sfârșit Domnul îl slobozi înainte de a i se întoarce poșta Ilie Kakuchy (cunoscutul Săcui), trimis la Alba Iulia, și la 1 Iunie Bernárdfy se află pe drum către casă, în Târgoviște. Într'aceea sosì scrisoarea dela Comisari, vestind, că vor veni la Maria Sa Voevodul. Și astfel l'a oprit iarăși, ca să-i aștepte aci, unde se află de 5 zile, scrie el în această zi. Tocmai acum a primit și scrisoarea Comisarilor, căci, fiind adresată la Gherghiuța, a fost dată de aducător (servitorul din Brașov) lui Mihai Vodă. Fiindcă-i poruncesc, eacă le scrie, ce vrea să le spună cu graiul. Într'alte a zis Chanul: «Spune Principelui transilvan, prietinelui meu, ca să trămeată numai decât omul său și la Impăratul Roman, și să-l îndemne la păciuire, căci cu mare pregătire și oaste vrea Turcul să meargă împotriva Strigoniului, și eu trebuie acum, zice, să pornesc cu toată oastea mea, altfel nu se poate, fiindcă au multă îndoială în mine, că am făcut alianță cu Creștinii. Dar pentru aceea, zice, nu-mi duc oștile prin hotarele Țării Românești, ci le trec în tabără pe pământ turcesc, dincolo de Dunăre, la cetatea Dârstorului, și acolo aștept, zice [să văd] cu ce răspuns lăsați înapoi Delegatul meu». Apoi a adaus: «Pe mine să nu mă poarte cu minciuna, ci să-mi dea veste peste tot, dacă vreau să facă pace sau nu.» Pe urmă i-a zis, să se roage de Principele transilvan, de Mihai Vodă, ba și de Impăratul Roman, să-i dea vre-un ajutor de bani, căci știu ei, că el n'are comori. Și cu Turcul nu-i prea bine nici el. La acestea, vorbind Ardeleanul de necredința și nestatornicia Turcului, ș'a deschis și el inima și a zis: «De am câștiga pace cu Turcul numai pe doi-trei ani, ca într'aceea să-mi zidesc și eu vre-o cetate în Țara mea, după aceea cu încredere m-aș război și eu împotriva Turcului. În sfârșit își puse mâna dreaptă pe sabie și se jură cu mare

¹⁾ *Ibid.* p. 573.

credință pe unul Dumnezeu cel viu și pe toți Sfinții, că vrea să fie bun prietin Principelui transilvan, lui Mihai-Vodă și Creștinătății. Scrisoarea tainică ce a scris despre asta Principelui, Mihai-Vodă a pus de a tradus-o deacul său, știutor de limba turcească, și e aicea. ¹⁾ După acestea a început și el (Tătarul) să batjocurească și să înjure pe Turc»... Încheierea la toate o face Benárdfy cu îndemnarea, de a da ceva daruri și bani de drum Trămișilor tătărești și de a trămite bani Stăpânului lor, atunci ei vor ține cu Creștinii. Căci li s'au arătat foarte prietinoși și i-au primit de tot bine. Și dacă le-ar fi dus câteva mii de florinți, i-ar fi oprit și acum de a eși cu oastea. Căci îndată ce au ajuns acolo, au fost întrebați, dacă au adus ceva bani. Deci Comisarii să deă repede știre despre aceasta Impăratului. Căci chiar eri au venit poște turcești aici la Voevodul și spun, că «Chanul a plecat cu 400.000 de oameni și Turcii încă se adună în tabără la Vidin și vreau să meargă asupra Ardealului. Au scris (Turcii) și Măriei Sale lui Mihai-Vodă, ca și el să fie gata împreună cu ei. Dar Turcul nu știe, că Dumnezeu a întors inima Chanului Tătar către noi,.... numai de-am putea face repede ceva de bani», încheie Bernárdfy ²⁾.

Răspunsul, ce trebuia să se deă acum Ambasadorilor tătari, eră: un contract scris, prin care să se satoriască îndatoririle din fiecare parte, și o sumă de bani în mână, ca să

¹⁾... kiröl az minemö titok levelet irt az fejedelemnek, azt az Mihály vajda törökül tudó deákjával [megfordittatá] és itt vagyon. D-l Károlyi a adaus cuvântul din paranteză, care lipsește din original (între pag. 2 și 3). L'am urmat pe d-sa, fiind cu puțință, ca autorul scrisorii să fi uitat cuvântul. Deși chipul, în care citește acest loc traducătorul confimporan, încă se poate primî, citind pe «és» cu «is»; «Und was Er hierüber mit des Michael W. Schreiber, so Türkisch khan, für ain haimblichen Brief hat schreiben lassen, ist auch vorhanden. Atunci nu e lipsă de cuvântul interpolat. Altfel, exemplarul nemțesc se deosebește aci și prin aceea, că nu se vorbește de loc de «Principele», că lui i s'ar fi scris acea scrisoare, ci s'ar putea înțelege că s'a scris lui Mihai. Acestuia într'adevăr încă i-a scris, cum vom vedea mai jos. Cât de neîndestulător e estrasul respectiv al d-lui Iorga, se vede și numai din acest punct pe care ni-l dă astfel: «A scris mit des Michaeln Wayda Schreiber. so thurkisch khan». Doc. XII, 336 «Mai-Iunie» 1598.

²⁾ *Tör. Tár.* 1878, 574—6. Scrisoarea dela 1 Iunie, Târgoviște.

o ducă la Chanul. Pentru una și pentru alta i trebuia lui Mihai-Vodă împuternicire dela Impăratul, cu a cărui voie se începuse tocmelile cu Tătarii,¹⁾ sau dela Comisarii lui din Ardeal, dacă aceștia aveau instrucții în această privință, și făgăduința hotărâtă a sumei cu care vrea să ia parte Impăratul la dajdea tătarească. Iacă o nouă pricină pentru care Comisarii trebuiau să vină în Țară, și încă repede, după ce Trimișii Tătarului nu vreau să se miște mai departe de aci. Dar venirea lor (a Comisarilor) eră statorită de mai nainte și în afară de aceasta.

*

Fără multă zăbavă se întoarseră din Țara-Românească și cei din urmă Trimiși ai lui Pezzen. Hödl sosi la 3 Mai la Alba Iulia împreună cu un «Curier» și cu o scrisoare de credință dela Mihai-Vodă, dela «Judele regesc» (de sigur dela Judele primar Valentin Hirschel) din Brașov și dela Marcu Schenckhenböck,²⁾ și făcând și cu graiul relațiune «după toată dorința și așteptarea». Voivodul a făcut și în scris mărturisire («declarație»), că va «rămâne statornic în alianța și confederațiunea, în care s'a legat cu fostul Principe și cu această Țară, va săvârși tot aieva, la ceea ce s'a îmbiat de mai multe ori cu supunere Maiestății Sale, și dacă nu va fi părăsit, ci va fi înzestrat de timpuriu cu ajutoare, va direge lucrurile așa, că Maestatea Sa, cu ajutorul lui Dumnezeu, puțin va aveà de grijă de Turcii asiatici și constantinopo-

¹⁾ A. C. H. conv. Ian.—März 1598. Impăratul Rudolf c. un Imputernicit al său, Praga, 6 Ian. 1604: «so wellen wir dich allein zum wissen... unndt dier gleichsamb fuer die augen gestellt haben, dass auch hievon ungeferlich vor Siben Iaren, durch den Sigismundum unndt Michaellem Vaida auf Unsz gnedigiste Conivenz in diser Materi, und ihrer Bed Namben, mit dem Tartar Han auf sollichen weg tractirt ist worden»...

²⁾ Textul nu e destul de limpede, totuș așa se pare, că acesta nu mai veni la Alba Iulia: kombt Hoffdiener der Hödl aus der Walachej und mit ihme des Weywoda daselben Currier ainer mit Credentzschreiben vom demselben, von I. K. M. Königsrichter zur Cronstadt unnd Marx Schenckhenbock, wie zugleich mit seiner mündlichen Relation... *Docum.* XII, 347. Nu pot controlă, dacă nu e și vre-o mică greșeală: documentul e din Innsbruck, unde eu nu am lucrat.

litani». Pofteste însă pe unul din Comisari, și anume mai ales pe Pezzen, care să fie pe ziua 20 Mai acolo, ca să-i poată face acestuia pentru persoana sa jurământul, precum și Boerii de căpetenie și toți ceilalți Comandanți din Țară (alle andere Bevehlichslaut im Land). Dar Comisarii, între cari nu prea eră bună înțelegere, cum ne spune Principesa, ¹⁾ hotărîră: Pezzen să se întoarcă îndată la Curte, cum a fost vorba, și Istvánffy să meargă în Țară, împreună cu vre-unul din Sfetnicii ardeleni. Cât pentru «ceealaltă mărturisire și încredințare a Voivodului și dorințele lui», ei le află de cuviință și cer, Maiestatea Sa să le împlinească repede. Trimișii au făcut apoi cunoscut, că într'adevăr Voivodul ș'a înrăutățit așa de mult boala prin voința sa de a merge la biserică, la Paști, cât au fost lipsă să fie aduși dela Brașov noi medici și chirurgi; pricină pentru care a fost întârziată și întoarcerea lui Hödl și împlinirea misiunii lui acolo. Acum i s'a îmbunătățit puțin starea, și primejdia nu mai este mare. De nou spune Voivodul lui Hödl, că Maurii (adecă Arabii) într'adevăr au cuprins Alepo, că Hassan Pașa s'au dus cu 10.000 de Ieniceri să potolească rebeliunea; apoi de mișcări ale Persianilor și Georgianilor. In sfârșit i povestește de grija necurmată ce are asupra mestecăturilor (Practiken) polone și moldovene și de pregătirile lui Ștefan Báthory în Moldova. Acestea le scriau Arhiducelui Maximilian Comisarii ²⁾; dar vestitorul său Rabuss mai adăugă, în scrisoarea sa, că «domnii de aici ardeleni nu vreau să creadă acestea», bănuind că Mihai nu grăiește cu inimă curată. De aceea, zice el, «se (și) jeluește Mihai-Vodă, spunând, că astfel de vorbe, ce se împrăștie în Țară asupra sa, sunt numai scornite de dușmanii săi, de cari mulți are aci (în Ardeal), pentru a-l îndesă». Apoi ne împrăștează (Rabuss) vestea, că Ieremia Vodă se teme de năvala Domnului muntenesc. Și în sfârșit ne spune, că, Mihai, cât și Ardelenii fruntași, se îndoiesc foarte mult, că Maximalian va veni în Ardeal; din potrivă cred, că această Țară are să fie cărmuită printr'un Guvernator, ca și

¹⁾ *Docum.* XII, 338, nota, Principesa c. Mamă-sa, A. I. 29 Apr.: So ist kain recht Correspondentz zwischen den Commissarien!

²⁾ *Docum.* XII, 347—48. A. Iulia, 3 Mai.

Ungaria de sus. De aceea Mihai-Vodă s'a și învoit să dea Sultanului tributul: «căci stă între nădejde și frică» ¹⁾.

Nu e de crezut, că Hödl și Curierul Domnului, ce veni cu el, vor fi spus mai mult în privința jurământului, ce vrea să facă Domnul și Țara lui înaintea unui Comisar, care ar veni la el, decât fusese împuterniciți. Mai curând ar putea fi, că nu spuneau Comisarii, că acest jurământ Voievodul îl făcea atârnător de venirea lui Maximilian în Ardeal, după ce ei și așa zoriau să vină acesta, și credeau că va veni în timpul cel mai scurt. Fapt e, că la 8 Mai, Mihai-Vodă, răspunzând prietenului său, Prim-judelui din Brașov Valentin Hirschel (citește: Hirsel) la ceea ce acesta i-a scris «asupra Comisarilor», zice: «*Nu e chip pentru mine să fac jurământul până atunci, până ce Maiestatea Sa Arhiducele Maximilian nu va sosi și nu se va așeză în Scaun, după cum am spus și mai nainte. Totuș și până atunci mă țin de credința, cu care sunt dator Creștinătății*» ²⁾. Scrisoarea aceasta, scrisă numai pentru Judele (cum se vede și din știrea ce se mai află în ea asupra unui inel de diamant și a nasturilor ce «Sonkabonk» și el, Hirschel «au voit să cumpere» pentru Domnul, pe cari acesta zice «să le dea Neamțului» napoi, că nu are bani), acesta o trimete, la 11 Mai, Comisarilor Szuhay și Istvánffy, la Alba-Iulia, căci Pezen plecase de aci, încă la 4 a luni, la Praga ³⁾, rugându-i, să i-o trămeată și lui. «Am

¹⁾ *Ibid.* p. 348. Rabuss c. Max. A. I. 3 Mai 1598.

²⁾ *Tört. Tár* 1879, p. 42, «Tergovista», 8 Mai. Scrisoare ungurească, iscălită de: «amicus Michael vajvoda regni Transalpinensis» și I. Rác Secretarius. E aproape fără nici un rost publicarea titlului și a salutării latinești a acestei scrisori și a notei nemțești de pe margine: «Ist allein, wegen des Jurements Laistung, wie im vorigen Schreiben, begriffen». (*Docum.* XII, 349, tot așa și cea dinaintea ei, tot acolo, în locul scrisorii lui Mihai către Pezen pentru venirea lui Bernardfy și G. Raț în Moldova, asemenea și alta din 16 Mai, p. 351). Dacă d-l Iorga nu știă, că e publicată în *Tört. Tár*, trebuia să caute, să i se facă un regest, dacă nu-și luă singur o copie. Am văzut, cum a făcut Hurmuzaki cu o scrisoare, ce a cunoscut-o de însemnată, cu toate că avea o traducere nemțească contemporană.

³⁾ Așa anunță el singur în scr. cit. dela 3 Mai și într'alta, de pe drum din Worallia din sus de Satmar. *Docum.* XII, 350. Plecarea lui era cunoscută Ambasadorului veneț. din Praga la 18 Mai. *Doc.* III, 2, 283. Sosi acolo în prima săptămână din Iunie, *Ibid.* p. 284.

ținut să vă fac pe scurt cunoscut Magnificențelor Voastre», scrie Hirschel «că Mihai-Vodă Transalpinul, la cererea (ad requisitionem) Comisarilor Sf. Maiesteți Ces. Rom. mi-a dat mie, nu Magnificului Domn Pezzen, acest răspuns prin scrisori...¹⁾.

E lămurită ținta ce urmăria Mihai cu scrisoarea sa. Eră, ca să deă un jindemn puternic Arhiducelui Maximilian: să vină odată. De o lună și mai bine se aflau Comisarii în Ardeal, luaseră Țara asta în stăpânire și îl chemau neconținut, ca și toți prietenii, pentru a tăia pe dinainte la orice primedie, ce simțiau că se va putea ivi; și el nici nu plecase încă din Praga ²⁾. Acum începuseră nu numai Magnații unguri din Ardeal, cari nu-l doriau, a crede, că nu va mai veni, ci și Nobilimea mică. Și credința aceasta aveă să treacă hotarul, după atâta trăgănare. Și se vede, că Domnul se temea de pe acum de întâmplarea, că nu va veni Arhiducele ³⁾, întâmplare, care eră în stare să zădărnicească iarăș toate planurile și nădejtile lui. Căci atunci eră foarte de temut, că Guvernul împărătesc n'o să prindă rădăcini și că, în curând, Ardealul aveă să intre în mâna celorlalți Bathorești, a pribegilor din Polonia, ce râvniau după Domnie (dacă nu chiar în mâna vreunui Magnat ungur), de cari se știă, că au să închine iarăș Turcilor Țara. Intr'adevăr, chiar atunci se înoiau veștile: că Báthory Cardinalul se află în Moldova și adună tot felul de derbedei fără căpătâi; că Zamoyski i-a dat 150 de cai și 300 de pedestrași într'ajutor ⁴⁾; că Polonii adună oameni de oaste pe la Zambor, aproape de Húsz, și în alte părți. Și nu se știă pentru ce: pentru a veni în Transilvania, sau pentru a se îndreptă spre Țara-Românească, cum întreabă Principesa guvernantă pe Bistrițeni ⁵⁾. Încă la 7 Aprilie scrisese Thurzó lui Maximilian, că șpionii săi, trimiși în Polonia, i-au adus vestea, că Ungurul L. Békés a primit de acolo 10.000 florinți, ca să strângă călăreți și

¹⁾ *Tört. Tár*, 1879, 42—3, (și în *Doc.* XII, 350).

²⁾ Joi, la 14 Mai a plecat de acolo. *Doc.* III, 2, 284.

³⁾ Am văzut, că Rabuss spuneă anume, că Mihai nu crede aceasta. Tot acolo, în scris. dela 3 Mai, se spune de «der gemeine Adel» că e necrezător.

⁴⁾ *Docum.* XII, 350. Pezzen c. Max. Worallia (drei Meil Wegs oberhalb Sagmair), 9 Mai 1598. Cf. *ibid.* p. 352.

⁵⁾ *Ibid.* p. 349. A. Iulia 9 Mai, Principesa și Szuhay c. Bistrițeni.

pedestrași în Ungaria pentru a-i trece în Polonia, dar se ziceă, că pentru a însoți pe Regele în Svedia ¹⁾. Ba Sennyei primia din Moldova știri și mai ciudate: că Polonii stau gata pe ascuns cu oști, în mai multe locuri, — acum, dacă nu va veni Ducele (?) Sigismund ²⁾; că lui Ieremia-Vodă îi pare rău de plecarea Principelui ardelean; că de rândul ăsta rău au lucrat Nemții, «doar va rândui Dumnezeu lucrurile altfel», adaoge vestitorul lui. ³⁾

Intr'adevăr, Cardinalul Báthory plecase de timpuriu la Ieremia-Vodă în Moldova — nu știm dacă a și ajuns —, a trecut pe la Regele, și aveă să treacă și pe la Cancelarul. Aceasta ne-o spune Nunțiul din Polonia, San-Severo, care, plecând și el la Viena, l'a întâlnit împreună cu Abatele Comuleo în cale. Nunțiul a încercat să-l abată dela gândul său, dar de goaba: Cardinalul îi spuneă, că a fost chemat de Pașa de Buda, de cel de Timișoara, de Secui, — cari erau nemulțumiți cu Sigismund, că nu și-a ținut făgăduința, ce le-a făcut lângă Brașov, când au plecat împotriva lui Sinan, la 1595, și nu le-a dat libertățile lor vechi, — de partea mare a Nobilimei și de miliția Transilvaniei, și-i arată și felurite scrisori în această privință⁴⁾.

Mihai-Vodă, care, am văzut că știa multe de mișcările Bathoreștilor, nu se poate să nu fi auzit nimica și de legăturile lor cu Nobilimea din Ardeal și cu Secuii.

Dacă Mihai voiă să grăbiască și venirea Comisarilor prin mărturisirea sa, că nu face jurământul nainte de venirea lui Maximilian, n'am putea-o spune hotărât, de și suntem aplecați a crede. De o parte aceasta eră de trebuință, până ce Boerimea nu s'ar fi răcit, poate, pentru legătura cu Ardealul, văzând că noul Stăpân nu mai vine. Și eră de lipsă și pentru a se arată mai tare înaintea dușmanilor, de cari vorbirăm.

¹⁾ Szádeczky, *Mihály vajda*, 281—2.

²⁾ Nu putem ști, de cine e vorba.

³⁾ *Tört. Tár.*, 1879, p. 45. «K. N.» e. Căpitanul de Wárhegy (= Sennyei P.) In extras, după traducerea nemțească, în *Docum.* XII, 354.

⁴⁾ San-Severo c. Impăratul. Vienna, 19 Mai. *A. C. Hung.* conv. Apr. Mai 1595. In extras și în *Docum.* XII, 352 (De ce «Varșovia, probabil», în loc de Viena?); cf. *ibid.* p. 337. Carlo Magno c. Consiliul secret, 10 Martie s. l. (document din Insbruck).

De altă parte eră cu primejdia față de Turci, pe cari trebuia să-i întărească vestea.

Intr'aceea Comisarii îi scrisese lui Mihai-Vodă în privința «ajutorului de bani», care încă nu sosise. Domnul le răspunde, la 16 Mai, zicându-le: «Măriile Lor să caute și așa să dea știre Maiestății Sale, că gloatele slujitoare [adică: oastea năimită] nu le mai pot ține cu vorba; atât călăreții cât și pedestrașii au împlinit trei-patru luni, strigă pre mine, n'am cu ce să le plătesc; iar dacă se împrăștie, poate vedeă Maiestatea Sa, dacă va fi spre binele sau spre răul atât al acestei Țări, cât și al aceleia». Ei pot vedeă toate și din scrisoarea ce a scris Maiestății Sale asupra lucrului ¹⁾.

În aceeași zi sosiau la Gherghița ²⁾ Delegații, ce fuseseră la Tătari. La 19, cum am văzut, Mihai trimetea știrea Principesei și Comisarilor. Omul lui, care ducea scrisorile, avea multe de spus cu graiul, și Domnul se rugă, să i se dea repede răspuns despre toate. Din ceeace scrie Comisarul Szuhay Împăratului, la 26 Mai, înțelegem, de ce eră vorba. Mihai arată Comisarilor trebuința cuprinderii Moldovei acum (nu știm, dacă a împrăstiat și pe Marini, să facă aceasta față de ei). El se vedeă poate îndemnat la faptă nu numai prin trebuința de a da de lucru ostașilor, ci și prin ceeace i va fi spus Gheorghe Raț, care trebuie că veni numai decât la Târgoviște, de lipsa de pregătire a lui Ieremia-Vodă, de frica ce va fi băgat de seamă la el ³⁾, de nemulțumirea Moldovenilor. Polonii cercetează pe Turci cu o Ambasadă sărbătorească—eră misiunea tânărului Herburth ⁴⁾,—cu gânduri dușmănești pentru Împăratul căruia îi iau Țări, ce i s'a închinat, pentru a le da lor, Pă-

¹⁾ *Tört. Tár.* 1879, p. 43. Mihai c. «Zuhay» și Istvánffy (Dominis amicis observandis). Tergovista, 16 Mai. Însemnarea nemțească a cuprinsului de pe marginea documentului și în *Docum.* XII, 351.

²⁾ «Iaca e o săptămână de când aștept aici în Gherghița» scria Bernárdffy la 23 Mai. *Tört. Tár.* 1878, 573.

³⁾ Oamenii ce trimesese Sennyei în Moldova cu scrisori dela Împăratul și Comisari, au fost primiți cu foarte puțină voie bună: «au băgat ei ceva de seamă». V. scris. din nota urm.

⁴⁾ V. pentru asta și scris. lui Sennyei, din 1 Iunie. *Tört. Tár* 1879, p. 46, și cu puține schimbări (referat nemțesc asupra ei) în *Docum.* XII, 357.

gânilor, a zis Mihai-Vodă. ¹⁾ El e gata a se răzbună pre ei: Vreă să scoată pe Ieremia-Vodă, care a fost băgat în Moldova cu sila de Poloni, și «și să pună în capu-i pe altul, pe cine va porunci Maiestatea Sa». ²⁾ Are putere pentru aceasta și se va împreună și cu Ducele Ostroviei, Constantin Vasilie, și cu mulțime de Cazaci. Trebuie luat acest dușman din spate, pentru a putea trece Dunărea. Se 'nțelege, Comisarii nu-i puteau da în această privință nici un răspuns, căci n'aveau instrucții. «Ne vom sili totuș», scriau ei Impăratului, «de a ține atît pe acesta în bună vecinătate [adecă pe Ieremia], ³⁾ cât și pe Mihai, prefectul celor două Valachii [adecă al Valahii mari și mici] în slujbă și supunere, până ce vom primi altă hotărîre (resolutionem) mai sigură și mai ușoară de împlinit dela Maiestatea Voastră». Asta, ei se roagă, să li se trămeată cât se poate de repede (quam citissime). Altfel amânarea le va aduce primejdie sigură, după cum toți spun împreună cu Mihai-Vodă ⁴⁾. Mai mult nu puteau îndrăzni Comisarii față de Ieremia Vodă. Doar îi trimiseseră, la 10 Aprilie (când Hödl plecă în Țara-Românească), prin Pangratie Sennyei scrisoarea Impăratului dela 21 Ianuarie, care aproape nu eră mai mult decăt o înștiințare despre numirea Comisarilor pentru Ardeal, cu cari, i se cerea, să se înțeleagă asupra dorințelor sale, și căreia Comisarii îi adăogau numai dorința, de a ține bună vecinătate ⁵⁾.

Un răspuns hotărât și cevă îndestulitor aveau totuși să dea Comisarii îndată lui Mihai-Vodă. Acesta, la scrisoarea lui din 16 Mai. «Vom fi siliți, cu toate acestea», scriu ei tot

¹⁾ Aceasta rezultă din cele ce urmează, de și numele lui Mihai nu e pomenit. Partea aceasta a documentului e stricată de apă, cât cu greu se poate scoate un înțeles. Totuși ce am spus nu e de loc o interpretare siluită.

²⁾ Aci e însemnat pe margine: Michaël Transalpinus (nu mai jos, cum înseamnă d-l Iorga).

³⁾ Mai sus citim: Qui tamen licet per nos solummodo ad colenda bonae vicinitatis studia sit monitus... (Aci d-l Iorga face nota: «Zamoyski?» Răspundem: Nu, ci Ieremia. Pe el, îl rugaseră la 10 Apr. pentru bună vecinătate. *Docum. Supl. II. 1, 448.*

⁴⁾ «ita omnibus et [nu «de,» cum e în tiparul d-lui Iorga, ceea ce schimbă înțelesul] ipso quoque Michaële Vaivoda asseverantibus».

⁵⁾ *Docum. Supl. II. 1, 443-4 și 448.*

acolo Impăratului, să numărăm lui Mihai-Vodă zece mii de taleri, cum au fost făgăduiți ¹⁾, ca să nu-și peardă inima, luându-i cu băgare de seamă copilul de chizaș, cu partea lui din Vistierie» ²⁾).

Acestea aveau Comisarii să le săvârșească în persoană, cum bine se 'nțelege. Mergerea unuia din ei în Țară eră hotărâtă, precum știm, încă la începutul lunii. Scrisorile Voivodului de atunci încoace, această din urmă mai ales, și cea cu arătarea, că nu va face jurământul, înainte de venirea lui Maximilian, îi siliră în sfârșit, să se hotărască să plece. Chiar în acest raport, Szuhay, ne mai știind cum să înduplece pe Arhiducele ca să vie, îi spune Impăratului, că nici o primejdie nu-l amenință în Ardeal; chiar ei ar putea cărmui, numai să aibe bani și ceva gătitură de război, mai ales un Comandant bun și Căpitani de încredere; curajul Ardelenilor e ca al iepurelui. Ființa de față a lui Maximilian, având toate cele de trebuință, și numele Casei Austriei îi va ține pe toți în ascultare. «De aceea e de lipsă ca ziua, noaptea să alerge [Arhiducele Maximilian], să urmeze unde-l trage soartea» ³⁾).

O zi după această scrisoare ajunse raportul din 21 Mai al lui Bernárdffy și George Raț ⁴⁾. Trebuința de a se tocmi cu Delegații Tătarilor i-a silit în sfârșit pe Comisari, să-și schimbe planul, și să meargă *amândoi* în Țară. Cel puțin așa scriu ei lui Maximilian, la 28 Mai. «Ni s'a părut mai potrivit să ne ducem acolo amândoi», zic ei, «de oarece socotirăm, că e greu și cu primejdie, ca numai unul din noi să ia asupra sa toameala unui lucru atât de mare și de greu» ⁵⁾).

Nainte de a plecă, chiar îndată ce luară această hotărîre,

¹⁾ «uti praemisimus» e în tiparul citat, «uti promisi sunt» am eu în copia mea: nu știu care avem dreptate.

²⁾ «recepto in obsidem caute filio et thesauri eius parte.» («caute» lipsește în fragmentul tipărit). *Docum. XII*, 354—5, resp. *Arh. C. Hung. conv. Mai—Iunie 1598*.

³⁾ Raportul citat, începutul. *Arh. C. Hung.*

⁴⁾ Așa scriu Comisarii, după cum și eră făcut în numele amândurora, dar, cum am văzut, raportul eră iscălit numai de Bernárdffy. O probă și aceasta, că Raț eră dus la Voivodul, la Târgoviște.

⁵⁾ *Docum. XII*, 355 (Innsbruck).

la 27 Mai, Comisarul Szuhay împărtăși planul și Sfetnicilor Tronului ardelean, spunându-le, că se duc «să trateze cu Vodvodul precum și cu Tătarii», și că vor luă cu sine pe Gașpar Kornis («unul din cei 12 senatori»), ¹⁾ și pe P. Sennyei.

Numai decât încercară atunci Sfetnicii să-i abată dela acest gând. Nu e bine, ziceau ei, ca amândoi Comisarii să părăsească reședința și să lase pe Principesa singură.

În faptă nu asta-i durea pe ei, ci întrarea oamenilor Împăratului în legătură nemijlocită cu Mihai-Vodă: aceea ce i-a durut totdeauna. Numai că, altă dată, la 1594, trebuia să scoatem fapta lor, a Ungurilor, din mersul întâmplărilor, și din spusele mai pe ocol, ale altora. În anul următor, 1595, ea eșă mai limpede la iveală din chiar scrisorile Principelui. Iar acum avem mărturia goală golișoară, asupra celor ce s'a petrecut în Sfat. «Pe lângă aceea» (adică pe lângă mila lor de Principesă), zice martorul, căruia îi spusese Szuhay, sau fu el singur de față, «faima (Reputation) Maiestății Sale s'ar micșorâ foarte, când doi Comisari împărătești atât de măriți, s'ar duce la un supus (Underthan), unde fostul lor Principe trimetea totdeauna numai un om de rând (ein schlechter Mensch), câte odată unul tânăr; apoi, că li s'ar putea întâmplâ domnilor Comisari tot felul de primejdii în această călătorie: în Români nu e de încrezut, în Moldoveni mai puțin, Polonia e primejdioasă, și Oradea e răsculată pe față». În sfârșit «Tătarii, nici ei nu ar fi Apostoli».—Ce putea să le răspundă Szuhay la acestea, decât că lucrul e hotărât, au scris și Maiestății Sale, că se vor duce?—Atâta le-a trebuit Ungurilor, ca să-și arâte toată firea lor. Mai repetară odată, «că asta nu trebuie să facă, e și cu primejdie să ducă cu sine domni mari, căci în Țară nu sunt siguri de oameni răi; iar pentru-că întâi scrie Împăratului, și se hotărăște singur, apoi întreabă Sfatul (Senatul), pentru asta mulțumesc, și așa nici nu au să sfătuească mai departe» ²⁾. Întărâtarea lor nu rămase ascunsă nici Principesei. Ea scria la 1 Iunie Mamei Sale:

¹⁾ Szamosközy, II, 74.

²⁾ Hans-Adam Herr vom Hoffberg către Maximilian, A. Iulia, 29 Mai. *Docum.* XII, 356. E acesta poate cel mai însemnat dintre documentele copiate de d-l Iorga din Innsbruck.

«Alteța Voastră n'ați putea crede, cât le sunt de dușmani patrioții pământeni» Comisarilor. Și ea li-a ajutat cât a putut. ¹⁾

*

În sfârșit, Vineri la 29 Mai, supt sară, se porniră Comisarii la drum cătră Țara-românească. Pe cale până la Brașov primiră o grămadă de scrisori. Întâi, una în Făgăraș dela Împăratul, în care li se spuneă de cele ce s'a făcut pentru împedecarea dușmăniilor din partea Țărilor vecine, și anume de «întărirea» tratatului de Bendzin prin Arhiducele Maximilian, ²⁾ cuvântul de pricină al Polonilor. Altă scrisoare eră dela Judele brașovean, trimisă din «Vizakna» (Oena Sibiului), cu vești de plecarea Tătarilor (neadevărata); de Voivodul Moldovei, că-și adună toată Țara la oaste și ș'a pus tabăra la Tuțora; de plecarea Regelui polon în Suedia, de garnisoanele lor tari la Sniatin, Kamenita și Sambor; și în urmă de Turci, că se adună în mare număr la Nicopole, cum spun negustori greci veniți de acolo, și scot corăbiile necate, pregătinduse să facă pod, pentru a veni asupra Ardealului. ³⁾

Apoi primiră răspunsul lui Ieremia-Vodă la scrisoarea lor și a Împăratului, dela 21 Ianuarie și 10 Aprilie, pe cari Sennyei le expedase abia la 25 Aprilie. ⁴⁾ Ieremia încredințează și dânsul de a sa «bună voință», cum s'a purtat și până acuma cătră Împăratul și Creștinătate. Ele sunt trimese tot prin mijlocirea lui Sennyei, prin care a primit și el dela ei. ⁵⁾ Acesta le alătură scrisoarea ce i s'a trimes lui și încă una din partea sa, spunând, că nu crede, că acest răspuns s'a dat fără ști-

¹⁾ *Ibid.* p. 338 nota.

²⁾ Mon. com. Tr. IV, 177—8, Comisarii c. Împăratul, Brașov 3 Iunie. Maximilian își anunță încă la 26 Febr. Împăratului supunerea sa voinței lui. lăpădându-se de titlul de Rege polon, pentru a nu purtă vina, dacă nu s'ar isprăvi bine chestiunea cu Ardealul. *A. C. Hung. Nachtrag* 1598.

³⁾ *Docum.* III. 1, 286.

⁴⁾ Scrisoarea însoțitoare a acestuia din 25, fără loc, e mai cuprinzătoare: I anunță plecarea lui Sigismund și venirea apropiată a Arhiducelui Max, cu oaste și bani în belșug. Dar să nu se teamă, «că e Domn creștin, care nu voiește nici un rău Creștinilor; relațiunile noastre în viitor vor fi mai bune...» *Docum.* Supl. II. 1, 452—3.

⁵⁾ *Docum.* III. 1, 285—6. Suceava, 23 Mai 1598.

rea Cancelarului polon: «din Moldova n'ar fi eșit așa ceva». ¹⁾ Și aveà de bună seamă dreptate. Căci Ieremia i trimisese copii numai decât lui Zamoyski. ²⁾ Sennyei mai spune, pe lângă cele ce am pomenit într'alt loc, că oamenii săi, cari au adus scrisorile, i-au adus și vestea de mare adunare de Cazaci la granițele moldovene, fără să se știe pentru ce, și «de frica» ce au băgat de seamă la Moldoveni și la Domnul lor: crede, că «au înțeles ținta lui Mihai-Vodă»; apoi de nemulțumirea Polonilor cu venirea lui Maximilian în vecinătatea lor. ³⁾ Tot atunci, adică pe cale, poate la Brașov, primesc Comisarii scrisoarea cunoscută a lui Bernárdfy, din 1 Iunie, și alte două din aceeaș zi dela Mihai-Vodă.

A primit scrisoarea lor trămeasă de Judele brașovean, spune Voivodul, unde-i dau veste, că vreau să plece în Țară, Vineri la 29 Mai. Fiindcă-i scriu să vină la Târgoviște, că Gherghița e loc prea sus, a venit, împlinindu-le dorința, după cum le-a scris și Secretarul său. I așteaptă «vesel și cu mare iubire»... «Fiindcă însă avem înaintea noastră», zice el mai departe, «anumite și mari lucruri, preste cari trebuie să hotărîm, iar ele cer vreme foarte scurtă, Vă rugăm pe Măriile Voastre, fără nici o zăbavă, să grăbiți cât puteți (jötten jöjjen) încoace la Târgoviște». Scrisoarea fu trămeasă printr'un om de însemnătatea lui Petru Armeanul, pe care-l vom întâlni adese ori în urmă; ceealaltă, din aceeași zi, e puțin mai mult decât un credențional pentru acesta. Repetă totuși rugarea venirei de grabă, căci nu mai poate ține pre omul Chanului tătäresc. Și să-i creadă tot ce va spune în numele său. Insemnătatea omului și amenințarea cu Tătarul, că nu mai vrea să aștepte, ne face totuș să ne gândim, că Mihai se temeà și în ultimul moment, că Ungurii, pe cari el trebuia să-i cunoască foarte bine, tot ar mai puteà să opriască venirea cu drag așteptată a Comisarilor. ⁴⁾

¹⁾ Scrisoarea lui din Várhegy, 1 Iunie, în *Tört. Tár.* 1879, 46:... «Moldvából ki nem tölt volna», adică în Moldova n'ar fi fost nimeni în stare să scrie un astfel de răspuns.

²⁾ *Docum. Supl.* II. 1, 454--5. Suceava 2 Mai.

³⁾ Scrisoarea cit. a lui Sennyei.

⁴⁾ Amândouă scrisorile ungurește, iscălite de Vodă și Secretarul său Ioan Raț. *Tört. Tár.* 1879, 47--8.

Aceștia alăturază la raportul lor către Impăratul, Brașov 3 Iunie, toate astea arătate și alte câteva scrisori necunoscute, în cari «încep a se desvelî cugetele din inimile oamenilor». Ei se roagă iarăși, Archiducele Max să vie foarte repede. «Căci, de oare-ce se trăgănează atâta venirea Serenității Sale, mulți zic, și încă partea mare, ca și Țările vecine, că trebuie crezute scrisele lui Josika, și socotesc, că Serenisimul Maximilian s'a spăriat, și țin, că nu va veni nici odată». Se jeluesc de lipsă de bani; nu pot ținea și plăti nici oastea regulată (miles ordinarius), dar încă să mai adune și alta nouă. Polițele (cambiile) de atâtea ori făgăduite prin colegul lor Pezzen, nu le-au mai primit. Tătarii, de nu vor fi domoliți acum cu bani, vor fi dușmani. Mihai-Vodă, văzându-se părăsit, va desnădăjdui și el și se va împreună cu Turcii, ori va fugi cu rușine și-și va lăsa lor (Turcilor) Țara. Cu privire la «Moldovean, care se teme foarte» și a cărui scrisori le țin și ei de «molfăite întâi de Cancelarul polon», ziceau, că își vor da toată truda, «ca nu cumva Românul să încerce ceva împotriva lui, fără voința hotărîtă (expressa) a Prea Sfintei Maiestății Voastre». Se roagă apoi să se hotărască limpede și cât de repede cu privire la Tătari. ¹⁾

Isprăvind cu raportul, în sfârșit Comisarii nu mai zăboviră de loc, ci se porniră către Țara Românească, luând drumul preste Rășnov, în susul Bârsei, la Piatra-Craiului.

Acî, într'o înălțime de 2241 de metri (deasupra mării), în aerul curat și subțire, ce desmiardă pe feciorul de Crai din poveste, încremenit pe vecie, la mirosul sănătos ce poate să înălță până la ei dela stâna păcurarilor români — Crai și ei pe coastele muntelui și ale întregilor Carpați —, la mărturia clențelor sure alburii, ce sfâșie norii pătloși — căci nu iubesc decât lumina..., acî, în fața soarelui blând, aveau să se dea de gol vorbele rele ale Senatorilor unguri din Alba-Iulia. În locul hoților și tâlharilor ce primejduesc viața pe pământul românesc, cum li se spusese Comisarilor, îi așteptă, chiar la graniță, floarea boierimei Țării Românești..., acî, în depărtare de o zi și jumătate dela Târgoviște. De dovezi ca aceștia se temeau Ungurii, când stăruiau atât de mult, nici un Trimis

¹⁾ *Mon com. Tr.* IV, 177—9. Un extras și în *Docum.* XII, 358.

împărătesc să nu treacă hotarul!... În căruțe trase pe piedici de lemn coborâra muntele, înaintând spre Capitala de odată prin valea râului ce udă Capitala de astăzi. În depărtare de jumătate de mil dela Târgoviște, în ziua de 5 Iunie (26 Mai st. v.), întâlneau pe tânărul fiu — în curând de 14 ani — al Voevodului, pe Coconul domnesc Pătrașcu, cu o însoțire strălucită de altă lume aleasă, în trăsuri împodobite, unde aveau să fie luați și oaspeții străini, și cu vre-o 3000 mii de călăreți și pedestri. Nici pe un Rege nu-l puteau primi altfel. Atâta dor stă înecat în peptul Domnului român și al credincioșilor lui supuși după oamenii, ce veniau — în chipul Împăratului. Atâta bucurie, atâta fericire simțea el și ai săi, că odată totuși au ajuns se lege pe pământul lor legătura Țării cu Împărăția creștină. «Toate acestea s'au făcut pentru mărirea și vaza Prea Sfințitei Voastre Maiestăți», înseamnă chiar Comisarii.

Întâi au vorbit cu toții dimpreună de toate cele ce s'au mai scris înainte: de Tătari, de Moldovean, de Constantin Vasilie (prietenu din Polonia), de Cazaci, de veștile dela Turci. «După prânz» s'au dus «singuri într'un loc [mai] ascuns în grădină» — înțelegem Comisarii, cari raportează acestea, și Voevodul —, numai cu «Secretarul talmaci român» al acestuia, cu Ioan Raț («cum se vede Sârb»), «cunoscători prea iscusit al limbei ungurești, știutor și de lătinească». Și au desbătut multe ceasuri, până seara, asupra legământului de încheiat cu Delegațiunea tătară.

Apoi Duminecă, în 7 Iunie, s'au dus la biserica metropolitană, cu hramul Înălțării lui Christos, supt cuvânt că se duc la slujba dumnezească. Aci a fost chemat de Voevodul și primul Delegat al Chanului Tătar și ascultat în fundul grădinei. El a îmbiat cu jurământ «prietenia și legătura Chanului cu toată Creștinătatea și a făgăduit, că Principele său va păstră foarte tare ori-ce se va hotări în această confederație prin Mihai-Vodă între Maiestatea Voastră Prea Sfințită și între Principele tătar în treaba încheierei legământului de uric (ratione perpetuae coniunctionis ineundae).¹⁾

¹⁾ Poate și mai lămurit în raportul lui Istvánffy către Pezzen: «Bre-viter respondit, se ita a suo Hano instructum, ut quicquid cum Michaele

La Silistra va aşteptă Chanul răspunsul dorit şi o sumă oarecare de bani, şi de va fi mulţumit se va întoarce acasă, fie că Sultanul îi va da sau nu pe frate-său. Mai mult încă : şi el îndeamnă pe Impăratul, să nu se lase la Turc nici decum, că-i călcător de legăminte şi necredincios, care şi pe dânsul l-a răsplătit numai cu rău pentru serviciile sale. Potrivit cu spusele acestuia, zic Comisarii, sunt şi scrisorile ce-a trimes Chanul, rugându-se de Bernárdffy şi George Raţ, nici decum să nu le arate cuivă afară de Mihai-Vodă şi Sigismund. ¹⁾

Intr'adevăr, scrisoarea Chanului pentru Mihai nu se deosebete în cuprins, deşi nu cuprinde tot. «Primesc şi îmbrăţişez de astăzi prietenia ta», zice el. «Tot ce ai cerut dela mine, cu voia lui Dumnezeu, vei aveà». Apoi spune, că i-a răspuns prin omul lui fruntaş (prin Raţ), şi că trimite omul său «de frunte şi vrednic de credinţă Hazan-Aga, ca să se vorbiască şi să facă legătura cu tine (ut tecum loquatur et concludat)». E interesant chipul învăluit cum îi cere bani. «Am un frate mai mic la Poartă», zice el, «pe care l-am cerut de două ori, ca să mi se deà înapoi. Dar mi se cere mare sumă de bani pentru el. Şi asta nu sunt în stare s'o împlinesc». Deci să-l «ajute» cu bani. Dacă îşi va scoate fratele, totul va fi pe voia Creştinătăţii. Când va auzi Mihai-Vodă că a ajuns la Dârstor, să-şi trimeată pe acest om fruntaş (adică pe Raţ). ²⁾

«După aceea», poate tot în această zi, Comisarii şi Sfetnicii aduşi cu ei, Korniş şi Sennyei, împreună cu Mihai-Vodă se învoiră, să trimeată Chanului 10 mii de galbeni, «în numele Maiestăţii Sale împărăteşti» prin acest Hazan-Aga, cu care să meargă cineva şi din partea lor (de oarece Bernárdffy nu putea). Şi fiindca banii nu-i aveau, Voivodul Mihai s'a

Vaivoda transegerimus, id ille quoque ratum sit habiturus. *Tört. Tár.* 1879, 54 şi *Docum.* III. 1, 289. Asupra călătoriei peste Braşov-Rucăr, şi asupra primirei afară de Târgovişte v. şi Isthvánffy, *Historia*, p. 466.

¹⁾ Raportul Comisarilor c. Impărat, Târgovişte 11 Iunie. *Docum.* XII, 360.

²⁾ *Arch. G. Hung.* Nachtrag 1598. Translatio literarum Hani Tart. ad Michaelem V. Transalp. Aceasta e scrisoarea de a cărei pereche pentru Principalele (pe care n'o cunoaştem, dacă peste tot a existat, ceea ce e de crezut) se vorbeşte în raportul dela 1 Iunie al lui Bernardffy, v. m. sus.

îmbiat a-i câştigă singur dela Braşov, şi a trimis îndată după ei ¹⁾.

Până ce să vină banii, când erau să se facă şi hârtiile pentru Tătar, după ce omul lui va fi primit cu graiul făgăduinţa celor hotărâte, se putea şi trebuia să se treacă acum la lucrul cel şi mai mare: la încheierea legământului cu Ţara-Românească. Se vede, Mihai şi Boierii săi făcuseră această încheiere atârnată de ajungerea la înţelegere cu Tătarii întâi, care eră pentru Ţara lor de cea mai mare însemnatate,— numai atunci putând să se lege ticnit şi fără mare primejdie de Impărăţie.

La 9 Iunie stil nou (30 Mai) se iscăliă contractul. Totuşi lucrul n'a fost aşă uşor, cum s'ar părea, după scurtîmea timpului.

Schimbul de vederi se începuse încă la întâia întâlnire cu Boierii, pe Piatra Craiului, căci Istvánffy scrie lui Pezzen, că «aproape şapte zile» au tinut «vorbele, tocmelile şi debaterile». Şi nu credem că spune aşă, numai ca să se laude, ori numai să se desvinovăţească, fiindcă «nu s'au putut face sau ajunge altfel», de cum s'au ajuns.

Cuvântul din urmă ne dă a înţelege, că lupte grele au trebuit să poarte Români în aceste tocmeli, ca să nu mai ajungă la un contract ruşinos, ca cel cu Sigismund Báthory şi Ungurii lui, la 1595, şi ca să-şi poată păstră firea întreagă a Ţării lor. Mai ales, dacă ne gândim, că tocmitorii erau şi acum Unguri, căci pe Pezzen nu-l putură dobândi, cu toate rogoatele lor, deşi cei de căpetenie, cari singuri aveau după dreptate cuvântul, Unguri slujitori împărăteşti, din Ungaria regală. Şi lupta o purtară cu biruinţă. Păţeniile şi mai ales starea bună, în care se aflau cu Turcii, dar şi nevoia Impăratului, de a-i avea pe partea sa, îi puteau face tari de târg. Comisarii se văzură siliţi «a ţine seamă de întâmplări şi de vremuri: totdeodată şi de persoane» ²⁾.

¹⁾ Istvánffy c. Pezzen. Târgovişte, 10 Iunie. *Tört. Tár.* 1879, 54 şi *Docum.* III. 1, 289—90. Cf. raportul citat dela 11 a luni.

²⁾ Scrisoarea citată c. Pezzen. *Tört. Tár* 1879, 55 şi *Docum.* III. 1, 290: «Aliter post septem fere dierum colloquia tractatus et disputationes fieri aut transigi non potuit. Et maxime rerum ac temporum fuit habendus respectus: simul et personarum».

Dar să vedem contractul. Ni s'a păstrat în amândouă formele: atât în cea dată de Comisari lui Mihai-Vodă și Boerilor săi, cât și în cea dată de aceștia Comisarilor. Ele nu se deosebesc într'alta — afară de singuraticile cuvinte fără însemnătate — decât prin schimbarea persoanelor, cari vorbesc și către cari se vorbește ¹⁾).

Așadară, de-o parte Ștefan Zuhay, Episcop de Vaț, Prefectul Camerei ungare și Nicolae Isthvánffy, Propalatinul Țării ungurești și Căpitanul cetății Șopron, «Sfetnicii Maiestății Sale și Comisari, delegați cu plină putere în Transilvania și Țara Românească (Valachia)», iar de cealaltă parte (exemplarul dat de Români) «Michail, Voivodul părților Tran-

¹⁾ D-I Iorga, care se apucă în nota sa din *Docum.* XII, 359, să arate deosebiriile dintre documentul din Hurmuzaki III, 1, 288 (resp. Pray. Dissertationes) și «copia ce se află în Archivele de stat din Viena», nu bagă de seamă, că acestea sunt două exemplare din 2 părți, așa că iese o ade-vărată încurcălă din arătările sale. Bună-oară: «III¹, p. 288, r. 5 de sus: ...diuturnae eiusdem servitutis în loc de ultimele două cuvinte numai», zice d-sa. Cele 2 cuvinte ar fi «servitutis pertaesi», — înlocuindu-le, am perde verbul (participiul), și ne-am alege cu nimic. În faptă deosebirea e, că la Hurmuzaki, unde avem exemplarul din partea lui Mihai și a Boerilor, citim: «nos eiusmodi servitutis pertaesi», iar în exemplarul din Arhiva Curții, care e conceptul celui dat de Comisari, avem: Michael... «diuturnae eiusmodi servitutis pertaesus». Mai departe la Iorga: «r. 13: ante aliquot annos înainte de: ipsum et provinciam suam». Pe când de geaba ne vom zdrobi să căutăm în rândul 13 la Hurmuzaki acel «ipsum et provinciam suam», ca să punem înaintea lui «ante aliquot annos». Acolo găsim numai «nos ac provinciam nostram». Cuvintele, ce le căutăm în zadar, erau luate din acelaș exemplar al Comisarilor. Apoi, Iorga: «la punctul 2»: «quam maximo, în loc de quo maiore poterimus». Pe când în faptă Hurmuzaki nici nu mai are punctul 2, ci ne trimete la Pray, Dissertationes, unde e întreg (cu care și d. Iorga își va asemăna *de aci în jos* deosebiriile). Mă opresc aci cu observarea, că totuș deosebiriile mai de seamă n'au fost luate în socoată. Una mai însemn. La sfârșitul acestei note d. Iorga ne trimete «Pentru forma originală a privilegiului solemn» la ale sale «*Studii și doc.* V. p. 2, no. II». Căutând, am găsit la acel loc o pagină albă! Am trecut atunci la vol. IV, p. 2, no. II, și am găsit aci iscălitura lui Mihai faximilată și însemnarea, că «Actul e publicat după o copie contemporană, în Hurmuzaki», că e scris de Ist-vánffy pe 4 foi cusute cu șnur roș-negru-galben-alb. «Pecetea... e ca și cea dela no. precedent. În colț jos: Ioannes Racz, secretar». Atâta lucru se putea tipări și aci, cum s'au tipărit de 2 ori alte docum., fără nevoie.

salpine ale Țării ungurești și Sfetnicul Sfintei Maiestății Sale împărătești și regești, Ieftimia Archiepiscopul Târgoviștei, Dimitrie Vornicul, Banul Mihalcea, Radul Clucerul, Teodosie Logofătul, Andronic Visterul și Postelnicul (cubicularius), Negre Spătarul, Mirislău Logofătul, Banul Calota, ¹⁾ sfetnicii și slujbașii» săi, «representând toată Țara muntenească», fac cunoscut cele ce urmează :

De mai mult de o sută de ani Țara transalpină a fost supusă la greaua robie turcească. În anii trecuți «Domnul Mihai, Voivodul acelei provincii, îngrețoșat de această lungă robie (în exemplarul rom. se zice noi îngrețoșați etc.), și împins și de evlavie și dragoste către Creștinătate, a hotărât, să-și aducă Țara în vechea stare și ascultare, și de nou să și-o unească coroanei Țării ungurești, să recunoască pe Sfântă Maiestatea Sa imp. și reg.»... «de Domnul și Regele său legiuit și natural», ca în timpul Regilor ungurești de odădată, și să se pună pe sine și Țara supt ocrotirea de uric a Maiestății Sale și să-i ceară ajutorul. Maiestatea Sa a binevoit, «înainte de câțiva ani», a-l primi pe el și Țara lui în ocrotirea și ascultarea sa (in clientelam ac feudum) și au avut plăcerea de a-l ajuta. Iar acum, când i-a delegat pe ei, pe Comisari, să primiască și să ocupe Transilvania, le-a dat poruncă, «să se întâlnească cu zisul Domn Mihai-Vodă», de vor putea, și «să se tocmească și să se ajungă cu el asupra chipului și a rânduelii, în care trebuie să se predea ocrotirii și scutului Maiestății Sale împărătești. Deci, sfârșind cu trebile din Transilvania, ²⁾ pe cât s'au putut, au venit» la Mihai-Vodă, și s'au învoit și au încheiat cu el și cu Boerii lui de frunte, și cu Sfetnicii lui și cu slujbașii lui, închipuind Țara întregă» (totam provinciam representantibus) legătura ce ur-

¹⁾ E firese, că acești din urmă doi erau foști slujbași, lipsind din hrisoavele cit. mai sus (v. și cele din 24 Apr. și 7 Mai la *Acad. rom.*, doc. 82/XL și 217/XXXIII). Pe cel dintâi îl vom întâlni, sub numele de Miroslav, ca Mare Logofăt aievea, într'un însemnat hrisov dela Nicula Vodă, feciorul lui Mihai Vodă, «Craiul întregului Ardeal» (СНБ великаго..... Михаилъ вождѣ великомъ краиъ вхсонъ арделинской). *Arch. Stat.* Mitrop. București, pach. 116, doc. 1, 26 Ian. 1600. Impărtășire binevoitoare a d-lui Tuducescu.

²⁾ «eaque occupata» să adauge aci în exemplarul dat de Români, ceea ce fusese mai sus numai ca scop, în cel al Comisarilor.

mează, «după ce s'a luat și s'a făcut jurământul»... «de credință și supunere Maiestății Sale împărătești și urmașilor și moștenitorilor lui, întâi prin însuși Domnul Voivod, și după aceea prin Reverendisimul Archiepiscop Târgoviștean Iefimie și prin Boeri în numele său și al moștenitorilor și urmașilor săi». Punctele contractului sunt:

1. Maiestatea Sa va da lui Mihai-Vodă, cât timp va ține războiul acesta cu Turcii — care iacă e în al șaselea an — bani gata pentru plata a 5.000 de ostași prin oamenii și plătitorii săi (ai Impăratului), ca să-și apere Țara, și de i se va da prilej, să atace pe dușman. Pentru alți 5.000 de oameni, ce-i cere Voevodul, Comisarii se făgăduie, să mijlocească pe lângă Impăratul, ca să-i dea sau bani, sau oaste, călăreți și pedestrași, și anume, vara, numărul întreg, iarna, pe jumătate. Plătitorul M. S. să-i plătească și să facă muștră cu ei în fie-care lună. Iar dacă starea lucrurilor ar fi așa, ca să nu trebuiască atâta oaste, atunci să nu o țină în zădar, ci s'o îndrepteze acolo, unde va zice Maiestatea Sa unde o va mână Serenisimul Maximilian. La toată întâmplarea, Mihai-Vodă nu va întrebuița această oaste, decât pentru depărtarea Turcilor și a altor dușmani dela Transilvania, Țara-Românească și părțile Ungariei, și se va potrivi în aceste întâmplări și prilejuri de învingere, după voința Impăratului și a lui Maximilian. Dacă va avea lipsă neapărată de mai multă oaste, atunci M. Sa, sau, în numele său, Arhiducele Maximilian, frate-său, care va «cârmui» (gubernaturus) de aci înainte Transilvania în numele M. Sale, îl va ajuta cu mai multe trupe, atât din Transilvania, cât și dintr'alte locuri. Din potrivă, dacă dușmanul s'ar isbi asupra Transilvaniei, sau a părților vecine ale Ungariei, Mihai-Vodă va da, dacă i se va cere de M. Sa sau de Maximilian, cât mai mult ajutor, atât cu cetele pentru care primește plată, cât și cu oastea sa muntenească, acolo unde va cere trebuința, și dacă va fi de lipsă, va veni și în persoană. Tunuri, praf, gloanțe și alte unelte de război i va da M. Sa sau Maximilian.

2. «Pentru ca Mihai-Vodă să dea aceste ajutoare cu atât mai cu mare râvnă și iubire, și pentru ca să poată sluji Creștinătății cu toată credința: Maiestatea Sa i dă Domnului

Mihai-Voevod și fiului său Pătrașcu, în fi de fii săi, Țara Muntenească, cu toate veniturile, drepturile și hotarele, ca să-o țină și s'o stăpânească cu drept de uric (pentru totdeauna), și i-o dăruește, ca unui vasal și feudatar adevărat al său, anume urmașilor în linie dreaptă și de parte bărbătească: fără plata nici unui tribut sau a vre-unei dări, și cu toate acele libertăți și privilegii (adecă drepturi deosebite), cu cari a stăpânit-o și a ținut-o până acuma. Totuș așa, ca atât el cât și urmașii săi vor da Maiestății Sale în fie-care an, după vechiul obicei față de Regii ungurești, ca Domnului și Regelui său, un dar de onoare, după cuviința și căderea Maiestății Sale și a sa». Moșiile însă, ce-și vor agonisi și vor cumpăra pe bani, Mihai-Vodă ori fiul său, le pot da și lăsa în moștenire cui vor voi.

3. Iar dacă s'ar întâmplă, ca Domnul Mihai Voevod sau fiul său Pătrașcu să moară fără urmași de parte bărbătească și să li se stingă sămînța — de ce Dumnezeu să-i ferească —, atunci Maiestatea Sa și urmașii și moștenitorii săi «vor îngădui, ca Țara Muntenească să aibă Voevod sau Principe din acelaș loc și de aceeaș lege ca și până acuma: astfel totuș, ca dreptul alegerii să se păstreze (să se rezerve) Maiestății Sale împărătești și urmașilor și moștenitorilor săi: iar M. Sa și urmașii săi...», la această întâmplare, vor alege și vor întări de Voevod pe acela, care va fi numit și însemnat (designatus) de Boierii și Staturile și Rangurile Țării, cu învoiala tuturor».

4. Comisarii îl încredințează pe Voevod, pentru sine și următorii săi, în numele Impăratului, că M. Sa va porunci și le va da o cetățuie (un castel) în Ungaria sau Transilvania, cu venitele ei, cât să fie îndestulătoare pentru a trăi cinstit.¹⁾

¹⁾ Acesta e un punct, care se repetă în toate legăturile mai vechi și mai noi ale Țării-Românești cu Ardealul sau cu Impăratul, pentru întâmplarea, când Domnii și-ar perde Domnia. Vezi bună-oară multe contracte ale lui Matei Băsarabă. De această natură e și moșia «*Boiia*», ce o are Mihai-Vodă încă dela Sigismund. V. hotărârile dietei din Ianuarie 1598, când se îndatorează Voivodul a plăti pentru aceasta darea de oaste, și a dietei din Martie — Aprilie 1598, când Mihai se scutește de această dare, «pentru bunavoința sa către noi și către patria noastră». *Mon. com. Transv.* IV, 132 și 157—8.

5. În privința fugarilor, cari vor fi săvârșit vre-o crimă de trădare în Țara-Românească sau altă fără-de-lege, și au obicei să fugă în părțile Transilvaniei și Ungariei, unde se socotesc mântuiți, s'a hotărât, să nu mai fie primiți în cetăți și orașe, nici în cetățuiele Transilvaniei și ale locurilor vecine, ci Domnul Mihai să aibă putința a-i urmări și prinde ori-unde. De asemenea trebuie să fie dați înapoi ostașii, călăreți și pedestrii, cari, luându-și leafa, ar cuteză să fugă pe ascuns.

6. Negustorii Țării-Românești să aibă drept de negustorie liberă, întru cât nu ar fi cu vădită pagubă pentru cetățile libere din Transilvania, și nu s'ar lovî în privilegiile lor, «se n'țelege, plătind cele ce trebuiesc plătite». Iar alți negustori străini să aibă libertate a aduce în această Țară și a duce din ea orice marfă, atât Transilvănenii, cât și Ungurii și Nemții, de asemenea plătind cele de lipsă.

7. Cât privește legea (religia), Maiestatea Sa să dea încredințarea, a nu împedica întru nimica cele ce au fost ținute până acum în Țara-Românească, «nici slujbele bisericesti ale Episcopilor și preoților lor a nu le oprî, nici a nu sili pe Domnul Voevod sau Staturile și Rangurile lui [să treacă] la altă religie».

8. Se vor lua în cuvenită seamă Boierii și ostașii Țării-Românești, cari vor fi făcut fapte vrednice pentru Maiestatea Sa și Creștinătate, și Voivodul Mihai îi va recomanda. De asemenea Vestitorii și Delegații săi, pe care îi va trimete la M. Sa sau la Arhiducele Maximilian, vor fi primiți îndată în audiență, și li se va da răspuns vrednic, după cum va fi dăravera, și vor fi ținuți omeneste (et ii comiter tractabuntur).

Comisarii se îndatorează și făgăduie în numele M. Sale, că atât M. Sa cât și Arhiducele Maximilian va țineă toate acestea: anume că M. Sa «le va ratifica și întări». De altă parte, «Domnul Mihai Voevod, în numele său și al fiului său Pătrașcu și al urmașilor și moștenitorilor lor, și Boierii în numele și persoana lor și a moștenitorilor și urmașilor lor, a Staturilor și a Rangurilor Țării Transalpine, în numele celor de față și al celor viitori, trebuie și sunt ținuți să dea asemenea scrisori asupra facerei sus zisului jurământ de credință și asupra acestei învoieli, sub sigilul și iscălitura lor»,... «și în

faptă să se dea și să se supună pe sine și Țara lor toată în și supt ocrotirea Sfintei Maiestății Sale imp. și reg. și la unirea și în ascultarea Coroanei Ungariei, după cum s'au dat și s'au iscălit pentru totdeauna». În sfârșit Comisarii, după întărirea din partea lor, făgăduie, că «M. Sa va pune să se scrie toate acestea în forma unui privilegiu, și pe acesta îl va trimete Domnului Mihai-Vodă și Staturilor și Rangurilor Țării Transalpine». Documentul s'a «dat și săvârșit în biserica sau mănăstirea dumnezeescului Episcop Nicolae, așezată în promontoriul (pe dealul) zisei cetăți Târgoviște, în a 9-a zi a lunii Iunie, a. Domnului 1598»¹⁾.

Lucru firesc ar fi, ca, după schimbarea celor 2 exemplare ale acestui contract, să se fi făcut jurământul de credință către Impăratul, de care e vorba. Dar din întocmirea contractului se pare, că reprezentanții Impăratului, după ce eră statorit și scris actul pentru amândouă părțile, cerură mai nainte de toate, deci înainte de a se pune pe el iscăliturile, ca Voevodul și Boierii să facă jurământul de credință. Numai atunci, așa se vede, se schimbară documentele, dacă aceasta nu eră trecut numai pe hârtie așa, în cuprinsul contractului, ca un semn de deosebită umilire față de Impăratul.

În izvoadele de jurământ, din aceeași zi de 9 Iunie, cel domnesc deosebit de cel al Mitropolitului și al Boierilor se zice: că Mihai-Vodă (cu titlurile din contract) și Boierii (cu numele de acolo) «sfetnicii și slujitorii ilustr. Domn Mihai, Voivodul Transalpinei», jură Impăratului și Regelui Rudolf, Domnului lor prea milostiv și urmașilor lui, de a-i fi toată viața, ei și urmașii lor, «credincioși și ascultători, prietenilor

¹⁾ *Tört Tár* 1879, 49—53. Conceptul exemplarului dat de Comisari Românilor, scris de mâna lui Istvánffy. Originalul trebuie să fi avut soarta aprcape a întregii arhive diplomatice a lui Mihai-Vodă, care s'a risipit în Ardeal, deodată cu viața nemuritorului Voevod. Exemplarul Românilor, cum am mai spus, numai până la punctul 2, în Hurmuzaki *Doc.* III. 1, 287—8; întreg în Pray, *Dissertationes* 155 sqq., cum notează și Hurmuzaki după Engel; în traducere franceză și în *Archives diplomatiques*, 1866. II, 297—299. Ar fi ost de dorit, ca acest act de atâta însemnătate, să se găsească întreg și în Colecția Hurmuzaki. Dar d-l Iorga, care tipărește a 2-a oară câteva documente, cum am mai spus, nu l'a luat în vol. XII, unde-i eră locul.

M-ții Sale prietini și neprietinilor neprietini», de a nu lucră împotriva lui nici odată, nici pe față, nici pe ascuns, nici prin amestecături sau îndemnuri (prin sfătuire), nici prin fapte. Acî, jurămîntul Voivodului mai are acest adaus: «Planurile și tainele Maiestății Sale ce-mi vor fi încredințate, fie cu graiul (coram), fie prin scrisori, fie prin vestitori, nu le voi desvelî nimănui, și în orice treburi voi fi întreat, de Maiestatea Sa, voi da sfat folositor, bun și credincios și toate năzuințele dușmanilor, despre cari voi înțelege, ori cine ar fi ei, le voi descoperî cu credință Maiestății Sale.» Apoi se urmează iarăș în acelaș fel în amândouă izvoadele: că se vor împotrivi după putință tuturor dușmanilor Impăratului, și mai bine vor vrea să-și peardă capul și averea, decât să lipsească cu ceva Maiestății Sale și Creștinătății, sau decât să țină cu dușmanii lor văzuți sau ascunși. Așă să le ajute Dumnezeu (Tatăl, Fiul și Duhul sfânt, să adauge la începutul jurămîntului), Fecioara Maria, și toți Sfinții și aleșii Domnului, împreună cu «această Sf. Evangelie», pe care făceau jurămîntul, după cum se vede. 1)

Comisarii spun în raportul lor, că au trebuit să *invingă* «cele mai multe și mari greutăți» (Plurimas et maximas difficultates superare debuimus) până ce au putut înduplecă pe Mihai să facă jurămîntul. «Căci Voivodul se plîngea foarte aspru în potriua Transilvănenilor și abiă au putut fi adus să le ia credința a doua oară. Se plîngea, că a fost împedecat de ei în orice faptă strălucită, ori unde ei cereau mărirea pentru sine; că a fost lipsit prin ei de Țară, cu cea mai mare rușine, lăsându-i numai leafa pentru 200 de călăreți; în urmă totuși a fost așezat iarășî în starea-i neștir-

1) «Hommagium fidelitalis a Michaele Valachiae Vayvoda Rudolpho Caesari in manibus eiusdem praestitum, anno 1598. Ex apographo.» *Docum.* III, 1, 289. Orig. în *Arh. de Război*, iscălitura facsimilată a Domnului în Iorga, *Studii și docum.* IV, 1. Cel al boierilor (totodată și acesta) în *Tört. Tár* 1879, 49 (resp. 48—49), și în *Docum.* XII, 359. (Aici după originalul din *Arh. Răzb.*). Acesta începe așă: Nos Iephtimia archiep. etc. Demetrius Wornic iudex generalis (în contract nu eră rangul și latinește); asemenea e adaus la Theodosius Logofetes rangul latinește: Cancellarius (iscălitura lui facsimilată în *Docum.* XII, tabla la început, nr. 26, și a lui Ieftimie, 25). Mirislău e numit Mirosclau. Cf. p. 570, nota 1.

bită: se temeă acum de ceva asemenea» ¹⁾. Dar Comisarii făcură Voivodului cele mai bune nădejdi în Maiestatea Sa și în Arhiducele Maximilian ²⁾.

Cu de-aieva, în contract nici nu e vorba de Transilvania. Legătura se făcū numai cu Impăratul și cu Ungaria, stăpânită de el cu numele de Rege (câtă nu eră ocupată de Turci).

Privind contractul mai de aproape, putem zice, că nici nu au fost Români, cari au eșit învinși din toate desbaterile.

Fără indoială e un punct de cea mai mare greutate, în care Români au trebuit să îngădue, deși nu e trecut ca punct deosebit al legământului, ci e strecurat numai în titlul Domnului. Acesta nu se mai numește Domnul sau Stăpânul Țării Românești, ci numai Voivodul Părților dincolo de munți ale Țării Ungurești. Se împospătează acum învechitele legături de vazalitate, ce le-a avut Vozii Țării-Românești cu Regii ungurești, în vremuri, de mai multe ori, începând din primii ani după pustiirea Țării lor și a celei Ungurești prin Tătari, la 1241, ³⁾ și sfârșind cu primirea Suzeranității turcești la 1462, legături ce au fost însă totdeauna trecătoare, căci erau mereu iarăși rupte de toți cei mai harnici Stăpânitori românești. Dar lipirea Țării-Românești de Coroana Ungariei, ce se așeză din nou prin contractul din 9 Iunie 1598, își perde toată însemnătatea supărăcioasă și jignitoare pentru Români, când cumpănim îndatoririle ce se luau de o parte și de alta. Din potrivă, Români câștigă atâta, cât nici nu ne vine a crede, că vor fi cerut mai mult — în afară de perderea neatârării lor, care priveă numai legăturile cu străinătatea. La toată întâmplarea, în starea de slăbiciune, în care se aflau față de puternici și răi vecini, în greutatea vremii turburate de rășboaie, în care și Țara lor era cuprinsă, Români nu puteau dorî mai mult. Ceva mai târziu, Matei Băsărabă va îmbiă Impăratului cu toată inima supunerea sa, ca să aibe scut și ajutor ⁴⁾.

Intâi, lor li se asigură, tocmai în vederea acestei vremi

¹⁾ *Docum.* XII, 362. Raportul lor c. Impăratul, 11 Iunie.

²⁾ *Tört. Tár.* 1879, 54. Isthvánffy c. Pezzen, 10 Iunie.

³⁾ Onciul, *Originele Principatelor Române*, p. 45 sqq.

⁴⁾ Vezi cartea mea *Matei-Vodă Băsărabă's auswärtige Beziehungen.*

de nevoie, cinci, ba chiar 10.000 de ostași plătiți de Impăratul, și la nevoie mare li se făgăduia ajutoare încă mai însemnate, și cu aceasta le eră rescumpărată neatârănarea, care nu și-o puteau apăra singuri. Al doilea, ei câștigă dreptul de moștenire a Domniei în familia Domnului lor, care i-a scos de supt Turci. Și o Dinastie ereditară era întâia cerință, pentru ca Statul român să scape de frământările, care-l slăbiseră până aci, și care aveau să-l mai chinue alte două veacuri și mai mult de jumătate. Ea a fost dobândită cu multe ostenele a celor mai luminați patrioți români abia în zilele noastre pentru mântuirea neamului nostru românesc. Pentru întâmplarea de stingerea Dinastiei lui Mihai-Vodă, în linie bărbătească, e adevărat, că Impăratul își păstră «dreptul alegerii»; din tâlcuirea lui se vede însă, că acest drept se mărginea la *întărirea* celui ce-l «vor fi numit și arătat Boerii, Staturile și Treptele Țării, cu învoiala tuturor». E ușor de înțeles, cu toate acestea, că o alegere «cu învoirea tuturor» (unanimi consensu) era greu de nădăjduit, și atunci urmă de la sine dreptul de amestec, adică de numire, al Impăratului, dacă eră să se țină strâns de litera hârtiei. La toată întâmplarea însă, se spuneă hotărît, că Țara trebuia să aibă «Voivod sau Principe» din acelaș loc și aceeași lege. Al treilea, toate drepturile, așezămitelile, legile Țării rămân neatînse, și Voivodul își cârmuește Țara după vechiul ei obicei, fără nici un amestec din partea Suveranului, ca un Domn neatârănător de nime. Tot semnul de supunere și ocrotire se mărginea la un dar, pe care supusul trebuia să-l dea în fiecare an patronului său, ceea ce se obicinuia chiar între vecini numai prietini. Asupra dreptului de pace și de război cu alții nu se vorbește nimic, decât ceea ce cuprinde în îndatorirea de a fi prietin prietinelor și dușman dușmanilor Impăratului, dar atâta era poate de ajuns: acest drept nu-l mai avea Domnul, după ce era Vazalul Impăratului. Un câștig foarte însemnat era și hotărîrea privitoare la pribegi, întru cât aceasta cuprinde și pribegii politici. Cel mai îndămânat loc de scăpare al nemulțămiiților politici, ca și al criminalilor, politici și de tot felul, eră Transilvania vecină. Un veac de-arândul aceasta fu găzduitoarea atâtor doritori de Domnie și de schimbul Domniei. Aci își pregătiră ei armele lor de răsturnare.

Acum Domnul aveà dreptul să-i urmăriască și în acest cuib, și în toate locurile Ungariei, și căpătâ făgăduință, că nu vor fi nici primiți nicăiri. Legătura de a da afară pe fugarii politici nici astăzi nu există între toate Statele independente, și nici între România și Monarchia Austro-Ungară, ceea-ce fără îndoială e o cerință a timpului iubitor de libertate, ca așa să fie: dar pentru nevoile Țării Românești de atunci erà un câștig. De asemenea punctul privitor la negoțul liber e de natură de a putea aveà loc într'un tratat între două State neatârinate; și cu toate drepturile particulare ce puteau aveà orașele, drepturi ce trebuiau să fie luate în seamă, Românilor li se va dà puțință de a vinde în Țara vecină a Ardealului, plătind vama cuvenită, pe care și ei aveau dreptul să o ia dela mărfurile ce intrau la ei din afară, ca și la cele ce eșiau, dacă erau taxe. Suveranitatea Turcului, care se dovedise atât de păgubitoare, cât erà să prăpădiască de tot Țările Românești și să le risipească poporul, se schimbà cu o Suveranitate neplătită cu greul tribut și cu mâncătoriile ne mai pomenite, cum fusese cea scuturată. Și dacă chiar supunerea aceea se putea socoti, în vremea mai bună, ca o «jumătate de suveranitate», ¹⁾ fiind-că Țara își aveà neatinsă cărmuirea ei din lăuntru: atunci valitatea cea nouă, de acum, trebuie să o privim ca pe o Suveranitate aproape întreagă sau nesăvârșită.

Sfârșind cu contractele și jurământul, Comisarii și dețeră lui Mihai zece mii de taleri, ²⁾ de sigur cei ce aveà să-i aducă de mult Ioan de Pojon, închipuind datoria veche pentru oaste. În faptă el se află acì cu Comisarii ³⁾. Dar Voivodul cereà, zorià, se rugà pentru toți sfinții, Maiestatea Sa să-i dea și leafă pentru cele 5.000 călăreți și pedestri, făgăduiți prin contract, sau să-i deà atâta oaste. Făgăduiește, dacă Maiestatea Sa va află de bine, și-i va dà oaste mai mulțișoară, că are să țină anul ăsta în acele locuri toată puterea turcească și tot greul lor cu aceste oști dela Maiestatea Sa și cu cetele sale de Cazaci. Iar dacă Turcii ar vreà să nă-

¹⁾ Bogdanowitch, *Halbsouveränität*. Teză de doctorat, Berlin 1902 (?).

²⁾ Raportul cit. dela 11 Iunie. Cf. Isthvánffy, *Historia* (X m. aureor.).

³⁾ Rap. cit. al lui Pezzen dela 10 Iunie.

văliască în Transilvania, cum eră vorba că e țința adunării oștilor lor la Vidin, și ar fi în stare să tot tragă la sine și pe Tătari, că aceștia să le ajute din spre Răsărit, de către Țara Românească, cum mai eră planul lor: dânsul, Mihai-Vodă, va împedica intrarea Tătarilor în Țara sa, așa că vor fi siliți să treacă Dunărea pentru a se împreună cu Turcul. Săvârșindu-se împreunarea acestora, și apucându-se ei să bată sau Transilvania pe la Apus, pe la Caransebeș Lugoj, Lipova, Cenad, Oradia, sau Ungaria: el va putea să-i atace din spate, pe la Orșova, sau să treacă Dunărea, pentru a le pustii Țara cu foc și sabie. «Mai zice, și e adevărat, căci avem știrea și dela alții», spun Comisarii—și am văzut și auzit și noi de mai multe ori înainte—, «că dacă el, Voivodul, va trece Dunărea cu cincisprezece sau douăzeci de mii, toate acele nații... cum sânt Bulgarii, Sârbii, Albanzii și Hertegovinenii (Rasciani), uniți cu el prin aceeaș religie, se vor apucă de ucis Turcii. Cu acest nume ține la sine copii căpeteniilor acelor nații pentru chizășie. Mai făgăduie—ceea-ce nici nu mai eră de lipsă, fiind în înțelesul legământului,— să meargă în persoană, ori unde i se va porunci. Iar dacă Maiestății Sale i-ar mai plăcea: «e gata a se mulțami numai decât de Domnie (principatu), numai dacă s'ar purtă grijă să i se dea un loc potrivit de reședință și hrană». Se vede, aceasta eră pentru a-și arătă mai cu tărie credința. Mai ales, că îi luaseră în nume de rău Comisarii, că a trimes Turcilor tributul și a primit dela ei semnele Domniei, ¹⁾ cu toate că le spusese, că aceasta s'a întâmplat încă în zilele din urmă ale aflării lui Sigismund în Ardeal, și că nu le-a trimes de cât 5000 de taleri (știm că erau 6000 de galbeni). Altfel el încredință pe Comisari, că Turcii nici așa nu sunt mulțumiți cu dânsul, căci ei știu de cele ce se petrec între el și Impăratul, prin trădarea și veștezirea (înnegrirea) Polonilor și a lui Ieremia Vodă.

Astfel treceă Domnul într'un chip atât de firesc la planul

¹⁾ Așa, cred, că trebuie înțelese cuvintele: «Mandantur enim ea illi (adică: lui Mihai) quae iam sub clientela et devotione S. M-tis. V. nulla ratione facere debet, quae constant ex litera H. I K». Acestea sunt scrisori aduse, pe cari nu le cunoaștem.

său nestrămutat, pentru a dovedi trebuința împlinirii lui. Ieremia Moldoveanul, spuneă Mihai-Vodă Comisarilor, «e un viclean, trădător, om fără de nici o credință», care nu înce-tează de a șopti dușmanului și de a-l atâța, ca să-l poată pră-pădi. «El e primitorul trădătorilor săi, el descopere dușma-nului toate faptele și silințele sale;... el îndeamnă pe Turci să cuprindă Țara-Românească și Transilvania, și le îmbie și ajutorul său și al Polonilor. De aceea ar dori să-l svârle din Moldova, să se mântuie de un atât de mare dușman și vân-zător, să câștige Moldova înapoi Maiestății Sale. Are și scri-sori dela mulți domni poloni, cari îi făgăduiesc ajutoare». Numele lor le tace Istvánffy, ¹⁾ la dorința Voivodului, dar scrisorile polonești le-a văzut și le-a citit. «Zice Mihai, că, numai să nu fie oprit de Maiestatea Voastă și de noi, și va avea foarte ușor Moldova și pe Moldovean legat, și va ză-dărnici spărieturile Polonilor. A mărturisit, că s'a făcut în-cercarea și de către Poloni să-l despartă» (pe Mihai) de Im-păratul, «prin mijlocirea unor anumite persoane, cu deose-bire din partea Cancelarului. ²⁾ De Iosika a fost îndemnat să-l sprijinească la dobândirea Principatului Transilvaniei. Cu toate acestea noi», zice Comisarul raportor, «l'am făcut să ia aminte, ca nu cumvâ să încerce ceva împotriva Moldovei, după cum am avut ordin dela Maiestatea Voastră. Iar el a răspuns, că nu pofteste Moldova, nu ea e dușmana lui, ci Ieremia». De încheiere Mihai mai adăogeă, că de ar avea un vecin Moldovean credincios, cu care să-și poată liniștit îm-preună puterile, ar putea face, ca nici odată, nici Tătarul nici Turcul să nu poată pătrunde în aceste țări (ditiones) dincoace de Dunăre». ³⁾

Insoțind cu astfel de cumpeniri încheierea contractului cu oamenii Împăratului, Mihai-Vodă dovedia, că și în noua si-tuație toată mintea și inima lui stă încă la Moldova. El își

¹⁾ Se pare că el scria raportul. La acest loc scriitorul vorbește numai de sine: «Litteras polonicas ego non solum vidi, sed et legi».

²⁾ Aceasta abia am putea-o crede, știind, cât de șiret eră Zamoyski, și cât de bine trebuia el să cunoască inima lui Mihai pentru Creștinătate. Nici nu se potrivește cu ura lui neîmpăcată față de Voevod.

³⁾ Raportul din 11 Iunie al Comisarilor. *Docum.* XII 361—2.

păstră toată înțelegerea pentru trebuința cea dintâi, care nu s'a schimbat cu situația cea nouă și simția toată durerea silei de a stă pe loc, câtă vreme acolo, în Moldova, cărmuia un argat polon, care nu făcea un pas fără comanda lui Zamoyiski, a dușmanului său de moarte, și a dușmanului Împăratului. Ca să poată câștiga voia acestuia pentru fapta, dela care atârnă toată puțința viitoarelor sale izbânzi, el pricepuse acum, că nu-i iertat a mai vorbi de cuprinderea Moldovei pentru sine, ceea ce ar putea îngrijoră pe Împăratul. Cu înțelepciune el cerea voie să o cuprindă pentru noul său Suveran : acesta să pună în ea Domn pe cine va voi. Un prieten să aibă numai acolo, și va putea face cu Turcii și cu Tătarii ce va voi, zicea el. Atât trebuia să-i îngăduie Împăratul, în interesul său. Și dacă alți oameni mai harnici, mai puțin fricoși, mai cutezători la lucruri noi, ședeau în Tron și în jurul Tronului împărătesc, care în acest timp era strămutat în palatul Hradjin din Praga, de sigur opreliștea cu orice preț nu stânjenea sborul unui om vrednic de fapte, menite a lărgi marginile Împărăției și a ajuta într'un chip neașteptat războiul greu cu Turcii. Nu era de lipsă atunci a avea ochi atât de luători în seamă către Poloni. Ei nu erau gata de război. Regele lor tocmai se ducea la celalalt Tron al său, în Suedia, unde era chemat; și la hotarele dela Miază-noapte—Răsărit ale Poloniei, în Rusia, se deschideau alte griji și interese ¹⁾ pentru ei, pentru Leși și Dinastia lor, prin golirea tronului și stingerea familiei domnitoare. Totuș Mihai-Vodă era să rămână tot cu dorul acestei îngăduințe, pe care nu încetă de a o cere și de a-i purta nădejdea.

Acum, numai înțelegerea cu Tătarii mai era de tocmit, adecă era de pregătit misiunea nouă la Hanul, cu răspunsul lui Mihai și al Comisarilor, având de țintă, dacă nu mai mult, ținerea lui acasă anul acesta ²⁾.

La 10 Iunie se scria din partea Comisarilor, în numele Împăratului, a Arhiducelui Max. și a Voivodului Mihai, instruc-

¹⁾ V. pentru aceasta și vestea din Cracovia, 20 Febr., trimisă la Veneția. *Arch. C. Ms.* 595. 9. f. 554—5, Veneția 20 Marzo.

²⁾ Istvánffy c. Pezzen, 10 Iunie. *Tört. Tár* 1879, 54 și *Docum.* III, 1, 289—90.

țiunea pentru Ioan Posonii din partea Impăratului și George Raț, din partea lui Mihai-Vodă, Delegați în Tartaria.

În Divanul public al Chanului vor da «scrisorile cele din-tâi» și se vor ruga, Stăpânitorul Tătarilor să-și dea silință și acum, în timpul noului Rege al Transilvaniei, pentru încheierea unei păci cu Turcul, după cum ș'a făgăduit mijlocirea, având să pomenească de granițele cerute de Sigismund dinspre Timișoara și Giula, anume Dunărea-Tisa. Apoi vor căuta să vorbească cu el singur. Lui i vor spune, că Sigismund și Mihai au început să se tocmească cu el asupra acestei alianțe cu știrea Impăratului și a lui Maximilian. Deci să țină și cu ei «aceeaș confederație, uniune și frățietate», și să le dea Chanul ajutor la vreme de lipsă, când ar cere, cu toate puterile lui. Asemenea și ei i vor da atât cu bani, cât și cu ostași.

I vor spune Delegații, că trămițătorii lor au aflat, cum Turcii umblă să-l prindă cu înșelăciune, sau să-l ucidă prin venin. E în interesul lui deci, să dea ajutor Creștinilor, ceea ce să facă prin aceea, că se va resculă împotriva Turcilor sau, dacă aceasta nu poate acum, să nu ajute pe Turci împotriva lor, nici acum, nici în viitor, să nu să mișce așa dar de acasă. Dacă se va făgădui a face așa, atunci să trimeată un om de frunte «dintre purpurații Curții Sale» la «Principele» Maximilian și la Mihai-Vodă, deodată cu întoarcerea Delegaților, prin care să-și spună cererile sale (postulata sua), și ca «să se încheie scrisori de confederație și uniune din amândouă părțile, în ființa de față a Delegatului Chanului.

Apoi i vor da «celelalte scrisori secrete», și-i vor spune, că îndată ce au auzit Comisarii de ajutorul bănesc, de care au făcut Chanul pomenire către Trimișii lui Sigismund și Mihai, au scris Impăratului. Iar până să vină răspunsul Maieștii Sale, i trămet^e din banii lor de drum zece mii de galbeni, în numele Impăratului și al Principelui Maximilian ¹⁾.

În ziua următoare erau sosiți și banii dela Brașov, luați

¹⁾ Instructio ab... Stephano Zuhay, ... et Nicolae Istvanffy .. Egregiis Ioanni Posonii et Georgio Racz... 10 die Mensis Iunii, A. 1598 in oppido Tergovistie data. *Docum.* III. 1, 291—2 și *Tört. Tár.* 1879, 55—7.

pe credința lui Mihai, care acuși vrea să rămână în paguba sa, acuși dorià să i se întoarcă de către Comisari și Maiestatea Sa, vrând totuș să ia parte la pagubă. La suma aceasta Comisarii, așa spun ei în raportul lor, adăuseră 1300 de galbeni, se vede, pentru cheltuiala Trimșiilor lor și a celor tătărești, cărora li se alătură și Hödl, cunoscutul plătitor de oști din partea Impăratului (solutorem Transalpinensem), un bun cunoscător al limbei române, polone și turcești. Apoi mai dețeră daruri Delegaților tătari: pahare și săbii argintuite, pe care le cumpărase Kornîș din Cluj, cu 500 de taleri ¹⁾.

Sfârșind toate lucrările, Mihai-Vodă chemă pe oaspeți, în aceeași zi de 1/11 Iunie, la prânz, împreună cu pre Delegații tătărești. În veselia vinului, ²⁾ Hazan-Aga, care eră Prefectul pedestrimei, a început să-și arate bucuria, mulțămind lui Dumnezeu, că s'a dat Hanul pe partea Creștinilor, și a zis, că e gata a împlini tot ce s'a încheiat cu Mihai-Vodă. A mai adaus, că atât Tătarii cât și Ungurii sunt de viță scythică, să cuvine deci, că cei ce au aceeași strămoși să trăiască în prietenie. — Deci, Comisarii au nădejde, că legământul cu Chanul se va încheia: Căci foarte se teme de Turci, că i vor luà Domnia: așa că, pentru interesul său, caută de bună voie pe Creștini, se vede ³⁾.

La scrisoarea lor, unde vestiau acestea, Comisarii adăugeau, după ce o sfârșise, cererea către Impăratul, să deà ordin Arhiducelui Maximilian, ca să trimeată lui Mihai-Vodă trei

¹⁾ Raportul din 11 Iunie. *Docum.* XII, 360. Că darurile erau pentru Delegați, o spune Szuhay lui Matthias. *Mon. C. Tr.* IV, 184.

²⁾ În scrisoarea c. Rumpf. Comisarii spun, că ei au adus din Brașov vin de Malvasia, în cea către Impăratul: că au fost tractați de Mihai-Vodă așa, de s'au veselit (tempore prandii, hilarius Tartaris a Vaivoda tractatis).

³⁾ Scrisorile Comisarilor c. Impăratul și către Presidentul Consiliului secret Rumpff. Târgoviște, 12 Iunie, *Docum.* III 1, 292—4. (= *Tört. Tár.*, 1879, 58—9). Tot în acest înțeles scrisese Istvánffy lui Pezzen, la 10 Iunie, de nemulțămirea Chanului cu Turcii. El și-a arătat lui Bernárdfy și Raț rănile dela gât și dela picioare, pricinuite de fierele, în care a fost pus, când a stat prins la Persi. De asemenea a pomenit de slujbele săvârșite de el la luarea Rabului. Și mulțumirea Turcilor e: că umbă să-i ia Domnia și viața. *Tört. Tár.*, l. c. p. 54.

mii de puști, de care are lipsă (se indigere tribus millibus paxidum sive sclopettorum) pentru pedestrași. Voivodul vrea să le primească în socoata banilor făgăduiți (în sortem sui stipendii).

Prânzul dela 11 a fost prânz de rămas bun. În ziua următoare, data celor din urmă scrisori din Târgoviște ale Comisarilor, sau cel puțin curând după aceea, trebuie să fie plecat atât misiunea tătară, cât și Comisarii Szuhay și Istvánffy. Mai mult nu știm de șederea și de drumul lor prin Țară.

*

Cu legătura dela 9 Iunie 1598 și cu jurământul de credință făcut atunci de Domnul și Boierii Țării-Românești Împăratului nemțesc și Regelui Ungariei în Mănăstirea Dealul, «între vii», patru kilometri la Nord-Est dela Târgoviște, ¹⁾ se încheie partea dintâi a Istoriei Viteazului Voievod.

E drept că rămân o grămadă de întrebări deschise. Veni-va sau nu va veni Arhiducele Maximilian de grabi în Ardeal? Și, veni-vă cu bani și cu oști de ajuns, cum îl chemau necurmat și cu mare zor Comisarii și toți prietenii, cari se simțiau, că șed ca pe spini. Adecă, Stăpânirea împărătească putea ea sau nu, să se așeze bine și să rămână întemeiată în Ardeal, fie în forma de un Guvernament atârnat de Regatul Ungariei, fie ca un Principat neatârnat. Apoi, Domnul nostru a rămas în așteptarea ajutorului de bani dela Împăratul, pentru plata a 5.000 de oameni, cu datorii neplătite către oastea ținută pe iarnă, și noi cu întrebarea: că-pătai-vă la vreme? Și de nu-i va primi, voi-va și putea-va să se strice cu Turcul, care avea oști la Vidin, și față de care își înprospătase iar, de curând, vechea supunere? Care legătură avea să rămână aievea, cea cu Împăratul sau cea cu Sultanul? Mai departe, Mihai-Vodă doriă ferbinte, să-și întrebuinteze întâi puterile împotriva lui Ieremia-Vodă: el vrea să aibe în Moldova un prietin,—dacă nu i se îngăduia

¹⁾ *Marele Dicționar geografic* III, 78. Că «Dealul» eră acoperit și atunci cu vii, o spune și Istvánffy în raportul sau către Pezzen: «in templo Divi Nicolai, extra Civitatem, inter vineta sito. *Docum.* III. 1, 290 (=Tört. Tár 1879, 54).

să o cuprindă pentru sine. Și Impăratul și Comisarii nu-i îngăduise și nu-i îngăduiau aceasta. Avea Domnul să se mulțămiască cu atâta? Doar dovedise de atâtea ori și dovedia mereu, că fără asta nu poate face nimica. Cine avea să-și calce pe inimă în cele din urmă?—Și încă una. Ce aveau să facă Turcii, auzind de legătura lui cu Impăratul creștin? Prea se făcuse fără ascundere și nu putea să treacă neștiută de ei. Aceasta, și dacă nu se află chiar aci, precum se află, Ceaușul Soliman, venit să ceară material pentru pod, «în faptă pentru spionaj»? Cu ce ispravă avea să se întoarcă în sfârșit misiunea nouă dela Tătari?—Înțelegem gândul ce ce a trebuit să stăpânească pe Mihai-Vodă, când s'a învoit să se spună, că cele 10 mii de galbini să se trămeată din partea Comisarilor, în numele Impăratului și a lui Maximilian, și nu din partea sa. Eră, să se dea o dovadă de trecerea mare a Voivodului la Impăratul și la Arhiducele, cât a izbutit să câștige chiar dela ei un dar pentru Chanul, și asta cuprindeă și o mare măgulire pentru mândria Tătarului. Apoi, mai eră și un semn, că Mihai e pus supt ocrotirea Impăratului, și astfel va avea un puternic sprijin, la vreme de nevoie. Dar lipsa unui dar și din partea sa—dacă nu va fi trimes pe ascuns, ceea-ce nu e de crezut—putea cuprinde și o primejdie. Cine putea ști, dacă Chanul avea să fie îndestulit?

E drept, că deslegarea celor mai multe din aceste întrebări o vor da întâmplările ce au să se desfășure îndată, și nu e cuprinsă în contractul dela 9 Iunie. E drept, că dela aceste întâmplări, ce-și vor însemna mersul chiar în capitolul următor al acestei istorii, și mai ales dela întorsătura ce vor luă lucrurile în Ardeal atârnă hotărârile viitoare ale lui Mihai-Viteazul, și putința acestor hotărâri. Ele îndreptează purtarea lui de aci înainte; ele dau planurile, întru cât nu sunt date, cum eră cuprinderea Moldovei, și așează rostul vieții lui până la sfârșit. Cel puțin așa, cât se vedem și noi în fundul inimei și cugetului lui, ceea-ce nu ne este iertat fără mărturii.

Dar nu e mai puțin adevărat, că totuș contractul dela 9 Iunie poate fi privit cu multă dreptate ca izvorul cel mai adânc al fapturilor Marelui Voievod, precum trebuie să fie privit ca încheietura vieții lui de până aci și ca încununarea politicei lui cu izbândă.

Altul erà cuprinsul vieții lui viitoare, dacă Arhiducele Maximilian venià și își întemeià Domnia—sau cârmuirea—cu așezământ în Transilvania. Împăratul și Arhiducele aveau tot interesul, să sprijinească, după cea mai bună putință, pe Mihai-Vodă, care aveà, mai curând sau mai târziu, să le pună la picioare și Moldova cu voia sau chiar peste voia lor, și să oprească a doua oară războiul la Dunărea de jos. De bună seamă «greul războiului» își strămută câmpul, cel puțin pentru un timp, în inima Turciei, și în Ungaria puteau să se cuprindă în vremea asta cetăți, cum erà planul lui Mihai. Și tot războiul căpătà altă întorsătură, și capătul puteà să fie altul. La toată întâmplarea, Transilvania, Țara-Românească și Moldova aveau să rămână, păstrându-și formele lor deosebite de guvernament, Țări supuse Împărăției, fie și în chipul de feude ale Regatului unguresc.

Dovadă, că aceasta așa avea să fie, este, că Mihai-Vodă a luptat pentru aceeaș țintă, chiar în împrejurări cu totul protivnice aceloră, în cari se găsia și de cari erà aproape sigur că aveau să urmeze, când s'a încheiat contractul dela 9 Iunie. Și, luptând cu toate greutateșle ne-așteptate, a și ajuns-o și și-a împlinit gândul, — deși într'un chip ceva mai deosebit, care puteà dà naștere la bănueli. Nu erà vina lui, ci a nuoiilor împrejurări și a nuoiilor săi Înalți Stăpânitori.

La Curtea din Praga, în Consiliile de război din Viena, altfel vedeau lucrurile, ori, par'că nu vedeau destul de limpede foloasele acestea. Destul că, măsurile de trebuință nu se luau, pentru ca Ardealul, câștigat atât de ușor prin învoială, să poată fi păstrat. Se votase Împăratului însemnate ajutoare de război și destul de timpuriu: Împărăția, adecă Staturile Germaniei se învoise, prin dieta dela Regesburg (deschisă îndată după Crăciunul anului 1597 de Arhiducele Matthias), ¹⁾ să plătească, ca dare de război împotriva Turcilor (așă zisul ajutor turcesc—Türkenhülfe), pe anul 1598, peste un milion și jumătate de florinți²⁾; Ungaria hotărâse, în dieta dela

¹⁾ *Docum.* III. 2, 268. Cf. Stieve, *Die Politik Baierns* II, 358.

²⁾ Stieve, l. c. p. 418: «25 Römermonate», 25 de «Juni Romane». O «Lună Romană» (numele e luat dela cheltuiala lunară ce se votă Împărășilor germani în expedițiile lor în Italia), pe acest timp, trecea puțin peste 60.000 de florinți. Huber, *Gesch. Oesterr.* IV, 368, nota 2.

Pojun, să dea un florint (de 100 denari) de ficere casă țărănească (iobăgească) și arendășească, și câte o jumătate de florint din partea domnilor moșieri și a tuturor nobililor — aceștia însă în loc de bani aveau să dea călăreți —, și anume, jumătatea dintâi a dării țărănești avea să fie plătită la Sf. Gheorghe ¹⁾; de asemenea Boemia s'a învoit să dea ca și până aci, peste 700.000 de florini; această sumă a fost dată și de Austria, pe fiecare an, fără a socoti dările de război ale celorlalte Țări mai mici ale Impărăției ²⁾ și afară de ajutoarele, ce se puteau aștepta și acum dela Papa ³⁾ și dela Regele Spaniei. Numai a patra parte din aceste dări (cari, ce e drept, n'aveau să intre toate), dacă i se dă acum Arhiducelui Maximilian, luându-se în pripă împrumut, sau și numai suma de 500.000 florinți, ce hotărâse Impăratul încă în Martie să-i dea ⁴⁾, pentru care se puteau ține 6 luni 10 mii de pedestrași și tot atâția călăreți, Domnia Ardealului și a Țărilor mărginașe rămâneau câștigate Impărăției. Dar încă, de s'ar fi împărțit oastea în două, cum cerea însemnătatea lucrurilor — și cum cunoștea și Impăratul, când spuneau Papei, că s'a îndoit cheltuielile și necazurile sale cu Transilvania —, ⁵⁾ pentru a se întrebuintă jumătate în Ungaria și jumătate în Ardeal, și în josul Dunării! Și știm, că la așa ceva se gândea Mihai-Viteazul, în cumpănirile sale către Comisari, asupra planului de război.

Prin lipsa lor de pătrundere, și mai mult prin trăgănarea lor de a înzestră pe Arhiducele Maximilian cu puterea de lipsă, și de a mulțămi pe Sigismund, încât atârnă de ei, trăgănare obicinuită în toate faptele lor, și vrednică de

¹⁾ *Mon. c. Hung.* IX, 176 sq. artiel. IV și urm. Conclusele dietei fură ratificate de Impăratul la 17 Martie. Din darea de război ungurească se aștepta să iasă cu mult mai mult decât pentru ținerea a 12—13 mii de oameni, câți putea să dea recrutarea (darea de sânge) votată în anul trecut, dacă ar fi venit toți. *Ibid.* p. 7; v. și *ibid.* VIII, 331, 376, 401.

²⁾ Huber, IV, 377, cu deosebire nota 3.

³⁾ Cf. *Docum.* III. 2, 276 sq.

⁴⁾ *Ibid.* p. 276. Depeșa dela 9 Martie a Ambas. venețian.

⁵⁾ *Ibid.* p. 277, depeșa dela 16 Martie: ... «accreciutasi di duplicata spesa et travaglio per le cose di Transilvania». Cam așa ar fi motivat Coradutius către Nunțiu cererea de bani.

toată osânda acum, Impăratul și Miniștrii săi, între aceștia cu deosebire Rumpf, presidentul Sfatului intim, vor pricinui perderea Transivaniei, în primul loc, căci celelalte împrejurări cad în a doua linie.

Totuș Mihai-Vodă se va sili și așa, despărțit printr'o Țară, care se abăteă din nou către Turci, și va lucră din toate puterile, ca să poată păstră credință legăturii dela 9 Iunie. Atât de mult eră aceasta pornită din inima lui! Și nu putem zice, că ar fi fost fără adânc înțeles al intereselor materiale și morale ale lui și ale Țării ce o stăpâniă. De aceea am zis, că legământul dela 9 Iunie încunună trecutul și închipuie izvorul cel mai îndepărtat al politicei lui viitoare.

Apropierea lui de Impărat, intrarea lui în nemijlocită legătură cu acesta, fie ca aliat, fie ca supus, a fost ținta cea dintâi a politicei lui de până acuma. Ea ni se arată prin știri destul de străvăzătoare încă în misiunea din Februarie 1594 a oamenilor săi trimiși în Ardeal, pentru a se întâlni cu cei dintâi Delegați ai Papei și ai Impăratui. Venirea acestora și la el fu zădărnicită atunci, ca și în vară, ca și în anul următor, de Principele Ardealului și de Sfetnicii săi. Tot așa fù împedecată ori ce încercare de a espediă pe cineva din partea sa la Praga, până la începutul anului 1597. Atunci, la întâia întâlnire a omului trimis de Domn cu Miniștrii Înălțatului Impărat, se și câștigă îndată, făgăduința de plată a 4.000 de ostași. Și știm ciuda cu care fù primită această știre în Ardeal, și silințele ce se făcură, de a-i șterge înțelesul unei legături de-a dreptul cu Maiestatea Sa împărătească. Dar știm și aceea, că încă în urma contractului din primăvara anului 1595, încheiat de silă cu Sigismund Báthory, Țările românești isbutiseră să facă a li se auzi glasul la Praga, că ele s'au lăpădat de Turc, nu pentru a se supune Transilvanului, ci «pentru a se uni cu Impărăția». Tot așa după această vizită la Praga a Trimisului domnesc, care nu fù o persoană de mai mică însemnătate, decât chiar cel dintâi în rang după Domnul, Banul Mihalcea, la Curte se câștigase încredințarea, că Mihai-Vodă «a dorit totdeauna să atârne de voința Maiestății Sale împărătești, în tot războiul acesta, și nu de altă parte». În sfârșit chiar venirea Comisarilor acum cu câtă șiretenie se

căută să fie oprită de Sfetnicii Tronului transilvan! Și câtă trudă se puse de Voivodul, până ce întâlnirea lui cu ei, pe pământ românesc, se făcù faptă.

Aducându-ne aminte de toate acestea și de toată viața lui de până aci, putem zice, că această țintă el a trebuit să și-o pună încă atunci, când pe ulițele Constantinopolei strigătorii vestiau războiul împotriva Impăratului, în vreme ce el alergă în dreapta și în stânga să și afle sprijinatorii și toate mijloacele de lipsă pentru câștigarea Domniei. Încă atunci gândul ruperii de Turci și a supunerii supt Impăratul sau a unirei cu el a trebuit să-i încălziască inima și să-i încordeze stăruințele. Și ne-ar cuprinde mirarea, că această țintă, lipirea nemijlocită a Țării-Românești de Impăratul, nu s'a ajuns mai curând, dacă n'am ști lipsa de hotărîre, de voință netedă și bărbătească, de curajul faptelor, poate și de înțelegerea lucrurilor celor mai întâi de trebuință, pe partea oamenilor Curții și a Impăratului, și dacă n'am mai cunoaște și stăruințele protivnice ale Ungurimei transilvane, de cari tocmai am pomenit.

Legăturile cu Turcii le tăiaze Viteazul Domn cu sabia la sfârșitul întâiului său an de Domnie. Dar ca să se poată împotrivi mai departe, ca să poată ține piept răzbumării Marelui Stăpânitor, trebui să primiască umilitoarea ocrotire a Transilvanului, legată la 20 Mai 1595, în Alba-Iulia. Și aceasta, fiindcă Impăratul și Sfetnicii săi n' avuseră tăria de a nu lăsa la voia lui Sigismund Báthory Țările românești în contractul de alianță și supunere, ce acesta încheiă prin Bocskai și ceialalți ortaci ai lui, în Ianuarie a aceluiaș an, la Praga. De și ar fi trebuit să nu le lase: Țările românești n' au fost nici odată până atunci ascultătoare de Ardeal, ci au purtat, în vremuri, numai numele de ocrotite ale Regatului unguresc, a cărui stăpânire tot Impăratul o avea.

Prin contractul încheiat la 9 Iunie 1598 la Târgoviște, și prin jurământul de credință făcut atunci Impăratului se pecetluia lăpdarea Țării de ocrotirea turcească, și tot odată se mântuiau Domnul și Țara de umilitoarea și greaua ocrotire de a doua mână a Principelui transilvan — ocrotit și el de Impăratul —. E drept, că această din urmă n'a avut nici odată ființă în chipul rușinos al literei scrise și încetase de fapt,

afară de numele ei, după Călugăreni; dar ea n'a fost desfăcută până acum prin nici o altă scrisoare, îndreptătoare nouă a stării Domnului către Suveranul din Ardeal. Cel puțin nu cunoaștem și nu se pomenește o astfel scrisoare¹⁾.

Contractul dela 9 Iunie 1598 de aceea ștergea cu capăt Suzeranitatea turcească, prefăcută din ocrotire în cea (mai asupra) tirănie, fiindcă el așeză în locu-i alta, tot atât de puternică, pe cea a Impăratului creștin, care eră Regele părții Ungariei nesupuse de Turci: In acest înțeles, acest contract ar însemnă o peatră mare de hotar în întreaga Istorie a Românilor, nu numai în aceea a lui Mihai-Viteazul. In locul scutului plătit cu cea mai cruntă robie, cu stoarcerea tuturor puterilor bieților locuitori ai nefericitei Țări, se câștigă apărarea împotriva tuturor dușmanilor, fără altă răsplată decât datoria, de a fi prietină prietinelor și dușmană dușmanilor ocrotitorului. In locul atingerii zilnice cu barbaria omoritoare a bunelor năravuri, prăpăditoare a poporului și a Statului românesc, se intră în legătură cu lumea civilizată, dela care se așteptă numai lumină binefăcătoare, cultură, blândeță, dreptate. In locul luptelor pentru Domnie se deschide și pentru Țara Românească lumea unei vieți liniștite, prin câștigarea unei Dinastii și prin îndreptarea ori cât de puțin desăvârșită a rândului alegerii, după stingerea ei. Ziua de 9 Iunie 1598 ar însemnă punctul cel mai de căpetenie el Istoriei noastre, începutul unei noi vieți și a unui mare viitor, dacă eră să aibe ființă vreme mai lungă, cel puțin atâta, cât să-și poată lăsa urmele politice și culturale!

Dar legătura cu Impărăția nu ținū decât șase ani, ori opt, dacă vrem să socotim altfel. La 1604, Radu-Șerban, Voivod al Țării-Românești, căută iar prietenia Turcilor, chiar cu știrea Impăratului, și primī, pe la începutul anului următor, steag de Domnie de la ei¹⁾. Intr'adevăr el rămâneă legat tot de

¹⁾ In mărturia *Croniceii anonime* (*Mag. ist.* IV), 284: «Atuncea Bátor Sigmon... slobozit-au Țara Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pe seama lui Mihai-Vodă», — nu se cuprinde nici un semn, că s'ar fi făcut aceasta printr'o nouă legătură scrisă. Va fi slobozit-o, poate prin făgăduință cu graiul, înaintea Boerilor, la plecarea sa dela Gherghița, și cu fapta.

¹⁾ *Docum.* IV. 1, 361, 376 sq., 404; IV. 2, 279—285.

Impărăția cea păgână, după încheierea păcii dela gurile Jitvei (Zsitvatorok), 1606, între cei doi puternici Impărați, deși nici unul nu eșise cu rușine din luptă, ci se împăcară, fiind obosiți de război. Ba Impăratul fu chiar ușurat de îndatoririle umilitoare, ce avuse și el cătră Sultanul, înainte de 1593. Cea dintâi cunoștință de plată nouă a tributului turcesc din partea Vodului românesc o avem din 1608 ¹⁾.

Totuș urmele au fost mai adânci și în această privință. Cu toată nenorocirea Marelui Domn, a lui Mihai-Viteazul, Suveranitatea nemțească va fi ținta, după care vor alerga cei mai harnici Voivozi,— ea va rămânea programul politicii lor din afară, timp de aproape patru rânduri de oameni. Și când poporul român, străbătând prin cele mai grele zile de urgie, alte patru-cinci rânduri de oameni, au ajuns în sfârșit, să-și dea și să-și așeze pe vecie o nouă formă și viață de Stat, Înțeleptul ce și l'a ales și i-a fost dat de Dumnezeu, spre marele noroc al acestui neam, mult prigonit de soarte, n'a găsit altă politică mai prielnică ființei lui, decât aceea a lipirei de Țările stăpânite de Impărații Habsburgici, tot de vecinul din Apus — se-înțelege, în chipul de alianță, potrivit tăriei și cinstei Statului său, cu toate că altele sunt puterile ce stăpânesc acum la hotarele dela Mează-noapte, Răsărit și la cele dela Miază-zi.

¹⁾ *Ibid.* IV. 2, 298, 300.

CUPRINSUL

	Pagina
Prefață	I—XVI.
Inceput.—1 Scurtă privire asupra Domniilor Țării-Românești în legăturile lor cu străinii, dela intrarea Românilor în istorie până la Pătrașcu-cel-Bun.	1—23
2. Schimbările de Domnie pre timpul rândului de oameni dinaintea lui Mihai-Viteazul.	23—42
CARTEA I. Temeliile răscoalei împotriva Turcilor și izbucnirea ei.	
<i>Cap. I.</i> —Rădicarea Banului Mihai în Scaunul domnesc, la anul 1593, și neamul lui.	43—70
<i>Cap. II.</i> —Deschiderea războiului între Turci și Impăratul	70—92
<i>Cap. III.</i> —Planul unei lige creștine și încercarea de a cuprinde în ea pe Țarul muscălesc, Polonia și Ardealul 1593—94.	93—123
<i>Cap. IV.</i> —Domnii Români în fața ligei plănuite și începutul răscoalei lor împotriva Turcului.	124—206
CARTEA II.—Luptele de liberare și apărare de Păgâni.	
<i>Cap. V.</i> —Scoaterea Turcilor din orașele dunărene și năvăliri în Bulgaria. Bătăliile lui Aron-Vodă și căderea lui. S. Báthory și supunerea Țărilor românești supt el	207—288
<i>Cap. VI.</i> —Călugăreni (Expediția lui Sinan-Pașa în Țara-Românească. Bătălia dela Călugăreni. Venirea lui Sigismund Báthory și a lui Răzvan-Vodă într'ajutor. Invingerea dela Giurgiu. Intrarea Polonilor în Moldova și punerea lui Ieremia Movilă de Domn. Incercarea lui Răzvan de a-și lua iarăși Scaunul și căderea lui)	288—370
CARTEA III. — Apropierea lui Mihai de Turci și intrarea lui în legături nemijlocite cu Impăratul.	
<i>Cap. VII.</i> —Anul 1596. Radu Mihnea. Sigismund la Praga. Polonia și Moldova. Semnele de împăcare cu Turcii și noi năvăliri peste Dunăre. O conspirație și pustiirea Țării de Tătari.	371—431
<i>Cap. VIII.</i> — Vizita lui Mihai-Vodă în Ardeal și misiunea lui Mihalcea la Praga, însoțind pe Sigismund. Ajutoare împărătești și legături cu Bulgarii. Steag dela Sultanul și planul cuprinderii Moldovei. Contractul pentru lăsarea Transilvaniei lui Rudolf. 1597.	431—505

Cap. IX. — Schimb de misiuni cu Turcii și Tătarii pentru tocmeala păcii. Noi propuneri și pregătiri ale Domnului pentru ocuparea Moldovei. Plata tributului la Turci. Părăsirea Transilvaniei de Sigismund și contractul pentru închinarea lui Mihai-Vodă și a Țării către Impăratul, 9 Iunie 1598. 505—591

Notă. O tablă a numelor și a isvoarelor se va da la sfârșitul cărți întregi.

INDREPTĂRI

- Pag. II, șirul 4 (text), de jos în sus, citește: un an și 8 luni, în loc de 18 luni.
- Pag. IV, șirul 9, cit.: Genauigkeit, în loc de Geuanigkeit.
- » V, (text) șirul 5 de jos în sus, cit.: oare, în loc de oarea.
 - » V, șirul ultim (notă) cit.: partea, în loc de partra.
 - » VI, șirul 14, cit.: de, în loc de dn.
 - » VI, » 17, » fără înconjur, în loc de fără sfială.
 - » VII, » 4, » asemănarea, în loc de asemănrea.
 - » VIII, » 11, » 132, în loc de 232.
 - » IX, » 15, » sogă, în loc de soda.
 - » XIII: e a se pune o stelută între ultimele pasaje (între șirul 12 și 13 de jos în sus).
- Pag. XVI, șirul 15, cit.: întâmplările, în loc de întâmpările.
- Pag. 24, nota 1, șirul 6, citește: XXI, în loc de XX.
- » 28, nota 2, șirul 8, de jos în sus, citește; dieta, în loc de ditea.
 - » 46, nota 2, șirul 2, cit.: pag. 45, nota 3, în loc de nota 2.
 - » 49, șirul 17, cit.: va fi spus, în loc de va spus.
 - » 49, nota 3, șirul 2, cit.: în a d-sale, în loc de în d-sale.
 - » 54, șirul 9, cit.: 3p, în loc de 3p.
 - » 61, nota 1. Cu privire la geneologie v. și «Cuvânt înainte», p. XV.
 - » 206, nota 2. Întâmplarea povestită aici se găsește la Analistul Turc Naima, tradus în englezește: *Annals of The Turkish Empire* from 1591 to 1659 of the Christian Era. Translated... by Ch. Fraser. vol. I. London, 1832. Pentru ce ne privește aici v. p. 37-8.
- Pag. 243, șirul 8, cit.: Buzescu, în loc de Burzescu.
- Pag. 246, șirul 3, cit.: făgăduite, în loc de făgăduuite.
- » 248, șirul 10 (text) de jos în sus cit.: supune, în loc de spune
 - » 249, șirul 12, cit.: vă țin de, în loc de vă în dețin.
 - » 249, nota 1, șirul ultim, cit.: 231, în loc de 241.
 - » 251, nota 1, cit.: giudica, în loc de giundica.
 - » 252, nota 3, cit.: comun, în loc de comun
 - » » șirul 11, cit.: fiind, în loc de flnd.
 - » » » 12, » Aron)¹⁾, în loc de Aron).
 - » » » 23, » Transilvania ²⁾, în loc de Transilvania ¹⁾.
 - » » » 3, de jos în sus cit.: Secui ³⁾, în loc de Secui ²⁾.
 - » » notele: șirul prim se trece la șirul doi cu marca 2), și șirul doi la locul prim cu marca 1). Șirul 3 primește numărul 3.

- Pag. 253, nota 2, șirul 3 cit.: Hathman, în loc de Hathmsn.
 » 254, șirul 11 citește: Transilvanului în loc de Transilvaniei.
 » » nota 4, șirul 1 cit.: liberiusque, în loc de liberisque.
 » » nota 5, șirul ultim cit. p. 231 în loc de 131.
 » 255, șirul 6 de jos în sus, cit.: audiență», în loc de audiență.
 » » » 4 » » » «Au venit», în loc de Au venit.
 » 255, șirul 4 de jos în sus cit.: cu deosebire, în loc de în deos.
 Pag. 256, șirul 13 cit.: dușmanii, în loc de dușmni.
 Pag. 258, șirul 20–21 cit.: scumpetea în loc de scumpeța.
 » 263, » 9 de jos în sus (text), cit.: trebuî în loc de trebuie.
 » 264, nota 3, șirul 3, cit.: e parlando, în loc de a parlando.
 » 265, șirul 5, de jos în sus (text), cit.: ucîși și jefuiți, în loc de ucis și jefuit.
 Pag. 265, șirul 4 de jos în sus (text), cit.: sau, în loc de său.
 Pag. 266, șirul 4, cit.: perirea în loc de privirea.
 » 266, nota 3, șirul 1, cit.: Serenită în loc de Seienta.
 Pag. 267, șirul 8–9 de jos în sus (text), cit.: Impăratul²⁾, în loc de Impăratul.
 Pag. 267, nota 3, adaoage după p.: 255–6.
 » » » 4, cit.: 121 în loc de 141.
 » 268, șirul 2, cit.: tineă» [pe Sidismund] «ca pe, în loc de ținea
 «[pe Sigismund]» ca pe.
 Pag. 269, nota 1 șirul 3, cit.: Arhivul Medici, în loc de arhivul. Media.
 » 272, punctul 11, șirul penultim, cit.: (adecă, în loc de adecă.
 » 272, punct. 13, șirul penultim, cit.: vor putea, în loc de va putea.
 » » » 14, » ultim, » domnul, în loc de domnui.
 » 273, punct 23. șirul 2, cit.: bunurile în loc de treburile.
 » 275, nota 3, șirul 3, cit.: sfatul în loc de satul.
 » » » » 4 » «să nu, în loc de să nu.
 » 276, șirul penultim (text), cit.: cuvenită,⁴⁾ în loc de cuvenită,⁴⁾.
 » 277, șirul 6 de jos în sus (text), cit.: Domnii, în loc de Dommi.
 » » nota 2, șirul 6 cit.: dem Vater în loc de den Vater.
 » 280, nota 4, șirul 2, cit.: Istoria lit. II, în loc de Ist. lit. III.
 » 284, » 4, cit.: «Estratto», în loc de «Estrasso».
 » 287, șirul 3 de jos în sus (text), cit.: încordare: în loc de încordare;
 » 293, șirul 4 cit.: aceasta, în loc de acesta.
 » » » penultim (text), cit.: adăugea, în loc de adăuge.
 » 298, nota 3, cit.: Venier, în loc de Venice.
 » 300, șirul 3, cit.: dealurilor, în loc de dealurilor:
 » 303, șirul ultim, cit.: și își luară, în loc de își luară.
 » 516, adauge la începutul șirului prim: jumătate de
 » 516, nota 2, șirul prim, cit.: aciò sequendo în loc de aciòse quendo.
 » 590, șirul ultim (text) cit.: la ei²⁾, în loc de la ei¹⁾.
 » » marchează nota ultimă cu²⁾, în loc de¹⁾.

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALA
UNIVERSITARIA
BUCUREȘTI

VERIFICAT
1/61